

VNIVERSITAT VALÈNCIA

**EDUCACIÓ I SOCIETAT A ONTINYENT
(1800-1975)**

TESI DOCTORAL

REALITZADA PER: JOAN JOSEP TORRÓ MARTÍNEZ

**COORDIRIGIDA PER: DR. ALEJANDRO MAYORDOMO
PÉREZ I DR^a. Mª CARMEN AGULLÓ DÍAZ**

ONTINYENT 2015

1. Introducció.....	4
1.1. Objectius.....	4
1.2. Metodologia i fons documentals.....	6
1.3. Estructura del treball.....	9
1.4. Construcció del sistema educatiu nacional.....	11
1.5. Ontinyent; context econòmic, social i polític.....	36
2. Els inicis del procés d'escolarització.....	63
2.1. Pla per a l'arranjament de l'ensenyament públic a Ontinyent. 1801.....	63
2.2. L'any 1807; Interrogatori eductiu.....	80
2.3. Dades escolars; 1825-26.....	89
2.4. Ontinyent amb la nova administració liberal i les seues responsabilitats educatives.....	93
2.5. L'interrogatori de 1844.....	110
3. Desenvolupament del sistema educatiu; de la Llei Moyano a la II República.....	117
3.1. Les escoles vigilades; les visites d'inspecció.....	123
3.2. L'escola de Fontanars dels Alforins.....	145
3.3. L'escola Graduada a Ontinyent.....	151
3.4. Les memòries escolars.....	170
3.4.1. Les memòries concises.....	170
3.4.2. Les memòries tècniques.....	184
3.5. Els premis M ^a Concepción Escobedo Hernández.....	205
3.6. La manca d'escoles un vell problema. Un vell problema per resoldre.....	220
3.7. L'educació fora de l'escola.....	229
3.7.1. El Míting-Pro cultura 1919.....	234
3.8. La matrícula escolar. Curs 1925-1926.....	241
4. L'acció escolar Republicana.....	255
4.1. Entrebancs al projecte educatiu republicà.....	255
4.2. Grup Escolar Joaquín Costa.....	261
4.3. El consell escolar de Primer Ensenyament de 6 de març de 1936.....	276
4.4. L'escola de rereguarda.....	279
5. Del nacionalcatolicisme a la Llei General d'educació.....	295
5.1. Imposició d'un nou ordre educatiu.....	296
5.2. El Patronat Escolar d'Ontinyent.....	307

5.3. Una mirada a l'escola; els quaderns de D. Victor.....	313
5.4. Centres privats per resoldre la manca d'escoles.....	320
5.5. "Con las escuelas de primaria hoy existentes no basta a cubrir las necesidades."1950.....	325
6. Nova racionalitat educativa.....	332
6.1. Cap a la Llei General d'Educació.....	332
6.2. L'escola a Ontinyent durant la Llei Villar Palasí.....	365
6.3. Enquesta escolar 1971.....	370
6.4. Matrícula escolar 1972-1975.....	394
6.5. Més escoles per a Ontinyent.....	418
7. A manera de síntesi.....	425
8. Fonts documentals.....	433
8.1. Arxius.....	433
8.2. Bibliografia.....	433
8.3. Articles.....	444
8.4. Premsa i publicacions periòdiques.....	449
8.5. Webgrafia.....	450
8.6. Fons orals.....	451
8.7. Correspondència.....	451
9. Annex.....	452

1.- INTRODUCCIÓ

La tasca d'investigació que tot seguit presente és el resultat d'un període de formació, investigació, anàlisi i reflexió que des de l'àmbit històric i educatiu he intentat desenvolupar des que vaig prendre la decisió d'encetar els estudis de tercer cicle. Suposa la materialització d'aqueix projecte de futur, que fa uns anys vaig plantejar a l'hora de finalitzar els estudis per a l'obtenció del doctorat.

A més a més, aquesta decisió es troba dins dels paràmetres d'una reflexió que pretén posar un poc d'ordre en tot allò que a poc a poc, i durant els darrers anys, he anat treballant i investigant, sobretot en el marc geogràfic de la ciutat d'Ontinyent i des de l'àmbit historicoeducatiu. Així mateix, aquestes motivacions necessitaven cert rigor, ordre i d'una direcció cap on desenvolupar el meu quefer investigador. Aquesta ha estat facilitat per la línia d'investigació desenvolupada amb el programa de tercer cicle Estudis Socials i Polítics de l'Educació, desenvolupat al Departament d'Educació Comparada i Història de l'Educació de la Universitat de València.

1.1.- OBJECTIUS

Aquesta tasca de recerca va dirigida cap a l'estudi, anàlisi, interpretació i recuperació dels trets que concreten la materialització i construcció del sistema educatiu de l'estat espanyol, des de la realitat que ens ofereix la societat ontinyentina. Però també és la nostra pretensió estendre aquest quefer investigador al voltant de com ha influït en la pràctica educativa, en les decisions polítiques i administratives, en l'àmbit de l'educació primària i des d'una perspectiva local, respectant els diferents moments històrics.

Amb aquest plantejament podrem endinsar-nos en qüestions que relacionen l'educació amb el desenvolupament local, com les diferents iniciatives educatives

quedaren plasmades en uns espais escolars, en la materialització i desenvolupament d'unes polítiques d'escolarització. De quina ha estat la influència, implicació i responsabilitat de les diferents institucions, en la construcció de la particular realitat escolar ontinyentina.

A més a més, es podrà analitzar fins a quin punt les decisions polítiques i administratives del fet educatiu, en el context local que ens proporciona la ciutat d'Ontinyent, ha contribuït al manteniment d'uns valors socials o pel contrari han donat pas a crear-ne d'altres, en cada un dels diferents moments històrics dels últims 175 anys. Si s'ha facilitat el manteniment d'una tradició educativa més conservadora o pel contrari s'han desenvolupat d'altra de caràcter més modern i de progrés.

És així com es pretén desvelar quin a estat l'origen i desenvolupament de l'ensenyament primari a la ciutat d'Ontinyent. Podrem identificar a la volta que assabentar-nos dels possibles avanços, endarreriments o estancaments en el procés de construcció del sistema educatiu, del procés d'escolarització i de la seua influència en la societat ontinyentina al temps aportarà arguments i coneixements pel que fa al conjunt de la societat valenciana.

Al mateix temps s'ha de considerar el fet de deixar obertes altres vies d'investigació relacionades amb la concreció i materialització de l'ensenyament secundari durant aquest mateix període. Serà així com es podrà obrir altra via d'investigació a l'hora de completar la que ara encetem però a la volta ampliant l'espai temporal considerat fins a arribar a la transició democràtica. Suposaria també, i atenen a l'àmbit autonòmic, centrar l'estudi en el desenvolupament de la política educativa des de l'administració autonòmica.

Obrint altra possible via d'investigació, caldria valorar la possibilitat de desenvolupar un estudi comparatiu entre altres ciutats semblants o comarques veïnes que formen part d'un territori pròxim amb les seues diferències però de segur amb punts d'encontre. Però com s'ha dit això són objectius d'altra recerca.

1.2.- METODOLOGIA I FONTS DOCUMENTALS

El camí que s'ha seguit per assolir els objectius assenyalats es caracteritzen per una metodologia oberta a la reflexió i avaluació continua d'allò que s'està realitzant en el quefer investigador, la qual cosa permet valorar la idoneïtat dels procediments emprats i identificar-ne d'altres que, en qualsevol dels casos, poden aportar alguna dada, interpretació o anàlisi significativa per tal d'assolir els objectius plantejats.

La present investigació pot considerar-se com una primera aportació al fet educatiu ontinyentí però a la volta ens permet, des d'una perspectiva historicoeducativa més ampla, comprendre allò que va succeir en el conjunt de la societat, de la qual, Ontinyent també formava part, configurant una manera d'entendre la realitat.¹

Per tal de dur endavant aquesta tasca investigadora s'ha fet ús de diferents fonts documentals, des d'on assolir els objectius plantejats. L'estudi, anàlisi, interpretació i recuperació del fet educatiu de cada moment històric, en el qual situem el quefer investigador, ens determinarà l'ús d'unes fonts i no d'altres. Ara bé, cap d'elles tindrà preponderància sobre la resta, tot i que la triangulació de les dades que ens ha ofert la recerca historicoeducativa ens pot permetre desenvolupar el nostre objectiu.

La complementarietat de l'ús de les diferents fonts documentals que ens aporten dades a la nostra investigació, en la mesura de les possibilitats, ens ajudarà a desenvolupar una anàlisi quantitativa o pel contrari qualitatiu.

Les fonts bibliogràfiques i de textos alhora que les fonts documentals que s'utilitzaran, ens seran de profit per a l'estudi i investigació d'aquells períodes més allunyats de l'actualitat, els quals fan referència a documents primaris, tant textos manuscrits com impresos. En aquesta recerca historiogràfica, al voltant del fet historicoeducatiu ontinyentí, s'ha de tenir en consideració l'aparició de diferents publicacions, unes amb més interès que d'altres, però que fan referència a la història d'un centre o col·legi, metre que altres ho fan des d'una visió més genèrica tractant aspectes escolars i educatius de la ciutat d'Ontinyent, sobretot durant el segle XX.

¹ MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro. *Història local de l'Educació. Propostes i fonts per una història de l'educació en la societat valenciana*. València: Departament d'Educació Comparada i Història de l'Educació, Universitat de València, 1991.

A més a més, s'han trobat amb un bon grapat de documents de característiques i naturalesa diferent que també podem considerar de caràcter primari. Uns seran fonts escrites tant impreses com manuscrites i d'altres, al contrari tindran un caràcter més gràfic (fotografies). Respecte de les primeres es tracta de material escrit que ens ajuda a conèixer la quotidianitat de l'escola i de la pràctica escolar, malgrat que només s'ha pogut accedir a dues llibretes escolar durant la Guerra Civil i dels materials d'un mestre que pràcticament va romandre a Ontinyent durant tota la seua vida professional, clar exemple de la realitat escolar del moment.

Al voltant de les fotogràfiques, malauradament no se n'han trobat massa exemplars però les poques que s'han pogut consultar i accedir ens permeten deixar una menuda mostra de l'espai escolar del moment històric al qual corresponen, que de vegades respondrà a una activitat escolar fora de l'escola.

A més a més cal tenir present l'ús de les fonts orals tot i que comporta els seus riscos, però ens faciliten certes llums en la nostra recerca. Tot i que són poques les fonts orals utilitzades, aquestes es situaran en un període històric molt concret com és el cas del final del franquisme.

Lligat amb aquest plantejament, no menys important són aquells documents que poder aportar dades relacionades amb la quotidianitat de l'experiència viscuda pels alumnes o de la mateixa pràctica professional dels mestres i les mestres, que queden arreplegats en els quaderns escolars, les memòries i les publicacions escolars. Els espais i edificis destinats a l'activitat escolar, els quals encara poden romandre construïts, també són una font documental important en la nostra tasca investigadora, la qual ens ha permès comprovar aspectes relacionats amb l'organització de les escoles i fins i com podrà influir en la pràctica docent. Cal incloure també aquells efectes, utensilis i elements que conformarien el patrimoni mobiliari escolar d'eixa pràctica i política escolar.

També s'han utilitzat la premsa tant diària com especialitzada com a element de transmissió d'uns principis educatius, denúncia d'unes mancances o divulgació d'una pràctica escolar. Aquesta recerca no es centrarà únicament en aquelles publicacions d'àmbit nacional sinó també de caràcter local i fins i tot comarcal les quals podran aportar dades significatives en el quefer investigador.

L'ús de fonts i documents que s'aparten del fet escolar ens faciliten dades des de la interdisciplinarietat d'altres àmbits del coneixement com podria ser la demografia, l'activitat industrial i d'ocupació de la població a estudiar, les formacions polítiques i sindicals en l'àmbit local, les institucions i pràctiques religioses, etc. permetent-nos fonamentar, argumentar i assolir el nostre discurs i per tant aconseguir els objectius plantejats. En definitiva ens ha de permetre tenir en compte tot aqueix conjunt d'activitats de la societat que tenen la seua influència o repercussió amb l'escola, amb l'educació, en el moment històric i l'espai geogràfic que ens ocupa.

Per últim cal fer menció a l'ús de les noves tecnologies establint Internet com una eina més en aquest quefer investigador, que permet l'accés a un grapat, cada vegada més gran, de dades i documentació amb l'únic inconvenient que suposa la realització d'un filtratge i selecció d'aqueixa cosa profitosa per a les nostres intencions.

A l'hora de desenvolupar l'emmarcament legislatiu del present treball, s'ha fet ús de les noves tecnologies, en el moment de consultar les biblioteques, arxius i hemeroteques que com s'ha dit abans, ha sigut gràcies a internet. La normativa s'ha consultat en la pàgina web del *B.O.E.* i molta de la premsa escrita tant generalista com especialitzada en els diferents arxius digitalitzats de diferents ministeris i d'altres administracions.

També es deixa la porta oberta a altres investigacions que ens permetran desenvolupar una recerca historicoeducativa, possibilitant la comparació amb altres ciutats semblants econòmica, socialment i culturalment a la d'Ontinyent i pròximes en l'àmbit geogràfic.

Per últim, aquesta tasca de cerca i investigació encetada pot permetre l'inici d'altra que complemente o que complete la present. Es tractaria de plantejar-se altres hipòtesis de treball a l'hora d'analitzar i explicar com es va desenvolupar l'ensenyament secundari, en una societat que romandrà durant molts anys sense cap centre formatiu d'ensenyament secundari públic.

Tot i que en el present treball es fa alguna menció, seria interessant aprofundir en aquesta qüestió, prenent com a punt de partida la creació de l'Institut d'Ensenyament Secundari anomenat en l'actualitat IES L'Estació, analitzant quina ha estat l'evolució de l'ensenyament secundari a la ciutat d'Ontinyent fins a l'actualitat.

Per completar aquesta investigació, malgrat els pocs anys que han passat, caldria encetar un nou capítol dedicat a l'ensenyament universitari iniciat amb la implantació de la Diplomatura de Ciències Empresarials en el curs 1998-99, passat després amb la del Grau de Mestre/a en educació Infantil i en l'actualitat el Grau de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport

1.3.- ESTRUCTURA DEL TREBALL

Arribats a aquest punt i una volta exposat els objectius, la metodologia emprada i els fons documentals que s'han consultat és convenient exposar l'estructura del treball en els diferents capítols, els quals ens situen en l'eix cronològic objecte de la nostra recerca.

Primerament s'han inclòs dos apartats destinats a la contextualització tant educativa com política, econòmica i social de la ciutat d'Ontinyent durant els anys considerats i que vénen a coincidir en els inicis de la construcció del sistema educatiu nacional. És per això que de manera molt resumida, s'ha descrit quin ha estat la construcció del sistema educatiu nacional al mateix temps que s'ha establert el marc on queda dibuixada la realitat social, econòmica i política d'Ontinyent. Serà això com situant-nos en la realitat general podrem contextualitzar el fet educatiu en l'àmbit local.

El següent capítol abraça l'anàlisi i descripció del procés d'escolarització d'una ciutat que avançant-se als preceptes constitucionals de 1812 pretén desenvolupar el seu particular arranjamant escolar públic i de caràcter municipal. Afortunadament les dades estadístiques, els interrogatoris ens donen dades per concretar el procés d'escolarització fins al desenvolupament de la Llei Moyano.

Diferents aspectes es consideren en aquest capítol a l'hora de descriure com es materialitza en la ciutat d'Ontinyent aquest sistema educatiu i quina és la valoració de l'inspector, com es consolida l'escola de Fontanars dels Alforins, de quina manera es valora l'intent d'implantar l'escola graduada, quina és l'escola que veuen i viuen els mestres, deixant-la descrita en les seues memòries, i quina és la influència dels sectors tradicionals i catòlics en una ciutat que encara no havia resolt el problema de la manca d'escoles. Malgrat tot hi ha intents de què la pràctica escolar isca de l'escola encara que tindrà, com anàvem dient un marcat caràcter tradicional i catòlic.

Uns anys abans de proclamar-se la II República i durant els anys en pau de la democràcia republicana dels anys trenta, hom pot evidenciar com hi ha un trencament amb aqueixa concepció educativa tradicional enfrontada a propostes educatives progressistes i pròpies de l'Escolà Nova. Durant la República en guerra i convertida en ciutat de rereguarda, Ontinyent és protagonista d'unes iniciatives educatives innovadores al mateix temps que centrades en la protecció dels infants.

Amb la victòria del nacionalcatolicisme s'implanta un nou ordre educatiu on l'escola estarà en mans de l'església gràcies al fet que l'Estat deposita en aquesta institució la responsabilitat educativa que no ha assumit. De nou descrivim com en aquest període continua sense resoldre's la manca d'espais escolars.

El sisé capítol ens permet constatar com es dona pas a una nova racionalitat i es camina cap a una nova llei d'educació que venia a substituir a la centenària Llei Moyano. Amb les dades estadístiques, prolífiques en aquesta dècada, tenim una realitat escolar que continua sense resoldre la manca d'espais escolar davant una escolarització on, de nou l'església, els centres privats i sectors conservadors, continuen fent valdre la seua hegemonia en el món escolar i educatiu ontinyentí.

En el capítol setè de la present investigació es dedica a l'establiment d'unes conclusions, a manera de síntesi, on es concreta i es descriu com s'ha materialitzat l'objectiu plantejat des d'un primer moment.

En el capítol huité deixem constància de les fonts documentals consultes, bibliografia, articles i allò utilitzat en la nostra recerca que juntament amb l'annex on s'ha elaborat un conjunt de dades estadístiques per complementar el nostre treball aportant una valoració quantitativa.

Per últim deixar constància que s'han consultat les fonts documentals, principalment, de l'Arxiu Municipal d'Ontinyent, però també de l'Arxiu General de l'Administració General, de l'Arxiu de la Diputació de València, de l'Arxiu de la Universitat de València i d'altres arxius personals. Afortunadament, com s'ha fet menció anteriorment, la digitalització de diferents arxius i hemeroteques ha fet més àgil la recerca, localització i consulta de documents, premsa i fotografies.

1.4.- CONSTRUCCIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU NACIONAL

Tot i que la recerca encetada en aquest treball s'inicia en 1800, caldrà esperar fins a 1812 per a considerar el punt de partida del procés de construcció del sistema educatiu nacional que influirà en les singularitats de cada territori que conformaven el conjunt de l'estat espanyol i en particular en la ciutat d'Ontinyent.

Previ a tot el procés constitucional, la iniciativa de Vicente Peñalba i Pont, regidor de l'Ajuntament d'Ontinyent, és un clar exemple de com dotze anys abans del precepte constitucional, s'assumeix i s'estableix la responsabilitat municipal envers l'educació, amb un pla d'arranjament.

Si la constitució de 1812 deixava clar en l'article 321 quina havia de ser la responsabilitat dels ajuntaments en matèria educativa, en el cas d'Ontinyent, veurem com en 1802 es pot considerar efectiu el precepte constitucional mitjançant el qual l'Ajuntament s'havia de fer càrrec de totes les escoles de primeres lletres, sostingudes amb fons de comú, és a dir, que foren públiques.²

Però serà amb la constitució de 1812 quan es pose de manifest aqueix lligam entre règim polític i l'educació ampliant la responsabilitat constitucional a tots els ajuntaments de l'Estat segons el títol IX de l'esmentada constitució. Es tracta doncs d'un canvi de règim polític, desapareix el règim feudal per establir una nova societat d'acord amb la igualtat de tots els ciutadans davant la llei i la societat, d'acord amb la seua concepció il·lustrada, serà un pilar fonamental en aquest canvi de règim.

La constitució de 1812 establirà un capítol únic amb els seus corresponent articles (del 366 fins al 371) de manera que *“en todos los pueblos de la Monarquía se establecerán escuelas de primeras letras, en las que se enseñará a los niños a leer, escribir y contar, y el catecismo de la religión católica, que comprenderá también una breve exposición de las obligaciones civiles.”*³

La responsabilitat de l'Estat en matèria educativa passava per la creació d'una Direcció General d'Estudis i la uniformitat de l'ensenyament mitjançant un *“plan general*

² El títol VI del govern interior de les províncies i dels pobles, capítol primer referit als ajuntaments establia en el seu article 321 que *“Estará a cargo de los ayuntamientos: Quinto: Cuidar de todas las escuelas de primeras letras y de los demás establecimientos de educación que se paguen de los fondos de común”*

³ Article 366 de la Constitució de 1812.

de enseñanza será uniforme en todo el Reino, debiendo explicarse la Constitución política de la Monarquía en todas las Universidades y establecimientos literarios donde se enseñen las ciencias eclesiásticas y políticas."⁴

Malgrat que els esforços d'implantar aquests principis educatius com a garants del progrés polític i econòmic del nou règim, amb el posterior Informe Quintana a l'hora de desenvolupar els principis constitucionals en matèria educativa, els resultats no varen ser els esperats

Malauradament aquest projecte educatiu liberal no tindrà cap aplicació directa, donat que amb l'arribada de Ferran VIII quedarà derogada la Constitució de 1812 i amb ell qualsevol intent de progrés en matèria educativa. Hi ha un pas enrere al recuperar l'església el protagonisme que havia gaudit des de sempre. Encara que havia conservat certa preeminència en el text constitucional, ara ho serà de manera reforçada. Si abans va ser destacat el lligam règim-educació, ara l'església s'incorpora de manera efectiva i influent. S'havia encés la llum per a la llibertat, per a l'ensenyament, per al desenvolupament dels principis constitucionals de 1812 apagant-se qualsevol acció que, des del punt de vista educatiu i escolar, poguera donar legitimitat a un ordre liberal on els ciutadans foren reconeguts i identificats, permetent crear consciència nacional.⁵

Aquest intent de progrés i de millora de la societat mitjançant l'educació serà una qüestió recurrent i repetida però que en el sexenni que va des de 1808 fins a 1814 podem considerar buit de contingut, no va ocórrer res en matèria educativa.⁶

Aquests plantejaments educatius faran acte de presència en altres períodes que analitzarem més endavant amb el triangle govern-església-educació que serà en aquest cas rei-església-educació. Aquesta manera d'entendre i gestionar l'educació generarà un discurs educatiu amb les seues corresponents pràctiques escolars, convertint l'escola en un escenari de lluita entre aquells que consideren que l'estat ha de ser el garant de l'educació enfront aquells que ho deixaven en mans de l'església.

⁴ Article 368 de la Constitució de 1812.

⁵ MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro; FERNÁNDEZ SOCIA, Juan Manuel. *Patriotas y ciudadanos. El aprendizaje cívico y el proyecto de España*, València: Tirant lo Blanc, 2008, Pàg. 159.

⁶ DE PUELLES BENÍTEZ, Manuel. *Introducción. Historia de la Educación en España, II de las Cortes de Cádiz a la revolución de 1868*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1985, Pàg. 17.

És una concepció de l'estat docent que assumirà i atorgarà responsabilitats educatives, encetant processos democratitzadors de l'escola que donarà pas a la inclusió en el discurs educatiu a concepcions racionalistes i/o laiques enfront a un discurs educatiu convençut que el triangle format per l'estat-església-educació és l'únic garant i element aglutinador de qualsevol política educativa i per tant, també de la seua corresponent pràctica escolar. És una concepció conservadora, tradicional que considera a l'església com únic element integrador i responsable de la pràctica escolar per la qual cosa no havia de perdre l'estatus aconseguït mentre que la concepció liberal considera i valora l'extensió de l'educació, controlada per l'estat amb la corresponent limitació del poder eclesial.

Aquest primer període absolutista romandrà vigent fins 1820 donant-se pas a una nova etapa que finalitzarà en 1823, coneguda com el trienni liberal. La Constitució de 1812 torna a restablir-se i amb ella la llibertat de premsa, suprimint-se les ordres religiosos. Malgrat que, és una etapa curta, es caracteritzarà per la promulgació del Reglament General d'Instrucció Pública de 1821 seguint allò que venia establint-se en l'Informe Quintana de 1813 alhora que es va establir en el projecte de 1814 per tal d'aconseguir l'arranjament general de la instrucció pública. L'esmentat reglament de 1821 és considerat com la primera llei general d'educació en tot el procés de construcció del sistema nacional d'educació formal. En aquest text queda dividit l'ensenyament privat i públic estructurant el sistema educatiu en tres graus; el primari, secundari i universitari. La gratuïtat de l'ensenyament, restringida al primari, serà una de les propostes d'aquest reglament tot i que no va poder ser extensible a tots els graus. Tal com apunta Manuel Puelles, és un principi de difícil compliment i que d'això n'eren conscients els mateixos liberals. El principi de gratuïtat universal entropessava amb una realitat diferent a la desitjada, aplicant-se únicament en l'ensenyament primari però per als considerats pobres.⁷

La norma dividia l'ensenyament en primer, segon i tercer. De l'ensenyament primari fixava que *“la primera enseñanza es la general e independiente que debe darse a la infancia y necesariamente ha de comprender la instrucción que exige el artículo 25 de la Constitución para entrar de nuevo desde el año 1830 en el ejercicio de los derechos de ciudadano y la que previene el artículo 266.”* S'estava fent referència a la necessitat

⁷ Ídem. Pàg. 18.

que tenien els ciutadans de saber llegir i escriure al mateix temps que s'havia d'establir una escola de primeres lletres en aquells pobles que arribaren als 100 veïns mentre que en els de més veïnat calia una escola de primeres lletres per cada 500 veïns.⁸

Esta norma establirà l'escola pública de manera generalitzada però també evidència el trencament d'aqueixa primera unitat materialitzada en 1814 i que identificava un clar enemic contra el qual s'havia de lluitar. En 1821 aquesta unitat no és la mateixa, entre els liberals hi havia diferents concepcions pel que fa a la llibertat d'ensenyament. Sobretot el règim absolutista i l'església pren part envers els postulats de l'antic règim. Com s'ha evidenciat abans, la defensa de la llibertat d'ensenyament romandrà present en qualsevol proposta en matèria de política educativa liberal.⁹

Després del trienni liberal, de nou es torna als posicionaments ideològics anteriors a 1808. Si el primer període absolutista va ser un endarreriment en l'àmbit educatiu, ara la reacció de l'absolutisme serà més dur, amb la conseqüent purificació de tots aquells defensors de la Constitució de 1812, provocant l'exili o emmudiment dels intel·lectuals liberals. Respecte de l'ensenyament primari, amb la publicació del Pla Calomarde, torna el protagonisme a l'església, ja que li entrega l'ensenyament elemental. És el "*Plan y Reglamento de Estudios de Primeras letras del reino*", que en 1825 li dona ordre administratiu a l'ensenyament primari establint el tipus d'escoles en funció dels habitants dels pobles, dotades de mestres, els quals hauran de disposar del títol i reunir d'altres condicions, els llibres de text, el mètode d'ensenyament, l'admissió d'alumnes, els exàmens, l'ús dels premis i càstigs, el govern de les escoles, etc.

Pel que feia a les escoles de xiquetes establia en el títol XVIII que les juntes i els ajuntaments haurien de crear les escoles perquè les xiquetes pogueren gaudir d'una bona educació en "*los rudimentos de la Fe católica, en las reglas de bien obrar, en el ejercicio de las virtudes y en las labores propias de su sexo.*" És un text normatiu que pretenia establir uniformitat de les escoles d'acord amb el "*método científico y de la crianza religiosa, graduando la enseñanza y su mayor o menor perfección según las necesidades de los pueblos, dando a las escuelas una dirección en que la Iglesia y el Estado pudieran*

⁸ Op. Cit. cita 6. *Reglamento General de Instrucción Pública, aprobado por decreto de las Cortes el 29 de junio de 1829.*

⁹ Ídem.

ejercer aunadamente la más saludable influencia"¹⁰. Es tracta doncs d'una clara influència ideològica on l'església pren part activa fins al punt que parlar de política està lligat a la religió i parlar de religió es parlar de política. Tal com apunta Manuel Puelles són les llavors d'allò que més endavant suposarà l'integrisme catòlic.¹¹ La pretensió del govern era instruir bons cristians i vassalls aplicats i útils tant en aspectes relacionats de les seues vides tant en l'àmbit civil com religiós.

A aquesta segona etapa absolutista correspon el *Reglamento general de Escuelas de Latinidad y colegios de Humanidades*, decret que potenciarà els estudis mitjans, més en mans del clero i centrat en l'estudi de llengua llatina i la literatura clàssica. Aquets centres podien crear-se en les capitals de província o aquelles ciutats que foren cap de partit.

Amb la mort de Ferran VII, la regència de Maria Cristina i els aixecaments carlins s'inicia un període en què per al manteniment de la infanta Isabel en el poder, calia el suport del règim liberal i trencament amb l'antic règim, permetent una alternança entre els moderats i els progressistes, escissions polítiques del liberalisme del moment.

En l'àmbit educatiu es publica el *Plan General de Instrucción Pública*, conegut com a pla Duc de Rivas, tot i que fou derogat pocs dies després de la seua publicació encara que influirà en posteriors normatives educatives com el Pla Pidal i la longeva Llei Moyano.

Amb aquest pla es reafirma el sistema dual d'ensenyament públic i privat, la instrucció primària la divideix en elemental i superior, a l'igual la instrucció secundària. El capítol III el dedica a les escoles de xiquetes les quals s'havien de separar de la dels xiquets adaptant-les a les elementals i superiors de xiquets tot i que necessitarà de la redacció d'un decret especial per tal d'establir el règim de les escoles de xiquetes, el tipus de govern, quin era el procediment per proveir els mestres, etc.

En matèria de formació del magisteri ubicava una Escola Nacional Central a Madrid i escoles normals per a formar als futurs mestres encarregats de les escoles de primer ensenyament, per a tot l'estat. En l'àmbit de responsabilitats municipals, els ajuntaments s'havien de fer càrrec de diferents obligacions envers els mestres als quals

¹⁰ Plan y reglamento de Escuelas de Primeras Letras de 16 de febrero de 1825. Preámbulo.

¹¹ *Op. Cit.* Cita 6. Pàg. 23.

se'ls havia de facilitar habitatge, local per a l'escola, mobles i aquells aparells necessaris per a la pràctica escolar.

Amb al govern dels moderats després de les eleccions de 1837, el Marques de Somoruelos, Ministre de la Governació, pretenia establir dues normes per tal de donar una solució legislativa a l'ensenyament primari al mateix temps que d'altra per a l'ensenyament secundari i superior. De les dues iniciatives només la referida a l'ensenyament primari es va traduir en una llei que es va desenvolupar amb un el correspon pla provisional d'instrucció primària vigent fins que es va aprovar la Llei Moyano en 1857. És una norma educativa que repetirà els continguts del Pla duc de Rivas tot i que es posa de manifest les línies polítiques en matèria educativa dels moderats, establint la centralització de l'ensenyament, responsabilitat del Govern, permetent un millor control ideològic en la selecció dels mestres, responsabilitats dels ajuntaments però amb l'aprovació del cap polític.

En 1839 es crea la Primera Escola Normal Central baix la direcció de Pablo Montesino, amb la intenció de formar a futurs mestres, que com s'ha dit en l'anterior pla de 1838, s'havien de fer càrrec de la resta d'Escoles Normals de les diferents províncies les quals, a la volta, havien de formar als futurs mestres de les escoles de primeres lletres o ensenyament primari. És un pas important en la formació del magisteri al permetre estendre aquesta formació i trencar amb aqueixa vella costum d'aprendre l'ofici de mestre seguint la tradició gremial. Rebran l'oposició de l'església i dels instituts de secundària perquè no poden controlar la formació dels futurs mestres d'acord amb els seus posicionaments ideològics.

El trienni progressista comprés entre 1841 i 1843 no tindrà una incidència directa en matèria d'ordenació educativa tot i que amb els moderats de nou en el govern es consolida la política educativa promoguda per Somoruelos, sobretot en relació a l'ensenyament mitjà i superior. Es promulga la Constitució en maig de 1845, la qual no tindrà cap títol dedicat a la instrucció pública, i en setembre del mateix any es publica el *Plan General de Estudios*.

El desplegament normatiu d'aquesta etapa es caracteritzarà per un conjunt de decrets i reglaments al voltant de l'ensenyament primari i de la regulació de la formació del magisteri.¹²

És així com s'arriba a l'establiment d'un marc legislatiu per tal d'ajustar i ordenar una política escolar segons l'empenta liberal caracteritzat per una banda amb aqueix marc legislatiu, en la construcció del sistema educatiu formal però també, calia preparar als professors per consolidar aquesta construcció.¹³

A més a més, cal entendre que aquest marc legislatiu establia un repte en el moment d'aconseguir l'increment d'escoles i de millorar l'aportació dels ajuntaments en les despeses de la instrucció pública. Aquest esforç quedarà plasmat primer en la Llei de Bases de 17 de juliol de 1857 i posterior llei d'Instrucció pública de 9 de setembre de 1857.

La llei de bases de 17 de juny fixava clarament la diferenciació entre l'ensenyament el privat i el públic. Dividia de l'ensenyament en tres períodes; la primera ensenyança, la segona ensenyança i l'ensenyança superior. La primera ensenyança podia adquirir-se tant en les escoles públiques com privades però també en les llars domèstics. Instaurava uniformitat en l'ús dels llibres de text i pel que feia al finançament de les escoles de primer ensenyament quedava repartit entre els fons propis de cada ajuntament, de les donacions o fundacions i de les aportacions dels alumnes. En aquest cas els alumnes declarats pobres no havien de fer cap aportació econòmica, l'ensenyament era gratuït a la volta que obligatòria per a tots. En tot cas aquells ajuntaments que no pogueren fer front a aquesta despesa, l'Estat havia de consignar un pressupost per a cobrir aquesta necessitat. Els mestres havien de tenir el corresponent títol per poder exercir i havia de superar una oposició per exercir en l'escola pública.

¹² Tal com apunten León Esteban i Ramón López Marín la política educativa respecte de l'ensenyament primari venia regulada pel "Real decreto de 23 de septiembre de 1847, Real decreto de 30 de marzo de 1849, Real decreto aprobando el Reglamento para el régimen de las Escuelas Normales Superiores y Elementales de Instrucción Primaria de 1869, Reglamento para Escuelas Normales de Instrucción Primaria del Reino de 15 de mayo de 1849, Reglamento para los inspectores de instrucción Primaria del Reino de 20 de mayo de 1849, Reglamento de Exámenes para maestros de Escuela Elemental y Escuela Superior de Instrucción Primaria de 18 de junio de 1850 i Reglamento para la Escuela Normal Central de Instrucción Primaria de 9 de septiembre de 1850." ESTEBAN, León; MARÍN LÓPEZ, Ramón. *Historia de la enseñanza y de la escuela*, València: Tirant lo Blanch, 1994, Pàg. 432-433.

¹³ MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro. *La escuela Pública Valenciana en el siglo XIX*. València: Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educación y Ciencia, 1988, Pàg. 19.

Amb una clara intenció de consolidar el marc legislatiu escolar es va publicar la Llei d'Instrucció Pública que va signar el Ministre de Foment, aleshores Claudio Moyano. Aquesta norma pretenia establir un marc legal per poder consolidar el sistema educatiu que venia intentant construir-se des de 1812. Text que coincideix amb un discurs educatiu conservador, de caràcter global i que en aqueix moment urgia per tal de donar estabilitat al sistema educatiu amb uns acords establerts en la llei de base que després desenvoluparia la llei. De tota manera serà assolida pels moderats però que consagra un discurs educatiu conservador que donarà pas a un sistema educatiu que romandrà vigent fins a 1970 amb la promulgació de la Llei General d'Educació.

Per a aquesta llei, l'ensenyament era obligatori des dels 6 als 9 anys i com s'ha dit abans, era obligatòria i gratuïta per als pobres. Aquells pares que no compliren amb l'obligació de dur als seus fills a l'escola eren amonestats econòmicament. Els continguts que s'impartien eren Doctrina Cristiana, Nocions d'Història Sagrada, Lectura Escriptura, Principis de Gramàtica i Aritmètica i nocions breus d'Agricultura, Indústria i Comerç, en funció de les localitats. Les escoles que no podien contemplar aquest ensenyament eren considerades incompletes. Podíem existir escoles de primer ensenyament elemental completes i incompletes. En l'article 100 considerava que en pobles de 500 habitants hi havia d'haver una escola de xiquets i d'altra de xiquetes encara que fos incompleta. Cavia la possibilitat que pobles de menys habitants pogueren unir-se per a aconseguir aquesta escola completa. De tota manera si no era possible, s'havia d'aconseguir la incompleta o en el seu defecte l'escola de temporada. Aquestes escoles podien ser regentades per adjunts o passants sota la supervisió del mestre de l'escola completa més pròxima.

Malgrat que establia la segregació de l'ensenyament, permetia les escoles mixtes com a mesura d'estalvi en aquells pobles en què les seues condicions geogràfiques posaren dificultats per poder constituir escoles completes de xiquets o incompletes de xiquetes.

En les escoles de primer ensenyament superiors es mantenia el mateix contingut, degudament ampliat però incloïa Principis de Geometria, Dibuix Lineal i d'Agrimensura, rudiment de Historia i Geografia, nocions generals de Física i d'Història natural.

Pel que feia de l'ensenyament de les xiquetes, llevat de la possibilitat de ser mixt en els casos abans exposat, era segregat i diferenciat pel que feia als continguts i matèries a impartir. Tant en el primer ensenyament elemental com superior per a xiquetes

s'eliminava breus nocions d'Agricultura, Indústria i Comerç per a l'ensenyament elemental femení i els principis de Geometria, Dibuix Lineal i d'Agrimensura, rudiment de Història i Geografia i nocions generals de Física i d'Història Natural per a l'ensenyament superior substituint-se per "*labores propias de su sexo, elementos de dibujo aplicado a las mismas labores y ligeras nociones de higiene domestica.*"¹⁴

En l'article 6 i 108, l'ensenyament dels sord-muts i invidents s'establia en centres que s'havia de promoure pel govern, establint almenys un per districte universitari.

En definitiva és un text que, sense cap intenció innovadora, aglutinarà allò que venia establint-se en diferents propostes legislatives desenvolupades fins aquest moment com va ser el Reglament de 1821, el Pla del Duc de Rivas de 1836 i el Pla Pidal de 1845. És doncs, un marc legislatiu que uniformitza, centralitza i dota de caràcter obligatori de l'ensenyament primari.

Després de la revolució progressista de la mà d'Espartero en contra de moderantisme, no tindrà conseqüències en allò que refereix a l'ordenament polític de l'educació, mantenint-se la situació d'acord amb els postulats moderats fins que arriba la revolució de 1868.

És un període en què l'església pren postures més extremes i pròpies d'un conservadorisme eclesiàstic, oposant-se a les propostes progressistes i demòcrates. Amb Orovio com a Ministre de Foment, hi ha un intent de reorganitzar l'ensenyament, sobretot pel que fa al secundari i universitari. Amb l'últim any de regnat d'Isabel II es publica la llei Catalina, en la que s'aborda l'organització de l'ensenyament primari en la que l'església torna a recuperar el protagonisme, en un sistema educatiu on es permetia l'agrupament de pobles per a constituir les seues respectives escoles, amb un mestre ja fora per a incompletes o de temporada, ara el nou text legislatiu deixava aquestes escoles en mans del rector, coadjutor o qualsevol altre eclesiàstic. A més a més, es suprimeixen les Escoles Normals sent els instituts d'ensenyament secundari els encarregats de formar als futurs mestres. S'assenyalaran aquells textos que es poden utilitzar en les diferents escoles tant públiques com privades, això sí amb la prescriptiva censura eclesiàstica. En matèria Universitària es va anul·lar la llibertat de càtedra, provocant la reacció de

¹⁴ Article 5é de la Llei General d'Instrucció Pública del 9 de setembre de 1857.

diferents catedràtics i d'altres professors krausistes. L'enfrontament entre la universitat i el govern es va conèixer com la primera qüestió universitària.

Amb la revolució setembrina de 1868 retornen els professors que havien estat separats de les seues càtedres. En aquest període revolucionari permetrà la defensa i proclamació dels drets humans, el sufragi universal, la llibertat de culte i d'ensenyament drets i llibertats, drets inclosos en la Constitució de 1868. En matèria educativa s'abandona la concepció centralista i rebuig del monopoli de l'Estat pel qual fa en matèria educativa, sent únicament un garant de la llibertat d'ensenyament.

La constitució de 1873, tot i que no fou aprovada per les Corts, mantenia de nou aqueixa responsabilitat dels ajuntaments en matèria educativa, establint-se en el títol XIV que els municipis havien de contribuir en el manteniment de les escoles de xiquets i adults, per tal de facilitar la instrucció primària, gratuïta i obligatòria.

La I República Espanyola recupera el principi il·lustrat i progressista en què l'educació havia de ser l'eix del progrés. El 2 de juny de 1873 deixa clar que *“Deben ser los pueblos republicanos los más instruidos, educados y cultos de la tierra; como quiera que, según una frase célebre, el principio de las Repúblicas es la virtud, y ésta sólo alcanza segura garantía y fácil ejercicio allí donde la conciencia, rectamente ilustrada, enseña a cada hombre su deber, a la par que le revela su derecho.”*¹⁵

Durant aquest sexenni revolucionari, malgrat la impossibilitat d'afermar una estructura educativa al mateix temps que donar-li un altre rumb a la construcció del sistema educatiu, si que posa damunt la taula qüestions educatives que romandrà vigent en qualsevol dels moments històrics i polítics, és a dir, la llibertat d'ensenyament, el caràcter de l'ensenyament secundari i l'objectiu de la Universitat que nodriran els debats en matèria educativa.¹⁶

Amb la restauració dels Borbons en 1875, s'implanta una monarquia constitucional amb Alfons XII on, de bell nou, el lligam rei-església-educació tornarà a recuperar el protagonisme de dècades anteriors, vigent pràcticament per sempre, llevat el període democràtic de la II República.

¹⁵ *Gaceta de Madrid*, núm. 158, de 7 de juny de 1873. Decret de 2 de juny de 1873 reorganitzant l'ensenyament de la facultat de Filosofia, ciències exactes, física i naturals.

¹⁶ ESCOLANO BENITO, Agustín. *La educación en la España Contemporánea. Políticas educativas, escolarización y culturas pedagógicas*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva, 2002, Pàg. 29-30.

Amb l'entramat legislatiu desenvolupat fins al moment, la situació escolar a l'estat espanyol continuava baix mínims, tres quarts parts dels ciutadans i ciutadanes de l'estat espanyol no sabien llegir ni escriure, segons el cens de 1877. A més a més, l'ensenyament primari es troba poc desenvolupat i un accés a la universitat només per a aquelles famílies que ho podien permetre, convertida en una formació per als dirigents. La distribució i l'accés de la formació estava molt descompensada amb un gran nombre de ciutadans i ciutadanes sense accés a l'ensenyament primari i amb greus dificultats econòmiques, enfront a un sector privilegiat amb millors economies familiars i amb possibilitats de formació superior.

En aquest període cal fer menció de la circular del ministre Orovio de 26 de febrer de 1875 en la que de nou lliga confessionalitat-govern-monarquia-educació: “ *Sin lucha de ninguna especie, sin derramar ni una gota de sangre ni una lágrima, el país y su valiente y leal ejército han puesto a los excesos revolucionarios de los últimos tiempos, buscando en la monarquía hereditaria remedio a sus males y llamando al trono al rey legítimo D. Alfonso XII, príncipe católico como sus antecesores, reparador de las injusticias que ha sufrido la Iglesia...*”¹⁷ De manera clara i contundent s'aposta per la defensa de l'església, les limitacions del liberalisme i manteniment d'un estat confessional.

Aquesta defensa del dogma catòlic afectarà principalment a aquells professors i catedràtics que no l'acaten. L'esmentada circular afirma que “*la mayoría y casi la totalidad de los españoles es católica y el Estado es católico, la enseñanza oficial debe obedecer a este principio, sujetándose a todas sus consecuencias. Partiendo de esta base, el Gobierno no puede consentir que en las cátedras sostenidas por el Estado se explique contra un dogma que es la verdad social de nostra patria.*”¹⁸

Tornant a l'ensenyament primari, el manteniment de les escoles per part dels ajuntaments continuarà sent una realitat lligada a la manca de responsabilitat municipal a l'hora de facilitar els sous, locals i material necessari per a les escoles de primeres lletres. Els continguts del currículum en les escoles d'ensenyament primari no abraçava més enllà del fet de saber llegir, escriure i contar.

¹⁷ DE PUELLES BENITEZ, Manuel. *Historia de la Educación en España, III De la Restauración a la II República. Textos y Documentos*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1982, Pàg. 54-55. *Circular del Ministro de Fomento de 26 de febrero de 1875*.

¹⁸ *Ídem*. Pàg. 58.

La Constitució de 1876 en els seus articles 11 i 12 deixava evidents, qüestions recurrents en diferents períodes i moments històrics, amb les diferències ideològics i els discursos educatius contraposats. La mateixa Constitució de 1876 declarava la confessionalitat de l'Estat en el seu article 11, establint que la religió de l'estat és la catòlica apostòlica i romana, i ningú podia ser molestat per les seues pràctiques i opinions religioses. Es permetia que qualsevol podia fundar i mantenir establiments d'instrucció i educació, deixant per a futurs desplegament normatius, l'organització de l'ensenyament tant en l'àmbit estatal, provincial com municipal.¹⁹

Davant aquest entramat, enfront del discurs conservador i catòlic envers l'educació surt altre discurs antagònic, de caràcter progressista considerat com un moviment intel·lectual i educatiu que influirà en la política educativa espanyola en els anys posteriors. Es tracta de la *Institución Libre de Enseñanza*, fundada per Francisco Giner de los Ríos i defensant-se que l'educació era el mitjà per reformar i regenerar la societat, fugint de qualsevol moral dogmàtica i acceptat les concepcions laiques. És doncs un projecte dirigit a la burgesia liberal on es defensa una educació integral, amb una metodologia activa, intuïtiva on desapareixien els llibres. La coeducació estarà present en un projecte educatiu que defensa la neutralitat religiosa de manera que a l'escola no hi havia diferències religioses. És una concepció educativa en la qual el subjecte de l'educació és el mateix xiquet o xiqueta. Tot i que els vents conservadors podrien ser una dificultat en la travessia de la ILE, a l'hora de superar aquets entrebancs, s'ajustaren a allò que establia la Constitució de 1876 i que feia referència al principi de llibertat de creació de centres docents.

S'evidència una càrrega religiosa en un desenvolupament polític, on la qüestió educativa seguirà sense assolir uns mínims acords entre les diferents opcions polítiques amb responsabilitat de govern, tot i que va consolidant-se l'assumpció de la qüestió educativa.

Un pas important en aquest procés de construcció del sistema educatiu i de la responsabilitat de l'Estat en matèria educació serà la creació del Ministeri d'Instrucció Pública i el consegüent pagament dels sous dels mestres per part de l'Estat. És en aquest moment quan es posa de manifest aqueix pas endavant perquè realment l'educació siga

¹⁹ *Ídem*.

una responsabilitat de l'Estat²⁰, deixant als ajuntaments lliures d'aquesta càrrega, que era fins i tot un problema financer. Però els retira la possibilitat d'exercir un control més directe per part de les autoritats municipals, dels grans propietaris i cacics en el moment de la selecció dels mestres que havien de fer-se càrrec de les escoles de cada municipi.

La desfeta de l'imperi colonial i la seua vivència com una derrota nacional farà que els regeneracionistes vegem en l'educació l'eina per al futur però utilitzant diferents camins per arribar a la solució desitjada. Una retornada a la tradició catòlica i a una política de velles glòries enfront a un regeneracionisme progressista, modern i renovador, seran els principals discursos en matèria educativa que estaran vigents en aquests moments. Aquestes propostes regeneracionistes de caràcter conservador seran recuperades en el futur per a justificar el desenvolupament de polítiques educatives d'acord amb els postulats catòlics i totalitaris que romandran present en l'Estat espanyol durant quasi mig segle.

La *Junta para la Ampliación de Estudios* serà una de les iniciatives destacades en política d'investigació i amb la conseqüent repercussió en l'àmbit educatiu, facilitant que molts mestres pogueren gaudir de les beques amb l'objecte d'impregnar-se de les novetats i innovacions que anaven desenvolupant-se a Europa. Amb aquest caràcter europeista, molts professionals de l'educació veuran una porta oberta al progrés i innovació en educació i d'altres àmbits del coneixement. Els mestres i les mestres pensionats, viatjaven a Europa amb l'objecte d'ampliar estudis, experiències educatives innovadores al temps que incorporaran a la seua pràctica escolar allò que venia defensant-se des de l'Escola Nova, com alternativa a les propostes educatives tradicionals.²¹

Pel que feia a l'escolarització obligatòria, durant aquest període, es passarà dels 6 al 12 anys, una mostra més de com l'Estat continua amb el compromís pel desenvolupament de l'ensenyament perquè poguera arribar a tots i totes, malgrat els entrebancs trobats, uns polítics i d'altres econòmics. A poc a poc, s'intenta concretar

²⁰*Gaceta de Madrid*, núm. 303. De 30 d'octubre de 1901. "Real decreto autorizando al Ministro de Instrucción pública y Bellas Artes para que en los presupuestos generales de su departamento, a partir del que se forme para el año 1902, incluya las partidas necesarias, conforme a las disposiciones de este decreto, para el pago de las atenciones de personal y material de las Escuelas públicas de primera enseñanza."

²¹MARÍN ECED, Teresa. *Innovadores de la educación en España*, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 1991.

l'establiment d'un procés d'escolarització que, com veurem, tindrà un reflex completament distint a l'hora de materialitzar-se en la realitat de cada ciutat i poble.

Altre fet a destacar en aquest període serà la creació de la *Dirección General de Primera Enseñanza* baixa la responsabilitat de l'alicantí Rafael Altamira, regeneracionista i vinculat a la *Institución Libre de Enseñanza*.

La precària formació dels mestres, un increment de l'edat obligatòria en l'ensenyament juntament amb la influència de la *Junta de Ampliación de Estudios* generarà una crítica per part de molts professionals cap a la reforma de la formació del magisteri de 1909. Aquest fet farà possible l'arribada de propostes innovadores i de renovació a l'hora de la formació del magisteri i la seua repercussió en la pràctica escolar.²²

La inestabilitat política, la inseguretad provocada pel terrorisme, la guerra del Marroc generen els arguments per a justificar la necessitat d'un govern que, mitjançant l'aixecament en armes done solució a un problema que les alternatives liberals no ho aconseguen. D'aquesta manera es posa fi a la Restauració al mateix temps que es desenvolupa una clara política antiliberal. Es dissolen les corts, es crea un director militar.

El cop d'estat del General Miguel Primo de Rivera del 13 de setembre de 1923 apostarà per una política regeneracionista, defensora dels principis catòlics i que des de l'àmbit educatiu, desenvoluparà un sentiment patriòtic. El reflex d'aquesta política conservadora repercutirà en la formació del magisteri i en la practica escolar del dia a dia, afavorint la regeneració de la pàtria, on tindrà un lloc preeminent la religió catòlica.²³

Aquesta política educativa dirigida a aconseguir una societat regenerada des del patriotisme catòlic i amb un control de les escoles i dels mestres, es concretarà amb la publicació d'una real ordre amb la qual es vigilaran "*las doctrinas antisociales o contra la unidad de la Patria que puedan ser expuestas por algunos Profesores o Maestros dentro de sus clases.*"²⁴ Es tractava d'una ordre en la que els mestres, com a funcionaris,

²² *Op. Cit.* Cita 16, Pàg. 67-68.

²³ LÓPEZ MARÍN, Ramón. *Ideología y educación en la dictadura de Primo de Rivera (I). Escuelas y maestros*. València: Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación, Universitat de València, 1994, Pàg. 32-40.

²⁴ *Gaceta de Madrid*, núm. 287 del 14 d'octubre de 1925. *Real orden disponiendo que por los Rectores de las Universidades, por los Directores de los Centros docentes y por los Inspectores de Primera enseñanza se vigile acerca de las doctrinas antisociales o contra la unidad de la Patria que puedan ser expuestas por*

havien de seguir “*ejemplo paladino de virtudes cívicas dentro y fuera de las aulas y conducir a sus discípulos por la senda del bien y del orden social, tanto en las lecciones que les transmitan y en las doctrinas que les infundan, como la vida que ellos mismos practiquen.*”²⁵

Amb aquest control ideològic i el seu desplegament normatiu es concreta en la repressió i depuració del magisteri. S’havia de controlar aquells mestres que difongueren idees que posaren en perill la dissolució de la Paria, que defensaren el laïcisme, en definitiva que apostaren per propostes educatives progressistes, provocant l’expulsió de mestres de la normal com va ser el cas de Carmen de Castro.²⁶

Són moltes les mostres que ens permeten il·lustrar aquest control ideològic com aqueix mestre que va ser atés pels metges per certificar el seu estat mental, per no assistir als actes religiosos.²⁷ La llengua també va ser altre dels camps de lluita per part del Directori Militar publicant-se el Real Decret en què obria expedient a “*los maestros nacionales que proscriban abandonen o entorpezcan la enseñanza en su escuela del idioma oficial en aquellas regiones en que se conserva otra lengua nativa*”²⁸ Les sancions podien incloure suspensió de sou i lloc de treball, trasllat a altra província on sols es parlarà castellà o el tancament temporal o definitivament de l’escola.

Malgrat aquest control de la societat mitjançant amb una clara fiscalització de la pràctica escolar, es tracta d’un període en el qual s’aposta decididament pel desenvolupament d’una política de construccions escolars.

El desenvolupament de la construcció d’edificis escolars sembla que no va seguir el criteri de necessitats de cada territori. Hi havia províncies que tingueren un creixement important en la construcció d’escoles mentre que d’altres ho va ser de manera poc significativa.²⁹ Com veurem més endavant en el cas de la ciutat d’Ontinyent serà a partir de 1928 quan s’inicia l’expedient de construcció del Grup Escolar, aleshores Mª Cristina

algunos Profesores o Maestros dentro de sus clases, procediendo a la formación de expediente de suspensión de empleo y medio sueldo.

²⁵ *Idem.*

²⁶ AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen. *Mestres Valencianes Republicanes*. València: Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación, Universitat de València, 2008.

²⁷ Anuario del maestro para 1927, Editorial Magisterio Español, 1926, Pàg.111

²⁸ *Gaceta de Madrid*, núm. 163, de 12 de juny de 1926. *Real decreto fijando las sanciones que se impondrán a los Maestros nacionales que proscriban, abandonen o entorpezcan la enseñanza en su Escuela del idioma oficial en aquellas regiones en que se conserva otra lengua nativa.*

²⁹ *Op. Cit.* Cita 23. Pàg. 111.

i després Joaquín Costa. Serà la primera obra escolar pública construïda a Ontinyent, feta realitat en 1934, durant la II República.

Pocs canvis s'han produït fins al moment en l'àmbit educatiu tant en els processos d'escolarització com en els continguts a impartir en les escoles. Poc havien canviat les coses, amb la proclamació de la II República s'hereta una realitat escolar difícil no sols per resoldre les mancances, sinó per de poder legitimar el nou canvi de règim.

Amb una clara intencionalitat legitimadora del seu projecte polític i educatiu, el primer bienni i els escassos mesos abans de la Guerra Civil, el govern republicà i en el cas del Ministeri d'Instrucció Pública, desenvolupa un conjunt d'accions amb una clara intencionalitat legitimadora i socialitzadora³⁰, que quedaran plasmades en la premsa generalista del moment. No és tracta sols d'argumentar les decisions polítiques en matèria educativa en els fors dels experts o polítics sinó d'utilitzar els mitjans de comunicació als que poden tenir accés el nombre més gran de ciutadans i ciutadanes.

És així com a pocs mesos abans d'iniciar-se el nou règim polític, aprofitant les planes de El Sol, l'aleshores ministre d'Instrucció Pública, Marcel·lí Domingo, presentat com el “*maestro-ministro*”, deixava amb claredat quines són les propostes republicanes en matèria educativa. Lliga la democràcia a la cultura amb una clara intencionalitat de promoure-la, al mateix temps que la ciutadania poguera accedir al sistema educatiu i aconseguir una formació on, com molt bé exposarà després la constitució de 1931, l'únic requisit per a l'accés fora el de les capacitats que cada persona disposara. D'aquesta manera defenia l'escola única:

“El ideal es constituir la escuela única. Es decir, la Universidad, la enseñanza superior y la primaria constituyendo la gradual articulación de un solo organismo. Y en este organismo, el talento no sólo con todas las puertas abiertas, sino con todas las asistencias del Estado, El Estado, hoy, al pasar el estudiante de la primera enseñanza a la superior y a la universitaria, se convierte ya en una taquilla de impuestos. Quien puedo pagarlos, aunque no tenga talento, entra; quien no puede pagarlos, aun teniendo talento, no entra. No es ésta la misión de un Estado democrático. Todo lo contrario. El Estado ha de

³⁰ FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. *Educación, socialización y legitimación política (España 1931-1970)*, València: Tirant lo Blanch, 1998, Pàg. 63.

crear Instituciones capacitadas para la selección. Y es él quien ha de sostener con todos los medios precisos al estudiante que lo merezca, sea cual sea su condición económica.”³¹

El problema, segons Marcel·lí Domingo era quantitatiu, sobretot per la manca d’escoles. Malauradament aquesta qüestió, per a la resta d’Europa, ho era més d’orientació pedagògica que d’altra índole.

Uns mesos més tard, en el mateix periòdic en el moment de valorar la tasca encetada pel Govern de la República, Marcel·lí Domínguez deia; “*En enseñanza Primaria he hecho lo que había que hacer; crear escuelas.*” Aqueixa era la prioritat de la República, construir noves escoles per poder fer accessible a l’educació i aconseguir ciutadans formats, però també el desenvolupar accions per disposar de mestres que es feren càrrec de les noves escoles. Segons el propi ministre es varen decretar la creació de 37.000 escoles, havien passat tres mesos, creant-se més de tres mil “*y no terminará el año sin que se funcionen las siete mil que corresponden.*”³²

En l’article d’*El Sol*, del 28 de juliol veiem clarament com està fent referència a les tres primeres disposicions en matèria educativa i que tenen a veure amb el bilingüisme, amb consell d’instrucció primària i amb l’ensenyament de la religió. En relació a aquests tres decretes, Marcel·lí Domingo manifesta que l’ensenyament s’havia considerat laica, respectant-se la consciència no només de l’alumne sinó també la del mestre. La constitució de 1931 considerava que l’Estat espanyol no tenia cap religió oficial que l’ensenyament havia de ser laic, inspirant-se en els ideals de solidaritat humana.

En la creació dels consells de Primer Ensenyament, els defineix com òrgan de vigilància i eficàcia de manera que “*no ha de haber español en edad escolar sin escuela, ni escuela sin cumplir adecuadamente su función.*”³³

El bilingüisme, atacat en la dictadura primoriverista, ara pren altre curs, el decret signat per Marcel·lí Domingo, ho considera com a reparador i de reconeixement i eficàcia pedagògica, sobretot des de l’ensenyament primari:

³¹ *El Sol*, 20 de maig de 1931.

³² *El Sol*, 28 de juliol de 1931.

³³ *Ídem.*

*“De eficacia pedagógica porque la enseñanza primaria debe darse en la lengua vernácula; solo así puede y debe llegarse al alma del alumno. Re reconocimiento, porque allí donde hay una lengua viva existe que es de ley acatar. De reparación, porque la lengua catalana, menospreciada y combatida por la autoridad monárquica, debía ser respetada y enaltecida por la República.”*³⁴

Són huit mesos en els quals el “maestro-ministro” juntament amb Domingo Barnés, professor de la normal, subsecretari d’Educació i Rodolfo Llopis, també mestre, director General de Primer Ensenyament, enceten una reforma educativa important en aquest primer bienni, on la figura del mestre jugarà un paper preponderant. Si es volien més escoles i millors mestres calia encetar una reforma en la formació del futur magisteri. Calia dissenyar una formació per aquells homes i dones que triaren la professió de magisteri però també donar resposta a una necessitat imminent a l’hora de disposar de suficients mestres. Els cursets de selecció varen substituir les oposicions de manera que resolgueren la manca de docents, fins que a poc a poc sortiren els i les noves mestres formades amb un pla professional nou. S’unificaren les Escoles Normals masculina i femenina, es va introduir la coeducació que no serà efectiva en l’ensenyament primari. Continuaven creant-se escoles on els xiquets i les xiquetes estaven separats, encara que hi havia experiències educatives en les quals es practicava la coeducació com va ser el cas del Col·legi Nacional de Cecs de Madrid. Serà durant la Guerra Civil quan es signarà un decret que implantarà la coeducació.

A més a més es va dissenyar, un pla de formació continua amb els centres de col·laboració, les setmanes pedagògiques i escoles d’estiu. La concepció de la inspecció canvia, s’abandona la tasca controladora apostant per una dinamització de l’escola, per la renovació i facilitant la implantació de la política educativa republicana.

Amb aquest objectiu de fer accessible la cultura i formació per a tothom i aconseguir la formació ciutadana allà on era difícil l’accés es crea *el Patronato de las Misiones Pedagógicas*, on el decret de creació deixa clar quin era l’objecte de la referida norma: “*difundir la cultura general, la moderna orientación docente y la educación*

³⁴ *Ídem.*

ciudadana, en aldeas, villas y lugares, con especial atención a los intereses espirituales de la población rural.”³⁵

En aquests primers mesos d'intensa activitat en l'àmbit polític, altre article interessant en la premsa, però en aquesta ocasió de caràcter polític, la trobem en el *El Socialista* on es publica una carta del ministre Marcel·lí Domingo dirigida al president del Consell d'Instrucció Pública, aleshores Miguel de Unamuno, indicant quatre punts per a l'establiment d'una futura llei d'Instrucció pública, la qual havia d'estar inspirada en la idea d'escola única. Lorenzo Luzuriaga serà qui elaborarà les bases per l'avantprojecte de llei que com demanava Unamuno, al ministre, estiguera a punt abans de que finalitzara el mes de setembre de 1931.³⁶

Es tractava d'una educació pública que era funció essencial de l'Estat, havia de ser laica o extraconfesional, gratuïta, tenir caràcter actiu, creador i social. Havia d'atendre per igual als alumnes de diferent sexe i estava distribuïda en tres graus: el primer tenia dos cicles que comprenia dels 4 als 6 anys atesos en institucions preescolars i de caràcter voluntari. El segon cicle és el de l'ensenyament primari i comprenia des dels 6 anys fins als 12. El segon grau corresponia a l'ensenyament secundari i contemplava dos cicles un

³⁵ *Gaceta de la República*, Núm. 150, 30 de maig de 1931.

³⁶ *El Socialista*, 26 de juliol de 1931. Any XLVI. Número 7008. “*Es deber, necesidad y compromiso de la República dar una ley de Instrucción pública que responda a las exigencias espirituales de nuestro tiempo y de nuestro pueblo. El edificio escolar del pasado es insuficiente para recoger las ilusiones y resolver los problemas de una democracia moderna. La ley porque postulamos sólo puede tener una finalidad: instituir la escuela única en España. Para que esta finalidad se cumpla debidamente precise que el proyecto que haya de ser sometido al Parlamento no sea una obra personal ni una obra elaborada en silencio, sino que cuente desde el principio con aquella publicidad y aquellas colaboraciones que la doten de eficacia y autoridad. A este efecto, yo me permito sugerir al Consejo de Instrucción pública lo siguiente: 1.- Convertirse él desde-este momento en poniente del proyecto y proceder a su articulación. 2.-Basar esta articulación en la Instrucción primaria gratuita, obligatoria y laica; en la igualdad de clases y sexos en la instrucción y educación; en la selección de los mejores dotados sin consideración de fortuna y en la cultura completa y gratuita de ellos como medio único de elevar el país moral, intelectual y económicamente; en la nueva orientación que ha de señalarse a los programas en todos los órdenes de la enseñanza en el desenvolvimiento de las instituciones postescolares y de capacitación para las profesiones manuales; en señalar la misión de la Universidad y en darle una organización congruente con su misión. 3.-En requerir a cuantos organismos y entidades tengan relación con la enseñanza en cualquiera de sus grados para que antes del 13 de septiembre se haya reunido y señalado a este ministerio, con respecto a la finalidad de la nueva ley las orientaciones y aspectos que juzguen pertinentes. 4.-En promover la creación de un Centro de investigación y experimentación que permita recoger toda la obra que con respecto a la escuela única se realiza ya fuera de España y ensayar a su vez y en su día cuanto con relación a ella afecte las características de nuestro país. El proyecto de ley habrá de estar articulado y dispuesto para fines de septiembre. Durante este período de elaboración el Ministro de Instrucción pública estará en constante Comunicación con el Consejo, y cuando, reunidos todos los informes se conozca ya el criterio total de los distintos factores y elementos que integran la instrucción pública, el ministro acudirá al Consejo para informar en último término. Le saluda con cordial afecto, etc.*”

de 12 als 15 anys i el segon dels 15 als 18 anys. El tercer grau corresponia a l'ensenyament superior.³⁷

Com déiem és d'un període d'intensa activitat legislativa en matèria educativa i a banda dels mencionats decrets també es publiquen d'altres dues disposicions que cal destacar, per tal d'implantar l'ideari republicà; el decret de dissolució de la companyia de Jesús i Llei de Confessions i Congregacions religioses.

Amb les eleccions de 1933 i el triomf de la CEDA, la República pren un gir cap a la dreta. En l'àmbit educatiu es revisa tot allò legislat fins el moment, com va ser la paralització de les construccions escolars. Si abans s'ha fet menció a la poca o nul·la implantació de la coeducació, durant aquest període de govern de la dreta la suprimirà amb l'Ordre Ministerial d'1 d'agost de 1933.

Pel que fa a la reforma del magisteri hi ha un intent de tornar a fórmules anteriors al Pla Professional de 1931, en concret al de 1914 conegut com a Pla de Bergamin. Són anys en què el Ministeri d'Instrucció Pública pretindrà desenvolupar una contrareforma a totes les propostes pedagògiques que es varen dur durant el primer bienni.

Al bienni cedista li continua un trienni bèl·lic moment en què l'ideari republicà iniciat en 1931, amb el *Frente Popular*, s'intentarà recuperar, tornant com a Ministre d'Instrucció Pública Marcel·lí Domingo. El conflicte armat serà la principal dificultat a l'hora de recuperar el projecte educatiu republicà.

L'inici de la Guerra Civil farà que tota activitat, reforma o iniciativa havia d'estar condicionada per les circumstàncies de l'enfrontament armat. Es continuen creant escoles però també s'enceta la depuració del magisteri mantenint-se. Molts mestres s'incorporen a files, d'altres s'ocupen de l'atenció als xiquets i xiquetes evacuats a zones lleials a la República amb l'organització de les colònies escolars.

³⁷ PÉREZ GALÁN, Mariano. *La enseñanza en la Segunda República*. Mondadori: Madrid, 1988, Pàg. 52-53.

És un període en què les propostes que durant la República en pau no es pogueren desenvolupar, ara si que ho podran ser, com el cas de la coeducació que en 1937 va ser instaurada en el sistema educatiu.³⁸

Es lluitava contra el feixisme des de l'escola i des de la cultura encetant-se actuacions d'alfabetització tant en el front com en la rereguarda, amb les Milícies de la Cultura, de la que formaven mestres, professors i estudiants que durant els moments de descans dels soldats, alfabetitzaven al temps que desenvolupaven formació política. A la rereguarda també actuaven les *Brigadas Volantes de lucha contra el analfabetismo* tot i que es creaven altres iniciatives formatives com ho varen ser els Instituts per a Obrers.

Durant aquest període també prendran força aquelles propostes educatives pertanyent als moviments llibertaris i que seguien els principis pedagògics de Ferrer i Guardia de la mà de *Juventudes Libertarias* o de *Mujeres Libres*. En la mateixa línia d'actuació es desenvoluparen iniciatives de *Mujeres Libres* i de *Juventudes Socialistas Unificadas* sobretot desenvolupant tasques d'alfabetització.

L'escola al mateix temps que transmetia coneixement, s'educava en valors revolucionaris, és un moment en què des de l'escola i en l'escola es materialitza l'acció legitimadora en defensa de la República. Malauradament amb la victòria de les forces rebels s'instaura un nou règim polític totalitari on tot allò que tinga reminiscències republicanes desapareixerà i serà perseguit.

És un període recent de la nostra història en què l'escola és utilitzada com agent socialitzador al servei del règim dominant i totalitari. Es pretén una socialització política de tots els xiquets i xiquetes, abandonant-se l'educació en favor de l'adoctrinament i aconseguir tant una victòria material com espiritual³⁹, és a dir, vencien i també convencien, però a la força, convenciment per al vençut que era garantia de supervivència. Serà una manera de procedir que afectarà la vida quotidiana dels homes, dones i xiquets d'un país que ha estat durant tres anys immersos en una guerra civil.

³⁸ *Gaceta de la República*, núm. 256 de 13 de setembre de 1937. *Orden dictando las normas de organización de las escuelas nacionales, en régimen de coeducación, para ingresar indistintamente escolares de uno y otro sexo.*

³⁹ MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro; FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. *Vencer y convencer. Educación y Política. España 1936-1945*, València: Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación, Universitat de València, 1993.

La preocupació del nou règim polític no implicava desenvolupar ni dissenyar cap sistema educatiu alternatiu, centrant-se en l'ús l'educació i l'escola com espais i moments de transmissió ideològica i adoctrinament. Havien vençut i volen convèncer utilitzant l'escola com un element de socialització política, on l'educació havia de ser catòlica i patriòtica recuperant-se, com s'ha dit amb anterioritat, plantejaments duts a la pràctica durant la dictadura de Miguel Primo de Rivera.

Durant el període bèl·lic en la zona ocupada per l'exèrcit revoltat s'enceta un conjunt de mesures dirigides a la depuració del magisteri. Aleshores la *Comisión de Cultura y Enseñanza de la Junta de Técnica del estado*, estava en mans de José Maria Peman que desenvolupà una acció depuradora del personal docent considerat element de la "anti-España."

Al capdavant del nou Ministeri d'Educació Nacional del primer govern es troba Pedro Sainz Rodríguez, implantant-se una escola catòlica, on l'ensenyament de la religió serà obligatori, on l'església recupera el seu protagonisme, deixant l'educació en les seues mans. Suposa un trencament amb l'època republicana per a tornar a una escola passiva, memorística on la practica escolar es centra en el verbalisme del mestre i l'ús dels textos com a úniques ferramentes didàctiques. L'educació es polititza i més que mai es parla d'adoctrinament i enquadrament, socialitzant i rebutjant els principis de la Constitució de 1931.

Altra qüestió que definirà la política educativa dels franquisme serà la separació de sexes i prohibició de l'escolarització mixta, al mateix temps que s'incrementarà l'elitisme. La cartera del Ministeri d'Educació Nacional estava en mans de José Ibáñez Martín que romandrà en el càrrec fins a 1945. Tres lleis definiran el procés de creació d'un sistema educatiu elitista; la llei de reforma de l'ensenyament mitjà, promulgada durant la guerra civil (20 de setembre de 1938), la llei reguladora de l'ordenació universitària (29 de juliol de 1943) i la llei que afectarà l'ensenyament primari de 1945. També es crearà el CSIC substituït de la *Junta de Ampliación de Estudios*, l'Institut de Pedagogia S. José de Calasanz substituirà el Museu Pedagògic i sobretot mantenint-se la política de depuració del magisteri.

La declaració de principis establerts en la llei d'educació de 1945 deixa clarament, en els tres primers articles, què s'entenia per educació primària i el dret educatiu on, segons el text normatiu, l'església serà la que assumirà gran responsabilitat en la política

educativa, reconeixent el seu dret a crear escoles de primària i de formació del magisteri així com el dret a “*la vigilancia e inspección de toda enseñanza en los centros públicos y privados de este grado, en cuanto tanga relación con la fe y las costumbres.*”⁴⁰

En 1949 es crea la *Delegación Nacional del Frente de Juventudes* amb una clara intencionalitat de socialització política dels futurs ciutadans obligant que tots els alumnes compresos entre els 8 i 18 anys havien d'estar afiliats obligatòriament. Aquesta política de juvenil del franquisme anirà evolucionant per a convertir-se en *Delegación Nacional de Juventudes* en 1960 i després en la *Organización Juvenil Española* en 1960. La política juvenil es lligarà a l'educació formal i amb la presència de l'assignatura *Formación del Espíritu Nacional*, però que deixava pas a altres mesures per a la socialització política dels joves des de l'àmbit educatiu no formal.

La disciplina entesa com el conjunt de regles per mantenir l'ordre i la subordinació entre els alumnes a més a més de la submissió i abnegació a la jerarquia seran els principis d'una proposta educativa on la religió serà l'element aglutinador. Aquets principis serien els que sustentaran l'acció del mestre en l'escola, en l'educació no formal i també en la quotidianitat dels homes i dones.

La dècada dels anys 1950 amb el ministre Joaquín Ruiz Jiménez es caracteritza per certa obertura del règim, en matèria educativa. Etapa en la que roman la confessionalitat i manteniment dels privilegis de l'església en matèria educativa tot i que s'impulsa una política de construccions escolars mitjançant convenis entre l'Estat, els ajuntament i les diputacions.

Durant el període comprés entre 1956 i 1962 el ministres d'Educació Nacional fou Jesús Rubio Garcia Mina que continuarà amb el pla de construccions escolars. Són moments de millora i estabilitat econòmica. Amb aquesta nova etapa fan presència en l'àmbit educatiu nous conceptes que formen part d'una concepció educativa basada en la tecnocràcia, eficàcia, tecnicisme i racionalitat. Es creen els Centres de Documentació y Orientació Didàctica de l'Ensenyança Primària (CEDODEP) que permetrà juntament amb la Revista Vida Escolar, publicació adscrita al Ministeri d'Educació Nacional, certa presència de reflexions al voltant de la pràctica docent, que com s'ha dit abans, estaran vinculades més al efficientisme, tecnicisme i a tot allò que té a veure amb els resultats de

⁴⁰B.O.E. Núm. 199 de 18 de juliol de 1945. *Ley de 17 de julio de 1945 sobre Educación Primaria.*

l'acció educativa i de la pràctica escolar.⁴¹ En aquesta època es crea l'Institut de Ciències de l'Educació dins l'àmbit de la investigació educativa

Amb Manuel Lora Tamayo ministre d'Educació Nacional (1962-1968) tot i que es manté l'esperit de política educativa franquista, inicia certa modernització i avanços cap a un model tecnocràtic coincidint amb el "*I Plan de Desarrollo Económico y Social.*" Segons la Revista d'Educció, entre abril de 1962 i el primer de juny de 1963 s'havien construït i posat en funcionament 3.807 unitats escolars d'ensenyament primari i 2.564 habitatges per als mestres, afegint que des de 1958 s'havien construït 16.789 aules i 10.560 habitatges.⁴² El *Plan de Desarrollo Económico y Social* per al període 1964-1967 incloïa una previsió, pel que feia a les construccions escolars, de 14.173 unitats incloent el mobiliari, material didàctic i habitatges per als mestres. Altra novetat en aquest període que cal fer menció és la referida a l'ampliació de l'obligatorietat en l'ensenyament que s'amplia fins als 14 anys, amb la llei 169/1965, de 21 de desembre de 1965. Aquest nou marc legislatiu s'introdueix un discurs educatiu caracteritzat per una nova racionalitat i modernització pedagògica amb un doble objectiu: "*la extensión de la enseñanza primaria de forma que toda la población tenga al menos este tipo de enseñanza, y dignificarla y elevar su calidad lo más posible.*"⁴³

L'accés al Ministeri d'Educació Nacional de José Luis Villar Palasí (1968-1973) permet que el sistema educatiu passe per una important reforma que culminarà amb la promulgació en 1970, de la Llei General d'Educació, fet històric des del punt de vista educatiu, ja que de manera global es vora substituïda la centenària Llei Moyano de 1857. És un canvi important i de revisió del sistema educatiu que afectarà l'àmbit social i econòmic, això sí, sense perdre de vista la seua concepció tecnocràtica, amb una clara intenció de lligam entre el nom educatiu i el laboral.

Sense pretendre fer comparança entre el marc constitucional de 1931 i la llei general d'educació de 1970, quasi quaranta anys després hom pot trobar punts d'encontre entre els dos textos. Si la Constitució de 1931 determinava que "*la República*

⁴¹ MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro (COORD.) *Estudios sobre la política educativa durante el franquismo*. València: Departament d'Educació Comparada i Història de l'Educació, Universitat de València, 1999, Pàg. 25-27.

⁴² "Crónica. La Educación Nacional española en 1962-1963", *Revista de Educación*. [Madrid], 1963, núm. 157, Pàg. 77-83.

⁴³ "La Educación Nacional española en 1964-1965", *Revista de Educación*. [Madrid], 1965, núm. 174, Pàg. 26-24.

*legislará en el sentido de facilitar a los españoles económicamente necesitados el acceso a todos los grados de enseñanza, a fin de que no se halle condicionado más que por la aptitud y la vocación*⁴⁴ la llei Villar Palasí considerava que l'Educció General Bàsica “*tiene por finalidad proporcionar una formación integral, fundamentalmente igual para todos y adaptada en lo posible a las aptitudes y capacidad de cada uno.*”⁴⁵

És una llei que introdueix d'altres principis progressistes i que han de veure amb l'educació mixta tot i que l'educació segregada estava present fins a 1970. És un reconeixement d'oportunitats i igualtat de currículum per als xiquets i les xiquetes. S'utilitzaran noves metodologies; l'avaluació continua dels alumnes, la implicació directe dels pares en el procés educatiu del seus fills, apropament de l'escola a l'entorn en la que està ubicada, l'educació pretenia ser personalitzada.

El calendari previst per a l'aplicació de l'Educació General Bàsica, preveia per al curs 1970-71 la implantació dels primers quatre cursos i per al curs 1974-75 el 8é curs. Es pretenia aconseguir la plena escolarització, arribant al 90%⁴⁶ encara que no amb les condicions desitjades pel que fa a espais i mitjans necessaris per a poder fer front a un increment elevat de xiquets i xiquetes que demandaven places escolars.

És d'un període que comença a generar una altra manera d'entendre l'escola, de concebre la pràctica escolar i noves propostes metodològiques. Hi ha nous espais escolars i participació de les famílies en els processos d'ensenyament dels alumnes. És, un canvi no sols escolar sinó també de la societat encetant un procés de transformació on l'escola serà a la volta testimoni i protagonista d'aquest canvi, malgrat els entrebancs dels sectors més conservadors que pretenen el manteniment del règim franquista i per tant d'una escola tradicional, passiva, centrada en el llibre on el memorisme era imprescindible.⁴⁷

⁴⁴ Constitució 1931. Article 48.

⁴⁵ *B.O.E.* Núm. 187 de 6 d'agost de 1970. Capítol II secció segona.

⁴⁶ VIÑAO FRAGO. Antonio. “La educación General Básica entre la realidad y el mito”, *Revista de educación*, Número Extraordinario, [Madrid], 1992, Pàg. 41-71.

⁴⁷ *Ibidem*, Pàg. 88

1.5.-ONTINYENT; CONTEXT ECONÒMIC, SOCIAL I POLÍTIC⁴⁸

Conèixer i analitzar la realitat educativa i escolar de la ciutat d'Ontinyent durant els cent setanta-cinc anys, requereix, encara que siga de manera breu i sintètica, exposar aquells aspectes a tenir en consideració i que conformaran els seus trets d'identitat en cada moment històric.

Es tracta, d'apropar-se a aquelles circumstàncies econòmiques, geogràfiques, socials i polítiques que contribuiran a la construcció d'una societat peculiar en cada moment, tot i que de ben segur sempre romandrà algun dels trets identificadors de la societat ontinyentina actual.

La ciutat d'Ontinyent està situada al sud del País Valencià, en la comarca de la Vall d'Albaida, entre la Serra d'Agullent i la Serra Grossa. És una ciutat que ha crescut de cara Riu Clariano, en la seua part dreta tot i que a finals del segle XIX i en la segona meitat dels anys cinquanta del segle XX es construeixen dos ponts que permetran l'expansió i millorarà la comunicació d'Ontinyent. D'aquesta manera les dues parts del barranc que separa el Riu Clariano romandran unides facilitant el creixement urbanístic de la ciutat.

L'agricultura serà el principal suport de l'economia ontinyentina al llarg del segle XIX tot i que com veurem més endavant la indústria, sobretot la tèxtil prendrà força en una ciutat on els seus veïns i veïnes, compartir i compaginaran l'activitat agrícola amb la industrial.⁴⁹

Les terres ontinyentines desenvolupaven un conreu de vinya, cereals i oliveres tanmateix existia horta. Aquestes terres estaven molt repartides tot i que també hi havia propietaris amb importants extensions de terreny. Convivien, jornalers, llauradors, mitgers i grans propietaris. Durant la segona meitat del segle XIX l'activitat agrícola ontinyentina es va caracteritzar per un augment de la producció de vinya motivat per l'afecció de la fil·loxera a la vinya francesa.

⁴⁸ VALLS, Ismael. *Indústria tèxtil i societat a la regió Alcoi- Ontinyent 1780-1930*. València: Institut Valencià d'Estudis i Investigació, Universitat de València, 1986.

La producció agrícola va permetre el sorgiment d'una activitat econòmica vinculada la producció d'oli i farina, apareixent diferents molins fariners i d'altres destinats a la producció d'oli.

Altre punt important en la producció agrícola serà Fontanars dels Alforins que dependrà d'Ontinyent fins que en 1927 s'independitza adquirint entitat pròpia. Fins aqueix any depenia administrativa, econòmicament i educativament d'Ontinyent.

Aquest repartiment de les terres i la dependència de l'economia familiar del conreu, dibuixava una situació a vegades difícil i que venia agreujada per aquells anys en què les inclemències del temps afectava la producció agrícola. Aquestes circumstàncies exigia que qualsevol ajuda a la maltractada economia familiar era benvinguda. És així com els xiquets i xiquetes també formaran part d'eixa activitat econòmica familiar, fet que es repetirà quasi els cent setanta-cinc anys estudiats i que com s'observarà afectarà el procés d'escolarització ontinyentí.⁵⁰

Des del punt de vista demogràfic la població d'Ontinyent en 1824 estava formada per un total de 9.098 habitants repartits en 4.646 homes i 4.452 dones. (Veg. Quadre 2). La distribució per grups de treball en 1824 indica l'existència de 523 llauradors propietaris, 320 arrendataris i 413 jornalers tot i que també comencen a aparèixer d'altres oficis més directament relacionats amb la indústria del paper i el tèxtil⁵¹ (Veg. Quadre 5).

Pràcticament durant tot el segle XIX el creixement de la població va ser lent passant dels 10.472 habitants que constata el padró de riquesa de 1802, als 10.489 de del padró de 1857 i comença el segle XX amb 11.430. L'entramat de carrers i places que configuren l'espai urbà, no manifesten grans canvis, es va transitar d'un segle a l'altre amb poca variació, únicament de nomenclatura.

Des del punt de vista polític i la seua repercussió en l'administració local, la ciutat d'Ontinyent, durant la guerra del Francès va ser ocupada pel General Suchet des de gener de 1812 fins juny de 1813. El dia 20 del mateix més de juny de 1813 l'escrivà Vicente Palmero va deixar constància en el llibre d'actes municipal de la lectura de la Pepa en l'església de Sant Carles. El text constitucional de 1812 introduirà nous avanços en els

⁵⁰ VVAA. *Història Bàsica d'Ontinyent*. Ontinyent: Servei de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent, 1995, Pàg. 234. També es pot consultar LLORA TORTOSA, Antonio. *Ontinyent y su historia*. Ontinyent, 1992.

⁵¹ *Ídem*. Pàg. 232.

drets individuals, desapareixen els privilegis estamentals, establint la igualtat davant la llei. Es reconeix, per primera vegada, entre d'altres, el dret a l'educació.⁵²

Durant aquests primers anys del segle XIX la presència de diferents ordres religiosos seran una constant en la societat ontinyentina afectant en l'entramat urbanístic ontinyentí. A banda del convent de les Carmelites també hi havia d'altres regits pels Dominics, Descalços, Caputxins i Franciscans.⁵³ La influència dels convents en la societat ontinyentina serà efectiva, presenten una dita popular en la qual al gentilici d'ontinyentí li s'unia la consideració de ser fill de frare.

Poc temps va durar aquest esperit renovador i avançat que va permetre la Constitució de 1812 quan Ferran VII en 1814 restableix l'absolutisme derogant el text constitucional llegit a l'església de Sant Carles. Es constituirà un nou ajuntament absolutista on tornen a estar present els regidors perpetus, és a dir, aquells que són propietaris del càrrec o eren nomenats per la superioritat.

L'abril de 1820 l'Ajuntament d'Ontinyent proclama la Constitució de 1812 amb el desenvolupament de tot un seguit d'actes protocol·laris i festius on les pràctiques religioses prengueren especial protagonisme. El Trienni Liberal, donarà per finalitzat el primer període absolutista, tot i que la política municipal serà un reflex d'allò que a la resta de l'estat succeeix entre els absolutistes i liberals⁵⁴.

De nou en 1823 podem parlar de la restauració de l'absolutisme amb el suport de la Santa Alianza recuperant Ferran VII les polítiques absolutistes. Aquests últims anys de regència de Ferran VII es caracteritzen per l'exili dels intel·lectuals considerats liberals i per tant emmudirà tot allò que haja de veure amb propostes o el desenvolupament d'idees liberals. Un exemple d'aquesta persecució es concreta en l'exili del music i compositor ontinyentí Josep Melcior Gomis a Paris, considerat com l'autor de l'Himne del Riego, marxa que els liberals del segle XIX consideraran pròpia i que serà Himne Nacional durant la II República.

Amb la mort de Ferran VII finalitza un període que ha durat quasi un terç del segle XIX on l'absolutisme i el desenvolupament de polítiques conservadores i el manteniment

⁵² A.M.O. LA. 20 de juny de 1813.

⁵³ *Op. Cit. Cita 50*, Pàg. 223.

⁵⁴ FERRERO TORRÓ, Francesc. "El trienni Liberal a Ontinyent (1820-1823)." [Ontinyent] *Alba*, núm25. 2014, Pàg 46-79.

hegemònic de l'església, suposen una clara influència en la societat. Són anys en què les propostes il·lustrades i el progrés econòmic i social de la resta d'Europa no tindrà el seu correlat a l'estat espanyol. aquest últim període de la història es coneguda com la dècada ominosa.

Isabel II fou la successora de Ferran VII tot i que, fins la seua majoria d'edat, la Regenta Maria Cristina va regnar en el seu nom. Diferents qüestions polítiques caracteritzen aquestes moment; per una par l'inici dels enfrontaments carlins i per altre l'establiment de l'Estatut Real. El carlisme i la retornada dels liberals comencen a prendre força i presència efectiva a Ontinyent.

Amb la nova divisió territorial per províncies, Ontinyent queda adscrita a la Província d'Alacant, assumint, entre d'altres, responsabilitats administratives, entre elles l'educativa. La vida política local es dibuixava entre un sector isabelí amb el Marqués de Vellisca com a principal representant però també amb cert suport al carlisme, per part de sectors populars i clericals ⁵⁵

Durant aquest període es tancaren quatre dels convents que hi havia a Ontinyent; el dels Dominics, Descalços, Caputxins i Franciscans com a conseqüència de la Desamortització de Mendizabal. Aquest fet va provocar l'enfrontament entre els carlins, absolutistes i liberals a l'hora de justificar l'incendi d'un dels convents en uns moments en què estava plantejant-se com gestionar aquestes propietats que estaven en mans de l'estat. Els liberals no entenien com se'ls acusava per part dels carlins i absolutistes de desfer-se d'aquesta manera d'una propietat que era de l'estat liberal. Com veurem aquest solar ocupat pel convent dels Dominics, s'utilitzarà per a crear un espai d'esbargiment per al veïnat ontinyentí.

Finalitzada la regència del General Espartero i posterior majoria d'edat d'Isabel II, l'Ajuntament d'Ontinyent fou renovat configurant els conservadors i moderats una nova corporació que jurarà la Constitució de 1837, substituïda en 1845 per altra moderada. Al capdavant del l'Ajuntament es troba el moderat Joaquín José Cervino i Ferrero. La constitució d' aquest nou ajuntament s'impregna de pràctiques i actes religiosos que poden interpretar-se com una celebració de la derrota del govern progressista, pràctica que venia repetint-se de vell i que vindrà establint l'estret lligam

⁵⁵ *Ídem*, Pàg. 222.

entre l'església i el govern municipal i el seu correlat religió-escola, com veurem més endavant.

Una de les figures destacades d'aquesta etapa moderada serà l'ontinyentí Luis Mayans⁵⁶, diputat, Ministre de Gràcia i Justícia i President del Congrés dels Diputats que exercirà influència sobre Ontinyent, no sols com a polític sinó també des del punt de vista econòmic reafirmarà està influència com a important propietari agrícola en la producció de vi amb el suport del seu germà José Mayans com a regidor de l'Ajuntament d'Ontinyent.⁵⁷

Família que com veurem més endavant, farà prevaldre aquesta influència també en l'àmbit educatiu, enfortint el lligam entre les tres parts del triangle format per l'església, el govern municipal i l'escola. Com veurem, serà amb l'establiment dels premis Concepción Escobedo, per part de l'Ajuntament d'Ontinyent, com perviurà aquesta influència, fins i tot amb els primer anys del segle XX.

La dècada moderada es va caracteritzar principalment per l'autoritarisme de la reina i la influència d'una política conservadora la qual cosa va generar que el general progressista Espartero arribarà de nou al govern mitjançant un alçament militar instaurant-se un bienni progressista. (1854-56)

Reprement els esdeveniments polítics del moment, durant el bienni progressista, resultat de la revolta militar de 1854 l'Ajuntament, a la volta que s'uneix a les accions dutes a terme per O'Donell, també es felicita a l'ontinyentí, Luis Mayans, nomenat ministre del govern contra qui es va alçar aquest moviment progressista. De tota manera la constitució d'una Junta Provisional va propiciar la dissolució de l'Ajuntament moderat.

Fins ara hom pot evidenciar com s'ha repetit allò que es va iniciar amb la lluita entre els absolutistes i els lliberals que a poc a poc aniran concretant-se en uns posicionaments ideològics, que de vegades tindran caràcter extrem, però que permetran l'aparició de formacions polítiques les quals podem situar entre el partit moderat i el partit progressista. Estem fent referència a la Unión Liberal que donarà pas al govern de O'Donell, conegut com l'era de la Unión Liberal.

⁵⁶MARTÍNEZ GALLEGU, Francesc-Andreu. *Lluís Mayans i Enríquez de Navarra (1805-1880)*. Ontinyent: Servei de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent, 2000.

⁵⁷ *Ibid.* Pàg. 224.

Denou pren protagonisme Luis Mayans, nomenat Ministre de Gràcia i Justícia en 1864 al temps el seu germà José Mayans serà alcalde de la ciutat d'Ontinyent. Polític moderat que influirà envers Ontinyent i la comarca de la Vall d'Albaida en aquells períodes en què governava la seua formació política

La transició cap a la constitució de la Junta Revolucionaria promoguda per la revolució setembrina de 1868, va permetre la constitució d'un nou ajuntament amb Francisco Pascual Reig i Eximeno deixant el càrrec al ser elegit diputat en 1869 per la qual cosa l'alcaldia va recaure en Vicente Martínez.

En el moment de prendre jurament de la nova Constitució va provocar certa tensió entre els regidors i alguns mestres que es negaren a participar en aquest acte. Eren moments de revolució i canvis en l'Ajuntament d'Ontinyent, sent dissolta la corporació nomenant a d'altra de manera accedint per tant a l'alcaldia Joaquín Buchón Alegre. Són anys de dimissions i de nomenaments d'alcaldes fins que en febrer de 1873 es va proclamar la I República amb el conseqüent nou ajuntament amb Gerónimo Maestre Gil al capdavant.⁵⁸

La constitució de 1869 es va caracteritzar per l'establiment de la sobirania nacional, el sufragi universal directe, manteniment de la monarquia però amb certes limitacions, reconeixement dels drets i llibertats dels ciutadans i llibertat d'ensenyament, de premsa i de culte. Tal volta es pretenia provocar el rebuig a allò que haguera de veure amb les idees revolucionàries il·lustrades, però l'efecte que es va produir va ser recuperar l'esperit de 1812 .

De nou les idees antiliberals s'evidencien amb la Tercera Guerra Carlista i en el cas d'Ontinyent, a més a més de tenir entre el veïnat amb nombrosos seguidors, va ser escenari de dos fets important, un dels la batalla que va ocórrer a Bocairent en el paratge conegut coma el Pla de Ponce on es varen enfrontar les tropes del brigada Weyler amb el carlí Santés. L'any següent torna, l'esmentat Santés per a proveir-se d'armes i diners, segons publicava la premsa de l'època.⁵⁹ Moments revolucionaris on fan acte de presència sectors de la població ontinyentina afins al carlisme i per tant de defensa dels preceptes religiosos. El suport a aquelles propostes que havien de fer efectiva la restauració i el final

⁵⁸ *Op. Cit.* Cita 50, Pàg. 226.

⁵⁹ *El Bien Público*, 8 d'abril de 1874.

del sexenni revolucionari es veurà facilitat a la ciutat d'Ontinyent per la influència, referenciada anteriorment, dels moderats entre els quals figuren la família Mayans.

Hom, pot evidenciar que fins al regnat d'Alfons XII,⁶⁰ els governs municipals passen des d'aquells considerats absolutistes als liberals. Seran els liberals moderats els que principalment tindran el pes específic en els diferents governs municipals, i sobretot pels moderats pertanyents als grans propietaris agrícoles, però també hi ha moments en què l'Ajuntament d'Ontinyent estarà governat pels progressistes com ho va ser Miguel Osca Guerau. El sector carlista també tindran acte de presència però sense representació evident a l'Ajuntament. Els carlistes havien apostat per una postura militar i violenta, la qual cosa va impedir tingueren cap representació municipal.

Situant-nos en l'esfera de les idees, malgrat que de vegades serà l'opció liberal la que estiga present en l'Ajuntament d'Ontinyent, sempre hi haurà un element comú de caràcter conservador i fins i tot en els moments en què siguen els moderats els que governen, en aquests moments hi ha una clara vinculació amb l'església. Pel que fa als republicans faran acte de presència durant el sexenni revolucionari però sense implantació efectiva en la societat ontinyentina.

Poques diferències trobarem en aquest període en què la política municipal venia marcada per una normativa que determinava una renovació bianual de la meitat dels regidors. L'elecció dels regidors es realitzava mitjançant sufragi censatari i l'alcalde nomenat per reial ordre entre els regidors que havien estat elegits.

Com dèiem abans, la presència de Luis Mayans, conservador, serà efectiva durant aquesta etapa al ser elegit en les eleccions generals pel partit d'Albaida. Altres diputats electes en les diferents eleccions d'aquesta etapa i vinculats a Ontinyent seran el liberal José Iranzo i els conservadors Enrique Dupuy de Lome, Manuel Iranzo i Manuel Antón.⁶¹ L'escassa participació en els diferents processos electorals municipals serà una constant

⁶⁰ Fou fill d'Isabel II tot i que la seua paternitat està vinculada a Enrique Puigmolto Mayans, fill del comte de Torrefiel i lligat a la família de Luis Mayans de qui era nebot. Pot ser siga entrar en un discurs que no respon al que ara estem emprant ni tampoc lligar-ho a la afirmació que el pare de Alfons XII va ser un ontinyentí, però el veritablement cert és que en aquestes dècades va quedar registrat en els esborranys d'oficis un "Resumen del número de los bautizos en las parroquias de esta villa en todo el año 1860" El registre indica aquells xiquets i xiquetes nascut "de legitimo matrimonio" i de "fuera de matrimonio." El primer grup fou de 185 xiquets i 170 xiquetes mentre que els nascuts fora del matrimoni varen ser 5 xiquets i 8 xiquetes. A.M.O. Esborranys d'oficis, 1861

⁶¹ *Op. Cit.* Cita 50, Pàg. 226

i a la volta un reflex dels resultats de les eleccions estatals, obtenint la victòria sempre el candidat governamental.

La societat ontinyentina dels anys huitanta del segle XIX es caracteritzava principalment per basar la seua activitat econòmica principal en l'agricultura mentre que el ramat tenia "*escasísima importancia en las clases de lanar y cabrío, tanto que hasta la fecha no ha merecido atención alguna su estadística*"⁶² L'activitat productiva estava basada en la força motriu de l'agua, que en anys de sequera no només afectava el conreu sinó també a la producció de diferents productes: "*Existen en las clases de cardar e hilar lanas un numero de siete; una de pólvora, una de curtir piles cabrias, doce tejares; tres de aguardiente, dos de papel de estraza; cinco de papel de fumar, diez y nueve molinos harineros y doce molinos de aceite.*"⁶³

A la dependència de la força motriu de l'aigua per a la producció de diferents productes calia afegir els efectes d'una crisi que afectava a la demanda de productes. En aquells moments segons les dades municipals hi havia entre 300 i 400 obrers empleats en les diferents fàbriques amb sous que depenent del tipus d'indústria i de l'època de l'any oscil·laven entre 1,25 pessetes a 3,50 pessetes. Els preus dels productes eren de 19,50 pessetes l'hectolitre de ségol i dacsa, 30 pessetes l'hectolitre de blat, 62 cèntims el quilogram de cigrons, els 45 cèntims de fesols, 1'12 pessetes el litre d'oli i els 13 cèntims el kilogram de queradilla.

Crida l'atenció com la memòria anual de l'Ajuntament qualifica de normal la relació entre els jornalers i els propietaris de les fàbriques, la qual es limitava al cobrament dels jornals. Comparen els sous dels jornalers amb els preus dels queviures, l'accés, per exemple, al litre d'oli, suposava quasi el jornal d'un obrer. Pot ser, siga per aquesta raó la població ontinyentina marxara a altres indrets de l'estat amb l'objecte de trobar millors recursos i ingressos econòmics per a les seues famílies.

Aquestes circumstàncies també varen afectar l'economia municipal, no va projectar cap millora pel que feia a les infraestructures de la ciutat argumentant que no es preveia un augment en el nombre d'habitants, en 1880 hi havia 11.757 habitants.⁶⁴

⁶² A.M.O. Esborranys d'oficis, 1880. "*Datos que hay de subministrar al Gobierno civil de la Provincia para la formación de la memoria anual. Ontinyent 16 de enero de 1880.*"

⁶³ *Ídem.*

⁶⁴ *Ídem.* Segons l'INE a Ontinyent en 1887 hi havia 11.167 habitants.

La visió que es transmetia amb aquest informe era la d'una ciutat amb força influència de la religió catòlica que disposava dels respectius cementeris, ja que *“no se tiene constancia de ninguno para disidentes de la religión católica”*, on no hi havia biblioteques, ni instituts d'ensenyament secundari, ni cap tipus de llibreria, publicació periòdica, ni teatre.

Amb escassa o nul·la representació municipal comencen a fer acte de presència opcions polítiques diferents d'aquelles de clara influència conservadora. Per una part apareixeran aquelles opcions republicanes i per altra banda opcions carlines amb un fort lligam amb les tradicions catòliques. En el cas dels carlistes, rebran suport del clergat local, en aquest cas dels franciscans. Manuel Polo y Peyrolon, es va enfrontar a Dupuy, aconseguint ser elegit diputat en 1895 i després serà senador en 1907. Va ser un aferren defensor tradicionalista al mateix temps que s'oposava als postulats progressistes. Amb la seua posició com a catedràtic d'Institut, va combatre els principis educatius anarquistes i krausistes tot i que defensava l'ús de les llengües pròpies de cada zona al considerar que *“en las provincias donde se habla catalán, valenciano, vascuence, etc.; Los maestros deben saber el idioma del país, pues el que no tiene amor a la patria chica, tampoco puede tenerlo a la grande.”*⁶⁵

El republicanisme a l'Ajuntament d'Ontinyent està representat per Francisco Montés Mora que com veurem més endavant s'implicarà amb propostes educatives con la implantació de l'ensenyament graduat a la ciutat d'Ontinyent.

La màxima representació de la política municipal estava amb mans de grans propietaris o professionals lliberals. Un d'ells va ser José Nadal Insa, advocat i força implicat en la creació del Col·legi La Pureza de Maria i amb aquelles societats vinculades directament amb l'església com ho era administrador de les Festes de la Puríssima i de l'Hospital de Beneficència.

La creació del convent dels PP Franciscans i del seu col·legi serà altra dels fets que ens permet identificar un dels nuclis important d'influència en la societat ontinyentina. Aleshores va ser el rector Tomás Valls qui amb el compromís dels PP. Franciscans assumeixen la responsabilitat de gestionar l'ensenyament secundari en l'anomenat La Concepción. Es fan càrrec d'aquesta responsabilitat educativa aconseguint

⁶⁵ *La Dinastía. Diario político, literario, mercantil y de avisos.* Barcelona. 15 d'agost de 1896.

atraure no només als fills de la burgesia ontinyentina sinó d'altres indrets del País Valencià i de la resta de l'estat espanyol.⁶⁶

El Col·legi de La Concepción serà un centre escolar, d'ensenyament secundari principalment, que influirà en la societat ontinyentina des que va assumir la seua activitat docent per part dels PP Franciscans. L'ensenyament secundari sempre havia estat en mans de l'església en aquesta ocasió en el Col·legi de La Pureza de Maria per a les xiques i en el Col·legi de La Concepción per als xics fins a 1970 del segle XX, moment que es crea el primer institut d'ensenyament secundari públic a Ontinyent.

Altre esdeveniment a destacar en és la creació de la *Sociedad de Socorros Mutuos La Previsora*, entitat financera centenària que també serà element dinamitzador de la societat ontinyentina. Entitat que naix en 1881 i que romandrà vigent fins a l'actualitat. Tenia per objecte atendre als socis i donar suport a les situacions adverses que pogueren patir. En l'àmbit de l'ensenyament també jugarà un paper fonamental en facilitar els locals de la seua propietat per a la creació d'escoles d'ensenyament primari. La seua tasca envers els socis i posteriors impositors donarà pas a què els beneficis econòmics els poguera destinar a d'allò que en l'actualitat s'anomena Obra Social.⁶⁷

La construcció del Pont Nou serà una clara millora de les infraestructures viaries en la comunicació que permetrà superar el barranc i facilitar la comunicació de la carretera Alcudia-Villena.

Altra fita important per a la ciutat i que coincidirà amb la creació del Col·legi de La Concepción és l'arribada del ferrocarril a Ontinyent. L'any 1892 s'inicia el projecte per a la construcció de l'estació de ferrocarrils i en 1894 es va obrir el tram Albaida-Ontinyent. Amb aquesta xarxa ferroviària es millora la comunicació no només a Ontinyent sinó també a la resta de la comarca tant en direcció a València com cap a Alcoi.

Amb el reganat d'Alfons XIII la política municipal és un reflex dels governs de l'estat amb l'alternança entre els conservadors i liberals. A poc a poc anaven incorporant-se d'altres formacions polítiques que tindran representació al consistori al mateix temps

⁶⁶ SANCHIS ALVENTOSA, Joaquín. *El Colegio de la Concepción de Onteniente 1894-1944*, València: Talleres Gráficos Editorial Guerri, 1945.

⁶⁷ VV AA. *Una historia Centenaria, La caja de Ahorros y Monte de Piedad de Onteniente (1884-1984)*. Durant el segle XXI hi ha altra publicació de l'entitat financera amb la celebració del 125 aniversari: Sentirte. Caixa Ontinyent-1884-2009

que aconseguiran la responsabilitat de l'alcaldia. Durant aquests anys seran els alcaldes conservadors els que més temps ostentaran l'alcaldia però també ho aconseguiran els liberals i carlistes. Tal com s'ha apuntat abans els republicans tindran poca presència aconseguint algun regidor, que durant la segona República serà alcalde de la ciutat. Durant els anys 1920 en la política local, apareix un nou protagonista l'Agrupació Regionalista.

A poc a poc la producció tèxtil comença a tenir certa presència en l'economia ontinyentina desenvolupant-se una activitat industrial que anirà creixent i coexistint amb l'activitat agrícola. A més a més, aquest creixement industrial du de la mà un increment de la població, que durant els anys 1950 i 1960 es caracteritzarà per l'arribada de famílies provinents d'Andalusia, principalment, que venien a terres ontinyentines per buscar nous treballs, per millorar les seues economies domèstiques.

Des del punt de vista urbanístic dos projectes podem considerar importants que canviaran la fisonomia de la ciutat al mateix temps que permetrà dibuixar un tram urbanístic que facilitarà el creixement de la ciutat. Es tracta de l'avinguda del Comte Torrefiel, la construcció del Quarter de la Guardia Civil i de la primera escola graduada a Ontinyent, l'actual Grup Escolar Lluís Vives, aleshores Grup Escolar Maria Cristina i, després Grupo Escolar Joaquín Costa, durant la II República i l'actual Lluís Vives, seu de la Universitat de València. Altre edifici a destacar en aquesta zona a la qual estem fent referència és la construcció del “*Centro Parroquial*” pertanyent a l'església de Santa Maria i que també es dedicarà a l'ensenyament, en aquest cas privat i de caràcter religiós. Són projectes que naixen en la zona que constituirà el Barri de El Llombo, per on la ciutat d'Ontinyent encetarà una via de creixement. De fet amb la construcció del Grup Escolar s'inicia la urbanització dels carrers que l'envolten, argumentant la previsió del creixement urbanístic en aquesta zona.⁶⁸

D'altres elements a destacar i que comencen a introduir elements de modernitat és la instal·lació del telèfon, la presència dels vehicles, de les actuacions teatrals i de cinema al Teatre Echegaray. També estan present els diferents casinos o cafés que reuniran les diferents opcions polítiques del moment com ho eren el de la *Unión Liberal*, el *Círculo*

⁶⁸ *Op. Cit.* Cita 50 Pàg. 239.

Católico Obrero i el *Circulo Carlista*, també apareix les societats obreres *El Trabajo* i *El Azadón*, de significació socialista.⁶⁹

En 1927 es produeix la independència de Fontanars dels Alforins, constituint-se com a poble independent, segregant-se d'Ontinyent i utilitzat l'escola pública com a espai per a constituir el primer ajuntament de Fontanars.

La principal característica de l'activitat econòmica durant el període republicà, i que es va arrossegant d'anys anteriors, és el trànsit d'una societat agrícola cap a la implantació sobretot de la indústria tèxtil, substituint l'activitat agrícola per la industrial. També es mantenen altres activitats com la del vidre, mobles, botons, barrets, etc. Un total de 23 indústries ocupaven en 1935 a un total de 1.106 obrers dels quals 655 eren homes i la resta dones. Aquest mateix any la població d'Ontinyent arriba als 13.039 habitants. Des de 1931 la població només havia augmentat en cinc-centes persones, indicant-nos un creixement lent de la població. S'ha de destacar que en aquest moment es caracteritza per una baixa natalitat i una l'elevada mortalitat infantil.⁷⁰

De tota manera, és la població que més habitants té a la comarca i això generarà la presència d'un conjunt de professions que havia d'atendre a una població que, encara que de forma lenta anava creixent, necessitava d'advocats, metges, farmacèutics, escriptors, comerciants, empleats de comerç, conductors i tot un conjunt de treballs relacionats amb els serveis que exigien els 1.278 jornalers, els 844 agricultors, els 100 teixidors, els 132 treballadors de la fusta, per anomenar les ocupacions més nombroses.

La presència de les formacions polítiques durant aquesta època i centrant-nos en la significació política de l'Ajuntament, veiem, com en les eleccions de 1931 el PURA obté entre 10 i 11 regidors, els Radicals Socialistes 1, els republicans conservadors entre 3 i 4 mentre que DRV obté 3 regidors, sent triat com a alcalde un antic republicà que el 1916 va ser regidor. Les formacions polítiques i sindicals durant aquest període són un reflex d'allò que passa a la resta de l'estat espanyol. Apareix Dreta Regional Valenciana

⁶⁹ *El Socialista*. 20 de març de 1919.

⁷⁰ Destacar en aquest punt els treballs de CALZADO ALDARIA, Antonio. *Entre la nit i en el marasme. Vall d'Albaida, 1939-1952*. Germania: Alzira, 2005. CALZADO ALDARIA, Antonio. *Segunda República y Guerra Civil. Vall d'Albaida. 1931-1939*, Ontinyent: Associació Veïns El Llombo, 2012. GANDIA CALABUIG, Josep. *República i guerra Civil. Ontinyent en la Història*. Ontinyent: Associació de Veïns el Llombo, 2013. CALZADO ALDARIA, Antonio. *La utopia tecnocràtica. Una visió de l'Ontinyent dels anys 30 des del catolicisme social i la modernitat en Miquel Lluc, J. i Torró Sansalvador. A. Estudio del desarrollo de Ontinyent a través de lo que va de siglo. Conferencia económica del País Valenciano. Octubre 1934*. Ontinyent: Associació de veïns El Llombo, 2013.

en què s'integra "Acció Sindical Regionalista", apareix el "Sindicat d'Obrers Catòlics" i la UGT. Un altra organització sindical que també entra en escena és la CNT-AIT a la qual es vincula amb el "Centre d'Estudis Socials d'Ontinyent." Durant aquest període apareixen altres associacions com és "Associació Catòlica de Pares de Família", "Agrupació Cívica de la Dona" i "Joventut Catòlica" que des d'un posicionament conservador, com veurem més endavant, també contribuiran en la seva lluita contra l'ideari republicà. Destacar també l'aparició d'una activitat important que no només atén qüestions merament d'entreteniment, sinó que també té la seua intenció educativa. És el cas de les dues sales de cinemes i la Penya Cineasta des d'on es defensava els principis republicans.

Juntament amb aquestes iniciatives surten d'altres, com era el cas de la premsa local, jugant un paper important en la influència sobre la població, a l'hora de dirigir el discurs polític que li interessava a la premsa catòlica, principalment. Són cinc publicacions, unes amb forta presència en la vida social ontinyentina, no només durant els anys trenta sinó també amb anterioritat, mentre que altres tindran una vida més curta i per tant amb menys possibilitat d'influència sobre la societat : "*La Pau Cristiana*", "*El Redil*", "*Vida Catòlica Onteniense*", "*El despertar d'Ontinyent*" i "*Revista*."

Tot i això, la ciutat d'Ontinyent amb una població de poc més de tretze mil habitants generava una activitat cultural, política i educativa molt intensa, però a la volta amb uns índexs d'analfabetisme elevats. Aquesta és, una de les principals qüestions a tenir en consideració en uns moments en què s'està donant gran importància a l'educació, i en el cas d'Ontinyent, a les publicacions periòdiques com a mitjans per afermar els posicionaments contraris a la república. És per això que amb aquestes circumstàncies ens trobem, amb un nombre important de publicacions, dues sales de cinema comercial, una ràdio local i centres d'educació no formal. Amb aquest conjunt de mitjans de comunicació és lògic que proliferaren els arguments en contra del projecte republicà, amb una clara intencionalitat per deslegitimar, però també són certs els esforços que es desenvoluparen per legitimar el projecte republicà.

Aquests intents de deslegitimar els ideals republicans que es pretenien desenvolupar des d'una política municipal defensora de la legalitat republicana provocava enfrontaments i oposició, sobretot per part del clergat i sectors conservadors locals,

principalment en qüestions com les manifestacions religioses, l'ensenyament o la construcció del cementeri laic.

Romandrà vigent aqueixa vella dicotomia entre les concepcions progressistes i conservadores que durant tants anys estaran present i que durant l'època democràcia es radicalitzarà, com veurem més endavant, durant la Guerra Civil.

Després de les eleccions de 1933 amb la victòria de la *Derecha Regional Valenciana*, a l'escenari sindical local fa acte de presència l'UGT i en l'àmbit polític els radicals socialistes s'integren en *Izquierda Republicana*.

Els resultats de les eleccions de 1936 a la ciutat d'Ontinyent hi ha una clara victòria de la *Derecha Regional Valenciana* amb 3.134 vots al temps el Front Popular recull un important nombre de vots agrupant als sectors esquerrans de la classe obrera i els republicans de centre esquerre obtenint així 2.399 vots. La resta dels partits obtingueren 107 vots pel PURA i 26 pel Partit Republicà Conservador.

El nou ajuntament sorgit d'aquestes eleccions es constituirà en Comissió Gestora amb Francisco Montés Tormo exercint com alcalde, nomenat pel governador civil, amb regidors d'Esquerra Republicana i UGT. Francisco Montés Tormo, fou regidor en 1916 i alcalde en 1931, dimitirà en juliol de 1936 una volta havia esclatat la Guerra Civil.

Durant els primers mesos de guerra civil, amb la dimissió de l'alcalde es designa Juan Mollà com nou alcalde. Són moments d'incertesa i de temor caracteritzats per una manca de competència clara i de desmembrament del poder en mans de diferents comitès. En juliols de 1936, el primer alcalde republicà, Francisco Montés Tormo, fou assassinat juntament amb el seu secretari personal. Aquests primer mesos de guerra civil afloraren i es radicalitzen les diferències ideològiques amb actuacions violentes en una ciutat que havia demostrat una tradició catòlica i religiosa durant tants anys. L'anticlericalisme és fa present i la persecució dels anomenats "*emboscados*" o "*quintocolumnistas*" serà una realitat.

Els esdeveniments de la Guerra Civil dibuixen una ciutat on tota l'activitat econòmica i social gira al voltant del suport al Govern de la República. Es converteix en una ciutat de rereguarda on afortunadament, els efectes de les bombes de l'aviació feixista i la seua situació lluny del front de guerra permet que es pugui respirar certa tranquil·litat.

Aquestes circumstàncies varen permetre el què s'instal·laren diferents activitats econòmiques pertanyent al ram de la guerra però sobretot es va convertir en una ciutat per als refugiats i evacuats de zones on el conflicte armat podia posar en perill les seues vides. La presència de les colònies escolars, del Col·legi d'Orfes dels Carabiners i sobretot l'Hospital Militar Internacional creat per la Internacional Obrera Socialista fan que la població que no arribava als tretze mil habitants, abans de la guerra, s'incrementa en uns cinc-mil. En aquest centre sanitari amb el suport dels socialistes belgues, permet que la ciutat d'Ontinyent pugui ser un clar exemple d'eixa internacionalització del conflicte armat amb la presència de brigadistes internacionals que defensaran la República.

Tot girava al voltant de la guerra i serà aquest centre sanitari qui recordarà, als veïns i veïnes d'Ontinyent, l'ambient de guerra, amb l'arribada de ferits i malats procedents majoritàriament del front de Terol. La vella aspiració de convertir el Col·legi de La Concepción en Institut d'Ensenyament Secundari serà anul·lat per la seua reconversió en recurs sanitari.

L'activitat econòmica, com dèiem, es concentra pràcticament en donar suport a les despeses generades pel conflicte armat duent-se a terme les col·lectivitats agrícoles i industrials. El control de la producció industrial pressuposava la col·lectivització tot i que amb posterioritat aquesta gestió de la producció industrial passarà a tenir d'altre tipus de control obrer.

La nomenclatura dels carrers també es vora afectada pel conflicte armat. A partir de la proclamació de la segona República hi ha canvis en la denominació d'alguns carrers els quals fan referència a una toponímia primer republicana i després revolucionaria. D'eta manera el Carrer Reina passa a denominar-se *Libertad o la Plaza Alfonso XII* s'anomena *Pl. de la República*. Durant la guerra, el carrer Sant Antoni, on estava ubicat el Col·legi La Pureza de Maria, passa a denominar-se *Francisco Ferrer*.⁷¹

Serà des de l'Hospital Militar Internacional des d'on s'organitzarà l'ocupació d'Ontinyent per les forces rebels. A finals de març i primers d'abril de 1939 la ciutat passa a mans del nou règim on pren protagonisme José Simó Aynat president de la Junta de la

⁷¹ GANDIA CALABUIG, Josep. "Toponímia, República i revolució." *Alba* 2-3. [Ontinyent] Serveis de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent, 1986-1988, Pàg. 158.

FET y de las JONS, que assumeix el poder militar i municipal per a després cedir-ho al Comandant Militar.

El primer alcalde franquista fou Luis Mompó y Delgado de Molina, falangista que va intentar inculcar entre els ontinyentins i ontinyentines el dogma de la fe catòlica d'una manera extrema i d'acord amb allò que s'establia des del govern de Franco. L'església i estat suposen un lligam perfecte per poder legitimar el nou govern, en l'àmbit local trobarem com queda reflectit aquest lligam amb un alcalde catòlic. Durant l'etapa de la República en pau, l'alcalde en qüestió, mantenia aqueixa vella rivalitat i atac al liberalisme, afirmant aleshores, i en referència a la llavor pedagògica del Col·legi dels PP Franciscans, que *“si los alumnos se forman inspirándose en él, adquirirán con rapidez un limpio y perfecto sentido social-católico de la vida, base segura para un triunfo completo en los tiempos presentes de inquietudes, problemas y dificultades creadas por un egoísmo cerril y anticristiano que ha ido mermando e invadiendo todo bajo los pliegues hipócritas y cínicos de los principios liberales que se derrumban.”*⁷²

La nova corporació municipal, constituïda en Gestora, té al capdavant del consistori un garant del nou sistema dictatorial, antidemocràtic que havia d'eliminar qualsevol indici del període democràtic. El propòsit era crear òrgans que substituïren les anteriors corporacions republicanes desplegant en 1936 la llei d'establiment de l'organització administrativa a la qual s'havia d'ajustar el nou disseny de l'Estat, creant la figura del Governador General, qui amb les instruccions pertinents nomenava els governadors civils i posteriorment els alcaldes de les noves gestores Municipals. L'objectiu d'aquesta nova administració era inspeccionar les províncies ocupades *“y cuanto se refiere a la vida cotidiana, abastos, trabajo y beneficencia.”*⁷³

Es seguirà la mateixa política repressora que a la resta de ciutats i pobles de la Comarca i resta del país; amb l'ús de la violència generant víctimes mortals i la persecució política justificada per un entramat legislatiu. Es pretenia amb el sistema democràtic republicà. El quinze de desembre de 1939 són afusellats al cementeri d'Ontinyent 13 ontinyentins, amb els corresponents processos sumaríssims. Repressió viscuda

⁷²A.M.O. “*Entreviu a un ex-alumno. Don Luis Mompó Delgado de Molina*” Sonrisas y Guños. Revista Epocal. Colegio de la Concepción. [Ontinyent] Año I, núm. 1, (9 de desembre de 1934).

⁷³ *Ley Estableciendo la organización administrativa a que se ha de ajustar la nueva estructuración del Estado. 1 de octubre de 1936. B.O.E. Año I, Núm. 1, 2 d'octubre de 1936.*

directament a la ciutat d'Ontinyent, jutjant i després afusellant a quinze dies abans del primer Nadal franquista.⁷⁴

Els Governadors civils havien de revisar escrupolosament la constitució de les noves corporacions municipals les quals calien: "*integrarse por los mayores contribuyentes por rústica, industrial, pecuaria y utilidades siempre que reúnan las condiciones de apoliticismo y eficacia.*"⁷⁵ Aquestes condicions d'apoliticisme eren les mateixes que s'aplicaven a les comissions gestores de les Diputacions Provincials és a dir "*la ideología de los que acrediten en tal cometido a dichas entidades deberán ser personas de eficiencia en su laborar y carentes de significado político, aceptando en último extremo el de las tendencias afines a la causa general.*"⁷⁶

La realitat social que es viu és la mateixa que a les altres ciutats i pobles que durant els tres anys de guerra varen romandre en la zona lleial a la República. Manca de treball, de queviures, coexistència amb el vencedor baix l'amenaça de denúncia i patint la repressió, la presó i en els pitjor dels casos la mort. S'enceta tot un entramat per legitimar, mitjançant la violència, el nou règim.

Si durant la Guerra Civil es va caracteritzar la ciutat d'Ontinyent per donar suport a un nombre considerable de xiquets que podien perdre la vida, durant el primer franquisme l'Hospital de Beneficència també acollia xiquets i xiquetes però en aquesta ocasió fills de soldats republicans que havien mort al front o els havien afusellat. Un total de 27 menors estaven residint a l'Hospital de la Beneficència dels quals 13 eren xiquets i 14 xiquetes. D'altres famílies ontinyentines optaren per demanar el permís corresponent per tal de quedar-se amb aquells xiquets que havien acollit en règim familiar, si no eren reclamats per les seues respectives famílies.⁷⁷

La corporació canvia a finals de 1948 i en febrer de l'any següent Jaime Miquel Lluc passa a ser alcalde.⁷⁸ Són anys de postguerra en els que l'única infraestructura que

⁷⁴LLIN LLOPIS, Guillem. *Mort i repressió a Ontinyent (1936-1944)*, Ontinyent: Associació de Veïns El Llombo, 2009.

⁷⁵B.O.E. Burgos, Núm. 2, 6 d'octubre de 1936. *Instrucciones para el desenvolvimiento de los contenidos asignados en el articulo tercero de la ley 1 de 1º de octubre último.*

⁷⁶Op. Cit. Cita 73. Instrucció quinta.

⁷⁷VINYES, Ricard; ARMENGON, Montse; BELIS Ricard. *Los niños perdidos del franquismo*. Barcelona: Plaza y Janes, 2002.

⁷⁸Jaime Miquel Lluch va ser exalumne del Col·legi de La Concepción i durant la II República es va fer càrrec de la direcció del col·legi Escolar, aleshores convertit en Mutua Escolar Onteniense. Es tractava d'adaptar-se a les exigències de la normativa per la qual la Llei de Confessions i Congregacions religioses

es crear en l'àmbit urbanístic i que permetrà el creixement del barri de Sant Rafael, és la construcció del Pont de Santa Maria. Aquest mateix any la Diputació Provincial de València està presidida per altre ontinyentí, Francisco Cerdà Reig.

Destacar un fet significatiu que es produeix durant aquets anys que manté el vincle entre l'església i el govern, en aquest cas el municipal; la Coronació de la patrona d'Ontinyent, La Puríssima. En si mateix, és un acte típic franquista, populista i que juga amb els sentiments catòlics dels veïns i veïnes. Participen diferents personalitats, unes lligades a la política i d'altres a l'església. En la celebració participen el Ministre d'Educació Joaquín Ruiz Gimenez i l'arquebisbe de València Marcelino Olaechea.⁷⁹

La ciutat d'Ontinyent va manifestant un augment considerable de la població d'any en any arribant a la dècada de 1950 als 14.689 habitants als 18.787 en 1960 i als 23.685 en 1970. Creixement important de la població que no tindrà un reflex immediat en els recursos que requereix una ciutat amb aquest creixement demogràfic.

L'entorn geogràfic continuava sent un entrebanc important per tal d'establir xarxes de comunicació amb comarques veïnes i ciutats com Alcoi, Gandia, Xàtiva i fins i tot València. El relleu muntanyenc continuava sent una dificultat per a les comunicacions, sortejant diferents ports de muntanya per poder desplaçar-se. Travessar el port de l'Olleria per anar a València era una vertadera dificultat, carretera estreta i amb molt de trànsit, era un dels passos obligats per accedir a la comarca o per sortir d'Ontinyent. El port d'Albaida era d'altre obstacle que calia travessar per a comunicar-se amb Alcoi. Per desplaçar-se fins a Almansa i Villena respectivament, calia enfilar-se pel port de Bocarent i el de Fontanars. Amb dues carreteres comarcals, una xarxa de ferrocarrils i una línia d'autobusos s'intentava superar aquest entrebanc que proporcionava l'entorn geogràfic.

Tot i que l'activitat industrial va crear els seus mitjans de transport, al contrari els veïns i veïnes havien de realitzar un vertader esforç per tal de desplaçar-se fins València,

prohibia l'ensenyament als religiosos per la qual cosa el col·legi de La Concepción va estar dirigit per Jaime Miquel Lluc, encara que els pares franciscans continuaven exercint la direcció pedagògica del centre.

⁷⁹ MIQUEL LLUCH, Jaime. *Perfiles*. Ontinyent: Edició a cura de Guillem Llin Llopis, Associació de Veïns de El Llombo, 2009, Pàg. 35.

emprant més de dues hores de viatge. Dues alternatives calia utilitzar; la línia ferroviària, amb una estació que distava a 1 quilòmetre del nucli urbà, o la xarxa d'autocars⁸⁰.

Durant els anys seixanta Ontinyent és una ciutat industrial.⁸¹ L'activitat industrial aleshores, es concentra en la producció tèxtil, sobretot en la confecció de mantes, de tal manera que als anys seixanta l'economia ontinyentina arriba a quotes importants sense perdre de vista que en 1950 *“la mayor parte de la población activa ya trabajaba en la industria.”*⁸²

En aquest sentit les dades exposades en la memòria anual corresponent a 1970, el secretari municipal la defineix com *“una ciudad cuya fisonomía propia se la otorga la industria... Las fábricas que más predominan son las de hilados y tejidos de mantas, siendo el número de obreros dedicados a esta actividad del orden de unos ocho mil entre varones y hembras.”*⁸³

L'any 1963, comptava amb *“95 empreses del tèxtil amb 500 telers, 35 jocs de perxes, 17 jocs de collars i 12 correïnes amb una producció de mantes de prop de 3.850.000”*, tot i que la presència de la crisi de 1973 era evident en el sector del tèxtil, sembla que els efectes foren menys notoris, donat que l'estructura productiva estava centrada en les mitjanes empreses. Per aquells anys destaquen, entre altres empreses Paduana que comptava amb 324 obrers, a les que cal afegir Manterol, Colortex, Filatures Conca, Estampats Sanchis o Mora⁸⁴. L'any 1970 formava part d'un conjunt de municipis especialitzats en la indústria manufacturera, que com s'ha dit amb anterioritat, serà el

⁸⁰A.M.O. Memòries anuals de secretaria 1924-1979. Memoria Anual de Secretaria. Año 1970. En la memòria de secretaria de 1970 en el capítol IV destinant a la xarxa de comunicacions s'indica que *“el término municipal se halla atravesado por dos carreteras comarcales, la de Villena a Alcedia de Crespins y la de Almansa al Grao de Gandía por Albaida, que entrecruzan el casco de la población. Las líneas de viajeros por carretera y localidades con las que la ciudad se comunica son las siguientes; Onteniente-Canals-Valencia, Onteniente-Fontaneres-Fuente la Higuera, Onteniente-Albaida-Alcoy (Alicante), Onteniente-Gandía; Onteniente-Bocairente-Villena (Alicante), Onteniente-Ayelo de Malferit-Canals-Jativa y Onteniente-Valencia, esta última con varios servicios diarios. La estación de ferrocarril se halla situada en la parte sur del casco urbano de la ciudad y a 0'8 kilómetros. Dicha línea de ferrocarril comunica a la ciudad con Valencia-Jativa-Alcoy, con intenso tráfico.”*

⁸¹ GANDIA I CALABUIG, J. *Sobre el proceso de industrialización de Ontinyent*, Pàg. 351-364. En Actes del Primer Congrés d'Estudis de la Vall d'Albaida, Ed. Diputació de València i Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida, Aiello de Malferit, 1996.

⁸² Ídem.

⁸³ *Op. Cit.* Cita 80.

⁸⁴ AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen; ESPÍ I ESPÍ; Vicent; JUAN I SORIANO, Emili. *Memòria de la Utopia. CCOO de la Vall d'Albaida*. Benicull de Xúquer: Set i mig, 2002, Pàg. 61.

sector tèxtil la que capitalitzarà l'activitat industrial.⁸⁵ Aquest mateix any s'inaugura la Fira Textil Hogar a València en la que participen important empreses ontinyentines, alhora que des d'Ontinyent exercia la presidència de l'esmentada fira.⁸⁶

La renda per càpita per a la zona d'Ontinyent estava situada entre les cent mil i les cent vint-i-cinc mil pessetes. A més a més, el 51'09% de la població activa participava del sector industrial, mentre que el sector agrari suposava un 22'48% i el sector de serveis un 29'78%. En relació a les dades econòmiques, hi ha un augment en els diferents indicadors. El període 1969-1979, ens ofereixen un augment important en l'àrea comercial de la ciutat⁸⁷.

Aquesta activitat industrial actua com a pol d'atracció mitjançant el qual nombroses famílies es desplacen dels seus llocs d'origen o residència cap a zones en les quals esperaven trobar millors condicions de vida i una ocupació que li assegura millors ingressos econòmics. Aquesta recerca de llocs de treball provoca un moviment demogràfic important que, com a altres indrets del territori espanyol, reuneixen les mateixes característiques que la ciutat d'Ontinyent. Es tractava d'un efecte cridaner de persones que provinent, sobretot d'Andalusia, establien la seua residència i cobrien així la demanda de mà d'obra en la indústria tèxtil.

L'efecte cridaner de l'activitat industrial ontinyentina afecta de forma directa en la població veient-se incrementada de forma important el nombre d'habitants, apropant-se el seu creixement al 25%. D'aquesta manera es converteix el nucli urbà que més creix en el conjunt de la comarca⁸⁸, generant unes necessitats i serveis dels quals no disposa i als que calia donar resposta.

⁸⁵ *Estudios sociológicos sobre la situación social en España.1975*. FOESSA. Madrid 1975. El present estudi situa a la ciutat d'Ontinyent com un dels 86 municipis de l'estat espanyol especialitzat en la indústria manufacturera, Pàg. 108.

⁸⁶ LLIN LLOPIS, Guillem; SANCHIS CARBONELL, Josep. *Ontinyent, de la dictadura a la democràcia (1968-1982)*. Ontinyent: Associació de Veïns El Llombo, Pàg. 76.

⁸⁷ "El número de licencias comerciales pasaron de 844 en 1969 a 1.079 en 1979.... el número de teléfonos pasó de 4.229 en 1969 a 10.918 en 1979.... la recaudación del impuesto de espectáculos pasó de 285.464 pesetas en 1969 a 1.203.838 en 1979." Aquestes dades fan referència la zona d'Ontinyent formada per les següents poblacions; Atzeneta, Agullent, Alfarrasí, Aiello de Malferit, Fontanars dels Alforins, Montaverner i la mateixa ciutat d'Ontinyent, dades que vénen acompanyades d'altres com l'increment de les entitats bancaries, del parc de camions, i de les llicències comercials. Op. Cit. Cita 67, Pàg. 217-227.

⁸⁸ "Ontinyent és, sense dubte, el centre d'aquesta immigració. Si el 1920 representava el 24'8% de la població comarcal, passa al 35'7% en 1975, d'acord amb un creixement demogràfic superior a qualsevol altra població de la Vall. La procedència d'aquests nous habitants era fruit d'un gran moviment migratori de diverses poblacions de Castella-La Manxa, Múrcia i Andalusia cap a Ontinyent, on acudiren en cerca

Un problema afegit a aquest creixement demogràfic i a la situació econòmica dels anys que estem estudiant, va ser el creixement urbanístic que no va tenir en consideració un bon grapat de serveis bàsics, els quals varen quedar sense cobrir. Manca de parcs i zones verdes, equipaments sanitaris insuficients i sobretot d'adequades infraestructures educatives que pogueren cobrien les necessitats generades per l'increment de població. De fet la corporació local venia treballant amb la redacció d'un nou Pla Urbanístic perquè el creixement urbanístic produït en el quinquenni 1965-70 havia superat les previsions del consistori.⁸⁹

Pel que feia a les infraestructures d'oci i temps lliure durant aquesta dècada, destaca la construcció del poliesportiu municipal, espai idoni per al desenvolupament de les activitats de la *Organización Juvenil Española*.⁹⁰ Aquest poliesportiu va estar construït per l'Ajuntament i el suport de la Delegació Nacional d'Educació Física i Esports i per la Diputació de València. La majoria de les infraestructures culturals estaven vinculades als centres escolars sobretot en mans de l'església, tot i que es comptava amb una biblioteca municipal. Atenent a les sales cinematogràfiques, crida l'atenció que de les sis existents, tres formaven part d'empreses privades mentre que la resta estaven vinculades a ordes religiosos o l'església local.⁹¹ Durant aquests anys a Ontinyent, entre les diferents organitzacions de caràcter cultural que hi existien, i vinculada amb el cinema, es trobava el cine Club Utiye, la qual organitzava projeccions cinematogràfiques obertes a tothom.⁹² També cal destacar el centre excursionista que venia desenvolupant diferents activitats relacionades amb l'excursionisme.

Les infraestructures sanitàries eren prou dolentes i escasses encara que els esforços per garantir una atenció sanitària mínima als veïns i veïnes, implicava assumir

de treball des de Peal de Becerro i Linares (Jaén), Yecla (Múrcia), Sierra Yeguas (Màlaga), la Almarcha (Conca), entre altres." *Op. Cit.* Cita 84, Pàg. 28-29.

⁸⁹ *Op. Cit.* Cita 84 Pàg. 62.

⁹⁰ En les planes de Ciudad veiem com en el poliesportiu baix la presidència del delegat local de joventut es realitza un reunió preparatòria per a creació del club de judo local. *Ciudad*, 2 de juny de 1972.

⁹¹ "las salas de espectáculos con que cuenta la ciudad son las siguientes; Cine Onteniense, con dos proyectores de 35mm y un aforo de 522 localidades; Cine Lux con dos proyectores de 35 mm y un aforo de 992 localidades; Cine Echegaray con dos proyectores de 35 mm y un aforo de 927 localidades. Existen también dos salas cinematográficas, una regentada por los padres Franciscanos (Patronato de la Juventud Obrera) con dos proyectores de 35 mm y un aforo de 774 localidades; la segunda sala es el Centro Parroquial de Acción Católica dependiente de la Arciprestal de Santa Maria, con un proyector de 35mm y un aforo para 483 localidades. Durante el verano funcionan varias salas cinematográficas tales como la Terraza Jardín, Cine Torreñiel y Cine Avenida, junto con varios restaurantes, modernas cafeterías y salas de fiestas" *Op. Cit.* Cita 83.

⁹² En l'actualitat encara està en funcionament.

l'Ajuntament el manteniment d'un centre maternal, un centre d'higiene rural i una clínica municipal d'urgències.

Ontinyent no comptava amb cap centre d'ensenyament secundari públic sent el més pròxim el que hi havia a Albaida poble que distava uns 12 quilòmetres d'Ontinyent, tot i que hi havia d'altres centres privats i de caràcter religiós on s'impartia l'ensenyament secundari. Les dades que ens ofereix Vicent Lluís Montés al voltant de la població que cursava ensenyament secundari i atenen al conjunt de la comarca, posa de manifest les dificultats en el moment d'aportar dades, ja que “*el alumnado por cada ciudad para la enseñanza secundaria es incierto, por la abundancia de alumnos libres pero se puede situar entre el 5% de la población estudiantil y un 10%, a veces un 12%.*”⁹³. Serà en setembre de 1970 quan compte amb un institut d'ensenyament secundari amb una preinscripció de sis-cents alumnes.⁹⁴ Seguint a Vicent Lluís Montés, les dades dels alumnes universitaris són menys alentidores, tot i que el seu estudi abraça tota la comarca de la Vall d'Albaida, el percentatge de joves universitaris es situa entre el 0'6% i el 6%. Segons apunta són diferents causes les que indiquen aquest índex tant baix de joves universitàries sent el seu elevat cost econòmic i el manteniment de prejudicis tradicionals que fins i tot “*la cifra de chicas que llegan a la enseñanza superior es irrisoria, por estos prejuicios precisamente.*”⁹⁵

Pel que fa a la formació professional s'ubicà el centre anomenat “*Escuela de Formación Profesional San Juan Bosco*” que venia funcionant des de 1944 el qual no depenia del Ministeri d'Educació Nacional sinó del Ministeri de Treball. L'any 1968 va ser inaugurat pel ministre José Solís Ruiz i amb posterioritat el Ministeri d'Educació i Ciència el reconeixia com a Formació Professional⁹⁶

La realitat ontinyentina es caracteritzava, sobretot pel que feia a la formació dels joves, en què una volta acabat l'ensenyament obligatori s'incorporaven al món laboral. Aquest fet permetia que els xiquets i xiquetes amb 14 anys complits es posaven a treballar,

⁹³ MONTES, Vicente Lluís. “La Vall d'Albaida.” *Escala. Revista de Información y divulgación cultural*. [Ontinyent] Número extraordinario dedicado a España. (Marzo-octubre de 1964). Pàg. 7-18

⁹⁴ *Ciudad*. 10 de setembre de 1970. A la pregunta de si coneixia el nombre de preinscripcions, el que era director donava la xifra esmentada, dels quals 265 estava previst que es matricularien en primer curs. Veg. BERNABEU SANCHIS, Alfred. “L'Institut Nacional d'Ensenyament mitjà d'Ontinyent.” *Almaig-Estudis i Documents*, [Ontinyent], 2005, Pàg. 24-29.

⁹⁵ *Op. Cit.* Cita 93.

⁹⁶ *Ciudad. Periódico de Onteniente*. 17 d'octubre de 1968.

deixant l'opció de continuar la seua formació universitària als joves que pertanyien a famílies amb recursos econòmics suficients per a poder continuar estudiant.

Un dels elements als quals cal fer referència en aquesta dècada i que venia fent acte de presència des del segle XIX eren les manifestacions festives fortament arrelades i que estaven representades per les Festes de Moros i Cristians i les festes de la Puríssima, principalment. Les dues festes, amb un rerefons religiós important, estaven dirigides principalment per les seues respectives associacions, les quals desenvolupaven activitats en les quals participaven gran quantitat de veïns i veïnes. Les primeres foren declarades d'Interés Turístic Nacional en 1969 festejant-se al Crist de l'Agonia i les segones tenien una tradició centenària dedicades a la Puríssima Concepció. Totes dues manifestacions festives tenien identitat pròpia i en moltes ocasions era el punt d'encontre i reunió, sobretot les festes de Moros i Cristians, constituint-se com a una vertadera xarxa de relacions i encontre entre els diferents veïns, això sí, en els que hi participaven únicament els homes.⁹⁷ Durant els anys 1970 comença a plantejar-se trencar aquesta discriminació que impedia participar directament a les dones en les festes de Moros i Cristians.⁹⁸ Pràcticament el moviment associatiu de la ciutat d'Ontinyent girava al voltant d'aquestes festes tot i que el moviment obrer i sindical començava a fer acte de presència en una ciutat principalment industrial aprofitant les estructures del sindicat vertical.

Aquest moviment sindical sorgirà, principalment en l'espai d'encontre i organització que genera la Parròquia de Sant Rafael amb el beneplàcit de l'església. Com veurem, D. Lluís Espí serà una persona decisiva, jugant un paper important en el moviment obrer tan vinculat amb l'església com no. Certament, al voltant de la Parròquia de Sant Rafael, varen sortir un conjunt d'iniciatives que a poc a poc anaven cobrint les necessitats dels veïns i veïnes del barri, creant-se nuclis de relació, xarxes socials de suport que donaven resposta a un conjunt de necessitats que restaven per cobrir. En aquest sentit i de nou en l'àmbit festiu, veiem com la parròquia de Sant Rafael i la festa del barri naixent al mateix moment. La primera junta de fester va quedar integrada dins de

⁹⁷ Les festes de Moros i Cristians es creen en 1860 i estava organitzada per diferents comparses que representaven la lluita entre l'exèrcit moro i cristià pel domini en les terres valencianes. La festa de la Puríssima ve celebrant-se des del segle XVII. Totes dues festes alternen actes religiosos amb cívics, amb elevat índex de participació.

⁹⁸ En les actes del II Congrés de Nacional de Festes de Moros i Cristians celebrat a Ontinyent del 12 al 15 de setembre de 1985 hi ha dues comunicacions en les quals es plateja aquesta reivindicació envers la participació de la dona en la festa al mateix nivell d'igualtat que els homes. RICO GALDÓN, Consol. *La dona a Festes ¿quid iuris?* i PLA MICÓ, Amparo. *La Mujer a Fiestas ¿Por qué no?*.

l'organització i estructura de la parròquia tot i que no tenia una finalitat pròpiament religiosa⁹⁹. Altres dues iniciatives que naixen a partir de la parròquia són la creació d'una guarderia per a poder atendre als fills dels treballadors i treballadores i, en segon lloc, la mateixa associació de veïns que suposarà una vertadera xarxa de suport al conjunt del veïnat que any rere anys exigirà aquells serveis que no disposava.

En l'àmbit associatiu, tot i que durant els anys 1950 tenien presència a la ciutat d'Ontinyent, el moviment obrer vinculat a l'església farà acte de presència en una ciutat industrial. Apareix HOAC i la JOC que tindran com a principals nuclis d'influència la Parròquia de Sant Rafael i Sant Carles¹⁰⁰.

Des de 1956 venia funcionat a la ciutat la JOC masculina i des de desembre de 1957 la femenina¹⁰¹. La *Juventud Obrera Católica* a Ontinyent es va crear a partir de l'existent a Alcoi de la que depenien. Les dificultats per al seu manteniment foren evidents, però la seua presència va ser efectiva, creant fins i tot malestar entre els diferents sectors conservadors i addictes al règim quan en 1962 es pretenia celebrar el Dia Internacional de la JOC. L'acte es va dur a terme en contra de la prohibició del Delegat del Govern.¹⁰²

Des de l'àmbit associatiu ontinyentí destacar de dues iniciatives importants que faran acte de presència en la vida social ontinyentina. Es tracta de l'"*Asociación de Amas de Casa*" i a l'*Asociación de Minusvàlids d'Ontinyent*." La primera va començar a funcionar al voltant de 1973, amb huitanta sòcies, amb una estructura provincial i nacional. L'*Asociación de Minusvàlids d'Ontinyent* també va nàixer durant els anys 1970

⁹⁹ ESPÍ ALBERT, LUÍS *40 anys de parròquia. Sant Rafael 1964-2005*. Ontinyent: Caixa d'Ontinyent, 2005

¹⁰⁰ *Op. Cit.* Cita 84, Pàg. 32.

¹⁰¹ *Op. Cit.* Cita 99, Pàg. 61.

¹⁰² *Ídem*. Els arguments de l'alcalde, aleshores Anselmo Serna, es centraven en el record de Juan Antonio Comes i de tot un seguit de dades històriques en les que està present la Guerra Civil i denúncia a la ingerència internacional de la següent manera; "Y surge la JOC, que empieza por tener un sabor extranjero y amparándose en la capa de la Iglesia, combate ese principio básico de nuestro régimen, del Movimiento, que es la unidad, combatiendo uno de sus pilares esenciales, la Organización Sindical, el Sindicato Único Vertical, obra y creación del movimiento, pretendiendo en aras de un pretendido principio de la doctrina de la Iglesia -la libertad de asociación- deshacer esa unidad que tanto costó conseguir y formar un sindicato cristiano al margen de la Organización Sindical española. Y no diga que no es así porque si lo hace le diré que miente, ya que ese es el objetivo que se persigue, destruir la unidad sindical." AM.O. Expedientes de secretaria. Exp.26/1962 Sobre celebración de un acto de la JOC en esta localidad

i trobarem en el butlletí del Club Jove notícies de com amb accions de caràcter reivindicatiu, fan acte de presència en la societat ontinyentina.¹⁰³

D'altres iniciatives vinculades a sectors progressistes comencen a desenvolupar accions culturals, que baix una entitat comercial com era Bastida Llibres, organitzen un conjunt d'actes culturals en defensa de la cultura valenciana durant els mesos de novembre i desembre de 1971. Entre els oradors estava Vicent Andrés Estellés, Ricard Pérez Casado, Alfons Cucó o el cantautor alcoià Ovidi Monllor i de nou l'escenari triat fou el Patronat de la Joventut Obrera, pertanyent als PP. Franciscans.¹⁰⁴L'actuació d'Ovidi no va ser autoritzada però ho farà en juny de 1972.¹⁰⁵

A les acaballes de la dècada dels anys 70, de nou la memòria anual de secretaria de l'any 1979 fa palés la manca de recursos educatius que ve arrossegant durant tota la dècada i que des de l'administració local s'apunta a la lentitud del Ministeri d'Educació. En aquest mateix any es contempla la possibilitat de vores ampliada la xarxa escolar pública amb possibilitat de construir un centre escolar de nova planta al barri del Llombo.¹⁰⁶L'ensenyament secundari venia impartint-se a l'Institut Nacional de Batxillerat així com a altres centres privats i de caràcter religiós com eren el Col·legi de La Concepción a càrrec dels PP Franciscans i el Col·legi La Pureza de Maria.¹⁰⁷

Les infraestructures sanitàries es mantenen tot i que des de 1975 hi ha un ambulatori de la Seguretat Social, plantejant-se la necessitat de convertir la clínica municipal en hospital de caràcter comarcal. La ciutat necessitava “*de una moderna*

¹⁰³ Boletín Parroquial, Núm. 9 Parròquia de Sant Rafael. Maig 1976. Totes dues associacions encara hui continuen desenvolupant les seues activitats.

¹⁰⁴ A.M.O. Expedients de Secretaria. 1971. *Petición al Gobernador Civil de la Provincia de que se sirva informar acerca de la conveniencia de autorizar unos actos culturales, en idioma valenciano, organizados por Bastida Llibres.* L'ofici de l'alcalde posava de manifest que no coneixia als conferencians. L'acte fou patrocinat per la Caixa d'Estalvis d'Ontinyent i aquest el programa “*Día 26 de noviembre: Lectura de poesías por Vicente Andrés Estellés, redactor jefe del diario “Las Provincias”... Día 4 de diciembre; necesidad de un plan de urbanismo en un pueblo agrícola transformado en ciudad industrial, por Tomas Llorens, profesor de la escuelas de Bellas Artes de Valencia. Día 11 de diciembre; sobre el libro “El Valencianisme polític” por su autor Alfons Cucó, profesor de la Universidad de Valencia. Índices utilizados en economía. Crecimiento demográfico y asunto de riqueza. Ocio y nivel de vida (uno de estos tres temas) por Ricardo Pérez Casado, economista, colaborador del Plan de Urbanismo de Onteniente. Finales de diciembre: sin concretar fechas) Recital de Canciones por Ovidi Monllor en el teatro del Patronato “La niñez”*”

¹⁰⁵ *Op. Cit.* Cita 86, Pàg.154. També la premsa local del momento es fa ressò d'aquesta nova actuació. *Ciudad*, 2 de juny de 1972.

¹⁰⁶ *Op. Cit.* Cita 80.

¹⁰⁷ BERNABEU SANCHIS, Alfred. “L'educació a Ontinyent en les postrimeries del franquisme.” en les actes del II Congrés d'Estudis de la Vall d'Albaida. Ontinyent 2004. En aquest article recull atenen a la premsa local del moment un conjunt de dades al voltant de l'educació durant la dècada que ara ens ocupa.

residencia de la Seguridad Social o la conversión real de la clínica municipal en un hospital de tipo comarcal, que permita resolver los continuos problemas que la asistencia sanitaria tiene planteados en esta ciudad eminentemente industrial”¹⁰⁸.

Una fita important en aquesta dècada la constitueix la mort del dictador en novembre de 1975 i tot un canvi en la vida política i social en l'estat espanyol i que a Ontinyent no serà una excepció. L'any 1976 es produeix les primeres vagues en el ram de la construcció i el tèxtil. Els moviments sindicals són evidents entre els treballadors de la ciutat i la conflictivitat laboral comença a fer acte de presència en la vida local. Aquest mateix any es constitueix CCOO obreres per a ser legalitzat en abril de 1977.¹⁰⁹ Apareix a la primera associació de veïns sent el Barri de Sant Rafael on de nou pren força aquest moviment veïnal “*que empezó sobre los años 76-77 con la creación de la primera asociación de vecinos que había en Ontinyent y toda su comarca.*”¹¹⁰

La vida política canvia, són els anys de la Transició i arriba el canvi a l'Ajuntament d'Ontinyent, de tal manera que després de quasi quaranta anys de dictadura, l'alcaldia del nou ajuntament democràtic recau en el PSOE i els 21 regidors que conformen la corporació municipal pertanyien a formacions polítiques com l'ORT, UCD, PNPV i UCD. Pel que fa al moviment sindical apareixen diferents sindicats com CCOO, USO i UGT.

Arribats ací, la història és altra, tot i que s'han traçat algunes pinzellades, resta desenvolupar una nova investigació que abarcaria des de la Transició fins a l'actualitat amb l'objecte d'esbrinar, com a hipòtesi de treball, quina va ser la realitat educativa, de l'ensenyament a Ontinyent, quina va ser l'actuació del govern municipal, aleshores, del govern Valencià i quina trajectòria s'ha desenvolupat en els diferents àmbits de la historiografia escolar a la nostra ciutat. A més a més seria el moment també per ampliar aquesta recerca i investigació en l'àmbit de l'educació secundària i perquè no superior amb la implantació ja durant els últims anys del segle XX de la Universitat de València a Ontinyent.

¹⁰⁸ *Op. Cit.* Cita 80

¹⁰⁹ Tot i que s'han fet continues referències al treball de Mª Carmen Agulló, Vicent Espí i Emili Juan destacar que és un estudi del moviment obrer a Ontinyent i la comarca, centrat en la constitució i presència del sindicat CCOO aporta coneixements al moviment sindical en general atenen a l'àmbit tant local, comarcal com del País Valencià.

¹¹⁰ *El Nostre Barri*. Publicació de les diferents associacions del barri de Sant Rafael d'Ontinyent. Núm. 1 juny de 1989.

EDIFICI DE SANT CARLES, ANTIC CONVENT DELS JESUÏTES.1950

2.-ELS INICIS DEL PROCÉS D'ESCOLARITZACIÓ

2.1.- PLA PER A L'ARRANJAMENT DE L'ENSENYAMENT PÚBLIC A ONTINYENT. 1801

A l'hora d'encetar l'anàlisi de la realitat educativa Ontinyentina durant els primers anys del segle XIX, ens veiem obligats endarrerir-nos fins a l'any 1409. Aquesta circumstància ve determinada per la troballa d'un document en els cabildos de 1800 que ens retrotrau al segle XV.

Quatre-cents anys abans al període que ens ocupa el present treball, s'evidència una clara influència de l'església en la societat ontinyentina en l'àmbit educativa. Aquesta circumstància romandrà present any rere any, dècada rere dècada amb l'excepcionalitat que marcaran els diferents esdeveniments històrics.

Serà en 1801 quan l'Ajuntament d'Ontinyent, arran de dur l'arranjament de l'ensenyament primari, ha de fer valdre el compromís signat davant notari durant 1769, per tal de complir allò que establia el reglament de l'Administració de Francisco d'Exea, per al pagament dels mestres.¹¹¹ Aquesta administració naix del testament de Francisco d'Exea dictat davant notari en 1409. Tal com apunta Emili Casanova va ser un testament desitjat pels Jurats d'Ontinyent per tal de poder fer front a aquelles despeses derivades de l'ensenyament i beneficència, provocant plets i enfrontaments entre les diferents corporacions i els responsables de l'administració d'Exea. Tot i que estava destinat al benefici dels familiars i descendents d'Exea, aquesta administració permetia una font de

¹¹¹ A.M.O. LL.A. Cabildo 24 d'octubre de 1801.

finançament pel que fa a l'educació de la ciutat d'Ontinyent, que romandrà vigent fins als anys 1964.¹¹²

Però un element important i que ens permet aprofundir en el discurs que posa de manifest, tant abans com durant el procés de construcció del sistema educatiu, el paper que tindran les obres pies o benefiques, de persones que per la seua sensibilitat, per la seua ideologia o compromís religiós decideixen donar suport a la instrucció primària.

D'ara endavant, es podrà observar com, en diferents moments de l'eix cronològic en què ens movem, la ciutat d'Ontinyent rebrà el suport de persones que mitjançant els seus testaments, últimes voluntats i herències intentaran perpetuar un discurs educatiu i les seues corresponents pràctiques escolars, pròpies d'una concepció tradicional i d'una societat arrelada als preceptes de l'església catòlica, que romandran vigents fins al segle XXI.

L'objecte de les obres pies, com la mateixa administració d'Exea, era complir la voluntat del benefactor, és a dir, el foment de la instrucció primària, per a què *“el Altísimo, hijo de Dios, no lo reprenda por su mala administración, sino que le coloque entre sus escogidos en el paraíso.”*¹¹³ No es tracta sols que els familiars més directes, i amb posterioritat la resta de població, puga accedir a la cultura i formació sinó que l'obra

¹¹² LLORA TORTOSA, Antonio. *Ontinyent y su historia*. Ontinyent. 1992, Pàg. 456. BERNABEU GALBIS, Alfredo. *Els carrers d'Ontinyent. Noms, orígens i anecdotari*. Ontinyent: Servei de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent, Col·lecció Temes bàsics, Núm. 8. 1998, Pàg. 26-27. CASANOVA, Emili. “Dues situacions del contacte Valencià-Castellà entre els segles XVII i XIX.” en ALEZA IZQUIERDO, Milagros. (COORD.) *Estudios de historia de la lengua española en América y España*. Universitat de València, València, 1999, Pàgs149-154. CASANOVA, Emili. “Agullent i Ontinyent a través de l'almoina de Francesc d'Exea (1404-1936).” *Almaig. Estudis i documents*, [Ontinyent], 2009, Pàg. 44-63. CASANOVA, Emili. “Agullent i Ontinyent a través de l'Almoina de Francesc d'Exea (1409-1936),II. Les disputes pel seu patrimoni i rendes.” *Almaig. Estudis i Documents*, [Ontinyent], 2013, Pàg. 118-128. Un exemple d'aquesta circumstància de la qual parlem la veiem en ple segle XX quan la *Gaceta de Madrid* publica des de la Direcció General de Beneficència que *“Instruido el expediente especial que determina el artículo 67 de la Institución de 14 de marzo de 1899 para modificación de la Fundación “Ejea”[sic], instituida en Onteniente (Valencia) en el sentido de que no sea preciso ser descendiente del fundador para cobro de dotes y pensiones de estudios, estableciendo el pago de 50 pesetas a los pobres al tiempo de casarse, tanto en Onteniente como en Agullent y contribuir con 25 y 50 pesetas anuales a los estudios de los pobres de dichos pueblos según sea primeras letras o enseñanza superior, se concede audiencia por veinte días a los representantes de la Fundación y a los interesados en sus beneficios, durante los cuales tendrán de manifiesto el expediente en la Sección segunda de esta dirección general. Madrid 25 de septiembre de 1933. El director general, A. Tuñón.”* *Gaceta de la República*, Núm. 271 de 28 de setembre de 1933. A.M.O. *Expedientes de secretaría 68/1964. “Sobre cuentas de la “Fundación Francisco Ejea.”* L'expedient s'obri aram d'una carta del Ministerio de la Gobernación Direcció General de Beneficència y Obras Sociales al voltant de que en els comptes no figuraven els ingressos dels interessos de 1961 i 1963.

¹¹³ BERNABEU GALBIS, Alfredo. “La almonia de en Francesc Exea, una fundación medieval.” *Almaig. Estudis i documents*, [Ontinyent], 1990, Pàg. 65.

benefica havia de recaure en la persona que deixa la seua fortuna amb l'objecte d'aconseguir la salvació i un lloc entre els elegits, al costat del diví.

La realitat educativa de la ciutat d'Ontinyent és un reflex d'allò que vindrà repetint-se arreu de l'Estat espanyol. Serà el mateix ajuntament qui valore la necessitat d'establir uns mínims en la instrucció pública. L'estructura educativa del moment està lluny del tractament que s'intenta establir amb la Constitució de 1812. Es tractava, aleshores, de l'ús dels preceptors mitjançant els quals la noblesa educava els seus fills en les primeres lletres, en les llurs cases o pel contrari els ajuntaments assumien responsabilitat de garantir una instrucció pública a la resta de la població.

Les corporacions municipals creaven i mantenien escoles de primeres lletres, aprofitant els ingressos de les diferents administracions o obres pies, fent front a les despeses del pagament dels mestres entre altres conceptes¹¹⁴ compartint aquestes despeses, en els millors dels casos, amb els ingressos provinents dels fons propis.

Tanmateix els ordes religiosos establien les seues escoles tant per a les de primeres lletres com per a les de gramàtica i llatinitat.¹¹⁵ Com veurem més endavant, molts dels frares exerciran com a examinadors o censors en els processos selectius per tal d'ocupar les places de mestres en les escoles municipals de primeres lletres ontinyentines. D'aquesta manera es garantia la presència de l'església catòlica en matèria educativa triant mestres que ho podien garantir.¹¹⁶

¹¹⁴ BERNABEU I SANCHIS, Alfred, "El magisteri Ontinyentí a l'època moderna." *Almaig Estudis i Documents*, [Ontinyent], 2001, Pàg. 44-46. Ens descriu com fins i tot les iniciatives municipals tampoc anaven encaminades al manteniment no sols de les escoles de gramàtica sinó també les de primeres lletres i puerícia, sobretot pel que fa al pagament del sou dels mestres els quals, per millorar el seu sou havien de canviar de poble i escola.

¹¹⁵ Segons expedient conservat a l'Arxiu Històric Nacional en 1809 es demana que siguen dos religiosos observants foren els mestres de gramàtica. En el document en qüestió es comenta que "el 21 de agosto de 1769 se mandó entre otras cosas que el colegio que fue de los jesuitas expulsos se aplicasen establecimiento de aulas de primeras letras y dos de gramática." CONSEJOS, 12001,EXP.67 AHN.

¹¹⁶ Quatre convents són els que hi havia a Ontinyent a principis del Segle XIX sense comptar el de les monges Carmelites, a saber: Dominics, Descalços, Caputxins i Franciscans. Tot i que no els identifica en 1815 Antonio Vegas en el seu diccionari Geográfico Universal, pàgina 30, exposa que hi havia 4 convents de frares i un de monges. *Op. Cit.* Cita 50, Pàg. 223. Col·lecció textos bàsics, Nun. VII, Servei de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent. El Convent dels Jesuïtes fou fundat en 1669 gràcies al testament de l'ontinyentina Vicenta Blasco, i serà com veurem més endavant, edifici destinat per a escola de primeres lletres que ho va ser des de la seua fundació. MARTÍNEZ TORNERO, Carlos Alberto. Tesis doctoral: *La administración de temporalidades de la compañía de Jesús; el destino de los colegios valencianos. Universitat d'Alacant. 2009, Pàg. 299.* També es pot consultar GARCIA TROBAT, PILAR., "Un colegio jesuita en Ontinyent" *Almaig. Estudis i documents*, [Ontinyent], 1988, Pàg. 60-66 i NAVARRO CATALÀ. David Miguel "La construcción del colegio de San Ignacio de la Compañía de Jesús de Ontinyent" *Almaig. Estudis i documents*, [Ontinyent], 2013, Pag. 102-107.

Però els ajuntaments assumien funcions executives en l'àmbit de l'educació, consolidant-se amb el pas dels anys fins al punt que es convertien en responsabilitats municipals. S'havia de nomenar mestres, procurar espais per a les escoles, proveir de fons per a les despeses per a la instrucció, en definitiva donar resposta a una necessitat, que ho serà en funció de qui governe el municipi.

Són moments difícils caracteritzats per la manca principalment, d'un marc legislatiu que posara ordre en el sistema escolar, l'escassa formació dels mestres i la poca assistència escolar¹¹⁷, que junt amb una escassa valoració de les famílies respecte a la importància de l'educació dels seus fills, fan difícil la construcció del sistema educatiu, en el nostre cas valencià. Aquestes circumstàncies es repetiran arran de tot el territori nacional però també és cert que sorgiran iniciatives locals, com la d'Ontinyent, per tal d'establir un mínim ordre en la formació i educació dels infants.

Durant els primers anys del segle XIX es va posar de manifest la manca d'iniciatives que pogueren donar resposta a l'establir un pla d'arranjament de la instrucció primària. Durant 1807 i en l'àmbit universitari es va intentar implantar el Pla Caballero al temps que fracassa la proposta renovadora d'introduir el Mètode de Pestalozzi, apostant-se, aleshores, per un trencament amb models educatius de caràcter tradicional.

Serà amb la Constitució de 1812 quan trobarem un clar intent per part dels liberals d'assumir la responsabilitat envers la institucionalització nacional de l'educació, en iniciar els fonaments de la construcció del sistema educatiu nacional. Tot aquest procés es concreta amb la crisi de l'Antic Règim i el sorgiment d'una concepció política que caminarà cap a una societat més liberal.¹¹⁸

Mentrestant i fins que arribe la concreció de les propostes educatives liberals,¹¹⁹ a Ontinyent s'intenta establir un pla per tal de donar solució al problema de la instrucció pública i en concret de l'ensenyament primari.

¹¹⁷ MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro. *La escuela pública valenciana en el siglo XIX*. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, València, 1988, Pàg. 19.

¹¹⁸ *Op. Cit.* Cita 16, Pàg. 17.

¹¹⁹ Estem fent referència a la constitució de 1812 que dedica el capítol IX íntegrament a la instrucció primària: Art. 366: *En todos los pueblos de la Monarquía se establecerán escuelas de primeras letras, en las que se enseñará a los niños a leer, a escribir y contar, y el catecismo de la religión católica, que comprenderá también una breve exposición de las obligaciones civiles.* Art. 367: *Asimismo se arreglará y creará el número competente de universidades y de otros establecimientos de instrucción, que se juzguen convenientes para la enseñanza de todas las ciencias, literatura y bellas artes.* Art 368: *El plan general de enseñanza será uniforme en todo el reino, debiendo explicarse la Constitución política de la Monarquía en*

A.M.O. LLIBRE D'ACTES DE 1801

Amb una societat força arrelada a les tradicions religioses i amb la influència de l'església, un dels regidors de l'Ajuntament pretén desenvolupar un pla per millorar l'ensenyament al temps que unificar la pràctica educativa en la ciutat d'Ontinyent.

El regidor D. Vicente Peñalba i Pont, volia en 1801, establir un pla "*bajo el cual puede proporcionarse el arreglo de la enseñanza pública e puericia.*"¹²⁰ Malgrat que en aquests moments no tenim cap constància del fet que en l'organització municipal no hi havia cap comissió destinada a instrucció pública, veiem com per part dels regidors si que hi ha interès per encetar qualsevol iniciativa per a promocionar la instrucció i formació dels xiquets i xiquetes de la ciutat. Un any abans, en el cabildo de 2 de gener de 1800, en la relació de comissions amb les quals quedava organitzat l'Ajuntament, no apareix cap relacionada amb l'educació, la instrucció pública ni escoles de primeres lletres.¹²¹ Tot i que en diferents cabildos de 1800 es nomena l'existència de comissions encarregades de les escoles, caldrà esperar fins a 1805 per assabentar-se del nomenament del Regidor Marques de Colomer, com a responsable de la "*Comisión de Estudios.*" Com veurem més endavant els regidors responsables de la comissió d'estudis aniran coincidint amb aquells que també ho eren de l'Administració de Francisco d'Exea, la qual, com s'ha exposat, potenciava l'ensenyament a la ciutat d'Ontinyent i Agullent.¹²²

Amb la lectura de l'esmentat pla s'identifiquen dues escoles, la situada en Sant Carles i d'altra que no especifica la seua ubicació sinó la intenció de crear-la.

¹²⁰Arxiu Municipal d'Ontinyent. Llibre d'Actes. Cabildo 24 de novembre de 1801. Advocat del Col·legi de Madrid. Arxiu Històric Nacional CONSEJOS, 13380 Exp.25; CONSEJOS, 13380, Exp.25 bis. D. Vicente Peñalba i Pont era hijodalgo, d'Ontinyent, tenia 25 anys quan va fer la proposta per organitzar l'ensenyament primari a la ciutat d'Ontinyent. Va estudiar en la "*Purificación de Nuestra Señora de la Ciudad de Valencia, después de haber estudiado la retórica y bellas letras cursó filosofía y leyes y obtuvo el grado de bachiller de esta facultad con la condecoración de benemérito valde condigno et nemine discrepante; Que fue recibido abogado de los Reales Consejos e incorporado en el Colegio de Madrid.*" En 1796 va ser nomenat comissionat de consolidació d'Ontinyent i el seu partit fins a 1811 moments en què València fou ocupada per l'exèrcit Francès. En febrer de 1800 fou nomenat regidor de la vila d'Ontinyent. Va lluitar contra l'ocupació francesa, demostrant lleialtat al rei i tal com s'exposa en la "*Relación de los méritos, títulos, ejercicios literarios y Servicios de D. Vicente Peñalba y Pont*" no va prestar fidelitat als francesos, defensant al rei Borbó, a l'estat i la religió.

¹²¹ A.M.O. LL. A Cabildo 2 de gener de 1800. A.M.O. Algunes de les comissions són: de salut, camins, festes, "*para el vecindario, equivalentes, de fuentes*", etc.

¹²²A.M.O. LL. C. El Cabildo de 18.01.1805 queda constituïda aquesta Comissió malgrat que en Cabildo de 7 de febrer 1800 s'informa que hi ha una comissió d'estudis però no es té constància del fet que hi haguera cap regidor responsable. En aquest cabildo es nomena de l'existència de dos mestres que a finals del segle XVIII anaven exercint i que ho eren Josef Peralta i Ribes que substituïen als anteriors mestres.

La proposta inicial del Regidor Vicente Peñalba i Pont va ser derivada al regidor D. Francisco Tudela per a què després de la seua revisió fora aprovada en el cabildo de 30 de desembre de 1801 amb les corresponents modificacions.

Analitzant la proposta de Vicent Peñalba i Pont amb la seua posterior modificació, podem observar quina era la preocupació, els interessos i la finalitat a l'hora de posar en funcionament aquest pla.

El primer canvi que s'identifica en aquest pla fa referència a la formació que havien de tenir els aspirants a regentar cada una de les dues escoles. La proposta inicial exigia, foren fills de la ciutat o forasters, preferiblement presbiteris seculars per a seguir en la prelació, amb aquells que disposaren de titulació de magisteri. La proposta va canviar, establint que podrien presentar-se a més a més dels fills d'Ontinyent d'altres forasteres deixant de costat el que foren presbiteris seculars i concretant que el criteri per a triar al mestre fora el de la seua idoneïtat per tal d'aconseguir la millora de l'ensenyament d'Ontinyent repercutint en la utilitat pública, no fent cap menció a la possessió del títol de mestre:

“los hijos de esta villa y forasteros, con la inteligencia de que no habrá otra preferencia para la elección de maestro que la del mérito del pretendiente que por el ayuntamiento considere más idóneo para conseguir el fin de la enseñanza y utilidad pública.”¹²³

Amb aquesta exigència s'obri el ventall a què pogueren presentar-se persones d'altres poblacions i indrets. Es donava pas a altres maneres d'entendre l'educació i la seua pràctica docent, fins i tot podien pertànyer a altres congregacions religioses, escapant d'aquesta manera al control municipal. No li se dóna importància a la possessió del títol de mestre en el moment de fer-se càrrec de l'ensenyament.

Altre dels canvis importants que estableix el Regidor Tudela i que ens ve a mostrar el seu posicionament ideològic, es centra en l'eliminació d'uns dels requisits que durant tants anys venia condicionant l'accés al magisteri a molts aspirants no només a Ontinyent sinó a la resta del territori de l'estat espanyol. Estem fent referència a la neteja de sang. Tot i que de la proposta inicial s'elimina aquesta condició, es manté la certificació de

¹²³ *Op. Cit.* Cita 111. “Plan que presenta al Muy Ilustre Ayuntamiento de aquesta villa el Regidor D. Vicente Peñalba y Pont bajo el cual puede proporcionarse el arreglo de la enseñanza e puericia.”

baptisme. Certificació que havia d'anar en sobre tancat on el cura havia de constatar “*su moralidad cristiana, buenas costumbres y demás circunstancias que les hagan dignos de la enseñanza pública.*” Ara bé, els fills d'Ontinyent només havien d'entregar la certificació de baptisme tot i que el mateix ajuntament podia reservar-se l'opció de demanar els informes que poguera considerar oportuns.¹²⁴ Encara que hi ha una clara intencionalitat d'evitar aqueixa imposició de neteja de sang, es manté de forma implícita la influència de l'església en tot el procés de selecció, malgrat que s'havia eliminat de la prelatió la condició de ser presbiteri secular.

Continuant amb la formació del magisteri, encara es seguia el corporativisme i caràcter gremial heretat de l'extingida Germandat de San Casino i que van donar pas a la creació d'una única institució a partir de la Real Acadèmia de Primera Educació i del Col·legi Acadèmic de Nobles Arts de les Primeres Lletres. Són anys en què es pretén unificar els criteris pel que feia a les competències en matèria d'exàmens amb l'objecte d'evitar el corporativisme, creant-se així en 1804 la Junta d'Exàmens que poca influència va exercir en aquest menester.

En el cas d'Ontinyent veiem com es continua amb una política educativa coincidint amb aqueixa intenció unificadora en la formació del magisteri, fent valdre, en el procés selectiu dels mestres, que s'havien de fer càrrec del “*arreglo de la enseñanza e puericia*”, l'ús de les mostres que regia el Real Col·legi de Madrid a l'hora de seguir les pautes per a l'ensenyament de l'escriptura. Aquest exercici d'escriptura es realitzava en el mateix moment en què es preparaven les plomes i escrivanies per poder confrontar-se amb les mostres presentades, assegurant que estaven escrites pels mateixos mestres:

“Llegado el día prefijado y juntos en el día que se señale, se abrirá el concurso presentando cada uno de los opositores las seis muestras de escribir ...del Real Colegio de Madrid señaladas o tituladas de 8, de 12,16,20,24 y 30 seguidamente preparándose cada cual su papel, para que se tendrán prevenidas las pautes y cortándose sus plumas, escribirá cada uno a presencia del concurso una línea de cada una de las muestras para que puedan cotejarse con las

¹²⁴ A.M.O. LL. A Cabildo 30 de diciembre de 1801. *Plan aprobado por Ilustre Ayuntamiento de esta Villa en sesión de hoy día de la fecha por el cual han de proveerse las dos escuelas de puericia y han de observar los maestros y discípulos en lo sucesivo.*

presentadas y asegurarse la certeza de ser escritas por ellos mismos."¹²⁵

L'exercici continuava amb una lectura per part dels opositors que "*el señor o vocal que dispute el ayuntamiento se ira picando un punto del romance y otro de latín de los autores que se estarán prevenidos.*"¹²⁶

A més de l'exercici amb el qual havia de demostrar les destreses i habilitats en l'escriptura i lectura calia realitzar una prova de caràcter individual en la que havien "*de explicar el arte de enseñar a escribir por el Sr. Anduaga y el modo de formar las pautas, las cuatro reglas de cuentas, de ortografía y doctrina Cristiana.*"¹²⁷ La proposta inicial, presentada pel regidor D. Vicente Peñalba i Pont va quedar eliminat el text inicial tot i que es va mantenir el sentit de la proposta inicial.

*"Concluido el ejercicio antecedente se saldrán los opositores y entrando de uno uno explicará el arte de enseñar a escribir por el Sr. Anduaga y el modo de formas las palabras las cuatro reglas de cuentas, contar, restar, multiplicar y partir. Últimamente serán examinados de Ortografía y de doctrina cristiana por lo que queda cerrada la oposición" [sic].*¹²⁸

L'esmentat pla fixava un horari i calendari escolar amb classe cada dia menys els diumenges i festius encara que tampoc hi hauria classe "*los tres días de Carnaval, el de los dolores de nuestra señora, de miércoles santo, el tercer de pascua e resurrección, e nuestra señora de del Carmen, el Pilar e los Ángeles, la víspera de la Purísima Concepción y el día de nuestra señora y desde la víspera de la natividad del señor hasta año nuevo*"¹²⁹[sic].

La jornada escolar diària diferenciava dos períodes de temps clarament diferenciats, entre juny i setembre, mesos en què es pretenia iniciar l'activitat escolar a les 7 del matí per a finalitzar a les 10, reprenent-se l'activitat escolar a les 15 hores i finalitzant a les 18 hores. L'activitat escolar setmanal constava de 36 hores. Sense establir

¹²⁵ Ídem.

¹²⁶ Ídem.

¹²⁷ Ídem.

¹²⁸ Ídem.

¹²⁹ Ídem.

cap període de vacances l'activitat diària escolar, de novembre a maig, estava organitzada de la següent manera; de mati s'iniciava l'activitat a les 8 hores per a finalitzar a les 11 mentre que la vesprada l'inici es volia situar a les 14 hores i finalitzar a les 17 hores. (Veg. Quadre 1)

La proposta inicial de Vicente Peñalba i Pont en l'ús de diferents manuals o llibres de text en l'escola, va ser modificada en un dels textos, al substituir-se el llibre del P. Ripalda pel del P. Vives. La resta es va mantenir sense cap variació; es proposava l'ús del sil·labari espanyol, el Catón de Moles, capítols de Fleuri per a la lectura i les faules de Diarte. Es pretenia donar llatí per a la qual cosa es seguia el Concilio Trentino. S'utilitzava l'ortografia de Joaquín Vallés i per a l'escriptura a Anduaga. Ara bé, aquests eren els textos i autors que s'havien de seguir, els quals no podien ser substituïts ni contravinguts tot i que es donava la possibilitat de utilitzar el breviari romà en substitució del "*Concilio Trentino*."

En aquest capítol queda establert amb claredat l'organització de la pràctica docent en les dues escoles proposades, establint-se quina havia de ser la metodologia emprada en l'ensenyament de les primeres lletres. Amb el sil·labari espanyol s'iniciava l'ensenyament de la lectura, una volta superat aquest mètode passaven al cató de D. Joaquín Moles. En el moment en què els alumnes sabien llegir, havien de respondre a una pregunta del mestre sobre la doctrina cristiana d'acord amb el que s'establí en el manual del P. Vives. L'aprenentatge de la lectura seguia el manual de Fleuri, sense deixar la lectura de la Doctrina Cristiana havien de llegir les faules de Tomàs de Diarte per a després introduir la lectura en vers. La proposta continuava amb l'ensenyament de l'escriptura utilitzant el mètode d'Anduaga¹³⁰,

Una volta demostrada la suficiència dels alumnes i superat el mètode de Anduaga, se'ls ensenyava a llegir el llatí i substituïa la doctrina Cristian del P. Vives per la de Fleuri. A més a més el pla exigia que els mestres no només havien d'aconseguir el progrés en

¹³⁰ ANDUAGA Y GARIMBERTI, Joseph de. *Arte de escribir por reglas y sin muestras; establecido de orden superior en los Reales Sitios de San Idelfonso y Valsain, después de haberse experimentado en ambos la utilidad de su enseñanza y sus ventajas respecto del método usado hasta ahora en las escuelas de primeras letras*. 2ª edición con notas. Madrid, Imprenta Real, 1795. Un estudi comparatiu dels mètodes emprats en les escoles de primeres lletres el realitza Sylvie Imparato Prieur atenen no sols a la escriptura sinó també a la lectura i doctrina cristiana. Veg. IMPARATO PRIEUR, Sylvie. "La enseñanza de las primeras letras en España en la Segunda mitad del siglo XVIII; contenidos y métodos a través de algunos tratados de enseñanza." *Contextos educativos* 3, Universidad de la Rioja, 2000, Pàg. 235-252.

cada una de les matèries si no que en tot moment eren responsables de mantenir una educació on la moralitat i urbanitat havien d'estar presents.

Per això l'activitat escolar no estava centrada únicament en l'ensenyament de la lectura i escriptura, sinó que també s'inclouïa continguts relacionats amb l'educació de la cortesia, atenció i respecte, impartint-se les vesprades dels dilluns. Entenem en aquesta ocasió que a banda d'instruir en els diferents continguts s'educava en aspectes relacionats amb allò que durà per nom "*urbanidad*."

Els dissabtes de vesprada hi havia activitat escolar basada en l'estudi, durant la primera hora s'havia de respondre a les preguntes que el mestre havia de fer. Durant la segona hora les preguntes estaven relacionades amb els continguts de la Doctrina Cristiana per a recitar, en la tercera hora, una faula de Diarte.

Partint d'aquesta proposta, sense establir la distribució concreta de quines eren les matèries que s'impartien en cada una de les hores de l'activitat escolar, hom pot establir l'horari en la distribució del temps que pretenia el pla, on no es fa cap referència als continguts relacionats amb l'ensenyament del càlcul elemental; suma, resta, multiplicació i divisió. Per contra en el procés selectiu per triar els mestres de les dues escoles si que se'n fa referència a aquets continguts:

*"Concluido el ejercicio antecedente se saldrán los opositores y entando de uno uno explicara el arte de enseñar a escribir por el Sr. Anduaga y el modo de formas las palabras las quatro reglas de quantas, contar, restar, multiplicar y partir. Últimamente serán examinados de Ortografía y de doctrina cristiana por lo que queda cerrada la oposición. [sic]."*¹³¹

El títol quart del pla estipulava de quina manera s'havien de dirigir i governar les dues escoles per aconseguir "*el mejor cuidado y adelantamiento*." Al tractar-se d'una iniciativa municipal, concretava que en el moment pertinent, "*destinará uno de sus regidores, que lo será de estudios*", la qual cosa ens fa pensar que hi havia un regidor assumint les responsabilitats relatives a qüestions educatives i escolars. Les funcions

¹³¹Aquesta és la proposta inicial tot i que en la que es va aprovar no va afectar al contingut establint-se de la següent manera; "*Concluido el ejercicio [sic] antecedente se saldrán los opositores y entando de uno uno explicara el arte de enseñar a escribir por el Sr. Anduaga y el modo de formas las pautas las quatro [sic] reglas de quantas [sic], de ortografía y doctrina cristiana con lo que quedará cerrada la oposición cuya censura reservadamente y por escrito presentaran los examinadores al ayuntamiento.*"

d'aquest regidor d'estudis era la de vetllar pel compliment de l'esmentat pla, al temps que es convertia en el referent més immediat dels mestres davant la corporació municipal. En allò que no poguera resoldre el regidor d'estudis seria el mateix ajuntament qui tindria aquesta capacitat resolutòria.¹³²

Amb una clara intenció d'assegurar la presència del mestre en l'escola i garantir l'ensenyament dels xiquets, no podia absentar-se de la ciutat sense el pertinent permís i amb el corresponent substitut.

En capítol tercer de títol quart són substancials els canvis de la proposta inicial del regidor Vicente Peñalba i Pont. Es concreten, aspectes relacionats amb conceptes i criteris organitzatius i de control de l'ensenyament en la ciutat d'Ontinyent. La proposta de Vicente Peñalba i Pont en la que es prohibia l'existència de qualsevol altra escola, aconseguint-se la uniformitat, en la seua modificació desapareix aquest criteri, permetent-se la creació d'altres escoles que no necessàriament tingueren una dependència directa amb l'Ajuntament. Podem entendre que la intenció del regidor Vicente Peñalba i Pont era impedir la creació d'escoles de primeres lletres per part d'altres institucions o persones, permetent així un control de l'educació i formació de la societat ontinyentina. D'aquesta manera s'evitava el que pogueren crear-se escoles amb preceptes i principis educatius distints, afavorint una proposta formativa única i per a tots els xiquets i xiquetes d'Ontinyent. Davant la proposta homogeneïtzadora del regidor Vicent Peñalba va prevaldre d'altra més heterogènia. Podem entendre que és un primer intent d'establir una xarxa escolar pública, que en tot cas va fracassar.

A més a més, el regidor proposant pretenia l'establiment de les corresponents multes per als pares que no dugueren els seus fills a les escoles, evitant que els xiquets entre 5 i 12 anys estigueren pels carrers d'Ontinyent en hora escolar. Suposava l'establiment de multes per evitar l'absentisme escolar. Aquesta proposta va quedar reduïda a una multa de 2 lliures per cada vegada que un xiquet en edat escolar es trobara pel carrer en horari lectiu. La proposta inicial era d'una multa de 4 lliures per a la primera vegada, de 8 per a la segona i de 3 per a la tercera. El que no va variar gens va ser la creació d'un tribunal, concretant-se que l'agutzil que detectara i denunciara al xiquet

¹³² *Op. Cit.* Cita 124.

infractor, es quedaria en la meitat de la multa mentre que l'altra meitat romandria com a ingrés destinat per allò que el regidor d'estudi poguera considerar oportú.

Altra de les propostes que seran canviades fan referència al procediment per avaluar els resultats o "*adelantamientos*" de les dues escoles. Es pretenia que en els mesos de febrer, abril, juny, octubre i desembre es realitzaren exàmens de tots els xiquets davant d'un tribunal format per dos examinadors i una junta formada pel regidor comissari, el diputat més antic i dos síndics, tot i que podien assistir els capitulars que volgueren, obligats a donar compte en la següent sessió plenària de l'Ajuntament. Aquesta proposta va ser modificada afectant a les dades de realització dels exàmens que passaven als mesos de març i setembre.

Tampoc es va veure modificada la proposta relativa al pagament per part de les famílies, establint-se que "*Esta junta en otro acto declarara quienes deben pagar reglas y mesadas y quienes no, señalando el tanto uno y otro.*" Tot i que no identificava quin havia de ser el criteri, si deixava clar que l'ensenyament no era gratuït.

L'última de les propostes, amplament modificada, feia referència a l'establiment d'uns premis que veien a estimular als alumnes, que "*la emulación en los muchachos es el fundamento mayor de sus adelantamientos.*" S'establia durant el mes d'agost un certamen o examen generals per a les dues escoles. Permetia que els alumnes més avantatjats de les dues escoles pogueren presentar-se a aquests exàmens extraordinaris dels quals hi hauria dos premis: "*el primer premio una medalla de onza de plata y la segunda de media, ambas por una parte las armas de la villa y al dorso un letrado que diga; mérito al año.*" Es pretenia que foren utilitzades fins als vint anys i per a poder ingressar en les Escoles Pies de València i Seminaris de Nobles. Tal com s'apunta en la proposta de Vicente Peñalba i Pont s'estimulava als companys dels guardonats en l'estudi i aconseguir aquest premi en futures edicions. Però com dèiem la proposta final es va quedar amb una declaració general sense especificar quin tipus de premi es lliurava ni quina era la finalitat. La redacció final va ser; "*Como emulación es el fundamento de los adelantamientos habrá certámenes o exámenes generales de ambas escuelas con asistencia del ilustre ayuntamiento siempre y cuando y en los términos que lo mandara.*"

Amb una diferència de dos mesos veiem com la proposta del Regidor Vicente Peñalba i Pont, amb les modificacions corresponents, s'aprovava el 30 de desembre de 1801.

Aquesta proposta és una mostra més de com la resposta que es pretén donar a l'educació circumscrita a l'àmbit local té una clara intenció unificadora. Tindrà que transcorre poc més d'una dècada perquè aquesta preocupació i interès per l'educació deixi de tenir una resposta local per a iniciar els primers passos en una societat en què el súbdit passa a ser ciutadà i l'educació comença a ser una qüestió d'estat i tinga una visió més ampla.

S'observa com en aquest pla presentat pel regidor Peñalba, deixa de costat l'ensenyament dels continguts relacionats amb les matemàtiques al mateix temps que pretén que els alumnes adquiriren el coneixement del llatí. Tal volta la formació del mateix regidor com la presència de les escoles de Gramàtica i Llatinitat a la ciutat d'Ontinyent, influïren en aquesta circumstància.¹³³

Altra de les consideracions que es poden desprendre d'aquesta pla és la nul·la consideració que es fa al voltant de l'educació de les dones.

Arribat el mes de febrer de 1802 en el cabildo del 27 de febrer queden reflectides les discussions entre els diferents regidors per triar als mestres encarregats de dur endavant el pla aprovat el 30 de desembre de 1801. En aquesta ocasió serà el regidor Vicente Peñalba i Pont el que expressa la seua discrepància a l'hora de tria als mestres entenen que la votació devia ser pública i no secreta d'acord com establia l'ordenança municipal. Malgrat les insistències del regidor Vicente Peñalba i Pont, la votació va ser secreta, el mestre triat per tal d'encarregar-se de les escoles de Sant Carles va ser Josef Peralta i Manuel Martínez ho seria de l'altra escola. Els arguments en contra d'aquest procés selectiu es centraven en què els mateixos examinadors havien triat a Francisco Nadal en primer lloc, defensava Peñalba, "*por estar en posesión de un Real Decreto del Supremo Concejo dado en seis de julio de 1789*" relatiu a la provisió d'escola, mèrit que no podien acreditar els altres aspirants¹³⁴

Tanmateix, només iniciat el segle XIX, la ciutat d'Ontinyent comptava, almenys, amb una escola municipal de primeres lletres justament a càrrec de Josef Peralta, qui dirigint-se a la corporació municipal li oferia "*tres muestras de sus discípulos según el orden de su método y aunque en elles no reconoce algún mérito valga la buena afición*

¹³³ *Op.Cit.* Cita 120.

¹³⁴ A.M.O. LL. A Cabildo 27 de febrero de 1802. Els censors o examinadors d' aquest procés foren: el P. Fr. Miguel Garcia del Convent dels Predicadors, el P. Fr. Josef Hernández del Convent dels Observats i el Fr. Manuel Fortea, religiós descalç. A.M.O. Cabildo 12 de febrer de 1802.

de su aprovechamiento pero se promete con el divino favor que por el tiempo serán mejores”¹³⁵. Tal volta, la majoria dels regidors, atenen al criteri de conèixer la pràctica docent de Josef Peralt, optaren per ell i garantir uns mínims èxits en aquests plantejaments. Malgrat tot, l’any 1803 el regidor proposant de l’esmentat pla per arreglar l’ensenyament primari públic a la ciutat d’Ontinyent va deixar el càrrec juntament amb d’altres companys de corporació.

Amb aquestes diferències, més polítiques que educatives per tal de triar els mestres que s’havien de fer càrrec de les escoles de primeres lletres, veiem com el mestre, Francisco Nadal, exclòs en el procés selectiu de 1802, exercirà com a interí en 1803. En el mateix cabildo en què es reconeix els salaris que s’havien de pagar de l’Administració de Francisco d’Exea, encara no hi havia cap escola de xiquetes per no haver consignació econòmica ¹³⁶

Els entrebancs a la posada en funcionament d’aquest pla són evidents no només en els procediments per a seleccionar els mestres sinó que també en la destitució del Regidor Vicente Peñalba i Pont durant sis mesos ¹³⁷. Sense haver transcorregut aquests sis mesos de sanció, en maig de 1805 va quedar anul·lat el procés selectiu de 1802 pel qual cosa afectava el nomenament de Josef Peralta i Manuel Martínez.¹³⁸ És així com calia encetar altra vegada tot el procés per a tria els nous mestres de primeres lletres fet que ens situa en 1806 any en què es nomena el nou tribunal examinador.¹³⁹ Una volta realitzada l’oposició en març del mateix any queden nomenats com a mestres de primeres lletres de Sant Carles a Francisco Nicolau i en l’escola de la Vila a Francisco Nadal¹⁴⁰

Arribats els anys previs a la crisi política de 1808, la corporació municipal fa constar les greus dificultats, no sols per a poder dur endavant les escoles de gramàtica i

¹³⁵ A.M.O. LL. A. Cabildo 1 de març de 1800.

¹³⁶ A.M.O. LL. A. Cabildo 7 de gener de 1803.

¹³⁷ A.M.O. LL. A. Cabildo 18 de gener de 1805.

¹³⁸ A.M.O. LL. A. Cabildo 5 de maig de 1805.

¹³⁹ A.M.O. LL. A. Cabildo 1 de març de 1806. Els examinadors foren “ *Don José Garcia y Ferrandis presbítero beneficiado del reverendo clero de Santa Maria; R.R.P. Sr. Fray Francisco Herrando, religioso del convento de San Domingo; R.P.P. Fray Josef Espasos religioso observante; R.P guardián del Convento de Descalzos y religioso Capuchino que nombrará el R. P. Guardián del convento del mismo.*”

¹⁴⁰ A.M.O. LL. A. Cabildo 11 de març de 1806. En Cabildo de 24 de març de 1806 Josef Peralta es dirigeix al consistori en aquestes paraules “*se suplica sí reconozca algún mérito y suficiencia de la ilustre villa con lo suplicante le proteja en lo sucesivo y pide perdón de su falta en el tiempo que ha estado maestro de puericia en la escuela de San Carlos*”. Com s’observa es fà fent-se referència de nou a l’escola de la Vila que com s’ha dit deuria ser la que estava ubicada en el primer edifici i no es varen instlar els Jesuïtes a Ontinyent.

lletinitat si no també les de primeres lletres, i fins i tot posar en funcionament l'ensenyament primari per a les xiquetes. Són destacables les dades que ens ofereix la corporació en abril de 1807 quan comenta que dels dos mestres, “*Josep Ribes se halla impedido por su avanzada edad de cerca de novena años y la otra de menores vacante por muerte de Francisco Campos*”¹⁴¹. Però les dificultats es veuen agreujades quan el funcionament de l'ensenyament a les escoles de primeres lletres no és el desitjable ja que “*en la de primeras letras el actual maestro por la multitud de niños no puede cumplir, aunque se sabe de positivo que pone el mayor cuidado en ello.*”¹⁴²

En el memorial de 15 d'abril fa constar tot aquest entramat de dificultats detallant que hi havia una escola de primeres lletres i dues de lletinitat una de major i d'altra de menors. Aquestes dues últimes, estaven a càrrec de Francisco Campos responsable de l'aula de menors i Josep Ribes de la de majors. Són significatives les dades facilitades al voltant de les responsabilitats del mestre Josep Ribes, d'edat avançada. Impartia les classes en la cuina de sa casa, utilitzant càstigs desmesurats, fet que de ben segur provocava l'absència dels seus alumnes que deambulaven pels carrers d'Ontinyent provocant la queixa del veïnat.¹⁴³ La solució a aquest problema va ser, com s'ha dit abans, que dos “*religiosos instruidos y de buena moralidad de la Orden de San Francisco para que interinamente regenten las mencionadas aulas de gramática y no quede abandonada la enseñanza pública.*”¹⁴⁴ Tal com s'ha apuntat i tornarem a poder assabentar-se més endavant, els P.P. Franciscans comencen a fer acte de presència en les decisions municipals en l'àmbit educatiu.

El mestre de primeres lletres tenia a càrrec seu, 240 xiquets mentre que l'ensenyament de les xiquetes continuava sense existir. No es tenia prou dotació econòmica per a fer front a aquesta realitat esperant que l'arquebisbe de la diòcesi es poguera fer càrrec d'aquesta situació.¹⁴⁵

La resposta del “*Serenísimo Señor Generalísimo Almirante*” va ser negar la contractació dels dos mestres de lletinitat, cosa que no va acceptar la corporació enviant

¹⁴¹ A.M.O. LL. A. Cabildo 7 d'abril de 1807. La proposta de l'Ajuntament anava dirigida a que des del Convent dels Franciscans Observants, haguera algun religiós que es fera càrrec almenys de les aules de gramàtica i de menors.

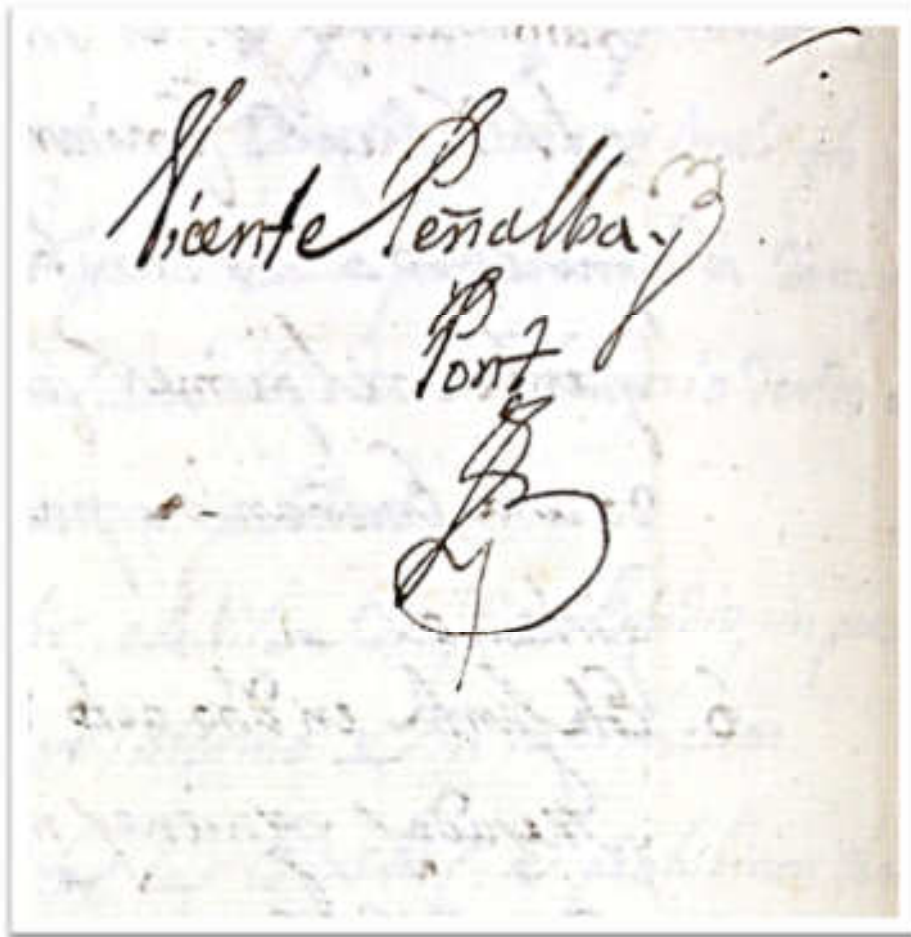
¹⁴² *Ídem.*

¹⁴³ A.M.O. Memorial. 15 d'abril de 1807. LL. A. Cabildo 1807.

¹⁴⁴ *Ídem.*

¹⁴⁵ *Ídem.*

aquesta informació “a otro supremo tribunal y la necesidad que en el día tiene la villa de otra enseñanza, pues va en todo a perderse la juventud.”¹⁴⁶.

A photograph of a handwritten signature in black ink on aged, yellowish paper. The signature is written in a cursive style and reads "Vicente Peñalba i Pont". The name "Vicente Peñalba" is on the top line, and "i Pont" is on the second line. Below the name is a large, stylized flourish or monogram that appears to be a combination of the initials "VP".

SIGNATURA DE VICENTE PEÑALBA I PONT

¹⁴⁶A.M.O. LL. A. Cabildo 7 agost de 1807.

2.2.- L'ANY 1807; INTERROGATORI EDUCATIU

Altra de les notificacions que es va rebre per l'intendent General enviada pel *Serenísimo Señor Generalísimo Almirante*, informava de l'ús de nou mètode d'ensenyament públic per a les escoles i col·legis amb clara referència al mètode de Pestalozzi, però també de la necessitat d'emplenar el qüestionari sobre l'ensenyament a la ciutat d'Ontinyent, que s'havia de contestar abans de transcorreguts 15 dies de la recepció del mateix. Aquest qüestionari procedia per vereda del "*Caballero Gobernador de la Ciudad de San Felipe.*" Malgrat l'intent d'implantar l'arregament de l'ensenyament a la ciutat d'Ontinyent a proposta del regidor Vicent Peñalba i Pont, l'ensenyament primari o de primeres lletres continuava amb un programa basat en l'ensenyament de la lectura, escriptura, càlcul i doctrina cristiana, lluny del mètode de Pestalozzi, amb el qual es pretenia introduir una pràctica educativa diferent a l'existent.¹⁴⁷

Amb els treballs de Guereña i Frago s'ha pogut reconstruir el qüestionari enviat al temps que s'ha pogut corroborar, que la còpia de les respostes conservades ens identificaven amb claredat la pregunta o qüestió plantejada.¹⁴⁸ Es tracta del tercer qüestionari conegut després dels que es varen elaborar en 1790 i en 1801. L'acompliment d'aquest interrogatori havia de permetre recollir les dades de tot el territori de l'estat espanyol.¹⁴⁹ Les preguntes a les quals fem referència són:

1. *“¿Que fundaciones, colegios, universidades o escuelas destinadas a la instrucción pública se encuentran en el distrito de V.S, poniendo en estados diferentes las de Hombres y las de mujeres?”*
2. *¿Qué fondos, arbitrios y rentas están dedicadas al entretenimiento de las fundaciones existentes?”*

¹⁴⁷A.M.O. LL. A. Cabildo 28 de juliol de 1807. *Gaceta de Madrid* núm. 71 de 29 d'agost de 1806 "Suplemento de la *Gaceta de Madrid*. Exposición sumaria del nuevo método de instrucción elemental de Enrique Pestalozzi.

¹⁴⁸ GUEREÑA, Juan Luis; VIÑAO FRAGO, Antonio. *Estadística escolar, proceso de escolarización y sistema educativo nacional en España (1750-1850)*. EUB, Barcelona, 1996. Tal com s'apunta en aquest treball, es té constància de l'existència de quatre interrogatoris, tot i que tenen el mateix origen són distints. Potser amb el d'Ontinyent puguem incloure'n un més als conservats a Aragó, Guipúscoa, Mallorca i a l'Ajuntament de Torres de Albandrez a Múrcia. Aquesta publicació correspon al treball que baix el mateix títol presentaren en 1994 al premi nacional a la investigació i innovació educativa, modalitat investigació educativa. El text mecanografiat consta de dos volums i es pot consultar en format pdf. <http://www.doredin.mec.es/documentos/008199600045.pdf> [12.05.2013]

¹⁴⁹ *Ídem*.

3. *Si hay algunas rentas dedicadas a estos mismos fines cuya aplicación no ha tenido lugar todavía o se halle distraída de su principal objeto.*
4. *¿Por qué reglas o constituciones se gobiernan dichos establecimientos, enviándome copias de extractos de ellas?*
5. *¿Qué número de catedráticos y maestros, de discípulos y empleados hay en el día en cada universidad, colegio?*
6. *¿Qué resultados ofrece la instrucción pública en cada uno de los establecimientos, que vicios ha descubierto la experiencia, sea en la parte política y moral de su constitución, sea en la literario o científica?”¹⁵⁰*

L'intent del regidor Vicente Peñalba i Pont per millorar l'ensenyament públic no va tenir els efectes esperats. La realitat escolar d'Ontinyent queda reflectida en la resposta a aquest qüestionari manifestant que des de 1767 “*en la villa hay, desde el extrañamiento de los jesuitas, dos maestros de latinidad, el uno con el título de mayores y el otro con el de menores y uno de primeras letras.*” No hi ha cap referència a l'altra escola que es volia crear a la Vila, solament hi havia una escola de primeres lletres ni tampoc es menciona cap escola de primeres lletres per a xiques.

Els fons amb els quals pagaven els sous dels tres mestres abans indicats, qüestió a què feia referència la segona pregunta, estaven distribuïts de la següent manera; els de llatinitat gaudien cada un 200 lliures dels quals “*pagan 60 de los de propios y las restantes de temporalidades y en caso de que en esta administración no haya bastantes efectos cobran de la Real Tesorería de este Reyno.*”¹⁵¹ El mestre de primeres lletres cobrava 16 lliures de les temporalitats i 40 lliures de l'Administració d'Exea.

En la resposta a la tercera pregunta es posa de manifest allò que s'ha apuntat amb anterioritat i que venia a confirmar com s'auxiliava l'ensenyament primari des de la Fundació d'Exea:

“A la tercer pregunta dice; que en esta Villa hay una administración fundad por Francisco de Exea, cuyas rentas tienen distintos destinos,

¹⁵⁰ GUEREÑA. *Op. Cit.* Cita.148, Pàg. 62.

¹⁵¹A.M.O. LA 1806-1807 v-r 119. Segons el Lluís Fullana abans de fundar-se el convent dels Jesuïtes tenien oberta una escola nomenada de la Vila, situada en el carrer Cordellat. Pot ser siga aquesta l'escola que nomenava el regidor Vicent Peñalba i Pont i que estava situada en la vila. FULLANA MIRA, Luis., *Historia de la ciudad de Ontinyent*. Ontinyent: Caixa d'estalvis d'Ontinyent, 1997, Pàg. 261.

parte para pobres parientes del fundador, parte para los parientes que estudian y parte para los que se casan, y habiendo transcurrido más de cuatrocientos años ha llegado casi a un número indefinido de parientes que son casi todos los del Valle de Albaida, siendo muy módicas las pensiones que con este motivo se dan; y habiendo reflexionado el ayuntamiento con los administradores generales que a una porción de esta renta que es de 120 a 159 se le podía destinar para la enseñanza pública de ambos sexos, solicita de la curia eclesiásticas se le dé el comunicado destino para las causas que en el expediente que a este fin se ha formado, se han alegado y pide en otro memorial."¹⁵²

La resposta a la quarta pregunta deixa dubtes al entendre, que està fent referència a l'ús de textos relacionats amb la constitució, quan la pregunta entenem feia referència a qüestions més de caràcter organitzatiu, és a dir, a l'existència o no de reglament de les escoles, com podia ser el plantejat pel regidor Vicent Peñalba i Pon. La resposta va ser la següent: *"en las aulas de esta villa no hay constituciones algunas y únicamente se dan los libros de latinidad que los maestros tiene por conveniente."*¹⁵³

Amb la resposta de la cinquena pregunta confirmem que només hi havia una escola de primeres lletres i dos mestres de llatinitat un de majors i d'altre de menors.

L'Ajuntament va aprofitar la sisena i última pregunta donar entendre la manca d'escoles i mestres que patia la ciutat d'Ontinyent, exposant aquesta circumstància al Consell de Castella. Fins i tot apareix la primera dada referida a l'ensenyament de les xiquetes el qual al no disposar de pressupost per poder pagar a les corresponents mestres, ho feien algunes dones, per la seua pròpia afició:

"A la sexta y última pregunta dice; que de los dos maestros de latinidad, el de menores y el de mayores están en la edad de 85 i 86 años y de consiguiente el estado deplorable de la enseñanza pública, lo que ha hecho presente el Consejo de Castilla; por lo que toca a la enseñanza de niñas no hay dotación alguna, por consiguiente no hay maestras y sí

¹⁵² Ídem.

¹⁵³ Ídem.

*únicamente alguna mujer que de su propia afición enseña a algunas niñas.*¹⁵⁴

Amb anterioritat a aquest interrogatori i en relació a l'ensenyament de les xiquetes, el mateix ajuntament va expressar l'obligació de fomentar l'ensenyament públic incloent el de les xiquetes. Donat que l'ensenyament per a les xiquetes no disposava de consignació pressupostaria, per al pagament del sou de les respectives mestres. Acordant-se destinar 50 lliures a l'efecte però que havien de repartir entre les dues mestres. De nou és el mateix ajuntament qui pren consciència d'aquesta necessitat i vol garantir uns mínims per a l'ensenyament en general i en particular per a les dones, encara que la continuïtat de les escoles de primeres lletres per a xiquetes no estava garantida, ja que en l'interrogatori estudiat no es fa cap referència al respecte.¹⁵⁵

Són anys difícils i complicats per l'establiment d'un ensenyament primari unificat, per consolidar l'arranjament escolar a proposta del regidor Vicente Peñalba i Pont, qui continuava amb les seues iniciatives, tal volta per consolidar una mínima responsabilitat municipal envers la instrucció pública. És així que va proposar l'abonament de la jubilació al mestre Josep Ribes. Tenia 80 anys i 64 que va dedicar "*continuadamente en amargo ejercicio de público profesor*¹⁵⁶", a més a més els últims 35 els va exercir a Ontinyent. Aquesta proposta es podria considerar com un reconeixement a la tasca d'un mestre però també un intent de consolidar responsabilitats educatives per part de l'administració local que no disposava de cap comissió municipal dedicada a l'educació. Serà en desembre de 1804 quan els llibres d'actes deixen constància d'una comissió d'estudis a càrrec, precisament, del regidor Vicente Peñalba i Pont i d'altre amb els cognoms Delgado de Molina, però en aquesta ocasió amb referència als estudis de gramàtica.¹⁵⁷ Únicament disposava dels ingressos de la Fundació de Francisco d'Exea

¹⁵⁴ *Ídem.*

¹⁵⁵ A.M.O LL. A. Cabildo 7 d'abril de 1807. Memorial 15 d'abril de 1807.

¹⁵⁶ A.M.O LL. A.1803-1804 Memorial 4-v., amb data 12 de gener de 1803. Agafant les dades que s'inclouen en el memorial, podem entendre que el mestre Josep Ribes, en 1768 venia exercint com a mestre de primeres lletres. L'any anterior es varen exclaustrear el convent dels Jesuïtes, dependències utilitzades després com a centre escolar. En 1767 es va promulgar el decret d'expulsió dels Jesuïtes. Aquest mateix any tenia previst iniciar la seua tasca docent com a mestre de gramàtica el jesuïta alacantí Pedro Montegón i Paret. BLANCO, Rogelio. *Pedro Montegon y Paret (1.745-1824) Un ilustrado entre la utopía y la realidad*. València: UPV, 2000.

¹⁵⁷ En els cabildos de 1807, concretament en el del 19 de desembre, es posa de manifest en una ordre "*del Real y Supremo Concejo de Castilla a solicitud de D. Josef Delgado de Molina, D. Francisco Rico y D. Agustín Albiñana de esta ciudad; para que se dé curso al plan de estudios que se hizo en el pasado año 1804.*" En el cabildo del dia següent li se demana al Marques de Colomer que "*presente el plan de estudios que se formó sobre maestros de gramática, expresa dicho señor marques, que aunque se le confirió dicha*

com garantia promoció, auxili i manteniment de l'escola primària, amb molt poca voluntat de promoció i gestió de l'ensenyament primari.¹⁵⁸

La Constitució de 1812 en el seu article 366 abordava l'establiment d'escoles de primeres lletres en tots els pobles del regne, amb la intenció d'ensenyar a llegir, escriure i comptar als xiquets, però al temps compaginant l'ensenyament de la religió catòlica amb breus exposicions de les obligacions civils. Malauradament aquesta constitució fou derogada per Ferran VII amb un clar intent de restauració de l'Antic Règim i que afectarà l'educació.

En mig d'aquests aldarulls polítics, l'educació continua en mans dels ajuntaments, les escoles de primeres lletres estaven a la voluntat dels seus responsables. Tot depenia de la consignació econòmica dels responsables de torn, sobretot pel que fa al pagament dels mestres i el manteniment de les escoles i de la voluntat dels responsables municipals. Un exemple del que estem dient ho trobem en el mestre de primeres lletres Francisco Nicolau i Llobell que en 1809 reclama els seus sous que li devia l'Ajuntament, petició que repetirà en 1813 i 1814 ¹⁵⁹.

Els PP Franciscans intenten recuperar l'ensenyament de gramàtica després de l'ocupació francesa cosa que no s'aconseguirà. En 1813 varen ser nomenats interinament, fins que es convocaren oposicions, als mestres Francisco Martínez Peñalba i D. José

comisión con D. Vicente Peñalba; no tiene presente si se formó o no el dicho plan ni en qué términos estaba.” En el mateix cabildo s'exposa que “precediendo ante todo el modo de urbanidad correspondiente hice saber la deliberación que antecede con la carta orden del Real y Supremo Concejo para que se presente el Plan de Estudios a Don Vicente Peñalba y Pont quien enterado dixo[sic]; que aunque comisionado que fue del ilustre ayuntamiento juntamente con el Marques de Colomer para la formación del plan de estudios, este se verifico pero no tiene presente si existe o no en su poder atendiendo a la multitud de papeles que maneja.” En el Cabildo de 8 de gener de 1808 el Marques de Colomer torna a posar de manifest que no disposa cap document al respecte acordant-se per part de l'Ajuntament que el marques de Colomer qui fora el comissionat per a la formació de l'esmentat pla. Cabildo 8 de gener de 1808. A.M.O.

¹⁵⁸ D'altre testament a destacar i que permet la promoció i avanços en els estudis a la ciutat d'Ontinyent, el va deixar Giner Donat l'11 d'agost de 1689 i que diu: *Item vull y es ma voluntad que per dits elts sien fets y fabricats dos aules en dit convent per a què en elles se llixga Arts y Teologia...Item vul y es ma, que concludes y acabades les obres dites tinga obligació el dit convent de tenir y pos així continua y perpetuament un lector de arts y tres lectors de teología, ab pactes y condició que agen de llegar y apstrar dites facultats a qualsevols estudiants així regulars com seculars, així vei de la present vila com forasters y que no puixen pendre paga alguna d'aquells...”[sic] Cabildo 1812. Full 67-v,68-v. El convent al que està fent-se referència és al de San Joan i Sant Vicent Ferrer d'Ontinyent, conegut com con el Convent de Predicadors que es va construir entre 1514 i 1546. *Op. Cit.* Cita 112, Pàg. 419-429.*

¹⁵⁹ A.M.O. LL. A. Cabildo 23 de juny de 1809 i Cabildo de 16 de setembre de 1814.

Peralta i Abad.¹⁶⁰ L'any 1814 després de realitzar-se les oposicions són nomenats D. Josef Cortés de llatinitat de majors i D. Josef Peralta i Abad, de menors.¹⁶¹

En el cabildo del 7 d'agost de 1813 es va donar compte de l'ofici presentat per senyor D. Vicente Patiño cap polític superior de la província en el que s'adjuntaven dos exemplar de les instruccions per a l'establiment i organització de la correspondència d'ofici referides a temes educatius. Malauradament només s'ha conservat un exemplar de les instruccions sense les respostes corresponents que s'havien de complimentar. La finalitat de l'esmentat ofici era conèixer l'estat de les escoles de primeres lletres, si se n'havien obert de noves, si hi havia molta o poca concurrència al temps que s'inclouïa una valoració més qualitativa al demanar "*si se nota aprovechamiento.*" El compliment de les instruccions inclouïa la recollida de dades dels establiments d'instrucció i ciència durant tot l'any que hi havia a Ontinyent tant si se'n havien creat de nous, reformats, suprimits o reunits.¹⁶²

¹⁶⁰A.M.O. LL. A. Cabildo 28 de juliol de 1813. Es fa referència a què s'aplique la "*Real Provisión de los Señores del Consejo en el Extraordinario, a consulta con S.M. para reintegrar a los Maestros y Preceptores seculares en la enseñanza de las Primeras Letras, Gramática y Retórica, proveyéndose estos Magisterios y Cátedras a oposición, y estableciendo viviendas y casas de pupilaje, para los Maestros y Discípulos en los Colegios donde sea conveniente, informando por menor al Consejo, Madrid 5 de octubre de 1767.*" S'argumenta en l'esmentat cabildo que "*conociendo exactamente que la mente y expresa voluntad del rey es que las aulas de gramática y escuelas de primeras letras estuviesen confiadas a maestros legos seculares, pues estos son los que procuran el adelantamiento y progreso de sus discípulos y no a los regulares que habían sido causa de la decadencia de la enseñanza de la juventud y también ha sido un abuso el haber permitido a los regulares desempeñar las aulas contra ordenes reales.*" Cabildo 28 de juliol de 1813.

¹⁶¹ A.M.O. LL. A. Cabildo 3 de desembre de 1814. Les classes de gramàtica estaven a càrrec de dos mestres que no eren religiosos: Josef Ribes i Francisco Campos tots dos jubilats en 1803. Aquest últim va morir en 1805 sent substituït pel seu fill Francisco Campos Álvarez. A partir d'aquest moment i coincidint amb l'ocupació francesa Fr. Domingo Velasco i Fr. Antonio Masià, observants i residents en el convent de San Diego s'ocuparen les dues càtedres. Aquests dos frares franciscans es feien càrrec d'aquestes càtedres interinament atenen a què els mestres anteriors desatenien les seues obligacions al haver de desenvolupar d'altres oficis i garantir altres ingressos per a les seues famílies. Els 200 pesos que els dotava l'Ajuntament no eren suficients. A més a més, s'argumentava que com aquets franciscans no tenien altres obligacions i eren mantinguts per la seua ordre, no podia afectar a l'atenció dels estudiants si en qualsevol moment no podien pagar-los per manca de tresoreria. Afegir que els dos franciscans en el moment d'ocupar-se de les classes de gramàtica es trobaren amb un estudiant per al de majors i 7 ò 8 per al de menors i que en un any que estaven al càrrec de les classes de gramàtica els alumnes havien augmentat fins als 71 ó 72 mentre que molts d'ells eren forasters. (LL. A. Cabildo 1810, foli 351) Tots dos franciscans, en 1810, posen de manifest el seu patriotisme al manifestant que "*atendiendo a las circunstancias de guerra en la que es indispensable haga todo buen patriota cuanto alcance sus fuerzas no hallándose ninguna persona de esta primera obligación; y que los exponentes por si instituto y empleo en nada pueden contribuir al éxito de la Nación destinando desde hoy previa licencia de sus prelados, los 170 pesos que tienen asignados, a saber 85 cada uno*" (LL. A. Cabildo de 1810 foli 353).

¹⁶² A.M.O. LL. A. Cabildo 7 d'agost de 1813. Malauradament fins l'actualitat no es té constància de l'existència de les esmentades dades.

Durant la Guerra del Francès la ciutat d'Ontinyent fou ocupada per l'exèrcit de Napoleó des de gener de 1812 fins juny de 1813¹⁶³. Justament segons certificació de Vicente Palmero en el 20 de juny de 1813 es va procedir a la lectura de la Pepa en l'església de Sant Carles.¹⁶⁴ Durant aquest temps es va produir l'exclaustració de les comunitats religioses que en el cas d'Ontinyent, que com s'ha indicat, eren nombroses. Tal com apunta Llorca Tortosa es va ordenar que tots els frares que no foren d'Ontinyent havien de tornar als seus respectius pobles, fet que les autoritats ontinyentines volien no afectara els mestres de llatinitat i gramàtica que exercien a Ontinyent.¹⁶⁵ A més a més es varen mantenir les mateixes autoritats municipals, tant les que havien jurat fidelitat a l'exèrcit francès o com les que no, Tal com ho va fer Don Vicente Peñalba i Pont qui “*no prestó el juramento de fidelidad al intruso que hicieron los demás individuos de su ayuntamiento.*”¹⁶⁶

En l'àmbit educatiu i cultural, les actes dels cabildos d' aquests anys denuncien com s'atacava als arxius i biblioteques dels diferents convents. En el cabildo de 30 de juny de 1812 es deixa constància pel notari Francisco José Bodí que segons la visita de Josef Blanchar i Alfonso al Convent dels Dominics es va poder comprovar com s'havia forçat l'arxiu escampant els llibres i papers que s'utilitzaren com a llits. El pati també està ple de llibres trencats i papers solts.”¹⁶⁷ La corporació municipal va acordar que es recollirà tot el que estiguera en bon estat per a ser guardat a l'Ajuntament d'Ontinyent. En setembre de 1814, els dominics varen reclamar els papers que l'Ajuntament d'Ontinyent va guardar.¹⁶⁸

Les escoles de primeres lletres continuaven impartint-se en l'antic convent dels Jesuïtes referit com a “*Real Casa de Estudios de San Carlos*” i que en 1816 continuava regentada pel mestre de primeres lletres D. Francisco Nicolau amb un sou de 16 lliures.¹⁶⁹ Com s'ha apuntat l'esmentat mestre tenia greus problemes a l'hora de percebre els sous que li corresponien, fins el punt que a finals de l'any 1817 encara no havia cobrat el salari malgrat la seua insistència. Els endarreriments es remuntaven des de juny de 1812 fins a

¹⁶³ *Op. Cit.* Cita 116 Pàg. 217-218.

¹⁶⁴ A.M.O. LL. A. Cabildo de 9 de desembre de 1814.

¹⁶⁵ *Op. Cit.* 112, Pàg. 233.

¹⁶⁶ *Op, Cit.* Cita. 120.

¹⁶⁷ A.M.O. LL. A. Cabildo del 30 de juny de 1812.

¹⁶⁸ A.M:O. Memorial de Fray Miguel Garcia amb data 21 de juliol de 1814. Cabildo de 3 de setembre de 1814.

¹⁶⁹ A.M.O. LL. A. Cabildo 9 de febrero de 1816. Foli 28-v. Als Mestres D. Josef Cortes i D. Josef Peralta, que ho eren de llatinitat de major i menor, se'ls pagava 30 lliures.

setembre de 1813 un terç de l'any 1815 fins novembre de 1817. En el memorial que presenta Manuel Beltran Sempere, en representació del mestre, exposa amb claredat quines eren les conseqüències d'aquest fet en la vida de l'esmentat mestre: "*le constituye en la mayor indigencia, sin poder subsistir.*"¹⁷⁰ Un any després el mateix mestre de primeres lletres que impartia la seua docència a la *Reial Casa de Sant Carles*, continuava sense cobrar el sou al temps que la casa que ocupava en el col·legi necessitava una imminent reparació per evitar que "*no se arruine; al presente hay más peligro por haver caido otro revolcón del texado de la sotea y se va arruinando lo anterior de esta obra[sic].*"¹⁷¹

Durant aquests anys el col·legi de Sant Carles anava deteriorant-se Tal com apuntava el mestre de primeres lletres Francisco Nicolau i Llobell, encetant-se gestions davant de la Junta de Temporalitats dels Jesuïtes per reformar l'edifici. La resposta que rebia la corporació municipal era que segons Real Ordre de 15 de novembre de 1791 "*todos los reparos y demás obras que necesitasen aser en los colegios que constase estuviesen aplicados a escuelas, habitaciones de maestros, seminarios, hospicios y otros fines piadosos se executasen por cuenta de los asinados de quienes era propia carga[sic].*"¹⁷² en aquest cas ho era l'Ajuntament d'Ontinyent, tot i que si no es podia fer front a despesa per al manteniment de l'edifici destinat a escola, calia adreçar-se al Consell.

En octubre de 1818 el mateix mestre Francisco Nicolau i Llobell es va dirigir al comissionat d'estudis, D. José Osca Guerau exposant que:

*"Ya en tiempo que habitaban en esta casa otros maestros se han hecho varias instancias y revistas a fin de reparar este edificio y no se arruine; al presente hay más peligro por haver caido otro rebolcon del texado de la sotea y se va arruinando lo interior de esta obra; me creo obligado a haberlo presente, por no incurrir en la nota de negligente, no habiendo otro que lo habite.[sic]."*¹⁷³

Havien passat dos anys des de la primera petició i encara no s'havia fet cap reparació de l'escola. Juntament amb els deutes del mestre i l'estat de deteriorament de

¹⁷⁰ A.M.O. LL. A. Cabildo 1817. Memorial Foli 215r-v i 216 r-v.

¹⁷¹ A.M.O. LL. A. Cabildo 20 d'agost de 1818.

¹⁷² A.M.O. LL. A. Cabildo de 7 de gener de 1820.

¹⁷³ LA. 1820. Memorial amb data 12 d'octubre de 1818.

l'escola de primeres lletres de Sant Carles, s'evidència el desinterés i despreocupació per part de l'Ajuntament per resoldre les mancances escolars existents a la ciutat d'Ontinyent. Aquesta serà una característica definitòria de les responsabilitats municipals envers la construcció d'edificis de nova planta destinats per a escoles, caldrà esperar fins a 1934, com veurem més endavant, perquè l'Ajuntament veja realitzat el primer edifici escolar de nova planta.

2.3.- DADES ESCOLARS; 1824-26

Les dades demogràfiques de 1824-26 ens constaten com les escoles existents, no podien escolaritzar a la gran quantitat de xiquets i xiquetes amb edat escolar.¹⁷⁴ Serà una realitat que romandrà vigent a la ciutat d'Ontinyent fins als anys setanta del segle XX sent l'església i els ordes religiosos qui subsidiàriament donaran resposta a aquesta manca d'infraestructures escolars.

A principis del segle XIX i amb el pla presentat Vicente Peñalba i Pont s'identifiquen almenys una escola de primeres lletres. A més a més, hi havia unes dones que, sense títol, s'ocupaven de l'ensenyament de les xiquetes. Vint-i-quatre anys després les 9 escoles que hi havia no podien donar resposta a l'escolarització dels xiquets i xiquetes ontinyentins. El nombre d'escoles de primeres lletres existents, les quals sense identificar la seua ubicació però diferenciant si eren de xiquets o de xiquetes, era de 4 escoles amb quatre mestres amb una matrícula de 249 xiquets i 5 escoles amb 5 mestres amb 152 xiquetes.(Veg. Quadre 3). Cap d'elles va ser construïda de nova planta, continuant utilitzant-se les antigues dependències del Convent dels Jesuïtes o les mateixes cases de les mestres, en el cas de l'ensenyament per a les xiquetes.

Les dades ens mostren cert increment en relació a la quantitat de xiquets matriculats, de les escoles i mestres existents al mateix temps que s'anomena les escoles de xiquetes. Amb les primeres dades relatives a 1807, les quals s'ha vist amb anterioritat, es dobla el nombre d'alumnat per a les escoles de xiquetes incrementant-se en huit, el nombre de mestres.

Malgrat les dificultats trobades, s'ha pogut realitzar una primera anàlisi quantitativa del nombre d'alumnes matriculats tot i que no s'ha pogut desenvolupar el mateix anàlisi al voltant de l'assistència. Tampoc podem fer extensible aquesta consideració al grup de majors de 7 anys, ja que el tram que compren, supera l'edat màxima en què els xiquets i

¹⁷⁴ A.M.O. Ordres i veredes. 1824-26. *Estado general de la población de la Villa de Onteniente. Provincia de Valencia*. Refent el càlcul de les dades reflectides en la font consultada observem que hi ha una errada de càlcul pel que fa als homes i dones casades sent els homes casats 2257 i les dones casades 1644. La diferència major es dona en les dones casades les quals es veu incrementada en 600 dones mentre que els homes sols hi ha un increment de 3 homes casats. Per tant el total de la població no és de 9701 sinó de 9098 persones. La diferència de població és de 603 persones. Les estadístiques inclouen quatre mestres per a una casa d'estudis de ciències i arts amb 17 alumnes. Les assignatures que s'imparteixen són; Lògica, Metafísica, Filosofia Moral i Teologia. Altra consideració que cal fer és la distribució dels grups d'edat, observant-se que cada un d'ells finalitza amb la mateixa edat amb el qual s'inicia el següent grup. Entenem que els individus que queden inclosos en un grup d'edat han quedat exclosos del següent.

xiquetes podien anar a l'escola. Tot i això, amb una simple divisió dels alumnes per mestre fa constar la massificació de les escoles, realitat que venia repetint-se en cada un dels pobles de la comarca i de la resta del país.

Si el poc accés a l'ensenyament primari serà una constant que veurem repetida pràcticament en tot el segle XIX i fins a la segona meitat del segle XX, l'elevada quantitat d'alumnes per mestre també serà un fet que correrà paral·lelament. En el cas que ara ens ocupa veiem com en l'escola de les xiquetes hi havia 30 alumnes per mestra doblant-se el nombre d'alumnes per mestre en el cas de les escoles de xiquets.

Malgrat tot, hom pot esbrinar com amb una població infantil formada per 776 xiquets i 819 xiquetes el nivell d'escolarització no deuria superar els 30% en els xiquets ni el 10% en les xiquetes. Havien passat més de 20 anys d'aqueix "*Plan bajo el cual puede proporcionares el arreglo de la enseñanza pública e puericia.*" Dues dècades després, l'ensenyament primari continua amb quotes molt baixes pel que feia al nombre d'escoles, de mestres i alumnes escolaritzats. Tot i que s'han passat de 2 escoles durant els primers anys del segle XIX, a 9 en la dècada dels anys vint del mateix segle, els nivells d'escolarització són molt baixos. El procés d'escolarització és lent i acompanyat per una nul·la gestió dels responsables municipals.

La majoria dels ciutadans i ciutadanes formaven part d'una xarxa productiva repartida entre els jornalers, llauradors propietaris i els dedicats a la ramaderia o pastors, col·lectiu on la tradició escolar no existia. L'assistència a l'escola no era una qüestió valorada per les famílies, quan la prioritat era garantir els mínims ingressos econòmics per a poder subsistir responsabilitat en la qual també participaven els xiquets i xiquetes.

Continuant amb les dades aportades, poden realitzar una aproximació a la composició de la societat productiva ontinyentina i fins i tot relacionar-ho amb els nivells d'instrucció i alfabetització. A pesar de no disposar de dades objectives que ens puguin permetre identificar, per exemple, qui sabia llegir i escriure, sí que podem esbrinar quins oficis podien quedar lligats a capacitats i disposaven de la mínima competència matemàtica. (Veg. Quadres 4 i 5)

Així doncs, el teixit productiu de la ciutat d'Ontinyent, seguint el que es considera estat secular, estava format pels empleats civils on queden inclosos els llauradors, arrendataris, jornalers i pastors, grup que suma 1.399 persones, enfront a les 63 persones

considerades amb títol, militars, estudiants i comerciants els quals podríem considerar alfabetitzats. Els estudiants enumerats són 39 tot i només es recullen dades de 17 estudiants que reben formació en lògica, metafísica i filosofia moral a càrrec de 4 mestres. Dels altres 22 alumnes restants no s'aporta cap informació en aquesta estadística, pot ser foren forasters. (Veg. Quadre 4)

És una societat majoritàriament agrícola, superant al sector format pels fabricants, artesans i menestrals en un 50%. Per fer-nos una idea de quin podia ser el nivell d'alfabetització de la societat ontinyentina del moment, el grup de facultatius i dependents de tribunals estava format per 26 persones que juntament amb els comerciants, estudiants, militars i aquells que posseïen títols sumaven un total de 89 persones que podien considerar-se alfabetitzades. La resta es podrien considerar que per a desenvolupar el seu treball no necessàriament calia saber llegir, escriure i dominar les quatre regles aritmètiques.

Cal afegir a aquesta xarxa social un grup important de persones relacionades amb l'església. En el cas de la ciutat d'Ontinyent, la població eclesiàstica secular estava formada per 50 persones i l'eclesiàstica regular per 97 més 28 monges. Un total de 175 persones que vivien a Ontinyent formaven part de la comunitat religiosa. La ciutat d'Ontinyent quasi cinquanta anys abans comptava amb 6.571 habitants, dels quals 195 eren eclesiàstics depenent de la Parròquia de Santa Maria mentre que la resta pertanyien a població conventual.¹⁷⁵ Societat en la qual els diferents ordes religiosos havien d'influir en els diferents sectors de la població ontinyentina, fet que la mateixa societat i classe política ho va permetre¹⁷⁶. Serà una pràctica que anirà repetint-se al llarg dels anys i que tindrà el seu correlat immediat amb l'educació, en el cas que ens ocupa amb l'ensenyament primari però que no deixarà de costat tampoc l'ensenyament secundari.

Atenen més a qüestions purament ideològiques amb un rerefons més qualitatiu, hom pot observar com darrere de tota aquesta recollida de dades el que interessava era establir un control i acabar amb tot allò que anés contra l'església:

“los males que produce la introducción, impresión y circulación de libros y folletos llenos de máximas irreligiosas, impías i antimonárquicas

¹⁷⁵ *Op. Cit.* Cita 116, Pàg. 196.

¹⁷⁶ *Ídem.* Interessant és l'anàlisi que es realitza al voltant de la societat Ontinyentina durant el Segle XVII, on jugarà un paper important el clergat.

que tan directamente han influido en la corrupción de las costumbres y desmoralización pública, señaladamente en la época desgraciada del Gobierno revolucionario”¹⁷⁷

Ens situem en un moment en què durant les dues primeres dècades del segle XIX s’ha lliurat la Guerra del Francès, s’ha proclamat la primera Constitució, recollint-se aspectes educatius en el seu articulat, derogada amb el primer període absolutista de Ferran VII per a després reposar-se amb el trienni liberal, al mateix temps que també queda recuperat l’informe Quintana i el Projecte “*para el arreglo general de la instrucción pública*” de 1814.

És el moment en què es publica *el Reglament General d’Instrucció Pública*, considerat com la primera norma general d’educació en l’àmbit de l’estat espanyol i que tindrà llarga influència en altres lleis durant tot el segle XIX. Es tracta del desenvolupament d’una política educativa on la llibertat d’ensenyament no afectarà directament a sector primari i secundari mentre que si ho farà amb l’ensenyament universitari. Es pretén restringir la influència de l’església en la Universitat, malgrat que havia donat resposta a les necessitats educatives que tenia l’estat respecte de l’ensenyament primari i secundari. L’església consolida i legitima la seua presència, sobretot, en l’ensenyament primari al temps que es pretenia un control d’aquells llibres forasters o no, considerats antireligiosos i antimonàrquics, els quals havíem de ser prohibits pels Prelats Ordinaris i pel Ministeri de Gràcia i Justícia respectivament.¹⁷⁸

Està influència de l’església en la societat Ontinyentina en particular, i de l’estat espanyol en general, podríem afirmar que és resultat d’una reacció davant aqueix intent liberal i il·lustrat de la Constitució de 1812 que entenia la instrucció pública com una qüestió d’estat, com una obligació civil. Com que aqueix intent liberal tenia reminiscències franceses i la por a perdre les quotes de poder per part de l’església, es va substituir l’ensenyament de la moral, a l’estil de la constitució francesa, per l’ensenyament del catecisme de la religió catòlica, perdent-se l’oportunitat de deslligar l’educació de l’església.

¹⁷⁷ *Op. Cit.* Cita 174.

¹⁷⁸ A.M.O. Ordres i Veredes 1824-1826. Real acord signat a Madrid el 17 d’octubre de 1824 per Ignacio Martínez de Villela.

2.4.- ONTINYENT AMB LA NOVA ADMINISTRACIÓ LIBERAL I LES SEUES RESPONSABILITATS EDUCATIVES

La nova estructura administrativa central que s'enceta amb la dècada liberal, permet la creació del nou ministeri, la secretaria d'estat i el despatx de foment del regne desenvolupant-se accions que afectaran la instrucció pública.¹⁷⁹ Ferran VII ja ha mort, s'inicia la primera guerra carlista al mateix temps que hi ha un trencament amb els vells esquemes polítics i educatius de l'Antic Règim, permeten l'inici d'un plantejament ideològics liberals. Políticament es fa palesa l'alternança entre els moderats i progressistes, administrativament apareixen canvis que afectaran l'administració provincial i local alhora que la legislació escolar es concreta en el Pla General d'Instrucció Pública de 1836.

En 1833 queda materialitzada aquesta nova organització administrativa de les províncies i amb una distribució territorial de manera que la ciutat d'Ontinyent queda ubicada en la província d'Alacant.

Les infraestructures escolars continuaven sent pràcticament les mateixes, el convent dels Jesuïtes continuava utilitzant-se com a escola. El lligam entre els ordes religiosos i l'ensenyament serà una realitat que es mantindrà, de fet dels quatre convents de frares que hi havia, un d'ells, el dels Dominics:

“...tenía casa de estudios de su provincia con obligación de enseñar filosofía y teología a los hijos de la villa... un colegio muy capaz y bien situado en donde se enseñan las primeras letras y hay dos maestros de latinidad dotados con fondos de propios de la villa y las temporalidades de los jesuitas a quien perteneció el edificio que en el día está muy deteriorado.”¹⁸⁰.

Com veiem aqueixa vella reivindicació de l'any 1818 per part del mestre de Sant Carles, Francisco Nicolau Llobell, no s'havia resolt quasi vint d'anys després. Les escoles

¹⁷⁹ GUEREÑA, José Luis. “Alfabetización.” *Revista de Educación*, Enero-abril, Núm. 288, Ministerio de Educación, Madrid, 1989, Pàg. 185-234.

¹⁸⁰ *Diccionario Geográfico Universal dedicado a la Reina Nuestra Señora. Tomo VI, Barcelona, Imprenta de José Torner, 1832. Pàg. 867. Cinc anys abans en 1827 Miñano a l'hora de descriure Ontinyent, entre daltres coses dia que tenia “tres parroquias, cuatro conventos de frailes y uno de monjas, un hospital, un colegio medio arruinado.” DE MIÑANO Y BEDOYA, Sebastian. *Diccionario geografico-estadistico de España y Portugal*. Tom. VI, Pàg. 320. Madrid: Imprenta de Prierart Peralta, 1827.*

de Sant Carles romanien en unes pèssimes condicions. Amb aquesta situació tan precària de l'ensenyament primari a la ciutat d'Ontinyent, ara havia de assumir noves responsabilitats administrativa, entre les quals figuren les relatives a l'ensenyament, però en l'àmbit comarcal.

En relació a la normativa educativa estatal, es va publicar el 21 d'octubre de 1834 una *“Instrucción para el arreglo y gobierno de las escuelas de primeras letras del Reino”*¹⁸¹ d'acord amb allò que establia el Real Decret amb el qual es volia crear una comissió encarregada per a formar, amb posterioritat, un pla d'instrucció pública. Aquest decret considerava l'ensenyament primari com un dels principals beneficis que calia dispensar als pobles, ja que cap d'altre *“podía contribuir más eficazmente a la felicidad de las familias, a la mejora de las costumbres públicas, al conocimiento y reforma de los abusos y a la consolidación de las buenas Instituciones políticas.”*¹⁸²

La ciutat d'Ontinyent al ser cap de partit, segons la normativa, havia de tenir una Comissió d'Escoles de primeres lletres amb les següents atribucions:

1. *“Cumplir con exactitud y brevedad las órdenes del gobierno que recibirán por conducto de las comisiones de provincia; las particulares de estas y las de los gobernadores Civiles.*
2. *Reunir noticias sobre el estado de las escuelas de los pueblos del partido y cuidar que se observen en ellos los reglamentos y órdenes del gobierno, comunicando para ello a las camiones de pueblo o parroquia las órdenes oportunas y dando parte a las de provincia para la resolución conveniente, cuando su autoridad no baste para reprimir los abusos.*
3. *Promover el establecimiento de escuelas en los pueblos en los que no haya, proponiendo a las comisiones de provincia los medios que considere menos gravaos para su dotación.*
4. *Desempeñar en las Cabezas de partido las funciones de comisión de pueblo y cumplir por consecuencia lo prevenido en el artículo XIV del plan general y demás ordenes relativas a la enseñanza primaria en cuanto no se oponga a esta instrucción.”*¹⁸³

¹⁸¹ *Gaceta de Madrid*, Núm. 251 de 23 d'octubre de 1834. Real decret de 21 d'octubre de 1834.

¹⁸² *Gaceta de Madrid*, Núm. 201 de 3 de setembre de 1834, Pàg. 849. Real Decret de 31 d'agost de 1834.

¹⁸³ *Op. Cit.* Cita 181. Título II, article 10. Real decret de 21 d'octubre de 1834.

Amb aquest procedir, es recullen un conjunt de dades, les quals ens permeten fer-nos una primera aproximació, no només de la realitat educativa ontinyentina del moment que ens ocupa sinó també ampliar aquesta visió amb dades pertanyents a pobles de la comarca i de comarques veïnes.

Uns mesos abans d'aquesta ordre, el Ministeri de Foment va publicar, en el mes de març de 1834, la Real Ordre de 22 de febrer del mateix any la qual considerava la necessitat d'adoptar un conjunt de mesures per tal de garantir l'ensenyament primari i conèixer les necessitats així com els recursos dels pobles per a costejar-les.

Amb aquest objectiu es plantejaren un conjunt de preguntes a la Província d'Alacant i Ontinyent al ser cap de partit, assumint la responsabilitat de ferles arribar a cada un dels pobles baix la seua influència administrativa, per a després recollir-les i enviar-les a la superioritat. Aquestes eren les preguntes:

1. *“Cuántas escuelas de primeras letras hay en esa provincia.*
2. *En cuantos pueblos están situadas.*
3. *Cuantos pueblos hay sin ellas.*
4. *Cuántas de dichas escuelas son gratuitas; y en este caso de que fondos se costean y cuál es la dotación de cada una.*
5. *Cuántas están retribuida y de que especie es la retribución.*
6. *Cuántas clases hay de lengua latina, evacuando esta pregunta con sujeción a las previsiones que quedan hechas sobre las escuelas de primeras letras.*
7. *Cuántas clases hay de otras enseñanzas de esta especie como de dibujo con o sin aplicación a las artes y demás a que concurre la juventud antes de entrar en el colegio, seminario y universidad.”*¹⁸⁴

Els documents conservats i que corresponen a aquestes qüestions, ens aporten dades relatives a l'estat de les escoles, quins varen ser els esforços per poder estendre la xarxa escolar i quina era la situació relativa al pagament dels mestres. D'aquesta manera podem contribuir a completar la manca de dades estadístiques, les quals eren parcials en

¹⁸⁴ *Gaceta de Madrid*, Núm. 24. 22 de febrero 1834 Pàg. 110. Real orden dictando varias disposiciones relativas a generalizar la enseñanza primaria. Ministerio de Fomento. Signat per Javier de Burgos.

el conjunt de l'estat espanyol però que, per contra, ens permet recollir dades i informació en l'àmbit local i comarcal tant des d'un vessant quantitativa com també qualitativa.¹⁸⁵

Com s'ha dit abans, s'havia de recollir dades de pobles que pertanyien a pobles que estaven bastant allunyats a la ciutat d'Ontinyent i que fins i tot geogràficament tampoc tenien cap relació, era el cas d'alguns dels pobles de la Comarca de la Safor.¹⁸⁶

Les preguntes que es varen realitzar són les mateixes que es publicaren en el 22 de febrer de 1834¹⁸⁷ adaptades perquè respongueren cada un dels pobles:

1. El nombre d'escoles de primeres lletres que hi havia
2. De les escoles de primeres lletres quantes eren gratuïtes i de quins fons es nodria identificant la dotació de cada una.
3. De les existents, quantes eren considerades de retribució i de quin tipus de retribució.
4. El nombre d'escoles de llatinitat que hi havia. El nombre d'escoles d'altres ensenyament com ho podien ser el dibuix, amb aplicació a les art o no i que foren necessàries per poder accedir als col·legis, seminaris o universitats

Tot seguit mostrem les dades de cada un dels pobles que contestaren el qüestionari, les quals presentem de manera col·lectiva o individual segons les característiques de les respostes:

1. Ròtova, Otos, Alfauir, Xeraco, Ràfol de Salem, Carrícola, Ràfol, Lloc Nou de Sant Jeroni, Almiserà, Castellonet, Terrateig, Quatretonda, Benicolet,

¹⁸⁵ GUEREÑA, José Luis. *La Estadística Escolar. Historia de la Educación en la España contemporánea; diez años de investigación*. Madrid: Ministerio de Educación, 1994. El document consultat es conserva a l' A.M.O. i du per signatura "Instrucció pública 1834-1861. Correspondència, nomenaments de Mestres i altres. Prové Div. 15-73-1861.

¹⁸⁶ Els pobles als quals estem fent referència són: Ròtova, Otos, Aiello de Malferit, Olleria, Alfauir, Llutxent, Palma, Ador, Beniatjar, Pinet, Ràfol de Salem, Carrícola, Xeresa, Ràfol Palomar, Lloc Nou de Sant Jeroni, Almiserà, Castellonet, Terrateig, Bèlgida, Sempere, Montaverner, Castelló (del Duque), Quatretonda, Guadassèquies, Benissuera, Alfarrasí, Aljorí, Benicolet, Albaida, Bocairent, Pobla del Duc, Aiello de Rugat, Montixelvo Rugat, Atzeneta, Alfafara, Benigànim, Agullent, Font de la Figuera. S'ha seguit la relació dels pobles tal com estan conservats a l' A.M.O. Els pobles que formen part del Partit Judicial d'Ontinyent són: Agullent, Aiello de Malferit, Benissoda, Bocairent, Font de la Figuera i Ontinyent. *Real Decreto de 21 de abril de 1834. Madrid en la Imprenta Real 1834*. Subdivisión en partidos judiciales de la nueva división territorial de la península e islas adyacentes aprobada por S.M.

¹⁸⁷ *Op. Cit.* Cita 184.

Aielo de Rugat, Rugat i Atzeneta no disposava de cap tipus d'escola de primeres lletres ni de llatinitat ni d'altre tipus.

2. Aielo de Malferit: Hi havia dues escoles de primeres lletres tot i que la segona feia escassament sis mesos que un veí l'havia posada en funcionament, cobrant als alumnes. L'altra escola era municipal i el mestre cobrava dels fons propis de l'Ajuntament i dels alumnes que assistien. No hi havia escoles de llatinitat ni tampoc de dibuix. L'escola de xiquetes que existia es dedicava a l'ensenyament de la doctrina cristiana, cosir i fer calça però a càrrec del mateix de l'Ajuntament i, com en el cas dels xiquets, també les alumnes apagaven per rebre ensenyament.
3. L'Olleria: Només hi havia una escola de primeres lletres i d'altra de llatinitat les quals estaven sufragades amb fons propis.
4. Llutxent: Existia només una escola de primeres lletres i completament gratuïta.
5. Palma i Ador: presenten un panorama que vindrà a repetir-se en altres pobles. Tenia escola de primeres lletres però com que no li se pagava al mestre, aquest va decidir abandonar l'escola.
6. Beniatjar: Només hi ha una escola de primeres lletres.
7. Xeresa: tot i que no té escola de primeres lletres l'alcalde manifesta que es pagava al sagristà que se'n ocupava.
8. Palomar: Disposava de dues escoles de primeres lletres una per a xiquets i d'altra per a xiquetes. Les dues a càrrecs de fons propis de l'Ajuntament això sí 375 reals de velló per al mestre i 18 reals de velló per a la mestra.
9. Bèlgida: Tenia un mateix mestre que s'ocupava tant de l'escola de primeres lletres com la de gramàtic. Les despeses de les escoles eren repartides en parts diferents entre el Marqués de Bèlgida, un veí particular i amb una porció de terreny que tenia assignat el mestre més els fons propis amb 6 lliures.
10. Sempere: Disposava d'una escola de xiquetes amb una mestra que cobrava de l'Arquebisbe 375 reals de velló.
11. Montaverner: Tot i que disposava de dues escoles, una per a xiquetes i d'altra per a xiquets amb unes dotacions de 490 reals i 1.350 reals anuals respectivament, no estaven en funcionament per no disposar de fons propis i pagar al mestre que va optar per marxar.

12. Castelló del Duc: Existia una escola de primeres lletres, on els alumnes havien de pagar, tot i que també es rebia 25 lliures del repartiment veinal.
13. Quatretonda: Només hi havia una escola de primeres lletres amb 301,6 reals de velló que es pagava de fons de propi.
14. Alfarrasí: Hi havia dues escoles de primeres lletres una per a xiquets i d'altra per a xiquetes amb una dotació de 600 reals per a la primera i de 300 per a la segona.
15. Aljorf: Tenia una escola de primeres lletres creada a iniciativa d'un teixidor que pretenia recollir a la joventut "*derramada y perdida por el lugar*" en sa casa on ensenyava allò que sabia i que uns assitien gratis mentre que d'altres pagaven voluntàriament al que feia de mestre.
16. Albaida: Tenia una escola de xiquets que havia de tenir una dotació de 3.000 reals però que en realitat era de 1.875. També disposava d'una escola de llatinitat amb una dotació de 3.699,6 reals dividida amb 2.409,6 reals de velló provinents de fons propis i 1.290 d'altres administracions o obres pies.
17. Bocairent: Només hi havia una escola de primeres lletres amb una dotació de 301 reals, una per a xiquetes sense dotació i amb mesades que es cobraven arbitràriament. Això sí, tenia una escola de gramàtica a càrrec d'un Religios Recoletto (Agustino) amb una assignació de 1.476 reals de velló de fons propis.
18. La Pobla del Duc: disposa d'una escola per a xiquets amb una dotació de 2.318 reals de velló i d'altra de xiquetes amb una dotació de fons propis de 617,14 reals de velló.
19. Montixelvo: no disposava de cap escola tot i que hi havia un "*aficionado*" que ensenyava a deu o dotze xiquets.
20. Alfara: No existeix tampoc cap escola i sols una vídua atenia a un grup de xiquetes.
21. Benigànim: Existeix una escola de primeres lletres amb una dotació de 303 reals amb 18 maravedís del fons propis més 647 reals i 18 maravedís. També hi havia aportacions per part dels alumnes la qual podia variar segons la concurrència. En aqueix moment estava en 1.389 reals de velló. A més a més hi havia càtedra de llatinitat i la seua dotació fixa era de 815 reals i 18 maravedís.

22. Agullent: disposava d'una escola de primeres lletres amb una dotació de fons propis de 60 reals.
23. Font de la Figuera: hi havia una escola de primeres lletres que no era gratuïta, dotada pel Suprem Consell de Castella amb 1.500 reals de velló més les aportacions setmanals dels alumnes amb uns 200 reals de velló sent 1.700 reals de velló els que cobrava el mestre. També disposava d'una escola o càtedra de llatinitat gratuïta on cada alumne pagava al mes 12 reals de velló.¹⁸⁸

En relació a les dades quantitatives veiem que dels 39 pobles, poc més de la meitat comptaven amb escoles de primeres lletres, la resta, 17 pobles no ne tenien. En relació a escoles destinades per a l'ensenyament de les xiquetes només 5 pobles ne tenien.

Es pot observar com els mateixos alcaldes d'alguns dels pobles que contesten a la petició de la Comissió d'Ontinyent, formaven part del conjunt de veïns considerats analfabets posant-se de manifest que no sabien signar. Tal era el cas de l'alcalde del Ràfol i el de Llutxent on s'indica que amb claredat aquells que sabien signar dels que no, indicant en el lloc de la signatura el nom d'altra persona "*por los que no saben.*" El mateix passa amb els representants de l'Ajuntament de Pinet, Ràfol de Salem i Carrícola.

Precisament el secretari de Carrícola, al mateix temps que exposava que es tracta d'un poble amb pocs habitants, manifestava que no tenien cap escola, ja que el mestre havia marxat perquè no li podien pagar, afegint que si no hi havia prou gent per a dir missa menys per a mantenir una escola:

"Debo manifestar que en este pueblo por su corto vecindario y carecer de arbitrios para dotar con tanto al maestro que enseña a los niños de primeras letras, en el día está tan abandonado el pueblo que únicamente que para que el sacerdote pueda celebrar misa solo hay tres o cuatro y estos son labradores del campo y los más jóvenes son de treinta años arriba y estos se ocupan con su labor y muchos días el sacerdote después de vestido se arrima a la puerta de la sacristía y reconoce la Iglesia y viendo que no hay nadie que le pueda ayudar a misa, se quita la ropa y

¹⁸⁸ A.M.O. Instrucció pública 1834-1861. Correspondència, nomenaments de Mestres i altres. Prové Div. 15-73-1861. Año 1837-1835. *Documentos en los que se manifiesta por los alcaldes de los pueblos pertenecientes a este término cuantas escuelas hay en cada uno de ellos y dotación de los maestros.*

suspende el acto para el día siguiente u otro, que es cuanto tengo que manifestar sobre el pedido de escuelas. Y para que conste doy el presente y lo firmo de orden del señor Vicente Calatayud del mismo que no firma porque dijo que no saber.”¹⁸⁹

La manca de recursos econòmics era altra qüestió que impedia la presència de les escoles de primeres lletres i en alguns casos es rebia assignació econòmica de la mateixa església o d’alguna administració com era el cas de l’escola de Sempere amb dotació de 375 reals que destinava l’arquebisbat per a pagar l’única, de xiquetes, que existia al poble.

Altra qüestió a considerar i que serà una constant, era la poca o nul·la formació dels mestres o de les persones encarregades de les escoles. En el cas de l’ensenyament per a xiquetes hi havia poques escoles per a xiquetes i de les existents, eren ateses per alguna dona que tampoc tenia cap formació i es dedicava a “*las labores propias del sexo.*”

Tot i que es conserven les dades que ens permet obtenir valoracions al voltant del nivell d’analfabetisme de la ciutat d’Ontinyent, a més a més de Bocairent i Aiello de Malferit, per contra no disposem de les dades corresponents a cada un dels carrers o barris de cada un dels pobles, llevat d’Ontinyent on només es recullen les dades de huit carrers, pertanyents al barri fundacional. Podem esbrinar que la intenció dels responsables polítics a l’hora de recollir aquestes dades era conèixer el nivell d’alfabetisme de la ciutat d’Ontinyent, amb l’objecte de justificar la necessitat de crear escoles de primeres lletres i facilitar el procés d’escolarització.

Les dades corresponen a huit carrers indicant-se en cada casa el nombre d’homes i xiquets que saben llegir, de dones i xiquetes que saben llegir, d’homes i xiquets que saben escriure i de dones i xiquetes que saben escriure. (Veg. Quadre 6)

L’any 1835 es varen recollir dades al voltant de l’escolarització i alfabetisme, no només d’Ontinyent sinó també de Bocairent, Aiello de Malferit, Bocairent, Agullent, Font de la Figuera i Benissoda. Centrant-nos en el cas d’Ontinyent amb una població de 10.519 ànimes les xifres d’alfabetisme són les següents: sols un 3’11% de la població són homes i xiquets saben llegir mentre que el 4’7% saben escriure. Al contrari les dones i xiquetes

¹⁸⁹ *Ídem.*

que saben llegir del total de la població eren un 1,70% mentre que la xifra dels que saben escriure baixava situant-se en un 1'15%.¹⁹⁰(Veg. Quadre 7)

Hi havia un mestre de gramàtica que gaudia d'una dotació anual de 450 reals de fons propis de l'Ajuntament mentre que el mestre de primeres lletres no tenia cap dotació. L'accés a aquestes places de mestres es cobrien per oposició que convocava l'Ajuntament i havien d'exercir la docència en l'escola de Sant Carles. Sembla que continuava presentant problemes de conservació perquè en el registre escolar continua posant-se de manifest que es trobava "*próximo a enruinarse[sic]*" al temps que la manca de recursos econòmics també afectava a l'adquisició de llibres indicant-se que no es seguia cap per "*falta de fondos.*"¹⁹¹

Existia una escola pública per a xiquets i tres particulars també per a xiquets mentre que no hi havia cap escola pública per a xiquetes però si dues escoles particulars per a xiquetes. Només hi havia una escola de primeres lletres de xiquets a Ontinyent en 1835, considerada temporal mentre que de xiquetes no hi havia cap. Les escoles de temporada eren aquelles que s'obrien quan l'activitat agrícola era menys intensa i podien assistir els xiquets i xiquetes a l'escola. En aquest sentit, podem entendre que aquestes d'escoles de temporada estaven situades en aquelles zones del terme d'Ontinyent on hi havia habitatges separats del nucli urbà, com podia ser Fontanars dels Alforins.

De nou les dades recollides en aquest registre posen de manifest la manca d'escoles públiques per a xiquetes encara que menciona l'existència de dues escoles particulars de xiquetes ubicades a les cases de les pròpies mestres. Cap de les dues mestres estava examinada mentre que dels quatre mestres només dos ho estaven.¹⁹²

De les 6 escoles existents a Ontinyent en 1834 només una serà pública, depenent de l'Ajuntament, mentre que les 5 restants seran particulars o privades. Amb aquestes dades queda clar la poca implicació dels responsables municipals per tal de desenvolupar el procés d'escolarització i com les iniciatives privades són les que prenen part important a l'hora de promocionar l'ensenyament, sobretot el de les xiquetes.

¹⁹⁰ A.M.O. Instrucció pública 1834-1861. Correspondència, nomenaments de Mestres i altres. Prové Div. 15-73-1861. Registres escolars corresponents a Ontinyent.

¹⁹¹ *Ídem.*

¹⁹² *Ídem.*

En l'acta de la Comissió d'Instrucció Primària del partit d'Ontinyent de 8 maig de 1835 en la qual no va estar present el president "*por estar ocupado*", s'apunten diferents aspectes importants i que no sols afectaven a les escoles d'Ontinyent sinó també a les dels pobles del seu partit. Les dades que ens aporta l'acta a què fem referència dibuixen una realitat escolar poc diferent de la que s'ha pogut estudiar i que romandrà idèntica durant unes quantes dècades més. Manca de suport econòmic municipal i escassa formació dels mestres seran les principals característiques d'aquesta realitat escolar que vora en les fundacions i obres pies l'única font de finançament escolar.

El primer dels punts tractats en l'esmentada comissió era recordar als mestres de primeres lletres i a les mestres de labors que tingueren dotació però no títol, que calia adreçar-se a la Comisso de Província per poder retirar el corresponent títol. També es va tolerar que pogueren continuar "*enseñando los maestros que lo hacen gratuitamente sin más que la retribución de sus discípulos, en atención al mayor perjuicio que resultaría a las poblaciones de quedar en el día sin instrucción alguna.*"¹⁹³ Aquesta era l'única manera de mantenir obertes les escoles quan no es podia fer front, per part de les administracions locals, al pagament dels sous. Dos efectes podia tenir aquesta actitud dels governants; o que els alumnes no assistiren a l'escola o que els mestres marxaren a altre poble que pogueren assegurar-se uns mínims ingressos. Sols cal recordar el cas de pobles com Carrícola, Palma o Ador.

Tal com s'ha apuntat amb anterioritat Ontinyent disposarà de diferents iniciatives que contribuïen al sosteniment de la instrucció pública. Fins ara només tenim constància de l'Almoina d'Exea com a la més antiga de les administracions que destinaven part de la seua capacitat econòmica al manteniment de les escoles de primeres lletres i d'altre

¹⁹³ A.M.O. Acta levantada por la Comisión de Instrucción Primaria en el día 9 de mayo de 1834, en Instrucción pública 1834-1861. Correspondència, nomenaments de Mestres i altres. Prové Div. 15-73-1861. Es pot consultar el text elaborat per Francisco Mª Sanchis Esparza que en el seu capítol IV transcriu els "*Estatutos, Ordenanzas y capítulos por el Rey Carlos III, para el buen régimen y gobierno de la Villa de Onteniente.*" En les esmentades ordenances, tot i que es remunta a 1765, on, respecte de les obres pies, s'anomenen 16, més la de Francisco d'Exea. No totes devien destinar-se al mateix fi, és a dir, a el manteniment i promoció de l'educació i la instrucció pública. Aquesta podria ser una possible línia d'investigació, però el que ara ens interessa, és almenys, identificar-les. El text en qüestió diu: "*Noticias de Obras Pías 224. Respecto de que la dicha villa se halla, por medio de su gobierno, Administradora de las Obras Pías y buenas memorias, instituidas y fundadas, en diferentes tiempos, para distintos fines prevenidos por sus fundadores, y son; Juan Yago, D. Rodrigo López de Vaello, Guillermo Colomer, Vicente Montaña, Nacremades, Grau Crespo, Gerónimo Segriá, Sancho Navarro, Pedro Beneyto, Bartolome Yago, Juan Garcia, Francisco Grau, Ramón Litera, Andolza Bodó, Naflorinera, Gerónimo Donat.*" SANCHIS ESPARZA, JOSÉ. MARIA. *Historia incomparable de la coronada Villa de Onteniente*. València: Imprenta de Casa de Beneficencia, 1886, Pàg. 430.

tipus d'ensenyament, encara que també s'ha de fer menció dels testaments de Vicenta Donat de 1669 i Giner Donat de 1689.

Malgrat que no s'identifiquen cap d'elles, s'enumeren a Ontinyent 10 fundacions, a diferència de la resta dels pobles que no ne disposaven de cap per la qual cosa *“pasó la junta a examinar una por una las diferentes pies fundaciones de esta villa, de donde resulto separar para la aplicación de sostener la instrucción pública.”*¹⁹⁴

En el quadre 8 s'observa el nombre de les fundacions que destinaven fons econòmics per a sufragar l'ensenyament a la ciutat d'Ontinyent, les quals tenien un fort compromís i càrrega religiosa. Hom pot observar l'elevat nombre de fundacions i administracions que destinaven fons econòmics per a promoure l'ensenyament tant en les escoles de primeres lletres com en l'ensenyament secundari. El total destinat a l'ensenyament era de 2.407 reals de velló. L'acta que estem estudiant és un clar reflex de la realitat escolar del moment on la manca de recursos econòmics l'endarreriment en el moment de pagar als mestres i nul·la inversió en el manteniment dels edificis i material escolar era compensat gràcies a les fundacions i obres pies.¹⁹⁵

L'Administració d'Exea s'encarregava del pagament del mestre de primeres lletres aportant 40L a les quals calia afegir les 16 dels fons propis tot i que l'esmentada comissió pretenia que s'incrementés en 30 lliures més el sou del mestre. Però les pretensions de la comissió eren molts més ambiciosos, desitjant que el llegat que Ginés Donat, un veí ontinyentí que va deixar a la Comunitat dels PP Predicadors de Sant Domènec, passés a destinar-se per a la contractació d'un o més mestres *“en el establecimiento público de las escuelas para la uniformidad de la enseñanza, con lo cual queda cumplida la beneficia institución de la instrucción general.”*¹⁹⁶ El llegat d'aquesta ordre estipulava que tots els béns del benefactor ontinyentí anaven destinats al sosteniment de tres càtedres; una de teologia i dues de filosofia i arts, fet que la comissió va valorar que no estava produint-se per la qual cosa havia de plantejar-se al rector prior de l'esmentada comunitat religiosa amb l'objecte abans esmentat.

Però arribat l'any 1840 trobem dades més concretes de les escoles de la ciutat d'Ontinyent, a partir de *“Mano de órdenes de la Comisión de Instrucción primaria de*

¹⁹⁴ *Ídem.*

¹⁹⁵ *Ídem.*

¹⁹⁶ *Ídem.*

dicha Villa”¹⁹⁷, tenim accés a un conjunt de dades més amples a les utilitzades fins ara, proporcionant un coneixement més complet de la realitat escolar ontinyentina del moment.

A més a més, i seguint els documents, la Comissió Local d’Instrucció Primària tenia coneixement de tota la legislació educativa vigent, conservant-se en l’esmentat “*mano de ordenes*”, el butlletí Oficial de València en el que s’inclou la llei i el Pla d’Instrucció Primària¹⁹⁸, amb els corresponents oficis de la Comissió Provincial d’Instrucció Primària, tots dos amb data 5 d’agost de 1840.

El primer dels oficis fa referència a la importància del fet que les comissions locals, en aquest cas la d’Ontinyent, conegueren el Plan Provisional de Instrucció Primària, el Reglament Provisional de les escoles públiques del 26 de novembre de 1838, al temps que del Reglament de les Comissions de 18 d’abril de 1839, les quals s’havien de comprar en l’administració de correus de València. Entenia la Comissió Provincial que “*ya no podrán alegar ignorancia de las ordenes a que deben anteponerse y podrán ser provechosas a los pueblos que necesitan su apoyo y al Gobierno que espera ver como despliegan su celo en un ramo tan importante como es el de la instrucción pública.*”¹⁹⁹

El segon dels oficis, reclamava a la comissió local d’Instrucció Primària d’Ontinyent les dades que li demanava la Direcció General d’Estudis per tal de que es coneguera “*el estado de las escuelas, sus necesidades y mejoras, adelantamientos o retrasos de la enseñanza.*”²⁰⁰ Les Comissions Locals, segons indica l’ofici en qüestió, no varen remetre la informació requerida i referida als mesos de març, juny i juliol. Sense nomenar qui poble va remetre les dades en temps i forma establerta, demanava que la resta compliren amb les seues obligacions mostrant així el seu interès per la instrucció pública.²⁰¹

¹⁹⁷ A.M.O. Instrucció pública 1834-1861. Correspondència, nomenaments de Mestres i altres. Prové Div. 15-73-1861. Año 1840.

¹⁹⁸ A.M.O. Boletín Oficial de Valencia. Dimarts 5 de maig de 1840. Any 7, Núm. 36 en Instrucció pública 1834-1861. Correspondència, nomenaments de Mestres i altres. Prové Div. 15-73-1861.

¹⁹⁹ *Ídem.*

²⁰⁰ *Ídem.*

²⁰¹ *Ídem.*

S'ha pogut consultar una còpia del qüestionari a partir del qual s'identifiquen dades relatives al nivell d'instrucció de la població en general i de les escoles existents per a xiquets i xiquetes, aportant dades relatives a la matrícula i concurrència a l'escola.

Amb la recollida d'aquestes dades es pot comprovar com el nombre d'escoles va incrementant-se i amb ell, el de les escoles per a xiquetes. Són cinc els anys que han transcorregut des de l'últim qüestionari, tot i que el nombre d'ànimes ha baixat en un poc més d'un millar, les xifres relatives a l'alfabetisme s'incrementen igual que ho han fet el nombre d'escoles. No només hi ha escoles públiques sinó que també apareixen escoles privades però, com en ocasions anteriors, destinades per a l'ensenyament de les xiquetes.

La quantitat d'homes i xiquets que saben llegir, quasi es duplica en referència a l'any 1835, fet que també es produeix en les dones i xiquetes que saben llegir. Respecte dels homes i xiquets i les dones i xiquetes que sabien escriure les xifres baixen sent significatives les corresponents al sexe masculí.

Les dades que s'ofereix en el document, continuen dibuixant una ciutat on es mantenia una escola pública de xiquets i cap de xiquetes. Per contra la xarxa escolar privada estava formada per tres escoles per a xiquets i xiquetes respectivament. Si comparem aquestes dades amb les recollides en 1824 (Veg. quadre 3) el nombre d'escoles havia disminuït en tres. Malauradament no disposem de dades per poder identificar les escoles que no estaven en actiu ni tampoc facilita cap informació de les dues escoles de temporada per a cada sexe, a les que s'ha fet referència anteriorment.

Altra dada que crida l'atenció en la relació de mestres, tot i que identificava una escola, sí que hi havia dos mestres examinats. A més a més, els mestres eren nomenats per l'ajuntament amb un sou 4.500 reals de velló per al de gramàtica i cap quantitat per a l'altre. Tampoc es disposava de fons econòmics per poder comprar els llibres per als alumnes declarats pobres. Pel que feia a les escoles de xiquetes torna a repetir-se, com en ocasions anteriors, que estaven ubicades en les cases de les mateixes mestres.

En 1840 la xarxa escolar ontinyentina es recupera apropant-se a les xifres de 1824. Un total de 340 xiquets i xiquetes assistien a les 9 escoles existents (Veg. Quadre 7). Tot i que no s'especifica els grups d'edats dels alumnes la normativa del moment establí que per a poder ser admés en les escoles havien de tenir entre sis i tretze anys encara que *“las comisiones de los pueblos podrán autorizar la admisión de niños mayores o menores de*

*dicha edad, cuidando de que esta diferencia no sea tal que sirva de obstáculo al buen régimen de la escuela y progreso de la enseñanza.”*²⁰²

La matrícula era més nombrosa en els xiquets sobretot en els compresos entre els 3 i 10 anys, ja que en aquest grup d'edat a diferència de les xiquetes majors de 10 anys, les quals superaven a la dels xiquets de la mateixa edat.

Hi havia tres mestres tots ells examinats i sense cap altre ofici ni destí, és a dir que tenien les escoles en propietat i estaven nomenats per l'Ajuntament: D. Juan Causa, D. Salvador Lorda²⁰³ i D. Rafael Ripoll. Les mestres eren les següents. Dª Josefa Climent: era l'única examinada del conjunt de les sis mestres. Totes elles eren nomenades per l'Ajuntament i no tenien cap altre ofici ni destí. La resta de mestres encarregades de l'ensenyament de les xiquetes eren: Dª Ana Maria Martínez, Dª Josefa Nadal, Dª Pascuala Cerdà, Dª Josefa Sanchis i Dª Vicenta Soler. Per al pagament dels mestres es destinaven 9.000 reals de velló que provenien dels fons propis de l'Ajuntament i de la Fundació de D. Francisco d'Exea. Les mestres tenien una dotació, la meitat que la dels mestres, de 4.500 reals de velló per a les tres escoles perpètuas i assignades als fons municipals.

Dels tres mestres nomenats, Rafael Ripoll i Cantó, va ser un dels primers alumnes de l'Escola Normal de València, la qual va iniciar la seua tasca formativa l'abril de 1845. Aleshores, Rafael Ripoll i Cantó tenia 29 anys, alumne intern i pensionat per l'Ajuntament d'Ontinyent. Era mestre de primeres lletres en una escola d'Ontinyent en 1840 i alumne per a l'obtenció del títol de mestre en l'Escola Normal de València cinc anys després.²⁰⁴

Les tres escoles de xiquets continuaven ubicades en l'antic convent dels Jesuïtes, en les escoles de Sant Carles. El utensilis de l'escola i llibres per a pobres anaven a càrrec del pressupost municipal. Les escoles de les xiquetes també continuaven ubicades en la

²⁰² Capitulo III Artículo 12 del Reglamento Provisional de las escuelas públicas de Instrucción primaria elemental de 26 de noviembre de 1838.

²⁰³ Segons escrit presentat pel mestre ontinyentí José Rafael Bonastre que exercia com auxiliar de primeres lletres a Alcoi, volia ocupar l'escola de Salvador Lorda a la que havia renunciat. El document té data del 6 de febrer de 1841. Instrucció pública 1834-1861. Correspondència, nomenaments de Mestres i altres. Prové Div. 15-73-1861.

²⁰⁴ SAEZ HERNÁNDEZ, Teodoro. *La Escuela Normal de Maestros de Valencia. Monografía Histórica. (1845-1870)*. València: Universitat de València, 1986, Pàg. 97. Segons les dades de Teodoro Sáez, en aquesta primera promoció hi havia alumnes de la comarca de la Vall d'Albaida, pensionats pels respectius pobles; Cristóbal Lucias i Aparicio de Benigànim, Vicente Valsi de l'Olleria. Rosendo Pastor i Teruel era d'El Palomar però pensionat per Albaida i Ramón Alcaraz Herrero de Bocairent era alumne extern. També fa referència a aquest fet LLORA TOROTSA, Antonio., *Op. Cit.* Cita 112, Pàg. 265.

casa pròpia o llogada de les mestres. Ara bé, els materials i llibres de les tres perpètues també anaven a càrrec dels pressupostos municipals.

A partir de les dades exposades podem entendre que des de l'Ajuntament, hi havia cert compromís per tal de promoure i potenciar l'ensenyament primari, principalment de les escoles elementals dels xiquets i de les escoles xiquetes. Però sembla que la realitat que no era així, en setembre de 1840 tres veïns d'Ontinyent posaren de manifest el seu descontent en l'organització de l'ensenyament primari sobretot el destinat per a les xiquetes. L'escrit esmentat indicava que només hi havia dues escoles de xiquetes i no tres com s'ha exposat en el qüestionari analitzat anteriorment, corresponent a 1840. José Galiana, Vicente Casanova i Miguel Valls es queixaven de que si s'havia aconseguit l'establiment "*en esta villa escuelas de primera educación y labores para las niñas, instituyéndose aquellas al cargo de dos maestras, una para cada una*"²⁰⁵ després de distribuir a les alumnes segons els seues coneixements en cada una de les dues escoles, com després de l'esforç de la mateixa corporació, només estava en funcionament una de les dues escoles de xiquetes:

*"si bien es verdad que en esto se ve el celo de esa ilustre corporación, no lo es menos y causa dolor, que en parte no se corresponda a tan laudables deseos. Sucede pues que Dª Josefa Climent, una de las dos maestras agraciadas, se halla mucho tiempo hace ausente de esta villa."*²⁰⁶

La solució que li demanaven a la corporació, els tres veïns, era l'establiment d'una data termini perquè la mestra estiguera al capdavant de l'escola o per contra es procedirà a la substitució per altra mestra del poble.

En aquest mateix ordre de coses, veiem que dos anys després, el secretari de l'Ajuntament d'Ontinyent va emetre un certificat, inserit en el cabildo celebrat el 26 de febrer de 1842 on es va posar en coneixement la circular emesa per la Comissió d'Instrucció Primària de la Província de València en la que es dirigeix a les comissions locals per tal d'evitar el "*escandaloso abandono en que yace por lo común el interesante*

²⁰⁵A.M.O. Escrit Presentat davant l'Ajuntament d'Ontinyent. 11 de setembre de 1840. Instrucció pública 1834-1861. Correspondència, nomenaments de Mestres i altres. Prové Div. 15-73-1861.

²⁰⁶Ídem.

ramo de la enseñanza, abandono debido a la apatía, descuido y culpable indiferencia de las citadas comisiones.”²⁰⁷

Les instruccions de la Comissió d’Instrucció Primària de la Província de València eren les següents: Primer que la comissió local s’havia de subscriure al Butlletí Oficial d’Instrucció Pública i no deixar que ningú poguera exercir l’ensenyament sense haver sigut examinat. La segona recomanació era que havia de complir amb el prescrit en la llei de 21 de febrer de 1838. La tercera de les recomanacions exigia la difusió de la instrucció entre el nombre més gran possible de xiquets, obligant als pares a què enviaren als seus fills a les escoles. La quarta estava dirigida al fet que una mateixa persona no tinguera el càrrec de mestre i secretari de l’Ajuntament o qualsevol altre càrrec que posarà dificultats en el desenvolupament de l’ensenyament. La cinquena de les recomanacions determinava la importància del fet que cada comissió disposara del corresponent reglament de les escoles amb l’objecte de fer complir les obligacions als mestres, realitzar les visites a les escoles i que es creara el llibre de registre de l’escola, el qual havia de suposar la brúixola dels progressos dels xiquets. Sense establir quin catecisme polític, la sisena recomanació proposava “*que en todas las escuelas se enseñe y estudie un catecismo político y las obligaciones que los niños desde sus primeros años aprendan a conocerlas prerrogativas de un ciudadano y las obligaciones como tal contrae con su patria.*”²⁰⁸ La setena i última recomanació exigia als ajuntaments que havien de proveir dels materials necessaris per a l’escola, d’una habitació decent per al mestre i un sortit de llibres per als alumnes pobres. Finalment identificava que el secretari de la Comissió Local havia de ser el principal responsable del funcionament de l’esmentada comissió al mateix temps que del bon o malament, del progrés o estancament de l’ensenyament.²⁰⁹

Si abans hem vist com la Comissió d’Instrucció Primària de la Província de València no identifica cap catecisme que s’utilitzara en les escoles de primeres lletres, en 1842 serà Miguel Antonio Camacho nou comissari polític esparterista²¹⁰ qui escriga a l’alcalde d’Ontinyent recomanant el catecisme polític de D. Manuel Benito Aguirre.²¹¹

²⁰⁷A.M.O. Instrucció pública 1834-1861. Correspondència, nomenaments de Mestres i altres. Prové Div. 15-73-1861. Certificació de José Reig amb data 6 de febrer de 1842.

²⁰⁸ *Ídem.*

²⁰⁹ *Ídem.*

²¹⁰ MARTÍNEZ RODA, Federico. *Valencia y las Valencias: su historia contemporánea (1800-1975)*. València: Fundación Universitaria San Pablo, 1998, pàgs. 296-298

²¹¹ Manuel Benito Aguirre va ser professor de llengua castellana en l’Escola Normal en 1841 sent director de la mateixa Pablo Montesino. En 1839 va escriure un “Catecismo Político de los niños” i en 1841 un bosquejo histórico filosófico del estado de la Instrucción primaria en España. LÓPEZ DEL CASTILLO, Maria

L'esmentat escrit mostra la importància del catecisme com un instrument per a l'aprenentatge cívic. És una proposta en la que es volia utilitzar aquest catecisme com eina en la pràctica docent. Tal com apunten Mayordomo i Fernández Soria, l'ús d'aquests catecismes tenien una clara intencionalitat, la qual suposava establir una relació entre estructura social, ideologia i acció educativa.²¹² La pretensió era que els xiquets pogueren aprendre “*aquellas nociones de política cuyo conocimiento es indispensable al ciudadano de una nación regida constitucionalmente.*”²¹³.

El text defensat l'esmentat catecisme s'inicia amb una afirmació condicionada de tal manera que “*si la Sociedad está interesada en que los ciudadanos aprendan desde la más pequeña infancia los preceptos de la religión y los dogmas de la moral, no está de menos que se les hagan conocer los derechos políticos que son inherentes al sistema de libertad que felizmente nos rige.*”²¹⁴

El mateix catecisme de Manuel Benito Aguirre en el seu pròleg estableix clarament les seues intencions progressistes i de marcada influència il·lustrada al manifestar no sols la recuperació de la Constitució de 1812, sinó que la nova constitució de 1837 havia de ser “*código político que hoy es el fundamento regulador de las leyes y la tabla de los derechos que estos los conozcan y que adquieran a la vez idea de sus principales deberes como ciudadanos, es una necesidad social del mayor interés para la felicidad de los individuos y de grandísima importancia para el bien general de la nación.*”²¹⁵

Desconeixem si realment va ser comprat aquest catecisme per part de les autoritats municipals i utilitzat en les escoles de primeres lletres ontinyentines, però el que si sabem es que va cessar a Miguel Antonio Camacho amb l'inici de la dècada moderada, nomenant-se una nova junta municipal caracteritzada pel seu conservadorisme i moderantisme.²¹⁶

Teresa. *Historia de la inspección de primera enseñanza en España*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 2013, Pàg.122.

²¹² MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro; FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. *Patriotas y ciudadanos*. El aprendizaje cívico y el proyecto de España. València: Tirant lo Blanch, 2008, Pàg. 47.

²¹³ A.M.O. Escrit de Miguel Antonio Camacho dirigit a l'alcalde d'Ontinyent amb data 16 de juliol de 1842. Instrucció pública 1834-1861. Correspondència, nomenaments de Mestres i altres. Prové Div. 15-73-1861

²¹⁴ *Ídem*.

²¹⁵ BENITO AGUIRRE, Manuel. *Catecismo Político de los niños*. Madrid: Imprenta de Don Ignacio Boix, Tercera Edición, 1841.

²¹⁶ *Op. Cit.* Cita 116, Pàg. 224.

Però la realitat escolar ontinyentina continuava amb unes condicions lamentables i difícils que apuntaven, no sols a la necessitat d'escoles de primeres lletres sinó de facilitar l'accés als xiquets i xiquetes a l'ensenyament elemental. En aquest sentit, José Caballero Varona amb una clara intencionalitat de promocionar l'ensenyament primari es va dirigir a l'alcalde d'Ontinyent amb la proposta de què per cada "*diez colegiales de cualquiera de las tres clases de pensionistas, mediopensionistas y educandos externos una plaza gratuita exenta de todo pago y con las mismas condiciones y beneficios que los demás, a elección del M.I Ayuntamiento*"²¹⁷

2.5.- L'INTERROGATORI DE 1844

En aquests anys Madoz indica que a la ciutat d'Ontinyent hi havia una escola superior y dues elementals que com s'ha dit amb anterioritat ocupaven les instal·lacions del convent dels Jesuïtes on s'impartia llatinitat. Els mestres eren pagats per fons de propis i de les temporalitats. L'edifici que ocupaven aquestes escoles continuava, com s'ha apuntat amb anterioritat, amb greus deficiències i molt deteriorat. També identifica tres escoles més de xiquetes, més dos privades també de xiquetes.²¹⁸

Serà a partir de l'interrogatori per a recollir les dades estadístiques segons establia la real ordre de 12 de desembre de 1844, quan de nou coneixerem les pertanyent a les escoles d'ensenyament primari, amb la dificultat afegida de deixar sense recollir les escoles de primeres lletres per a xiquetes quan hi ha constància de la seua existència.²¹⁹ Serà a partir d'ara quan es podrà a identificar amb més claredat la xarxa escolar, tal com veurem hi haurà canvis entre els mestres. En una dècada de diferència hi ha noves escoles, sobretot destinades per a l'ensenyament de les xiquetes.

Amb anterioritat, en 1807 es varen recollir dades per tal de conèixer la realitat escolar en general de l'estat espanyol i en particular d'Ontinyent. De nou en 1834 es

²¹⁷ A.M.O. Educació. 1860-1872. Instància signada pel mestre en qüestió datada l'1 de maig de 1844

²¹⁸ MADDOZ, Pascual. *Diccionario geográfico, estadístico histórico de Alicante, Castellón y Valencia*. Tom II València. 1987. Pàg. 78. Edició facsímil de la Institució Valenciana d'Estudis i Investigacions. Edicions Alfons El Magnànim, que consta de dos toms. Les dades escolars de Madoz fan referència a un període que compren des de 1840 a 1850 i com es pot observar les dades per ell exposades no corresponen a les que s'han consultat.

²¹⁹ A.M.O. Esborranys d'oficis, 1845-1854. El document no té data però sí que identifica la real ordre de 12 de desembre de 1844 i està ordenat immediatament anterior a altre interrogatori el qual no està relacionat amb l'ensenyament, i té data 23 de febrer de 1845.

repeteix aquesta recollida de dades i el mateix ocorre en 1844. Han passat quasi quaranta anys i la xarxa escolar ontinyentina no es veu afectada per cap iniciativa ni estatal ni municipal que millori l'ensenyament primari i promoga l'escolarització. La manca de centres escolars i mestres formats i ben remunerats serà altra de les constants que l'Ajuntament d'Ontinyent no resoldrà.

En l'any 1845 la ciutat d'Ontinyent comptava amb 2.472 veïns i disposava d'una escola superior de xiquets, agregada a la de càtedra de gramàtica llatina, dos elementals de xiquets, una de xiquetes completes i quatre escoles elementals incompletes també de xiquetes. Segons les dades facilitades pel l'interrogatori a Ontinyent hi havia en 1844 huits escoles repartides de la següent manera: la superior i les dues completes de xiquets més tres de xiquetes públiques enfront a dues escoles de xiquetes particulars, totes elles perpètuas. Ninguna d'elles era mixta existents tres per a xiquets i la resta per a xiquetes. En aquest moment les escoles per a xiquetes comencen comencen a créixer en nombre, malgrat que hi havia una menys de xiquetes, particular, que en 1840. (Veg. Quadre 11 i 12).

L'interrogatori de 1844 ens ajudarà conèixer amb més detall i exactitud la xarxa escolar ontinyentina. Tantmateix deixà constància de com s'aplica, amb acta notarial inclosa, l'exigència del títol de mestre per a poder exercir en l'escola superior. Aquest va ser el cas del mestre Rafael Ripoll Cantó, qui abans era mestre de l'escola elemental de xiquets i després ho serà de l'escola superior de xiquets, tot i que en 1845 exercia, en l'esmentada escola, el mestre José Maria Caballero Varona.

Un total de 9 escoles hi havia a Ontinyent de les quals sis eren públiques i tres privades. Les privades eren totes elementals per a xiquetes i se comparem amb les dades que s'han aportat fins a 1835, hi havia una escola menys de xiquetes al temps que s'identifiquen amb claredat quina era la xarxa escolar existent (Veg. Quadre 10 i 11)

Durant l'any 1845 la xarxa escolar ontinyentina es caracteritza per un elevat nombre de centres escolars públics, superior als privats o particulars de manera que s'inverteix la tendència amb preeminència de les escoles públiques sobre les privades. Amb una escola pública menys trobem que la xarxa escolar estava formada per 5 escoles públiques i 3 particulars. La matrícula escolar estava formada per 554 alumnes, dels quals 118 pertanyen a les escoles de xiquetes particulars i la resta a les escoles públiques. Dels alumnes matriculats en les escoles públiques 331 eren xiquets i 105 xiquetes. La majoria

dels xiquets, fins a 210 estaven en l'escola de pàrvuls, 97 en l'escola elemental i només 24 en la superior.

Els documents consultats no especifiquen quines de les quatre escoles de xiquetes eren incompletes i quina completa, però sí que la superior estava adscrita a la de gramàtica i de llatinitat, i com veurem més endavant estava a càrrec de José Maria Caballero Varona tot i que en 1847, va passar a mans de Rafael Ripoll Cantó, que ostentava l'escola elemental. Aquesta escola és la que no va quedar enregistrada en 1845, entenem que per considerar-se d'ensenyament secundari.

Les escoles continuaven ocupant l'antic convent dels Jesuïtes menys les escoles de les xiquetes que, com era costum, impartien docència a les cases de les respectives mestres. Cap alumne de les escoles públiques pagaven mentre que totes les alumnes de les dues escoles particulars sí.

El manteniment de les despeses escolars anaven a càrrec de l'Ajuntament amb el conegut suport de l'Administració d'Exea. Els imports destinats a les escoles i agrupades per sexe, posa de manifest que les de xiquets eren les que més dotació econòmica gaudien tant per a les despeses del manteniment de les escoles com dels utensilis per a l'ensenyament. Les tres escoles de xiquetes tenien assignats 85.000 reals per a la dotació de mestres enfront dels 4.500 reals destinat a les mestres de les escoles de xiquetes. Les escoles de xiquets tenien una dotació econòmica de 10.000 reals per als utensilis de l'ensenyament i manteniment de l'edifici mentre que les escoles de les xiquetes era de 700 reals en el mateix concepte.

Es aquests anys hi ha una clara intenció per part de l'Ajuntament de crear una segona escola elemental de xiquets, però sembla que no va poder ser. Corria l'any 1847 i les dades de les escoles existents a Ontinyent diferien ben poc de les enviades dos anys abans. Sense especificar les escoles particulars, es mantenien les sis públiques amb dues de xiquets. En aquesta relació d'escoles s'ha d'incloure les de pàrvuls amb una matrícula de 300 alumnes. Les escoles de primer ensenyament per a xiquetes continuaven sent tres amb una matrícula de 190 alumnes. L'escola de llatinitat estava formada per 18 alumnes. Amb aquesta mateixa petició també es va fer menció a l'escola de xiquetes argumentant-se que les existents eren suficients “*para este vecindario.*”²²⁰

²²⁰ *Ídem.*

Amb aquestes dades, i advertint que des de l'Ajuntament s'havia pensionat al mestre Rafel Ripoll Cantó, perquè obtinguera el títol de mestre en l'Escola Normal de València, es demanava la creació d'una escola superior de xiquets, cosa que no va ser acceptada. L'Ajuntament d'Ontinyent, tal com havia estipulat davant notari, pretenia crear l'escola superior d'acord amb el pla provincial, sent Rafael Ripoll Cantó qui es fera càrrec de l'esmentada escola.²²¹ La proposta municipal consistia a enderrocar un tàbic de l'escola de gramàtica i dotar-la de més espai i amb més cabuda. Aquest fet, tot i que no s'especifica que passava amb l'escola de gramàtica, sembla que desapareixia per a crear-ne d'altra elemental. La distribució de les responsabilitats educatives de cada mestre, de la qual estaven els dos d'acord, era que Rafael Ripoll Cantó es fera càrrec de l'escola superior amb el suport d'un passant i José Maria Caballero Varona de l'elemental. Com veiem hi ha un canvi de responsabilitats però no de mestres. El mestre Josep Maria Caballero Varona en l'interrogatori de 1845 figurava com a mestre de gramàtica llatina i estava a càrrec de l'escola superior.²²² De fet, segons el títol acadèmic, en 1848 va superar els exàmens per a l'obtenció del "*título de instrucción primaria superior*", títol signat per Antonio Gil de Zarate, aleshores, Director General d'Instrucció Pública.²²³ En 1849 l'escola superior estava a càrrec de Rafael Ripoll Cantó amb un sou de 6.666 reals de velló i l'escola elemental a càrrec de José Maria Caballero Varona amb un sou de 5.000 reals de velló.²²⁴

Si abans s'ha fet menció que des de les autoritats municipals no es valorava la necessitat d'augmentar el nombre d'escoles per a l'ensenyament elemental de les xiquetes, pot ser, siga perquè estaven prioritzant la creació d'una superior per a xiquetes. Segons l'escrit enviat a la presidència de la Comissió d'Instrucció Pública Provincial, s'informava que a Ontinyent en 1846 hi havia tres escoles de xiquetes, qüestió que podia utilitzar-se per poder crear aquesta escola superior per a xiquetes.

L'escrit en qüestió posa en coneixement que en 1838 anaven funcionant aquestes tres escoles. De fet en 1840 la documentació consultada ens aporta dades referent a

²²¹ A.M.O. Esborranys d'oficis. Document amb data 11 de juliol de 1847

²²² A.M.O. Esborranys d'oficis, 1845-1854. Escrit enviat al president de la Comissió Provincial d'Instrucció primària amb data 3 d'octubre de 1847. Acta notarial de Francisco Garcia Pons de 3 d'octubre de 1847.

²²³ AGA. 12/18434.

²²⁴ A.M.O. Esborranys d'oficis, 1845-54. Escrit enviat al Rector de la Universitat de València informant del sou de cada un dels mestres de les escoles públiques. En aquest cas continua donant les següents dades: Salvador Lorda, 3000 reals de velló i les mestres Juana Martínez, Ana Maria Martínez i Josefa Nadal 1500 reals de velló cada una.

l'ensenyament femení (Veg. Quadre 10), organitzat en tres escoles en les quals s'impartien diferents continguts:

*“En la creación de estos establecimientos, que lo fue en 1838, se le impusieron las obligaciones siguientes: Al inferior la de enseñanza a hacer calceta y el catecismo; al segundo además de la enseñanza de este la de coser y bordar y al primero la de bordar, leer y escribir.”*²²⁵

PROVINCIA DE ALICANTE.						PARTIDO DE									
PUEBLO.	Número de almas.	Escuelas de niños y niñas que existen en el pueblo.	Número de niños.	Número de niñas.	Número de niños y niñas que asisten a las escuelas.	Número de escuelas públicas o privadas.				Número de maestros: cuál a qué enseñanza.				Maestros auxiliares, si los hay, cuál a qué enseñanza.	
						DE NIÑOS.		DE NIÑAS.		NIÑOS.		NIÑAS.		Número.	Enseñanza.
						Primaria.	Primaria superior.	Primaria.	Primaria superior.	de 1.ª a 3.ª.	de 4.ª a 6.ª.	de 1.ª a 3.ª.	de 4.ª a 6.ª.		
Ontinyent	6,519	326	172	154	172	3	3	3	3	12	11	56	16	5	
Escuelas privadas o temporales.		Dotación del número, fondo o asignación de que se paga.				Qué sueldos los maestros.				Escriba y asista para la escuela. Escriba para las niñas.					
De niños.	De niñas.	Número.		Número.		Número.		Número.		De niños.	De niñas.				
		172		154		12		11		56	16				

A.M.O. DADES ESCOLAR. ONTINYENT 1835.

²²⁵ Ídem

Les dificultats plantejades en l'ensenyament de les xiquetes estava lligat a l'activitat econòmica de les famílies ontinyentines que es dedicaven majoritàriament al conreu. Aquest fet impedia que les xiquetes pogueren a assistir a l'escola, sobretot quan tocava d'aprendre a brodar, llegir i escriure. L'escola “*inferior*” tenia molta més matrícula que les altres dues escoles. La proposta que es feia implicava distribuir les escoles pels distints barris i que totes impartiren els mateixos continguts, facilitant així l'accés de les xiquetes a les respectives escoles. L'assistència de les xiquetes que residien en les alqueries vendria determinada per l'escola més pròxima a les seues cases. D'aquesta manera d'acord amb la distribució de la ciutat en sis barris de manera que la primera escola s'encarregava del barri 1 i 2, la segona escola del barri 3 i 4 i l'última del barri 5 i 6.²²⁶

La inversió municipal en obres públiques destinada al manteniment de les escoles o col·legis d'instrucció pública, comença a fer acte de presència entre la documentació municipal consultada. En 1848 un total de 1.624,24 reals es varen invertir en instrucció pública, l'any següent baixa la xifra a 401 reals mentre que per a 1851 la xifra s'incrementa en 420,17 reals per a passar en 1852 a 488 reals.²²⁷

Amb posterioritat el cost de les escoles per al quinquenni 1850-1855 va passar dels 100 reals als 1.000, tot i que no es va consignar cap quantitat per al manteniment dels edificis destinats per a escoles. Tampoc es va destinar cap despesa per a la construcció d'edifici de nova planta i només s'havia habilitat l'escola superior. Els estris que varen comprar en cada any foren:

“1850:Tres mesas para las plataformas, 3 sillones, 8 puertas o vidrieras, 1 cuadrícula

1851: 12 mesas de escritura y 12 bancos, 24 marcos para máximas Morales

1852: 9 mesas de escritura, 25 bancos y 5 pizarras.

1853: 20 puertas o vidrieras y 72 tinteros

²²⁶ *Ídem.* Malauradament desconeixem quins carres comprenien els barris identificats numèricament als que s'adjudicava una escola.

²²⁷ Esborranys d'oficis, 1853. Data del document 21 de juliol de 1853.

1854: 6 colecciones de muestras de Iturzaeta, dos gravados de la lectura y dos pizarrines aparan dibujo.

*1855: 4 costureros con sus bancos, 3 mesas de escritura, 6 bancos, 72 tinteros, 2 colecciones de mapas.*²²⁸

L'any anterior a l'aprovació de la Llei Moyano la ciutat d'Ontinyent tenia un cens de 10.059 persones i un any abans en 1855 la xifra era de 10.024 habitants (Veg. Quadre 14). Com es pot evidenciar la població escolar era important i malgrat els esforços de l'administració municipal per millorar l'escolarització, la xarxa escolar pública continuava sent insuficient.

Aquest mateix any l'Ajuntament disposava d'un secretari amb un sou de 6000 reals enfront als 6666 del mestre de l'escola superior, dels 5000 del mestre de l'escola elementals, els 300 de l'escola de pàrvuls i dels 1800 de les mestres de les escoles de xiquetes. Sols semblants als dels mestres estaven els 3.000 de l'oficial de secretaria, dels 1500 de l'escrivent, els 4500 del metge titular o els 1500 del cirurgià.²²⁹

²²⁸A.M.O. Esborranys d'oficis, 1855.

²²⁹A.M.O. Esborranys d'oficis, Ontinyent 19 de febrer de 1857.

3.-DESENVOLUPAMENT DEL SISTEMA EDUCATIU. DE LA LLEI MOYANO A LA II REPÚBLICA

L'any 1857 es va promulgar la llei d'Instrucció Pública, signada pel ministre de Foment Claudio Moyano, amb la finalitat d'establir un marc legislatiu mitjançant el qual es volia estendre l'obligatorietat de l'ensenyament primari. Són anys en els quals l'educació comença a ser una qüestió d'estat, suposa l'establiment d'una educació formal, on jugarà un paper important la inspecció educativa amb les corresponents visites a cada una de les escoles, amb una clara intenció de control.

Amb aquest nou marc legal, s'estableix una norma que vindrà a consagrar un sistema educatiu amb unes bases presents en el Reglament de 1812, en el Pla Duc de Rivas i el Pla Pidal de 1845.²³⁰

La Llei d'Instrucció Pública de 9 de setembre de 1857, dividia l'ensenyament primari en elemental i superior.²³¹ L'ensenyament elemental era obligatori per a tots els xiquets des dels 6 anys fins als 9 anys, obligació que havien de fer complir tots els pares

²³⁰ Historia de la Educación en España. II de las Cortes de Cádiz a la Revolución de 1868. Breviarios de Educación. Ministerio de Educación y Ciencia. Madrid. 1985. Estudi preliminar de Manuel de Puelles Benitez.

²³¹ L'ensenyament primari comprenia: Doctrina Cristiana i nocions d'Història Sagrada acomodada als xiquets, lectura, escriptura, principis de Gramàtica castellana amb exercicis d'ortografia, principis d'Aritmètica, amb el sistema legal de mesures, pesos i monedes i breus nocions d'agricultura, indústria i comerç, segons les poblacions. Les escoles que no abraçaren aquestes matèries eren considerades incompletes, encara que també s'establí aquesta consideració a altres circumstàncies que arreu el seu articulats com era el nombre d'habitants, l'agrupament d'escoles incompletes de diferents pobles, considerar escoles incompletes mixtes. En les escoles mixtes podien exercir com a mestres aquells que només tingueren el certificat d'aptitud i moralitat. Si no hi ha via mestres, podien exercir com a tal els secretaris municipals i els rectors o altres professions compatibles amb l'ensenyament. Pel que feia a l'ensenyament superior les matèries eren ampliades, afegint: Principis de Geometria, Dibuix Lineal i Agrimensura, rudiments d'Història i Geografia, especialment d'Espanya, i nocions generals de Física i Història Natural acomodades a les necessitats més comunes de la vida. L'ensenyament per a les xiquetes, es veia diferenciat, separat al dels xiquets. L'ensenyament elemental i superior canviava substancialment respecte dels xiquets, per la qual cosa les xiquetes veien substituïdes les breus nocions d'agricultura, indústria i comerç, en ensenyament elemental, per "*labores propias del sexo*" i en les escoles superiors de xiquetes els principis de Geometria, de Dibuix Lineal i Agrimensura, al mateix temps que les nocions de Física i Història Natural eren substituïdes per "*ligeras nociones de higiene domestica.*"

que tenien fills amb aquestes edats. Es planejava la possibilitat de rebre aquest ensenyament a casa o en establiment particular, sempre que fóra suficient. A més a més, l'ensenyament es considerava gratuït en les escoles públiques sempre que els pares dels xiquets no pogueren pagar-lo, per la qual cosa havien de ser declarats pobres, condició que venia certificada pel rector i visada per l'alcalde.

Pel que feia a qüestions d'organització, els estudis d'ensenyament primari no estaven subjectes a cap nombre concret de cursos; les lliçons duraven tot l'any, llevat dels mesos de l'estiu, època en la qual disminuïa la quantitat d'hores lectives. Les escoles d'ensenyament primari havien de ser mantingudes pels fons públics, obres pies o altres fundacions. Com s'ha indicat amb anterioritat, a Ontinyent anaven funcionant diferents fundacions i obres pies destacant principalment la Fundació d'Exea.

El compromís econòmic de l'ajuntament d'Ontinyent envers l'ensenyament públic quedava reflectit en els seus pressupostos a l'hora de satisfer els pagaments dels sous dels mestres però també la poca inversió en els manteniments dels edificis i la compra de materials i utensilis per a l'ensenyament. En 1860 les despeses pressupostades per al lloguer, recomposició de locals, efectes i útils per a l'ensenyament, endreç de les escoles, llibres, paper i plomes era de 7.030 reals de velló.²³²

En el cas d'Ontinyent tampoc es compleixen les previsions de les escoles que li corresponien en funció dels seus habitants. Als pobles de més de 2.000 habitants hi havien de tindre dues escoles completes de xiquets i dues de xiquetes. A mesura que augmentava el nombre d'habitants, per cada 2.000 habitants calia augmentar una escola més per sexe. En l'any 1861, després d'haver-se publicat la Llei Moyano la ciutat d'Ontinyent tenia les següents escoles públiques; una superior de xiquets, una altra elemental completa de xiquets, dues elementals de xiquetes, més una de pàrvuls. La població d'Ontinyent durant aquests anys superava els deu mil habitants, per tant el nombre d'escoles no s'ajustava al que estipulava la llei. L'alcalde d'aqueix any, Fernando Mompó Pla, deixa constància d'aquest fet, al facilitar les dades demanades per l'inspector D. Domingo Pío Aguirre, relatives a l'estat de la instrucció pública a la ciutat d'Ontinyent. L'alcalde informava que no s'havia construït cap escola ni reformat ni habilitat d'altres. Ara bé, les escoles de costura es varen llogar, destinant a l'efecte 900 reals de velló anuals. Es consignaren 700

²³² A.M.O. Esborranys d'oficis, 1860. "Estado de la inversión de los fondos del municipio de las escuelas del pueblo de Onteniente durante el año 1860. Onteniente 21 de febrero de 1860."

reals de velló per a les despeses de conservació per als anys 1859 i 1860. Entre 1856 i 1857 anys de publicació de la Llei Moyano, no es va invertir cap rel en les escoles.²³³

L'opció de llogar locals per a destinar-los com escoles serà, com veurem després, una decisió que es repetirà pràcticament cent anys després quan la corporació municipal haja de donar resposta a l'elevat nombre d'alumnes que demanden places escolars.

Però observem com les despeses destinades per a la instrucció pública en el pressupost municipal de maig de 1866 es situen en un 16.82% del total, per damunt d'Obres Públiques, de Policia Urbana i Urbana i de Beneficència. El total de despeses per a l'Ajuntament d'Ontinyent en aquesta data era de 19.4421,14 reals destinant-se 32.657,5 reals per a instrucció pública.²³⁴

Tot i que amb el pas dels anys s'incrementen les partides destinades a la instrucció pública i malgrat que no es compleix el que estableix la normativa vigent, el nombre d'escoles és major, va incrementant-se però posant-se de manifest la mancança d'espais destinats per a l'ensenyament. Fins al moment en què es publica la Llei Moyano, s'arrossega en el districte d'Ontinyent i Albaida un 86,07% i un 86,17% d'analfabetisme, superant en més de quatre punts el 81,79% de persones que no sabien llegir ni escriure i que vivien en la Província de València,²³⁵ fet lligat directament amb la manca d'escoles i per tant a un procés d'escolarització inexistent.

Als mestres, per poder exercir, se'ls exigia, a banda de tenir la nacionalitat espanyola, justificar bona conducta religiosa i moral. A més a més havien de ser nomenats pel govern o els seus delegats. Ara bé, per a l'ensenyament primari havien de tenir el corresponent títol de mestre i haver complit els vint anys. Per contra els mestres de les escoles incompletes i de pàrvuls quedaven exemptes d'aquest requisit. Havien de tenir un certificat d'aptitud i moralitat, emés per la Junta Local i visat pel governador.

Per poder accedir a una plaça de mestre d'ensenyament primari s'havia de superar una oposició, sempre que la dotació econòmica no fos superior a 3.000 reals per als mestres i 2.000 reals per a les mestres. El procediment per tal de cobrir aquestes escoles

²³³ A.M.O. Esborranys d'oficis, "Noticias estadísticas que sobre instrucción primaria comunica al Sr. Inspector del ramo D. Domingo Pío Aguirre, el alcalde de Onteniente D. Fernando Mompó y Pla" El document té data de 18 de gener de 1861.

²³⁴ A.M.O. Comptabilitat 1864-1866. "Cuenta del año económico de 1864-1865."

²³⁵ *Op. Ci.* Cita 117. Pàgs. 187-215.

era per concurs de mèrits, a diferència de les escoles amb dotacions superiors als 4.000 reals per als mestres i de 3.000 per a les mestres que eren nomenats per la Direcció General d'Instrucció Pública. Els que superaven les quantitats de 6.000 per als mestres i els 5.000 per a les mestres rebien nomenament reial.²³⁶

Pel que feia a les escoles elementals completes, els mestres havien de gaudir d'una habitació decent per a ell i la seua família, amb uns sous que s'establien en funció del nombre d'habitants del poble. Els que tenien entre 3.000 i 10.000 habitants, els mestres havien de rebre en concepte de sou 5.500 reals.

Durant el curs 1864-65 hi havia pressupostat un total de 31.657,50 reals per al pagament dels sous dels cinc mestres distribuïts de la següent manera:

- Carmelo Ripoll Cantó: 6.666 reals anuals
- José Maria Caballero Varona; 5.500 reals anuals
- Ramón Aleixandre; 5.500 reals anuals.
- Ana Maria Martínez Soler: 3.600 reals anuals
- Juana Martínez Rodríguez: 3.600 reals anuals

Tal com s'ha apuntat amb anterioritat la diferència dels sous entre els homes i les dones era prou substancials. En el cas del mestre Ramón Albuixech, figurava com a mestre de pàrvuls en la relació dels pagaments efectuats per a l'exercici econòmic 1864-65 i en el cas del mestre Carmelo Ripoll, en les despeses pressupostades estava contemplat com a mestre d'instrucció primària elemental, però durant el curs següent ho va ser com mestre d'una escola superior tot i que mantenia el mateix sou, expressat en escuts; 666,600 escuts. En el cas de les dones, a diferència dels homes veiem que tenint el títol de mestra d'escola superior i elemental figurant en els pagaments com a mestres de costura.²³⁷

Els mestres que formaven part de la xarxa escolar pública i privada eren els següents:

- José Maria Caballero Varona: Tenia 54 anys, casat i estava exercint de mestre a l'escola elemental. Va obtenir el títol de mestre el 17 de juny de 1848, amb la qualificació de superior i a l'any següent va exercir la docència en aquesta escola,

²³⁶ La secció tercera, títol primer de la Llei Moyano estableix el procediment per a poder accedir a l'ensenyament públic en general i per als mestres d'ensenyament primari.

²³⁷ *Op. Cit.* Cita 234.

no havent exèrcit en cap altra. El seu sou era de 5.500 reals i unes retribucions de 200 reals.²³⁸

- Carmelo Ripoll Cantó. Era el més jove dels mestres, estava casat i tenia 30 anys. Va obtenir el títol de mestre el 18 de setembre de 1852, amb la qualificació de “Bueno”, segons resa la còpia admirativa del seu títol. En juny de 1857, va accedir a l'escola superior, tot i que ja havia exèrcit de mestre, perquè en 1860 fa constar una experiència docent de cinc anys. En 1857, el mateix any de publicació de la Llei Moyano, va ocupar el número 1 en l'oposició celebrada per cobrir vacants a les escoles de la província de València.²³⁹ Recordar que abans el seu germà, Rafael Ripoll Cantó, regentar aquesta escola.
- Salvador Lordà Gonzalez: Tenia 55 anys, estava casat i exercia el magisteri en l'escola de pàrvuls. Tenia el títol de mestre d'ensenyament primari elemental obtingut l'agost de 1840. Va començar a exercir com a mestre en aquesta escola en l'any 1839, un any abans d'obtenir el títol, requisit que no era necessari regentar una escola de pàrvuls. Juntament amb els altres dos mestres esmentats estaven exercint a les escoles de Sant Carles.²⁴⁰
- Ana Maria Martínez Soler. Vídua i tenia 58 anys. Exercia de mestre a l'escola completa de xiquetes abans d'obtenir el títol de mestra. De fet, en 1839 exercia la docència i quasi 9 anys després obtenia el títol de mestra però exercint en 1821, és a dir que vint-i-sis anys després d'iniciar la seua activitat docent va obtenir el títol de mestra.²⁴¹
- Juana Martínez Rodríguez: Amb 41 anys exercia des de 1842 com a mestra en l'escola i com es va donar en el cas anterior, també va obtenir el títol de mestra cinc anys després de les dades consultades, amb la qualificació de superior. Es tractava d'una mestra que com Ana Maria Martínez arrossegaven vint-i-sis anys d'experiència docent.²⁴²

²³⁸ AHUV. EP70/4-39 Les dades corresponents a les visites de l'inspector corresponent a novembre de 1860.

²³⁹ AGA. Caixa/liligam 12/18097. Segons es desprén del certificat emés per D. Manuel Torreros Orive, cap de la Secció d'Instrucció Pública i Belles Arts i secretari de la Junta Provincial d'Instrucció Pública de València.

²⁴⁰ *Op. Cit.* Cita 238. Als registres de les diferents visites realitzades per l'inspector, en 1859 figura com a mestre de l'escola de pàrvuls, a l'any següent s'indica que està al càrrec d'una escola elemental, tot i que dos anys després torna a estar al capdavant de l'escola de pàrvuls. L'adreça que s'indica de l'escola de pàrvuls és c/ Major, 49.

²⁴¹ AHUV. EP.73.183.

²⁴² AHUV EP. 68.5.15.

- Ramon Aleixandre. Era el mestre de l'escola de pàrvuls en 1864. Aleshores tenia 27 anys, era el més jove, amb el títol de mestre elemental expedit en 1862 i una experiència de 8 mesos i 16 dies.²⁴³
- Francisca Ripollés. Tenia el títol de mestra elemental, expedit en 1850, tenia 32 anys i estava casada regentant una escola elemental privada.
- Juana Sánchez Soler. També tenia el títol de mestra elemental expedit el 10 d'octubre de 1843. Tenia 29 anys, estava casada i dirigia l'escola elemental privada de xiquetes des de 1842.

Com s'observa en les despeses de matèria escolar (Veg. Quadre 15), la Llei Moyano determinava en l'article 9 que *“la primera enseñanza elemental se dará gratuitamente en las escuelas públicas a los niños cuyos padres, tutores o encargados no puedan pagarla...”*, fins al punt que en els pressupostos municipals es consignava una quantitat per a fer front a les retribucions dels que no eren declarats pobres i que no pagaven. Els 130 escuts que abona l'Ajuntament als mestres estaven destinats per a *“sustitución o compensación de las retribuciones que deben percibir de los niños no pobres que no satisfacen de conformidad con dichos maestros, según lo determinado por la Junta Provincial del ramo en circular del 22 de abril de 1858, en todo el presente año...”*²⁴⁴

Han transcorregut poc més de seixanta anys i la ciutat d'Ontinyent ha crescut en habitants però no ha tingut el seu correlat en infraestructura escolar. Tot i que la Llei Moyano establia la quantitat d'escoles en funció dels habitants de cada poble, en el cas d'Ontinyent i com molts d'altres pobles, es va quedar en una mera declaració d'intencions i voluntats. No es tracta únicament del fet que, com s'ha dit amb anterioritat, es construïren escoles de nova planta, sinó que tampoc s'adequaren d'altres locals per a ser utilitzats com escoles. Aquesta manca d'espais escolars i poc interès per part de les autoritats locals per fer valdre la normativa a l'hora d'exigir les escoles que li pertocaven a Ontinyent, va repercutir en el nivell d'alfabetització i en la deficient i escassa escolarització dels xiquets i xiquetes.

²⁴³ AHUV EP. 1000.96.

²⁴⁴ Ídem. *Libramiento*, Núm. 60. 30 de juny de 1866.

3.1.-LES ESCOLES VIGILADES: LES VISITES D'INSPECCIÓ

Amb el Real decret de 30 de març de 1849, la inspecció de primer ensenyament pren cos i agafa protagonisme, passant a formar part de la xarxa educativa que a poc a poc va consolidant-se.

Poc després del decret de creació de la inspecció educativa de primer ensenyament el 20 de maig de 1849, es desplegarà el reglament i normes que regularà la funció inspectora, estipulant-se amb claredat les funcions de l'inspector que, entre d'altres, havia d'indagar en les necessitats educatives de cada província, vigilar el compliment de la normativa i el correcte pagament dels mestres. De tota manera, la Llei Moyano, en el seu capítol IV establia quina era la funció de la inspecció; la vigilància de la puresa de la doctrina, de la Fe i dels costums de l'educació religiosa, que estava en mans dels “*RR, Obispos y demás preladados.*” Hi havia un inspector per cada província i estaven nomenats pel rei.²⁴⁵

A partir de les visites de l'inspector D. Domingo Pío Aguirre poden fer una aproximació de l'ensenyament primari a la ciutat d'Ontinyent amb l'oportunitat de conèixer més concretament la pràctica escolar de cada mestre o mestra en les seues escoles, però des d'un prisma que definirà l'administració i que aplicarà l'inspector.

El 1860 el secretari municipal va certificar la celebració de la visita de l'inspector celebrant-se una sessió extraordinària de la Junta Municipal d'Instrucció Pública, en la que l'inspector va exposar que:

*“Si bien en rigor no puede llamarse escasa la matrícula y concurrencia de los niños y niñas en las escuelas, opina que podría ser ciertamente mayor si se hiciese entender al público por los medios que crea oportuno el señor alcalde que la enseñanza es obligatoria al menos desde la edad de los 6 años a los 9 años, pudiendo caminando con la multa de 2 a 20 reales a los padres de los niños que no envíen estos a la escuela, comprendidos en esta obligación.”*²⁴⁶

²⁴⁵ *Gaceta de Madrid*, de 2 de abril de 1849. *Real Decreto de 30 de marzo sobre las escuelas normales e inspectores de instrucción primaria y reglamento para la ejecución de los mismos. Ley de instrucción pública de 9 de agosto de 1857.*

²⁴⁶ AHUV EP70/4-39.

D'altra valoració que realitza l'inspector en l'any 1863, de caràcter genèric i en relació a les instal·lacions escolars ontinyentines de l'època, és que l'escola de pàrvuls era denominada de preparació, injustament denominada, utilitzant paraules del mateix inspector. De les escoles superior i elemental completa considerava que utilitzaven un espai amb condicions regulars per a l'ensenyament. Les escoles de xiquetes, sobretot la que estava a càrrec de Ana Maria Martínez tenia una concurrència molt elevada.²⁴⁷

L'any 1865, l'inspector continuava posant de manifest de l'existència d'una escola superior completa, d'altra elemental i una de pàrvuls ubicades en edificis propietat de l'Ajuntament, en l'antic convent dels Jesuïtes. Indicava també que hi havia dues escoles per a xiquetes completes però ubicades en locals llogats, sent l'escola de la mestra Ana Maria Martínez la que més matrícula suportava. L'inspector suggeria que els mestres de les escoles elementals no havien d'admetre a alumnes menors de 6 anys, ja que havia de ser assumida, l'esmentada matrícula, pel mestre de pàrvuls.²⁴⁸ Des de 1859 fins a 1864 només hi havia 25 alumnes menors de 6 anys matriculats en l'escola elemental completa de José Caballero Varona mentre que l'increment de l'escola de pàrvuls passant de 96 alumnes, a càrrec el mestre Salvador Lorda González, als 206 alumnes que tenia a càrrec seu el mestre de pàrvuls Ramon Aleixandre. La solució que proposava l'inspector, D. Domingo Pío Aguirre, era que el mestre de pàrvuls poguera rebre l'ajuda de la seua dona o algun familiar per tal d'augmentar la matrícula escolar. Importava més la quantitat d'alumnes que crear una nova escola amb un mestre més i material escaient.²⁴⁹

També deixava constància dels seus suggeriments al voltant de l'edifici perquè l'alcalde de la ciutat d'Ontinyent "*con urgencia se habiliten los escusados o letrinas con la separación debida para los distintos sexos a fin de que puedan tener ampliación la concurrència de niños y niñas párvulos en su escuela de nueva creación...*"²⁵⁰

No menys interessant són les valoracions que va realitzar l'inspector respecte de cada un dels mestres. Es tracta doncs de valoracions qualitatives que responien més a un control ideològic que a la pràctica escolar de cada un dels i les mestres. En el document consultat apunta detalls relatius a l'ensenyament, la disciplina en les escoles, l'aptitud i

²⁴⁷ AHUV EP.1005.96.

²⁴⁸ AHUV EP.1005.96.

²⁴⁹ AHUV EP 1005.96. Informe de febrero de 1865.

²⁵⁰ *Ídem.*

conducta dels mestres, la qual es valorada en relació a l'acceptació que tenien envers les autoritats municipals.²⁵¹

L'escola superior regentada per Carmelo Ripoll Cantó, segons la visita realitzada en novembre de 1862, estava ubicada en Sant Carles, amb bon estat, disposava de local per a l'escola i habitació per al mestre. Els mobles estaven en bon estat y col·locats de manera ordenada. Utilitzava el mètode mixt "*en el que prevalece el simultaneo el cual si responde a la clasificación de los alumnos.*"²⁵²

L'inspector qualifica de bons els resultats de l'ensenyament sent aritmètica i gramàtica "*los de mayor instrucción.*" Respecte de l'ordre i maneres es valorat com a bo, mentre que l'endreç personal va ser considerat de regular. Tal com procedia en la resta de les escoles visitades en la seua avaluació dels alumnes, va nomenar a Vicente Donad Lluç com a l'alumne més instruït i educat.²⁵³

El mestre, no duia amb claredat els registres d'assistència, de matrícula i de classificació. Utilitzava per a reforçar als alumnes els premis de bitllets i cartes de mentor mentre que els càstigs que utilitzava eren la repremsió i reclusió en classe. També valorava l'inspector altres aspectes com era el nivell de coneixement del reglament orgànic i ordres vigent, que en el cas de Carmelo Ripoll Canto eren considerades de bastant.²⁵⁴

Per a D. Domingo Pío Aguirre, el mestre Carmelo Ripoll Cantó es caracteritzava per desenvolupar una instrucció bona, bastant aptitud i aplicació, bona capacitat, caràcter serè i dòcil, maneres fines, bon concepte públic i amb harmonia amb les autoritats.²⁵⁵

Uns anys després, en altra visita realitzada a l'escola de Carmelo Ripoll Cantó, s'identifica un canvi en el moment d'aplicar els premis per als xiquets: vals, testimonis d'aplicació, cartes de mèrits, llibres, preferències de lloc, lloances de la Comissió de la Junta Local d'Ensenyament per les bones accions i inscripció en el quadre d'honor. Els

²⁵¹ AHV. EP.68/5-15. Data del document, 6 de juny de 1859.

²⁵² *Ídem.*

²⁵³ *Ídem.* Les assignatures i continguts que impartia eren; Religió i Moral; en l'aplicació dels manaments. H^a Sagrada: Antic i nou testament. Lectura: amb bastant perfecció en prosa, vers i manuscrit. Escriptura: amb falsa i sense ella fins al dictat. Gramàtica: coneixement de l'analogia i ortografia. Aritmètica; fraccions comunes, decimals i complexos. Metrologia: exposició de pesos i mesures amb resolució de problemes. Agricultura: explicacions per adaptar-se a la pràctica. Geografia: descripció dels mapes d'Espanya i Europa. Història: successos principals. Geometria: fins als volums. Dibuix lineal: formes de figures, Ciències naturals: aplicacions per als usos de la vida.

²⁵⁴ *Ídem.*

²⁵⁵ *Ídem.*

càstigs que feia servir eren; amonestacions particulars i públiques, pèrdua de llocs i reclusió en l'escola després de les hores de classe.²⁵⁶

Per últim i atenen a les dues visites realitzades per l'inspector a l'escola de Carmelo Ripoll Cantó en 1860 i 1862, no fa cap observació, quedant satisfet per la seua pràctica escolar. Els judicis de l'inspector en les dues visites referenciades són bons en relació als resultats de l'educació i instrucció, la capacitat, instrucció, aptitud i conducta mentre que en el zel en els dos anys, es valorat de regular.²⁵⁷ L'opinió de l'inspector canviarà en 1864 només en el zel que en aquesta ocasió serà considerat de "*bastante*." En la mateixa visita afegeix en la seua valoració que estava "*altamente satisfecho*."²⁵⁸

De l'escola a càrrec de José Maria Caballero Varona, també situada en Sant Carles, l'inspector apunta la mateixa observació que al mestre Carmelo Ripoll Cantó respecte del mètode emprat, atenent que els resultats de l'ensenyament també són bons. Ara bé, obtenia major ensenyament en la doctrina cristiana i gramàtica. L'ordre i maneres de José Maria Caballero Varona eren qualificats de bo i l'endreq personal de regular. D. Domingo Pío Aguirre considerava que Joaquín Montés Espí era l'alumne més instruït i educat de l'escola del mestre José Maria Caballero Varona.²⁵⁹

Les valoracions que fa del mestre José Maria Caballero Varona eren coincidents amb les efectuades al seu company Carmelo Ripoll Cantó.²⁶⁰ En els premis i càstigs veiem com tots dos mestres incloïen els mateixos procediments a l'hora d'aplicar, graduant-los de la següent manera:

"Premios

1. *Manifestación afectuosa del niño de constante aplicación y buena conducta.*
2. *Ganar uno o mil puntos en la sección.*
3. *Billetes graduados por puntos.*

²⁵⁶ AHUV. EP70/4-39. El document té data 6 de juny de 1859. Les assignatures que impartia eren Religión i Moral fins a concloure el catecisme del P. Vivers. H^a Sagrada: l'Antic Testament. Lectura; amb bastant perfecció en prosa, vers i manuscrit. Escriptura; amb pauta i sense ella fins al dictat. Gramàtica; coneixement de l'analogia i ortografia. Aritmètica; les quatre operacions simples; exposició de les pesos i mesures amb la seua aplicació i de l'aritmètica indicava que només llegir.

²⁵⁷ AHUV EP 70/4-39 amb data 12 de novembre de 1860 i EP 73/193 amb data 12 de novembre de 1862. Cal especificar que Carmelo Ripoll Cantó va estudiar magisteri a la Normal de València amb 19 anys i que en el curs 1849-50, any en què cursarà primer, va ser abonat per l'inspector D. Domingo Pío Aguirre. AHUV EP 1022.

²⁵⁸ AHUV EP 1005. Data de la visita 18 de novembre de 1864

²⁵⁹ AHUV. EP. 68/5-15.

²⁶⁰ *Ídem*.

4. *Premios impresos que se cambian por objetos de valor dos veces al año.*
5. *Inscripción en el cuadro de honor.*
6. *Cartas de méritos.*
7. *Menciones honorificas en presencia de las autoridades*

Castigos:

1. *Reprensión en particular y público.*
2. *Perder puntos; colocar al alumno indócil el último de la sección.*
3. *Borrar al niño del cuadro de honor; inscribirle en el de castigos.*
4. *Recoger billetes de premios.*
5. *Privación de recreo; retención en la escuela.*
6. *Dar parte a los padres y en casos necesarios a las autoridades.*²⁶¹

En 1864 tant Carmelo Ripoll Cantó com José Maria Caballero Varona utilitzaven el mètode mixt en les seues escoles. Com veurem més endavant en les escoles de les xiquetes serà el mètode mutu i simultani l'emprat de les respectives mestres. L'ús d'aquests sistemes d'ensenyament permetia l'organització de l'escola, la classificació dels alumnes i la seua direcció amb uns criteris per poder atendre a un grup nombrós d'alumnes que assistien a les escoles. Cal especificar que les escoles a les que estem fent referència des d'un primer moment i fins que no s'inicie l'ensenyament graduat, són les aules escola, en la que en una aula hi havia alumnes de diferents edats i nivells d'aprenentatge.

El sistema individual consistia en el desenvolupament d'una instrucció separada per a cada xiquet, tasca difícil de dur a terme en aules massificades. Pel que feia al sistema simultani els alumnes eren distribuïts per seccions atenen al nivell de coneixement que tenien. El sistema mutu també classificava els alumnes en seccions, sobretot utilitzat en escoles de molta concurrència on les seccions també eren nombroses, les quals a la volta es dividien en grups més homogenis que s'ajustaven a les característiques dels alumnes. En aquest sistema tenien un paper fonamental els ajudants i instructors la qual cosa felicitava l'atenció a gran quantitat d'alumnes. Els ajudants i instructors eren alumnes

²⁶¹ AHUV. EP 73/1-83.

més avantatjats que s'encarregaven d'altres alumnes més menuts o que necessitaven ajuda. El sistema mixt era una combinació dels dos anteriors.²⁶²

Com veiem l'organització de l'ensenyament en les escoles amb una matrícula i concurrència tan elevada exigia una estructuració del temps i de les tasques que donarà resposta a uns alumnes caracteritzats principalment per una gran disparitat d'edats i ritmes d'aprenentatge molt distints. A aquestes dificultats calia afegir la capacitat i preparació dels mestres i les mestres, variable que també s'havia de tenir en consideració.

Continuant amb els registres que realitza l'inspector, en 1859 hi ha altra escola de pàrvuls a càrrec de Salvador Lordà González des de 1839 i amb títol de mestre elemental. Igual que els altres dos mestres, va ser nomenats per l'Ajuntament i no disposava de passant. Utilitzava el sistema mixt, encara que predominava el mutu i si que corresponia a la classificació dels alumnes, els quals estaven distribuïts en 8 seccions per a un total de 178 alumnes. S'impartien d'altres matèries, prevalia la lectura i la doctrina sobre la resta, repartits en 8 seccions. Curiosament era una escola de pàrvuls però atenia a alumnes des dels 6 anys fins als majors de 10. Per a l'inspector, els resultats de l'ensenyament eren “*más que medianos*”sent la Doctrina i la Lectura les matèries on els alumnes tenien major instrucció i a la volta on més alumnes hi havia. Manifestava bastant ordre i maneres i pel que feia a l'endreq era regular. L'alumne més instruït i educat va ser Antonio Colomer Conca²⁶³

Atenent a les estimacions que realitza l'inspector, respecte del mestre de l'escola de pàrvuls, considerava que duia amb claredat els registres, la matrícula, l'assistència, la classificació i tenia un coneixement regular del reglament orgànic i ordres vigents. Regular era també la seua instrucció, bona la seua aptitud i concepte públics. Mostrava bastant capacitat i aplicació al mateix temps que les relacions amb les autoritats eren harmòniques.²⁶⁴ En novembre de l'any següent la valoració dels resultats de l'educació i ensenyament són regulars, mentre que la seua capacitat i instrucció mitjana.²⁶⁵ Justament dos anys després les valoracions del mateix inspector canvien; els resultats de l'educació

²⁶² FIGUEROLA, Laureano. *Manual completo de enseñanza simultánea, mutua y mixta*. Madrid, 1841. DE GABRIEL FERNÁNDEZ, Narciso de. “Escolarización y sistemas de enseñanza.” *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*. Salamanca: Universidad de Salamanca. Núm. 6, 1987. Pàg. 209-227.

²⁶³ AHUV EP 68/5-15. Impartia Religió i moral. Lectura; amb bastant perfecció des dels principis fins als prosa. Escriptura; coneixement de la quadrícula i formació de majúscules i minúscules. Aritmètica; coneixements dels nombres, suma, resta i multiplicació.

²⁶⁴ AHUV EP 68/5-15. Data de la visita 7 de juny de 1859.

²⁶⁵ AHUVA EP 70.4.39. Data de la visita 12 de noviembre de 1860.

son bons i els de l'ensenyament mitjans. Únicament la seua conducta és bona mentre que la capacitat, instrucció, aptitud i zel són regular, mitjana, poca i regular respectivament. En aquesta mateixa visita li recomanava que en l'escola de pàrvuls, que té al càrrec seu, ha de seguir els principis del Manual del D. Pablo Montesino i consignar en els pressupostos del curs vinent.²⁶⁶

En 1864 l'inspector visita l'escola de pàrvuls de xiquets i xiquetes, aleshores regentada per Ramon Aleixandre, amb 206 alumnes a càrrec seu tots menors de 6 anys. Segons les anotacions de l'inspector era de nova creació i podem entendre que en 1863 era denominada de preparació, regentada per Salvador Lordà Gonzalez quan ho havia de ser de pàrvuls amb alumnes majors de 6 anys. En la visita de 1864 va ser considerada de nova creació.²⁶⁷

La valoració rebuda pel mentre segons el judici de l'inspector era de regular en relació a la seua capacitat, aptitud i zel mentre que la instrucció era mitjana i els resultats de l'educació i ensenyament eren bons i mitjans respectivament. La seua conducta va ser valorada de bona.²⁶⁸

En 1864 Ramon Aleixandre tenia 24 anys, casat i des de feia dos que tenia el títol de mestre elemental amb la nota de mitjana. L'escola pública de pàrvuls la regentava des del 14 de març de 1864. Era un mestre amb molt poca experiència docent.

Existien dues escoles públiques i una privada per a l'ensenyament de les xiquetes. Les dues públiques estaven a càrrec de Ana Maria Martínez Soler i de Juana Martínez Rodríguez. La privada estava a càrrec de Francisca Ripollés. Ana Maria Martínez Soler venia exercint de mestra en aquesta escola des de 1839 però va obtenir el títol en 1847. Va ser nomenada per l'Ajuntament sense oposició i no tenia cap ajudant. En les visites enregistrades per l'inspector, la mestra tenia en la secció de religió i moral, en el curs 1859 a la totalitat de les seues alumnes, és a dir 190 xiquetes. (Veg. Quadre 20).²⁶⁹

²⁶⁶ AHUV. EP.73.183 Data de la visita 12 de novembre de 1862. Pablo Montesino, des del punt de vista pedagògic fou representant de les idees liberal, preocupat per la formació dels magisteri i fundador de la primera escola de pàrvuls en 1838. En aquest sentit i per tal de millor aquesta formació dels Mestres de pàrvuls va publicar "Manual para los maestros de escuelas de párvulos" en 1840.

²⁶⁷ AHUV EP.1005.96 i AHUV EP 73.183 Veg. SANCHIDRIAN Carmen. ; RUIZ BERRIO, Julio. *Historia y perspectiva actual de la educación infantil*. Barcelona: Graó. 2010.

²⁶⁸ AHUV. EP.1005.96.

²⁶⁹ AHUVA EP 68.5-15.

Igual que en els registres dels anteriors mestres, l'inspector indicava que utilitzava el mètode mixt però en aquesta ocasió imperfecte, en el que prevalia el simultani, el qual corresponia a la classificació de les xiquetes. Els resultats de l'ensenyament el considerava “*más que mediano*” i era en la doctrina cristiana i lectura on hi havia major instrucció en major quantitat de xiquetes. De l'ordre, maneres i endreç personal el considerava com a què era bastant i la xiqueta més instruïda i educada era Dolores Sanz Fito.²⁷⁰ Segons l'inspector duia sense claredat els registres d'assistència, matrícula i classificació. Els càstigs utilitzats per la mestra els resumia en “*apartarlas, retenerlas, nueva ejecución y privaciones*” mentre que en els premis utilitzava “*billetes y otros.*”²⁷¹

L'any següent comptava amb una matrícula un poc més baixa amb 162 alumnes i les mateixes seccions mantenint costura, calça i brodats. Continuava mantenint el mateix sistema d'ensenyament, respecte dels premis i càstig podríem dir que utilitzava els mateixos que els seus companys en les escoles de xiquets; vals, testimonis d'aplicació, cartes de mèrit, llibres impresos, preferències en els llocs ocupats en l'escola, lloances per les bones accions i inserció en el quadre d'honor. Pel que feia als càstigs, aplicava les amonestacions particulars i públiques, pèrdua de llocs de preferència i romandre en l'escola després de les classes. La valoració que realitzava l'inspector era bona en els resultats de l'educació i en la seua conducta, mentre que en els resultats de l'ensenyament, capacitat, instrucció i aptitud varen ser valorades com a mitjanes.²⁷²

Dos anys després altra valoració de l'inspector, li torna a fer suggeriments referits als mètodes que havia d'utilitzar en els premis i càstigs, l'ús de les pissarres de pedra i la necessitat d'introduir l'aritmètica en la seua escola:

“Formulará el programa de enseñanza por clases y secciones. Introducirá V. el sistema de premios y castigos con arreglo a los principios de la pedagogía de D. Odón Fonoll. Introducirá V el sistemas de pizarras de piedra por su inmediata aplicación en los ejercicios prácticos de los

²⁷⁰ AHUV 68.5-15 Les matèries que impartia corresponia amb les seccions que apareixen en el seu quadre però en Religió havia conclòs el catecisme del P. Vives. En Història Sagrada el antic i nou testament. En lectura amb perfecció en prosa i manuscrit. En escriptura havia arribat a la falsa de Iturzaeta. En gramàtica havien arribat al coneixement de la analogia i la ortografia. En aritmètica les quatre regles simples.

²⁷¹ AHUV 68.5-15.

²⁷² AHUV 70.3.39.

diversos ramos de la enseñanza e igualmente el tablero contador para hacer la enseñanza de la aritmética tangible”²⁷³

Dos anys després, l’inspector insisteix en seguir no sols els sistemes de premis i càstigs de Odón Fonoll, sinó que ha de consignar en els pressupostos aquells materials per poder posar en funcionament els diversos ensenyaments però “*procurando en su construcción lo sea con sujeción a los principios pedagógicos de D. Odón Fonoll que le recomiendo.*”²⁷⁴

Eixos principis educatius que planteja Odón Fonoll recomanats per l’inspector es concretaven en “*preparar hijas sumisas, mujeres honradas, esposas cristianas y hacendosas y buenas madres de familia.*”²⁷⁵

Continuant amb els principis que proposa Odón Fonoll i sense entrar a una anàlisi més detallat, el qual s’apartaria del nostre objecte d’investigació, és important descriure què s’entenia per educació i instrucció. Són dos conceptes que avalua el propi inspector i que també ho fa, com s’ha vist, en el moment d’avaluar als mestres. És per això que aquesta concepció educativa, encara que la utilitzada per a conèixer allò que impregnava l’escola de xiquetes, també podem fer servir per aconseguir el mateix objectiu al voltant de les escoles de xiquets. En aquest sentit Odón Fenoll entenia que l’educació comprenia l’educació pròpiament dita més la instrucció. Lligava l’educació al caràcter i als costums i suposa un ensenyament de com s’havien de comportar les xiquetes amb l’objectiu d’aconseguir la vida eterna. La instrucció desenvolupava la intel·ligència, s’havia d’iniciar en les ciències humanes proporcionant aquells coneixements necessaris per a poder viure en societat i exercir les professions. L’objectiu era doncs propedèutic, aconseguir bons i bones ciutadanes i formats professionalment, sense perdre de vista el component religiós. Per a Odón Fonoll l’educació tenia “*por base la religión. La*

²⁷³ AHUV. EP.73.183. Data de la visita; 13 de novembre de 1862. Tant en les observacions de 1862 com les de 1864 a l’hora de seguir els principis pedagògics de Odón Fonoll cal especificar que està fent referència al llibre que va publicar en 1860, aleshores director de l’Escola Normal de Barcelona. Manual dirigit per al la formació de les futures mestres. FONOLL, Odón. “*Nociones de sistemas y métodos de enseñanza con unos ligeros principios para el régimen y dirección de las escuelas de niñas dedicadas a las maestras de primera enseñanza.*” Barcelona: Librería de Juan Bastinos, 1860. Aquest consta de quatre seccions; la primera s’ocupa dels sistemes d’ensenyament, la segona dels mètodes i procediments, la tercera de les qualitats i deures de les mestres i la quarta i última part dedicada a la legislació sobre el primer ensenyament.

²⁷⁴ AHUVA EP.1005. Data de la visita; 19 de novembre de 1864.

²⁷⁵ FONOLL. *Op. Cit.* 272, Pag. 127

*enseñanza religiosa debe ocupar un lugar muy principal en las escuelas y no debe olvidarse nunca que el ejemplo enseña más que los discursos por buenos que sean.*²⁷⁶

Amb aquest ideari educatiu suggerit per l'inspector D. Domingo Pío Aguirre, valorava els resultats de l'educació i l'ensenyament d'Ana Maria Martínez com a bons i mitjans respectivament. Pel que veia a la seua capacitat, aptitud i zel els qualificava de regulars, la seua instrucció de mitjana però la seua conducta bona.²⁷⁷ Siga tot dit, només feia menció a Odón Fonoll a l'hora de dur a terme els suggeriments i avaluacions de les escoles de les xiquetes.

Altra de les escoles que va rebre la visita de l'inspector va ser la pública elemental de xiquetes a càrrec de Juana Martínez Rodríguez. Des de 1849 estava al càrrec de l'escola elemental pública de xiquetes situada en el carrer Sant Jaume. Com la resta de les escoles, tant públiques com privades, de xiquets com de xiquetes, l'activitat docent tenia una durada de 6 hores diàries. Les seues alumnes estaven distribuïdes en 8 seccions; Religió i Moral, Lectura, Escripura, Gramàtica, Aritmètica i Història Sagrada més Calceta, Cosir i Brodat. El sistema emprat per Juana Martínez Rodríguez era el mateix que utilitzava l'altra mestra de l'escola pública elemental de xiquetes, és a dir, el mixt però que prevalia el simultani corresponent amb la classificació de les alumnes. El resultat de l'ensenyament va ser considerat "*más que mediano*" i les alumnes estaven més instruïdes i amb més nombre en lectura. De "*bastante*" qualificava l'inspector l'ordre, maneres i endreç personal de la mestra. Dues alumnes eren les més instruïdes i educades; Juana Ortiz i Manuela Sánchez.²⁷⁸

Com en altres ocasions, l'inspector es centra, en el moment d'avaluar a la mestra, en qüestions organitzatives i que havien de veure amb els registres d'assistència, matrícula i classificació. Segons l'inspector no els duia amb claredat però coneixia regularment el reglament de règim orgànica i ordres vigents. Utilitzava les estampetes com a premi mentre que per al càstig utilitzava els arraconaments i repreensions. Segons l'opinió de l'inspector l'aptitud de la mestra era bona, amb capacitat regular, bastant

²⁷⁶ *Ídem.*

²⁷⁷ AHUV. EP 1005-96. Data de la visita 18 de novembre de 1864.

²⁷⁸ AHUV EP 68.5.15. Respecte de les seccions i els continguts que havia arribat en cada una d'elles eren els següents: En religió i moral havien completat el catecisme del P. Vives. En Història Sagrada, l'antic i nou testament. En lectura establia la mestra que havien arribat a alguna perfecció en prosa en escriptura fins el 6é de Iturzaeta i pel que fa a la gramàtica fins al coneixement de l'analogia. En aritmètica havien d'arribar fins la divisió.

aplicació, amb caràcter afable i maneres fines. Tenia un bon concepte públic i amb harmonia amb les autoritats. Ara bé la seua instrucció era regular però “sobresaliente” en religió i lectura.²⁷⁹

En la visita de l'any següent, la mestra Juana Martínez Rodríguez passava a tenir 7 seccions més les tres de labors. El registre de la visita, diferent al de l'any anterior, inclou les següents seccions; Religió, Lectura, Escriptura, Aritmètica, Gramàtica, Geografia i Història. En aquesta ocasió identifica l'establiment dels sistemes de premis i càstigs que utilitzava en la seua escola i que venien a ser els mateixos emprats per l'altra mestra Ana Maria Martínez. Les valoracions de l'inspector varien poc considerant els resultats de l'educació i ensenyament de mitjans i bons respectivament. La seua capacitat, instrucció i conducta eren bones, amb bastant zel però amb poca aptitud.²⁸⁰ Pel que fa a la seua aptitud, en 1861 l'alcalde d'Ontinyent es va dirigir al governador civil demanat que es visitara l'escola de Juana Martínez Rodríguez, fet que va motivar que des de la “*Inspección de Primera Enseñanza de la Provincia de Valencia*” s'enviara una circular a l'inspector perquè fera una visita “escrupolosa” a l'escola a càrrec d'aquesta mestra. Malauradament no s'ha pogut consultar l'informe referenciat.²⁸¹

Les observacions que realitza l'inspector, posava de manifesta una sèrie de mancances organitzatives i de materials en l'escola de Juana Martínez Rodríguez. Per una banda li recomanava l'ús de programes generals per als diferents rams de l'ensenyament i que establirà la distribució del temps i treballs de l'escola. A més a més, li demanava que havia de generalitzar les classes d'Escriptura i Aritmètica, per la qual cosa l'escola havia d'anar adquirint els materials necessaris per a fer realitat aquest suggeriment. També va fer la mateixa consideració en la generalització de la gramàtica però en aquesta ocasió ho havia de fer “*a viva voz o con explicaciones y auxiliadas del Epitome.*”²⁸²

Poca cosa variarà en les visites de l'inspector en 1862 en relació a les realitzades en anys anteriors a l'escola de la mestra Juana Martínez Rodríguez. De nou es centrarà en l'aplicació dels principis pedagògics de Odón Fonoll i l'ús de les pissarres de pedra, en definitiva els mateixos suggeriments que li va fer a Ana Maria Martínez.²⁸³

²⁷⁹ Ídem.

²⁸⁰ AHUV. EP. 70.4.39. Data de la visitas 13 de novembre de 1862

²⁸¹ Ídem.

²⁸² Ídem.

²⁸³ Ídem.

La visita de 1864 continuarà amb les mateixes indicacions, però la sordesa de Juana Martínez Rodríguez, va motivar que a l'escola elemental completa, que estava a càrrec seu, fos reforçada amb una mestra auxiliar.²⁸⁴

Pel que fa de l'ensenyament privat, en les visites realitzades durant 1859, apareixen dues mestres encarregades de l'ensenyament primari de les xiquetes i uns anys després a petició de la Junta Provincial d'Instrucció Pública envia una relació d'alumnes matriculats en les diferents escoles quedant reflectides únicament les escoles públiques (Veg. Quadre 18).

Serà en l'any 1859 quan queden identificades les dues escoles privades, una a càrrec de Juana Sánchez i l'altra a càrrec de Francisca Ripollés. Com veiem l'Ajuntament envia les dades corresponent a 1860 i no reflecteix cap alumne matriculat en les escoles privades, tot i que en la graella que envia a la Junta Provincial d'Instrucció Pública sí que està destina l'espai per a les escoles privades.²⁸⁵

L'escola elemental privada de xiquetes de Juana Sánchez, la qual venia dirigint des de 1842, tenia quatre seccions, més les de labors, calça, cosir i brodar. Utilitzava el sistema mixt i com la resta d'escoles vistes fins ara, prevalia el sistema simultani. Els resultats de l'ensenyament, a criteri de l'inspector eren considerats mitjans tot i que en doctrina era on hi havia "*mayor instrucción en mayor número.*" La valoració que tenia de la mestra en relació a l'ordre, maneres i endreç personal era de bastant. Les alumnes Dolores Garcia i Genoveva Silvestre eren les més instruïdes i educades, a criteri de l'inspector. Les seccions en què tenia distribuïdes a les alumnes eren; Religió i Moral, Història Sagrada, Lectura i Escriptura.²⁸⁶ És una mestra que no utilitzava els registres d'assistència, matrícula i classificació. Imposava càstigs, repressions i retencions però cap premi. Per a l'inspector D. Domingo Pío Aguirre, era una mestra poc assabentada del reglament orgànic i ordres vigents. Crida l'atenció com l'inspector en cap moment utilitza el qualificatiu de bo o bastant com va fer en altres mestres. Aquesta era la valoració:

“Su instrucción es escasa, regular en religión, su aptitud regular, su capacidad regular, su aplicación regular, su carácter apacible de carácter

²⁸⁴ AHUV. EP.1005. Data de la visita 19 de novembre de 1864.

²⁸⁵ A.M.O. Esborranys d' oficis, Data del document 22 de gener de 1861.

²⁸⁶ AHUV. EP. 68.5.15. En Religió i Moral varen arribar fins el catecisme del P. Vives, en Història Sagrada fins l'antic testament, a la lectura regular en prosa i en l'escriptura a la 2º de Iturzaeta.

apacible y maneras vulgares. Disfruta de regular concepto público y si se halla en armonía con las autoridades por su comportamiento.”²⁸⁷

L'altra escola elemental de xiquetes privada estava a càrrec de Francisca Ripollés, la qual venia ocupant des de 1850. Tenia les mateixes seccions que Juana Sánchez, utilitzava també el mateix sistema d'ensenyament mentre que els resultats de l'ensenyament segons, l'inspector eren mitjans. La resta de valoracions en relació als resultats de l'ensenyament eren pràcticament les mateixes amb la diferència que Francisca Ripollés introduïa l'aritmètica arribant fins a la multiplicació i en escriptura havia arribat fins a 5^a de Iturzaeta. Les alumnes més instruïdes i millor educades varen ser Ángela Soriano i Salvadora Maicas. L'inspector considera que la mestra estava poc assabentada del reglament orgànic i ordres del moment però valora com a bona la instrucció, sobretot en Religió i Escripura. La mateixa consideració feia respecte de l'aptitud, mentre que la capacitat i aplicació varen ser qualificats de bastant. A criteri de l'inspector, tenia un caràcter sever i dòcil, de maneres fines, bon concepte públic i amb harmonia amb les autoritats municipals. No duia els registres d'assistència, matrícula i classificació i tampoc utilitzava els premis encara que en els càstigs, igual que Juan Sánchez, utilitzava la repressió i retenció en classe.²⁸⁸

De no la construcció de nous espais escolars o en el seu defecte el lloguer de locals destinats a tal efecte no eren la solució triada per les autoritats municipals a l'hora de poder atendre en major nombre de xiquets i xiquetes, optant-se per disposar de mestres auxiliars. Aquest va ser el cas de l'escola de pàrvuls qui tenia com ajudant a Rafael Úbeda que la va abandonar en 1863 al marxar a viure a València. L'altre cas el tenim en Quintina Sempere Oviedo qui s'encarregava de donar suport a la mestra Ana Maria Martínez des de setembre de 1861.

En 1866 l'Ajuntament va enviar al Governador Civil de la Província un informe sobre els edificis públics indicant el seu valor i l'estat d'ús en què es trobava. Les tres escoles ubicades en S. Carles estaven en bon estat d'ús, desconeixien la seua antiguitat i tenia un valor de 9.000 escuts.²⁸⁹

²⁸⁷ AHUV. EP.68.5.15.

²⁸⁸ *Ídem.*

²⁸⁹ A.M.O. Esborranys d' oficis, 16 d'agost de 1866. Cal recordar que amb anterioritat s'ha pogut observar que aquestes escoles havien patit cert deteriorament i que les seues condicions no eren les més idònies.

Si amb anterioritat s'ha apuntat que a la ciutat d'Ontinyent no s'ajustava al que fixava en la Llei Moyano, hom pot evidenciar com deu anys després a Ontinyent, amb 11.015 habitants calien sis escoles elementals completes per a cada sexe, una de pàrvuls i una superior. L'any 1867a la ciutat d'Ontinyent hi havia censats 1958 menors de 7 anys. Però buidant el padró d'habitants al que fem referència i seguint la Llei Moyano tenim que la població en edat escolar a Ontinyent era de 921 xiquets i xiquetes (Veg. Quadre 24)²⁹⁰

Distribuïm els grups d'edats que figuren en el padró tal com s'inclouen en les dades escolars de 1864, la xifra resultant supera els dos mil xiquets i xiquetes entre els 4 i 12 anys. Tanmateix són evidents les dificultats per tal d'establir comparacions, ja que les dades del padró s'obtenen tres anys després de l'últim registre escolar al mateix temps que aquest últim registre no deixa amb claredat les edats dels xiquets i xiquetes tan els menors de 6 com els majors de 10 anys. Malgrat els entrebancs trobats, hom pot confirma una evidència que es repetirà any rere any; la manca de places escolars durant tot el segle XIX.

Si comparem les dades dels alumnes escolaritzats en 1860, tant les recollides en les visites de l'inspector (Veg. Quadre 18) com les que elabora el mateix ajuntament a finals de 1859, les diferències són ben poques respecte de la quantitat de xiquets i xiquetes amb edat escolar i escolaritzats. Aquest fet ve a corroborar allò que s'ha dit abans; la manca d'escoles és una evidència i la resposta per part de l'Ajuntament és la mateixa, és a dir, mantenir les escoles existents sense apostar en la creació de nous espais escolars. Tampoc s'observa increment en les escoles privades circumstància, que com veurem més endavant, s'invertirà.²⁹¹

La Llei Moyano establia la manera de com es podia atendre a aquest dolent procés escolarització i per tant millorar els nivells d'analfabetisme mitjançant les escoles

²⁹⁰ A.M.O: Padró d'habitants de 1867. La distribució que fa el llibre del padró d'habitants d'Ontinyent és la següent; 5.544 homes i 5.471 dones amb una suma d'11.015 habitants dels quals 1958 eren menors de 7 anys i la resta, 9.057 majors de 7 anys. A més a més distingeix la distribució de la població en funció de si residien en la ciutat, els quals eren 8.404 i aquelles famílies que vivien a dues mil vares (a 1 kilòmetre i 671 m) suposaven un total de 280 veïns o "almas." Però també inclou 2.326 habitants que vivien a partir de les 2000 vares "*hasta el confín del termino municipal*." Són doncs de les alqueries de José Soriano, Antonio Penades, Miguel Donat, Joaquín Ureña, Vicente Tolsà, Gabriel Martínez i Miguel Pastor. També s'inclou la Solana de Antonio Pla, Antonio Mora, Agustín Beneito, Vicente Micó. Per últim s'inclou els Alhorines de Vicente Pla Torró, Vicente Calabuig, José Ferrero, Vicente Micó, Vicente Ureña, Vicente Revert i José Revert.

²⁹¹ A.M.O. Esborranys d' oficis, 1860. Estadística enviada a la Junta Provincial d'Instrucció Pública de València. Desembre de 1860.

nocturnes o de diumenge.²⁹² En el cas d'Ontinyent, en 1859 a proposta dels mestres de primària es va traslladar a la Junta Local d'Instrucció Pública d'Ontinyent la importància de crear una escola dominical d'adults, sense cap retribució i que havia d'iniciar les classes el primer diumenge de febrer de 1859.²⁹³ S'opta per generar les escoles d'adults per atendre als joves majors de 14 anys i així lluitar contra l'analfabetisme en detriment de crear nous espais escolars que pogueren millorar el procés d'escolarització i en tot cas evitar l'elevat índex d'analfabetisme.

L'article 6 i el 108 de la Llei Moyano especificaven que els sordmuts i cecs havien de rebre l'ensenyament primari adaptat a les seues característiques en establiments especials. Entenem que a tal efecte el Governador de la Província va demanar a l'Ajuntament d'Ontinyent les dades respecte dels cecs i sordmuts que vivien a Ontinyent, diferenciant aquells que conservaven certa capacitat auditiva.

El grup d'ontinyentins cecs estava format per 6 persones, tot ells majors de 15 anys, dels quals sol 1 era dona, la resta homes. Tots havien perdut la visió per accident i com s'observa cap tenia edat escolar.

Els sordmuts estaven formats per 7 persones dels quals 5 eren homes i 2 dones. Només tres eren menors de 15 anys sense saber si tenien edat escolar. No hi havia cap ontinyentí que conservara alguna resta de capacitat auditiva.²⁹⁴ Així doncs tampoc hi havia cap xiquet o xiqueta que necessitara una atenció específica derivada de la seua sordesa o ceguesa.

Atenen a altres qüestions més de caràcter polític, la Constitució de 1869 va generar conflictes entre les mestres de les escoles de primeres lletres de xiquetes i les passants que hi havia en cada una d'elles. Concretament fem referència a les escoles a càrrec de Ana Maria Martínez Soler i Juana Martínez Rodríguez. En setembre de 1869 les dues mestres en qüestió es varen dirigir a l'alcalde per aclarir el perquè no juraren la Constitució de 1869, argumentant que *“el regente del reino, en consideración a no haberse acordado la forma en que los profesores han de prestar el juramento de la Constitución del estado, ha dispuesto en diez y siete de julio último que hasta tanto se*

²⁹² Articles 106 i 107 de la Llei Moyano.

²⁹³ A.M.O. Educació 1860-1870. Escrit de la Junta Local d'Instrucció Pública a l'alcalde i signada per José Mayans amb data 21 de gener de 1859.

²⁹⁴ A.M.O. Esborranys d'oficis, 5 de desembre de 1860.

comuniquen las órdenes oportunas no se exija a dichos funcionarios el referido juramento, no se tome ninguna medida contra los que ya se hubieren negado”²⁹⁵

Les dues mestres varen ser suspeses, en agost del mateix any, tot i que, com veurem més endavant, continuarien exercint. Sembla que les diferències, sobretot entre l’auxiliar Quintina Sempere Oviedo i la mestra Juana Martínez Rodríguez s’arrossega des de 1863, quan la mestra auxiliar es dirigeix a l’Ajuntament exposant que venia exercint d’auxiliar des de 1861. Des d’aqueix moment estava reclamant l’augment de sou argumentant, en el seu favor, que en l’escola de Juana Martínez Rodríguez, *“era público y notorio que la costura que tenía a su cargo, con poca concurrencia por aquel entonces.”*²⁹⁶ i que li se varen assignar a la mestra titular 300 reals de velló i 100 a l’auxiliar. Continua manifestant que en els moments en què Quintina Sempere Oviedo va prendre possessió com auxiliar tenia matriculades a 100 xiquetes i que transcorreguts tres anys la matrícula havia augmentat a 200 alumnes. En definitiva Quintina Sempere Oviedo demanava que *“se le abone lo conveniente por el tiempo pasado y que de ahora en adelante pueda contar con la recompensa debida a su trabajo.”*²⁹⁷

En febrer del mateix any Quintina Sempere Oviedo torna adreçar-se a l’Ajuntament per reclamar el que considerava seu. L’Ajuntament va contestar que no podien donar tràmit a la seua demanda si no era iniciat per la mestra titular, cosa a la qual s’havia negat. La demanda de Quintina Sempere Oviedo era que *“se le ingresen los cuatrocientos reales que sin culpa suya y a pesar de sus continuas gestiones se le han dejado de pagar y que de ahora en adelante se iguale la costura que está bajo su dirección con la otra, por el mayor número de niñas que asisten.”*²⁹⁸

L’abril de 1866, la mestra Juana Martínez Rodríguez, es va dirigir a l’Ajuntament demanat la seua jubilació, el seu estat de salut no era el més idoni per continuar la seua tasca docent, atenent que estava completament sorda al mateix temps que va romandre molts dies malalta i postrada en el llit. Afortunadament i en paraules de Juana Martínez *“la enseñanza, bien a su pesar, hubiera estado abandonada sino tuviera por pasante a la maestra Dª Quintina con la cual la es preciso dividir su escasa dotación.”*²⁹⁹

²⁹⁵ A.M.O. Educació 1860-1872. Instància amb data 17 de setembre de 1869.

²⁹⁶ A.M.O. Educació 1860-1872. Instància amb data 15 de gener de 1863.

²⁹⁷ *Ídem.*

²⁹⁸ A.M.O. Educació 1860-1872. Instància amb data 6 de febre4 de 1863.

²⁹⁹ A.M.O. Educació 1860-1872. Instància amb data 19 d’abril de 1866.

Encara no havia passat un any d'aqueixa instància que presentaren les dues mestres, separades de la docència per no jurar la constitució, quan la mestra Quintina Sempere Oviedo, aleshores passant de l'escola a càrrec de Juana Martínez Rodríguez, es va dirigir a l'Ajuntament demanat les respectives certificacions de les actes on es varen negar a jurar la constitució, però també de les notificacions que s'enviaren tant a la Junta Provincial d'Instrucció Pública com al Governador Civil de València per este fet. A més a més, segons es desprén de la instància, varen nomenar a Quintina Sempere Oviedo i Àngela Garí com a mestres, juraren la constitució i es feren càrrec de les escoles corresponents per a després ser reposades en detriment de les recurrents.³⁰⁰

En aquest mateix any de plet entre la mestra Quintina i l'Ajuntament, s'ha tingut accés a un document important a l'hora de completar les dades escolars ontinyentines. Des del punt de vista econòmic coneixem quina era la despesa, en el quinquenni 1866-1870, al voltant del pagament dels mestres i del material. Les quantitats anuals relatives al pagament dels mestres varien ben poc, sols en l'any 1867 hi ha un increment econòmic que es mantindrà fins a 1870. Les quantitats destinades per a l'adquisició o construcció de locals destinats per a escola va ser de zero pessetes mentre que per al manteniment i habitació dels locals va tindre un xicotet increment per a baixar considerablement de les 540,50 pessetes de 1869 a les 88,76 pessetes de 1870. La mateixa consideració cal fer al voltant de la compra del material i endreç escolar. El lloguer dels espais destinats a escola tindran una despesa que es vora incrementada entre 1867 i 1869 per a baixar en 1870. Curiosament no s'inclouen en aquestes dades econòmiques cap referència a les aportacions de les fundacions quan històricament, cobrien les despeses de les escoles públiques amb l'Administració d'Exea. Tampoc va rebre cap subvenció de l'estat i totes les despeses destinades a la instrucció pública tenien un origen municipal.(Veg. Quadre 26).³⁰¹

Aleshores hi havia quatre escoles per als xiquets; una superior, una elemental completa, d'altra elemental incompleta i una de pàrvuls. L'ensenyament públic per a les xiquetes estava format només per una escola elemental completa. L'ensenyament privat estava format per una escola elemental completa per a xiquets i dues per a adults, una per a cada sexe. Curiosament no fa cap referència a les escoles privades per a xiquetes,

³⁰⁰ A.M.O. Educació 1860-1872. Instància amb data 16 de febrer de 1870. Llibre d'actes de 23 de febrer de 1870. Correspondència d'eixida 1870 números 61 i 62.

³⁰¹ A.M.O. Correspondència eixida 1870, Núm. 1351 amb data 22 de novembre de 1870.

indicant només l'existència una escola pertanyent a congregacions religioses, que tenia subvenció municipal, es tractava, com veurem més endavant, de l'escola ubicada en l'Hospital de Beneficència. Per últim a la pregunta "*En las escuelas públicas, ¿Qué culto es el que enseñan?*" La resposta va ser "*El Católico.*"³⁰² L'ensenyament de la religió, que romandrà present sempre, durant tots els moments històrics i que tindrà com a objectiu l'ensenyament "*del culte catòlic*" en l'escola pública i legitimar el seu espai en l'ensenyament tant públic com privat.

Han passat quasi setanta-cinc anys des que s'incita aqueix intent per part de Vicente Peñalba i Pont de desenvolupar l'arranjament de la instrucció pública a Ontinyent, els mestres de les diferents escoles públiques no tenen normalitzat el pagament del seu sou i els espais escolars són ben poc diferents, mantenint-se les escoles de Sant Carles ubicades en l'antic convent dels Jesuïtes, com a principal centre escolar. De nou, en 1875, el reclam dels sous de tots els mestres de les escoles públiques, torna a posar de manifest la despreocupació i desinterés per part de l'ajuntament a l'hora d'afavorir la instrucció pública. L'argument esgrimit per les mestres i els mestres continua sent el mateix: "*Y como la mayor parte de los firmantes no cuentan con otros medios para el sustento y alimentación de sus respectivas familias que el producto de sus asignaciones.*"³⁰³ La reclamació es feia extensible als diners que feien falta per poder adquirir els materials de l'escola, que venia arrossegant-se des de feia vint-i-sis mesos.

Si abans s'ha vist com l'ensenyament públic superava a l'ensenyament privat, sense donar resposta a l'escolarització dels xiquets i xiquetes ontinyentins, en 1875 comença a invertir-se aquesta tendència i des d'instàncies municipals comença a potenciar l'ensenyament privat. L'any 1869 Ontinyent disposava d'una escola superior per a xiquets d'altra elemental completa, i dues elementals per a xiquetes i una de pàrvuls, en 1875 com veurem més endavant estava funcionant l'escola de la Beneficència, l'escola de Fontanars deixa de funcionar i tampoc hi ha escola d'adults.³⁰⁴

³⁰² *Ídem.* La resta de preguntes que es realitzen tenen respostes molt genèriques i que no ens permet conèixer dades més concretes de la situació escolar ontinyentina del moment. Posa de manifest que a Ontinyent en aquests moments no hi havia cap escola ni iniciativa diferent de l'estamental i que s'apartara de l'ensenyament de la religió com eix central de la seua activitat escolar.

³⁰³ A.M.O. Educació 1860-1872. Instància amb data 12 de setembre de 1872. En l'esmentada instància s'identifiquen amb claredat els noms dels respectius mestres; Carmelo Ripoll, José Maria Caballero, Juan Candela, Ana Maria Martínez, Quintina Sempere i Salvadora Lorda "*por ausencia de Dª Juana.*"

³⁰⁴ A.M.O. Esborranys d' oficis, 1875. 21 d'agost de 1875. En 1877 s'incorpora a una de les escoles, sense especificar a quina, la Mestra Bibiana Calvo Rodríguez com a substituta. A.M.O. Esborranys d' oficis, 1877. 23 de gener de 1877.

Tres anys després, la xarxa escolar privada a Ontinyent estava formada per tres centres privats, tots ells destinats a l'ensenyament de les xiquetes al mateix temps que s'inclou una escola d'adults.³⁰⁵ Tres dies després de recollir les dades de l'ensenyament privat l'Ajuntament recull les mateixes dades però de l'ensenyament públic. Són els mateixos mestres i les mateixes escoles per a la superior i les elementals de xiquets i xiquetes. Sols hi va haver noves incorporacions a l'escola elemental de xiquets incompleta a càrrec de Policarpo Benedito i la de pàrvuls a càrrec de Julio Such Company (Veg. Quadre 25).³⁰⁶ En 1878 Quintina Sempere Oviedo ocuparà la plaça de la mestra Ana Maria Martínez Soler que va morir el 9 d'abril de 1878.³⁰⁷

Tal com s'ha apuntat anteriorment en 1870 es va posar en funcionament una escola privada en l'Hospital de Beneficència, a proposta del mateix ajuntament i amb el suport econòmic de la Fundació d'Exea, involucrat en la seua creació el mestre Carmelo Ripoll Cantó.

Segons apunta Alfredo Bernabeu, el 22 de maig de 1870 l'alcalde es va dirigir a la junta de l'hospital amb la proposta de què es creara una escola amb l'objecte de *“recoger a los niños que divagan por las calles en su infantil edad en que principian a adquirir hábitos de holganza y males costumbres”*³⁰⁸

Com s'ha indicat, gràcies a la donació de 25.000 reals per part de la Fundació d'Exea, la qual estava regida per dos regidors de l'Ajuntament, es va poder adquirir una casa que era destinada com a col·legi. Aqueix edifici i d'acord amb el conveni establert no podia ser destinat a altre ús que el d'escola i cap altra administració podia donar-li ús distint. Si no es complia aquest compromís el que s'havia de fer era abonar a la Fundació d'Exea l'import destinat a aquest menester. L'Ajuntament també va contribuir en una subvenció per poder contractar al mestre encarregat de l'escola en qüestió, tasca encomanda a Carmelo Ripoll Cantó.³⁰⁹

Esta escola, també coneguda com a casa-escola, era la que pertanyia als Jesuïtes i que en 1806 es volia destinar com espai escolar. Aquest edifici devia ser la primera

³⁰⁵ A.M.O. Esborranys d' oficis, 1878. 4 de febrer de 1878.

³⁰⁶ A.M.O. Esborranys d' oficis, 1878. 22 de febrer de 1878.

³⁰⁷ A.M.O. Esborranys d' oficis, 1878. 30 d'abril de 1878.

³⁰⁸ BERNABEU GALBIS, Alfredo. *El santo Hospital de Ontinyent. Curiosidades de una época. Misceláneas. Documentos. Hospital de Beneficencia*. Ontinyent: Serveis de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent. 1991. Pàg.55.

³⁰⁹ *Ídem*

residència que ocuparen els Jesuïtes abans de construir el convent i col·legi ubicat en l'actual parròquia de Sant Carles.³¹⁰

La memòria anual de 1880, enviada al Governador Civil de la Província, dibuixa una realitat social, econòmica i educativa prou dolenta. En relació a la xarxa escolar la ciutat d'Ontinyent comptava amb sis escoles de les quals 4 eren de xiquets i 2 per a xiquetes amb una matrícula de 479 alumnes per a les quatre escoles de xiquets i de 377 per a les dues escoles de xiquetes. Malauradament la memòria no especifica quines eren les quatre escoles de xiquets ni tampoc les dues de xiquetes. (Veg. Quadre 27 i 28).

La mateixa consideració cal fer de les escoles privades les quals, sense especificar la matrícula indica que hi havia dues escoles, una per a xiquets i d'altra per a xiquetes. D'aquesta manera veiem que la xarxa escolar a Ontinyent estava formada per huit centres escolars, no hi havia cap d'ensenyament secundari, "ni institutos, museos o centros de instrucción de ninguna clase."³¹¹ Caldrà esperar a 1884 perquè es posarà en funcionament les classes per a batxillers, amb subvenció de l'Ajuntament d'Ontinyent, que seran assumides pels PP Franciscans en 1894.

Les visites a les escoles dels membres de la Junta Local de Primer Ensenyament descriuen una realitat escolar que ben poc difereix de l'estudiada fins ara. Pràcticament a les acaballes del segle XIX es va girar visita la superior a càrrec de Carmelo Ripoll Cantó, que com s'ha vist era la que més pressupost tenia, amb una matrícula de 86 alumnes i una concurrència de 68. Disposava de mestre auxiliar que era Justo Tortosa Galiana:

"Asistencia muy completa; estado de satisfacción de la instrucción de los alumnos muy completa, notándose adelantos desde la última visita, lo cual demuestra una vez más el constante celo que distingue al

³¹⁰*Ídem.* Amb anterioritat s'ha apuntat que la segona escola que va quedar inclosa en el pla per a l'arranjament de l'ensenyament impulsat per Vicente Peñalba i Pont, podia ser estar fent referència a aquesta casa-escola.

³¹¹*Op. Cit.* Cita 62. "Les dades que figuren en l'esmentada memòria dibuixen una ciutat pobra a nivell, econòmic, cultural, polític, social i educatiu: "La inmigración de este término municipal no es conocida, siendo muy considerable la emigración anual de la clase jornalera, ya a Castilla, ya a la ribera del Júcar, ya a las posesiones francesas, cuya causa única es la falta de Trabajo...En esta localidad no se publica periódico de ninguna clase, tampoco existen bibliotecas notables, ni librerías y gabinetes de lectura ni se ha publicado libro alguno durante este periodo careciéndose por completo de asociaciones políticas, científicas, literarias o artísticas... Dadas las condiciones características de esta localidad, no podrá haber naturalmente y en efecto no hay teatros ni espectáculos públicos de ningún genero"

*señor Ripoll en beneficio de la enseñanza, por ello se felicita al probo auxiliar que secunda los desvelos del citado profesor.”*³¹²

L'escola elemental a càrrec de José Villarrolla Alegre també disposava d'un mestre auxiliar, Julian Ribes Aguirre, els quals atenien a 160 xiquets i una assistència diària de 135. La matrícula quasi duplicava a l'escola superior regentada per Carmelo Ripoll Cantó. En aquesta ocasió la Junta Local d'Instrucció Pública considerava de nombrosa l'assistència dels alumnes tot i que aquest fet no impedia observar un bon ordre i organització de l'escola, que els obligava a reconèixer els desvetllaments del mestre amb el suport de l'auxiliar. En definitiva felicitaven als dos mestres, al considerar que l'estat de la instrucció en aquesta escola era satisfactori.³¹³

L'escola de xiquetes a càrrec d'Elodia Martínez Prades és valorada per la Junta Local d'Instrucció Pública de la mateixa manera que l'escola elemental de xiquets de José Villarrolla Alegre, és a dir, d'assistència nombrosa, d'ordre en classe i instrucció satisfactòria en labors, assignatures i escriptura. Li se va felicitar per l'interés demostrat envers les seues alumnes.³¹⁴

Altra de les escoles visitades va ser l'elemental de xiquetes a càrrec de Concepción González Brotons, mestra interina que amb una “*asistencia numerosísima, a pesar de ello se observa un orden esmerado en clase y un grado de instrucción brillante tanto en labores como en asignaturas y escritura.*”³¹⁵

Les dues últimes valoracions es centren en les escoles de pàrvuls, una pública i l'altra privada amb subvenció municipal. La primera d'elles estava a càrrec la mestra Ramona Garcia de los Ríos on estaven escolaritzats xiquets i xiquetes, els quals segons la Junta Local d'Instrucció Pública demostraven un avançament i cants que varen ser del gust dels membres de la junta, entenen que era resultat del desvetllament i cura tant de la mestra com de Concepción Donat Salvador, mestra auxiliar. L'assistència era molt nombrosa, disposava de material complet “*distinguida la instrucción de los niños de*

³¹² A.M.O. Educació 1880-1911. Exp. 3/1899. Acta amb data 22 de maig de 1899.

³¹³ *Ídem.*

³¹⁴ *Ídem.* L'article 5é de la Llei Moyano deia que “*en las enseñanzas elemental y superior de las niñas se omitirán los estudios de que tratan el párrafo sexto del art.2º y los párrafos primero y tercero del art. 4º reemplazándose con: Primero: Labores propias del sexo. Segundo: Elementos de dibujo aplicado a las mismas labores. Tercero: ligeras nociones de higiene domestica*” En el cas de l'escola elemental es canviaven les breus nocions d'agricultura, indústria i comerç, segons les localitats per “*labores propias de su sexo.*”

³¹⁵ *Ídem.*

*ambos sexos de la primera secció.*³¹⁶ L'altra escola de pàrvuls és identificada com un Patronat i estava instal·lada en l'Hospital de Beneficència a càrrec de les monges "Hijas de la Caridad." Fan les mateixes valoracions que l'escola anterior, afegint que els xiquets i xiquetes de la primera secció estaven "muy instruidos relativamente a la edad que tiene."³¹⁷

La majoria de les escoles superaven el centenar d'alumnes matriculats, amb una assistència que es situava entre el 62% de l'escola elemental a càrrec de la mestra Elodia Martínez Prades i el 84'1 de l'escola elemental de xiquets a càrrec de José Villarroya Alegre. (Veg. Quadre 30)

The image shows a handwritten document titled "Presupuesto Municipal 1896" (Municipal Budget 1896). It is a detailed financial statement, likely from the town of Ontinyent, detailing income and expenses for the year 1896. The document is written in Spanish and includes several tables of numbers and text. At the bottom, there is a summary table with columns for "Cuentas de 1895", "Cuentas de 1896", and "Diferencia". The document is signed and dated "Ontinyent a 31 de Julio de 1896".

PRESSUPOST MUNICIPAL 1896.

³¹⁶ Ídem.

³¹⁷ Ídem.

3.2.-L'ESCOLA DE FONTANARS DELS ALFORINS³¹⁸

La Junta Provincial d'Instrucció Pública de València es va dirigir a l'alcalde d'Ontinyent comunicant-li que el 8 de juny de 1866 el Rector de la Universitat Literària va traslladar ofici a la Junta mencionada en la qual el director General d'Instrucció Pública li comunicava que en data 24 de maig del mateix:

“Esta dirección general a dispuesto la creación de una escuela elemental incompleta³¹⁹ de niños en la población rural de Fontanars, jurisdicción de Onteniente. Lo que esta junta traslada a usted para su cumplimiento, asignando a la nueva escuela 180 escudos.”³²⁰

Des de 1866 regentava l'escola el mestre Francisco Huesca i Sánchez, natural de Caudet, des del primer d'octubre de 1867 fins al 9 de febrer de 1868 de manera gratuïta, data en què la Junta Provincial d'Instrucció Pública nomena mestre interí a Francisco Tormo Montés.³²¹

Dos anys després d'haver creat l'escola i dotar-la de mestre sembla que encara no estava en funcionament. L'Ajuntament havia encetat les gestions pertinents per a la cerca de local sense obtenir els resultats desitjats per la qual cosa va proposar utilitzar a tal efecte *“un acomodado salón, dependencia de la Iglesia del mencionado caserío y*

³¹⁸ Fontanars dels Alforins, poble de la Vall d'Albaida que fins a 1927 es segrega del terme municipal d'Ontinyent. Justament l'exposició de motius que precedeix el decret de la creació del poble de Fontanars entre altres raons exposa que disposa d'escola i a més a més l'acta de constitució de la primera corporació local es va celebrar en seu escolar. Llibre de festes de 1967, Autor Enrique Tortosa Domènech. <http://www.fontanarsdelsalforins.es/es/sites/fontanarsdelsalforins.portalesmunicipales.es/files/segregaciondelmunicipio.pdf>. [12/12/2014]. Més endavant ampliarem les dades respecte de l'escola de Fontanars al quedar inclosa dins de la xarxa escolar pública d'Ontinyent, dedicant aquest capítol únicament a la seua creació i primers anys de funcionament.

³¹⁹ Segons la Llei Moyano s'entenia per escola incompleta la que no poguera abarcar les matèries pròpies de l'ensenyament elemental és a dir: Doctrina Cristiana i nocions d'Història Sagrada, Lectura, Escriptura, Principis de Gramàtica castellana amb exercicis d'ortografia, principis d'aritmètica, amb el sistema legal de mesures, pes i moneda. Breus nocions d'agricultura, indústria i comerç segons els pobles. A més a més s'establia que en ciutats menors de 500 ànimes calia una escola incompleta i a la volta mixta això sí amb la separació deguda. Els mestres que podien fer-se càrrec d'aquestes escoles eren els adjunt o passants els quals havien d'estar sota la vigilància del mestre de l'escola completa més pròxima. A més a més aquelles persones que es feien càrrec de les escoles completes no necessàriament havien de tenir el títol de mestres, sols calia, com en les escoles de pàrvuls, tenir el certificat d'aptitud i moralitat expedit per la Junta local i amb visat del Governador de la província. Llei Moyano articles 2,3,100,102,103,181 i 189

³²⁰ A.M.O. Educació 1860-1872. Notificació de la Junta Provincial d'Instrucció Pública de València a l'alcalde d'Ontinyent amb data 2 de juliol de 1862. Veg. BORDERA BORDERA, Tomàs Florenci. “L'escola a la fabriqueta (1891-1911) Apunts per historiar l'escolarització a Fontanars.” *Programa de Festes Patronals. Moros i Cristian*. [Fontanars dels Alforins], 2004, Pàg. 42-49.

³²¹ A.M.O Educació 1860-1872. Instància de Francisco Huesca Sánchez. 11 d'agost de 1870.

tomadas noticias resulta reunir el local las principales condiciones que se requiere para la cómoda enseñanza de los niños.”³²²

El temps passa i les dificultats per trobar escola i casa per al mestre continuen fins que en 1869 des de l’Ajuntament d’Ontinyent es va adreçar un escrit a l’alcalde de Fontanars, José Revert, indicant-li que si no quedava resolt l’assumpte, s’havia de clausurar l’escola. En aqueix moment el local que s’havia cedit estava sent utilitzant per l’església.³²³ Arriba el mes de juliol i després de diferents escrits adreçats entre el mestre de l’escola, l’Ajuntament d’Ontinyent i l’alcalde de Fontanars es va prendre el següent acord; *“la suspensión de la escuela elemental incompleta del caserío rural de Fontanars de este término, por estarlo ya de hecho con la agravación de costear el pueblo, el haber del maestro para que este viva en esta población sin prestar servicio de ninguna clase.*”³²⁴

Una volta deixada vacant l’escola de Fontanars per part del mestre Francisco Tormo Montés, d’altres s’interessaren per ocupar-la. Aqueix va ser el cas del mestre d’Ontinyent Romualdo Simó Falcó que el 6 d’agost es va dirigir a la Junta Local de Primer Ensenyament demanat s’adjudicara l’escola a la qual havia renunciat el mestre Francisaco Tormo.³²⁵ Un any després, Vicente Tormo Bernabeu, sense tenir el títol de mestre va optar a aquesta plaça, doncs considerava que *“no por eso deja de tener la abitud [sic] para el desempeño de dicho cargo.*”³²⁶

Els pares dels xiquets que assitien a l’escola de Fontanars posen de manifest, en un escrit que varen dirigir al President de la Junta d’Instrucció Primària d’Ontinyent, la seua preocupació en comprovar que els seus fills no podien assistir a l’escola i demanaven que Francisco Huesca tornara a fer-se càrrec. En l’esmentat escrit lamenten que els seus fills foren separats *“de la buena dirección y enseñanza a pesar de tener que satisfacerle con una corta retribución des de que esta cesante.*”³²⁷

³²² A.M.O. Esborranys d’oficis, Núm. 55, 14 de febrer de 1868.

³²³ A.M.O. Esborranys d’oficis, Escrit enviat a la Junta Provincial d’Instrucció Primària. 28 de maig de 1869.

³²⁴ A.M.O. Esborranys d’oficis, Núm. 901, 13 de juny de 1869. En maig del mateix anys la Junta Provincial d’Instrucció Pública va enviar a l’Ajuntament d’Ontinyent, la terna dels professors per a trialel de l’escola de Fontanars, formada per: Francisco Tormo, José Ortiz Ferrando i Pascual Caballero Zanon. Francisco Tormo va ser el mestre triat. A.M.O. Esborrany d’oficis, 1869. Amb data 28 de maig de 1869.

³²⁵ A.M.O. Educació 1860-1872. Instància del mestre Romualdo Simó Falco amb data 6 d’agost de 1870.

³²⁶ A.M.O. Educació 1860-1872. Instància de Vicente Tormo Bernabeu amb data 22 de setembre de 1871.

³²⁷ A.M.O. Educació 1860-1872. Instància signada per l’alcalde pedani Francisco Revert i Francisco Albero. Sindica que *“Manuel Ferri, Manuel Ribera, Agustín Ribera, Vicente Bordera, Francisco Ribera,*

En març de 1871 l'Ajuntament va cessar al mestre Francisco Huesca per considerar que havia deixat de desenvolupar les seues tasques.³²⁸ Tres dies després des de l'Ajuntament d'Ontinyent es va adreçar un escrit a l'alcalde de la tercera pedania dels Alforins, indicant-li que fera indagacions sobre el mestre Francisco Huesca Sánchez i vigilara *“con el más exquisito celo la conducta moral y política del que era maestro de escuela de ese caserío.”*³²⁹ La preocupació de l'Ajuntament d'Ontinyent anava més enllà, pretenia que aquesta informació s'ampliara detallant qualsevol acte immoral i impur que poguera realitzar el mestre, i si continuava exercint el magisteri en Fontanars.³³⁰ Efectivament així ho deien els mateixos progenitors que reclamaven la seua continuïtat, ja que estaven pagant-li a Francisco Huesca perquè continuara impartint classes a Fontanars.

Passa el temps i el problema no es resol, fins al punt que l'Ajuntament d'Ontinyent rep una notificació del Govern de la Província de València en la que li recorda que en el 27 de juliol de 1872 va enviar la proposta per a la provisió de l'escola de Fontanars a nom de Joaquín Moliner i que el 30 d'agost del mateix any li va tornar a recordar l'esmentat nomenament i com que continuava sense tenir cap notícia, es va dirigir escrit a l'alcalde d'Ontinyent, amb to amenaçador:

*“Por tanto, he acordado prevenir a usted que dentro del plazo de 30 días cumpla lo mandado por dicha junta (la provincial de primer enseñanza) y de conocimiento de haberlo verificado, pues de lo contrario me verá en la necesidad de adoptar contra usted las medidas coercitivas que correspondan.”*³³¹

Arribarà l'any 1875 i encara estarà per resoldre la qüestió de la manca de mestre en l'escola de Fontanars, per no dir que ha empitjorat, ja que ni tan sols hi ha mestre que s'ocupe dels xiquets. Així es després d'una instància que envien els veïns de Fontanars, encapçalada per l'alcalde de la tercera partida de Fontanars. L'escrit en qüestió no sols denuncia la manca de mestre sinó les conseqüències que provoca entre als seus fills, els

José Micó por no saber firmar estos lo hace a sus ruegos Mariano Nadal.” El document té data a Fontanars 11 d'agost de 1870.

³²⁸A.M.O. Correspondència d'eixida. 1871, número 190, 18 de març de 1871.

³²⁹A.M.O. Correspondència d'eixida. 1871, número 192, 21 de març de 1871.

³³⁰ *Ídem.*

³³¹ A.M.O. Educació 1860-1872. Govern de la Província de Valencia. Administración de Fomento. Negociado 4º. Número:763. Instrucción Publica. El document té data del 9 de setembre de 1872.

quals sols tenen com entreteniment el joc. Demanaven a l'alcalde d'Ontinyent que nomenara al mestre Francisco Castelló, natural d'Ontinyent i veí de la Font de la Figuera:

“Sería muy conveniente el tener un maestro por ver si nuestros niños se enseñan a ser Hombres y no teniendo enseñanza no pueden sacar esa luz tan necesaria para la juventud.

Y habiéndose presentado en esta un sujeto que dice non enseñara a nuestros hijos y da palabra de cumplir fielmente y también de vivir de continuo en esta.”³³²

La resposta de l'Ajuntament d'Ontinyent no va ser ràpida, en abril de l'any següent els pares demanen que Francisco Castelló es fera càrrec de l'escola de Fontanars, al mateix temps que d'altra instància, en aquesta ocasió del coadjutor de la Parròquia de Fontanars, demanava el mateix que els pares, però amb la matisació de si s'havia de triar algun mestre, aquest havia de ser una persona que reunir els millors coneixements de la instrucció primària.

Però el que ens interessa ara no sols el fet que el coadjutor de Fontanars demanara un mestre en aquestes característiques sinó que en l'escrit en qüestió expressa els principis d'una concepció educativa tradicional i de forta càrrega religiosa basada en la submissió i obediència als pares i superiors, aconseguint formar bons ciutadans i que complirà allò per la qual cosa foren creats per Déu:

“Nadie mejor que usted, conoce la imperiosa necesidad de que en las actuales circunstancias se forme desde la niñez el corazón, imprimiendo en las saludables máximas de la moral y la obediencia y la sumisión a sus padres y superiores para de esta manera formar buenos ciudadanos que llenen cumplidamente el gran fin por el cual Dios le creara.”³³³

Són moments de canvis en les polítiques educatives les quals tenen un caràcter més progressista i que de ben segur no havien de coincidir amb les idees del coadjutor, coneixedor de la importància que tenia la formació dels xiquets i aconseguir ciutadans submisos i obedients, propis d'una concepció educativa més tradicional i conservadora.

³³² A.M.O. Educació 1860-1872. Instància signada per l'alcalde de la tercera partida i 11 signatures més. El document té data de 14 de febrer de 1875.

³³³ A.M.O. Educació 1860-1872. Instància amb data 2 d'abril de 1876.

Malgrat tot, l'Ajuntament d'Ontinyent va prendre la decisió de tancar l'escola de Fontanars, precisament per què:

*“Enterado el ayuntamiento de que por falta de local y otras causas de halla abandonada la escuela de Fontanares hace tiempo y en especial desde primeros de diciembre sin que usted haya dado cuenta a la Junta Local de Instrucción Primaria ni a esta alcaldía y que desde la expresada fecha no ha hecho usted escuela, acordó en reunión de ayer suspender a usted en el cargo de maestro interino de Fontanares, entendiendo la suspensión desde 1º de diciembre sin perjuicio de dar cuenta a quien corresponda.”*³³⁴

Les contínues dificultats, a l'hora de consolidar l'escola incompleta de Fontanars, arribaran fins a l'extrem que en 1876 l'escola siga utilitzada per ubicar a la Guàrdia Civil per no estar oberta³³⁵:

“S. Maestro de la escuela de Fontanares.

*Habiendo sido ocupada por la Guardia Civil de ese puesto la casa que usted provisionalmente ocupa hasta tanto se instale dicha fuerza para la que estaba destinada y no encontrándose habitación a pesar de las diligencias practicadas donde situar la escuela de su cargo la Junta ha acordado suspender por ahora la referida escuela sin perjuicio de dar cuenta a superioridad. Continuando en el entretanto sus gestiones en la busca de local.”*³³⁶

L'escola de Fontanars dels Alforins no disposava de les millors condicions per poder dedicar-se com a espai escolar. El mestre encarregat, José Ramón Sarrión Marín, es va dirigir a la Junta Local d'Instrucció Pública, en l'any 1880, per tal de denunciar l'estat lamentable que reunia l'escola utilitzant els següents termes:

“que atendiendo a lo raquítko del local de esta escuela, que derechos los niños no pueden caber y lo nocivo y perjudicial que es

³³⁴ A.M.O. Esborranys d'oficis, 6 de febrer de 1875.

³³⁵ A.M.O. Esborranys d'oficis, número 459, de 21 d'agost de 1875.

³³⁶ A.M.O. Esborranys d'oficis, 1876, 1003/10.

para la salud de los niños por la putrefacción que exhala el corralito, que esta contiguo, del tío Faustino.”³³⁷

Tal com apunta el mateix mestre i coincidint amb l'opinió del metge, sembla que aquestes circumstàncies varen influir en la malaurada vida del seu fill, per la qual cosa demanava fos traslladada l'escola a la casa del mestre.³³⁸ Atenent a allò que exposa el mestre en la seua instància, hom pot entendre que efectivament hauria de fer molta calor, provocant un ambient poc propici per a donar classe. Era prou comú suspendre les classes en els mesos de canícula.

Quasi vint anys després l'escola de Fontanars dels Alforins torna a canviar de mestre i ocupant-la Ezequiel Simó Esparza fill de Romualdo Simó Falcó també mestre de l'escola de Fontanars des de 1883³³⁹.

La diferència dels pressupostos entre les escoles (Veg. Quadre 27) era significatiu l'escola superior la que més pressupost té destinat amb 417,42 pessetes, a càrrec de Carmelo Ripoll Cantó i la que menys la incompleta de Fontanars dels Alforins. Les tres escoles elementals la de xiquets i les dues de xiquetes tenien el mateix pressupost mentre que la de pàrvuls superava a la incompleta de Fontanars dels Alforins.

D'aquesta manera Fontanars dels Alforins continuarà formant part de la xarxa escolar pública d'Ontinyent fins a 1927, any en què Fontanars dels Alforins s'independitzarà d'Ontinyent.

³³⁷ A.M.O. Educació 1880-1911. Exp. 37/1880. El document té data 18 d'agost de 1880.

³³⁸ *Ídem.* A.M.O. Educació 1880-1911. Exp. 37/1880. El document té data 18 d'agost de 1880.

³³⁹ A.M.O. Educació 1880-1911. Exp. 2/1898. Romualdo Simó Falcó va compartir la seua tasca docent amb la de responsable del telèfon a Fontanars, el qual estava ubicat a l'escola La Fabriqueta de Fontanars. Bordera i Bordera, T. F. "Provisió i pèrdua del telèfon." *Programa de festes de Moros i Cristians de [Fontanars dels Alforins]*, 2005, Pàg. 85-92.

3.3.-L'ESCOLA GRADUADA A ONTINYENT

En 1900 la població ontinyentina oscil·lava entre els 10.078 i els 10.115 habitants, segons apuntaven els mateixos mestres en els respectius pressupostos. En el cas de Fontanars dels Alforins, Ezequiel Simó Esparza indica que hi havia 900 habitants. Sense comptabilitzar la matrícula privada ni tampoc la de l'escola de pàrvuls a càrrec de Ramona Garcia de los Ríos, les xifres obtingudes no s'allunyen gens de les dades escolars de dècades properes a la que ara ens ocupem.

De nou seran les actes de les Juntes Locals d'Instrucció Pública les que deixaran constància de la realitat escolar ontinyentina sobretot en els anys que l'ajuntament anava de tractar la implantació de l'escola graduada a Ontinyent.

La visita realitzada el 17 de juny de 1903 per part dels membres de la Junta Local d'Instrucció Pública, torna a mostrar-nos com l'aposta municipal a l'hora de fer efectiu el procés d'escolarització, passa per l'ús de les infraestructures pertanyents als ordes religiosos i l'església. Es va visitar el Col·legi de La Pureza de Maria perquè incloïa una escola elemental gratuïta ubicada en el mateix edifici i que estava subvencionada.³⁴⁰

L'escola de pàrvuls de l'Hospital de Beneficència també va ser objecte d'una visita dels membres de la Junta Local d'Instrucció Pública, emeten un judici que ben poc diferia del realitzat cinc anys abans:

“Las evoluciones y cantos que practican los niños a presencia de la junta fueron en extremo brillantes demostrando los desvelos de las Hijas de la Caridad que dirigen dicha escuela. Los niños de las primeras secciones de ambos sexos están muy instruidos relativamente a la edad que tienen justificando con ello los sacrificios hechos por las repetidas Hijas de la Caridad. La junta acordó consignar su expresivo voto de gracia por tan brillantes resultados.”³⁴¹

Pel que fa a les escoles públiques, l'escola superior va ser ocupada interinament pel mestre Vicent Ferrer Torres, a la mort de Carmelo Ripoll Cantó³⁴². L'opinió realitzada

³⁴⁰ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament, 1903-1913. Sessions del 26 de juny i 17 de juliol de 1903.

³⁴¹ *Ídem.*

³⁴² A.G.A. Secció Hisenda. Caixa/llogall 12/18907. Expedient: Irene Lopez Martin, vídua de Carmelo Ripoll Cantó. El mestre Carmelo Ripoll va morir el 2 d'agost de 1902 a l'edat de 73 anys. Va aprovar l'oposició

per la junta es va veure influenciada per l'empremta deixada per l'anterior mestre Carmelo Ripoll Canto condicionant la tasca del nou mestre interí que *“por los resultados obtenidos se deduce que el nuevo profesor secundado por el auxiliar procuraran sostener la instrucción a la altura que la dejó su anterior, de perdurable memoria D. Carmelo Ripoll Cantó, la junta felicito a los maestros que la dirigen.”*³⁴³

Els membres de la Junta Local de Primer Ensenyament d'Ontinyent en 1903 estava formada per:

1. L'alcalde; President; Manuel Mompó.
2. Regidor síndic; Blas Guzmán de Lema
3. Cura; Tomàs Valls Valls.
4. Jutge Municipal; Enrique Cerdà Marcos
5. Subdelegat de medicina; José Mª Bonastre Mir.
6. Tres pares de família;

en juny de 1857 amb el número 1 i va optar a l'escola superior d'Ontinyent que va regentar durant 45 anys. Exp. 1/1904. En un primer moment va ocupar la plaça el mestre Julián Ribes deixant-la vacant de nou per la seua dimissió, ja que pretenia presentar-se a oposicions per a diferents escoles de primer ensenyament i necessitava temps per a preparar-les i això li podia llevar temps per poder atendre l'escola superior. Consta que es varen presentar els mestres: Àngel Jordà Francés, natural de Bocairent; José Insa Úbeda, ontinyentí sense títol però considerava que tenia aptitud donat que va estudiar 9 anys al seminari de València exercint la docència durant 10 anys en centres privats; Pantaleón Villarroya Belenguer natural de Son del Puerto, Terol, batxiller d'arts per la Universitat de Saragossa, mestre revalidat de superior per la Universitat de València, alumne aprovat en dos cursos de facultat major i regent, en aqueix moment, de l'escola de les Coves de Vinromà, a la província de Castelló. Quatre mesos després de la mort de Carmelo Ripoll va ocupar la seua plaça, interinament el mestre Vicente Ferrer Torres, segons es després de l'inventari que el mestre auxiliar de l'escola superior, Justo Tortosa Galiana, va entregar al mestre en qüestió. La relació del material té data 1 de desembre de 1902, on podem observar que hi havia material didàctic propi per a l'ensenyament secundari i que, d'alguna manera, ens permet esbrinar el nivell de preparació de Carmelo Ripoll Cantó: *“Máquina Neumática con campana de cristal y sus adherentes, hemisferio de Brandeburgo y rompe vejigas, máquina eléctrica de Haltz, motor eléctrico y una bobina, pila eléctrica de cuatro elementos, microscopio, nivel de aire...”* A.M.O. Ed. 1880-1910 Expt 4/1902 *“Inventario del menaje y libros existentes en la escuela superior de esta villa y de los cuales se hace entrega al maestro interino D. Vicente Ferrer Torres por cese del maestro provisional D. Justo Tortosa Galiana.”* La plaça vacant del mestre Carmelo Ripoll Cantó va ser ocupada per Juan José Calatayud Guardiola el 13 de setembre de 1904. A.M.O. Exp. 4/1901. El mestre Carmelo Ripoll Cantó fou un clar representant del regeneracionisme catòlic que veia en l'educació catòlica el principal punt de partida per donar una solució al problema espanyol amb una formació catòlica des de l'escola i també des de fora de l'escola amb els Cercles Catòlics Obreres. Carmelo Ripoll fou mestre del Cercle Catòlic d'Ontinyent en 1892 el qual venia funcionant des de 1886. Donaven suport a aquest *Circulo Obrero Católico “el Doctor D. Tomàs Valls, D. Miguel Belda y su digno presidente señor Tortosa.”* Proposta catòlica obrera, amb 200 alumnes a Ontinyent, que pretenia respondre als discursos obreres alternatius: *“Aprendan los socialistas, compañeros de Iglesias, y comparen que de su estudio deducirán una verdad como un templo, que solo la Iglesia tiene medios para redimir al pobre de la abyección a que la avaricia del patrono sin Dios le lleva y que solo la caridad cristiana redime al hombre en sus desgracias.”* *El Alicantino. Diario Católico*, 28 d'agost de 1892. Número 1369 Era considerat *“un maestro ilustrado, moderno y para España donde la religión del estado es la católica.”* *Las Provincias*, 17 d'agost de 1902. Any XXXVII. Núm. 13.139.

³⁴³ *Op. Cit.* Cita 340.

- José Valls Valls.
- José Sanz Ferri.
- Rafael Úbeda Puigmolto.

7. Dos mares de família;

- Salvadora Donat Cabanes.
- Mercedes Valls Valls.³⁴⁴

Altra qüestió a tenir en consideració en els anys previs a l'intent d'implantar l'escola graduada a Ontinyent és l'inici dels lloguers com a resposta a la manca d'espais escolars. És així com s'evitaven despeses majors a l'hora d'iniciar projectes de gran envergadura com podria ser la construcció d'escoles de nova planta. La resposta amb el lloguer era més ràpida, eficaç i a la volta més econòmica, facilitant la continuïtat de les escoles unitàries en detriment de l'escola graduada.

L'any 1905 l'Ajuntament i la Caixa d'Estalvis d'Ontinyent, aleshores Societat La Previsora, arriben a un acord de llogar els locals de l'esmentada societat per a destinar a escola pública i habitació per a mestre. Sembla que l'oferta obria la possibilitat que qualsevol entitat o particular poguera oferir locals per poder llogar i destinar per a escola pública. Serà així com José Marco Mateu, membre de la Junta Directiva de la Societat La Previsora, s'adreça a l'Ajuntament oferint un edifici de nova construcció que, segons expressa el document consultat, reunia les condicions i capacitats per a ser destinat com escola, tot i que no estava concebut per a aquest fi. El contracte signat exigia que el lloguer dels tres locals per a escola i dos per a casa habitació havien de tenir una durada de 10 anys amb un preu anual de 1.300 pessetes. Les reparacions dels desperfectes que podien ocórrer en els locals anaven a càrrec de la Societat La Previsora i les reformes pertinents a càrrec de l'Ajuntament. Un dels espais destinat per a escola es va compartir amb l'entitat per poder celebrar les Juntes Generals de la Societat La Previsora.³⁴⁵ Aquest contracte es va prorrogar en 1913, afegint-se únicament que s'ampliarà en el concepte que no es poguera demanar desnonament. En aqueix any encara era president de la Societat La

³⁴⁴ A.M.O. Actes de la Junta Local de Primer Ensenyament Sessions 30.de desembre de.1913. Sessió celebrada el 20 de febrer de 1903.

³⁴⁵ A.M.O. Educació. 1880-1911. Exp. 3/1905. Expedient instruït amb motiu del contracte de lloguer dels locals de la Societat La Previsora destinats a escoles públiques i habitació per als mestres. El document té data 31 de març de 1905. En aquells moments era president de la Societat La Previsora el rector de l'església de Santa Maria Tomàs Valls Valls, força implicat en temes educatius a la ciutat d'Ontinyent, al crear un centre escolar d'ensenyament secundari subvencionat per l'Ajuntament d'Ontinyent i que donarà pas a la creació del Col·legi Privat d'Ensenyament Secundari La Concepció, sent també director. *Op. Cit.* Cita 66, Pàgs. 25-31 i 110. *Op. Cit.* Cita 86, Pàg. 107.

Previsora, el Dr. D. Tomàs Valls Valls.³⁴⁶ En la Junta Local de Primer Ensenyament celebrada el 18 de juliol de 1908 es va acordar proposar a l'Ajuntament de crear una nova escola ubicada en el mateix local per tal que poguera ser dirigida per l'aleshores mestre auxiliar de la referida escola, Ángel Jordà Francés. Només calia habilitar el local de la planta baixa de Previsora, llogat pel mateix ajuntament, per tal que les escoles elementals, subvencionada per l'Ajuntament, pogueren alleugerar la seua matrícula, a la que assistien 141 alumnes.³⁴⁷

També serà des de les Juntes Locals de Primer Ensenyament, fins i tot durant els anys en què es plateja la implantació de l'escola graduada, des d'on s'establirà el criteri de promocionar els alumnes, de com passaven de curs en funció dels exàmens realitzats i que per tant formarien la matrícula per al curs 1908-1909, tant en l'escola superior, elementals com en la de pàrvuls. Crida molt l'atenció aquest fet, sobretot perquè no hi ha cap referència a la nova manera d'entendre la promoció dels alumnes des de la perspectiva de l'escola graduada, sinó que preval una concepció encara de l'escola unitària:

- Els alumnes de la secta secció, de l'escola del mestre José Villarroya Alegre que havien obtingut una qualificació d'excel·lent. També podien passar aquells de la quinta secció que havien obtingut excel·lent o notable.
- Els alumnes de la primera secció de l'escola dirigida per Justo Tortosa Galiana que havien obtingut excel·lent i els de la quinta secció que havien obtingut excel·lent i notable.
- Pel que fa a l'escola de pàrvuls que dirigia la mestra Ramona Garcia de los Ríos, els alumnes podien passar a les respectives escoles elementals en el moment en què tingueren 7 anys distribuint-se proporcionalment entre les diferents escoles.
- No es podia permetre el canvi d'escola durant el curs a no ser que hi haguera una causa justificada però sempre en funció del que poguera dir la Secció Protectora.³⁴⁸

³⁴⁶ *Ídem.*

³⁴⁷ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1903.1913. Sessió del 17 de juliol de 1908. En el setmanari *El Cascabel* apareix una nota de premsa on s'identifica amb claredat el republicanisme de Francisco Montés Mora. *El Cascabel*, 1 d'agost de 1903. Núm. 10. Veg. GANDIA CALABUIG, Josep. "Fa cent anys: Ontinyent i les festes de 1911." *Programa de Festes de Moros i Cristians* [Ontinyent], 2011 Pàg. 350-360

³⁴⁸ *Ídem.* Tal com s'apunta en la sessió esmentada seguint el Real decret de 7 de febre de 19, es varen modificar les Juntes Locals de Primer Ensenyament, que estaven formada per: President; l'alcalde

Altra data a tenir en consideració en aquest període en què s'està plantejant la idoneïtat d'implantar l'escola graduada és l'índex d'analfabetisme a la ciutat d'Ontinyent. Era molt alt, arribant-se al 80.1% dels ontinyentins i ontinyentines que no sabien llegir, enfront dels considerats alfabetitzats els quals arribaven al 19.3%. (Veg. Quadre 31). Pràcticament, fins ara, les Junes Locals de Primer Ensenyament contribuïren pràcticament al control de l'ensenyament, consolidant la presència del discurs tradicional i religions en detriment d'una política educativa per aconseguir majors nivells d'escolarització, amb noves infraestructures o espais escolars adients, però que no aniran en la línia de l'escola graduada com podem comprovar tot seguit.

Les dades elaborades en 1909 per part de l'alcaldia vénen a confirmar un problema que ve de vell; la manca d'escoles per poder escolaritzar als xiquets i xiquetes ontinyentins en centres públics. Les dades que aportem (Veg. Quadre 32) ens dona una matrícula de 770 alumnes, xifra que difereix de la facilitada en agost del mateix anys, situant-la en 579 alumnes escolaritzats en centres públics. Les xifres utilitzades (Veg. Quadre 31) s'han elaborada a partir de dades que recull el mateix ajuntament on s'inclou l'escola de pàrvuls i la de Justo Tortosa Galiana. Aquesta última, es considerada privada però subvencionada, ubicada en el mateix edifici que ocupava la Societat La Previsora. La xifra del segon informe es veu incrementada en 26 alumnes. A part d'aquesta diferència que podem considerar poc significativa, són destacables el conjunt de dades que recull l'Ajuntament en relació a la circular que envia la Junta Provincial d'Instrucció Pública al voltant de l'ensenyament privat. Ontinyent comptava amb 11.445 habitants i disposava de 5 escoles de xiquets i 2 de xiquetes, amb un registre escolar de 1.560 xiquets dels quals 579 rebien ensenyament en escoles públiques i 110 en escoles privades. D'aquestes xifres observem que hi havia un 44.16% dels xiquets i xiquetes ontinyentins escolaritzats, no arriba a la meitat del registre escolar. Però dels escolaritzats

Amadeo Martí Boscà. Inspector Sanitari; Alfredo Montés Borredà. Concejals; Gonzalo Micó Albert i Salvador Tormo Jordà. Cura; D. Tomàs Valls Valls. Mestre de l'escola pública; Juan José Calatayud Guardiola. Pare de Família; Gonzalo Mompó Marcos i Joaquín Úbeda Puigmolto. Mares de família: Mercedes Valls Valls i Salvadora Jordà Cabanes. Les seccions de vigilància està formada per Alfredo Montés Borredà, Gonzalo Micó Albert i Salvador Tormo Jordà. La secció protectora estava formada per: Tomàs Valls Valls, Juan José Calatayud Guardiola, Justo Tortosa Galiana, Gonzalo Mompó Marcos, Joaquín Úbeda Puigmoltó, Mercedes Valls Valls i Salvadora Jordà Cabanes. En les dues seccions actuava com a president l'alcalde. En aquesta Junta Local de Primer Ensenyament no es va nomenar al metre de la privada ni tampoc a l'arquitecte municipal per no disposar d'aquesta figura en l'Ajuntament. De totes maneres en altres sessions de la Junta Local de Primer Ensenyament sí que assisteix Justo Tortosa Galiana. El coadjutor de l'església de Fontanars dels Alforins, En Juan Bautista Santandreu Benavent, va ser nomenat vocal de l'escola de l'esmentat poble. A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1903-1913. Sessió de l'1 d'abril de 1908.

majoritàriament, el 80.03% ho estaven en escoles públiques, la resta, fins al 15.9% en escoles privades.

La circular enviada incloïa una última qüestió referida si l'Ajuntament no disposava d'escoles públiques suficients i podia “*darse la enseñanza al aire libre o en locales provisionales.*” Aquesta va ser la resposta de l'Ajuntament:

“*Las escuelas son capaces para los niños que asisten no para los que deberían asistir. No existen locales que pudieran utilizarse como provisionales ni se cree que pueda darse la enseñanza al aire libre.*”³⁴⁹

En aqueix moment i seguint l'informe en qüestió, en les 5 escoles de xiquets quedava inclòs la mixta de Fontanars, més dues que subvencionava l'Ajuntament dels fons propis, assumint les despeses de personal, el pagament de dos auxiliars que tenien títol de mestre elemental, del material necessari i del lloguer del local destinat a escola i casa habitació, considerant l'Ajuntament que “*supone sacrificio inmenso en ares de la enseñanza.*”³⁵⁰

Aquesta serà la realitat escolar ontinyentina prèvia a l'intent d'implantar l'ensenyament graduat. Nova concepció educativa que s'inicia a l'estat espanyol amb el decret de 23 de setembre de 1898 i el posterior reglament del 29 d'agost de 1899.³⁵¹ És una nova manera d'entendre l'organització escolar, abandonar el concepte aula-escola per a passar a una idea d'escola formada per diverses aules i d'altres dependències que formaran un col·legi. Afectava la pràctica docent als espais i temps escolars. Una escola podrà tenir diferents aules, un pati per a l'esplai, biblioteques, cantines. Apareixeran els cursos als quals s'adapten els continguts, es dóna pas a l'avaluació i la promoció o repetició. En definitiva és un canvi en la concepció l'escola, que afectarà tots els agents implicats.³⁵²

³⁴⁹ A.M.O. Exp. 2/1909.

³⁵⁰ *Ídem.*

³⁵¹ *Gaceta de Madrid*, 25 de setembre de 1898. Núm. 268. i *Gaceta de Madrid*, 5 de setembre de 1899, Núm. 248.

³⁵² VIÑAO FRAGO. Antonio. *La innovación pedagógica y racionalidad científica. La escuela graduada pública en España (1898-1936)*. Madrid: Akal. 1990. Altres aportacions de les escoles graduades per part de mestres valencians en MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro; AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen. La renovació pedagògica al País Valencià. València: Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación. Núm. 51, Universitat de València, 2004.

En 1905 a instància del regidor Francisco Montés Mora,³⁵³ s'aborda el tema de l'ensenyament graduat. La proposta es planteja en la sessió plenària de 16 de setembre de 1905, amb una pregunta del regidor nomenat al voltant de si l'escola de Justo Tortosa Galiana era subvencionada per l'Ajuntament i com que al tractar-se d'una escola superior, el mestre havia de tenir el títol corresponent. Segons el regidor, no podia atendre-la per la manca de titulació. Però el que ens interessa no és si el mestre Justo Tortosa Galiana, auxiliar mentre exercia Carmelo Ripoll Cantó l'escola superior, tenia o no el títol corresponent, sinó justificar la necessitat de l'ensenyament graduat, qüestió que li era de major interès:

*“Dice también que no deben admitirse en las escuelas más niños que los que la capacidad del salón de clase permita a fin de evitar aglomeraciones, lamentándose de lo desatendida que esta la enseñanza. Habla de las disposiciones dictadas por el ministerio del ramo sobre establecimiento de la enseñanza graduada y proponer su implantación en esta ciudad.”*³⁵⁴

Segons l'alcalde, la distribució dels alumnes realitzada per la Junta Local va evitar l'aglomeració de les escoles, considerant que, fins al moment, l'ensenyament a la ciutat d'Ontinyent estava ben atés, tot i que acceptava estudiar la proposta del regidor Francisco Montés Tormo per a la graduació de l'ensenyament. És així com es va acordar desenvolupar una proposta més concreta al voltant de l'establiment de *“la enseñanza graduada”*³⁵⁵ a Ontinyent, mitjançant l'elaboració del respectiu informe.

L'informe en qüestió es va redactar en tres punts, sent el primer on s'argumenta la importància de l'ensenyament graduat en una ciutat on l'ensenyament, tant públic com privat subvencionat per l'Ajuntament, no *“reproduce como fuera de desear a los sacrificios que se imponen a los contribuyentes, no por faltas atribuidas al digno profesorado, sino por deficiencias del arcaico procedimiento que se sigue.”*

³⁵³ Està fent referència Francisco Montés Mora, regidor a l'Ajuntament d'Ontinyent d'idees republicanes. Fou president del *“Centro Republicano”* inaugurat el 16 d'octubre de 1910 amb 200 socis i la següent directiva: President Francisco Montés Mora, Vicepresident: Fernando Garcia, Tresorer: Bonifacio Porres, Contador: Lisardo Nadal, Secretaris: Roberto Laporta i Francisco Bernabeu. Representant a Madrid, el seu fundador Ramon Oviedo. Comptava també amb 10 vocals. *El País*, Núm. 8463, de 17 d'octubre de 1910 Pàg. 244

³⁵⁴ A.M.O. Educació 1880-1911. *Sobre implantación de la enseñanza graduada en esta Ciudad. 1905.*

³⁵⁵ *Ídem.*

Continua defensant l'ensenyament graduat qualificant-lo de racional, ordenat i uniforme el qual ha obtingut, segons l'informe, bons resultats en aquelles ciutats que s'ha aplicat com era Madrid, Cartagena i Calatayud entre d'altre. A més a més apunta que aquesta iniciativa ha estat possible gràcies als ministres German Gamazo i Calvo³⁵⁶, Juan de la Cierva y Peñafiel³⁵⁷ i a Carlos Cortezo Prieto.³⁵⁸

La proposta d'implantar l'ensenyament graduat a Ontinyent implicava fer un repàs, ja en el segon punt de l'informe esmentat, dels recursos existents per a tal fi. Per una banda identificava que aquesta proposta es podia desenvolupar en els edificis que eren propietat de l'Ajuntament i que estaven subvencionats. Aquests locals eren els de Sant Carles i els de la Previsora. Els primers eren les escoles que des de 1800 anaven utilitzant-se com a tal, antic convent dels Jesuïtes, i el local llogat a la Previsora ubicat en la plaça de Sant Domingo. Tot i que l'informe de la comissió considerava per incomplides les condicions que exigia aquesta nova organització escolar, entenien que *“son lo bastante por hoy para llevar a término lo que nos proponemos.”*³⁵⁹

Amb dos mestres i els corresponents auxiliars era suficient per a atendre les quatre seccions considerades com quatre escoles. La proposta exigia que José Villarroya Alegre es fera càrrec de la tercera secció i Juan José Calatayud Guardiola de la quarta secció o superior. Els continguts a impartir eren els referits en el punt 3 del decret de 26 d'octubre de 1901,³⁶⁰ ara bé procurant, deia la proposta, que en les primeres seccions fora un ensenyament més pràctic que teòric.

El programa general de les seccions havia de seguir el mètode cíclic³⁶¹, lliurant-se a la Junta Local d'Ensenyament per poder distribuir als alumnes en funció dels resultats

³⁵⁶ Ministre de Foment que en 1898 va publicar en 1899 un decret relatiu a la formació del magisteri on s'especifica en la Disposició transitòria tercera que *“La dirección general de instrucción pública dispondrá en breve lo necesario para que las escuelas prácticas anejas a las normales comience a funcionar como graduada”* Decreto de 23 de setembre de 1898. Gaceta de Madrid, 25 de setembre de 1898, Núm. 268.

³⁵⁷ Ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts des del 16 de desembre de 1904 a 7 d'abril de 1905.

³⁵⁸ Ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts de 7 d'abril a 23 de juny de 1905.

³⁵⁹ *Op. Cit.* Cita 354.

³⁶⁰ El decret 26 d'octubre de 1901 establia en el seu article 3 que *“La primera enseñanza pública comprende las siguientes materias: Primero: Doctrina Cristiana y Nociones de Historia Sagrada. Segundo: Lengua castellana; lectura escritura, gramática. Tercero: aritmética. Cuarto: Geografía e Historia. Quinto: Rudimentos de derecho. Sexto: Nociones de Geometría. Séptimo: Ídem. de ciencias físicas, químicas y naturales. Octavo: Ídem. de Higiene y Fisiología humana. Noveno: Dibujo. Décimo: Canto. Undécimo: Trabajos manuales. Duodécimo: Ejercicios corporales.”* Gaceta de Madrid, 30 de octubre de 1901. Núm. 303.

³⁶¹ Aquest mètode consisteix en donar els mateixos continguts a tots els alumnes però aprofundint i amplien els continguts en cada curs.

dels exàmens finals. Els alumnes nouvinguts també havien de realitzar un examen per a distribuir-los on calgueren.

El tercer punt de l'informe incloïa qüestions referides a la distribució dels alumnes menys avantatjats i a la qüestió econòmica de la implantació de l'ensenyament graduat a Ontinyent. Amb el grup d'alumnes menys avantajat de l'escola de José Villarroya Alegre i de Justo Tortosa es podia fer una secció, emprant el material de l'escola superior i no superar les mil pessetes necessàries per a la compra de nou material.

L'ampliació de l'ensenyament graduat en les escoles de xiquetes també ho considerava oportú, fent-ho extensible a les escoles de l'Hospital de Beneficència i de La Pureza de Maria, totes dos subvencionades per l'Ajuntament, considerades públiques i atenent únicament a l'ensenyament primari.

L'escola nocturna també va quedar inclosa en aquest informe, ja que *“si importante es la graduación en la escuela diurna, mucho mayor se revela en la nocturna, si se tiene en cuenta la diferencia de edades, la diversidad de conocimientos y la inmediata aplicación que se ven obligados a hacer los que a esta última asisten, por lo que no estaría demás se establecía en ambas, idéntica organización.”*³⁶²

La proposta finalitza deixant per a més endavant la creació de caixes i cantines escolars, qüestions essencials que havien d'influir, diu la proposta, en *“la educación popular, moralización de costumbres y remedio para la clase obrera y desvalida.”*³⁶³

En 1909, segons ens explica en la memòria presentada pel mestre José Villarroya Alegre, era en la seua escola on s'estava aplicant de manera experimental l'ensenyament graduat. A finals de 1908 la Junta Local de Primer Ensenyament torna a plantejar, a instància del president, la importància de l'ensenyament graduat i de la seua utilitat a la ciutat d'Ontinyent, acordant-se el seu establiment *“ tanto en las escuelas diurnas como*

³⁶² *Op. Cit.* Cita 360.

³⁶³ *Ídem.* Cal especificar que la Llei de 29 de juny de 1880 al voltant de la creació de caixes d'estalvis, en l'article 4t deia *“El gobierno promoverá y estimulará también el establecimiento de cajas de ahorro escolares en las escuelas e institutos de primera y segunda enseñanza, principalmente en las poblaciones donde existan cajas de ahorro o haya medios fáciles de comunicación, aplicando los sistemas de organización más sencillos y provechosos.”* *Gaceta de Madrid.* 1 de juliol de 1860, Núm. 183. A l'any següent de promulgar-se la llei de creació de caixes d'estalvi, a Ontinyent es va crear la Societat de Socors Mutus d'Obrers La Previsora, sent un dels fundadors el regidor Francisco Montés Mora tot i que no era soci. El 15 de febrer de 1885 es va crear la “Caixa de Ahorro y Monte de Piedad de Ontinyent” del que fou membre fundador i de la primera junta de govern nomenada en 1885. *Op. Cit.* Cita 11, Pàg. 67.

nocturnas”, constituint-se una comissió formada pel president de la Junta Local i els mestres que havien d’encarregar-se d’elaborar el programa d’implantació.³⁶⁴.

Mentrestant, la Junta Local de Primer Ensenyament va emetre un informe al voltant de les disposicions publicades que pretenia donar una solució a l’ensenyament en la província de València i en particular a la ciutat d’Ontinyent. Seguint l’esmentat informe i d’acord amb la llei de 1857, a la ciutat d’Ontinyent calien; 1 escola de pàrvuls, 5 elementals de xiquets i 1 superior de xiquets. L’ensenyament femení havia de comptar amb 4 elementals de xiquetes i 1 superior també de xiquetes que sumades amb les anteriors de xiquets s’arribava a un total de 12 escoles.³⁶⁵

La realitat reflectida en l’esmentat informe dóna a conèixer que és el mateix ajuntament qui fa front i dóna resposta a aquesta necessitat arribant a la conclusió que amb les escoles existents, (Veg. Quadre 32) menys l’escola de Fontanars, sols calia una escola més, l’altra que hi havia ubicada en el col·legi de La Concepción compensava les dues escoles elementals.³⁶⁶

En el que es refereix a l’ensenyament femení fa la mateixa consideració, ja que amb les dues escoles elementals públiques més *“la subvencionada por el ayuntamiento cuyas clases se dan en local apropiado de la Casa Beneficencia por las hijas de la Caridad y bajo la dirección de la profesora Dª Mercedes Valls, cuya escuela puede compensarse con las que se asignan en el esperado arreglo escolar.”*³⁶⁷ Aleshores sols mancava una escola elemental per a xiquetes. Al voltant de l’escola superior de xiquetes que calia crear, torna a manifestar l’Ajuntament que amb la que funcionava en l’escola de La Pureza de Maria, la qual també rebia subvenció municipal, era suficient. En el cas de les escoles de les Cases de Vidal, l’esmentat informe dóna per entés que no calia crear-ne cap de nova, els xiquets podien anar a la mixta existent a Fontanars, la distància que els separava no era més de dos-cents o tres-cents metres. Per últim crida l’atenció la proposta de la junta que en última instància no està d’acord amb l’arranjament i de manera

³⁶⁴ A.M.O. Llibre d’actes de Primer Ensenyament, Sessió del 5 de desembre de 1908. En la sessió del 6 de gener de 1909 es va aprovar la implantació de l’ensenyament graduat amb el seu programa, que malauradament desconeixem.

³⁶⁵ A.M.O. Educació 1880-1911. Exp. 10/1910. Certificació de la Junta Local de Primer Ensenyament amb data 25 de febrer de 1910. A.M.O. Llibre d’actes de la Junta Local de Primer Ensenyament de 4 de febrer de 1910.

³⁶⁶ *Ídem*. A poc a poc les escoles privades dedicades a l’ensenyament secundari comencen a oferir escoles per a l’ensenyament primari com va ser el cas del Col·legi de La Pureza de Maria i ara del Col·legi de La Concepción dels PP Franciscans d’Ontinyent.

³⁶⁷ *Ídem*.

sorprenent proposa que l'Ajuntament hi havia de “*solicitar la compensación de las mismas, con las que debe tener sujeción a dicho arreglo y que por la superioridad se suspenda la provisión de las dos de niños y niñas que le faltan, hasta tanto los poderes públicos den a los ayuntamientos mayores medios para poder atender a sus múltiples necesidades.*”³⁶⁸

D'aquesta manera veiem com les iniciatives privades destinades a l'ensellament primari fan acte de presència, en aquesta ocasió també en mans dels ordes religiosos. Per una banda l'ordre “*Hijas de la Caridad*” s'encarreguen de l'ensenyament de pàrvuls, amb subvenció municipal i ubicat en l'Hospital de Beneficència, que com s'ha dit amb anterioritat venia funcionant des de 1870. Les religioses de “*La Pureza de María Santísima*” dedicades a l'ensenyament superior però amb subvenció municipal per a l'ensenyament primari i juntament amb la de xics del Col·legi de La Concepción són els altres dues propostes educatives conservadores que van prenent cos. Són tres centres escolars que a poc a poc aniran influint en la societat ontinyentina en general i en particular en cada família. La implantació de l'ensenyament graduat trobarà greus dificultats perquè siguen una realitat mentre que l'ensenyament baix les ordes religiosos i de caràcter conservador tindran moltes més facilitats a la ciutat d'Ontinyent.³⁶⁹

L'Ajuntament seguint el decret de 6 de maig de 1910 del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, el qual conscient de la manca d'escoles i la impossibilitat de construir-ne de noves, enceta la possibilitat de transformar les unitàries en graduades. El mateix decret explicava que amb 200.000 pessetes no eren prou per a la construcció de les 10.000 escoles públiques que mancaven segons la llei d'instrucció pública de 1857. Davant aquesta possibilitat les instàncies municipals a proposta de la Junta Local de Primer Ensenyament enceta el procés per poder convertir les escoles públiques en

³⁶⁸ *Ídem.*

³⁶⁹Entre l'últim any del segle XIX i els primers dels XX el col·legi La Pureza de Maria fa acte de presència en la xarxa d'escoles privades gràcies al suport del sectors conservadors, com ho varen ser el que fou alcalde d'Ontinyent José Nadal Insa i diputat provincial. Veg. CHUST CALERO, Manuel. *Historia de la Diputación de Valencia*. València: Diputació de València, 1985, Pàg. 526. Apareix relacionat com a Diputat Provincial per Ontinyent, tot i que s'indica que es tracta d'un diputat provincial conservador, s'adjunta amb un interrogant l'afirmació. D. Tomàs Valls Valls, era president de la Sociedad La Previsora. En *El Diario de Valencia* es va publicar la necrològica de D. Tomás Valls Valls, 19 d'agost de 1919, anomena com a una de les seues obres apostòliques la creació del Col·legi La Pureza de Maria. Tot i que en 1902 tenia 60 alumnes gratuïtes de les quals rebia subvenció municipal. S'assegurava així uns ingressos per curs acadèmic de 1.200 pessetes per les 30 alumnes internes, altres 7.500 pessetes per les mitja pensió i 1.500 pessetes per les externes. Durant el curs 1902 podia estar arplegant unes 21.900 pessetes més els ingressos extra que podien obtenir de les assignatures especials que eren; Solfeig; 2,50 pessetes, Piano; 5 pessetes, Dibuix; 5 pessetes, Pintura; 7,5 pessetes i Francés 5 pessetes. AHUV. EM.132.123.

graduades. La proposta inicial, acordada per unanimitat de tots els membres de la junta Local d'Instrucció Pública, pressuposava:

1. Que l'Ajuntament sol·licitara al Ministeri d'Instrucció i Belles Arts la transformació de les escoles públiques en graduades al mateix temps que es dotara dels mestres suficients, exercint la direcció el de l'escola superior, com a director per a una escola graduada de tres seccions.
2. Que es reformara l'escola superior ampliant-la amb l'espai destinat per a casa habitació del mestre.
3. Que com la ciutat d'Ontinyent es trobava en el supòsit que estipulat en l'esmentat decret i com que el pagament dels mestres anava a càrrec de l'Estat, seria una oportunitat per millorar l'ensenyament primari a la ciutat d'Ontinyent i escolaritzar als xiquets i xiquetes, amb edat escolar, que no podien assistir.³⁷⁰

L'alcalde va remetre al Ministeri d'Instrucció Pública una carta en la qual posa de manifest que a Ontinyent hi havia 200 xiquets sense escolaritzar tot i que l'Ajuntament venia subvencionant dues escoles i que disposava de locals per a poder reformar i establir l'ensenyament graduat. A més a més especificava que el mestre, en aquest cas Juan José Calatayud Guardiola reunia els requisits exigits pel decret de 6 de maig de 1910 pel qual es transformaven les escoles públiques unitàries en graduades.³⁷¹

Altre document que s'adjunta en aquest expedient aporta dades d'escolarització de manera global sense especificar la matrícula per escola. Hi havia en el nucli urbà, 619 xiquets dels quals estaven matriculats 583 entre l'escola superior, l'elemental i les dues subvencionades per l'Ajuntament. L'assistència mitjana diària era de 420 i 119 eren els xiquets que no tenien plaça escolar. Com s'observa les dades que utilitza l'Ajuntament entre 1909 i 1910 difereixen prou. Amb tota claredat veurem com en el cens escolar de 1910 la quantitat de xiquets i xiquetes en edat escolar és prou més superior a la que realment exposa l'Ajuntament.³⁷²

³⁷⁰ A.M.O. Educació 1880-1911. Exp. 10/1910. Certificació de la sessió del el ple celebrat el 15 d'octubre de 1910.

³⁷¹ *Ídem*. En l'apartat C de l'article 4t de l'esmentat decret deia "*Que el maestro que esté al frente de la escuela, haya ingresado por oposición, tenga al menos el título superior y haya acreditado asiduidad y buenos resultados en la enseñanza.*"

³⁷² *Ídem*.

En maig de 1910 l'Ajuntament, com s'ha apuntat anteriorment, pretenia convertir les escoles unitàries existents en graduades al mateix temps que en octubre del mateix any es va sol·licitar la construcció d'un grup escolar amb el suport de l'estat. La proposta constava de dues escoles graduades una per a xiquets i d'altra per a xiquetes on cada una d'elles havia de comptar amb sis seccions. L'Ajuntament aportava 1.500 pessetes per a la seua construcció que pagaria durant 7 anys i que provenia de fons comuns.³⁷³

Quasi finalitzat l'any 1911 les actes de la Junta Local de Primer Ensenyament continuen reflectint que l'ensenyament graduat encara no estava implantat a la ciutat d'Ontinyent. S'havia de seguir la normativa i les instruccions dictades des de la inspecció quedant la graduació de l'ensenyament primari a Ontinyent de la següent manera:

1. S'havien de formar quatre graus per als xiquets i tres per a les xiquetes menys en l'escola de pàrvuls que havia de funcionar de manera independent.
2. Respecte del grau dels xiquets estava sota la direcció del que fou mestre de l'escola superior Juan José Calatayud Guardiola, qui havia de repartir els graus entre els mestres Miguel Vilana Galiana, Justo Tortosa Galiana i Ángel Jordà Francés.
3. Pel que feia a l'ensenyament graduat de les xiquetes com que només hi havia dues mestres, es va acordar que del primer grau s'encarregara la mestra de pàrvuls Maria Montés Borredà, dividint en dos el local destinat a escola de pàrvuls.
4. El mestre Juan José Calatayud Guardiola havia de desenvolupar el programa de les seccions tant dels xiquets com de les xiquetes per tal de què totes les seccions funcionaren amb la mateixa regularitat. En setembre de 1910 es va proposar que es desenvolupés aquesta programació.
5. La classificació dels alumnes en les diferents seccions d'acord amb els coneixements que tenien, corresponia a una comissió creada a l'efecte i formada pel mestre Juan José Calatayud Guardiola i els membres de la Junta Local de Primer Ensenyament Alfredo Montés Borredà i Joaquín Úbeda Puigmolto.³⁷⁴

³⁷³ A.M.O. Educació 1880-1911. Expt10/1910. Certificació de la sessió del el ple celebrat el 15 d'octubre de 1910.

³⁷⁴ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. Sessió del 8 de novembre de 1911.

Passa el temps i encarta no s'ha materialitzat la graduació de l'ensenyament a la ciutat d'Ontinyent segons es després de la sessió de la Junta Local de Primer Ensenyament celebrada el 17 d'abril de 1913, acordant-se un conjunt de mesures que establia el Real Decret de 28 de març de 1913. L'Ajuntament disposava de quatre sales, les quals encara no estaven efectives però que ho podia aconseguir. Restava complir l'apartat quatre de l'esmentada norma, és a dir, que les escoles d'Ontinyent havien de reunir les condicions idònies i comptaren amb el material pedagògic necessari, i en tot cas, si això no era possible, a judici dels mestres, l'Ajuntament havia de facilitar el material necessari. És per això que l'acord de la Junta Local de Primer Ensenyament demanava als mestres que sol·licitaren el reconeixement de les seues escoles com a graduades, amb l'objecte d'aconseguir dos mestres més de secció.

En referència a la graduació de les escoles unitàries de xiquetes, l'acord instava a què les mestres respectives de les dues escoles demanaren el reconeixement de les seues escoles i al mateix temps que la creació d'una secció més, ja que l'Ajuntament tenia llogat un local en La Previsora que constava de tres sales amb capacitat i apropiades per a tres seccions i amb material pedagògic adequat. Igual que en el cas anterior l'acord implicava que les mestres havien de demanar una mestra més per a aquesta nova secció .

L'acta de la sessió a la qual fem referència, torna a plantejar la necessitat de recuperar l'acord plenari del 14 de maig de 1910 relatiu a què s'havia de seguir amb aquesta proposta d'introduir l'ensenyament graduat a Ontinyent tot i que l'ajuntament havia de facilitar el material pedagògic, si fos necessari.³⁷⁵

Unes setmanes després torna a reunir-se la Junta Local de Primer Ensenyament amb la presència de l'inspector D. Federico Ortega Valero³⁷⁶, qui va realitzar una visita extraordinària amb l'objecte d'implantar l'ensenyament graduat. En l'esmentada visita i posterior reunió es va considerar que els locals que havia d'implantar-se l'ensenyament graduat reunien les condicions per a poder dur a terme la iniciativa tot i que calien unes reformes segons les indicacions realitzades sobre plànols de l'edifici.

³⁷⁵ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. Sessió del 17 d'abril de 1913.

³⁷⁶ Va ser inspector en Albacete en gener de 1913 i després per concurs de trasllat a la província de València en març del mateix any. Amb anterioritat va ser professor de la Normal de València en 1897 impartint les assignatures de Gramàtica i Pedagogia. També va ser ajuntant gratuït de la Càtedra de Pedagogia de l'Institut General i Tècnic de València en 1902. També va exercir la direcció de la normal de Múrcia i en 1921 va participar en un grup de mestres i inspectors pensionats per a visitar centres escolars a França. JAE/108/117.

En aquesta ocasió l'alcalde va posar de manifesta el compromís pres en la sessió plenària del 25 d'abril del mateix any on es va acordar dur endavant aquestes reformes i dotar del material necessari. L'acord que va prendre la Junta Local de Primer Ensenyament mantenia la creació dels quatre graus per als xiquets segons la darrera sessió del 17 d'abril de 1913. També mantenia la creació dels tres graus per a les xiquetes a càrrec de les Mestres Elodia Martínez Prades i Salvadora Ribes Collantes, la tercera mestra, a diferència de l'anterior sessió, acordant-se que havia de ser el Ministeri qui l'havia de nomenar. A l'hora d'establir la mestra que havia de desenvolupar les funcions de direcció, es va acordar que fora una discissió que s'havia de prendre des dels estaments superiors.³⁷⁷

De fet caldrà esperar a 1914 per a conèixer la remissió a la inspecció de València de l'expedient de graduació de quatre seccions de xiquets i tres de xiquetes.³⁷⁸ En gener del mateix any la Junta Local de Primer Ensenyament va tornar a tractar el tema de la graduació de les escoles a Ontinyent. En aquesta ocasió, informa l'alcalde, que les gestions realitzades per aconseguir l'esmentada graduació, sense identificar-les, varen ser estèrils. En aquesta mateixa junta es va constituir una comissió, a l'efecte, formada per l'alcalde, el regidor Salvador Bueso, i els vocals Justo Tortosa i José Maria Perseguer. Tot i que l'alcalde d'Ontinyent formava part d'aquesta comissió, es va acordar demanar l'auxili de l'Ajuntament amb l'objecte de renovar el material de les escoles, acudint també a l'Estat perquè es fera càrrec de la dotació dels mestres necessaris³⁷⁹.

El mateix més de gener de 1914 es va rebre la visita de l'inspector d'ensenyament primari Federico Ortega Valero a instància del president de la Junta Local de Primer Ensenyament per abordar, sobretot, les obres realitzades en les escoles i el seu trasllat mentre duraven les reformes. L'objecte era aconseguir la graduació de les escoles d'Ontinyent i amb la presència de l'inspector resoldre les dificultats. En aquesta reunió, l'inspector va proposar el que es mantingueren suspeses les classes metre es procedia a la reforma i només estigueren finalitzades amb el pertinent informe favorable de l'arquitecte i dotades del material necessari, s'iniciava l'expedient per a graduar l'ensenyament. En aquesta sessió, l'inspector va tornar a plantejar a la Junta que sol·licitara a la corporació

³⁷⁷ *Op. Cit.* Cita 375.

³⁷⁸ *Gaceta de Instrucción Pública y Bellas Artes*, 16 de desembre de 1914, any XXVI, Núm. 1280, pàgina 784.

³⁷⁹ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessió de 9 de gener de 1914.

municipal la construcció d'un nou edifici per a escoles graduades, donant-li la urgència més gran possible. Pot ser que siga en aquest moment quan s'inicié l'expedient que donarà pas a la construcció del Grup Escolar, aleshores Maria Cristina, després Joaquín Costa i posteriorment Lluís Vives.³⁸⁰

En gener de 1915, l'inspector va remetre un escrit a l'alcalde d'Ontinyent notificant-li que en relació a l'esmentada petició calia aportar la següent documentació: l'acord plenari d'assumir per part de l'Ajuntament les despeses d'aquesta transformació, la relació de matrícula i assistència mitjana, els fulls de serveis dels mestres, l'acceptació, en aquest cas de les mateixes mestres, que ho havien de ser de secció, les memòries on havien d'explicar quines eren les avantatges que oferia la graduació, horaris de classes, etc. Per part del negociat d'arquitectura escolar del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, s'indicava que era indispensable que en els locals proposats calia l'establiment d'un pati cobert i d'altre descobert amb les superfícies que determinava la normativa. D'aquesta manera es va remetre la documentació de nou a l'Ajuntament i en setembre de 1915 encara estaven tramitant davant de la inspecció, la graduació de les escoles. En sessió del 21 del mateix any la Junta Local Primer Ensenyament deixa constància que no es va poder recollir l'aquiescència de les mestres de les escoles, requisit indispensable per a poder graduar les seues escoles:

*”la aquiescencia de las profesoras de las escuelas de niñas, el aceptando el quedar como maestras de sección, no pudo recabarse, después de haber sido oídas las mismas y menos si alguna de las dos reuniera condiciones para ser nombrada directora de la nueva escuela; todo lo cual también aconteciera con respecto a los dos maestros nacionales.”*³⁸¹

Durant tots aquests anys les dificultats per crear les escoles graduades en tot l'estat espanyol i en particular en la ciutat d'Ontinyent seran una constant, ja que l'evolució quantitativa de les escoles graduades serà molt escassa. Tal com apunta Viñao, les

³⁸⁰ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessió de 27 de gener de 1914.

³⁸¹ A.M.O. Educació 1912-1930 Exp. 11/1915. Notificació de l'inspector amb data 4 de gener de 1915 i certificació de la Junta Local de Primer Ensenyament amb data 22 de setembre de 1915. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament 1914-1927. Sessió del 21 de setembre de 1915.

disposicions i normativa publicada, varen tenir poca repercussió pel que fa en l'augment de les escoles graduades.³⁸²

Serà en l'acta de la Junta Local de Primer Ensenyament del 22 de maig de 1916, quan obertament l'inspector Federico Ortega Valero torna a plantejar la necessitat no sols de crear noves escoles unitàries sinó que “*se incoe el expediente de construcción de escuelas graduadas o grupo escolar, tan pronto como se disponga de los medios necesarios para la consecución de la mejora.*”³⁸³

El mateix inspector, després de realitzar la visita a les escoles d'Ontinyent, planteja de nou, en la sessió de la Junta Local de Primer Ensenyament del 19 d'abril de 1918, la necessitat de graduar l'ensenyament d'acord amb la normativa del moment en referència al Real Decret de 25 de febrer de 1911 mitjançant el qual es desdoblaven aquelles escoles unitàries que disposaren d'auxiliar.³⁸⁴ La proposta de l'inspector era:

Al efecto la escuela de niños dirigida por el maestro D. Andrés Úbeda formara el primer grado con la sección de niños más atrasados incluyendo en ellas a los analfabetos. El segundo grado que lo constituyan los niños iniciados en los primeros conocimientos del programa, seguidamente en las enseñanzas básicas de lectura, escritura y calculo a cargo del maestro interino D. Gregorio Cots y tanto este como el Sr. Úbeda redactaran los programas con arreglo a las instrucciones de la Inspección.”³⁸⁵

Novament les actes de la Junta Local de Primer Ensenyament posen de manifest com en 1919, després d'un informe realitzat pels mestres al voltat de la graduació de les escoles a la ciutat d'Ontinyent, desestimen la implantació de l'ensenyament graduat:

“Dada cuenta y lectura del informe emitido por los señores maestros sobre graduación de la enseñanza en las escuelas unitarias de esta localidad, en el que con gran acopio de datos, hacen constar que no es posible llevar a efecto por las malas condiciones de los locales,

³⁸² *Op. Cit.* Cita 352, Pàg. 23.

³⁸³ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessió del 22 de maig de 1916.

³⁸⁴ *Gaceta de Madrid*, Núm. 59 de 28 de febrer de 1911. Real decret de 25 de febrer de 1911.

³⁸⁵ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessió del 19 d'abril de 1918. Desconeixem el contingut de l'esmentat informe, sense poder constatar la seua existència.

materiales, exceso de matrícula y deplorable proporción de analfabetos.”³⁸⁶

L'acord adoptat per la junta va ser deixar-ho damunt la taula i tractar-ho en la propera visita que realitzara l'inspector. En 1924 en la sessió de la Junta Local de Primer Ensenyament celebrada el 5 de juliol, sols torna a manifestar-se la voluntat de tots els membres de la necessitat i desig de “*llegar a la graduación de sus escuelas, para conseguir el mejoramiento de la enseñanza en esta población.*”³⁸⁷. Han transcorregut uns quants anys i alguna visita més de l'inspector però el vell projecte d'instaurar l'ensenyament graduat a la ciutat d'Ontinyent no ha tingut un final esperat. De fet i com podem observar més endavant tot aquest procés, sembla que es va concretar en la creació d'escoles unitàries per als dos sexes, en aquest cas públiques i en l'escola unitària subvencionada ubicada en el Col·legi La Pureza de Maria, centre privat religiós.

Serà en 1928 quan s'aprove l'expedient de construcció d'un edifici que havia d'acollir dues escoles graduades, una per a xiquetes i d'altra per a xiquets.³⁸⁸ Havien transcorregut vint-i-tres anys des que es va fer la proposta d'instaurar l'ensenyament graduat a Ontinyent, però serà durant la II República quan es materialitzi la proposta. Han hagut de transcórrer quasi trenta anys perquè l'ensenyament graduat estiga present a Ontinyent. S'introdueixen canvis en l'àmbit curricular, en l'organització escolar, apareixen noves relacions entre els diferents protagonistes de la pràctica docent, hi ha una nova concepció del temps i espai escolar, s'inclouen nous recursos didàctics i serveis escolars com són la cantina escolar i les biblioteques. Tot això serà possible amb la construcció d'un nou edifici.

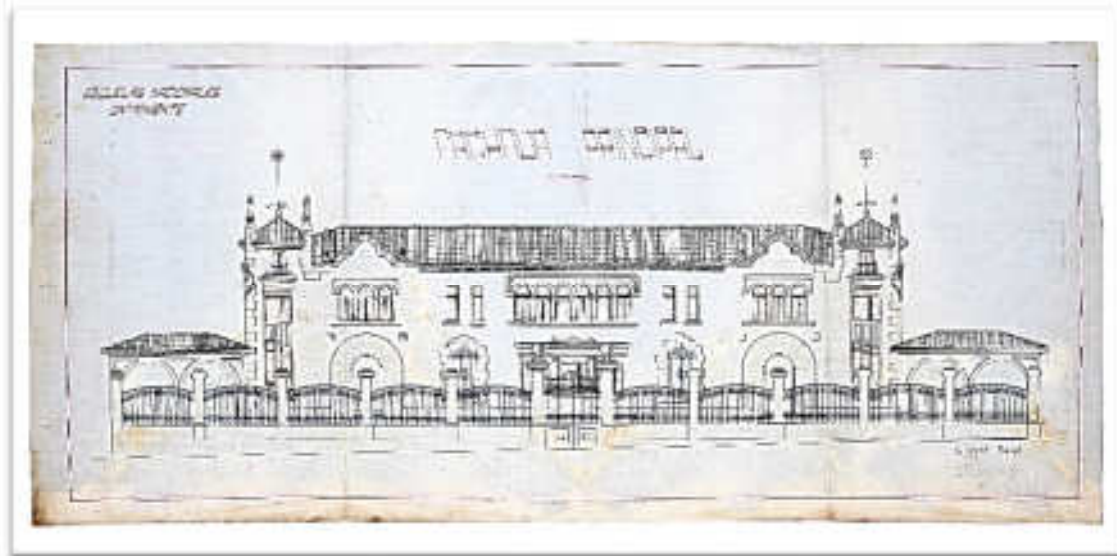
Sembla que tant els mateixos mestres com els responsables municipals no tenien clar quines eren els avantatges de l'escola graduada, quines eren les gestions que calia desenvolupar alhora i sobretot la despesa econòmica que havia d'assumir l'ajuntament per aconseguir un edifici escolar de nova planta on poder instaurar l'escola graduada.

³⁸⁶ A.M.O. Llibre d'acte de la Junta Local de Primer Ensenyament.1914-1927. Sessió extraordinària del 16 d'octubre de 1919.

³⁸⁷ A.M.O. Llibre d'acte de la Junta Local de Primer Ensenyament.1914-1927. Sessió extraordinària del 15 de juliol de 1924

³⁸⁸ *Reales órdenes resolviendo expedientes incoados por los Ayuntamientos de Olvega (Soria) y Onteniente (Valencia), solicitando subvención del listado para la construcción de edificios destinados a Escuelas. Gaceta de Madrid, de 22 de desembre de 1928, Núm. 357,página 1893.*

Aquestes eren les raons per les quals va tardar tant de temps en consolidar-se aquest projecte quan des de la inspecció s'apostava per aquesta iniciativa.

DOS DELS PROJECTES DEL "GRUPO ESCOLAR Mª CRISTINA" I JOAQUIN COSTA DESPRÉS

3.4.-LES MEMÒRIES ESCOLARS

De bell nou, les Juntes Locals d'Instrucció pública ens aporten una valoració de la pràctica escolar des d'una òptica que no és la de l'inspector, sinó la d'uns càrrecs polítics municipals, que també influiran en la política educativa municipal. Serà entre 1907 i 1908 quan les Juntes Provincials d'Instrucció Pública i Locals de Primer Ensenyament comencen a aplicar els respectius decrets reguladors de les seues funcions. És així com apareixen les memòries concises i les memòries tècniques. Les primeres es llegien en el mateix dia que es feien els exàmens finals de curs, mentre que les memòries tècniques les realitzaven els mestres durant els mesos de canícula.

3.4.1.-LES MEMÒRIES CONCISES

En el Real Decret de 7 de febrer de 1908, es disposava la manera en què quedaven organitzades les Juntes Locals de Primer Ensenyament. En l'article 22 es disposava que els mestres una volta acabats els exàmens anuals, havia de llegir una memòria on havia d'exposar els treballs realitzats, els resultats obtinguts i les dificultats trobades en la seua tasca docent.³⁸⁹

En la memòria presentada per la mestra encarrega de l'escola de pàrvuls, Ramona Garcia de los Ríos, indicava que els treballs s'havien realitzat sense cap interrupció aprofitant totes les hores lectives malgrat que l'epidèmia de pallola va afectar el funcionament normal de l'escola, al deixar d'assistir molts dels xiquets, tot i que no es van suspendre les classes per aquest fet. Concepción Donat Salvador era l'auxiliar de l'escola i totes dos, en paraules de la mestra titular, varen procurar atendre a tots i cada un dels alumnes:

“En lo referente a las enseñanzas...hemos procurado atender a darlas lo las completas y solidas posibles por más que las condiciones del personal asistente a esta escuela dada su poca edad se presta poco para poder armonizar las condiciones de asistencia y la escasez de recursos materiales con los dictados de la pedagogía para procurar

³⁸⁹ Real Decret de 7 de febrer de 1908, pel qual es reorganitzen les Juntes Locals de Primer Ensenyament. *Gaceta de Madrid*, 8 de febre de 1908, Núm. 39.

una enseñanza integral y educativa, que forme de los niños actuales, los ciudadanos del porvenir, laboriosos, instruidos y amantes de Dios, de la patria y de la familia.”³⁹⁰

La memòria de l'escola superior de xiquets a càrrec de Juan José Calatayud Guardiola, indicava que al iniciar les classes tenia una matrícula de 72 xiquets i que els treballs realitzats durant el curs va impartir les matèries reglamentades però centrant-se, sense especificar, amb aquelles assignatures més essencials. Apunta el mestre que tot aquest treball es va realitzar amb poc material, en un local reduït, amb una matrícula elevada i assistència irregular, argumentant que aquestes dades “*nos han servido de base para no perder el tiempo en nuestra labor educativa.*”³⁹¹

Continua exposant el mestre Juan José Calatayud Guardiola que tots aquests objectius els havia aconseguit principalment pels dictats de la consciència, dictats de l'experiència però:

*“huyendo en toda ocasión de la rutina, del mecanismo de la memoria y centrando de lleno en la enseñanza integral y educativa, buscando la idea y no la palabra, la materia y no la forma, el fruto y no la flor y sirviéndonos del libro como auxiliar y no siendo nosotros los auxiliares del libro. Solo así se consigue encauzar la virtud en el corazón de la niñez, sacar el entendimiento de las tinieblas de la ignorancia y avivar la voluntad hacia Dios, hacia la patria, hacia la familia, hacia el trabajo etc. etc.”*³⁹²

Podem observar com en aquesta valoració que fa el mestre Juan José Calatayud Guardiola està present un discurs educatiu que, en un primer moment, s'allunya d'una concepció tradicional i conservadora de l'educació apropant-se, en certa manera a un discurs propi de l'escola nova. És un mestre que, com veurem més endavant, participarà activament amb unes pràctiques educatives distintes del que ara està defensant, com eren els premis Concepción Escobedo Hernández.

³⁹⁰ A.M.O. Educació 1880-1911. Memoria de fin de curso que la maestra de párvulos Ramona Garcia de los Ríos presenta en el cumplimiento del art. 22 del R.D. de 7 de febrero de 1908.

³⁹¹ A.M.O. Educació 1880-1911. Escuela Superior de niños de Onteniente. Memoria de fin de curso. Año 1909.

³⁹² *Ídem.*

Quasi en les mateixes paraules utilitzades per la mestra Ramona Garcia de los Ríos i José Villarroya Alegre, va emprar Juan José Calatayud Guardiola a l'hora d'explicar que el seu objectiu era aconseguir ciutadans d'acord amb una educació tradicional, catòlica i conservadora, d'educar ciutadans treballadors i que tingueren amor a Déu, després a la pàtria i per últim a la família.

També inclou en la seua memòria el que s'havien treballat en problemes d'aritmètica i geometria, l'escriptura al dictat i els exercicis de redacció, el dibuix, les lliçons de coses i els treballs manuals. Poc aporta pel que fa a l'apartat dedicat als treballs realitzats durant el curs, en comparació a les memòries descrites fins ara.³⁹³

Les memòries de Salvadora Ribes Collantes, de Justo Tortosa Galiana i Elodia Martínez Prats no fan cap referència a qüestions relacionades amb l'amor a Déu, a la pàtria i a la família. En el cas de la mestra Salvadora Ribes Collantes indica que els treballs que s'havien realitzat durant el curs corresponien al grau elemental però també algunes alumnes havien treballat assignatures corresponents al grau superior. El contingut de les matèries, segons la mestra s'impartiren en tota l'extensió possible i atenen a les capacitats de les alumnes adaptant-se a la seua edat desenvolupament intel·lectual, però sempre amb un caràcter eminentment pràctic.

Justo Tortosa Galiana es centrarà en el marc legislatiu vigent per a justificar els treballs realitzats, els quals els situa entre l'article 2 de la Llei Moyano i el decret d'ampliació de 26 d'octubre de 1901³⁹⁴D'aquesta manera explica com ha realitzat els treballs durant aquest curs:

“...se ha desarrollado normalmente siguiendo su marcha con mayor escrupulosidad al cuadro de distribución del tiempo y del trabajo y en cuanto al carácter de las distintas enseñanzas que comprenden el grado de estas escuela elemental, se ha procurado siempre en ellas una orientación racional, práctica y de utilidad de acuerdo con lo que demanda la ciencia pedagógica.”³⁹⁵

³⁹³ A.M.O. Educació 1880-1911. A diferència de les memòries descrites anteriorment no té cap títol, sols en la part superior esquerra de la primera fulla apareix indicat el seu nom i l'any 1909. La data del document no identifica el dia de juliol de 1909, més en la que va ser llegida.

³⁹⁴ *Ídem.*

³⁹⁵ A.M.O. Educació. 1880-1911. La memòria escolar no té cap identificació com a tal però si que en l'anterior memòria s'indica en la part superior esquerra del foli el nom del mestre i l'any 1909.

L'última memòria que s'ha pogut consultar és la de la mestra Elodia Martínez Prades, a càrrec de l'escola elemental de xiquetes. Poca diferència hi ha de la resta de les memòries descrites en relació a la qüestió dels treballs escolars realitzats durant l'any, cenyint-se únicament a allò que estableix la llei, de la manera més ampla possible i com que es tractava de xiquetes explica que “ *le hemos dado toda la extensión posible pero dando la preferencia a las de mayor utilidad e inmediata aplicación.*”³⁹⁶

El segon dels punts que s'inclouïa en les memòries respon als resultats obtinguts, que segons Ramona Garcia de los Ríos, mestra de pàrvuls, sols s'havia d'atendre als resultats dels exàmens realitzats. A més a més, apunta que es podria avançar més si l'assistència fora més regular, perquè molts dels pares s'enduien als seus fills per no deixar-los sols en les hores que hi havia entre les classes del matí i la vesprada. Malgrat els entrebancs d'una escola amb una matrícula de 179 alumnes, aquesta era la valoració del mestre:

*“...de los cuales solo dos poseían algunos conocimientos y en la actualidad además de aquellos hay treinta que si bien no puede decirse que leen se encuentran en un estado de instrucción bastante avanzado y con muy poco trabajo se conseguiría este objetivo pues tienen vencidas la mayor de las dificultades que la lectura presenta.”*³⁹⁷

Juan José Calatayud Guardiola planteja que havia tingut problemes derivats per la gran quantitat de baixes que es varen produir en la seua escola, generant a la volta una matrícula amb “*gente nueva algo atrasada, aunque ávida de aprender.*”³⁹⁸ Crida l'atenció com Juan José Calatayud Guardiola utilitza una comparació per tal de justificar la qualitat del seu ensenyament i com al final va acompanyat de religiositat. En definitiva es una valoració centrada únicament en l'activitat del mestre. Si abans s'ha apuntat que el discurs educatiu del mestre Juan José Calatayud Guardiola es centra en els principis d'una educació tradicional, ara ens ve a confirmar com està convençut que els bons resultats de la seua escola és conseqüència directa de la seua activitat i pràctica educativa, en la que inclou necessàriament elements religiosos:

³⁹⁶ A.M.O. Educació. 1880-1911. Memoria leída en el acto de los exámenes públicos por la maestra que suscribe. Elodia Martínez Prades. 1909.

³⁹⁷ *Op. Cit.* Cita 391.

³⁹⁸ *Op. Cit.* Cita 392.

*“Hay que fijarse bien en el parto que se ha dado a la inteligencia, pues así como no hay que temer a las alteraciones en la salud cuando el cuerpo toma alimentos sanos y buenos en proporción a las fuerzas digestivas de que dispone el individuo, cuando ésta es buena y sana y se distribuye según las dotes intelectuales de que atesore cada uno de los niños y tal enseñanza puede considerarse como perenne manantial de bienes, de virtudes de grandeza cuando a la ilustración de la inteligencia acompaña los sentimientos de religiosidad y el buen ejemplo.”*³⁹⁹

A més a més, el mestre en qüestió afegia en la seua memòria concisa que s’havien fet vertaders esforços en l’ensenyament d’hàbits de treball, “*inclinación a la economía*”, endreç personal, estima cap a l’altre i respecte a les autoritats. Aquests resultats no eren el resultat de la seua tasca docent, sinó que havien influït els premis estipulats gràcies a la Fundació de la senyora Concepción Escobedo Hernández, vídua d’Augusto Mayans. Es varen establir uns premis en metàl·lic que segons l’opinió del mestre eren una emulació per millorar “*sus condiciones intelectuales, morales y religiosas.*”⁴⁰⁰

El mestre José Villarroya Alegre, va utilitzar els mateixos arguments que Concepción Garcia de los Ríos, a l’hora d’utilitzar els resultats dels exàmens com eina d’avaluació. Aquest mestre aporta un element important que cal destacar en aquests moments i que fa referència a la implantació de l’ensenyament graduat apuntant que:

*El número de niños matriculados en primero de septiembre que desconocían los rudimentos de la lectura y la escritura eran cincuenta y cuatro, que fueron sustituidos por trece que venían de otros centros de enseñanza en virtud de acuerdo de la Junta Local, que quiso hacer en este año un simulacro de la graduación de la primera enseñanza, sin grandes perturbaciones, para perfeccionarlas en los sucesivos; y los cuales ya tienen algunos conocimientos de lectura, escritura y cálculo.”*⁴⁰¹

³⁹⁹ Ídem.

⁴⁰⁰ Ídem.

⁴⁰¹ Op. Cit. Cita 395.

En aquesta memòria, es torna a identificar el mateix problema que plantejava la mestra Ramona Garcia de los Ríos però apuntava que *“la asistencia durante el curso ha sido bastante irregular y sufrido variaciones en parte, motivadas por las ocupaciones a que los padres se ven obligados a someter a los niños.”*⁴⁰².

La disciplina serà altre element que destacarà José Villarroya Alegre la qual no era difícil de mantenir, això sí, sense especificar que entenia per disciplina, però considerant que va ser gràcies a la implantació de l'ensenyament graduat. Abans s'ha fet referència al fet que en l'escola de José Villarroya Alegre es va posar en pràctica l'ensenyament graduat, tot i que la proposta no es va consolidar. També fa referència a la resolució de problemes i la redacció de documents que en funció del pla de treball de cada xiquet condicionat per la seua edat i *“bagaje intelectual.”*⁴⁰³

Salvadora Ribes Collante a l'hora d'exposar quins varen ser els resultats obtinguts durant el curs, va utilitzar algunes dades del seu llibre de matrícula i de classificacions. Indicava que a l'inici del curs tenia 59 xiquetes de les quals 35 no sabien ni llegir ni escriure. Més endavant es varen matricular 48 alumnes més, de les quals 20 com deia la mateixa mestra *“no conocen siquiera lo más rudimentario”*⁴⁰⁴

Malgrat aquestes dificultats, Salvadora Ribes Collantes explica de la següent manera l'avançament de les seues alumnes:

*“De estas 45 niñas que en el curso escolar que acaba de dar fin han ingresado en esta escuela sin saber nada, tengo la satisfacción de presentarles una sección compuesta de 38 niñas que, como habrá tenido ocasión de observar el muy Ilustre Señor Presidente y demás señores, leen ya con bastante soltura. Las 17 niñas que forman la sección primera conocen la mayoría de ellas los elementos de la lectura, escritura y numeración.”*⁴⁰⁵

La mateixa estratègia va utilitzar Justo Tortosa Galiana a l'hora de referir-se als resultats obtinguts en la seua escola, afegint el mateix comentari que la seua companya de professió, la mestra Salvadora Ribes Collantes. Durant el curs 1908-1909 va rebre 50

⁴⁰² Ídem.

⁴⁰³ Ídem.

⁴⁰⁴ A.M.O. Educació 1880-1911. Memoria escolar. Salvadora Ribes. 1909.

⁴⁰⁵ Ídem.

xiquets de nou ingrés quedant-se una matrícula de 117 alumnes amb una assistència de 100 xiquets. Les dades que presenta referent als resultats són les següents:

De los 50 niños, solo 9 delectaban y los 41 más los 22 que habían eran analfabetos, de estos únicamente quedan 18 niños en carteles y los restantes pertenecen a la 4ª sección.

Pues bien Ilmo. Sr. Hoy me cabe la satisfacción de haber podido presentar a UD una sección primera de 13 niños que conocen con soltura leer y escribir al dictado y algunos se redactan cartas, recibos y pagarés, y de las asignaturas Doctrina Cristiana, Historia Sagrada, Gramática, Aritmética, Geometría, Agricultura, la descripción de España y Ontinyent, contestar a todos los puntos de los programas oficiales pertenecientes al grado de esta escuela. La segunda sección se compone de 13 niños y dan lectura, escritura, Doctrina e Historia Sagrada, Gramática, Aritmética, Geometría y Agricultura, contestando a la mitad de los programas bastante bien. La tercera sección compuesta de 14 niños, tienen Lectura, Escritura, Doctrina e Historia Sagrada, Gramática y Aritmética, saben hasta la tercera parte del programa. La cuarta sección se compone de 13 niños y dan Lectura, Escritura, Doctrina y ejercicios de Aritmética.”⁴⁰⁶

En la memòria d'Elodia Martínez Prades hi ha una resposta distinta i a la volta crítica de la valoració dels resultats obtinguts, posant de manifest la seua insatisfacció després de l'esforç realitzat. Pensava que només amb un examen no es podia tenir el criteri suficient per a realitzar una valoració dels alumnes de la seua escola. Argumentava que calia un estudi previ per a conèixer quin era el nivell de les alumnes per a després tornar-les a valorar al final del curs i comparant les dues proves podria tenir un criteri de la tasca realitzada. A més a més, inclou que haguera estat desitjable que els membres de la Junta havent assistit a alguna de les primeres classes per conèixer de primera mà els avanços a final de curs. En definitiva la seua reflexió considerava que l'esforç realitzat no responia amb els resultats obtinguts la qual cosa ella mateixa es qüestiona. Elodia

⁴⁰⁶Op. Cit. Cita 404.

Martínez Prades presenta una reflexió en la qual qüestiona la seua pràctica docent i té en consideració les dificultats que presentaven les seues alumnes:

No nos satisfacen, ni de muy lejos, los resultados obtenidos con nuestro trabajo que ha sido inmenso, ni tampoco pueden ser estos apreciados en un sencillo examen, como el que acaba de verificarse. Para conocer de lo uno y lo otro, necesitabase un estudio comparativo del estado en que se encontraban y de lo que ahora se encuentran; el asistir a algunas clases para comprender el esfuerzo y trabajo tanto intelectual como material, que el enseñar lo más insignificante cosa nos cuesta y el observar el grado de la potencia intelectual que cada una posee y que no en todas las niñas siempre es igual, contando unas veces con elementos en los que con menos esfuerzo se consigue mucho más que otras con doble trabajo.”⁴⁰⁷

La ciutat d’Ontinyent s’ha caracteritzat sempre per estar formada per una població que majoritàriament ha utilitzat el valencià com a llengua per comunicar-se entre els veïns i veïnes, fet que va afectar, en aquests moments, a la pràctica docent de molts mestres entre els quals es troba la mestra de pàrvuls Ramona Garcia de los Ríos. Identifica amb claredat el problema de la llengua, en exposar que no sols són els xiquets i xiquetes són els que tenen dificultats per entendre i parlar el castellà, llengua en la qual s’obligava a desenvolupar l’ensenyament, sinó que els mateixos pares tampoc l’entenien:

“La mayor dificultad con que hay que luchar en esta escuela para obtener medianos resultados es el lenguaje, pues como quiera que no solamente los parvulitos, sino la mayoría de los padres desconocen el castellano y por prescripción de la ley, la enseñanza se ha de dar en dicho idioma; es un trabajo ímprobo el que se ha de emplear hasta conseguir que los alumnos puedan entender algo de lo que se les dice, lo que absorbe la mayor parte del tiempo.”⁴⁰⁸

En el mateix sentit escriu en la seua memòria Elodia Martínez Prades en identificar com a obstacle l’idioma en les alumnes de l’escola elemental de xiquetes, les quals amb

⁴⁰⁷ *Op. Cit.* Cita 396.

⁴⁰⁸ *Op. Cit.* Cita 397. Veg. AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen. *Valencià a l’escola. Memòria i Testimoni.* Gandia: CEIC Alfons el Vell, 2005.

edats ja més majors que els pàrvuls continuen sense entendre el castellà, per la qual cosa havia de traduir al valencià en moltes ocasions allò que pretenia explicar a les seues alumnes, en castellà. Estava utilitzant el valencià com a llengua vehicular en la seua escola sense que estiguera permés:

*Añádase a esto la diferencia de lenguaje que les dificulta el estudio, porque no llegan a comprender lo que dicen, hasta que algo mayores aprender a hablar el castellano, aunque imperfectamente, teniendo que explicarles, no solo el sentido de las frases, sino traducirlo innumerables veces...*⁴⁰⁹

La resta dels mestres i les mestres vénen a coincidir en un obstacle: la manca d'assistència a l'escola motivat principalment per un fet que, s'ha apuntat amb anterioritat, serà una constant, és a dir la participació dels xiquets i xiquetes en les tasques de recol·lecció, en una societat dedicada principalment a l'agricultura. Ramona Garcia de los Ríos apunta una solució; la creació d'una cantina per a garantir l'assistència dels pàrvuls amb el suport de l'Ajuntament i dels grans contribuents:

*“para que cooperen al sustento de las mismas a lo cual seguramente no se negarían pues bien conocido es el espíritu de caridad que a todos ellos anima y ningún mayor beneficio podrían proporcionar a la clase proletaria que el de facilitar a sus hijos el sustento del cuerpo juntamente con el del espíritu o sea la instrucción.”*⁴¹⁰

Elodia Martínez Prades, mestra de l'escola de xiquetes, exposa que la poca assistència de les seues alumnes responia a una qüestió de gènere. En moltes ocasions són els pares els que obligaven a les filles a quedar-se en casa per a ajudar a les seues mares.⁴¹¹ La mateixa mestra també identificava com obstacle la diversitat d'edats en les alumnes, amb els diferents nivells de coneixements i capacitats, fet que dificultava l'adaptació de les explicacions. Aquest problema, segons Elodia Martínez Prades, es podria resoldre amb allò que es feia a les escoles graduades, ideal al qual aspirava. L'exposició de la mestra girava al voltant de la importància que tenia distribuir a les alumnes de manera homogènia i en funció edats i així facilitar la pràctica docent.⁴¹² El discurs emprat per

⁴⁰⁹ *Op. Cit.* Cita 396.

⁴¹⁰ *Op. Cit.* Cita 397.

⁴¹¹ *Op. Cit.* Cita 396.

⁴¹² *Ídem.*

Elodia Martínez Prades en la seua memòria, s'apropa més, encara que manquen elements per poder asseverar aquesta afirmació, a un discurs més renovador que el que podia representar Juan José Calatayud Guardiola. Sols amb el títol, que utilitzat per aquest últim mestre a l'hora d'identificar el punt tercer, “ *Obstáculos que han dificultado las tareas escolares*”, es diferencia de l'utilitzat per la mestra Elodia Martínez Prades; “ *Obstáculos que han dificultado la labor pedagógica en la escuela.*” Tot i que tots dos veuen en l'educació una obra regeneradora, per a Juan José Calatayud Guardiola aquesta llavor havia de ser encetada per les autoritats i el mateixos mestres, amb el suport dels pares. Per a Elodia Martínez Prades, des d'un posicionament de gènere, considera que les autoritats havien d'ajudar en “ *esta obra regeneradora, para que podamos hacer de nuestras niñas dignas mujeres, que honren y salven, si necesario es, ya que la mujer todo lo puede, la Ciudad que las vio nacer.*”⁴¹³

Per últim Juan José Calatayud Guardiola identifica en la seua memòria quatre obstacles considerats per ell “ *los más salientes.*” El primer d'ells el centra en l'espai tan estret que ocupa l'escola on no es pot donar classe amb desfogament, espai insuficient fins i tot per poder respirar els alumnes. La manca de material també serà altre dels obstacles identificats pel mestre de l'escola superior que no té prou amb les 249,92 pessetes per renovar el material ni tampoc per adquirir-ne de nou. El tercer obstacle que apunta incideix en la desigualtat de coneixements que tenen els xiquets de nou ingrés, fet que dificulta la seua tasca, havent d'anivellar les seccions i fins i tot arribant al fraccionament de les mateixes. L'últim dels obstacles que apunta el mestre és la manca de pati per a l'esplai dels alumnes moment que s'aprofitaria per a renovar “ *la atmosfera del salón escolar.*”⁴¹⁴

Juntament amb aquestes memòries concises també s'inclouien les actes dels resultats dels exàmens que realitzaven en cada una de les escoles. La Junta Local de Primer Ensenyament⁴¹⁵, constituïda en diferents comissions duïen endavant aquestes avaluacions tants dels alumnes com dels mateixos mestres. Per als alumnes, a Ontinyent

⁴¹³ *Ídem.*

⁴¹⁴ *Op. Cit.* Cita 398.

⁴¹⁵ La Junta Local de Primer Ensenyament va ser renovada en juny de 1908 i aquesta va ser la seua composició: President; l'alcalde, Amadeo Montés Boscà. Inspector metge: Alfredo Montés Borredà. Concejals: Gonzalo Micó Albert i Salvador Tormo Jordà. Cura: Tomàs Valls Valls. Mestre d'escola pública: Juan José Calatayud Guardiola. Mestre d'escola Privada: Justo Tortosa Galiana. Pares de Família: Gonzalo Mompó Marcos, Joaquín Úbeda Puigmolto. Mares de Família; Mercedes Valls Valls, Salvadora Jordà Cabanes. Delegat de Fontanars; Juan Bautista Santandreu Benavent, coadjutor de l'església de Fontanars. A.M.O. Exp. 3/1908. Acta de Constitució de la Junta Local de Primer Ensenyament.

es complementava aquest reconeixement públic amb una dotació econòmica que s'establia per la Fundació de Concepción Escudero, del que dedicarem un apartat més endavant.

En la visita realitzada a l'escola del mestre José Villarroya Alegre, les consideracions que li fan no són del tot satisfactòries, atenen a les contestacions que feren els alumnes, considerant que els resultats no foren *“todo lo lisonjero que fuese de desear, causa que conviene indagar.”* Sols els alumnes de la primera secció contestaren en general correctament mentre que la resta amb moltes deficiències. Aquest fet va provocar la recomanació que el mestre *“desplegará en lo sucesivo un mayor celo a fin de que en el curso próximo podamos apreciar en dicha escuela los adelantos que la difusión de la cultura reclama en las imperiosas circunstancias actuales.”* Es varen donar diplomes de mèrits i d'aplicació a aquells alumnes que s'havien significat, finalitzant l'acte amb càntics escolars.⁴¹⁶

En l'acta dels exàmens de l'escola superior a càrrec del mestre Juan José Calatayud Guardiola, la comissió examinadora va deixar constància de l'elevat coneixement dels xiquets en contestar a les preguntes efectuades per la Junta Local de Primer Ensenyament sobretot en les assignatures de Geometria, Aritmètica i Geografia:

*“A tal altura se hallan los alumnos que en concepto de la comisión, podrían con desembarazo examinarse de algunas asignaturas correspondientes a la segunda enseñanza, en la Seguridad de obtener primeras notes.”*⁴¹⁷

En referència al mestre, membre de la Junta Local de Primer Ensenyament, la comissió encarregada de la seua avaluació no va escatimar en lloances i reconeixement envers la seua tasca docent atenent tant a la seua aptitud com estima per l'ensenyament, fet que li feien mereixedor de *“un amplio voto de gracia y un oficio laudatorio que des*

⁴¹⁶ A.M.O. Exp. 3/1908 Acta del resultado de los exámenes de la escuela elemental que dirige D. José Villarroya Alegre. La comissió va examinar l'escola de José Villarroya Alegre i la de Justo Tortosa Galiana. Estava constituïda per: Tomàs Valls Valls, Joaquín Úbeda Puigmoltó, Francisco Segrelles Casanova que actuava com a president.

⁴¹⁷ A.M.O. Exp. 3/1908. Acta del resultado de los exámenes en la escuela superior que dirige D. Juan José Calatayud Guardiola. La comissió estava formada pel primer tinent d'alcalde José Sanz Ferri tot i que va assistir el segon tinent d'Alcalde Francisco Segrelles Casanova. La resta de membres de l'esmentada comissió foren Gonzalo Mompó Marcos, Tomàs Valls Valls i Joaquín Úbeda Puigmoltó. Aquesta comissió també va examinar l'escola elemental de xiquetes regentada per la mestra Ramona Garcia de los Ríos.

de luego le otorga la comisión sin perjuicio de otras para que pueda proponérsele la Junta Provincial.”⁴¹⁸

De la mestra Elodia Martínez Prades, tampoc hi ha presència de cap advertiment ni suggeriment per millorar la seua tasca docent, més aviat el contrari, es reconeix el treball fet i “*acreedora a que se le conceda un amplio voto de gracia, como desde luego le otorga con gusto la comisión*”⁴¹⁹. Les alumnes d’Elodia Martínez Prades varen destacar en Doctrina Cristiana, Història Sagrada, Gramàtica i Aritmètica, però també en Costura, Brodat i Adornament.

Les mateixes consideracions va rebre la mestra Salvadora Ribes Collantes considerant notabilíssim els resultats de les xiquetes. Únicament recomana que per millorar l’assistència, la Junta Local de Primer Ensenyament, havia de desenvolupar una campanya de sensibilització perquè els pares foren conscients de la necessitat que tenien les seues filles d’assistir a l’escola. Aquesta campanya exigia un suport a la tasca de la mestra, però també la defensa d’un ideal de dona tradicional, submissa als pares com a filla, als homes com exposa i a la família com a mare, desenvolupant una tasca que quedava lluny de l’esfera pública però prop d’assolir una cultura que els prepararà perquè “*ser buenas hijas y excelentes esposas y madres de familia*”⁴²⁰.

La resta de valoracions, la dels mestres de Fontanars, Ezequiel Simó Esparza, la de Justo Tortosa Galiana i la de Ramona Garcia de los Ríos seran pràcticament idèntiques. Sols destacar la valoració de l’escola de Justo Tortosa Galiana on s’havia obtingut un resultat “*lisonjero*”, fet que venia motivat per la gran quantitat de matrícula que tenia l’escola recomanant que en el curs vinent no s’admetria a més alumnes dels que hi cabien.⁴²¹

Tres memòries més podem consultar, referides a 1910 i corresponents a les mestres Elodia Martínez Prades, Salvadora Ribes Collantes i Concepción Donat Salvador. Les respostes a la primera pregunta en relació a quin eren els treballs realitzats en l’escola que regentava cada mestra, Salvadora Ribes Collantes apunta que es va seguir el

⁴¹⁸ *Ídem.*

⁴¹⁹ *Ídem.* Acta avaluació de la Mestra Elodia Martínez Prades. La comissió va estar formada per José Garcia Llin, Salvadora Jordà Cabanes i Mercedes Valls Valls.

⁴²⁰ *Ídem.* Acta d’avaluació de la Mestra Salvadora Ribes Collantes. La comissió estava formada per les mateixes persones que la que va valorar a Elodia Martínez Prades.

⁴²¹ *Ídem.* Acte d’avaluació del mestre Justo Tortosa Galiana.

programa establert, donant un vessant pràctic a les seues classes. Concepción Donats Salvador detallava un poc més la seua pràctica escolar, al mateix temps que diferirà poc d'allò que va explica en la seua memòria tècnica de 1909 en relació als sentits, a la importància de l'ensenyament de la religió i als cànctics escolars. Es tractava de l'escola de pàrvuls on Salvadora Ribes Collantes realitzava treballs manuals amb la realització de figures geomètriques, lletres i números al mateix temps que en la gimnàstica utilitzava els moviments de braços i cames per al desenvolupament dels múscles.⁴²² A l'hora d'explicar que havia fet Elodia Martínez Prades en la seua memòria del curs 1909-10 explicava que principalment es dedicaren a les labors i que en tot cas alternava una activitat intel·lectual amb una manual i que aquesta alternança també l'aplicava a aquelles activitats fetes assegudes amb d'altres que calia estar drets. Com veurem més endavant també identificava amb claredat que les seues alumnes sols podien aprendre aquells continguts que havien de veure amb la seua classe social i que s'havia d'ensenyar allò que tinguera la seua immediata aplicació a les necessitats de la vida.

Continuant amb aquestes mestres i en les seues respectives memòries en el moment de parlar dels resultats obtinguts, veiem que Salvadora Ribes Collantes tot i que havia tingut noves incorporacions en la seua escola, va identificar quantitativament els resultats de la següent manera;

“En el mes de septiembre en esta escuela fueron matriculadas 62 niñas y de estas 40 desconocían por completo lo más rudimentario en lectura, escritura, etc. En lo restante del curso han ingresado 50 de las cuales eran completamente analfabetas 30. De las 70 niñas que han ingresado en la escuela sin saber nada absolutamente tengo el gusto de poderles presentar una sección 2ª compuesta de dos grupos en la que hay 38 niñas y como ustedes habrán tenido ocasión de observar leen y escriben con alguna soltura y las 25 que forman la primera sección conocen la mayoría de ellas los elementos de lectura, escritura y numeración.”⁴²³

Concepción Donat Salvador, mestra de pàrvuls, sense donar xifres dels seus resultats, apuntava que molts dels alumnes havien acabat el *Catón de Flórez* i que fins i

⁴²² A.M.O. ED. 1880-1911. Exp. 4/1910. En aquest expedient es conserven les tres memòries referides.

⁴²³ *Ídem*.

tot alguns llegien alguna cosa del llibre “*Obligaciones del Hombre.*” Afirmava que també algun tenien idea de la numeració, sabien formar nombre, lletres i línies. Comptava aquesta mestra amb el suport d’una auxiliar, la mestra interina Maria Montés Borredà⁴²⁴ que exercia en l’escola esmentada des de del 6 d’abril de 1910. La memòria d’Elodia Martínez Prades torna reincidir en la idea que amb un examen no era suficient per a poder avaluar als alumnes. Com ella mateixa afirma, amb una actitud reflexiva i d’autocrítica considera que “*se pretende juzgar en un instante dado en que por mil circunstancias extrañas pueden no estar acertados el trabajo del alumno y del maestro.*”⁴²⁵ Hom pot identificar en aquesta valoració altra manera d’entendre la pràctica docent on es té en consideració a l’alumne pel que fa als processos d’aprenentatge i al mestre a l’hora d’utilitzar certs processos d’ensenyament. Continuant amb la mestra Elodia Martínez Prades, descrivia el mateix argumentari que les altres companyes per identificar les dificultats en el desenvolupament de la seua tasca i que venia a ser; irregularitat en l’assistència, despreocupació dels pares perquè les seues filles assistisquen a l’escola, matrícula elevada, heterogeneïtat de les alumnes i l’idioma, que com ella mateixa dia és diferent el que parlen del que diuen, “*unes veces no entienden lo que dicen y otras no saben decir lo que entienden.*”

Altres dues memòries concises que s’han pogut consultar corresponen a les escoles elementals de xiquets a càrrec dels mestres Manuel Salido González⁴²⁶ i de Francisco Izquierdo Muñoz⁴²⁷. De bell nou Manuel Salido González torna a plantejar la manca de material, la poca assistència i el poc temps que assitien els alumnes a classe com a principal entrebanc en la seua tasca docent. Malgrat tot, considerava que havia obtingut resultats satisfactoris en totes les assignatures. Dels obstacles trobats tornava a repetir el mateix que abans s’ha afegit, el que els xiquets deixaven l’escoles abans d’hora per incorporar-se al món del treball i aportar algun ingrés a la maltractada economia familiar, fet que no compartia:

“No compensa el escaso beneficio que a los padres reporta el trabajo del niño a los perjuicios que en incultura acarrea a la sociedad

⁴²⁴ A.M.O. Exp. 10/1910. Expediente de toma de posesión de la maestra interina de esta escuela de párvulos Dª Maria Montés Borredà.

⁴²⁵ Op. Cit. Cita 422.

⁴²⁶ A.M.O. Llibre d’actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1903-1913. Acta de posesión del maestro Manuel Salido González, 11 de setembre de 1913.

⁴²⁷ A.M.O. Llibre d’actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1903-1913. Acta de posesión del maestro D. Joaquín Izquierdo Muñoz y de la maestra Dª Maria Montés Borredà, 27 de setembre de 1913.

*en general y al hombre en particular. Para la inmensa mayoría de los padres la escuela no existe más que en aquellas épocas y días en que nada hay que hacer en el campo, en la fábrica o en el taller: en una palabra, cuando no los necesitan.”*⁴²⁸

Francisco Izquierdo Muñoz, mestre de la “*Escuela Nacional de Niños (antes Superior)*”, així s’identifica amb el segell, descrivia en els mateixos termes que el seu company Manuel Salido González, tot i que la va presentar quasi un mes abans, hom pot entendre que una és còpia de l’altra o almenys la redactaren junts. La idea genèrica de les dues memòries coincideixen en la poca assistència, l’ús dels fills en l’economia domestica, el poc temps d’assistència i la manca de mitjans didàctics.

De tota manera i seguint un discurs que podríem considerar com a regeneracionista, per a Francisco Izquierdo Muñoz calia afegir a aquests entrebancs en la seua tasca docent:

*“ el concepto equivocado que de las funciones del maestro se tiene y la falla de medios coercitivas para obligar a los niños a que asistan a la escuela hasta que estén perfectamente instruidos en las primeras letras y nos convenzamos que de esta manera es impensable adelantar en asunto tan capitalisimo, tan transcendental para la vida de los pueblos, para el engrandecimiento y regeneración de nuestra muy amada Patria y para poder ocupar un puesto honroso en el concierto de las naciones civilizadas.”*⁴²⁹

3.4.2- LES MEMÒRIES TÈCNIQUES

Les memòries tècniques venien regulades pel Real Decret de 18 de novembre de 1907. En el cas d’Ontinyent troben 10 memòries corresponents als anys 1908 i 1909 (Veg. Quadre 33). El total de memòries consultades corresponen a 4 mestres encarregades de les escoles elementals de xiquetes i de pàrvuls més les dels mestres de l’escola superior i elemental de xiquets d’Ontinyent i la incompleta de Fontanars dels Alforins. Els mateixos

⁴²⁸ A.M.O. Educació. 1912-1930. Memoria presentada por Manuel Salido, 18 d’agost de 1914.

⁴²⁹ A.M.O. Educació. 1912-1930. Memoria presentada por Joaquín Izquierdo, 14 de juliol de 1914.

mestres presentaran les respectives memòries per a l'any 1909 menys la de Juan José Calatayud Guardiola, mestre de l'escola superior de xiquets, la qual no s'ha pogut consultar per no conservar-se.⁴³⁰

De les estudiades i corresponent a l'any 1908, dues fan referència a qüestions educatives ontinyentines com és el cas de la presentada per Juan José Calatayud Guardiola qui aborda el tema de l'educació d'adults a Ontinyent. L'altra memòria aporta dades de l'espai escolar a Fontanars dels Alforins, en la qual el mestre Ezequiel Simó Esparza descriu la seua escola. La resta de memòries, no menys interessant, aborden temes més genèrics tot i que aporten dades de les llurs escoles a l'hora de justificar els seus raonaments. A més a més, ens permeten esbrinar el tarannà de cada un dels mestres i per descomptat la repercussió en la seua pràctica escolar.

La primera que abordem és la del mestre Juan José Calatayud Guardiola, en la que descriu primerament quin era el marc legislatiu que venia regint l'ensenyament d'adults i quin era el seu reflex en la ciutat d'Ontinyent. La Llei Moyano regulava l'ensenyament d'adults en els articles 106 i 107 establint-se que havia de ser l'estat qui havia de fomentar aquest ensenyament al mateix temps que en aquells pobles de més de 1000 habitants s'entenia com ensenyament obligatori. El reglament orgànic de primer ensenyament del Real Decret de 6 de juliol de 1900 fixava en l'article 84 que aquells pobles amb mestres encarregats de les escoles completes havien d'ocupar-se també de les escoles nocturnes.⁴³¹ Els objectius apuntats pel mestre en la seua memòria responien a:

“conservar y ampliar los conocimientos adquiridos en la escuela diurna, proporcionar instrucción a los que por motivos diversos y hayan llegado al periodo de la pubertad careciendo de ella, fomentar hábitos de moralidad, inclinar a muchos jóvenes a la virtud del trabajo y alejarlos, como es conveniente del vicio de la holgazanería y del despilfarro. Tiende además esta enseñanza a formar ciudadanos

⁴³⁰ Arxiu de la Diputació de València. E.9.3.15. Fins l'actualitat no s'ha pogut constatar si Juan José Calatayud Guardiola va presentar la memòria en 1909. També estan referència des les memòries en FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel; AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen. *Los temas educativos en las memorias del magisterio valenciano (1908-1909)*. València: Departament d'Educció Comparada i Història de l'Educació. Universitat de València. 2002.

⁴³¹ *Gaceta de Madrid*. 8 de juliol de 1900, Núm. 189.

amantes de la patria, laboriosos, instruidos y respetuosos con las leyes, con la propiedad y con el prójimo.”⁴³²

En aquesta exposició dels objectius que presenta el mestre s’identifiquen clarament quin ciutadà és el que pretén formar; homes obediets, treballadors i disciplinats. Aquests objectius s’aconseguien amb les aportacions dels municipis, de la tasca dels mestres i de l’aplicació dels alumnes de manera que “*el gran beneficio que la enseñanza nocturna aporta a la nación y en especial en cada localidad.*”⁴³³

Segons apuntava el mestre, a Ontinyent anaven funcionant des de novembre de 1906 quatre classes nocturnes en la ciutat d’Ontinyent i el seu terme municipal. Feia referència a l’escola nocturna establerta en la superior, de la qual era ell responsable, les existents en dues escoles més, una elemental i d’altra privada amb subvenció municipal. La quarta era la que venia funcionant en Fontanars dels Alforins.⁴³⁴ Sols fa suposicions a l’hora de donar dades de la matrícula aplicant la normativa, és a dir, que per cada escola no podia haver-hi més de 40 alumnes, afirmant que, “*el total de alumnos matriculados no bajara anualmente de 160, o sea 40 alumnos por dada una de las clases.*”⁴³⁵

Malgrat que l’assistència a la classe nocturna solia baixar a mitjanja del curs, considerava que el caràcter bondados dels ontinyentins era la principal raó per la qual en l’escola nocturna, de la que era responsable, no hi havia hagut que expulsar ni amonestar a cap alumne:

“El carácter bondadoso de los habitantes de esta Ciudad, su respeto a las leyes, a la autoridad y a los maestros; su amor a la enseñanza, su aspiración al perfeccionamiento, al progreso y a todo lo que da honra y provecho al hombre bien patente que si se examina el comportamiento del vecindario y los adelantos que se observan en todos los sentidos y como uno de los primeros medios para el perfeccionamiento es la escuela.”⁴³⁶

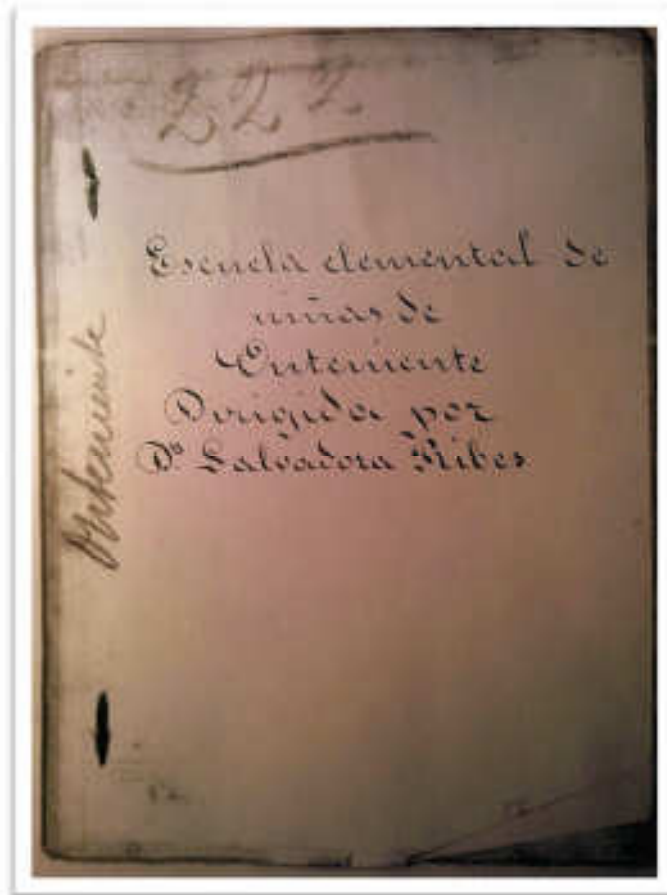
⁴³² Arxiu Diputació de València. E.9.3.15.Caixa 5. Memòria del mestre Juan José Calatayud Guardiola, estret de l’escola superior d’Ontinyent i amb una dotació anual de 1625 pessetes.

⁴³³ *Ídem.*

⁴³⁴ *Ídem.*

⁴³⁵ *Ídem.* El Real decret de 4 d’octubre de 1906 establia que els alumnes que podien matricular-se era de 40 per classe i que aquests havien de ser majors de 15. Podia matricular-se fins als 21 i també aquells que foren majors tot i que tenien preferència els més joves.

⁴³⁶ *Ídem.*

A.D.P.V. MEMÒRIES TÈCNIQUES DE SALVADORA RIBES COLLANTES I DE JUAN JOSÉ
CALATAYUD GUARDIOLA

Al voltant dels continguts que es donaven en l'escola nocturna afirmava que tenien un caràcter merament pràctic i que s'ajustaven a la norma, tot i que el dibuix era al que menys temps li dedica. En novembre de 1906 varen fer efectiva la norma que permetia la participació en aquestes classes nocturnes de persones de reconegut prestigi i notòria cultura de la localitat, com ho podien ser metges, advocats, farmacèutics, etc. La realitat va ser altra, com s'apunta en la memòria, ben prompte seran els mateixos mestres els que assumiren aquesta tasca d'impartir breus conferències o xerrades utilitzant l'última hora de classe.⁴³⁷

Considera Juan José Calatayud Guardiola que l'esforç realitzat per l'Ajuntament per mantenir aquesta escola nocturna, es va veure recompensat per la llavor dels mestres i els bons resultats dels alumnes els quals mostren "*afán de aprender y de adelantar en cultura.*" És per això que a l'hora de tenir dades objectives d'aquesta valoració, proposava la realització d'una avaluació inicial dels alumnes per conèixer en quin nivell es trobaven i repetir-la una volta finalitzat el curs, per poder comparar i avaluar quin havia sigut el resultat final. Plantejava també que la Junta Local de Primer Ensenyament realitzaria els mateixos exàmens que desenvolupava en l'ensenyament primari, però per a l'escola d'adults.⁴³⁸

Una part de la memòria es va centrar a criticar que el reglament de les escoles nocturnes es quedava insuficient. Tot i que havia posat un poc d'ordre en el seu funcionament i evitava així conflictes entre les autoritats municipals i els mateixos mestres, encara quedaven aspectes que calia millorar:

1. No tancar el nombre de matrícula a l'inici de curs, sinó mantenir-la oberta per cobrir les baixes.
2. Establir un sistema de premis per a reforçar als alumnes que millor i més èxit tingueren en els seus estudis.
3. L'establiment d'una cantina escolar per a totes les classes nocturnes en la que es poguera proporcionar gratuïtament el sopar per aquells alumnes considerats pobres.
4. Unificar les escoles nocturnes en una sola i organitzar-la d'acord amb l'ensenyament graduat on cada mestre es fera càrrec d'una secció.

⁴³⁷ *Ídem.*

⁴³⁸ *Ídem.*

D'aquesta manera podrien atendre a més joves. Aquest augment de matrícula suposaria l'increment de noves classes com la de dibuix, altra de música i un de treballs manuals aplicats a la indústria.

Juan José Calatayud Guardiola considera que aquestes propostes no eren purament teòriques sinó que:

“el modesto plan de mejoras que a nuestro parecer convendría implantar, sacado de la experiencia, de la práctica, de la realidad. Ya en el curso de 1904 a 1905, por nuestro humilde consejo se hizo la fusión de todas las clases nocturnas en una sola, se establecieron la música, el dibujo y los trabajos manuales y no faltaron personas de valía que prestaron gran ayuda a aquella organización que tan buenos resultados ofreció.”⁴³⁹

Tenia una matrícula de 450 alumnes i una assistència diària que no baixava de 370 alumnes, quantitat que superava tres voltes més la registrada en l'últim curs. Si s'haguera continuat amb aquesta proposta, afirma el mestre, els resultats obtinguts permetrien disposar d'una escola nocturna que hauria dut a Ontinyent a *“una cultura sin rival en nuestra provincia.”*⁴⁴⁰

La memòria presentada per Ezequiel Simó Esparza sota el títol de *“Identificación de los principales defectos del edificio de la escuela y medios prácticos de remediarlos o atenuarlos.”*⁴⁴¹ Deixa clar i evident quines eren les condicions de l'espai escolar del qual disposava per dur endavant la seua pràctica docent. Sobre quatre punts argumentava i presentava la seua memòria: El primer feia referència a la mala situació en què es trobava l'escola, el segon apuntava a la mala qualitat i escassa llum que es disposava, el tercer referit la capacitat i el quart i últim descrivia els edificis que tenia units a l'escola.

Si en 1880 el mestre de Fontanars dels Alforins, José Ramón Sarrión Marín es queixava de les males condicions de l'edifici destinat a escola, les mateixes consideracions realitza el mestre Ezequiel Simó Esparza en 1908. Quasi trenta anys després continua denunciant-se que l'escola que utilitzada no reunia les garanties per

⁴³⁹ Ídem.

⁴⁴⁰ Ídem.

⁴⁴¹ADPV. E.9.3.15.Caixa 5. *“Memoria técnica escrita por Ezequiel Simó Esparza, maestro de la escuela pública elemental incompleta de niños de la Aldea de Fontanares (Ontinyent) dotada de quinientas pesetas.”*

poder conservar les vides dels alumnes. No s'entenien com l'Estat o el mateix ajuntament, qui es feia càrrec del seu manteniment, no garantia d'uns mínims per poder impartir la docència.

La sala destinada a l'escola estava elevada uns 70 centímetres per damunt del nivell del carrer, fet que provocava més d'un accident entre els xiquets. A més a més estava apartada del centre del poble havent de desplaçar-se de matí i vesprada des de les respectives cases a l'escola, afrontant les inclemències del temps tant en hivern com en l'estiu. Però el que més preocupava era la quantitat d'humitat que hi havia a l'escola provocant nombroses faltes d'assistència per malalties. Les mesures de l'escola de Fontanars eren de 30,43 m² (Veg. Quadre 32). A més a més el mateix mestre, en 1900 feia aquesta descripció de l'escola:

*Local de la escuela: Puerta de entrada, que tiene 2.47 m. de altura y 1.43 de ancho m, con orientación S.E. ¼ E. Entrando a la izquierda, una Puerta que da salida al patio de la fábrica de alcoholes de D. Esteban Ribera y un balcón de 2.35 m. de altura y 1,12m de ancho, con orientación S.O. ¼ S. Frente a la Puerta de entrada hay otra Puerta que comunica con el interior de la casa.*⁴⁴²

Continuant amb la memòria del mestre Ezequiel Simó Esparza, descriu un conjunt d'elements que devia incloure l'escola ideal per a ell i que, de ben segur, la seua no disposava. Estava fent referència la importància de disposar d'un hort escolar que a la volta els separava de la resta de l'edifici que tants problemes plantejava també:

*“sirviera de estudio, dedicando cierto tiempo de clase bien fuera por la mañana o por la tarde según conviniera, en hacer algunos experimentos tanto en las tierras como en los árboles, a fin de que los niños des de pequeños tomasen gusto, interés y afición al estudio de la agricultura como base principal de la riqueza de España.”*⁴⁴³

La manca de llum i ventilació devia ser altra de les deficiències de l'escola del mestre Ezequiel Simó Esparza al insistir en la importància de col·locar als alumnes sense rebre ombra en el moment de realitzar l'activitat escolar, que tampoc distraueren la seua

⁴⁴² A.M.O. Educació 1880-1911. Exp. 2/1900

⁴⁴³ *Op. Cit.* Cita 441.

atenció però que facilitava una correcta ventilació en un edifici on hi havia molta pols pel mal estat del sòl.

La capacitat que havia de tenir l'escola era altre punt que descrivia en la memòria. Sense fer cap referència directa a la seua escola, apuntava la importància de destinar un espai suficient per a cada alumne que el situa entre els 0,75 m² per als més majors i els 0,50m² per als més menuts.

També es queixa i assenyalava els perjudicis que tenia la seua escola en estar unida a altre edifici. Tot i que ho descriu de manera genèrica i sense identificar amb claredat que és l'escola que ell regenta diu que:

“Existen otras por desgracia que están pegadas a edificios siendo estos actualmente fábricas de alcohol separándoles solamente un tabique con lo cual no puede llegarse a mayor descuido y desinterés por el pueblo, tanto por lo que quieren figurar de humanitarios como de sabios en todos los ramos.”⁴⁴⁴

És una clara denúncia de les condicions que reunia l'escola de Fontanars en tot el seu conjunt i que responsabilitzava a les autoritats municipals i als seus empleats municipals que desenvolupaven la seua tasca envers l'ensenyament dels xiquets. La solució per a Ezequiel Simó Esparza passava per una inspecció de les escoles per part d'un arquitecte i l'inspector d'ensenyament primari per tal que determinaren les condicions que havia de reunir l'edifici destinat a escola. Aquesta tasca era responsabilitat de l'Estat i no dels ajuntaments els quals no disposaven dels recursos econòmics necessaris, ni tan sols per a pagar puntualment al mestre, asseverava el mestre.⁴⁴⁵

Transcorreguts dos anys, l'escola de Fontanars dels Alforins, abandona l'edifici de la Fabriqueta per a ocupar-ne d'altre. En abril de 1911 l'Ajuntament d'Ontinyent va llogar una casa propietat de Mariano Micó Revert, situada en el camí de Fontanars i que constava de planta baixa i principal destinada per a escola pública més habitació per al mestre. El contracte signat tenia una durada de deu anys i un preu anual de 200 pessetes amb el compromís del fet que el propietari s'encarregava de la reparació dels desperfectes

⁴⁴⁴ Ídem.

⁴⁴⁵ Ídem.

mentre que “*el blanqueo o pintura del esperado local será de cuenta del ayuntamiento o con cargo a los fondos del material de dicha escuela.*”⁴⁴⁶

El mateix mestre va tornar a presentar altra memòria tècnica agafant el tema sisè dels proposats, que duia per títol: “*A que asignaturas da preferencia el autor de entre las que figuran en el horario escolar y razones que a ello le obligan.*”⁴⁴⁷ Cal recordar que era una escola incompleta i que segons la Llei Moyano, s’havia de crear en aquells nuclis de població de menys de 500 habitants.⁴⁴⁸ Segons apunta Ezequiel Simó Esparza en la seua escola s’impartia Doctrina Cristiana la qual considerava “*libro de oro en el que encierra las verdades sacrosantas de la religión y los preceptos Morales a que debe el hombre conformar siempre sus costumbres, puede decirse que es la base de todas mis enseñanzas*”, tot i que també incloïa Gramàtica, Aritmètica i Agricultura. Respecte d’aquesta última assignatura ho feia en la part més pràctica i atenen que es tractava d’un poble on el conreu era la principal activitat i ocupació dels veïns.

Salvadora Ribes Collantes va presentar dues memòries una per cada any coincidint amb la que va presentar Concepción Donat Salvador auxiliar de l’escola de pàrvuls, per a l’any 1909. De les presentades per Salvadora Ribes Collantes, en la primera d’elles descrivia amb detall tot el procés emprat per la mestra per ensenyar a cosir, brodar i el relacionat en la pràctica de la costura. La segona memòria feia una succinta relació dels sentits. Justifica la importància en la seua pràctica docent sense aportar cap dada significativa ni propostes d’innovació educativa. Considerava que si no estan ben desenvolupats tots els sentits, la tasca del mestre es veia dificultada, ja que “*la autora de esta memoria cree que para para que la niña adquiera toda clase de conocimientos es necesario desarrollar primer bien sus sentidos, puesto que, como se ha dicho anteriormente, ellos son la base de todo conocimiento.*”⁴⁴⁹

La memòria presentada per Concepción Donat Salvador, coincideix amb la mateixa que acabem de fer referència tot i que el desenvolupament del seu contingut és

⁴⁴⁶ A.M:O Educació. 1880-1911. Exp. 1/1911. Expedient d’arrendament d’una casa del caseriu de Fontanars destinada a local per a escola i habitació per al mestre. Curiosament el propietari de l’edifici destinat per a escola no sabia signar.

⁴⁴⁷ ADPV. E.9.3.15. Caixa 13. Memòria d’Ezequiel Simó Esparza. Va obtenir la qualificació de “*mediana.*”

⁴⁴⁸ Eren considerades escoles incompletes aquelles que no abraçaven algunes de les matèries de l’ensenyament elemental establert en l’article 2 de l’esmentada llei: Doctrina Cristiana, i nocions d’Història Sagrada, lectura, escriptura, principis de gramàtica castellana, principis d’aritmètica i breus nocions d’agricultura.

⁴⁴⁹ ADPV. E.9.3.15. Caixa 13. Memòria tècnica de Salvadora Ribes Collantes. Va obtenir la qualificació de mitjana.

distint. La memòria presentada per Concepción Donat Salvador ens permet conèixer amb detall allò que feia en la seua escola i ens descriu els materials, la metodologia emprada i els entrebancs a l'hora de desenvolupar la seua pràctica. Ara bé, tampoc aporta cap novetat educativa en l'ús dels sentits en la seua pràctica educativa. Concepción Donat Salvador, després de justificar la importància dels sentits com a principal mitjà per accedir al coneixement es centra en què són la vista i l'oïda els dos que més s'utilitza en l'escola de pàrvuls que regentava.

Segons Concepción Donat Salvador, l'escola de pàrvuls no disposava dels mitjans adequats, sols dels que s'aconseguien dels pressupostos per a material de l'escola i de l'endrec del local. L'espai destinat per a classe disposava de ventilació i capacitat per poder acollir als alumnes amb 1 m² per cada xiquet. Continua descrivint l'espai escolar destinat per a l'esplai dels xiquets i la pràctica de la gimnàstica;

“Hay un trozo de terreno semihuerto adherido al salón de clase que se habilita en los días y horas que el estado del tiempo lo permite para solaz de los niños, ejercicios de gimnasia y juegos apropiados, procurando que estos no traspasasen los límites de la resistencia.”⁴⁵⁰

Disposava de làmines per a la Història Sagrada, Antic i Nou Testament, d'Història Natural i una col·lecció incompleta de pesos i mesures per a explicar el sistema mètric decimal. A més a més comptava una esfera terrestre i del mapa d'Espanya i d'altre de la província de València. L'exposició de material didàctic i escolar continua amb el tauler comptador per a l'aritmètica i d'altre de cronologia per a l'horari. La Geometria s'explicava amb les figures corresponents de fusta. La descripció de l'escola de pàrvuls identifica els mobles escolars que disposava:

“Cuenta la escuela también con bancos laterales apropiados, gradería capaz, dos mesitas escritorio para cuatro plazas cada una que sirven para trabajos manuales; dos grandes pizarras y varias pizarritas manuales y una completa colección de carteles de la primera y segunda parte de Flores, autor adaptado para la enseñanza de la lectura.”⁴⁵¹

⁴⁵⁰ ADPV. E.9.3.15. Caixa 13.Memòria tècnica de Concepción Donat Salvador. També va obtenir la qualificació de mitjana.

⁴⁵¹ Ídem.

Aquesta era de la metodologia utilitzada, pròpia de les escoles unitàries i amb un bon nombre d'alumnes assistents els quals distribuïa en seccions atenen al grau de coneixement dels xiquets:

“La enseñanza es integral, armónica y graduada según recomiendan las leyes pedagógicas y para desenvolver y dar base sólida a la perfección del espíritu de observación del educando, las nociones de materias que constituyen la primera enseñanza se explican en colectividad en la gradería y por secciones según el grado en que se hallan los niños presentándoles imágenes y objetos que se relacionan con la materia explicada...”⁴⁵²

D'aquesta manera incidia més en els sentits dels alumnes i posava en exercici les seues facultats *“suministrándoles conocimientos útiles generalmente sin preconcebido programa; excepción hecha en las materias de Religión y Moral que se circunscriben al texto (Padre Vives).”⁴⁵³*

Utilitzava el mètode alfabètic per a l'exercici a l'ensenyament de la lectura. Defensava que per poder facilitar paraules amb les quals els xiquets i xiquetes pogueren expressar els seus pensaments, hi havia *“de ejercitarles en la formación de letras, sílabas y palabras.”* Hom pot esbrinar que amb aquesta explicació, la mestra en qüestió, està fent referència a una metodologia sintètica en l'ensenyament de la lectura.

Concepción Donat Salvador mestra auxiliar de l'escola de pàrvuls regentada per Ramona Garcia de los Ríos, torna a identificar la qüestió de l'idioma, però a diferència de la mestra titular, ho considerava com un fet a tenir en compte i a utilitzar en la seua pràctica docent:

“En todos los ejercicios se procura no traspasar la gradación de los alcances infantiles y dada la naturaleza del país y sus costumbres, al dirigir la palabra a los niños, al objeto de que estos nos entiendan y puedan hacerse cargo de lo que se les enseña, la conversación es bilingüe de Español y Valenciano.”⁴⁵⁴

⁴⁵² Ídem.

⁴⁵³ Ídem.

⁴⁵⁴ Ídem.

El final de la memòria justifica per què no seguia el programa d'ensenyament establert, utilitzant una metodologia basada en lliçons que tractaven sobre “*diferentes objetos que hay que enseñar a los niños valiéndose de ejemplos triviales y puestos a su alcance.*”⁴⁵⁵ Pretenia evitar l'avorriment i cansament dels xiquets amb l'ús dels cànctics i marxés escolar que utilitzava també per indicar el canvi de matèria o per a sortir al patí.

Per tal de millorar els resultats en els exàmens de final de curs es proposava reduir la matrícula escolar i que l'assistència fora més regular, és a dir menys alumnes però amb més assistència.

La memòria tècnica del mestre José Villarroya Alegre tractava sobre el tema quatre dels suggerits i que duia per nom: “*Catálogo Razonado de diez libros escolares que se recomiendan por el mérito de sus condiciones pedagógicas.*” Els llibres que recomanava eren:

1. *“Doctrina Cristiana del Padre Vives.*
2. *Historia sagrada del Padre Loriguet.*
3. *(Tratado de las) Obligaciones del Hombre.*
4. *La civilización de los grandes inventos.*
5. *Tesoro del artesano.*
6. *Gramática de la Real Academia.*
7. *Aritmética del Sr. Cardin.*
8. *Cartilla Agraria de D. Victoriano Fernández Ascarza.*
9. *Rudimentos de derecho D. Victoriano Fernández Ascarza.*
10. *Ciencias físicas químicas y naturales de Ascarza.”*⁴⁵⁶

El mestre José Villarroya Alegre definia el llibre com una ferrament que consolidava allò que explicava el mestre, per la qual cosa la pràctica docent se centrava en una transmissió verbalista i amb el suport auxiliar del llibre. Sols els llibres de lectura, de la doctrina cristiana “*y algunas historias*” eren els que marcaven l'excepció. Considerava els llibres com una ferrament a l'abast dels alumnes per poder “*refrescar las ideas y recitar lo más saliente y que más vivamente se ha impresionado si la*

⁴⁵⁵ Ídem.

⁴⁵⁶ ADPV. E.9.3.15. Caixa 5. Memoria técnica de José Villarroya Alegre, 1908.

explicación, si esta se hizo amena e interesante y despertó en él la atención, la curiosidad y el deseo de saber.”⁴⁵⁷

Definia el llibre com una forma cíclica i serial en el moment de presentar les adquisicions de la raó humana que feia del saber. Considera el llibre com un dipòsit on les generacions anaven extraient “ *de la jamás agotada mina de la ciencia y de la inventiva y perfeccionamiento de la industria y el arte para que nuestros sucesores encuentren hecho el trabajo y solo les reste la asimilación, hermosa y preciosa faz es la solidaridad de nuestra especie, base fundamental y foco primordial del incesante progreso.*”⁴⁵⁸

Dues qüestions criden l’atenció en el discurs defensat per José Villarroya Alegre a l’hora d’argumentar l’ús dels llibres de Doctrina Cristiana i Història Sagrada, per una banda i després l’ús del llibre *Rudimentos de Derecho*. Els dos primers llibres, argumentava el mestre, facilitaven l’aprofundiment i transmissió als alumnes la idea de Déu, així com d’altres conceptes com “*el alma, las virtudes y los vicios, oración dominical, símbolo de los apóstoles, mandamiento de la ley de Dios, idea de la Iglesia, pecados capitales, sobre la misericordia y símbolos sensibles la cosa sagrada que santifica al hombre.*”⁴⁵⁹ Defensa la utilitat dels dos llibres, facilitaven els exemples, les instruccions i els consells en l’ensenyament dels deures. Considera que amb la religió es pot ensenyar: “*El orden, la regularidad, la sinceridad, la sumisión, el respeto, el trabajo, la aplicación, la caridad, la fraternidad y los deberes para con Dios, para consigo mismo y para con los demás Hombres.*”⁴⁶⁰ Hom pot evidenciar com el mestre amb l’ús d’aquest llibre està contribuint en la transmissió d’un model educatiu en el qual es pretén formar un xiquet d’acord amb principis de la moral catòlica.

Però amb l’ús del llibre “*Rudimentos de derecho*” inclou la necessitat de formar a ciutadans que han de conèixer la Constitució, aleshores la de 1876, llibre que, “*trata del derecho de los españoles y extranjeros de la Seguridad personal, de la inviolabilidad del domicilio y la correspondencia... del respeto a las creencias religiosas.*”⁴⁶¹

⁴⁵⁷ Ídem.

⁴⁵⁸ Ídem.

⁴⁵⁹ Ídem.

⁴⁶⁰ Ídem.

⁴⁶¹ Ídem.

De tota manera tornava a utilitzar arguments i postulats religiosos en matèries com la física, la química o les ciències naturals per a justificar la seua importància. Argumenta, que en el text d'Ascarza es resumia:

*“los tres reinos de la naturaleza abriendo al niño todas las páginas de este gran libro donde el hombre adquiere la inmensa mayoría de sus conocimientos y en donde están escritos con carácter indeleble los atributos de la Omnipotencia y sabiduría de Dios.”*⁴⁶²

En aquesta última referència al llibre de Ciències físiques, químiques i naturals, i a diferència de l'espai utilitzat per exposar els mèrits pedagògics dels altres textos, en aquesta ocasió sols ampra 11 renglons i en l'última fulla de la memòria, dedicant-li poc espai en la seua memòria i considerem que importància.

Al curs següent presentava una memòria referent als mitjans emprats pel mestre en el moment d'aplicar les regles d'higiene i dels resultats que va obtenir. Tota la memòria la dedica a explicar que els preceptes i regles d'higiene estaven presos de la natura i que els seus elements influïen en l'organisme de les persones. Calia explicar els efectes de la calor, la llum, l'aire, l'aigua, l'alimentació, la beguda i la resta de mitjans vitals sobre l'organisme. Per explicar aquesta influència en l'organisme entenia que *“la forma dialogística es la que más bien se adapta a la propia, a la única instrucción verdadera, a la que resulta de la íntegra y armónica actividad única del discípulo, al adquirí de la razón y el empeño de la voluntad.”*⁴⁶³ Sols en la part última de la memòria va fer una referència als resultats obtinguts en la seua pràctica docent, els quals considerava satisfactoris, ja que segons les mesures utilitzades, en aquesta ocasió pel subdelegat de medicina, el metge Alfredo Montés, membre de la Junta Local de Primer Ensenyament, eren efectives. Tots els mesos examinava als xiquets, *“expulsando del local al que le nota la más insignificante erupción por benigna que parezca, hasta que sea, hasta que esté completamente sano.”*⁴⁶⁴ Segons continua apuntat el mestre, els xiquets estaven tots vacunats i revacunats gràcies als recursos de la beneficència municipal utilitzant-se la quantitat destinada en el pressupost per a l'endrec de l'escola.⁴⁶⁵

⁴⁶² Ídem.

⁴⁶³ ADPV E.9.3.15 Caixa 13. Memòria tècnica de José Villarroya Alegre, 1909.

⁴⁶⁴ Ídem.

⁴⁶⁵ Ídem.

En les memòries de la mestra Elodia Martínez Prades parla de dues temàtiques distintes però que havien de veure amb l'organització de la pràctica docent. La primera d'elles es fa referència a l'ús de la sessió única en l'escola, iniciant la seua exposició amb un seguit de desavantatges, que els 17 anys d'experiència docent li havien fet veure. La reducció de les hores és el principal entrebanc que considerava en l'ús de la sessió única. Aquesta opció organitzativa, segons la mestra, podia ser utilitzada en l'ensenyament graduat dividint l'escola unitària en dues seccions perquè al matí assistirà una i a la vesprada d'altra. D'aquesta manera s'augmentava la qualitat de l'ensenyament encara que fora en menys hores, baixant el nombre de xiquetes per aula i millorant qualitativament l'atenció de les alumnes, tot i que suposava més el treball per a les mestres. És a partir d'aquest moment i en defensa de l'ensenyament graduat, exposa arguments en favor de la sessió única:

“Dividiendo las niñas todas de la población asistentes a las escuelas públicas en cinco grados y encargándose una de las maestras de párvulos del primer grado con dos secciones diarias, por entender que estas niñas como más pequeñas necesitan más tiempo y hacen menos falta en sus casas, y dando las dos elementales dos grados cada una, uno por la mañana y otro por la tarde, quedaría establecida una regular enseñanza graduada siendo los cuatro últimos grados de sección única.”⁴⁶⁶

A més a més, platejant interrogants, qüestionava l'ensenyament de les escoles úniques on les xiquetes estaven molt de temps retinguts, on l'activitat docent es delegava en les alumnes instructores, quan realment se'ls havia de seguir educant i impartir, segons la mestra, un ensenyament directe i més efectiu, però que en la pràctica no es realitzava.

Com s'ha vist amb anterioritat, hom pot identificar amb claredat, pel que fa a l'ensenyament de les xiquetes, la presència d'un plantejament de dona tradicional, conservadora i religiosa, dedicada íntegrament a la llar i sense cap responsabilitat ni participació pública

Aquesta era la definició que feia de la seua escola:

⁴⁶⁶ ADPV. E.9.3.15 Caixa 5. Memòria d'Elodia Martínez Prades.

*“Es nuestra escuela de niñas, esto es del sexo femenino cuya principal y casi única ocupación es la del trabajo manual, las labores caseras y aún los oficios o profesiones a que después puedan dedicarse en las labores bien sean de utilidad o bien de adorno, tiene su base.”*⁴⁶⁷

Es volia formar:

*“con la mayor brevedad y perfección posible niñas perfectamente educadas en su alma y en su cuerpo, en sus potencias y sus sentidos, en la parte intelectual como en la moral y física a fin de que fuesen ahora buenas hijas y luego perfectas esposas y madres de familia que es el destino y general que Dios ha dado a las mujeres y contribuyeran con sus buenos ejemplos y sanos consejos a la regeneración de nuestra pobre Sociedad que tan rápidamente parece ser camina a su destrucción y completa ruina.”*⁴⁶⁸

Pràcticament en tota la memòria utilitza el mateix argumentari per justificar l'horari de la seua escola. L'ensenyament que rebien les xiquetes havia de tenir un caràcter propedèutic, fixat en l'aprenentatge de treballs manuals amb l'objectiu d'ajudar a les seues mares. Segons la mestra era un imperatiu legal:

*“Y que no se crea que no sentimos gusto al poder proporcionar a nuestra discípulas variados conocimientos y multitud de ideas, no, pues siempre ha sido este nuestro deseo y nuestro mayor placer; pero es que sentimos la necesidad en esas familias pobres cuyas niñas asisten a nuestra escuelas y cuya asistencia es por lo general irregular y escasa, lo cual hace más perentoria la necesidad de enseñarlas a trabajar pronto para que puedan ayudar a sus Madres ahora y sean después mujeres hacendosas más que literatas que es lo que en las casa de pobres trabajadores hace falta.”*⁴⁶⁹

Tota l'explicació de l'horari, (Veg. Quadre 34) és una mostra de com l'ensenyament de les xiquetes estava basat en la realització de tasques relacionades amb el que és popularment conegut com “*anar a costura.*” La mateixa mestra defensa,

⁴⁶⁷ Ídem.

⁴⁶⁸ Ídem.

⁴⁶⁹ Ídem.

argumenta i nega les possibilitats que podien tenir les xiquetes per aconseguir una formació que anirà més enllà de saber llegir i escriure:

*La historia de España y las ciencias físicas y naturales, no revisten para nosotras sino relativa importancia y solo obligadas por ley le damos lugar en nuestro horario. Y no es que no reconozcamos su utilidad, pero no para las niñas de nuestras escuelas (y no es que ejerzamos en un pueblo de relativa importancia), porque siendo como antes decíamos, pobres en su inmensa mayoría, que nunca han de hacer uso de esos conocimientos por una parte y por otra lo abstracto de estas asignaturas, que reclama un material apropiado del que no disponemos y otra buena dosis de memoria y buena voluntad de la que la mayor parte carecen, pues no tienen casi ninguna afición al estudio.*⁴⁷⁰

Eren alumnes que pertanyien a classes socials amb escàs grau de cultura i no podien apreciar la importància d'accedir a un treball intel·lectual. Les famílies, continuava afirmant la mestra, el que volien era que aprengueren a treballar, qüestió que seria d'utilitat per a les xiquetes en un futur a curt o llarg termini.⁴⁷¹

Ramona Garcia de los Ríos presenta dues memòries, la de 1908 al voltant del joc i la de 1909 que coincideix amb la presentada pel mestre José Villaroya Alegre tot i que amb plantejaments distints. En la primera de les memòries presentada per Ramona Garcia de los Ríos s'observa com en l'argumentari per a explicar els jocs i exercicis emprats en la gimnàstica ho feia apropant-se a la realitat econòmica que envoltava l'escola i a les mateixes famílies. Definia la gimnàstica com a la "*ciencia razonada de los movimientos del cuerpo humano*" en el que l'educació física juga un paper fonamental. Entenia que la gimnàstica havia de ser dividida en pedagògica, higiènica i mèdica, a més a més havia de permetre el desenvolupament del cos i que en la seua escola s'havia d'adaptar a les característiques dels pàrvuls. La seua proposta consistia a desenvolupar una gimnàstica de saló i centrada sobretot en el joc, sempre acompanyada de càntics i cançons on les lletres identificaren els diferents moviments. Considerava doncs, que els càntics eren exercicis físics i per tant suposaven un mitjà d'educació física, ja que permet educar la veu, l'oïda, la respiració i les cordes vocals. Apropant-se a l'activitat econòmica de la

⁴⁷⁰ Ídem.

⁴⁷¹ Ídem.

ciutat d'Ontinyent, principalment agrícola, va descriure un joc amb el qual s'identificaven les tasques del camp convertides en diferents moviments que havia de realitzar els xiquets. Era el joc anomenat “*El aldeano o labrador.*” L'altre joc “*El Carpintero*”, es desenvolupaven moviments que venien a representar les tasques pròpies del fuster. En els dos jocs els moviments estaven acompanyats de cànctics. En la memòria identifica d'altres jocs, els quals necessitaven el mestre o la mestra per a la seua direcció; “*El Milano y los Palomos*”, “*El Palomar*” i “*Los vendimiadores.*” També apunta uns quants jocs lliures que els alumnes realitzaven en el moment de l'esplai: “El marro”, pilota, gallina cega, corro, “*escondite*” i “*prendas.*”⁴⁷²

La segona memòria que va presentar la mestra Ramona Garcia de los Ríos en 1909 considera que la higiene havia de practicar-se per a conservar la salut i en l'escola principalment, per què assisteixen els xiquets i “*es la época más peligrosa para la salud.*”⁴⁷³ Apunta que no sols calia desenvolupar una tasca higiènica envers l'espai escolar sinó també en els xiquets, les xiquetes i en les famílies. En aquest sentit Ramona Garcia de los Ríos explica que:

*“Cuando la autora se hizo cargo de esta escuela hace trece años, no era muy agradable el aspecto que los niños ofrecían por falta de higiene, que en los mismos se observa, tanto en su persona como en sus vestidos cosa que hoy no ocurre gracias al exquisito cuidado que en ello se pone, pues desde el primer día forme el propósito de cambiar en absoluto el aspecto de los niños, lo que se ha conseguido a fuerza de constancia y no sin cosechar bastantes sinsabores.”*⁴⁷⁴

Per tal d'aconseguir aquests resultats va fer ús del metge delegat de sanitat i membre de la Junta Local de Primer Ensenyament. Per tal d'estipular les normes higièniques a seguir en classe, va utilitzar unes senzilles narracions. A més a més, per evitar que es tractara sols d'una tasca purament teòrica, incloïa, diu la mestra, activitats pràctiques identificant a quatre xiquets que destacaven sobre la resta, en relació a la higiene. Sense especificar si es tractava d'alumnes que seguien o no les normes d'higiene, els situava en la graderia de cara a la resta de companys de manera que:

⁴⁷² Ídem.

⁴⁷³ Ídem.

⁴⁷⁴ Ídem.

*Doy principio a un interrogatorio diciendo ¿Cuál de estos niños está más higiénico? ¿Quién tiene mejor color? ¿Saben por qué? ¿Debe consentirse que vengan sucios los niños a la escuela? ¿Y por qué razón?, etc. al mismo tiempo se procura que entiendan bien lo que se les pregunta y va aclarándose el sentido de lo que dicen para conseguir que la lección sea lo más provechosa posible.*⁴⁷⁵

Entenem que la mestra triaria a dos alumnes que reunien les condicions idònies pel que fa a l'endreç personal i a dos més que no. Òbviament aquesta pràctica devia ser poc agradable per als alumnes. Les intencions de la mestra eren que els alumnes assoliren la importància de la higiene, deixant de costat els efectes que aquesta pràctica podia tenir en l'estat anímic i emocional del xiquet o xiqueta. Segons la mestra el problema no era dels alumnes únicament, sinó que com deia abans, era una qüestió de les famílies. Era per això que Ramona Garcia de los Ríos feia utilitzar, pràctica habitual en totes les escoles, la revista abans d'entrar a classe i identificava a aquells alumnes que estaven en condicions higièniques i d'endreç per assistir a classe. Els que no reunien aquestes condicions eren acompanyats a casa per un alumne més major perquè la mare s'ocupara de tornar al fill en condicions higièniques acceptables, moment en què la mestra aprofitava per a entrevistar-se amb la mare:

*“Cuando viene empiezo por manifestarles las ventajas de la higiene y la importancia que tiene para la conservación de la salud de sus hijos, terminando por exigirles que manden a los niños con la ropa limpia tanto interior como exterior.”*⁴⁷⁶

Afortunadament l'escola disposava d'aigua corrent, la qual cosa facilitava als alumnes que pogueren llavar-se les mans i la cara, disposant-se de la safar i tovalles pertinents. Ramona Garcia de los Ríos indicava que l'aigua corrent es va instal·lar en l'any següent a presa de possessió de l'escola, és a dir en 1886. Recordem que aquesta mestra tenia assignada l'escola de pàrvuls que hi havia en l'antic convent dels Jesuïtes.⁴⁷⁷

⁴⁷⁵ Ídem.

⁴⁷⁶ Ídem.

⁴⁷⁷ Segons s'ha indicat en el quadre número 6 en 1909 les escoles situades en l'edifici del convent dels Jesuïtes tenia aleshores, el número de 49 que en l'actualitat és el 53.

Tot i que s'ha apuntat que en 1909 Concepción Donat Salvador va presentar una memòria tècnica, un any abans en va presentar d'altra al voltant del tema 12 és a dir: “*Costumbres de la localidad que contribuyen a la educación religiosa de los niños y medios pedagógicos más eficaces de aprovecharlas para esta especie de educación.*”⁴⁷⁸

És una memòria en la qual es fa una clara defensa i argumentació en favor de l'ensenyament de la religió afirmant que “*es la base fundamental de toda educación, de toda enseñanza, de todo progreso, de todo bienestar y hasta el fundamento y orden en el hogar doméstico, en las sociedades y en todos los órdenes de la Vida.*”⁴⁷⁹ A més a més considera que aquesta importància està justificat en la ciutat d'Ontinyent, la qual la defineix eminentment catòlica:

“*Esta importancia de la educación religiosa importa más en esta población dadas las arraigadas costumbres piadosas de la cristiana Ciudad de Onteniente, Ciudad eminentemente católica, donde se respira fe y piedad por todas partes.*”⁴⁸⁰

La mestra considerava que aquesta tradició catòlica s'havia de tenir en consideració en l'escola, per això els xiquets i xiquetes participaven en el Rosari Popular, acompanyats pels seus pares i recorrien els carrers de la ciutat amb càntics “*a la madre de Dios.*”⁴⁸¹ Es tractava d'iniciar als xiquets en “*los rudimentos de la fe*” abans d'anar a l'escola. A més a més identifica que hi havia institucions fora de l'escola de caràcter catòlic per als xiquets com era el “*Rebañito del Niño Jesús*”⁴⁸² on acudien els xiquets i xiquetes amb el consentiment dels pares on aprenien “*abrir sus corazones al sentimiento que el santo temor de Dios es el principio de la sabiduría.*” El paper de l'escola havia de ser el de continuador i perfeccionador de l'ensenyament de la religió. Els mitjans

⁴⁷⁸ ADPV. E.9.3.15. Caixa 5. Memoria de Concepción Donat Salvador, 1908.

⁴⁷⁹ Ídem.

⁴⁸⁰ Ídem.

⁴⁸¹ Aquest Rosari Popular al qual fa referència la mestra devia estar vinculat a la devoció que li venerava la ciutat d'Ontinyent a la Puríssima Concepció Patrona de la ciutat. Segons Vicente José Calabuig Olcina “*Los domingos todos del año salía el Rosario en forma de procesión, llevando la imagen de la Purísima des de su capilla, siendo acompañada por sus cofrades y devotos con el rosario en las manos, recorriendo el pueblo rezando y cantando con música el Santo Rosario... Hoy en día, por exigencias presentes, el Rosario público de la Purísima salé después de la misa primera que se celebra en Santa María.*” CALABUIG OLCINA, Vicente José. *Historia de la devoción de Onteniente a su Patrona. Ontinyent. Premio del Excelentísimo Ayuntamiento. 1954.* Ontinyent. 1998. Pàg. 38

⁴⁸² Ídem. “*El Rebañito de Jesús*” era una associació infantil que va crear Enrique d'Ossó i Cervelló, destinada per als xiquets i xiquetes que encara no havien rebut la Primera Comunió, era “*una escuela de despertar religioso.*” RUBIO CASTRO, Ángel. *Obra y pensamiento catequético de Enrique de Ossó.* Estudio Teleológico de San Idelfonso de Toledo. TAU. Ávila. Toledo 1992. Pàg. 193-194.

pedagògics que feia servir en la seua pràctica escolar, confirma que la presència de l'ensenyament religiós estava present en tot moment, identificant set mesures per a poder aprofitar “*las costumbres cristianas y piadosas de esta población.*”⁴⁸³

La primera de les mesures que identifica era “*inculcar en los niños un gran respeto a las cosas sagradas.*” La segona, ensenyar el catecisme de manera dialogada i la tercera iniciar en les xiquetes i xiquetes el “*sentimiento de Dios creador, Redentor y conservador del mundo.*” La quarta i cinquena mesura considerava que l'activitat escolar havia d'estar impregnada d'ambient religiós, amb càntics a l'inici i finalització de les activitats proposades en l'escola i també amb l'ús de l'acte del senyal de la creu perquè calia ensenyar als xiquets i xiquetes que “*todas las obras deben empezar por esa señal, por ser la del cristianismo.*” La sisena mesura era responsabilitat de la mestra, havia de mostrar-se respectuosa davant dels xiquets en allò que era considerat religiós “*para que estos no puedan adivinar que no se les enseña una cosa para practicar otra.*” La setèima i última de les mesures que utilitzava feia referència a què durant l'esplai de l'activitat escolar, introduïa l'ensenyament de la religió, ja que eren moments agradables per als xiquets i de fàcil acceptació.⁴⁸⁴

⁴⁸³ Ídem.

⁴⁸⁴ Op. Cit. Cita 478.

3.5.-ELS PREMIS Mª CONCEPCIÓN ESCOBEDO HERNÁNDEZ⁴⁸⁵

Serà en les actes de la Junta Local de Primer Ensenyament d'Ontinyent on podem situar la creació dels premis Fundació Concepción Escudero. Tal com s'ha apuntat amb anterioritat, la ciutat d'Ontinyent ve arrossegant des del segle XIX, certa tradició entre els ontinyentins i ontinyentines que, preocupats per la promoció de l'educació i cultura, decidien aportar el suport econòmic per a aquest fi, això sí, sempre des d'una interpretació de la vida i la realitat propera a l'església. Els premis Fundació Concepción Escobedo Hernández segueixen aquest mateix sentit, i són presentats pel rector D. Tomàs Valls,⁴⁸⁶ a la Junta Local de Primer Ensenyament per a la seua creació. Serà en la sessió celebrada el 15 de febrer de 1909 quan el rector de Tomàs Valls dóna compte de les converses amb Dª Concepción Escobedo Hernández, vídua de Augusto Mayans,⁴⁸⁷ qui li havia manifestat el seu desig de destinar un donatiu en concepte de premi per a les escoles públiques i privades dels dos sexes. En l'esmentada junta s'encomana a D. Tomàs Valls Valls que gestionara aquesta proposta a l'hora de conèixer l'import i la manera d'atorgar els premis.

Transcorreguts quatre mesos D. Tomàs Valls Valls durà a la Junta Local de Primer Ensenyament el resultat de les reunions i altres acords als quals havia arribat amb la vídua de Mayans:

*Un premio de 100 pts. y otro de 25 para la escuela superior y siete de 75 y otros tantos de 25 pesetas para las tres de niños, las dos de niñas y la de ambos sexos de Fontanares, todas estas con el carácter de públicas y la privada establecida en el colegio de la Pureza.*⁴⁸⁸

Es va acordar per unanimitat i en sessió pública acceptar la proposta i donar-li les gràcies a D. Concepción Escobedo Hernández per facilitar aquesta iniciativa. Tanmateix per part de D. Gonzalo Mompó, vocal de la junta i el secretari de la mateixa, havia de redactar un reglament de l'esmentat premi.

⁴⁸⁵ *Op. Cit.* Cita 58. Concepción Escobedo Hernández es va casar amb August Mayans i Medina fill de Josep Mayans i Rafaela Enriquez de Navarra i Medina. Va morir a 48 anys a València. *Las Provincias* 1 de gener de 1907.

⁴⁸⁶ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament.1903-1913. Sessió del 15 de febrer de 1909.

⁴⁸⁷ A.G.A.-TOP-12-51-CA-19826-00717. Concepción Escobedo Hernández era filla del magistrat de l'Audiència de Saragossa Eusebio Escobedo.

⁴⁸⁸ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament.1903-1913. Sessió del 12 de juny de 1909.

La quantitat de pessetes destinades per als premis per part de la vídua d'August Mayans i Enríquez de Navarra no és gens menyspreable per a les famílies dels alumnes, al mateix temps que per a les autoritats municipals, un incentiu per potenciar l'ensenyament primari. En la Primera edició dels premis, Concepción Escobedo Hernández havia de consignar una despesa important en una època que el salari diari d'un obrer oscil·lava entre les 3,5 i les 4 pessetes diàries.⁴⁸⁹

El reglament de l'esmentat premi constava de nou articles. En el primer estipulava la següent quantitat de premis per cada una de les escoles:

- Per a l'escola Superior assignava un premi de 100 pessetes i d'altre de 25 pessetes.
- Per a les tres elementals públiques de xiquets, les dues de xiquetes i la incompleta de Fontanars set premis de 75 i altres tants de 25 pessetes. També quedava inclosa en aquesta relació l'escola elemental privada del Col·legi La Pureza de Maria.⁴⁹⁰

Els premis s'havien d'entregar als alumnes dels dos sexes que més es distingiren en els exàmens extraordinaris que s'havien de fer quatre dies després dels ordinaris. Per poder participar en els exàmens s'havia de tenir més de 14 anys per als alumnes de les escoles elementals i no més de 15 en l'escola superior. Altre requisit que havien de reunir els alumnes i les alumnes era que havien de ser considerat pobres i que *“lo sean legalmente a juicio de la Junta Local.”*⁴⁹¹

Altres requisits que dels requisits eren:

- Presentar una sol·licitud dos dies després d'haver finalitzat els exàmens ordinaris.
- Obtenir en els exàmens ordinaris la qualificació d'excel·lent.
- Estar en la secció més avançada de l'escola.
- Acreditar la seua edat amb un segell de Jutjat Municipal.

⁴⁸⁹ TUÑÓN DE LARA, Manuel. *El Movimiento obrero en la Historia de España*. Tom I. Madrid: Sarpe, 1986, Pàg. 306. Les condicions laborals dels ontinyentins i ontinyentines a finals del segle XIX oscil·lava entre 1,25 i les 1,50 pessetes per als jornalers i entre les 1,50 i les 1.75 pessetes per aquells que estaven ocupats en fàbriques de tèxtil o paper. Veg. *Op. Cit.* Cita 50, Pàg. 237.

⁴⁹⁰ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1903-1913. Sessió del 21 de juny de 1909

⁴⁹¹ *Ídem.*

- Presentar la sol·licitud visada pel mestre on s'acredita una bona conducta moral i literària durant el curs.⁴⁹²

L'examen per als alumnes de l'escola superior, consistia a realitzar un exercici de lectura, escriptura al dictat d'un paràgraf de El Quixot i una anàlisi gramatical i de lògica d'allò que escriu. A més a més calia resoldre un problema d'aritmètica i d'altre de geometria formulat en el mateix moment de realitzar l'examen. L'última part de l'examen consistia a realitzar una "*contestación oral a una lección sacada a la suerte de cada una de las asignaturas de las que corresponde el programa de la respectiva escuela.*"⁴⁹³ El temps estipulat per a cada tema era de cinc minuts.

L'examen per a les escoles elementals variava únicament en la primera part que consistia a escriure al dictat un paràgraf de El Quixot. La resta de l'examen era el mateix i els resultats es deien el mateix dia i lloc.

Els premis en metàl·lic eren dipositats en una llibreta de la Caixa d'Estalvis d'Ontinyent, aleshores "*Monte de Piedad y Caja de Ahorros.*" No es podien traure cap quantitat de diners fins que els xiquets o xiquetes beneficiaris del premi no compliren la majoria d'edat. Sols en el cas de mort eren els hereus qui ho podien retirar. Si el premi es declarava desert, ja fora perquè el jurat no reconeguera a cap xiquet mereixedor del premi o no es presentara ningú, els diners eren dipositats en la Caixa d'Estalvis, incrementant-se el de pròximes edicions.⁴⁹⁴

El segon premi seguia el mateix procediment i també s'atorgaven als xiquets o xiquetes de cada escola "*que más se hayan distinguido en los exámenes ordinarios precedentes, no pudiendo en ningún caso recaer los dos primeros en el mismo alumno.*"⁴⁹⁵

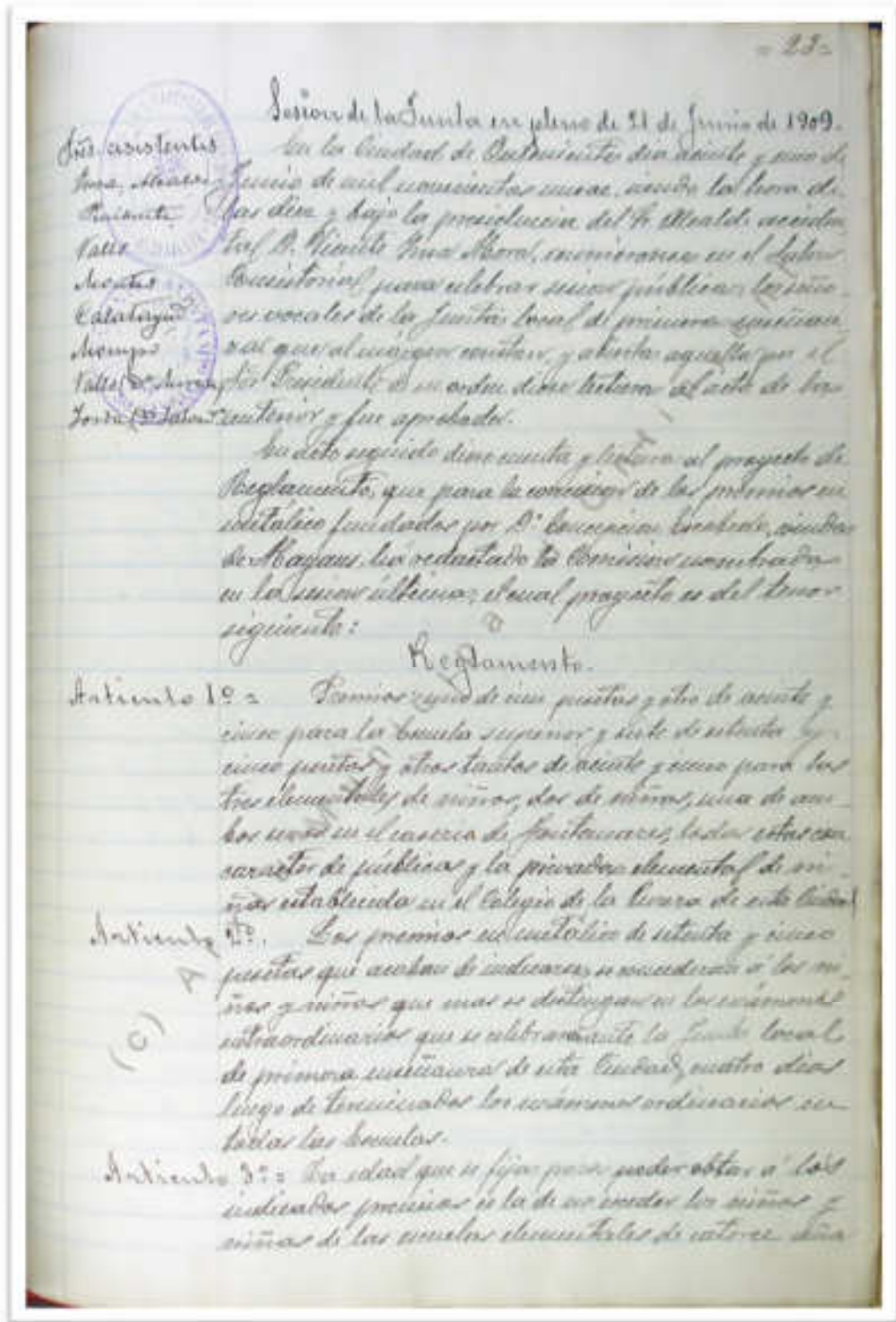
L'últim article del reglament preestablia que Concepción Escobedo Hernández faria efectiu els premis el 31 de desembre i sols en la data consignada per a realitzar l'examen es lliuraria una acreditació de la nota i per tant de ser el beneficiari o beneficiària del premi.

⁴⁹² *Ídem.*

⁴⁹³ *Ídem.*

⁴⁹⁴ *Ídem.*

⁴⁹⁵ *Ídem.*

A.M.O. LLIBRE D'ACTES DE LA JUNTA LOCAL DE PRIMER ENSENYAMENT. 1909.

LLIBRE D'ACTES 1903-1913

El reglament finalitzava amb una clara intenció de què l'acte d'entrega dels premis havia de ser “ *lo más esplendoroso posible y con el fin de estimular el celo y aplicación de los niños que concurran a las escuelas, la junta no perdonará medio para dar el mayor realce posible a la celebración de dicha fiesta escolar.*”⁴⁹⁶

La sessió de la Junta Local de Primer Ensenyament que va aprovar aquest reglament també va establir que d'acord amb la legislació vigent els exàmens ordinaris es durien a terme en la segona quinzena de juliol de 1909 i que tot seguit es procediria a “*la adjudicación de los premios en metálico fundados por Dª Concepción Escobedo Hernández, viuda de Mayans.*”

Aprofitant aquesta circumstància i amb una clara intencionalitat, no sols d'aconseguir que els xiquets i xiquetes s'aplicaren més en les seues tasques escolars, sinó també d'utilitzar la premsa periòdica general com eina per valorar una iniciativa personal envers l'ensenyament primari d'Ontinyent, el diari *Las Provincias* i el *Diario de Valencia* es feren ressò d'aquest premi. Com veiem és la projecció pública d'un fet escolar, al conjunt de la societat ontinyentina, però també fent-ho extensible en l'àmbit provincial⁴⁹⁷ el qual respon a la difusió d'un discurs educatiu i ideològic conservador, d'una proposta educativa tradicional i catòlica. Des de la quotidianitat de la lectura diària de la premsa, es pretenia difondre i conèixer una pràctica educativa que es manifesta des de fora de l'escola. Hom pot esbrinar com es posa de manifest aqueix discurs educatiu tradicional i catòlic que està present entre la societat ontinyentina i que sembla pretenia contrarestar aqueix altre identificat amb la defensa de l'escola laica.

En la sessió celebrada per la Junta Local de Primer Ensenyament, el 7 de desembre de 1909 es va acordar celebrar l'acte l'últim dia de l'any, iniciant-se en cada una de les escoles des d'on els xiquets i xiquetes havien de desplaçar-se fins a l'església de Santa Maria per a “*oír la misa de Réquiem que a las nueve de la mañana se celebrará por el eterno descanso del alma de D. Augusto Mayans, marido que fue de la nombrada Dª Concepción Escobedo Hernández.*”⁴⁹⁸ Una volta finalitzada la missa els alumnes, acompanyats per la banda de música havien de desplaçar fins a l'Ajuntament on els

⁴⁹⁶ Ídem

⁴⁹⁷ MOTILLAS SALAS, Xavier. “Presentació: premsa periòdica i història de l'educació.” *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*. [Palma, Illes Balears], Núm. 24, (Juliol-Desembre 2014), Pàg. 9-16.

⁴⁹⁸ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. Sessió celebrada el 7 de desembre de 1909

membres de la Junta Local de Primer Ensenyament, autoritats i d'altres convidats repartirien primer els premis ordinaris i després els concedits per Dª Concepción Escobedo Hernández. L'acte finalitzava amb les intervencions d'alguns xiquets agraciats, els quals havien de “*recitar algunos monólogos o poesías relativos al acto.*” Per últim els alumnes acompanyats per la banda de música, tornaven a les seues respectives escoles, donant-se per conclosa la jornada festiva.

Les planes de *Las Provincias* descriu l'acte celebrat el 9 de gener de 1910, dia de reis, i no el 31 de desembre de 1909 com es va estipular per la Junta Local de Primer Ensenyament. Segons el diari, amb cert aire marcial, els alumnes varen desfilar amb per la banda de música i acompanyats pels respectius mestres. La crònica va deixar clar que era un premi econòmic donat per Concepción Escudero, vídua de Augusto Mayans. José Sanz, alcalde d'Ontinyent va encetar l'acte amb l'entrega dels premis, tot seguit es va continuar amb els discursos dels xiquets premiats i del metge D. Alfredo Montés Borredà. Aquest últim va fer una exposició al voltant de “*La higiene en la escuela.*” L'acte va concloure amb la intervenció de Dr. D. Tomàs Valls Valls, rector de Santa Maria que va defensar l'escola catòlica:

“... *principiando por dirigir elogios a la fundadora del premio Mayans-Escobedo Hernández, alentando después a los niños para con su aplicación se hagan acreedores a tan alta distinción, defendió luego con gran elocuencia a las escuelas católicas, fustigando con dureza a las neutrales.*”⁴⁹⁹

Tal volta es va realitzar la festa el dia indicat, atenent al cinqué punt de l'acord que es va prendre en la sessió de la Junta Local de Primer Ensenyament de 7 de desembre de 1909, en la que es facultava a l'alcalde i els vocals designats per a organitzar aquesta jornada festiva amb el màxim esplendor i difusió.⁵⁰⁰

En l'acta de la Junta Local de Primer Ensenyament que es va dur a terme el 27 de novembre de 1909, en la que s'inclou la llista dels i les alumnes premiats, es va fer una

⁴⁹⁹ *Las Provincias* 14 de gener de 1910. L'acte es va celebrar en la plaça d'Alfons XIII, actual plaça de l'Ajuntament, presidit per José Sanz Ferri, aleshores alcalde liberal, instal·lant-se una tribuna on “*tomaron asiento el ayuntamiento, autoridades eclesiásticas y civiles, Junta Local de Instrucción Pública y comisiones de varias círculos y sociedades.*”

⁵⁰⁰ A.M.O. Llibre d'actes de la junta Local de Primer Ensenyament. 1903.1913. Acta del 4 de febrer de 1910. En aquesta acta es posa de manifest que la festa i entrega de premis es va celebrar el 6 de gener de 1910.

avaluació de l'estat de l'ensenyament en cada una de les escoles, atenen, com era habitual, als resultats dels exàmens ordinaris⁵⁰¹ En aquesta sessió, els resultats de l'escola de pàrvuls a càrrec de Ramona Garcia de los Ríos i la seua auxiliar Concepción Donat Salvador varen rebre un vot de gràcia. La Junta Local de Primer Ensenyament no va escatimar lloances en la valoració de l'escola de Juan José Calatayud Guardiola, mentre que per a les escoles dels mestres José Villarroya Alegre, Justo Tortosa Galiana i Ángel Jordà Francés exposen que *“nada digno de mención puede hacerse constar sobre los exámenes de estas escuelas, pues sin duda por el gran número de niños concurrentes a las mismas, no ha sido la labor de los maestros todo lo provechosa que fuese de desear.”*⁵⁰² De l'escola elemental de xiquetes a càrrec de Salvadora Ribes Collantes, la junta considera que el resultat dels exàmens era *“altamente lisonjero, excediendo aún de los años anteriores.”* Les xiquetes varen respondre a les preguntes demostrant *“conocimiento profundo de las asignaturas que comprende el programa.”* Pel que fa a l'escola elemental de xiquets a càrrec d'Elodia Martínez Prades, així de contundent s'expressa la Junta: *“Nada de particular han ofrecido estos exámenes, sin duda por que la mayor parte de las niñas no han asistido a la escuela con la asiduidad que fuera de desear.”* L'alcalde li va recomanar a la mestra que aconseguira millors resultats en els propers exàmens.⁵⁰³ La mateixa valoració feren de l'escola de Fontanars encara que reconeixien l'esforç realitzat per Ezequiel Simó Esparza. De l'escola privada subvencionada que hi havia en el Col·legi de La Pureza de Maria la junta va considerar positivament els resultats obtinguts.

Però el que ara ens interessa són els resultats dels exàmens extraordinaris i que responien als premis establerts per la donació de Dª Concepción Escobedo Hernández i que la premsa provincial, com s'ha indicat anteriorment, es va fer ressò. En aquesta primera edició sols varen rebre premis els alumnes de l'escola superior i les alumnes de l'elemental a càrrec de Salvadora Ribes Collantes i la resta es varen quedar deserts; els primers per no optar ningú a ells i els segons premis per no contestar correctament a les preguntes de les assignatures. La Junta Local de Primer Ensenyament va prendre la següent consideració: *“tratándose del primer año de la fundación de aquellos y para que*

⁵⁰¹ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1903-1913. Sessió del 27 de novembre de 1909.

⁵⁰² Ídem.

⁵⁰³ Ídem.

sirva de estímulo a las niñas en lo sucesivo” va acordar premiar als alumnes de les escoles que no havien rebut cap premi.

Els premis atorgats a la resta de les escoles varen quedar rebaixats en cinc pessetes sense especificar-se en l’acta la raó per la qual es va prendre aquesta decisió.

Resultats dels Premis Concepción Escobedo Hernández. 1910.

	Mestre	Alumnes	Premi
Escola Superior	Juan José Calatayud Guardiola	• Enrique Iniesta	100 pessetes.
		• José Maria Segura	25 pessetes.
		• Clemente Reig	25 pessetes.
Elemental de Xiquetes	Salvadora Ribes Collantes	• Carmen Revert Revert	75 pessetes.
		• Ascensión Pla Vidal	25 pessetes.
		• Encarnación Ribas Garcia	25 pessetes.
Elemental de Xiquetes	Elodia Martínez Prats	• Maria Valls Gil	70 pessetes.
		• Guadalupe Valls Such	20 pessetes.
Elemental de Xiquets	José Villarroya Alegre	• José Olcina	70 pessetes.
		• Rafael Campos	20 pessetes.
Elemental de xiquets	Justo Tortosa Galiana	• Joaquín Morales	70 pessetes.
		• Rafael Pla Llin	20 pessetes.
Escola rural de Fontanars	Ezequiel Simó Esparza	• José Quiles Canet	70 pessetes.
		• Joaquín Laporta Mompó	70 pessetes.
		• Francisco Albero	20 pessetes.
Escola de La Pureza de Maria		• Concepción Ibáñez Sallas	70 pessetes.
		• Concepción Sanz Galiana	20 pessetes.

Transcorregut escassament un mes d’haver concedit els premis, veiem que hi ha una proposta de canvi en el reglament dels premis Concepción Escobedo Hernández

després de les reunions que mantingueren amb ella D. Tomes Valls, Alfredo Montés i Joaquín Úbeda. Es va acordar el canvi del reglament però sols en allò que afectava la quantitat econòmica destinada a premis. Aquesta quantitat va ser incrementada de la següent manera:

*Artículo 1º. Los premios en metálico de esta fundación consistirán; Uno de doscientas cincuenta pesetas para la escuela superior de niños, otro de ciento setenta y cinco pesetas y un accésit de setenta y cinco pesetas para las escuelas elementales también de niños; otro de igual suma con accésit de la misma cantidad para las escuelas elementales de niñas incluso la escuela privada de la Pureza y otro de setenta y cinco pesetas para la escuela de ambos sexos del caserío de Fontanares.*⁵⁰⁴

L'import dels premis havia augmentat però la quantitat de premis va baixar. La resta del reglament no va patir cap altra modificació, acordant-se que s'enviaria una còpia de l'esmentat reglament per a D. Concepción Escobedo Hernández per tal que el revisara i introduirà les modificacions que considerara oportunes.

Altra modificació que es va introduir en aquests premis i a proposta de D, Tomàs Valls Valls, feia referència a la data termini de matrícula de cada xiquet en l'escola respectiva, és a dir des de l'1 de novembre de l'any a celebrar els exàmens. Altre dels requisits que havia de reunir els alumnes era que no tingueren durant l'any més de trenta faltes d'assistència.⁵⁰⁵

L'any següent i aprofitant les festes de Moros i Cristians celebrades en el mes d'agost, el *Diario de Valencia* es fa ressò d'altra entrega dels premis Concepción Escobedo Hernández. En aquesta ocasió, un element a destacar en la notícia referida és l'ús de la fotografia que reflecteix un moment i un espai escolar materialitzat fora de l'escola, aprofitant aquest esdeveniment festiu, com són les festes de Moros i Cristians, i

⁵⁰⁴ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1903-1913. Acte de la sessió del 4 de febrer de 1910

⁵⁰⁵ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1903-1913. Acte de la sessió del 26 de setembre de 1910

un mig escrit generalista, per donar a conèixer a tothom, els premis Concepción Escobedo Hernández.⁵⁰⁶

Prèviament la Junta Local de Primer Ensenyament es va reunir per atorgar els premis després de l'avaluació de les escoles mitjançant els exàmens ordinaris pertinents.

Resultats Premis Concepción Escobedo Hernández. 1911.

	Mestre	Alumnes	Premi
Escola Superior	Juan José Calatayud Guardiola	• José Jordà Claver	250 pessetes.
Elemental de Xiquets	Justo Tortosa Galiana	• Enrique Ferrero Vidal	175 pessetes.
Elemental de Xiquets	Miguel Vilana Galiana	• José Fuentes Abasian	Accèssit 75 pessetes.
Elemental de xiquetes	Elodia Martínez Prades	• Virtudes Torro Terol	175 pessetes.

Tot i que l'acta no fa referència en cap moment a declarar desert els premis de les escoles de xiquetes en la nota de premsa, a la que s'ha fet referència, indicant que el segon i tercer premi de les xiquetes no es va atorgar.⁵⁰⁷ Per contra no fa cap referència al premi d'honor que va atorgar a l'alumne Antonio Birlanga Roses, consistent en un rellotge que va regalar l'Ajuntament.

Les alumnes de les escoles de les mestres Elodia Martínez Prades, Concepción Donat, Maria Montés Borredà i la de les monges de La Caritat pertanyent a l'Hospital de Beneficència, participaren en la desfilada juntament amb alumnes d'altres escoles. L'acte va comptar amb els discursos dels alumnes Juan Bautista Bolinches Almela de l'escola de Justo Tortosa Galiana i de la xiqueta Virtudes Torró Terol de l'escola Elemental de xiquetes a càrrec d'Elodia Martínez Prades.⁵⁰⁸

En aquests moments hi va haver canvis en les escoles d'Ontinyent, afectant la mestra de pàrvuls, Ramona Garcia de los Ríos que va marxar a exercir a Bilbao i a José

⁵⁰⁶ *Diario de Valencia*, 28 d'agost de 1911.

⁵⁰⁷ *Ídem*.

⁵⁰⁸ *Ídem*.

Villaroya Alegre mestre de l'escola elemental de xiquets que ho va fer a Antequera. Aquesta última escola va ser ocupada interinament per Miguel Vilana Galiana⁵⁰⁹

L'escola de Fontanars tampoc va rebre cap premi, ni la de xiquetes de La Pureza de Maria, com en les altres edicions. En abril d'aquest any exercia com a mestra de pàrvuls Maria Montés Borredà.⁵¹⁰ En setembre del mateix any estava exercint de mestre a l'escola elemental de xiquets, Ángel Jordà Francés.⁵¹¹

L'any 1912 i aprofitant les mateixes dades que en l'anterior edició, durant la setmana de festes de Moros i Cristians es va celebrar la Festa Escolar atorgant-se els premis Concepción Escobedo Hernández. En aquesta edició varen rebre premis totes les escoles públiques repetint-se les mateixes circumstàncies que amb anterioritat no rebent cap distinció l'escola de xiquetes ubicada en el Col·legi de La Pureza de Maria. Novament l'Ajuntament va atorgar un premi d'Honor consistent en un rellotge a l'alumne Enrique Ferrero Vidal, de l'escola superior.

Mentrestant, hi ha noves incorporacions en les diferents escoles a Ontinyent com van ser el cas del mestre José Sanz Gil a càrrec de l'escola elemental de xiquets i de Julio Garcia a càrrec de l'escola de Fontanars.⁵¹²

En l'edició de 1913 es va triar com escenari per a l'entrega, el Teatre Echegaray, presidit per, aleshores alcalde conservador, Ricardo Ferrero Santa Maria, acompanyat per l'inspector d'educació Federico Ortega Valera i pel rector Dr. D. Tomàs Valls⁵¹³ Tots tres prengueren la paraula. L'alcalde per explicar el sentit de l'acte, el rector per enaltir a la patrona de la ciutat d'Ontinyent, La Puríssima i per últim l'inspector amb un discurs més

⁵⁰⁹ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament.1903-1913. Sessió celebrada el 4 de febrer de 1910.

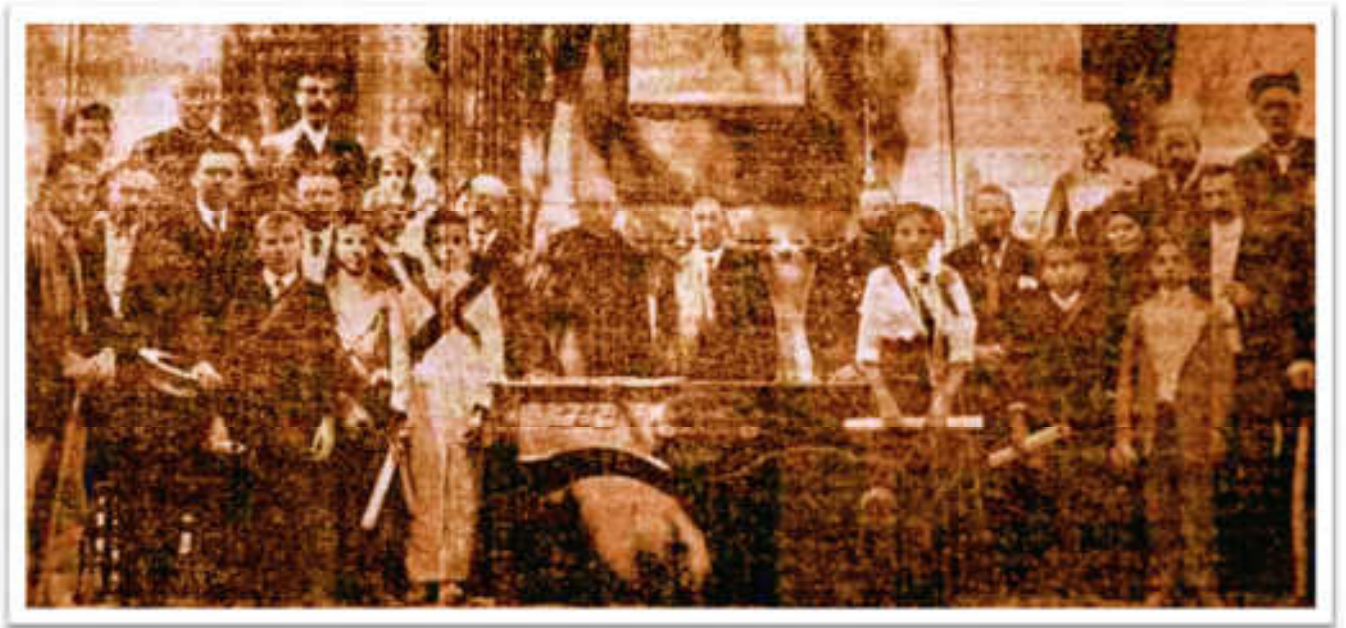
⁵¹⁰ A.M.O. Exp. 10/1910. Acta presa de Possessió de Maria Montés Borredà, amb data 16 d'abril de 1910. Exp. 10/1910

⁵¹¹ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament.1903-1913 Sessió celebrada el 26 de setembre de 1910. En aquesta sessió s'avalua als diferents mestres entre els quals apareix Ángel Jordà Francés amb la següent avaluació " *La enseñanza en esta escuela no satisface a la Junta en los términos que fuera de desear. Sea por el excesivo número de niños asistentes, sea por que la pesada tarea de enseñar agote energías en el maestro, el Sr. Jordà, puede si quiere levantar el nivel intelectual de los alumnos puestos a su cuidado. Por eso la Junta se permite estimularle hasta conseguir la mejora que de sus dotes se promete.*"

⁵¹² A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament.1903-1913. Sessió celebrada el 20 de juliol de 1912. A.M.O. Educació 1880-1911. Exp. 16/1911. José Gil Sanz va substituir a Justo Tortosa Galiana que exercia de mestre a l'escola ubicada en l'edifici de la previsor. En aquest document fa efectiva la seua renúncia sense especificar cap motiu ni raó, sols que li convenia. Per contra, posa de manifest que el nou mestre José Gil Sanz havia mostrat cel i interès pels xiquets en les ocasions que l'havia substituït. En relació al mestre de Fontanars, amb anterioritat exercia com a mestre Sidonio Pérez Català.

⁵¹³ *Diario de Valencia*. 30 d'agost de 1913.

cívic i patriòtic, encarint la necessitat que tenien els pobles per instruir-se i engrandir la pàtria.⁵¹⁴

FOTOGRAFIA APAREGUDA EN *DIARIO DE VALENCIA*. 28 D'AGOST DE 1911, L'ACTE CORRESPON AL 26 DEL MATEIX MES I ANY.

⁵¹⁴ *Diario de Valencia*. 31 d'agost de 1913.

Resultats Premis Concepción Escobedo Hernández. 1912.

	Mestre	Alumnes	Premi
Escola Superior	Juan José Calatayud Guardiola	• José Campos Galbis	250 pessetes
Elemental de Xiquets	José Sanz Gil	• José Donat Vidal • José Mataix Pareja	75 pessetes Accèssit de 75 pessetes
Elemental de Xiquetes	Elodia Martínez Prades	• Virtudes Torró Terol	175 pessetes
Escola Elemental	Salvadora Ribes Collante	• Amparo Vidal	Accèssit de 75 pessetes
De xiquetes			
Escola Incompleta de Fontanars	Julio Garcia	• Juan Bautista Laporta Mompó	75 pessetes.

Les escoles d'ensenyament primari de caràcter privat no van rebre cap premi mentre que els alumnes de Fontanars i de l'escola a càrrec de Salvadora Ribes Collantes sí. Els premis de les escoles elementals a càrrec de Ángel Jordà Francés i Andrés Úbeda Garcia foren declarats deserts.⁵¹⁵

En aquesta edició dels Premis Concepción Escobedo Hernández es va produir una reclamació per part del pare del xiquet Vicente Casanova Gil, qui argumentava que l'atorgament del premi de 250 pessetes no corresponia a l'alumne José Olcina Claver, a l'entendre que el tribunal examinador no va obrar amb justícia. La resposta de la Junta va ser desestimar la reclamació.⁵¹⁶

⁵¹⁵ A.M.O. Ed. 1912-1930. Exp. 15/1913 L'ontinyentí Andrés Garcia Úbeda va ocupar la vacant deixada per José Sanz Gil en l'escola elemental de xiquets ubicada en l'edifici de La Previsora en la Plaça de Sant Domingo.

⁵¹⁶ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament.1903-1913. Sessió del 18 d'agost de 1913. En la instància s'argumenta que els mestres aportaven les llibretes amb problemes resoltos que els alumnes havien realitzat durant el curs perquè al avaluar l'examen "no pueda nunca la impresión de un momento, sobreponerse a la de unos a la labor constante e ímproba de otros que pueden en un momento dado carecer de la frialdad de otras condiciones que anulen un éxito." A més a més apunta que en l'examen oral, l'alumne premiat no va contestar adequadament i que el seu fill va obtenir més punts que el premiat. A més a més apuntava que l'alumne premiat era pensionat del mestre Juan José Calatayud Guardiola i

Resultats premis Concepción Escobedo Hernández. 1913

	Mestre	Alumnes	Premi
Escola Superior	Juan José Calatayud Guardiola	<ul style="list-style-type: none"> • José Olcina Llacer • Vicente Casanova Gil 	250 pessetes Premi d'honor i objecte d'art
Elemental de Xiquetes	Salvadora Ribes Collantes	<ul style="list-style-type: none"> • Amparo Vidal • Purificación Guillem Lizandra • Maria Sanz Tormo 	175 pessetes Accèssit de 75 pessetes Premi d'honor i objecte d'art
Elemental de Xiquets	Miguel Vilana	<ul style="list-style-type: none"> • José Barberà Nadal 	75 pessetes
Escola Incompleta de Fontanars	Federico Peset Asensi ⁵¹⁷	<ul style="list-style-type: none"> • Juan Bautista Laporta Mompó 	75 pessetes.

Transcorreguts nou anys des de la implantació dels premis, la mateixa Junta Local de Primer Ensenyament a proposta del president de la mateixa, aleshores alcalde accidental Francisco Bosca Reig, pretenia iniciar el tràmit perquè li fos concedida la Creu de Alfonso XII. La raó que va argumentar era, principalment, haver destinat part de la seua fortuna en benefici de la cultura i de les escoles a la ciutat d'Ontinyent. En l'esmentada sessió, es va fer una relació de mèrits que consideren mereixedors de l'esmentada distinció. Totes feien referència a aportacions econòmiques destinades a l'ensenyament públic sent la primera en 1909 entregant a la Junta Local de Primer Ensenyament la quantitat de 950 pessetes per a premis dels xiquets i xiquetes de les escoles públiques tot i que va arribar a les 1.000 pessetes en abraçar aquests premis les escoles privades. La vinculació d'aquestes distincions amb l'església són evidents. Com s'ha pogut comparar amb anterioritat, el rector de Santa Maria. Tomàs Valls Valls jugarà un paper fonamental en l'àmbit religiós, econòmic i educatiu, exercint influència en els diferents sectors de la vida i societat ontinyentina des dels diferents càrrecs i

arribant a afirmar que l'exercici realitzat l'haguera pogut fer amb anterioritat en les classes especials que rebia. Instància datada el 22 de juliol de 1913

⁵¹⁷ *Ídem*. Francisco Peset Asensi va ser nomenat mestre de l'escola de Fontanars el 22 d'abril de 1913.

responsabilitats que va assumir entre les quals es troba l'educació. De fet, ell va ser l'interlocutor entre l'Ajuntament i Concepción Escobedo Hernández:

Que el pasado año 1909 la referida Sra. por conducto del vocal de la Junta Don Tomas Valls cura párroco de Santa Maria de esta Ciudad mostro deseo de engrandecer la enseñanza pública de esta población difundiendo la mayor cultura posible, empezando su obra bienhechora entregando a la Junta por conducto de dicho sr. Vocal la cantidad de novecientas cincuenta pesetas para premios de los niños de ambos sexos, cantidad que tres previa reñida oposición se distribuyó entre los mismos y hasta la suma de mil pesetas que la distribuyo el repetido Don Tomás Valls entre las escuelas privadas”⁵¹⁸

Aquestes ajudes es varen repetir durant els anys següents fins que en 1914 amb les 750 pessetes dels premis es destinaren per a la compra de trenta-quatre bancs bipersonals. Segons indica l'esmentada acta de la junta, el canvi de mestres en les escoles va afectar els resultats dels exàmens, optant-se per aquesta decisió. En l'any 1916 es va aportar 500 pessetes al Patronat Obrer Catòlic destinant-se els diners per a la compra de roba per als obrers.⁵¹⁹

⁵¹⁸ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessió del 12 de juliol de 1818. Com s'ha dit amb anterioritat el rector Tomàs Valls Valls fou president de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat d'Ontinyent durant 21 anys, des de 1893 fins a 1914. També va ser membre actiu de la Junta Local de Primer Ensenyament, fundador del Col·legi d'ensenyament secundari La Concepción que amb posterioritat serà regentat pels PP Franciscans. Op. Cit. Cita 86, Pàg. 96.

⁵¹⁹ *Ídem.*

3.6- MANCA D'ESCOLES: UN VELL PROBLEMA SENSE RESOLDRE

L'any 1909 el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts va modificar la Llei Moyano de 1857 en els articles 7é i 8é. S'establia que l'ensenyament primari havia de ser obligatori des dels 6 anys fins als 12, els tutors havien d'escolaritzar als seus fills, ja fora en les escoles públiques o en tot cas en les seues cases o establiments particulars. A més a més calia que tots els xiquets i xiquetes en edat escolar obligatòria havien d'estar inscrit en el registre escolar i els pares havien de responsabilitzar-se de la seua inscripció baix l'amonestació i posterior multa si no era inscrit. També es castigava amb una multa de 50 cèntims als xiquets que no justificaren la seua assistència a l'escola.⁵²⁰

Amb el compliment d'aquesta llei l'Ajuntament d'Ontinyent va realitzar el registre pertinent i creant el cens escolar de 1910, que juntament amb les dades de matrícula que s'han pogut consultar, permetent-nos aprofundir en el coneixement de la realitat escolar del moment, incloses les dades de Fontanars, poble que en 1927 se segregarà.⁵²¹

Un total de 1.138 xiquets i xiquetes que vivien a Ontinyent tenien entre 6 i 12 anys mentre que els que residien a Fontanars eren 211. El cens escolar estava format per 1.349 xiquets i xiquetes. Comparant aquestes dades amb les d'escolarització de 1909 (Veg. Quadre 32), amb la diferència d'un any, sense cap mena de dubte, la realitat escolar ontinyentina continua sent la mateixa any rere any, la matrícula escolar no corresponia al cens escolar. Poc més de la meitat dels alumnes amb edat escolar romanien escolaritzats, sols un 57% dels xiquets i xiquetes estaven matriculats en les escoles públiques. En aquells moments hi havia 8 escoles públiques més dues privades les quals, pel que fa a l'ensenyament primari i de pàrvuls, també podríem considerar-les dins la xarxa d'escoles públiques donat que estaven subvencionades per l'Ajuntament. Com que no tenim dades absolutes, sobretot les referents a l'escola de Pàrvuls de l'Hospital de Beneficència, podríem estimar una matrícula d'uns 120 alumnes més les 60 alumnes gratuïtes del Col·legi La Pureza de Maria, la quantitat d'alumnes que s'aproparia a una tercera part del cens escolar, és a dir, el 77.8% dels xiquets i xiquetes amb edat escolar que estaven

⁵²⁰ *Gaceta de Madrid*, Núm. 173, de 25 de juny de 1909. Ley redactando en la forma que s'indica el artículo 7º y 8º de la Instrucción Pública de 9 de septiembre de 1857.

⁵²¹ A.M:O. Ed. 1880-1911. Cens escolar de 1910. També s'han utilitzat les dades demogràfiques corresponent als anys que estem estudiant. BERNABEU MESTRE, Josep. BORDERA I BORDERA, Tomàs Florenci. SANCHIS CARBONELL, Josep; TEROL I REIG, Vicent. (EDS.) *La Topografia mèdica d'Ontinyent de 1916*. Ontinyent: Servei de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent. 2004

matriculats. Altra cosa és l'assistència, que com en nombroses ocasions descrites i amb les corresponents dades aportades, era prou escassa.

Comparant les dades i atenent al criteri del sexe, la diferència és de 10 xiquets més que xiquetes. Respecte de les edats s'observa que a mesura que va pujant l'edat dels xiquets i xiquetes va disminuint el nombre de xiquets i xiquetes amb edat escolar. Malgrat les dificultats derivades de la recollida de dades corresponent a la matrícula escolar i la distribució per edats (Veg. Quadre 32 i 36), les quals no coincideixen, ens permet fer-nos una idea de com la població infantil va creixent i amb ella la manca de places escolars.

En el cas de Fontanars, considerant-ho com un espai i realitat escolar distinta i apartada a la d'Ontinyent, amb un cens escolar de 211 xiquets i xiquetes (Veg. Quadre 35) veiem que la xifra de xiquets matriculats arribava al 13.2%, hi havia un índex molt elevat de xiquets i xiquetes sense escolaritzar amb una concurrència que superava poc més de la meitat dels alumnes matriculats.

Continuant a Fontanars dels Alforins el cens escolar estava format majoritàriament per xiquets en tots els grups d'edat, menys les xiquetes d'11 anys que superen en tres als xiquets de la mateixa edat. A més a més, el compromís municipal per tal de resoldre la manca d'espais escolars, continua caracteritzant-se per la seua absència i desinterés.

Tal com s'ha apuntat, era complicat arribar a la plena escolarització en una societat, en general l'espanyola i en particular l'ontinyentina, caracteritzada, sobretot, per una manca d'infraestructures escolars i una contínua participació dels xiquets i les xiquetes en l'economia familiar.

Malgrat els entrebancs que vénen arrossegant-se a l'hora de dotar a la ciutat d'Ontinyent de centres escolars públics, són constant les iniciatives per poder millorar aquesta circumstància. És el cas de la creació d'una escola de xiquetes, en 1913 a instància de l'Ajuntament, la qual estava regentada per la mestra Maria Montés Borredà. En aquests moments estaven en funcionament, tal com apunta la certificació del secretari municipal, dues escoles també a càrrec de l'Ajuntament. Sense identificar la seua situació, la certificació parla d'11 escoles funcionant a la ciutat d'Ontinyent en l'any 1913:

“Que según el arreglo escolar de esta provincia últimamente aprobado, a esta población le corresponden once escuelas seis de niños y

cinco de niñas, que con la de párvulos y la del caserío de Fontanares forman un total de trece.

El ayuntamiento haciendo esfuerzos, no compatibles con su estado precario, creó ya dos de niños con cargo a sus fondos comunes, que con las otras dos oficiales forman el número de cuatro, merced a la cual ha podido albergar en ellas a los niños de esta población.”⁵²²

La certificació plenària descriu amb claredat la demanda que es fa per aconseguir l'ensenyament graduat, qüestió que com s'ha dit no s'aconseguirà, però principalment el contingut de l'acord plenari es centra en el nomenament de la mestra Maria Montés Borredà que es fa mereixedora de la plaça més per ser filla de qui és, que pels mèrits propis. Aquesta és la defensa que fa uns dels regidors:

“El concejal Sr. Puig expuso a grandes rasgos los beneficios que le reporta a la enseñanza la creación de la consabida escuela, así como también consideraba acertado el nombramiento de Dª Maria Montés Borredá para que regentase la misma, no tan solo por su merecimientos sino porque con ello se honraba el apellido que lleva como hija del esclarecido patricio D. Francisco Montés de feliz recordación.”⁵²³

Maria Montés Borredà estava al capdavant de l'escola de pàrvuls i en aquest mateix any va demanar al Ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts que li fos reconeguda la categoria corresponent en el cas d'aconseguir la graduació de les escoles ontinyentines, o per contra que s'autoritzara a desenvolupar el càrrec de mestra en les escoles nacionals. Aquesta proposta va ser tractada en la Junta Local de Primer Ensenyament aprovant-se per unanimitat, quasi un any després d'haver sigut nomenada mestra de l'escola de xiquetes creada per l'Ajuntament.⁵²⁴

Al mateix temps surten dificultats en les escoles de Sant Carles, hi ha desperfectes en el segon pis on s'ubicava l'escola de xiquets, aconsellant la suspensió de les classes al mateix temps que s'acordava el trasllat de l'activitat escolar al Patronat mentre es resolien

⁵²² A.M.O. Educació. 1912-1930. Certificació plenària del 13 de setembre de 1913.

⁵²³ *Ídem*. Francisco Montés va ser alcalde de la ciutat d'Ontinyent i vinculat al republicanisme en 1903 i amb força preocupació pels problemes socials. Veg. *Op. Cit.* Cita 50, Pàg. 230.

⁵²⁴ A.M.O. Llibre d'ates de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessió extraordinària de 28 de setembre de 1914

els desperfectes.⁵²⁵ Aquest entrebanc provoca la visita de l'inspector qui torna a recomanar la importància de l'ensenyament graduat i la necessitat que l'Ajuntament incoï expedient de construcció d'un edifici per a escoles graduades.⁵²⁶

Els intents per part de la corporació municipal a l'hora d'obtenir nous espais escolars o almenys aconseguir que les escoles municipals passaren a ser graduades, es concretaran en diferents propostes durant la dècada dels anys 1910. La primer d'elles es situa al voltant de la publicació del Real Decret de 19 de maig de 1916, mitjançant el qual, segons l'exposició de motius, donades les circumstàncies de crisi del moment que afectava nombroses famílies obreres amb dificultats per accedir als queviures, podien rebre un suport en poder ser contractades en la construcció dels edificis escolars. En aquesta circumstància es considera que des dels diferents departaments ministerials es desenvoluparen obres públiques que en el cas del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, foren d'utilitat per al foment de l'ensenyament al mateix temps que generaren jornals per als obrers. Suposava, la construcció d'edificis escolars pel Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts d'acord amb les peticions i oferiments de cada ajuntament. A aquesta proposta es va acollir l'Ajuntament d'Ontinyent demanat al ministeri la construcció d'un grup escolar compost per 10 seccions cinc per a cada sexe, segons l'article 4 de l'esmentat decret.⁵²⁷ L'Ajuntament cedia els terrenys que hi havia situats en la zona de Sant Domingo al mateix temps que s'adheria a la modalitat de pagar les obres de l'escola en deu mensualitats les quals havia d'estar reflectides en el pressupost municipal.⁵²⁸

La segona de les propostes que realitza l'Ajuntament d'Ontinyent es situa a finals del mateix any en què havia demanat la construcció del grup escolar en la zona de Sant Domingo. Si abans utilitza una norma de 1916, en aquesta ocasió ho farà, atenen a allò que estableix la Real Ordre de 10 de maig de 1915. L'Ajuntament d'Ontinyent fa una petició de creació de dues escoles per a xiquets i d'una per a xiquetes. A tal efecte i d'acord amb l'apartat 1 de l'esmentada Real Ordre, l'Ajuntament proporcionava els locals

⁵²⁵ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessions celebrades el 26 i 27 de gener de 1914.

⁵²⁶ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessió celebrada el 27 de gener de 1914.

⁵²⁷ A.M.O. Educació 1912-1930. Exp. 13/1916. Expediente en solicitud de que por el Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes se construía en esta población un grupo escolar con auxilio del Estado y con arreglo al R.D. de 19 de mayo de 1916. Data de l'informe petició al Ministre d'Instrucció i Belles Arts. 14. juny de 1916.

⁵²⁸ *Ídem.*

i materials adequats per a crear les escoles unitàries que desitjava. Els locals eren els que regentaven els mestres Maria Montés Borredà, Àngel Jordà i Andrés Úbeda. Es tractava de les escoles creades a instància municipal i ubicades en els locals de La Previsora. La pretensió de l'Ajuntament, com s'ha dit abans era convertir aquestes escoles municipals en nacionals.⁵²⁹ Malauradament tot va quedar en simplement en propostes.

També les iniciatives populars donen resposta a la manca d'escoles, en aquest cas en la creació d'una escola rural ubicada en la zona d'El Pla⁵³⁰. Seran els mateixos veïns de la zona rural d'El Pla d'Ontinyent els qui, no demanen la construcció d'una escola, sinó una subvenció per poder finalitzar-la, ja que ells mateixos l'estaven construint, unida a l'ermita de Sant Josep. El procediment encetat per part de l'alcaldia d'Ontinyent una volta escoltada la petició pels veïns d'El Pla, varen traslladar l'assumpte a la comissió d'Hisenda per poder concretar el suport econòmic de la subvenció. La comissió d'Hisenda va informar favorablement. La subvenció atorgada va ser de 500 pessetes ⁵³¹i aquest el va ser el dictamen de la comissió d'Hisenda, de la que formava part Justo Tortosa Galiana, mestre local aleshores regidor conservador, a l'Ajuntament d'Ontinyent:

“... vista la petición que promueven varios vecinos, habitantes en la zona del Pla de este término municipal, sobre que se les conceda una subvención para ayuda de los gastos que les origina la construcción de un local destinado a escuelas en aquella barriada, al objeto de que los niños y niñas allí residentes puedan recibir alguna educación, dicen; que estiman de justicia el que se les conceda dicha subvención teniendo en cuenta los sacrificios que vienen haciendo dichos vecinos en la construcción del expresado local y los loables fines a los que han de destinarlo”⁵³²

⁵²⁹ A.M.O. Educació 1912-1930. Exp. 19/1917. Els documents que componen l'expedient estan dates entre novembre de 1916 i gener de 1917.

⁵³⁰ Està situada en la carretera d'Almansa a Gandia en el kilòmetre 54 a l'esquerra. L'ermita és coneguda amb el nom d'Ermita de San Josep d'El Pla. En l'actualitat es conserva l'edifici i es troba ubicat en el Polígon Industrial que du per nom també El Pla.

⁵³¹ A.M.O. Educació 1912-1930. Exp. 19/1917. Expediente sobre subvención de quinientas pesetas concedida a los vecinos de la zona del Pla de este término para ayuda de los gastos de las obras de un local destinado a escuela pública en dicha barriada.

⁵³² *Ídem.*

INTERIOR DE L'ESCOLA D'EL PLA.

ERMITA D'EL PLA.

Dos anys després una nova instància signada per catorze veïns de la zona El Pla, posa de manifest que les obres encetades s'havien finalitzat, moment en què varen considerar oportú adreçar-se a l'Ajuntament per oferir-li el local i casa habitació per al mestre. Els veïns demanaven que l'Ajuntament dotés del material necessari al mateix temps que encetarà expedient per poder crear una nova escola en aquest cas, podríem considerar rural, en una zona on vivien més de cent famílies i distaven 8 kilòmetres de l'escola més pròxima.⁵³³

Dos dies abans de finalitzar l'any 1919, la Junta Local de Primer Ensenyament es va reunir per tractar la creació d'una escola unitària mixta en El Pla. Així mateix va instar a l'Ajuntament perquè incoés l'expedient de creació, adreçant la petició al Director General de Primer Ensenyament.⁵³⁴ El 15 de juny de 1920 l'inspector d'ensenyament Primari, Alonso Olagüe Bordas va notificar a l'alcalde d'Ontinyent, la creació provisional de l'escola unitària mixta El Pla. En novembre del mateix any reben una notificació per part de la Direcció General, alçant-se acta de visita extraordinària a l'escola de nova creació de la Partida El Pla d'Ontinyent el 25 de gener de 1921.⁵³⁵ En abril de 1921 va prendre possessió de l'escola nacional mixta situada en El Pla, el mestre nacional José Castell Alemanys amb un sou anual de 2.000 pessetes.⁵³⁶ Quatre anys varen passar perquè es posara en funcionament l'escola creada a iniciativa dels veïns, els quals construïren l'edifici destinat per a escola.

La manca d'escoles a la ciutat d'Ontinyent durant la dècada de 1910 serà una qüestió a resoldre de manera immediata, calia cobrir una necessitat palesa. La normativa del moment exigia la creació de noves escoles seguint un ordre de prelación sent, en el cas d'Ontinyent, la creació de noves seccions tot i que el cens escolar exigia l'increment d'escoles unitàries.⁵³⁷

⁵³³ A.M.O. Educació 1912-1930. Expt.12/1920. Instància data el 22 d'octubre de 1919.

⁵³⁴ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. Sessió del 29 de desembre de 1919.

⁵³⁵ Op. Cit. Cita 533.

⁵³⁶ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. Sessió extraordinària de 15 d'abril de 1921. Presa de possessió del mestre nacional José Castell Alemanys

⁵³⁷ La Real Orden de 10 de maig de 1915 establia el següent ordre de preferència en el moment de concedir la creació d'escoles: "A.- *Peticiones de creación de escuelas unitarias en localidades donde no existan ninguna otra escuela.* B.- *Peticiones de aumento de secciones en las graduadas existentes o de graduación de escuelas unitarias en poblaciones en que falte mayor número de escuelas en relación con las que le corresponde, según el censo escolar.* C.- *Peticiones de nuevas escuelas unitarias en las localidades a que se refiere el párrafo anterior.*" Real Orden de 10 de maig de 1915. *Gaceta de Madrid*, Núm. 152 de 12 de maig de 1915.

L'inspector, atenent al que exigia la legislació escolar, instava a la creació de noves escoles, en aquest cas unitàries:

*“Igualmente invita a los Sres. que constituyen la Junta para que manifiesten si comparten su propósito para incoar expediente de creación de escuelas para atender a las necesidades de la población escolar, único medio que la niñez esté convenientemente atendida en su educación e instrucción, y la citada Junta ante la necesidad de que se creen dos escuelas unitarias de niños y otras dos de niñas para completar el número de las que corresponden a esta población, con arreglo a su número de habitantes, acordó por unanimidad se proponga al Excmo. Ayuntamiento eleve respetuosa instancia al Istmo. Sr. Directos General de 1ª Enseñanza.”*⁵³⁸

Des de l'Ajuntament i a proposta de la Junta Local de Primer Ensenyament enceta expedient per tal d'aconseguir les dues escoles. La petició de l'alcalde, en la seua part expositiva, remarca una realitat caracteritzada per la manca d'escoles:

*“La falta pues de dichas dos escuelas nacionales de niños y otra de niñas, determinan una gran trastorno en la enseñanza, pues por una parte a las cuatro de ambos sexos existentes, acuden de ochenta a cien alumnos en cada una, haciéndose imposible la labor de los maestros y por otra de da el espectáculo de que pululen por las calles gran número de niños a quienes no se les puede dar instrucción ni educación de ninguna clase, con harto sentimiento de sus padres y de la Junta Local y Ayuntamiento de esta población.”*⁵³⁹

L'Estat es feia càrrec d'incloure-les en el seu respectiu pressupost mentre que l'Ajuntament s'havia de fer càrrec del lloguer dels locals, de dotar-les amb material pedagògic necessari i de les habitacions per als mestres. La creació d'aquestes escoles, que en un primer moment tenien el caràcter de provisional, havien de reunir un conjunt d'informes exigits per la normativa educativa del moment. Es varen constituir els

⁵³⁸ *Op. Cit.* Cita 385.

⁵³⁹ A.M.O. Educació 1912-1930. Exp. 10/1918. Instància signada per Antonio Tortosa Francés, alcalde d'Ontinyent, amb data 26 d'abril de 1918.

informes únics per a les escoles del carrer Mayans núm. 49 dues per a xiquets i una per a xiquetes i d'altra també per a xiquetes en el carrer Príncepe núm. 85.⁵⁴⁰

Aquestes escoles foren creades provisionalment i notificades per l'inspector en ofici amb data 22 d'agost de 1918⁵⁴¹. L'esmentada notificació li recordava que havia de complir amb els tràmits pertinents per poder considerar les escoles creades amb caràcter provisional, en definitives. La data termini per a dotar el local de material científic i modern era de dos mesos. La certificació del secretari municipal ens confirma que per cada classe hi havia uns 42 alumnes, ja que l'Ajuntament havia adquirit 84 pupitres bipersonals, i 5 bancs per escola. A més a més del material escolar i mobiliari propi de l'època cal destacar l'adquisició de quatre quadres, un per a cada escola, relatius a malalties com ho eren; alcoholisme, tuberculosi, pigota o febres⁵⁴² En octubre del mateix any es va convocar a l'inspector perquè realitzara la vista prescriptiva, visitant altra volta Ontinyent quatre dies després, alçant-se les respectives actes. En novembre de 1918 les quatre escoles, quedaren considerades definitives:

“Que si bien las condiciones pedagógicas del edificio y local escuela no se ajustan terminantemente a lo prevenido en la instrucción técnica...por tratarse de una obra de adaptación, el emplazamiento, orientación, construcción y capacidad de la sala son aceptables para que la enseñanza pueda darse en las posibles condiciones que requiere la labor docente, siendo muy loable el esfuerzo realizado por la Excm. Corporación Municipal en este sentido.”⁵⁴³

⁵⁴⁰ A.M.O. Educació 1912-1930. Exp.10/1918. Certificacions de les actes celebrades 17 i 18 d'octubre de 1918 en la que s'inclouen per a cada una de les escoles la corresponent certificació. La sessió va estar presidida per l'inspector Federico Ortega Valero. Les actes incloïen els informes de l'Inspector de sanitat i vocal metge de la Junta Local Alfredo Montés Borredà, el perit obrer Enrique Soler Torró.

⁵⁴¹ Real Ordre de 18 de desembre de 1918, *resolviendo expediente promovidos por los ayuntamientos incluidos en la relación que se pública y creándose con carácter provisional las escuelas que se detallan. Gaceta de Madrid*, Núm. de 21 d'agost de 1918. En l'acta de la Junta Local de Primer Ensenyament es va donar compte de l'assumpte i encomanat a la comissió formada per Justo Tortosa i Ricardo Sempre perquè giraren vista a les escoles, realitzaren inventari del que hi havia per a determinar aqueix que feia falta amb l'objecte de que estiguera tot a punt en la visita extraordinària que havia de fer l'inspector.

⁵⁴² A.M.O. Educació 1912-1930. Èxit. 10/1918. Certificació plenària de 6 de setembre de 1918. El material era el següent: quatre crucifixos, quatre cadires i taules, 16 cadires, 4 ol·ligràfies del rei, 84 pupitres bipersonals, 20 bancs, 16 pissarres, clarió, plomes, varies dotzenes de llibres de lectura i de les assignatures del programa. També hi havia; mapes d'Espanya, Europa, abecedaris mòbils, diccionaris, compàs de fusta, regles graduades, semicercles graduats, esquadres, escrivanies i cavallets.

⁵⁴³ A.M.O. Educació 1912-1930. Expt.10/1918. Certificats de la Junta Local de Primer Ensenyament en què s'inclou l'informe de l'inspector i del metge i del perit obrer. Són els mateixos informes realitzats en octubre de 1918. Les certificacions que ara estem fent referència tenen data 18 de novembre de 1918.

Els mestres i les mestres que varen prendre possessió de les escoles varen ser;

- Alejandrina Selma Llorca, interina per a una de les escoles de xiquetes creades.
- Neus Úbeda Ferrandis, interina per a l'altra escola de xiquetes.
- José Mª Marrahi Bellver, interí per a una de les escoles de xiquets.
- Salvador Núñez Escriba, interí per a l'altra escola de xiquets.⁵⁴⁴

Els espais escolars adaptats, com s'ha indicat abans, varen ser els de les escoles ubicades en el carrer Mayans 49, les escoles conegudes popularment com de Sant Carles i les escoles de la Provisora, és a dir les del carrer Príncipe núm. 85. En les escoles de Sant Carles, en 1915 es va desdoblir l'escola de pàrvuls.⁵⁴⁵

3.7.-L'EDUCACIÓ FORA DE L'ESCOLA

Diferents propostes educatives sorgiran a la ciutat d'Ontinyent, unes promogudes des de la mateixa Junta Local de Primer Ensenyament, metre que d'altres ho seran des de fora de l'administració local i responen a uns projectes educatius i propostes pedagògiques de caràcter conservador.

Els batallons infantils o escolars serà el primer element a analitzar pel que fa a l'educació fora de l'escola. Fins a l'actualitat el buidatge de les fonts històriques primàries al voltant de la presència del batalló infantil en la societat ontinyentina, no ens ha permès desenvolupar un estudi més profund. Afortunadament s'han conservat documents, en aquest cas gràfics, o millor dit fotogràfics, constatant-se la seua presència. A més a més, la premsa diària torna a situar-se com a font documental per tal de conèixer de l'existència dels batallons infantil a la ciutat d'Ontinyent, en uns espais urbans i moments de la quotidianitat ontinyentina molt específics.

⁵⁴⁴ A.M.O. Educació 1012-1930. Exp.10/1918. Nomenament dels mestres i les mestres amb data 31 de desembre de 1918 i la notificació de la seua presa de possessió tots ells tenen data 9 de gener de 1919 menys la de Salvador Núñez Escriba que té data 14 de gener.

⁵⁴⁵ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessió del 21 de setembre de 1915.

Dues fotografies vénen a constatar el que ara ens ocupa i les referències periodístiques del moment, situant el batalló infantil en la celebració de les festes de Moros i Cristians.

La creació dels batallons infantils, també coneguts com a batallons escolars, la situa Luis M. Lázaro Lorente en les escoles Ave Maria fundades per Andrés Manjón.⁵⁴⁶ La implantació dels batallons escolars permetia la militarització de la infància baix una justificació ideològica “*conservadora, católico- nacional cuyo objetivo era el de fortalecer una raza de jóvenes patrióticos y moral cristiana.*”⁵⁴⁷

La premsa diària, en aquest cas utilitzant el reportatge gràfic, descriu d'aquesta manera el que eren els batallons escolars:

“La palabra batallón con la que designamos hoy una unidad orgánica de nuestro ejército, es de origen francés y fue introducida en España a principios del siglo XVIII con la dinastía de los Borbones...

No solo para desarrollar en los niños el espíritu militar y patriótico, sino como forma de deporte físico y como medio de crear en ellos el espíritu de la disciplina de la obediencia a los superiores, se ha introducido desde hace algún tiempo en la pedagogía la formación de batallones infantiles... En España se viene propagando también y son ya muchas las ciudades de diferentes provincias que cuentan con batallones infantiles, en cuya organización no se descuida el más insignificante detalle para lograr una enseñanza militar completa.”⁵⁴⁸

En el cas d'Ontinyent hom pot identificar clarament que els batallons infantils aprofitant els espais escolars, els urbans i els moments d'esplai i festius de la societat ontinyentina per a l'exaltació patriòtica i socialització de la ciutadania d'acord amb un discurs regeneracionista i una concepció educativa conservadora, tradicional i catòlica.

⁵⁴⁶ LÁZARO LORENTE, Luis. Miguel. *Crisis del 98 y regeneracionismo conservador. Los batallones escolares en Valencia 1904-1910*. Valencia: Ediciones Rubio Esteban. 1983. Pàg. 89.

⁵⁴⁷ TORREBADELLA FLIX, Xavier. “Los batallones escolares en la educación física espanyola (1890-1931).” ODEP. Revista Observatorio del Deporte. Universidad de los lagos. [Chile], Volumen 1, Núm. 1 (Enero/Marzo) 2015, Pàg. 35-70.

⁵⁴⁸ *Nuevo Mundo*, any XI, Núm. 556. 1.09.1904.

Tot i que les referències a les quals s'han tingut accés no ens permet situar l'organització dels batallons infantils en cap de les escoles públiques ni privades, sí que les podem situar en uns espais urbans i festius com s'ha dit amb anterioritat; les festes de Moros i Cristians que desfilant des de l'actual Glorieta, aleshores Glorieta de Sant Antonio.

La premsa generalista, en aquest cas *El Pueblo*, fa una referència a les festes de Moros i Cristians de 1905 en la que descriu no sols la participació del batalló infantil en la desfilada de Moros i Cristians sinó també en la desfilada anomenada diana que es celebra a primeres hores del dia:

Día 25: A las cuatro de la tarde se reunieran en el paseo de San Antonio de la Glorieta el batallón infantil y las diversas comparsas de moros y cristianos con sus respectivas músicas.

Día 26: Al toque del alba romperán diana todos los sargentos y escuadras de las comparsas de ambos ejércitos con sus correspondientes bandos de música y el batallón infantil con la banda municipal, recorriendo las calles ya mencionadas.”⁵⁴⁹

BATALLÓ INFANTIL DESFILANT DES DE LA GLORIETA. 1905⁵⁵⁰

⁵⁴⁹ *El Pueblo*, any II, Núm. 3950, 18 d'agost de 1905.

⁵⁵⁰ GANDIA VIDAL, Rafael. "La primera fiesta de Moros y Cristianos bajo el título de Ciudad." *Extra Moros i Cristians Ontinyent. 2005. El periòdic d'Ontinyent i Ciudad de Alcoy*, 20 d'agost de 2005, Pàg. 46-52.

BATALLÓ INFANTIL. 1903.⁵⁵¹

Malgrat que les crítiques dels diferents sectors del magisteri i sectors anarquistes pel que fa a la seua implantació en diferents indrets del País Valencià i en general però també des de la mateixa Direcció General d'Instrucció Pública, en molts pobles i ciutats els Batallons escolars seran una realitat, com ho varen ser a la ciutat d'Ontinyent.⁵⁵²

Si a les actes de la Junta Local de Primer Ensenyament no hi ha recollida cap referència als batallons escolars, per contra si que trobaren menció a les mutualitats, els robbers escolars, a la festa de l'arbre i a les colònies escolars. A més a més caldrà especificar que darrere d'aquestes iniciatives estarà el mencionat Inspector de Federico Ortega Valero. En la sessió celebrada en 1913, després de la visita a les diferents escoles, inclosa la de Fontanars, proposa justament la presa d'un conjunt de mesures en favor de l'ensenyament primari. Destacar la proposta que fa en el seu punt dos, de les esmentades mesures, dirigint-se a la junta perquè afavorirà *“por todos los medios posibles la Mutualidad escolar, los paseos y excursiones, la institución de clases de gimnasia rítmica y la de las obras post-escolares.”*⁵⁵³

⁵⁵¹ BERNABEU GALBIS Alfredo. *Ontinyent. 1881-1980*. El Puig: Caixa d'Estalvis de València. 1982.

⁵⁵² VV AA. *Tradició i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002. Pàg 349-352. Pel que fa a nivell de l'estat espanyol serà Eduardo Vincent qui, des de la Direcció General d'Instrucció Pública, encara depenent del Ministeri de Foment, publicarà una circular atacant la implantació dels batallons escolars i la seua vinculació a qualsevol festa: *“El daño que a la dignidad de la escuela y de la función educadora se ocasiona en toda fiesta que se hace objeto de espectáculo público a maestros y alumnos, con Olvido profundo que a unos y a otros de debe guardar, agraviase en extremo, si para tales actos se acudiera a organizar los llamados Batallones Escolares.”* *Gaceta de Madrid*, Núm. 176 de 25 de juny de 1894. Circular de la Direcció General d'Instrucció Pública del 21 de juny de 1894.

⁵⁵³ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. Sessió celebrada el 21 de juny de 1913.

Almenys des de 1906 venia celebrant-se la festa de l'arbre, segons es desprén de la instància que va presentar el mestre Justo Tortosa Galiana qui en març de 1906 es va adreçar a l'Ajuntament per a demanar permís perquè alumnes d'una secció de la seua escola pogueren plantar pins en la part nord de la Glorieta. L'Ajuntament en sessió plenària de 28 de març del mateix any va autoritzar aquesta activitat.⁵⁵⁴

En l'acta del 19 d'abril de 1918, l'inspector deixa constància de la inauguració d'un rober escolar en l'escola a càrrec de Joaquina Mestre:

La inspección reconoce el celo desplegado en el cumplimiento de sus deberes profesionales por Dª Elodia Martínez, D. Gregorio Corts, D. Dámaso Hernández y Dª Joaquina Mestre, habiéndose distinguido la primera por los satisfactorios resultados obtenidos en la enseñanza y la última por el establecimiento de un ropero escolar que fue inaugurado el día de ayer.”⁵⁵⁵

Es tracta doncs, d'introduir aspectes relacionats amb la previsió escolar, l'higienisme i l'educació ambiental en una ciutat en la qual, com s'ha pogut evidenciar anteriorment, tenia consolidada la presència de La Previsora i la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat, on es disposaven dels premis Concepción Escobedo Hernández. En setembre de 1914 es va acordar, per part de la Junta local de Primer Ensenyament, que l'Ajuntament d'Ontinyent aportarà una quantitat prudencial per a crear la Mutualitat Escolar tot i que els mestres havien de contribuir en el desenvolupament d'estudis i treballs pertinents per a la seua creació.⁵⁵⁶

Dos anys després, l'inspector posava de manifest la materialització d'alguna de les propostes realitzades anteriorment, ja que va demanar “*se conceda un voto de gracia al Ayuntamiento y Junta Local de primera enseñanza por el apoyo que viene prestando a los paseos escolares, fiesta del árbol y de la escuela y Mutualidad.*”⁵⁵⁷

Durant aquests anys es va publicar un decret en relació al reglament interior de les escoles nacionals en el que s'incloïa la creació de les mutualitats escolar i d'altres serveis

⁵⁵⁴ A.M.O. Educació 1880-1911. Exp.13/1906.

⁵⁵⁵ *Op. Cit.* Cita 385.

⁵⁵⁶ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament 1914-1927. Sessió extraordinària de 19 de setembre de 1914.

⁵⁵⁷ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. Sessió celebrada el 22 de maig de 1916

que, com s'ha indicat, es va intentar promoure a la ciutat d'Ontinyent per part de l'inspector Federico Ortega Valero:

*“Será obligatorio en las escuelas nacionales el establecimiento de la Mutualidad Escolar, con arreglo a las disposiciones generales que regulan esta institución. En relación con ella, podrán establecerse otros servicios de ahorro con fines determinados y de mejoramiento social como realización de excursiones escolares, colonias de vacaciones, roperos, etc., etc.”*⁵⁵⁸

Altra qüestió que planteja l'inspector Federico Ortega Valero és la realització de les colònies escolars. La proposta de l'inspector era que *“se recaben los recursos necesarios para organizar las colonias escolares de vacaciones mediante la aportación de personas y entidades amantes de la cultura del municipio y de la subvención que puede obtener del Estado.”*⁵⁵⁹

3.7.1.- MÍTING PRO CULTURA. 1919

Durant el mes de novembre de 1919 la ciutat d'Ontinyent, com en moltes altres ciutat i pobles, es va celebrar el míting pro-cultura que venia sent promogut per l'Associació Nacional de Mestres i que responia a una campanya anomenada “Pro cultura.”⁵⁶⁰

⁵⁵⁸ *Gaceta de Madrid*. 21 de setembre de 1919. Núm. 264. Real Decret de 20 de setembre de 1919. Un any abans es va publicar el reglament de les escoles graduades on s'establia “*las obres circum escolares*” enteses com allò que poguera ampliar l'acció de l'escola més enllà de l'espai que configura l'escola i que a la volta tenien una missió educadora i acció social. En els articles 35 al 48 exposa amb claredat la importància de les mutualitats escolars, de les cantines, excursions i robers escolars. *Gaceta de Madrid*. 1 d'octubre de 1918. Núm. 274. *Real Decreto, Reglamento de las Escuelas Graduadas*.

⁵⁵⁹ *Ídem*. Es tracta doncs d'un conjunt de mesures envers la infància, que tindrà per objecte fer efectiva la seua protecció des de l'escola i des de la responsabilitat municipal garant no sols de la seua educació i socialització sinó també de la seua protecció. RUIZ RODRIGO, Cándido. I PALACIO LIS, Irene. *Higienismo, educación ambiental y prevención escolar. Antecedentes y prácticas de Educación Social en España (1900-1936)*. València: Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación. Núm. 38. Universitat de València. 1999. De les colònies, apuntar que Federico Ortega Valero, pocs anys després de realitzar aquestes propostes a la Junta local de Primer Ensenyament, coincidirà amb Juan José Senent Ibáñez, altre inspector que també tindrà força influència a la ciutat d'Ontinyent, formant part, tots dos, d'un grup d'inspectors que durant l'any 1921 visitaran establiments estrangers gràcies en estar pensionats per la Junta d'Ampliació d'Estudis. Memoria correspondiente a los años 1920 y 1921. Junta Para la Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas. Madrid 1922. Pàg. 79-83

⁵⁶⁰ La premsa diària de caràcter general i no especialitzada es fa ressò d'aquesta companya, amb un tractament de la notícia condicionat pel tarannà polític de cada periòdic. De tota manera també serà tractat

A partir de la premsa diària i especialitzada i l'accés a les conclusions a les quals varen arribar el magisteri nacional d'Ontinyent poden conèixer amb un poc més de detall el míting pro cultura que es va celebrar el dia 23 de novembre de 1919, en el Teatre Echegaray.⁵⁶¹

Aquest periòdic identifica clarament els diferents participants en el míting, la qual cosa ens permet reconèixer i identificar amb claredat els posicionaments ideològics i polítics que hi havia representats.

Per una banda nomena al regidor republicà, Francisco Montés Tormo, que serà alcalde durant la II República. També s'identifiquen Joaquín Llorens Fernández de Córdoba alcalde d'Ontinyent en 1920 i Manuel Simó Marín propietari del *Diario de Valencia*, natural d'Ontinyent, afiliat a la *Comunió Tradicionalista* i cap del carlisme regional en 1909. També intervingueren els mestres Santiago Roca Barrut i Francisco Martínez Morales, els delegats de la "*Sociedad de Obreros*", el jutge i un representant dels PP Franciscans i del Col·legi de La Concepción.⁵⁶²

Tant en la notícia publicada en *El Diario de Valencia* com en *Las Provincias* es fa referència i rememora la figura del mestre Carmelo Ripoll Cantó per part del seu exalumne José Simó Marín, prenent també la paraula el rector de Sant Carles:

*"Al levantarse a hablar don Manuel Simó, fue calurosamente ovacionado, ovación que se repitió al hacer aquel apología de su maestro de primeras letras don Carmelo Ripoll. Resumió los discursos el señor cura de San Carlos que presidía, aprobándose las siguientes conclusiones."*⁵⁶³

El tractament que realitza la premsa especialitzada i a diferència de la premsa diària, és que no fa cap menció a la presència dels membres carlins en l'esmentat míting.

el tema en la premsa especialitzada com ho va ser el *Magisterio Español*. El Magisterio Español en el número 5715 de 18 de novembre de 1919 es fa ressò d'aquesta notícia referent a la Campanya Pro-cultura a Múrcia. El Sol, l'11 de novembre de 1919 recull aquesta campanya però referida a la Província de Palència o *El Pueblo*. *Diario Republicano de Valencia* del 17 de novembre del mateix any també reflecteix en les seues planes la celebrada a València. En el cas d'Ontinyent seran *El Diario de Valencia* i *Las Provincias* qui s'ocuparà d'aquesta notícia.

⁵⁶¹ *El Diario de Valencia*. 24 de novembre de 1919.

⁵⁶² *El Diaro de Valencia*, any IX, número 3087, 24 de novembre de 1919.

⁵⁶³ *Las Provincias*, 24 de novembre de 1919. *Diario de Valencia*, 24 de novembre de 1919.

*El Magisterio Español*⁵⁶⁴ inclou en la portada del 25 de novembre de 1919 el següent titular: “*Campaña Pro-cultura*” amb referència a l’assemblea que es va realitzar l’endemà a Madrid, organitzada per la “*Asociación Nacional del Magisterio Primario*” i que en els exemplars publicats en els dies següents donaran ampla informació de l’esmentada assemblea.⁵⁶⁵ En l’exemplar del 25 de novembre es va incloure una referència a la reunió celebrada a la ciutat d’Ontinyent en la que es varen publicar pràcticament tots els punts menys el cinqué, acordats en el Teatre Echegaray, en el que respecte de l’ensenyament graduat demanaven que les escoles graduades compostes per sis graus, els directors havien de fer-se càrrec d’un d’ells o per contra que es suprimira les gratificacions que en aquest concepte percebien.⁵⁶⁶(Veg. doc. 1)

Crida l’atenció com s’inclou un acord que no figura entre els punts redactats en el Teatre Echegaray, referents a la no afiliació sindical del magisteri, quedant redactades de la següent manera tant en el *Diario de Valencia* com en *Las Provincias*: “*Declararse contrarios al sindicalismo y a cuantos procedimientos consideren indignos de la profesión.*”⁵⁶⁷

Les reivindicacions, com s’ha dit, quedaren mecanografiades i venien a reproduir allò en altres indrets de l’estat espanyol també es demanava formant un decàleg de peticions: la necessitat d’invertir en la construcció de nous edificis, de dotar de material necessari i la necessitat de més de mils escoles. D’altres punts recollits en aquest decàleg fan referència a la formació del magisteri i a aspectes relacionats amb l’organització escolar demanant fins i tot la supressió de l’escola Superior de Magisteri. Per últim, exigien l’obligatorietat de l’ensenyament “*mediante el ejercicio de los deberes que las leyes sobre instrucción y protección de la infancia establecen y procurando que se hagan efectivas las responsabilidades que de las mismas dimanen.*”⁵⁶⁸ Santiago Roca i Francisco

⁵⁶⁴ *El Magisterio Español* venia publicant-se des de 1867. Segons Antonio Checa Godoy és una publicació significativa per la seua durada en el periodisme pedagògic espanyol, pel seu rigor i tarannà liberal, però més moderat que altres publicacions semblants i orientat únicament als problemes professionals. CHECA GODOY, Antonio. *Historia de la prensa pedagógica en España*. Sevilla Universitat de Sevilla, 2002. Pàg. 51.

⁵⁶⁵ *El Magisterio Español*, de 25, 27, 29 de novembre i 5 de desembre 1919

⁵⁶⁶ A.M.O. Educació 1912-1930. Exp.114/1919. El document té data del 23 de novembre de 1919. El document està reproduït en l’annex.

⁵⁶⁷ *Op. Cit.* Cita 562 i 563.

⁵⁶⁸ *Op. Cit.* Cita 566.

Montés inclouen en aquesta obligatorietat de l'ensenyament un concepte el de la protecció a la infància d'acord amb allò que venia establint la legislació vigent del moment⁵⁶⁹.

De bell nou les actes de la Junta Local de Primer Ensenyament són el reflex d'una pràctica comuna i pròpia de l'administració educativa, representada en aquest cas, per la figura de l'inspector que ve arrossegant-se des que es crea la inspecció educativa 1849.⁵⁷⁰ Estem fent referència a les visites que els respectius inspectors realitzaven a les escoles ontinyentines, que com en altres ocasions en els diferents moments històrics estudiats, ens permeten completar i reconstruir la xarxa educativa que a poc a poc anava construint-se.

Aleshores en la sessió del 30 d'octubre de 1920 en una de les visites realitzades per l'inspector Alosno Olagüe Borda, a més de deixar constància de les valoracions al voltant dels mestres també aporta dades de la quantitat d'escoles i de la matrícula per cada mestre. En aquest sentit tenim constància que a Fontanars dels Alforins estava en funcionament altra escola del Patronat de pàrvuls de la Infanta Isabel.⁵⁷¹

Atenent a les mateixes paraules de l'acta en qüestió, no podem tenir amb exactitud dades completes de la matrícula de les deu escoles existents però “*sintetizando el juicio*” que realitza de les escoles:

Que la maestra Dª Gloria Simó en el acto de la visita presentó novena párvulos, de los cuales leen bastante bien diez y los restantes demostraron principios de educación dignos de tener en cuenta. Dª Catalina Francia, tuvo presente cincuenta párvulos de aceptables condiciones. En las restantes escuelas, excepto en las de Doña Elodia Martínez Prades y Don Ricardo A. Llopis Ruixo que presentaron alrededor de cincuenta alumnos y alumnas respectivamente, el número

⁵⁶⁹ Dues normes regular la protecció a la infància en aquests moments per l que fa a l'estat espanyol: la llei protectora de la Infància de 1904 i el reglament de 1908. També cal destacar la llei sobre la mendicitat infantil de 1903. Veg. RUIZ RODRIGO, Cándido. *Protección a la infancia en España. Reforma social y educación*. València: Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación. Universitat de València. 2004. En 1919 es va crear Save the Children Fund que donarà lloc a la Declaració dels Drets dels xiquets en 1924.

⁵⁷⁰ *Real decreto de 30 de marzo de 1849 sobre escuelas normales e inspectores de instrucción primaria y reglamento para la ejecución del mismo*. Imprenta de la Publicidad. Madrid 1849.

⁵⁷¹ A. M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. Sessió el 6 d'octubre de 1919. En aquesta sessió es va acordar nomenar com a Vocal de la junta al coadjutor de l'església de Fontanars a D. Antonio Palau Montagud per haver una escola nacional de xiquets i d'altra de xiquetes corresponent al Patronato.

de niños y niñas que asisten es limitado por cuyo motivo esta inspección recomienda al maestro Don Vicente Romaguera López, a Don Santiago Roca Barrut, Doña Susana Sanchis, Doña Marcelina Maestre, Doña Joaquina Mestre y Don Miguel Vilana que procuren por cuantos medios estén a su alcance el aumento de la asistencia escolar. Lo mismo recomienda al maestro de Fontanares, Don Francisco Gómez Navarro a la vez que le da instrucciones particulares y observaciones pertinentes para el buen desenvolvimiento de su cargo.”⁵⁷²

A més a més es posen de manifest les contínues dificultats per desenvolupar la pràctica escolar i docent dels mestres i les mestres de les escoles ontinyentines, fins al punt que han d’haver de suspendre les classes i abandonar la casa que ocupava per què no reunia les condicions de seguretat. Aqueix va ser el cas de la mestra Catalina Francia López que en 1921 va haver d’abandonar la casa habitació que ocupava.⁵⁷³ En maig no estava resolt el problema i no s’havia dut a terme les accions a l’efecte, en aqueix moment era l’única escola que no disposava de local.⁵⁷⁴ En el mes de desembre de 1923, l’Ajuntament signa un contracte de lloguer de la casa situada en el Núm. 12 del carrer Tomàs Valls per a destinar-la a escola i casa habitació perquè la mestra Catalina Francia López poguera reiniciar la seua activitat docent interrompuda en 1921.⁵⁷⁵

Aquesta era la relació dels mestres destinats en les escoles d’Ontinyent en 1922:

1. Miguel Vilana Galiana.
2. Juan Bautista Such Más.
3. Vicente Romaguera López.
4. Santiago Roca Barrut.

⁵⁷² A.M.O. Llibre de Actes de la Junta Local de Primer Ensenyament 1914-1927. Sessió celebrada el 30 d’octubre de 1920.

⁵⁷³ A.M.O. llibre d’actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessió del 17 de febrer de 1922.

⁵⁷⁴ A.M.O. Llibre d’actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessió del 15 de maig de 1922.

⁵⁷⁵ AM.O. Educació 1931-48. Exp.30/1923. “Expediente sobre alquiler de un local para escuela de niñas en el 2º piso de la casa nº 12 de la calle de D. Tomas Valls, propiedad de Faustino Simó Tortosa.” L’Ajuntament va acordar nomenar una comissió per resoldre la manca de locals per a l’escola de Catalina Francia López. L’alcalde i dos regidors proposaren el que es llogarà un dels locals on estava ubicada la Previsora. Per altra banda des d’inspecció es va nomenar als mestres locals Juan Bautista Such i Miguel Vilana com a assessors a ‘hora de triar la casa destinada a escola donat que l’inspector no podia assistir al trobar-se en Valladolid on formava part d’un tribunal d’oposicions. Al final com s’ha dit la casa del Carrer Tomàs Valls, entrada pel carrer La Loza nº 2 tenia una mesura de 41’12 metres quadrats amb capacitat, llum i ventilació suficient per a destinar-se com escola.

5. Catalina Francia López.
6. Mª Gloria Simó Luz.
7. Maria Benavent Llacer.
8. Vicenta Ferchina Igualada.
9. Susana Sánchez Ballesta.
10. Concepción Granell López.
11. Francisco Gómez Navarro.
12. Ricardo Ferrús Noguera.

El control de la pràctica educativa per part de l'inspector de primer ensenyament era més un control polític que una actitud dinamitzadora de la pràctica educativa del mestre, tot i que en funció del mateix inspector i dels moments polítics que els toque viure desenvoluparan d'una manera o altra aquesta funció inspectora.

Ja endinsats en els anys vint del segle XX, les diferents visites que queden reflectides en les actes de les Juntes de Primer Ensenyament i a les que s'han pogut tenir accés vénen a confirmar aquest extrem quan en 1920 l'inspector Alonso Olagüe Borda⁵⁷⁶ en el moment de valorar als mestres, utilitza criteris que ens recorda als emprats per l'inspector D. Domingo Pío Aguirre en 1860. Aquesta és la valoració que fa del mestre de l'escola de El Pla: "*El Sr. Maestro de El Pla D. Ricardo Ferrús, que lleva muy poco tiempo al frente de su escuela está muy bien conceptuado por autoridades y apreciado por las familias*"⁵⁷⁷, sense fer cap menció a aspectes educatius, organitzatius o de caràcter pedagògic.

Continuant en aquesta dècada i situant-nos en la dictadura de Primo de Rivera, un exemple del control polític i ideològic per part de l'inspector envers un mestre, en aquest cas de l'escola nacional de Fontanars dels Alforins regentada en 1924 pel mestre José Sánchez Rubio. Alonso Olagüe Bordás va estar present en la sessió de la Junta Local de

⁵⁷⁶ En la memòria de la Junta Para Ampliación de Estudios e Investigaciones científicas dels anys 1920 i 1921 s'indica que es varen organitzar tres grups d'inspectors de primer ensenyament i de mestres amb l'objecte de visitar centres escolars en l'estranger entre els que va participar *Alonso Olague Borda*[sic]. En 1913 era inspector de Primer Ensenyament a Logroño i en 1921 a València. Era natural d'Alcañiz (Terol). JAE/107-14. Els inspectors durant aquesta dècada i que romandran desenvolupant la seua tasca fins als anys 1930 varen ser Juan Patiño Rubio, Ángel López-Amo Molinero, Alosnso Olagüe Bordàs i Miguel Uribes Garcia més una inspectora Adelaida Garcia de Castro. AGULLÓ DIAZ, Mª Carmen. "La figura del mestre: formació i pràctica del magisteri valencià (1901-1931)." MAYORDOMO PÉREZ Alejandro; AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen. (EDITORS) Construcció social del sistema educatiu valencià. Gandia: 2002. Pàg. 71-110

⁵⁷⁷ A.M.O. Llibre d'Actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. Sessió 1914-1927. Sessió del 17 de febrer de 1922.

Primer Ensenyament celebrada el 5 de juliol de 1925, on es fa palés aqueix control ideològic i polític per part de l'inspector, en demanar als presents en la sessió de la junta si coneixien alguna notícia sobre el comportament del referit mestre al voltant de la seua afecció al nou règim i a la religió:

El Sr. Inspector, interesó de los reunidos le expusieran las noticias o quejas que sepan sobre la conducta observada en el maestro del Caserío de Fontanares D. José Sánchez Rubio, al efecto de tomar las medidas procedentes, habiendo manifestado el Sr. Alcalde de que a sus oídos había llegado la afirmación de que el expresado maestro, al parecer en el Casino, ha hecho manifestaciones de poco afecto al nuevo régimen, añadiendo también que no se le tenía por alguno de los habitantes de dicho caserío como muy afecto a la Religión."⁵⁷⁸

El rector de Fontanars i vocal de la junta, va manifestar que:

*“En la última misión llevada a cabo, asistió dicho sr. Maestro a todos los actos que la constituyeron, confesando y comulgando inclusive, cosa que causó bastante extrañeza en aquel vecindario.”*⁵⁷⁹

El mestre Enrique Sánchez Rubio va ser substituït el 18 d'octubre de 1923, quinze mesos després prendre possessió⁵⁸⁰, pel mestre Saturnino González Pérez ⁵⁸¹ Justament el 13 de setembre de 1923 hi va haver un canvi de govern de l'estat espanyol, instaurant-se una dictadura amb un govern en mans del General Miguel Primo de Rivera.

Amb aquesta petició d'informe al voltant de la ideologia del mestre José Sánchez Rubio, que serà substituït, queda clar quina serà la línia ideològica de la política educativa del General Miguel Primo de Rivera en la que s'utilitzarà l'educació com eix de transmissió per legitimar els ideals del nou govern i que de ben segur influiria en la decisió a l'hora del canvi de mestre a Fontanars dels Alforins.

⁵⁷⁸ *Ídem.* A aqueixa sessió varen participar: Antonio Colomer Conca, l'alcalde. Alonso Olagüe, inspector de primer ensenyament, Rafael Juan, Alfredo Montés, Juan Bautista Such, José Jordà, José Mollà, Amador Velázquez, Justo Olcina, Victoriana Alonso i Elvira Sanchis.

⁵⁷⁹ *Ídem.*

⁵⁸⁰ A.M.O. Llibre d'Actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessió del 18 d'octubre de 1923.

⁵⁸¹ A.M.O. Llibre d'Actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. 1914-1927. Sessió del 16 d'octubre de 1925.

3.8.- MATRÍCULA ESCOLAR. CURS 1925-26

Si alguna cosa caracteritzarà els 25 primer anys del segle XX, serà una resposta lenta a la manca d'escoles per donar una resposta a l'escolarització dels xiquets i xiquetes ontinyentines, fet que s'ha posat de manifest fins aquest moment. Serà de la mà de les iniciatives privades i en mans de l'església les que aprofitaran aquesta circumstància per a consolidar la seua presència en la societat ontinyentina.

Atenent a aquesta circumstància i aprofitant la matrícula escolar del curs 1925-26 hom pot evidenciar com a poc a poc va creixent l'espai que ocupa l'ensenyament que estava baix la influència directa de l'església, espai que deixarà d'ocupar l'administració, en el nostre cas, local.

L'ensenyament de pàrvuls a càrrec de les Monges de la Caritat en l'Hospital de Beneficència ve consolidat des de 1870. Les monges de La Pureza de Maria tenen una activitat present i experiència avalada quasi vint-i-cinc anys impartint ensenyament primari i secundària femení a la ciutat d'Ontinyent que juntament amb els més de trenat anys dels PP Franciscans ocupant-se també de l'ensenyament primari i secundari masculí però sobretot secundari, van teixint la xarxa escolar baix un discurs educatiu tradicional i d'acord amb els postulats de l'església. En aquests anys el Patronat de la Joventut Obrera, vinculat als PP Franciscans consolidarà altre espai formatiu i educatiu. Durant els anys 1920 també naix altre centre dedicat a la catequesi, que durant la dècada dels anys trenta també formarà part de la xarxa escolar catòlica, era el Centre Parroquial vinculat a la Parròquia de Santa Maria.⁵⁸²

La matrícula durant el curs 1925-26 era de 1202 alumnes matriculats en centres escolars. La xarxa pública abraça un 60% de tots els xiquets escolaritzats enfront d'un 39% de la xarxa privada que majoritàriament escolaritzava a xiquetes. En les dades escolars consultades no queden recollida la matrícula de l'escola mixta el Pla pel que fa a la xarxa pública ni tampoc la de primària que hi havia en el Col·legi de La Concepción.

Podria veure's incrementada la xarxa pública si considerem com a tal l'escola que venia funcionant en l'Hospital de la Beneficència o l'escola de La Pureza de Maria totes dues subvencionades, com s'ha indicat per l'Ajuntament.

⁵⁸² A.M.O. *La Paz Cristiana*, Núm. 57., 1932.

En les dades que s'han elaborat (Veg. Quadre 47) cal fer alguna consideració de la matrícula de l'escola de l'*Hospital de la Beneficència*. La primera d'elles és que el llistat està signat per la mateixa persona, Sor Felisa, diferenciant els xiquets de les xiquetes, tot i que amb tota seguretat es tractava d'una escola de pàrvuls mixta.

Altra qüestió que cal tenir en consideració és l'escola a càrrec d'Àngela Cudanca ubicada en el mateix Hospital de Beneficència. L'edat de les alumnes supera l'edat de la resta tant en les escoles privades com públiques. Pot ser que pel caràcter benèfic de la institució, tinguera matriculades xiques amb edats entre els 15 i 24 anys.

El Col·legi de La Pureza de Maria tenia una matrícula prou més elevada de la que s'ha elaborat (Veg. Quadre 47). Aquest augment ve motivat perquè era un col·legi on hi havia alumnes internes procedents d'altres pobles: De Cocentaina 4, d'Aielo de Malferit 2, d'Ontinyent 3, de Xàtiva 2, d'Almansa 1, de Villena 6, d'Alcoi 4 i de Bocairent 1. Sols s'han considerat a les alumnes gratuïtes en el total d'alumnes matriculades que era de 139.

Altre centre que comença a tenir importància en la xarxa privada i al que s'ha fet referència anteriorment és el Patronat de la Joventut Obrera. Com definia el mateix reglament:

*“Es una asociación de católicos que generosamente agrupan para trabajar y sacrificarse por el bien social, religioso, moral, intelectual y material de la clase trabajadora valiéndose de cuantos medios estén a su alcance y siempre de algún provecho o utilidad a los individuos que la patrocina.”*⁵⁸³

D'acord amb el reglament desenvolupava un conjunt d'activitats que li permetien assolir els fins que pretenia. En referència al fi social, va crear una biblioteca i desenvolupava conferències. Per a fi religiós establia quatre comunions a l'any i una d'elles la feia coincidir amb la festivitat de Sant Vicent Ferrer, patró del patronat. Amb els passejos i excursions pretenia allunyar als seus membres dels vicis i de l'ociositat oferint per contra activitats artístiques, científiques i religioses la qual cosa suposava assolir el fi moral. Per tal d'aconseguir el "*bien material*" el patronat rebé donatius dels

⁵⁸³ A.M.O. Educació 1912-1930. Exp. 21/1926. "*Reglamento del Patronato de la Juventud Obrera de Onteniente*"

socis protectors destinats per als pobres de manera que es va crear un rober i un establiment d'estalvi.

Tot i que ho indiquem en l'últim lloc, el tercer dels fins que pretenia el Patronat era l'intel·lectual:

*“A base de una escuela nocturna los patrocinados la que, junto con sus espaciosos patios recreo, puedan proporcionar a los hijos de los obreros pobres y en especial a los huérfanos todo el cuidado y atenciones que requiere su edad. A idéntico fin se dan todos los domingos, por personas ilustradas y competentes conferencias religiosos y científicas...clases especiales de verdadera ilustración... para el obrero.”*⁵⁸⁴

Abans de centrar-nos en l'escola, fer menció al govern i administració del Patronat de la Joventut Obrera, que com estava baix les ordres d'un Consell Directiu format per: un president, un vicepresident, un rector, dos consiliaris, un tresorer, un secretari, un vicesecretari i vocals a més d'un metge i un advocat. Entre els socis actius o protectors es repartien els càrrecs menys els de director que havia de ser un rector i els dos conciliaris que havien de ser els rectors de Santa Maria i Sant Carles.⁵⁸⁵

És una iniciativa que venia arrossegant-se des de 1907, que pretenia donar resposta a una a la qüestió obrera des de l'àmbit educatiu i d'acord amb els principis del catolicisme social. Hom pot considerar clarament que el Patronat de la Joventut Obrera estava lligat amb el *Círculo Católico Obrero* que venia desenvolupant-se des de 1886.⁵⁸⁶

Centrant-se més detingudament amb l'escola nocturna i estudiant diferents documents conservats al respecte tenim un conjunt de dades que ens permetran descriure amb un poc més de detall l'organització d'aquest centre privat d'ensenyament primari.

El mateix reglament en el capítol tercer diferenciava tres seccions, atenen a les diferents edats dels patrocinats:

⁵⁸⁴ *Ídem.*

⁵⁸⁵ *Ídem.*

⁵⁸⁶ Op. Cit. Cita 343. En el programa de Festes de Moros i Cristians [Ontinyent], 1982 hi ha un article signat per P. Rafael Reig. O f M. amb el títol *El Patronato* s/p.

*“la primera y segunda secciones se formaran por niños y jóvenes des de los siete a los diez años... Constituyen la última y tercera sección individuos obreros mayores de diez y seis años de edad. Esta sección tendrá una Junta Directiva y reglamento obrando como Sociedad, independiente del Patronato, que filial del mismo.”*⁵⁸⁷

Es va publicar una memòria amb una doble finalitat; donar a conèixer les activitats realitzades i, en segon lloc, una mena de dació de comptes. A partir d'aquesta memòria i seguint el mateix criteri a l'hora d'explicar en el reglament quina era la finalitat del Patronat de la Joventut Obrera, va descriuint les activitats desenvolupades.

Cada setmana es realitzaven conferències al voltat de la necessitat de *“la necesidad que tiene el obrero de ser laborioso, económico, bien educado y respetuoso con todos.”*⁵⁸⁸ D'aquesta manera es fomentava el primer dels seus fins, el bé social. Tal com apunta l'esmentada memòria es va crear una *“Hucha”* on quedaven guardats els estalvis dels joves obrers, que venia funcionant des del 2 de novembre de 1919:

“Hoy está muy repleta. Y los que tienen libreta son ya 80. Los jóvenes obreros que más dinero han colocado en la Hucha en este semestre son: José Silvestre Martínez, 67 ptas.; Vicente Silvestre Martínez, 67 ptas.; José Campos Gandía, 32; Enrique Pastor Armiñana, 49; Rafael Oviedo Guillem, 22; Bautista soler Barreda, 20.

*Merece también ser nombrados: Rafael Víctor Soler de 11 años que tiene ya en la Hucha la cantidad de 10 ptas.; Gonzalo Oviedo Guillem de 9 años que tiene 13 ptas.; y Rafael Puig Oviedo de 11 años que tiene 2 ptas.”*⁵⁸⁹

Els PP Franciscans també contribuïen econòmicament en aquesta *“Hucha”* amb 125 pessetes que repartien entre els que més estalviaven. La memòria reconeixia que els directors de les fàbriques i tallers manifestaven que els joves obrers que assistien al patronat *“se distinguen por su laboriosidad y buena conducta”*, és a dir, no creaven conflictivitat laboral.

⁵⁸⁷ *Op. Cit.* Cita 583.

⁵⁸⁸ A.M.O. Educació, 1912-1930. Exp.12/1926. El Patronato de la Juventud Obrera. Onteniente. Su labor durante el curso actual 1925-26.

⁵⁸⁹ *Ídem.*

En la memòria consultada, es lligava la moralitat a la religiositat, cosa que s'aconseguia amb conferències setmanals del Rvdo. P. Fernando Alcina, l'ensenyament diari del catecisme, fent-se les comunions que exigia el reglament i “ *se les obliga a la asistencia a la misa del Patronato; misa que se celebra en la Iglesia de San Francisco.*”⁵⁹⁰

Igual que abans feia una relació d'alumnes que havien estalviat ara ho repetia però amb aquells que s'havien distingit per “ *asiduidad a la misa y comunión*” nomenant a Bautista Soler Borredà, Gonzalo Sanz Barberà, Salvador Anselmo Gimeno, José Mª Pastor Revert, José Soler Soler i Rafael Francés Gandia.⁵⁹¹

Segons la memòria, l'escola nocturna tenia una matrícula de 211 distribuïts en tres seccions; la de majors, la de menors i la de cartells. L'ensenyament general incloïa religió, lectura, escriptura i elements d'aritmètica. L'ensenyament era impartit per mestres nacionals al mateix temps que s'utilitzava els instructors per a l'ensenyament en la secció de cartells.(Veg. Quadre 47) Es tractava d'unes escoles unitàries caracteritzades per una matrícula elevada i un ensenyament segregat, on les dones no rebien cap ensenyament en aquest patronat. En l'altra parròquia existent a Ontinyent, la de Sant Carles, ubicada al costat de les escoles nacionals, també venia funcionant *Juventud Católica* on les dones, instructoras, s'encarregaven del catecisme.⁵⁹²

També es feien moltes altres activitats com vetlades científiques, literàries i musicals amb l'objectiu d'educar al jove obrer moral i intel·lectualment. Aquestes vetlades venien a celebrar-se en honor als socis protectors com la celebrada el 16 d'abril de 1926 amb la visita del Sr. Arquebisbe. En aquest acte intervingueren diferents joves ontinyentins que durant la II República, seran un clar exemple de les dues concepcions de l'ensenyament i un clar exemple de les dificultats per assolir en la ciutat d'Ontinyent els principis republicans establerts en la Constitució de 1931.⁵⁹³

S'inclouïen activitats teatrals i altres representacions amb una clara finalitat recaptadora per tal de poder fer front a les despeses que generava el pagament dels

⁵⁹⁰ *Ídem.* La memòria publica els noms de les dones i de D. José Martínez Pbro, professor de solfeig als que es va dedicar una comunitat general.

⁵⁹¹ *Ídem.*

⁵⁹² *Ídem.*

⁵⁹³ *Las Provincias.* 18 d'abril de 1926. En la memòria ferenciada també s'inclouen dades al voltant d' aquest esdeveniment en el que va participar Gonzalo Sanz Barberà, que durant la II República defensarà els valors republicans.

mestres, la compra de material, en definitiva es tractava de finançar el manteniment de l'escola:

*“Los gestos que ha tenido el Patronato en este año, han sido de mucha consideración, pues parte de les 941 ptas. Que se han dado a los maestros y las 181 que costo el arco que se levantó cuando vino el señor Arzobispo, y de las 397 ptas. dadas al Sr. Arquitecto para pagar los dos aparatos instintores[sic] de incendios y el avisador de ida, se han hecho ocho bancos para la Iglesia de S. Francisco; cinco meses y cinco bancos para las clases de dibujo, dos pizarras para las clases de aritmética, se ha instalado luz eléctrica en todas las clases y además una Fuente, se han comparado libros y material para la enseñanza y se han hecho dos armarios grandes uno para guardar ropa y el otro será el principio de la biblioteca escolar que con ayuda de Dios fundaremos.”*⁵⁹⁴

La mateixa memòria deixa clares les pretensions del Patronat de la Joventut Obrera; arribar a tots els treballadors d'Ontinyent als que volien educar i instruir. Malgrat que feia poc temps que estaven en funcionament, rebien el suport de l'Ajuntament i de l'Estat:

*Deseamos que el Patronato sea un árbol corpulento lleno de vida, para que debajo de su copa se cobijen todos los obreros de Ontinyent. A todos queremos educar, a todos queremos instruir. En su organización todavía hay deficiencias, pero esos defectos, nacidos de la falta de recursos, se corregirán, ya que hoy contamos con ayuda del Excmo. Ayuntamiento y del Estado...Tenemos buena voluntad y amamos al obrero, procuraremos pues, corregir todas las deficiencias, para que el Patronato sea centro de cultura e instrucción religiosa y ciudadana.”*⁵⁹⁵

El que fou director del Patronat de la Joventut Obrera, el Pbro. Carlos Sanz es va dirigir a l'Ajuntament per demanar una certificació, sense especificar el seu ús, però que

⁵⁹⁴ *Op. Cit.* Cita 590. Els ingressos foren de 3837,25 pessetes i les despeses de 3.166.50 quedant un superàvit de 670.75 pessetes.

⁵⁹⁵ *Ídem.*

en l'any 1928, va ser destinada per a demanar una subvenció econòmica a l'Estat. En aquesta petició, s'utilitza un llenguatge on no es posa amb tanta evidència el seu caràcter religiós, utilitzant afirmacions no tan categòriques com les emprades en la memòria de l'estil de "*educador a todos los obreros de Ontinyent*" o "*se les obliga a la asistencia a la misa...(misa).*"

La certificació realitzada pel Vicente Montés Sarrió, alcalde accidental, parla d'una finalitat intel·lectual "*dando conferencias no solo religiosas si no también científicas.*"⁵⁹⁶

La distribució horària en l'escola del Patronat de la Joventut Obrera, quedava emmarcada en els dies no laborals des del "*toque del Ave Maria*" distribuïnt-se amb quatre mitges hores, que quedaven identificades en els números 1, 2 3,4. Les classes començaven en setembre i finalitzaven en juny (Veg. Quadre 48).

Dos anys després, en 1928 el director del Patronat de la Joventut Obrera tornarà a dirigir-se a l'Ajuntament per demanar la certificació pertinent i optar a altra subvenció de l'estat. En aqueix any comptava amb una subvenció municipal de 250 pessetes més els ingressos que obtenia dels donatius, destinats per a la compra de material i el pagament dels mestres.⁵⁹⁷

En aquesta ocasió i a diferència dels documents anteriorment consultats, en 1926 les classes estaven ateses per rectors, religiosos Franciscans i seglars "*entre los cuales se encuentran los maestros titulados D. Filiberto Guerrero Descals, D. Andrés Úbeda Garcia, D. Juan Miquel Lluch y el licenciado en ciencias Rdo. P. Fray Fernando Alcina.*"⁵⁹⁸

La matrícula del Patronat de la Joventut Obrera en 1928 era de 209 alumnes i les assignatures que s'impartien eren: "*Todas las asignaturas propias de la las escuelas nacionales y las especiales de contabilidad por parte doble, dibujo lineal y artístico, solfeo, agricultura y técnica industrial y agricultura.*"⁵⁹⁹

Amb huit anys d'existència, el Patronat de la Joventut Obrera, anava ocupant aqueix espai formatiu i fent valdre la seua presència en la societat ontinyentina,

⁵⁹⁶ A.M.O. Educació, 1912-1930. Exp. 12/1926. Certificació amb data 26 de febrer de 1926.

⁵⁹⁷ A.M.O. Educació, 1912-1930. Exp.12/1928.

⁵⁹⁸ *Ídem.*

⁵⁹⁹ *Ídem.*

pràcticament durant tot el segle XX menys els anys de guerra civil. Clara influència dels PP Franciscans, ubicats en el Col·legi de La Concepción que des de la seua activitat docent tant en l'ensenyament primari com secundari, possibiliten una xarxa educativa que juntament amb el desenvolupat en el Col·legi de La Pureza de Maria i l'Hospital de Beneficència fan palés la presència de l'església en l'ensenyament a la ciutat d'Ontinyent.⁶⁰⁰

A les darreries dels anys vint, Fontanars dels Alforins es va segregar de la ciutat d'Ontinyent, decisió politicoadministrativa, per la qual cosa el nou ajuntament havia de fer-se càrrec de l'escola creada en 1866. Desconeixem les raons que determinaren prendre la determinació, però el veritable cert és que el nou ajuntament de Fontanars va ser constituït en seu escolar.⁶⁰¹

El Patronat de la Joventut Obrera coincideix, des dels seus inicis amb els principis ideològics del govern de la dictadura de Miguel Primo de Rivera, fet que facilitarà el seu desenvolupament, ja que les polítiques educatives primoriveristes facilitaran l'ensenyament privat i en mans de l'església o ordes religiosos. Les coincidències, s'identifiquen plenament en l'ensenyament de la religió al mateix temps que es tracta d'un centre de cultura i instrucció.

Si abans s'ha pogut evidenciar com s'utilitza la premsa per valorar iniciatives personals envers l'ensenyament a Ontinyent, en aquesta ocasió, *El Mercantil Valenciano*, es farà ressò d'una “*situación escolar*” caracteritzada per importants mancances i un lamentable estat escolar.

Denúncia la manca de mestres i la despreocupació d'una corporació que havia d'actuar, a judici del periodista, com a mesura de bon govern, però sobretot per humanitat.

“Con respecto a las escuelas, nada satisfactorio hemos de reseñar. Hemos vistos muy pocas y todas muy deficientes. Sobre todo

⁶⁰⁰ GONZÁLEZ AGAPITO, Josep; MARQUÈS SALOMÓ; MAYORDOMO PÉREZ ALEJANDRO; SUREDA, BERNAT. *Tradició i renovació pedagògica. 1898-1939*. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià. . Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, Pàg. 131-136

⁶⁰¹ Les referències consultades a l'hora d'establir l'ús de les escoles com a seu per constituir en nou ajuntament de Fontanars dels Alforins, ens la facilita les planes de *Las Provincias*, del 27 de setembre de 1927, indicant que “*el acto se celebró en el local destinado a escuelas, habilitado expresamente para el acto.*” Altra referència la podem consultar en el programa de festes de 1967 en la que també s'indica que “*para la constitución del nuevo ayuntamiento, el día 15 de septiembre de 1927, se reunieron en el local Escuela de niños los señores concejales.*” TORTOSA DOMÉNECH, Enrique. “*Nacimiento de un pueblo.*” Programa de Fiestas de Moros y Cristian [Fontanars dels Alforins], 1967.

faltan en la Ciudad, cuanto menos, diez maestros de uno y otro sexo, existe algún edificio como el antiguo convento de San Carlos, que exige a vos en grito la intervención del arquitecto y del Inspector de sanidad, primero como medida de buen gobierno señor alcalde, y después por humanidad y por decoro."⁶⁰²

Amb el repàs que fa el periodista, deixa un escenari escolar, atenent únicament als centres públics, caracteritzat per la manca de condicions idònies perquè els mestres i les mestres pogueren desenvolupar la seua tasca professional. En cap moment posa en dubte la tasca dels mestres qualificant-los com a mereixedors d'un reconeixement que tal volta no estan rebent. Però també destaca l'aposta per l'escola pública, sense fer cap menció a la resta d'escoles privades, considera que en benefici del mateix xiquet i dels mestres "*se nota cierta reacción en pro de la escuela, en favor del niño y en justicia del maestro.*"⁶⁰³ Està apuntat a tres elements que seran clau en el desenvolupament de les polítiques educatives republicanes. Tot i que durant la Dictadura de Primo de Rivera estava desenvolupant-se una clara aposta per la construcció escolar, siga dit que en 1928 es compraran els terrenys per a la construcció del Grup Escolar Joaquín Costa però serà durant la II República quan es desenvoluparà un pla ambiciós de construccions escolars, moment en què s'inaugurarà el primer grup escolar graduat a la ciutat d'Ontinyent. No menys destacable és la importància que li se dona al mestre, que també durant el període republicà serà una peça fonamental, serà l'ànima de l'escola. D'això també parla el periodista en afirmar que el mestre d'escola "*tiene dentro de su cuerpo la resignación y espera con gran fe el porvenir.*"⁶⁰⁴ Però també deixa constància, l'articulista en la seua denúncia, la figura del xiquet que havia d'assistir a una escola massificada, sense materials i que de vegades havia de seure en el terra, quan realment els xiquets i les xiquetes havien de ser el centre d'atenció de la pràctica escolar.

La realitat escolar dibuixada pel periodista serà la principal herència que rebrà la societat ontinyentina quan en 1931 es proclame la II República. Els nous responsables polítics municipals hauran faran front a un conjunt de mancances i entrebancs per fer realitat un projecte educatiu republicà, en una societat on romanien present un pensament

⁶⁰² *El Mercantil Valenciano*, 25 d'abril de 1926.

⁶⁰³ *Ídem*.

⁶⁰⁴ *Ídem*.

tradicional, catòlic i conservador, en una ciutat que serà un clar exemple d'eixa dificultat per poder legitimar el projecte republicà, en matèria educativa i escolar.

Han passat vora trenta anys des que s'ha iniciat el segle XX i el fil conductor del discurs emprat fins ara, és a dir, conèixer quin ha estat la realitat educativa, com s'ha materialitzat el procés d'escolarització i quina ha sigut la seua influència en la societat ontinyentina ve a confirmar com l'església ha influït en tot aquest procés.

A més a més l'increment de població i la corresponent manca de places escolars davant l'augment important de xiquets i xiquetes que calia escolaritzar genera una resposta municipal que no arribarà a resoldre el problema. Les entitats privades veuen una clara oportunitat per implantar els seus propis recursos educatius a la ciutat d'Ontinyent davant una administració local que no dóna una resposta adequada.

Aquesta influència exercida per l'església és ben descrita per la mestra Marcelina Maestre Martí qui en 1933 en el resum que realitza de la seua llavor professional identifica amb claredat quin ha sigut la seua pràctica professional a Ontinyent en 1919.⁶⁰⁵

Marcelina Maestre Martí que va trencar amb una concepció educativa tradicional, forçament arrelada a la ciutat d'Ontinyent, defensava els principis de l'Escola Nova, al

⁶⁰⁵ Maria del Carmen Marcelina Maestre Martí, natural de València. Naix el 14 de novembre de 1895. En 1918 ingressa en el magisteri nacional i el mateix any comença la seua carrera docent a Xàbia, continua a Ontinyent per a desplaçar-se després a Alzira per una permuta amb la mestra Vicenta Arrunina Igualada (La Correspondència de España, año LXXV, Núm. 23402 del 26 de setembre de 1922). Des d'Alzira marxa al Parc-escola de Carlet on romandrà fins a 1936, amb plaça amb propietat i exercint com a directora de la graduada. En 1936 es trasllada a la graduada de Cirilo Amorós de València, on va ser també nomenada directora. Milita en el Partit Republicà Radical Socialista en 1931, passa al PURN en 1933 i en 1936 en el PSOE. Fou membre de la FETE des de juny de 1931. Durant la guerra civil exerceix com a vicepresidenta de la Comissió Depuradora de Magisteri en la província de València. Finalitzada la guerra s'exilia. Fou expulsada del magisteri per abandonament del seu destí. Des de març de 1939 fins abril de 1942 va residir a França, a Montpellier (Herault) i Toulouse (Haute Garone). En 1942 marxa a Mèxic DF. Torna a Espanya via el port de Barcelona en 1954. Una volta sol·licita la seua rehabilitació fou readmesa en 1956 amb la sanció de trasllat fora de la província durant 3 anys i inhabilitada per a exercir càrrecs de direcció i de confiança. En aquets dons links hom pot trobar referències i dades més precises respecte a la mestra Maria Del Carmen Marcelina Maestre Martí. <http://maestrasrepublicafeteugt.blogspot.com.es/2012/03/carmen-marcelina-mestre-marti.html> [02.04.2015]

http://www.fpabloiglesias.es/archivo-y-biblioteca/diccionario_biografico/biografias/12078_maestre-marti-marcelina-maria-del-carmen [02.04.2015].

AGA. 32/10721. Segons apunta en el seu resum de la tasca professional hi ha dues etapes una com a mestra en dues escoles unitàries per a xiquetes i d'altra com a parvulista. Descriu la seua estança a Xàbia, Alzira i també a Ontinyent, de la que ens ocuparem amb detall. L'informe té data 1 de febrer de 1933 i les referències respecte de la seua activitat a Ontinyent es remunten al 12 d'abril de 1919, moment en què pren possessió de l'escola unitària de xiquetes.

mateix temps que hi ha una clara identificació, en la seua pràctica educativa, dels principis educatius republicans.

Descriu l'edifici que ocupava la seua escola ubicada en la segona planta de les escoles de Sant Carles, orientada al nord i de cara al barranc per on transcorria el Riu Clariano. L'escola, segons Marcelina, era molt gelada durant els mesos d'hivern.

En aquesta escola es va trobar a 11 xiquetes matriculades que no sabien llegir ni escriure entre els 7 i 8 anys que venien de l'escola de pàrvuls, ubicada també en el mateix edifici.

Tot el resum de la seua tasca professional és una denúncia de la influència dels ordes religiosos en l'educació ontinyentina. Apunta que les xiquetes pertanyents a les classes acomodades i classe mitjana no assistien a les escoles públiques sinó a les privades però les xiquetes humils tampoc assistien a les públiques per estar treballant:

*“Las niñas acomodadas y clase media, no asistían a la Escuela nacional, las órdenes religiosas tenían establecidas suntuosos colegios. Las niñas de las clases humildes tampoco asistían; importantísimos talleres de encajes y bordados de malla, daban trabajo a las niñas para hacer en sus casas, burlando así la inspección en fábricas y talleres, siendo vilmente explotadas. Solamente ganaban unos céntimos en un trabajo tan agotador para aquellas pequeñuelas.”*⁶⁰⁶

El treball que va desenvolupar la mestra, utilitzant les seues mateixes paraules, havia de permetre encetar una campanya per arrancar “ a aquellas inocentes niñas de la esclavitud.” Des d'una clara defensa de la infància, volia convèncer als pares del dret que tenien les seues filles a l'educació. A més a més, la seua tasca anava dirigida a eliminar el règim de temor i coacció moral en què es vivia a l'escola. Els missatges que havien rebut les alumnes que ara eren ateses per Marcelina Maestre Martí eren de l'estil de; “*Eso es pecado*”, “*Irás al infierno*”, “*Dios te castigará*”, “*Estas condenada.*”⁶⁰⁷

⁶⁰⁶ Ídem.

⁶⁰⁷ Ídem.

En definitiva el que estava denunciant, i a la volta reivindicant era la creació d'un ambient de llibertat, on les xiquetes havien de ser autosuficients, a les quals calia respectar els seus interessos i necessitats, sobretot quan calia mostrar confiança:

“Sustituí los cantos y juegos, todos de carácter religioso, por alegres cantos populares de melodía dulce y sugestiva que fueran educando a aquellas pequeñas, marcándoles horizontes más amplios y dilatados, ideas más humanitarias, rutas nuevas, desconocidas, que hicieran desaparecer el temor, el miedo en una edad que solo la confianza debe abrigar.”⁶⁰⁸

Destaca en l'activitat escolar de la mestra Marcelina Maestre Martí un dels principals principis amb els quals s'identifica clarament la proposta educativa racionalista, és a dir, per una banda no fer ús dels càstigs en l'escola i per altra, manifestar una frontal oposició a les propostes educatives religioses les quals influïen en les vides de les xiquetes i que, en el cas d'Ontinyent, tenien un clar exemple amb l'ordre dels PP Franciscans. Com s'ha dit anteriorment i coincidint a Marcelina Maestre Martí, a Ontinyent venia funcionant el Patronat de la Joventut Obrera, que sembla també s'ocupava de les xiquetes:

“Deseché los castigos y di a la Escuela, un ambiente de tranquilidad y alegría tan necesario a aquellas criaturas, víctimas de un exagerado fanatismo religioso, como lo padecía todo el pueblo, dirigido y gobernado desde la Regia Casa Conventual, que la Orden de Padres Franciscanos tenia allí.”⁶⁰⁹

Per mantenir-ho i evitar la influència del Patronat de la Joventut Obrera va establir excursions i passejos els dijous a la vesprada i també durant tot el dia dels diumenges i dies festius. És una clara aposta per conèixer la realitat més pròxima a l'escola, adquiriren coneixement geogràfic, naturals econòmics i comercials de l'entorn en què vivien. A més a més, va construir un museu escolar, gràcies als materials que anaven arreplegant en les

⁶⁰⁸ Ídem.

⁶⁰⁹ Ídem.

excursions i passejos que realitzaven les alumnes amb la mestra per les rodalies del nucli urbà d'Ontinyent.

Destacar en la pràctica escolar de Marcelina Maestre l'ús d'altres propostes metodològiques educatives, segons apunta suggerides per l'inspector, consistent en l'aplicació dels programes cíclics-concèntrics. Finalitzat el curs va organitzar una exposició dels materials realitzats per les seues alumnes, assistint membres de la junta local de primer ensenyament i “*Los padres Franciscanos que visitaban las escuelas para saber lo que en ellas se hacía, modo de controlarlo todo y no dejar mover a nadie.*”⁶¹⁰

Durant el tercer curs que va romandre a Ontinyent, va aconseguir augmentar la matrícula escolar fins a 56 alumnes, utilitzant el mateix criteri que el que va emprar a Xàbia:

*“...intenté y pude llevar a la práctica un ensayo de escuela al aire libre que permitiera a las niñas saturarse de toda aquella belleza... Todos los diez, salíamos al campo, monte o playa y en aquellas sencillas casas deshabitadas durante la mayor parte del año con grandes terrazas cubiertas y bancos adosados a sus muros, dábamos las clases; utilizando la escuela para clases de escritura, redacción y trabajos manuales... procedí a una minuciosa clasificación de las alumnas, atendiendo al grado de conocimientos, para poder formar grupos de cultura homogénea y formados los programas cíclicos, hecha la distribución del tiempo y el trabajo, y el horario escolar, empezamos a trabajar con orden en un ambiente de franca camaradería, capaz de ir descubriendo aptitudes, inclinaciones, gustos, defectos, vicios y virtudes; formando el amor al trabajo, al estudio; despertando sentimientos nobles y generosos.”*⁶¹¹

A l'hora de contextualitzar i descriure la seua tasca docent a Ontinyent va utilitzar paraules semblants com d'orientar, ajudar i ensenyar, utilitzant fins i tot el contacte físic amb les alumnes, fent ús de les carícies. A més a més, desenvolupa tot un discurs

⁶¹⁰ En el resum professional que aporta Marcelina Maestre Martí, indica que utilitza aquest mètode a suggeriment de l'inspector, aleshores Alonso Olagüe Bondas que en octubre de 1920 va visitar les escoles ontinyentines. En aquesta visita, l'inspector recomana als diferents mestres que havien d'augmentar l'assistència dels xiquets i xiquetes a les respectives escoles. *Op. Cit.* Cita 605.

⁶¹¹ *Ídem.*

s'identifiquen els principis de l'Escola Nova entenent que l'alumne havia de ser el centre de l'acció educativa, que calia crear un ambient de llibertat en l'escola, la qual havia de ser un centre de treball. El mestre havia de conèixer i estudiar la xiqueta per poder-la comprendre, aconseguint un sentiment d'estima:

“Al niño hay que quererle y estudiarle para comprenderle y cuando ellos se den cuenta de que se les quiere, que se preocupan de ellos, que lo son todo para el maestro, con muy poco esfuerzo se logra que la Escuela sea un centro de trabajo y que cada niño dé el máximo rendimiento por un acto libre de voluntad, conociendo su interés y su deber.”⁶¹²

Com es pot observar, la pràctica docent de Marcelina Maestre Martí es desenvolupa amb una clara voluntat transformadora i de canvi de l'escola tradicional per una escola nova, distinta i que es centra principalment en l'atenció al xiquet o xiqueta. Aquesta manera de treballar i desenvolupar la seua tasca docent va propiciar que la matrícula de l'escola que va deixar en 1922 arribarà a les seixanta-cinc alumnes.

Tot i que la seua presència es va dur a terme uns anys abans de proclamar-se la II República, règim polític democràtic que va introduir els principis de l'Escola Nova en l'educació pública, mestres com Marcelina Maestre Martí confirmen com tractant-se d'una proposta que venia gestant-se molt de temps abans ,serà impulsada pel nou govern republicà. Al mateix temps Marcelina Maestre Martí deixa evidències d'allò que s'ha apuntat en el discurs que estem presentat i que fa referència a la influència de l'església, de la seua proposta educativa catòlica i tradicional, jugant un paper important la Comunitat dels PP Franciscans amb la regència del Col·legi de La Concepción.

⁶¹² *Ídem.*

4.- L'ACCIÓ ESCOLAR REPUBLICANA A ONTINYENT

4.1. ENTREBANCS AL PROJECTE EDUCATIU REPUBLICÀ

Diferents arguments i escenaris es poden identificar a la ciutat d'Ontinyent, a l'hora de justificar la presència de la política educativa republicana encara que, per contra, també trobaren entrebancs que dificultaren la seua materialització en la societat ontinyentina.

El període republicà es caracteritza, pel que fa a l'àmbit educatiu, per haver heretat una manca d'infraestructures escolars públiques importants però alhora una força presència de l'ensenyament en mans de l'església, escenari que a Ontinyent serà un exemple.

Tal com s'identifica en les aportacions abans descrites per la mestra Marcelina Maestre Martí, en les escoles s'impartia una educació, uns valors que van influir en el nivell cultural i ideològic dels veïns i veïnes d'Ontinyent. Aleshores calien escoles, mestres, una bona assistència, mitjans didàctics adequats, etc. D'això, tan els defensors dels ideals educatius republicans com els detractors en són conscients i les accions que desenvoluparan tindran un sentit facilitador o per contra suposaran un entrebanc.⁶¹³

⁶¹³ Les dades, d'elaboració pròpia, que s'han extret del padró de 1935 conservat a l'A.M.O. Un exemple el tenim en la premsa local que s'editava a la ciutat d'Ontinyent, la qual, majoritàriament catòlica, pretenia influir en la mentalitat de les persones en una societat on el 56'5% de la població sabia llegir enfront d'un 41'5% que era analfabeta. Davant aquest elevat nombre d'analfabets hi ha un considerable nombre de publicacions, majoritàriament lligades a l'església com eren la *Paz Cristiana* i el *Redil* que desenvoluparan una campanya en contra de l'ideal republicà i de retruc amb allò que havia de veure amb l'ensenyament primari. *La Paz Cristiana* "i" *Redil* ", són clars instruments en què es posa de manifest l'ideari antirepublicà per part de l'església i sectors conservadors de la societat ontinyentina. Són publicacions amb tradició i experiència sobrada que juntament amb *Vida Catòlica Ontinyentina*, que substituirà *La Paz Cristiana* recollint el seu testimoni, faran acte de presència en la vida social d'Ontinyent, convertint-se en recursos destinats per a la contestació social, educativa i política que s'intenta desenvolupar des del nou marc que oferia el nou règim democràtic republicà. *La Paz Cristiana*, posseïa una llarga experiència que arrossegava des de 1919 sota la direcció del rector Rafael Juan Vidal, qui va exercir gran influència en la societat ontinyentina,

Amb el nou règim es concentren els esforços en la promoció i accessibilitat de la cultura, sobretot per a aquells que tenen dificultat d'accés, facilitant tot un conjunt d'accions que promocionen cultura i educació. Però aquesta promoció i accessibilitat cultural i educativa necessita una planificació (creació d'escoles, per exemple) amb decisions polítiques que, com s'apunta en el decret de creació de les Missions Pedagògiques, crear "*la necessitat urgent que el Govern s'apropi al poble no només amb la prescripció de la lletra impresa sinó també amb la paraula i l'esperit.*" D'això també en són conscients aquells sectors de la societat ontinyentina conservadora, els quals aprofitant el marc democràtic republicà dificultaran aquesta promoció i accessibilitat, intentant mantenir la seua presència en el conjunt de la societat ontinyentina, i també des de l'escola, tal com denuncia Marcelina Maestre Martí. En definitiva la resposta catòlica als principis republicans es concreta en mantenir i potenciar un entramat social, polític, educatiu i cultural, convertint-se un atac a tot allò que suposava modernitat i equiparació amb les nacions avançades de l'època. La influència dels centres escolars lligats a l'església, com ho varen ser El Patronato de la Juventud Obrera, el Col·legi La Concepción, el Col·legi La Pureza de Maria i l'Hospital de Beneficència garantirien aqueix discurs conservador per tal de deslegitimar, enfosquir i fins i tot impedir aquella acció política i educativa que el govern de la República pretenia fer realitat.

En el cas del *Patronato de la Juventud Obrera*, continua la seua tasca educativa envers els obrers i obreres ontinyentines. Oferia classes de lectura, de comptes, de dibuix i les consolidades conferències de religió i història. Inclouia també, per a les dones una "*sección de labores-corte y bordado*" i una "*escuela diurna de niñas sostenida por Acción Católica de la Mujer. Las escuelas del Patronato (nocturnas) las dirigen profesoras del centro tan acreditado como el Colegio de La Concepción.*"⁶¹⁴

Altre centre que també jugarà un paper fonamental en aquesta oferta educativa conservadora serà el Centre Parroquial que venia funcionant des dels anys 1920, al mateix temps que ho va fer el Patronat de la Joventut Obrera, desenvolupant, també el mateix

fins al punt de nomenar un col·legi públic, durant els últims anys del franquisme, amb el nom del prevere Rafael Juan Vidal

⁶¹⁴ A.M.O. Educació 1931-1948. Pamflet del Patronat de la Joventut Obrera. L'oferta educativa i formativa abraçava representacions teatrals, cinema, conferències, música, etc. En l'esmentat pamflet identifica clarament quin era el seu ideari: "*A la falta de cultura hay que atribuir la mayoría de los males que afligen nuestra amada Patria; y entendemos por hombre culto aquel que posee todos aquellos conocimientos que son precisos para vivir próspera y pacíficamente en una Sociedad civilizada por el cristianismo*"

conjunt d'activitats.⁶¹⁵ Va nàixer com un centre que oferia catecisme per als xiquets i que a poc a poc va ampliar la seua oferta educativa, lligada sempre a l'ideari catòlic, diferenciant dues seccions la femenina i la masculina dirigides per Encarnación Valls Gil⁶¹⁶ i Rafael Abad Ferrero respectivament. Durant el període republicà aquest centre va deixar de gaudir de cap subvenció municipal.⁶¹⁷

Amb aquest panorama entre allò que intenta establir el sistema educatiu republicà i les propostes conservadores a Ontinyent, transcorreguts quatre mesos des de la proclamació de la II República, el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts va crear a Ontinyent dues escoles unitàries per a xiquets i d'altres dues per a xiquetes.⁶¹⁸ Exercint com a inspector Alonso Olagüe, envia a l'Ajuntament una relació de material que calia aconseguir, pressupostant-se amb un total de 25.000 pessetes.⁶¹⁹ En aquesta relació de material s'inclouen un conjunt de materials escolars, no sols didàctics, sinó també relacionats amb el mobiliari i la seua distribució de l'espai escolar i la manera de desenvolupar la pràctica docent. Estem fent referència a 40 taules unipersonals de tauló horitzontal per a cada escola i les dues taules de col·laboració. Altre material que incloïa l'inspector era "*linterna para proyecciones, pliegos de diapositivas, registros de matrícula, asistencia, contabilidad y paidológico... Y además el material preciso para las labores como bastidores, agujas etc. para las niñas.*"⁶²⁰ S'observa com a banda dels coneguts registres de matrícula, assistència i comptabilitat s'inclouen els paidològics on quedaven enregistrades les anotacions de cada alumne al voltant del seu caràcter, temperament i la seua descripció física. Es tracta d'un instrument que molts anys després

⁶¹⁵ *Op. Cit.* Cita 582.

⁶¹⁶ AUV. Magisteri 1078. Va estudiar magisteri a la Normal de València, on va obtenir el títol de mestra nacional. Va exercir el magisteri privat en casa de la Sra. Pascuala Enríquez de Navarra y Mayans de Calatayud de València i també en al poble de Albuixech. <http://www.archivalencia.org/contenido.php?a=1&pad=98&modulo=65&martir=192> [05.04.2015]. Fou assassinada a l'Olleria el 24 de setembre de 1936. *Op. Cit.* cita 74. Pàg. 80

⁶¹⁷ A.M.O. Educació, 1931-1948. Estadística sobre enseñanza. Censo de establecimientos escolares y culturales. Durant la Guerra Civil el mestre Rafael Abad Ferrero estarà destinat en la colònia escolar de La Maiansa.

⁶¹⁸ Ordre de 29 de juliol de 1931. *Gaceta de la República*, Núm. 220 de 8 d'agost de 1931. En aquesta ordre s'inclouen un total de 2817 escoles provisionals entre unitàries, mixtes i de pàrvuls. En aquesta ordre s'inclouen també una unitària per a xics i dues unitàries per a xiques a Albaida; a Benigànim i Quatretonda es creen una unitària de xics i d'altra unitària de xiques; A Bocairent es crea una unitària de xiques i una de pàrvuls; a Fontanars i L'Olleria dues unitàries de xiquets i a la Pobla del Duc una unitària de xics. Cada ajuntament tenia 45 dies per constituir l'acta amb la qual es declarava definitiva la seua creació.

⁶¹⁹ A.M.O. Educació 1931-1948. 17. Antecedentes y catálogo para escuelas de nueva creación. Notificació d'inspecció amb data 17 d'agost de 1931.

⁶²⁰ El llistat està imprès i cal especificar que tot el material està pressupostat i fins i tot ratllat com és el cas del material Decroly i Froebel. Referent a allò que cali per a les xiquetes únicament estava anotat de manera manual.

es convertirà en una eina pròpia de les activitats psicotècniques. També s'inclou en el llistat suggerit per l'inspector, recursos didàctics que més endavant ocuparan el seu lloc en la pràctica escolar i que compartiran la seua presència amb els llibres de text. Estem fent referència a les llanternes per a projeccions com eines educatives que permetien la projecció d'imatges que els alumnes podien veure en la classe. Però juntament amb aquesta relació de material continua suggerint-se el destinat per al desenvolupament de les conegudes i constants activitats pròpies de les xiquetes, és a dir l'agulla i el fil. Encara que en les propostes republicanes pretenien desenvolupar la coeducació, el mateix contingut per als dos sexes, es mantenia aquesta segregació, que com veurem més endavant també serà efectiva en el *Grup Escolar Joaquín Costa* a l'hora de diferenciar els espais escolars per a les xiquetes i el destinat per als xiquets.

Durant l'any 1933 el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts mitjançant l'ordre del 26 de juny de 1933 pretenia establir un cens general d'establiments d'ensenyaments i culturals de tot l'estat espanyol.⁶²¹ En aquest cens, elaborat a Ontinyent, hi havia registrades 17 escoles de les quals 11 eren de titularitat pública i 6 privades. S'inclou també una escola d'ensenyament secundari que estava a càrrec de Maria Angeles Garcia Cabanillas. En una de les escoles privades també s'indica que es dedicava al quart ensenyament, suposem que estava fent referència a l'ensenyament secundari. (Veg. Quadre 50). Pel que fa a aquest document no s'enregistraren, o almenys no s'han conservat els corresponents registres de les escoles d'ensenyament primari que hi havia al Col·legi de La Concepción ni tampoc es fa cap referència a l'escola d'ensenyament primari del Col·legi La Pureza de Maria. Per contra, *La Escuela Activa*, instal·lada en l'avinguda Comte Torrefiel 5 i 7 que com veurem més endavant i endinsant-nos en els anys 1940, quedava vinculada a l'escola privada d'ensenyament primari coneguda com "*El Centro Parroquial*." Es tracta d'una proposta educativa que, dista molt de l'escola

⁶²¹ Odr de 26 de juny de 1933 del Ministeri d'Instrucció Pública manant que es forme el cens d'establiments d'ensenyament i culturals de l'estat Espanyol. *Gaceta de la República*, Núm. 179, de 28 de juny de 1933. L'esmentada ordre pretenia "*complementar la obra que este ministerio viene realizando en materia de enseñanza y en la propulsión de medios y elementos educativos difusores de la cultura universal... con objeto de llevar a cabo el servicio de esta clase que refleje numéricamente en toda su amplitud y variedad la labor impuesta por la República, como uno de sus esenciales postulados para mejorar y perfeccionar la condición intelectual de los ciudadanos españoles.*" Les dades referides als establiments d'ensenyament incloïa les següents qüestions: nom del centre o organisme, adreça, nom i títol del director, objecte i finalitat, centre, autoritat o organisme del qui depenia, dada que s'inclouïa per als oficials, centres i institucions amb les quals guardava relació de dependència, institucions complementàries i manifestacions culturals de que consta. També s'inclouïa un apartat per a observacions. En aquesta recollida de dades no apareixen les escoles del carrer La Loza ni tampoc les d'ensenyament primari del Col·legi de La Concepción.

que proposava A. Ferrier, pedagog francès i un dels precursors de l'Escola Nova. La premsa catòlica local, recull en les seues planes l'ideari de l'escola activa del mestre i director Eduardo Guardiola. Planteja la necessitat d'aconseguir un fort lligam entre la família, la parròquia i l'escola, aconseguint una "*recta y cristiana formación de nuestros pequeñuelos*"⁶²². A més incloïa l'ús del càstig però entés com una mesura a aplicar quan algun alumne delinqüia, com per exemple, assistint a espectacles de "*índole inmoral y aun a aquellos que, sin serlo francamente, pudieran constituir un peligro para la buena formación moral de los mismos.*"⁶²³ Malgrat que no s'ha pogut consultar el reglament de la *Escuela Activa* en la seua totalitat, es desprén l'ús d'una disciplina força estricta, basada en la repressió i que contradeïa la mateixa naturalesa del xiquet, és a dir, que no formaren grups a l'eixida de classe, que no cridaren ni feren carreres perquè "*desfilaran*" ordenadament cap a les seues cases sense molestar el veïnat.⁶²⁴

Però els atacs contra les propostes educatives republicanes també es fan present en una revista publicada en el Col·legi de La Concepción que duia per nom *Nuestro Colegio*. En el número 40 de l'esmentada revista, publicada el mateix més d'abril de 1931, es va publicar a un escrit que signa la *Federación de Amigos de la Enseñanza* on s'ataca a l'escola única qualificant-la com a l'escola comunista, l'escola laica i un atac a l'escola catòlica.⁶²⁵

A pesar dels entrebancs que impediën l'entrada de la República a Ontinyent, tal com apuntava el "*Despertar de Onteniente*", diferents accions es varen materialitzar permetent la presència de les propostes educatives progressistes i republicanes a la ciutat d'Ontinyent.

La primera d'elles serà la finalització de la construcció del Grup Escolar Joaquín Costa. Juntament amb aquesta iniciativa cal afegir la posada en funcionament de la cantina escolar, la creació d'una biblioteca i en l'àmbit de la protecció a la infància l'ús del Grup Escolar Joaquín Costa com a Colònia Escolar. A més a més, Ontinyent serà una clara mostra de com la II República apostarà decididament per la formació del magisteri organitzant la setmana Pedagògica durant el curs en què es va inaugurar el Grup Escolar

⁶²² A.M.O. *La Paz Cristiana*, 14 de setembre de 1933. Núm. 665.

⁶²³ *Ídem*.

⁶²⁴ *Ídem*.

⁶²⁵ A.M.O. *Nuestro Colegio*, abril de 1931.

Joaquín Costa, espai escolar on es concentraran pràcticament totes les accions educatives republicanes a la ciutat d'Ontinyent.

Però també es feia necessària aqueixa actuació per a resoldre els problemes de les escoles ubicades en l'edifici de Sant Carles. Tal com s'ha apuntat anteriorment, és una d'aqueixes herències en què el nou govern republicà haurà d'actuar. Dies després de la inauguració del Grup Escolar, les mestres de pàrvuls denunciaren davant l'Ajuntament l'estat tan lamentable que reunien els espais escolars, generant la visita del servei tècnic municipal. L'arquitecte municipal deixava clar que:

“...los pavimentos de la planta baja están en estado lamentable, así como los zócalos de las mismas y todo ello necesita una urgente reparación por ser sumamente antihigiénico...”

*También en el piso tercero, es de urgente necesidad la colocación de un lavabo para el Servicio de las clases referidas, servicio del que actualmente carecen.”*⁶²⁶

L'Ajuntament va aprovar aquesta reparació en la sessió plenària del 30 de gener de 1934, aprofitant que s'havien buidat les escoles de La Previsora en traslladar els alumnes i mestres al nou Grup escolar Joaquín Costa. Només s'havia de continuar pagant el lloguer de les esmentades escoles de La Previsora durant els dos mesos que havien de durar les reparacions de les escoles de Sant Carles.⁶²⁷

El pressupost total de la reforma pujava a 3.000 pessetes i s'inclouïen reformes per substituir el paviment de fusta per un altre hidràulic evitant, com deia el mateix arquitecte en la seua memòria *“la aparición de algún que otro animalito molesto.”* Però la principal reforma havia de permetre disminuir la mida les dues classes, aprofitant l'espai sobrant per a l'entrada de les classes convertint-lo en vestíbul que podia condicionar-se com rober al mateix temps que s'aconseguia un despatx per a les mestres. La proposta de l'arquitecte municipal també incloïa una actuació sobre les finestres que permetien una millora en la llum. També incloïa la col·locació del lavabo del tercer pis.⁶²⁸

⁶²⁶ A.M.O. Obres Públiques 1933-34. 4/1934 Expediente de Reparación de las Escuelas de San Carlos. Les mestres que denunciaren la situació foren Juana Lamana, Angles Garcia i Luciana Lacuzna.

⁶²⁷ Ídem.

⁶²⁸ A.M.O. Obres Públiques 1933-34. “Policia Urbana (obres) Expediente sobre reforma y saneamiento de las clases de la planta baja del edificio de San Carlos.”

4.2.- GRUP ESCOLAR JOAQUÍN COSTA

Amb anterioritat s'ha apuntat l'intent i fracàs a l'hora d'implantar l'escola graduada a Ontinyent havent d'esperar al període democràtic republicà perquè aquesta proposta siga una realitat. El 21 de gener de 1934 s'inaugura la primera escola graduada a Ontinyent ubicada en un edifici pensat i concebut per a l'ensenyament al mateix temps que permetrà donar una resposta social amb la implantació d'una cantina escolar i altres serveis i espais escolars que, com conviuran amb la concepció d'aula-escola o escola unitària.

El 22 de desembre de 1928, la *Gaceta de Madrid* va publicar la real ordre 1887 amb la qual el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts aprovava el projecte realitzat per l'arquitecte Vicente Valls i Gadea consistent en tres seccions per a xiquets i tres seccions per a xiquetes. El projecte va estar revisat per l'Oficina Tècnica de Construccions Escolar i reunia les condicions tècniques i higièniques per a destinar-se a escola. L'edifici l'havia de construir l'Ajuntament però rebia una subvenció de 10.000 pessetes per cada una de les seccions, quantitat que abonaria l'Estat una volta finalitzades les obres, és a dir 60.000 pessetes.⁶²⁹ La memòria inicial de l'arquitecte Vicent Valls y Gadea feia referència a la construcció d'un grup escolar de tres aules per a cada sexe, creant-se dos grups independents. Cada una de les seccions disposava de serveis, despatxos per als mestres, biblioteca i rober.⁶³⁰

L'any 1931, l'alcalde accidental Tramuel Fité Beltran envia al Director General de primer ensenyament una sol·licitud d'increment en la subvenció. Aleshores i en previsió d'augment de la població escolar i per facilitar el seu accés, l'Ajuntament va obrir un carrer que afrontaria amb el nou grup escolar, zona on es preveia l'expansió urbanística d'Ontinyent. En aquestes condicions la corporació municipal va considerar factible el que fos habilitat el nou grup escolar per a huit seccions, encarregant a l'arquitecte municipal l'esmentada modificació, que en paraules de l'alcalde accidental

⁶²⁹ Real Ordre, Núm. 1887 de 5 de desembre de 1928, *Gaceta de Madrid*, de 22 de desembre de 1928. Núm. 357.

⁶³⁰ A.M.O. Obres Públiques 1927. Proyecto Grupo Escolar Mª Cristina. La memòria té data abril de 1927.

*“no ha producido mengua ni sacrificio alguno del más insignificante de los Servicios, todos ellos ampliamente atendidos según figuran en el proyecto, aunque haya habido necesidad de añadir al primitivo los cuerpos laterales en planta baja con unidad absoluta de la distribución general de los servicios.”*⁶³¹ L'objecte de l'Ajuntament era aconseguir una subvenció de 20.000 pessetes més, 10.000 per secció, i poder fer front a les despeses pressupostades, que en un primer moment eren de 147.000 i havien passat a 236.580'83 pessetes motivant l'ampliació del cèrtilid necessari per a poder dur a terme aquest projecte.

Efectivament la memòria presentada per l'arquitecte Vicent Valls Gadea i que acompanyava a la instància de l'alcalde, deixava clara quin era l'objecte d'aquesta modificació ampliant els serveis i espais escolars projectats en un primer moment:

*“Esta ampliación en cuanto al volumen exterior, se ha traducido en la adición de dos cuerpos laterales en los que se alojan los servicios de higiene para ambos sexos prolongándose en sendas galerías cubiertas que han de permitir ciertos recreos en días de lluvia. Esta adición junto con un mayor aprovechamiento del espacio interior y sobre todo una distribución más racional de las secciones nos ha permitido colocar en condiciones perfectamente reglamentarias cuatro secciones para cada sexo sin mengua alguna de todas las exigencias de esta clase de edificios.”*⁶³²

Les biblioteques projectades en un primer moment, sembla que, en paraules del mateix arquitecte estaven concebudes per a *“establecimientos pedagógicos de otro nivel superior.”*⁶³³ per la qual cosa va reconvertir en museus pedagògics. Es mantenia els despatxos per als mestres i les mestres amb els seus respectius robers tot i que en les classes es disposava del respectiu armari. Era una ampliació que no afectava a la estructura de l'edifici. Reforma en la qual queden reflectits els paràmetres arquitectònics envers l'escola graduada. S'inclouen nous espais escolars que fins ara no existien; patí per a l'esplai, cobert per als dies de pluja, biblioteques, museus pedagògics, despatxos per a reunions, en definitiva una concepció de la pràctica i de l'espai escolar que trenca amb aquella vella concepció d'aula escola.

⁶³¹ *Ídem.* Sol·licitud amb data 26 de març de 1931.

⁶³² *Ídem.*

⁶³³ *Ídem.* Memòria de Vicent Valls Gadea amb data 15 de febrer de 1931.

Proclamada la II República, en maig de 1931 l'alcalde Francisco Montés Tormo, torna a reclamar l'augment de subvenció, reiterant-la un any després argumentat que tota l'obra havia sigut finançada íntegrament amb recursos propis, al mateix temps que no podia fer-se càrrec del mobiliari de tota l'escola en suposar una despesa de 30.000 pessetes, Apunta l'alcalde, a l'hora de demanar la subvenció que si no és així “*queda anulado el grandioso esfuerzo realizado por este municipio para contar con un centro escolar digno de la población y necesario para el progreso y cultura de la juventud.*”⁶³⁴

L'Ajuntament, en març de 1933, va enviar al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts la documentació definitiva per a la creació de les escoles graduades del Grup Escolar Joaquín Costa.⁶³⁵ La normativa determinava, com s'ha pogut observar amb anterioritat en la creació de les escoles unitàries, que a què foren creades definitivament calia l'acta jurada de la creació de les escoles graduades que l'Ajuntament, havia de lliurar a la Inspecció de Primer Ensenyament.

La *Gaceta de la República* va publicar el 19 de setembre de 1933 la creació provisional de dues escoles graduades una per a xiquets i d'altra per a xiquetes amb quatre seccions cada una, veient-se modificat el projecte inicial a partir de dues unitàries per a cada sexe.⁶³⁶

La proposta inicial per poder concretar l'arranjament de l'ensenyament a Ontinyent amb aquest nou grup escolar passava en convertir en graduades les escoles unitàries 2 i 4 de xiquets regentades pels mestres Miguel Vilana Galiana i José Laporta Valls i les escoles unitàries de xiquetes número 2 i 1 que estaven a càrrec de Gloria Simó i Virtudes Monerri, completant-se amb dues seccions de nova creació, tan per a les de xiquets com per a les de xiquetes⁶³⁷ La inspecció proposava inicialment que fora l'escola número 1 de xiquetes a càrrec de Maria Machiran la que passarà al nou grup i no l'escola de Gloria Simó com va proposar el Consell Local Escolar i va certificar l'Ajuntament. L'inspector Juan José Senent Ibáñez considerava que la seua proposta de canvi es feia en

⁶³⁴ *Ídem*. Sol·licitud amb data 10 de maig de 1932.

⁶³⁵ A.M.O. Educació 1931-34. Expediente sobre graduación del Grupo Escolar Joaquín Costa y creación de cuatro escuelas en el mismo.

⁶³⁶ Ordre del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts de 30 d'agost de 1933. *Gaceta de la República* de 1933, de 19 de setembre de 1933, Núm. 262. En aquesta ordre es creen 334 escoles nacionals graduades. Altres pobles que queden inclosos en aquesta relació d'escoles graduades són: Aiora, Carcaixent, Xiva, Moncada i Picassent.

⁶³⁷ A.M.O. Educació. 1931-1948. Expediente sobre Graduación el Grupo Escolar Joaquín Costa y creación de cuatro Escuelas en el mismo. Informe del Consell Local Escolar amb data 18 d'abril de 1933.

“atención al convencimiento de que los intereses de la enseñanza han de quedar mayor servidos, evitándose el malestar que se ha de originar a una maestra con especial vocación para la escuela unitaria.”⁶³⁸ Tan la mestra Gloria Simó Luz com el seu home, el mestre Miguel Vilana Galiana, demanaren el que no foren traslladats a les escoles graduades al temps que es mantingueren les escoles nacionals atenent a que les escoles que ells regentaven estaven:

“ ...bien situadas reuniendo sus locales todas las condiciones que exige la moderna pedagogía puesto que pagando de res locales escuela 2000 pesetas siendo el derecho de los maestros consortes 1500 pesetas por dos cases de indemnización, que restadas de las 2000 pesetas, quedan 500 pesetas para los tres locales escuela.”⁶³⁹

Les al·legacions del matrimoni no varen ser acceptades, ni amb el suport de l'inspector, argumentant l'Ajuntament que l'esmentat acord es va prendre a proposta del Consell Escolar i que responia a les necessitats de l'ensenyament i no als desitjos dels mestres que reclamaven aqueix canvi.⁶⁴⁰

Les raons per crear les escoles graduades a partir de les unitàries de xiquets i xiquetes situades tant en les escoles de la *Previsora* i les situades en el carrer *La Loza* eren purament econòmiques. El curs següent Gloria Simó Luz va ser nomenada directora de l'escola graduada de xiquetes a proposta de la Inspecció de Primer Ensenyament de València. En aquest mateix curs fou nomenat director de l'escola graduada de xiquets el mestre Francisco Rosell Pérez.⁶⁴¹ La proposta inicial per part de l'Alcaldia i amb l'assessorament de la Inspecció Provincial era unificar la direcció del col·legi. Amb aquesta proposta d'unificació, amb la figura d'un sol director que s'ocuparà de les huit seccions, l'Ajuntament s'havia de fer càrrec de la despesa de la casa-habitació per al

⁶³⁸ A.M.O. Educació. 1931-1948. Expediente sobre Graduación el Grupo Escolar Joaquín Costa y creación de cuatro Escuelas en el mismo. Ofici manuscrit de l'Inspector amb data 17 d'abril de 1933.

⁶³⁹ A.M.O. Educació 1931-1948. Instància signada per Miguel Vilana Galiana i Gloria Simó Luz amb data 22 d'abril de 1933.

⁶⁴⁰ *Ídem*. La resposta de l'Ajuntament als interessats es va concretar amb la notificació als interessats de l'acord plenari desestimant la petició, amb data 27 d'abril de 1933.

⁶⁴¹ *Gaceta de la República* del 6 agost de 1935, Núm. 218. Nombramiento de directora y director de las escuelas graduadas de menos de seis grados de Ontinyent. 29 de julio, de 1935.

mestre designat com a director. Segons aquesta proposta l'Ajuntament va assignar la despesa a altra partida del pressupost municipal.⁶⁴²

Segons la documentació consultada, durant el mes de novembre de 1934 l'inspector Juan José Senent Ibáñez va proposar al mestre cursillista de 1933 Victor Mira Tejeiro que es fera càrrec de l'esmentada direcció. Segons el propi inspector, podia respondre "*sus altos dotes intelectuales y morales, teniendo que constituir en la graduada uno de los elementos de mayor valía*"⁶⁴³ La seua incorporació no va poder ser efectiva a per estar convalescent d'una malaltia per la qual cosa l'inspector va proposar que fora el seu germà Guillermo Mira Tejeiro qui ocupara la plaça de director i mentrestant Victor Mira Tejeiro, com que hi havia temps, podia recuperar-se.

Nombre Jaime Escobar Felipetana Hijo de Juan (Escobar) y Justa Domicilio: C. Merced nº 34 Comportamiento: nervioso, atemorado		Nombre Constancio María Senent Hijo de Constancio (Senent) y Juana Domicilio: C. Espinosa nº 10 Comportamiento: tranquilo	
Datos físicos	Aspecto moral e intelectual	Datos físicos	Aspecto moral e intelectual
Edad: 10 años	Intelecto: buena	Edad: 8 años	Intelecto: flojo
Calle: 1'35 m	Memoria: débil	Calle: 1'30 m	Memoria: regular
Peso: 27'50 kg	Inteligencia: buena	Peso: 24 kg	Inteligencia: débil
Estatura: 141 cm	Inteligencia: débil	Estatura: 149 cm	Inteligencia: débil
Cabello: rojo	Voluntad: grande	Cabello: castaño claro	Voluntad: floja
Trazo: desfigurado	Carácter: ataligado	Trazo: ancho	Carácter: indiferente
Ojos: pequeños	Carácter: ataligado	Ojos: negros	Carácter: indiferente
Manos: pequeñas	Carácter: ataligado	Manos: pequeñas	Carácter: correcto
Piel: regular	Carácter: ataligado	Piel: regular	Carácter: correcto
Observaciones: y...	Carácter: ataligado	Observaciones: y...	Carácter: correcto

REGISTRE PAIDOMÈTRIC DE DOS ALUMNES DE VICTOR MIRA TEJEIRO.

CURSILLISTA 18. DIARIO ESCOLAR

⁶⁴² A.M.O. Educació 1931-1948. Exp. 1934/14. Certificació Acord Plenari demanat la unificació de la direcció. I Instància amb el mateix sentit, amb data 27 de novembre de 1934.

⁶⁴³ Ídem. Carta dirigida a l'alcalde amb data 12 de novembre de 1934.

El document que s'ha utilitzat per constatar de la intenció de crear una sola direcció en el grup escolar, també ens aporta altra qüestió pròpia de l'organització del centre. Es tracta de la constitució d'un Consell Escolar de Centre, segons es desprén de la pregunta que l'inspector Juan José Senent Ibáñez, li llança a l'alcalde Francisco Montés Tormo: *¿Como lleva el asunto del Consejo Escolar adscrito al referido grupo?*⁶⁴⁴

El 17 de gener de 1934, quatre dies abans de la inauguració, els mestres destinats a l'escola varen rebre una notificació des d'alcaldia perquè tingueren tot a punt per a la inauguració del Grup Escolar Joaquín Costa i iniciar les classes al següent dilluns. A tal efecte es va posar a la disposició dels quatre mestres a l'encarregat de la Policia Urbana per a tot el que fera falta a l'hora de col·locar mapes, pissarres, perxes i la resta de material.⁶⁴⁵

La certificació del secretari municipal de l'acta jurada per a la creació de dues escoles graduades, posa de manifest que l'edifici no disposava de cantina escolar ni tampoc de biblioteca escolar. L'acta de creació va reunir el dia abans de la seua inauguració al metge Enrique Cerdà Micó, membre del Consell Local de Primer Ensenyament, a Camilo Grau Soler, arquitecte municipal, a Juan José Senent Ibáñez, el secretari Municipal Ángel Pérez Soler i Francisco Montés Tormo alcalde de la ciutat d'Ontinyent. El dia d'abans de la seua inauguració certificaren que l'escola reunia les condicions necessàries per a poder ser utilitzades.⁶⁴⁶

⁶⁴⁴ *Ídem.*

⁶⁴⁵ A.M.O. Educació. 1931-1948. Actos para la inauguración del Grupo Escolar Joaquín Costa. Notificació amb data 17 de gener de 1934

⁶⁴⁶ A.M.O. Educació. 1931-1948. Expediente sobre Graduación el Grupo Escolar Joaquín Costa y creación de cuatro Escuelas en el mismo. Certificació del secretari Municipal "*Acta jurada para la creación definitiva de dos escuelas graduadas. 20 de enero de 1934.*" Des d'Alcaldia es va convidar a diferents personalitats polítiques, governatives, educatives i fins i tot militars. Juan José Senent Ibáñez, inspector de primer ensenyament va confirmar la seua assistència, Els que varen excusar la seua assistència varen ser Desiderio Sirvent López, director de l'Institut Blasco Ibáñez de València, el vicedirector de l'Institut Lluís Vives de València Manuel Castillo Quejada, el governador civil Alberto Aguilar. En telegrama conservat encara que sense identificar el nom, va excusar l'assistència un General de la 3a divisió. Sembla que també es va convidar al Jutge de primera instància, al jutge municipal, al cap de telègrafs, als registradors de la propietat i el capità de la Guardia Civil.

Por todo ello entiende el Inspector que preside, que debe procederse a la creación definitiva de las cuatro secciones, dos de niños y dos de niñas que figuran con los números 139 i 140 de la relación de las escuelas nacionales graduadas a que se refiere la orden de fecha 30 de agosto último inserta en la Gaceta del día 19 de septiembre.”⁶⁴⁷

El mobiliari escolar del grup Escolar Joaquín Costa, podrien considerar que és una mostra més d'eixa pràctica escolar d'acord amb els principis de l'escola nova. Per tal d'aconseguir les taules, cadires per als alumnes i mestres no es varen fer servir els catàlegs comercials del moment sinó que la proposta era que foren construïts a l'efecte. A més a més, la idea de la incorporació era que foren construïts pels fusters locals. Vists els dibuixos i les condicions tècniques del plec de condicions hom, pot evidenciar com en el disseny de les taules per als alumnes s'aparta de la vella concepció educativa intel·lectualista i que ja fora en pupitres unipersonals, bipersonals o en banc, es passa a una taula plana compartida. Concepció de taula d'acord amb el treball cooperatiu i compartit que té més a veure amb una escola democràtica, col·laborativa, apartant-se del treball individual. En el cas dels mobles que es varen construir a Ontinyent consistien, com s'ha dit en taules planes per a quatre alumnes, amb cadires independents. Els mestres també disposaven de taules però en cap moment s'identifiquen l'existència dels entarimatats que permetien certa altura per damunt dels alumnes. En aquesta ocasió es varen demanar 10 taules i les deu butaques corresponents per a cada mestre. La quantitat total de material a construir era el següent;

- *“Noventa y seis mesas planes de cuatro plazas para alumnos conforme a los citados dibujos.*
- *Trescientas ochenta y cuatro sillas para los a los alumnos según dichos dibujos.*
- *Diez Mesas para profesor conforme se describe en la 12 condición facultativa.*

⁶⁴⁷ Ídem.

- *Diez sillones para profesor según se indica en la misma condición 112.*⁶⁴⁸

Estudiant el cens d'escoles de 1933 observem que les escoles públiques suposen quasi una tercera part dels centres escolars existents a Ontinyent enfront a una xarxa escolar privada menys nombrosa. Amb la construcció del Grup Escolar Joaquín Costa es materialitzarà l'ensenyament graduat a Ontinyent però no es mantenen les places escolars de l'edifici de la Previsora i del carrer la Llosa desapareixent com a centres escolars. D'aquesta manera s'evitava una despesa més al no haver de fer front al pagament del lloguer de les respectives escoles. En el curs 1935/36, la matrícula total del curs en el Grup Escolar Joaquín Costa era d'uns 231 xiquets i de 159 xiquetes és a dir 390 alumnes en quatre seccions per cadascuna de les dues escoles.⁶⁴⁹ Com veurem més endavant aquesta manca d'escoles es veurà agreujada no sols en el moment de la publicació i posada en vigor de la llei de Confessions i Congregacions religioses, sinó també durant el període bèl·lic. El vell problema de la manca de llocs escolars no desapareix, continua sent una realitat.

Però crida l'atenció com aquest nou edifici no disposava de la Cantina Escolar ni de la Biblioteca, fet que s'allunya de la nova concepció de d'espai escolar que venia dissenyant les propostes educatives republicanes. Només proclamada la República hi ha un impuls important en matèria de legislació educativa, entre elles la referida a les biblioteques i a les cantines escolars, les dues signades pel Ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts, Marcel·lí Domingo i Sanjuan. En l'exposició de motius del decret per a la creació de cantines escolars deixa ben clar la concepció social de l'escola i la necessitat del seu arrelament a la realitat que l'envolta. Tot i que existien aquestes cantines la pretensió era que totes les escoles pogueren oferir aquest servei.⁶⁵⁰ En el cas del Grup Escolar Joaquín Costa, serà en 1933 quan es sol·licita la seua creació amb l'objecte de què estiguera en funcionament en el mateix moment en què s'inaugurava el grup escolar.

⁶⁴⁸ A.M.O. Obres Públiques 1933-34. *Pliego de Condiciones económico-administrativas para la contratación por concurso de la construcción y suministro del mobiliario escolar para el grupo Joaquín Costa*. Quatre fabricants d'Ontinyent presentaren oferta sent la de Bautista Mataix Francés la més econòmica; 7240.10 pessetes. Les altres empreses que es varen presentar eren Rafael Oviedo Barbera, Bautista Barberà Dòria i Enrique Gramage Revert sent els pressupostos presentats de 9.134, 8319 i 9633 respectivament.

⁶⁴⁹ Les dades s'han extret de l'A.M.O. Expedients en General, Correspondència 1936 i Foment 1933-34. En aqueix curs les mestres eren Maria de Gloria Simó Luz, Maria Machirant, Purificación Guillem Lizandra i Dolores Dolz.

⁶⁵⁰ *Gaceta de la República* del 29 d'agost de 1931, Núm. 241. Decret de 28 d'agost de 1931.

Dues propostes sembla que hi havia damunt la taula; una la creació d'una cantina escolar i l'altra la d'organitzar una colònia d'estiu en el mateix edifici escolar. Cal recordar que en aquests moments calia dotar a l'escola del material i mobiliari necessari per a posar en funcionament l'esmentat grup escolar. Al final es va optar per posar en funcionament de la cantina escolar. La mestra Virtudes Monerri va suggerir la visita a la cantina existent en la ciutat veïna de Cocentaina, proposta que va ser acceptada.⁶⁵¹

En els pressupostos municipals hi havien consignades 4.000 pessetes per a la cantina escolar, quantitat que va ser subvencionada pel Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts. La idea que tenia l'Ajuntament era demanar una subvenció de 10.000 pessetes que amb les aportacions municipals i la de particulars es podia fer front a aquesta despesa i així beneficiar-se el nombre més gran de xiquets, els quals havien de ser, segons previsions del mateix ajuntament, com a mínim 100 alumnes. En la petició realitzada per l'alcalde s'identifica que les despeses en la construcció de l'escola sobrepassaven les 250.000 pessetes. L'argument utilitzat per l'alcalde a l'hora de justificar aquest servei fou el següent: *“una obra de tal naturaleza y proporciones quedaría deficiente si no se completase con la instalación en el edificio construido de una Cantina Escolar, institución que por su carácter y finalidad contribuye poderosamente a la obra educativa de los escolares.”*⁶⁵² La subvenció concedida a l'Ajuntament per a la cantina escolar va ser de 5.000 pessetes.⁶⁵³

L'acta del Consell Escolar Local de l'1 d'octubre de 1934 a l'hora que es renovava, també incloïa la constitució de la Comissió Protectora de la Cantina Escolar en la qual havien de formar part dues mares de xiquets o xiquetes que foren beneficiaris de la cantina escolar, les quals només havien de reunir el requisit de saber llegir i escriure.⁶⁵⁴

⁶⁵¹ *Op. Cit.* Cita 635. Sobre petición de subvención del estado para la construcción de una cantina escolar en el Grupo Escolar Joaquín Costa. La petició es va concretar en el consell escolar municipal, transmesa a l'Ajuntament el 18 de març de 1933 i signada per Santiago Roca Barrut. Segons la certificació municipal es va estudiar la conveniència de que els mobles del grup escolar foren construïts pels fusters d'Ontinyent.

⁶⁵² *Ídem.*

⁶⁵³ El Magisterio Español. Periódico de instrucción pública. 13 de maig de 1933.

⁶⁵⁴ A.M.O. Llibre d'actes del Consell Local de Primer Ensenyament. *Acta de renovación del Consejo Local de Primera enseñanza. 1 de octubre de 1934.* En l'esmentada acta figura com a president l'alcalde Francisco Montés Tormo, el mestre Santiago Roca Barrut fou el secretari i els vocals la mestra Maria Machirant Soler, el metge Enrique Cerdà Micó, la mare Dolores Ferrero Ramos i el pare Rafael Tortosa Donat. Foren triades per a la Comissió Protectora de la cantina Carmen Cerdà Colomer, que vivia en el carrer Nieves, Núm. 2 i Regina Tortosa Llacer del carrer Santa Rosa 29. L'ordre de 26 d'agost de 1935 en la que es va reorganitzar i fer més efectives les subvencions del ministeri, establia que la Comissió Protectora de la cantina havia d'estar composta per l'alcalde o regidor en qui havia de delegar, per un mestre o mestra o pel director o

L'actuació de la corporació municipal, amb l'alcalde Francisco Montés Tormo com a impulsor d'aquesta proposta⁶⁵⁵, apostava per millorar aquest establiment, destinat 6.000 pessetes dels pressupostos municipals per al funcionament de la cantina. Amb aquest increment pressupostari s'incrementava el nombre de xiquetes i xiquets que podien beneficiar-se d'aquesta cantina, sobretot atenent que el "*Grupo Escolar Joaquín Costa constaba de ocho secciones con más de 400 alumnos.*"⁶⁵⁶ La subvenció que volia aconseguir la corporació municipal era altra vegada de 10.000 pessetes destinant per al manteniment de la cantina escolar 16.000 pessetes. Durant els següents cursos aquest servei venia funcionant amb normalitat. En 1936 donava menjar a 126 comensals és a dir, a 62 xiquetes i 64 xiquets.⁶⁵⁷ El projecte inicial de construcció incloïa la casa-habitació per al conserge amb tres habitacions i una cuina menjador a més a més de la comunicació amb la cantina escolar amb una cabuda per a 46 comensals.⁶⁵⁸

En la premsa provincial hi ha altra referència a la inauguració de la cantina en 1934, acte que es fa coincidir en la celebració de la setmana pedagògica que es va celebrar del 17 al 21 de setembre de 1934. Aquesta activitat fou seguida per diferents periòdics de tirada provincial i nacional. *Las Provincias* farà referència a la inauguració de la cantina escolar.⁶⁵⁹

directora, pel metge titular de l'Ajuntament i dues mares dels xiquets o xiquetes *Gaceta de Madrid*, de 6 de setembre de 1925, Núm. 249

⁶⁵⁵ Francisco Montés Tormo va ser elegit alcalde en 1931 i amb posterioritat després de les eleccions de 1936 va presentar la seua dimissió que no va ser acceptada fins a l'agost de 1936 que la va tornar a presentar de manera irrevocable. El 29 de desembre de 1936 fou assassinat a Bocairant.

⁶⁵⁶ A.M.O. Educació 1931-1948. Exp. 1934/12. Petició de subvenció para la Cantina del Grupo Escolar Joaquín Costa."

⁶⁵⁷ Durant 1932 en el conjunt de la província de València hi havia 14 cantines donant que atienien a 416 xiquets i 478 xiquetes. En 1933 les cantines escolars varen arribar a les 25 augmentant-se a 520 xiquets i 614 xiquetes ateses en les cantines a la Província de València. En el conjunt del País Valencià en 1932 hi havia 15 cantines a Alacant i 4 a Castelló mentre que en 1933 a Alacant s'incrementa en una i a Castelló es queda la mateixa quantitat. INE. Anuari 1934.

⁶⁵⁸ A.M.O. Obres Públiques. 1933/13. Habitación conserje y Cantina escolar en el Grupo Escolar Joaquín Costa con arreglo a la memoria presupuesto y plano que se acompaña.

⁶⁵⁹ *Las Provincias*. 21 de setembre de 1934. Són nombrosos les referències a aquesta setmana pedagògica en la premsa de l'època: *Las Provincias*, els dies 7,13,15,22,23 i 25 de setembre de 1934.; *El Sol* 23 de setembre de 1923; *El Pueblo*, 21, 26 de setembre de 1934; *La Voz de Valencia*, 6 de setembre de 1934; *Vida Católica Onteniense*, 30 de setembre de 1934. Altres aportacions són; AGULLÓ DIAZ, Mª Carmen. *Escuela i República. La Vall d'Albaida*. València: Diputació de València, 1994. AGULLÓ DIAZ, Mª Carmen.(Coord.). *El grupo. 75 anys d'escola. De Joaquín Costa a Lluís Vives*. Ontinyent: Associació de Veïns El Llombo. 2009. AGULLÓ DIAZ, Mª CARMEN. "La setmana Pedagògica d'Ontinyent. 75 anys després." *Almaig- Estudis i Documents*, [Ontinyent], 2009. Pàg. 28-36. CLIMENT, José Daniel. "75 aniversari de la setmana pedagògica d'Ontinyent. La llengua valenciana a l'escola de Nicolau Primitiu." *Almaig- Estudis i Documents*, [Ontinyent], 2009. Pàg. 37-38.

La setmana pedagògica és un clar exemple de la presència a Ontinyent dels principis educatius republicans i per l'aposta de la formació permanent del magisteri. El titular del *Sol*, amb una clara intenció sensacionalista, indica que a aquest curs de perfeccionament assistien “*maestros de toda la nación*”, centrat en l'ideal de escuela de escuela moderna.⁶⁶⁰

⁶⁶⁰ *El Sol* 23 de setembre de 1934.

Els mestres que participaren en aquesta setmana pedagògica exercien en la comarca i compartiren espais i moments de formació amb inspectors de primer ensenyament. Pot ser que amb l'ús del terme “*escuela moderna*” no s'estava fent referència a les propostes educatives de Ferrer i Guàrdia sinó a una manera d'explicar les noves concepcions educatives que el Govern de la República pretenia instaurar, per aconseguir una escola moderna davant de l'escola tradicional.

Serà en aquesta setmana pedagògica on es posarà de manifest l'ús de la llengua materna en l'escola. Tres persones compromeses ideològicament amb la cultura valenciana i la seua promoció conflueixen en l'ús del valencià a l'escola. Per una banda Nicolau Primitiu i Juan José Senent Ibáñez amb propostes de renovació pedagògica i l'ús del valencià a l'escola.⁶⁶¹ La tercera persona a qui estem fent referència és l'alcalde Francisco Montés Tormo el qual s'implicarà políticament amb la defensa de l'estatut juntament amb Juan José Senent Ibáñez.⁶⁶² Des de la memòria tècnica de Ramona Garcia de los Ríos no s'ha explicat en cap moment l'ús de la llengua valenciana en l'escola a Ontinyent. En aqueix moment Ramona Garcia de los Ríos ho planteja com una dificultat fins al punt que sense aportar cap proposta pedagògica opta per l'ús del valencià en la seua pràctica docent. Serà durant la setmana pedagògica, quan s'aborda l'ús del valencià a l'escola dins d'un for destinat a la formació dels mestres amb una clara intenció d'incloure no sols l'ensenyament del valencià i en valencià sinó també de promoure la cultura valenciana.

La presència de “*Misiones Pedagógicas*” a la ciutat d'Ontinyent és un element més per argumentar la vigència de l'esperit republicà en una societat, que com s'ha apuntat abans, presentava un elevat nombre d'ontinyentins i ontinyentines analfabets.

Les biblioteques escolars també formaran part de les institucions complementàries a l'escola amb una clara intencionalitat de divulgar estendre el llibre, tal com apunta el decret 7 d'agost de 1931, el qual donarà suport econòmic al Patronat de las *Misiones Pedagógicas*, destinant 100.000 pessetes per a la creació de biblioteques escolars.⁶⁶³

⁶⁶¹ PRIMITIU Nicolau. *La Llengua Valenciana a l'escola*. Ontinyent: Serveis de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent, 2004 Pàg. 13. CLIMENT MARTÍNEZ, José Daniel. *La llengua València a l'escola de Nicolau Primitiu*. Nicolau Primitiu i Juan José Senent Ibáñez eren cunyats.

⁶⁶² *La Correspondencia de Valencia*, 3 de juliol de 1933. Es tracta d'un anunci de l'acte pro estatut a celebrar a Ontinyent. Estava previst la intervenció de Francisco Montés Tormo com alcalde i de Juan José Senent Ibáñez, com a representant, en aquest cas, de Lo Rat Penat.

⁶⁶³ *Gaceta de la República* de 8 d'agost de 1931, Núm. 220. Decret 7 d'agost de 1931.

El decret amb què es va crear el “*Patronato de Misiones Pedagógicas*”, fou una de les primeres disposicions que, com s’ha dit, el govern provisional de la II República, va emetre amb una evident intenció de divulgació cultural. En la seua exposició de motius deixa clar que tenia per objectiu fer arribar el progrés i la cultura als pobles que difícilment podien accedir a ella, especialment a les zones rurals. En el seu primer article dedicat a la creació del “*Patronato de Misiones Pedagógicas*”, deixa clar que pretenia difondre “*la cultura general, la moderna orientación docente y la educación ciudadana en aldeas villas y lugares, con especial atención a los intereses espirituales de la población rural.*”⁶⁶⁴

En el cas de la ciutat d’Ontinyent i durant la setmana pedagògica també feren acte de presència *Misiones Pedagógicas* perquè el veïnat en general participara de la seua activitat. Amb un ban, en valencià, es va difondre l’actuació de la “*Misión Pedagógica de Madrid* [sic].”⁶⁶⁵ Però abans el *Patronato de Misiones Pedagógicas* va fer acte de presència amb la creació d’una Biblioteca Popular. Des de 1932 la corporació municipal venia posant de manifest la creació de dues biblioteques populars ubicades en la Pla de Sant Domingo i d’altra en La Glorieta. Els esforços per construir les dues biblioteques no va donar els resultats esperats per l’elevat cost econòmic que tenia el projecte reduint-se a una sola biblioteca en la Glorieta dotada amb uns 80 llibres.⁶⁶⁶

En el mateix any en què es publica la memòria del *Patronato de Misiones Pedagógicas*, l’Ajuntament va tornar a demanar altra biblioteca escolar argumentant que.

*“enterada la Corporación que me honro presidir de que el Patronato de su digna presidencia facilita bibliotecas escolares, y habiendo este Ayuntamiento instalado en el parque público de esta localidad, al que acuden gran número de niños por ser el lugar más apropiado de la población por su solaz y esparcimiento, una Biblioteca pública, tengo el honor de dirigirme a V.S. solicitando se conceda a este Ayuntamiento y para el citado objeto una Biblioteca Escolar.”*⁶⁶⁷

⁶⁶⁴ *Gaceta de la República* de 30 de maig de 1931, Núm. 150. Decret de 29 de maig de 1931.

⁶⁶⁵ A.M.O. Correspondència 1934.

⁶⁶⁶ *Ídem*. Patronato de Misiones Pedagógicas, septiembre de 1931-diciembre de 1933. Madrid 1934, Pàg. 181. En l’esmentada memòria queda reflectida la creació de la biblioteca a Ontinyent.

⁶⁶⁷ A.M.O. Ed.1937-48.Exp 16/1934.

Altres institucions complementàries d'ensenyament primari a les quals s'ha apuntat anteriorment, és a dir les cantines i biblioteques escolars, caldrà mencionar els robers, les mutualitats i les colònies escolars, les quals també tindran acte de presència a la ciutat d'Ontinyent.

Seran iniciatives que funcionaven amb anterioritat com era el cas del robers i les mutualitats. En el cens escolar descrit anteriorment, s'identifica com en l'escola nacional unitària, situada en la plaça de Sant Domingo i a càrrec de la mestra Rosa Maria de la Gloria Simó Luz, estava ubicada la mutualitat escolar durant 1933. Atenent a la política desenvolupada pel Govern republicà, el foment d'aquests serveis complementaris cobria una triple finalitat; l'educativa, protectora i de defensa de la salut de la infància.⁶⁶⁸ Serà un propòsit posar en pràctica aquesta defensa i protecció dels infants no sols en el decret de Creació de la Comissió Central de colònies, cantines i robers, sinó que en la mateixa Constitució de 1931 deixa ben clar en l'article 43 que "*el Estado prestara asistencia a los enfermos y ancianos, protección a la maternidad y a la infancia, haciendo suya la Declaración de Ginebra o tabla de los derechos del niño.*"⁶⁶⁹.

Cal fer una doble consideració al voltant de la presència de les colònies escolars a Ontinyent. La primera centrada en la persona de l'alcalde d'Ontinyent, d'aleshores Francisco Montés Tormo i la segona consideració fa referència a diferenciar aquelles colònies desenvolupades durant la República en pau d'aquelles que es dugueren a terme durant la República en guerra.

Respecte de l'Alcalde d'Ontinyent, malgrat la manca de dades que ens permeten elaborar la seua biografia, poden suggerir certa implicació en la protecció i defensa de la infància no sols per estar al capdavant d'una corporació que finalitza el *Grup Escolar*

⁶⁶⁸ *Gaceta de la República* de 30 d'abril de 1935. Núm. 120. Decret de 27 d'abril de 1935 de creació de la Comissió Central de colònies, cantines i robers, depenent del ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts. Les cantines i robers al país Valencià, segons l'anuari de 1934 era que en 1932, les mutualitats que hi havia a Alacant eren 10, a Castelló de la Plana 22 i a València, 88 i durant 1934 es mantenen les d'Alacant i Castelló de la Plana a diferència que les de València arriben a les 88 mutualitats. Referent a les colònies d'Alacant n'hi havia 16, a Castelló de la Plana 1 i a València 35. L'any següent, continuant amb l'anuari, les ubicades a Alacant s'incrementen en 8 colònies més i a València sols en 1 mentre que Castelló de la Plana es manté també amb 1 colònia.

⁶⁶⁹ La declaració de Ginebra, fou aprovada per unanimitat per la Societat de Nacions en 1924. És la primera declaració dels drets dels xiquets i les xiquetes lligada a Save the Children, ONG que va impulsar aquets drets dels xiquets i les xiquetes i que durant la Guerra Civil Espanyola també va participar en el desenvolupament d'accions envers els xiquets i les xiquetes per garantir les seues vides alhora que va participar en l'intercanvi d'infants entre els dols bàndols enfrontats.

Joaquín Costa, que promou la creació de la Cantina Escolar, el Rober i les mutualitats escolars sinó perquè també aprofitant l'espai creat en el *Grup Escolar Joaquín Costa* per a propiciar la presència de la *Colònia Escolar Luis Doporto*⁶⁷⁰. Mantenia molt bona relació amb l'Inspector Juan José Senent Ibáñez mentre que durant 1932 i 1933 va formar part de les juntes organitzadores de les colònies d'estiu de Macastre i Xelva.⁶⁷¹ És de suposar la sensibilitat de Francisco Montés Tormo envers els infants quan promou les dues colònies a celebrar a Ontinyent tant en 1935 com en 1936. Tenim constància de què la primera colònia es va dur a terme, gràcies a la documentació conservada i que ens confirma tot un seguit de tràmits perquè la Junta Provincial de Protecció de Menors de València poguera organitzar la *Colònia Luis Doporto* ubicada, com s'ha dit en el *Grup Escolar Joaquín Costa*, amb cabuda per a 46 xiquets.⁶⁷² Durant l'estiu de 1936 també hi havia programada una segona colònia escolar, en aquesta ocasió per la "*Junta de Protección a la Infancia y Represión de la Mendicidad*", la qual després de realitzar totes les gestions i l'autorització de l'inspector no sabem amb certesa si es va dur a terme, donades les dades pròximes a l'inici de la Guerra Civil.⁶⁷³

La primera colònia a l'estat espanyol es va crear en 1887 a Sant Vicent de la Barquera (Santander) i promoguda per Manuel Bartolomé Cossío. Al País Valencià també se'n varen organitzar, la primera d'elles a El Cabanyal en 1893, a càrrec de la "*Sociedad Protectora de Niños*" de Madrid i València.⁶⁷⁴ La finalitat d'aquestes colònies era propiciar als xiquets i xiquetes, que patien alguna malaltia, un temps i un espai saludables i agradables. Se'ls proporcionava una atenció mèdica, tenien un caràcter higienista al temps que s'inclouïa una funció pedagògica i social.⁶⁷⁵

⁶⁷⁰ Luis Doporto Marchori, va obtenir el doctorat per la Universitat Central. Professor de geografia en l'Escola Normal de Terol i alcalde de la mateixa ciutat. Governador civil de València. En les eleccions de 1933 es va presentar amb Marcelino Domingo Sanjuam i altres. Fou conseller d'Instrucció Pública, Governador Civil de Ciutat real i València, professor numerari de l'escola Normal Centra de Mestres, Director General de l'Institut Geogràfic, Cadastral i d'Estadística i vocal del Consell Nacional de Cultura.

⁶⁷¹ Memoria de las Colonias Escolares de Vacaciones 1932 i 1933, edició facsímil en ESTEBAN León. *Memorias de la Junta Valenciana de Colonias escolares. Años 1914 a 1933*. València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. 1989. Francisco Montés Tormo figura en aquestes juntes organitzadores com a representant de la Diputació de València de la que va formar part entre 1931 i 1933. *Op. Cit.* Cita 375 Pàg. 572.

⁶⁷² A.M.O. Expedienten en General 1935. Es pot observar que el nombre de xiquets que participaven en la colònia és el mateix que tenia cabuda la cantina escolar abans descrita.

⁶⁷³ A.M.O. Correspondència, 1936.

⁶⁷⁴ *Op. Cit.* Cita 671.

⁶⁷⁵ CRUZ OROZCO, José Ignacio. *Las colonias escolares valencianas (1906-1936) Un ejemplo de renovación educativa*. Valencia: Institut Valencià de la Joventut. 1991.

4.3.-EL CONSELL ESCOLAR LOCAL DE PRIMER ENSENYAMENT DEL 6 DE MARÇ DE 1936

Han transcorregut tres anys des de la publicació de la llei de Confessions i Congregacions Religioses, que venia a desenvolupar els articles 26 i 27 de la Constitució de 1931, establint-se en el seu article 30 que les ordres i congregacions religioses no podien dedicar-se a l'exercici de l'ensenyament.⁶⁷⁶ En l'ordre del 12 de gener de 1932 sobre l'escola laica es considerava l'escola que no havia de ser dogmàtica ni sectària, quedant prohibida tota propaganda política, social, filosòfica i religiosa. Serà en 1936 quan a partir de la circular del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts es pretén esbrinar si amb les escoles nacionals existents en cada poble eren suficients per a cobrir l'oferta educativa que deixaven de prestar els ordes religiosos. En el cas que no fora així, calia establir les escoles nacionals que feien falta.⁶⁷⁷ Aquesta era una tasca que s'encomanava als inspectors de cada zona sent Juan José Senent Ibáñez, qui en el Consell Escolar Local de 6 de març posa en coneixement dels membres de la junta aquesta circular.

El Consell Escolar Local va estudiar les circumstàncies especials que tenia la ciutat d'Ontinyent a l'hora de facilitar les dades i donar una resposta a les noves necessitats educatives a Ontinyent, centrades sobretot en les places escolars. Les conclusions del Consell són contundents, i una volta més, tornen a posar de manifest, la manca de places escolars a Ontinyent:

“Las Escuelas Nacionales existentes en este Municipio no son suficientes para absorber toda la población escolar. A esta conclusión de llegó después de examinar los datos pertinentes de los cuales resulta que el número de habitantes del casco de la población es de 10.219 i por tanto la población escolar se eleva a 2041 alumnos de ambos sexos, para los cuales solo existen en las escuelas que se disponen 754 plazas, siendo el número de las matriculas actualmente de 726.”⁶⁷⁸

⁶⁷⁶ *Gaceta de la República* del 3 de juny de 1933. Núm. 35. Ley de Confesiones y congregaciones religiosas, de 2 de juny de 1933.

⁶⁷⁷ *Gaceta de la República* de 29 de febrer de 1936. Núm. 80. Circular del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes de 28 de febrero de 1936.

⁶⁷⁸ A.M.O. Llibre d'actes de la Junta Local de Primer Ensenyament. Acta del Consell Escolar de 6 de març de 1936.

Però les valoracions de Consell Escolar Local continuen manifestant la impossibilitat de fer-se càrrec dels 400 alumnes que formaven la matrícula dels col·legis que estaven regentats per les congregacions religioses. La matrícula escolar en centres públics més la de centres privats-religioses sumava a Ontinyent una quantitat de 1.126 alumnes.

A partir del cens de 1935⁶⁷⁹ (Veg. quadre 49) i comparant les dades amb les exposades un any després pel Consell Escolar de març de 1936 la xifra total de xiquets i xiquetes en edat escolar era de 2.041 front als 1.999 de l'any anterior. Aquesta diferència de dades és poc significativa, qüestió que es torna a repetir al voltant dels xiquets i xiquetes que assistien a l'escola en edat obligatòria. En 1935 era de 1.217, amb un increment respecte de 1936 que no arriba al centenar d'alumnes dels dos sexes.⁶⁸⁰

Els entrebancs per poder resoldre la manca d'espais escolars era evident i un vell problema que pretenien resoldre amb la construcció d'un nou grup escolar. La proposta naixia del mateix inspector, Juan José Senent Ibáñez, manifestant la importància de construir un nou grup escolar, qüestió tractada en diferents ocasions amb l'alcalde Francisco Montés Tormo. La proposta llançada per l'inspector anava, en aquesta ocasió, més enllà d'un grup escolar com el que es va inaugurar en 1934, sinó que, amb les ajudes de l'estat pretenia construir un grup escolar "*No solo para cada grado o sección sino para cada uno de los Servicios (como cantina, biblioteca, piscina, etc.) de que sea dotado el edificio.*"⁶⁸¹

En l'esmentada comissió, el Primer Tinent d'alcalde José Donat Vidal, posa de manifest la plena coincidència entre la corporació municipal i la iniciativa de l'inspector, argumentant que no sols es pretenia augmentar les places escolars sinó crear-ne de noves amb millors condicions higièniques i pedagògiques per substituir "*los locales húmedos y lóbregos donde se hallan actualmente funcionando las Escuelas Nacionales en el edificio de San Carlos*"⁶⁸² El compromís municipal passava, en paraules del primer tinent d'alcalde per redactar el projecte i dur endavant el tràmit de l'expedient necessari per a construir un nou grup escolar.

⁶⁷⁹ Les dades s'han elaborat a partir del cens de 1935 amb una població total de 13.037 habitants. El cens de 1935 està entregat l'1 de juny de 1937 a la Delegació Provincial.

⁶⁸⁰ A.M.O. Padró Municipal 1935.

⁶⁸¹ *Op. Cit.* Cita 678.

⁶⁸² *Ídem.*

En la mateixa sessió del Consell Escolar Local sorgeixen noves propostes que identifiquen aqueix compromís renovador i innovador des del punt de vista de la pràctica educativa que es diferencien de la pràctica escolar tradicional. Tot i que no s'identifica a la persona que ho suggereix, Carmen Terol⁶⁸³ llança una interessant i innovadora proposta per als moments a què fem referència i que té veure amb aqueixa vinculació escola-família:

*“Presentes también en la reunión otros dos señores Componentes de la Comisión Gestora y otros maestros así como Carmen Terol, amante del progreso y mejoramiento de la enseñanza, ésta indico al señor inspector la conveniencia de que los señores maestros y maestras se adoptase un modelo de ficha y registro de notas de aplicación, cultura, asistencia, aseo, etc. cuyos modelos exhibe y que periódicamente habían de remitirse a los padres o encargados de los alumnos a fin de que pudiesen ir siguiendo la marcha del aprovechamiento escolar de los niños.”*⁶⁸⁴

La resposta de l'inspector és de suport, considerant oportunes la resta de propostes plantejades per Carmen Terol com va ser la creació d'una escola d'arts i oficis, a més de les conegudes colònies escolars i dels robbers.⁶⁸⁵

En aquests moments l'Ajuntament va reprendre un conjunt d'accions per a poder fer front a la manca de treball i donar suport a les famílies ontinyentines. Entre els projectes que es pretenien desenvolupar a l'hora de cobrir aquest objectiu, apareix la construcció d'un nou Grup Escolar en la zona est d'Ontinyent, al qual abans s'ha fet referència en la sessió de Consell Escolar Local de 6 de març de 1936, però que els esdeveniments que estaven a punt de produir-se no ho van permetre.⁶⁸⁶

⁶⁸³ Carmen Terol Tortosa va estudiar a l'Acadèmia de Belles Arts de València. Veg. Tesi doctoral de Vicent Ibiza Osca, "Dona i Art a Espanya; Artistes d'abans de 1936. Obra exposada obra desapareguda. Universitat de València. Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació. Departament de Filosofia. 2010.

⁶⁸⁴ *Ídem.*

⁶⁸⁵ *Ídem.* Carmen Terol Tortosa va presentar en 1935 una instància a l'alcalde per a crear aquesta escola d'arts i oficis. Veg. A.M.O. Expedients en General. 1935. El document té data del 24 de març de 1935. També es conserva el *Reglamento para la escuela Municipal de Dibujo y Modelado de la Ciudad de Onteniente.*

⁶⁸⁶ GANDIA CALABUIG, Josep. "La enseñanza en Ontinyent durante el primer tercio del S.XX." *Almaig. Estudios i documents.* [Ontinyent], 1990. Pàg. 114-123.

4.4.-L'ESCOLA DE REREGUARDA. 1936-1939

Amb la insurrecció militar de juliol de 1936 contra el govern legítimat per les urnes, s'inicia una Guerra civil que va durar tres anys afectant a la vida escolar ontinyentina.

La primera de les conseqüències que es trobarà la societat ontinyentina i els seus responsables polítics municipals serà el haver de donar resposta de manca de places escolars, en aquesta ocasió, no perquè s'havia d'aplicar la circular del 28 de febrer de 1936⁶⁸⁷, sinó perquè Ontinyent estava en la zona lleial a la República i per tant i atenen a les circumstàncies pròpies del conflicte, les escoles i centres educatius regentats per les ordes religiosos deixaren de funcionar: el Col·legi de La Concepción, el col·legi La Pureza de Maria i les escoles de l'Hospital de Beneficència.

S'ha pogut consultar un informe elaborat a l'efecte, en el que hom pot conèixer quina era la realitat que anava dibuixant-se, en l'àmbit educatiu, en una ciutat en guerra i al servei de la República.⁶⁸⁸

Si uns mesos abans no es va poder donar resposta a l'augment de matrícula escolar per aplicar la llei de Confessions i Congregacions Religioses, durant la Guerra Civil, les dificultats augmentaran a l'hora de donar cabuda als xiquets i xiquetes que estaven matriculats en les escoles pertanyents a l'església més la població infantil evacuada.

A partir de l'esmentat informe podem desgranar aquelles dades que ens permetran concretar la realitat escolar d'una ciutat de rereguarda que, malgrat el mateix informe, no es donarà resposta a la manca de places escolars.

Un primer element a considerar serà la presència de 26 mestres dependents del Ministeri d'Instrucció Pública i sols un, Justo Tortosa Galiana que no era mestre nacional.⁶⁸⁹

⁶⁸⁷ *Gaceta de Madrid*. Núm. 60 de 29 de febrer. *Orden circular a los inspectores Jefes de Primera Enseñanza disponiendo comuniquen a este Ministerio, con la mayor urgencia, los datos que se les indica.*

⁶⁸⁸ A.M.O. Correspondència 1927. Informe redactat a petició de la CNT-AITE, Federación Regional Levantina de Sindicatos Únicos de la Enseñanza”

⁶⁸⁹ *Las Provincias*, 1 de febrer de 1914. *Las Provincias*, 5 de març de 1930 el situa com a ocupar un escó municipal atenent a la seua condició d'exregidor. Fou regidor i primer tinent d'alcalde durant el govern municipal de l'alcalde Salvador Bueso Arquívola. En 1930 també va ser elegit regidor sent alcalde el conservador Blas Pérez de Lema.

Els quatre mestres restants pertanyien a l'escola racionalista dels quals sols un era dona amb 17 anys. El total de la relació nominal dels mestres no coincideix amb les dades que el mateix informe realitza en el moment d'identificar la quantitat de mestres que depenien del ministeri, només dóna la quantitat de 29 dels quals 13 eren dones i 16 homes. A més a més identifica també 29 escoles, entenem que unitàries, identificant 12 per a xiquets més una mixta d'El Pla que sumarien les 13 regentades pels mestres, mentre que les mestres s'ocupaven de les 12 unitàries de xiquetes més les 5 de pàrvuls. A més a més l'informe ens facilita el cens infantil distribuint l'edat dels xiquets entre 1 i 13 anys, també ens dóna les dades d'aquells que presentaven algunes dificultats físiques o psíquiques, els quals eren un total de 23 xiquets, sense identificar cap edat. (Veg. Quadre 53).

Si comparem les dades referides al cens infantil i les recollides en el mateix informe dels alumnes matriculats veiem que entre els xiquets i xiquetes compresos entre els 4 fins als 13 anys sols hi ha un 79.7% d'alumnes escolaritzats.

Cal fer especial menció a la valoració que fa l'informe en especificar que no calia cap escola ni mestre més a la ciutat d'Ontinyent, quan uns mesos abans a l'hora d'aplicar la llei de Confessions i Congregacions Religioses no es podia donar l'abast a tots els xiquets i xiquetes, al mateix temps que hi havia un bon nombre de xiquets sense escolaritzar. És per això que la valoració realitzada no responia a la realitat viscuda, agreujant-se, com s'ha dit abans, per l'increment de població infantil evacuada. L'informe afegia que 20 de les escoles disposaven de bones condicions, 9 eren regulats i cap d'elles reunia males condicions pedagògiques.

Durant els tres anys de guerra civil, Ontinyent es va caracteritzar per ser una ciutat de rereguarda on es podia garantir l'existència de les persones. No va ser objectiu dels atacs dels militars rebels, no va patir cap bombardeig. Aquest fet va propiciar que es poguera respirar certa tranquil·litat. Aquestes circumstàncies motivaren arribada d'un bon nombre de xiquets i xiquetes, que en règim familiar o col·lectiu, s'instal·laren en diferents colònies o en les llars de moltes famílies ontinyentines. També hi havia una tercera modalitat, la d'evacuar els xiquets i xiquetes a aquells països que donaven suport a la República o que els seus Governos permetien que les organitzacions de l'època, és a dir les actuals ONG'S, pogueren atendre a la població infantil evacuada.

Si abans s'ha fet menció que en temps de pau, el Govern de la República, organitzava aquestes colònies col·lectives per desenvolupar una política de protecció dels

infants d'acord la Constitució de 1931, ara durant el conflicte bèl·lic es feia més urgent complir amb l'article constitucional referent als drets dels infants, aprovats en la declaració de Ginebra per tal de garantir les seues vides.

L'increment de la població a la ciutat d'Ontinyent va ser un fet important, sobretot el que va protagonitzar la població infantil evacuada. El Ministeri d'Instrucció Pública va articular tot un seguit de mesures per protegir als infants que patien o tenien la possibilitat de patir les conseqüències directes de la guerra.

Durant els primers moments es va patir cert desordre en l'atenció als xiquets i xiquetes refugiats i evacuats. Tal volta perquè al mateix temps que l'Estat intervenia també ho feien altres organitzacions, que volien col·laborar en la protecció a la infància i que juntament amb la situació provocada pel conflicte armat generava certa desorganització. A poc a poc, el Ministeri d'Instrucció Pública anava assumint les competències i responsabilitats de l'evacuació dels xiquets i xiquetes. En juny de 1937 es va publicar un decret on es deixava clar que el Ministeri d'Instrucció Pública i Sanitat tenia la responsabilitat de mantenir, organitzar i dirigir les colònies, tant en el territori espanyol com en l'estranger. En aquesta consideració entraven totes i cada una de les modalitats i accions que es desenvoluparen per atendre la infància.

El Govern de la República, davant la preocupant situació dels menors en zona de guerra i la necessitat de garantir la seua existència, enceta una política de protecció envers els xiquets i xiquetes. Es tracta de complir amb l'article 43 de la Constitució de 1931 per tal de fer efectiva aqueixa protecció infantil i defensar els interessos dels xiquets i xiquetes.⁶⁹⁰ Crea la delegació Central de Colònies, les quals a més de garantir la protecció dels infants, també garantia i mantenia la seua educació i formació.⁶⁹¹ Aquesta delegació, la qual venia funcionant temps enrere, depenia de la Direcció General d'Ensenyament i tenia com a principal tasca el normalitzar, organitzar i regular l'evacuació dels xiquets.

⁶⁹⁰ DEL POZO ANDRÉS, M^a del Mar. *La infancia en peligro: las colonias escolares en Valencia (1936-1939)*, AZNAR SOLER, Manuel; BARONA, Josep Luis; NAVARRO NAVARRO, Javier (EDS). *València, capital cultural de la Rùblica (1936-1937) Congrès Internacional*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2008

⁶⁹¹ FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. "Asistencia a la Infancia en la Guerra Civil. Las Colonias escolares" H^a de la Educación. *Revista Interuniversitaria*. Ediciones de la Universidad de Salamanca.[Salamanca] 1988, Pàg. 83-128. *Gaceta de la República*, Núm. 180 de 29 de juny de 1937.

La circular número 1 del Consell Nacional de la Infància evacuada establia clarament quines eren les prioritats, els objectius i maneres d'actuar a l'hora d'atendre els infants en les diferents colònies:

“Las circunstancias han hecho que la dualidad familia-escuela se haya reducido para muchos miles de niños a la unidad Colonia escolar, que es a la vez familia y escuela...”

Las colonias escolares son a la vez familia y escuela y en ellas ha de realizarse una obra de educación total.

El Grupo de personas que constituyen una colonia tienen una sola y única misión: educarse. Educar es educarse. Nadie puede educar sin que a la vez se eduque. La Colonia es una casa de educación, una familia eventual constituida con elementos de muchas familias naturales, que las circunstancias han reunido y que el ministerio de Instrucción Pública y Sanidad dirigió con el fin de realizar una obra de educación tan completa como sea posible.”⁶⁹²

El Ministeri d'Instrucció Pública amb el Ministeri de Sanitat i Assistència Social crearen l'agost de 1937 el Consell Nacional de la Infància Evacuada, amb l'objecte de centralitzar totes les accions dirigides cap als infants evacuats. Aquest estava format per cinc seccions: Propaganda; Evacuació i Trasllat; Residència i Abastiment; Economia i Administració; Personal i Orientació Pedagògica⁶⁹³.

En març del mateix anys venia funcionant la Direcció Central de Colònies, la qual depenia de la Direcció General d'Ensenyament on també quedaven reflectides quatre seccions; Recepció i Trànsit de xiquets; Allotjament i Instal·lació de Colònies; Organització del règim administratiu i Organització del règim pedagògic.⁶⁹⁴

⁶⁹² Archivo Digital de “Los viejos Papeles.” Bloque 6B. Apartado 6.2.1938. Circulares oficiales a las colonias escolares de la infancia evacuada del Ministerio de Instrucción pública y Sanidad Circular nº 1 A las Colonias escolares de la Infancia Evacuada. Valencia enero de 1938. <http://www.fundacionangelllorca.org/materiales/archivo-digital-viejos-papeles/> [29.07.2015].

⁶⁹³ *Gaceta de la República*, Núm. 240 de 28 d'agost de 1937.

⁶⁹⁴ *Gacete de la República*. Núm 60 de 1 de març de 1937. Es tracta d'una iniciativa per posar un poc d'ordre tant en el territori nacional com en l'estranger. S'havia de tenir control dels xiquets evacuats en territori lleial, dels enviats a altres països, com d'aquells que estaven biaux l'acollida d'entitats i organitzacions no governamentals. Els responsables en l'àmbit internacional foren Victoria Kent la responsable de la delegació de Paris mentre que Maria Lejarraga ho va ser de Bèlgica.

Són moltes les dificultats per poder establir amb claredat dades quantitatives dels xiquets i xiquetes evacuats, tant en l'àmbit general com en el cas d'Ontinyent, considerant-se les dades que s'aporten de relatives i aproximatives.⁶⁹⁵ Les diferents seus del govern de la República com a conseqüència del conflicte bèl·lic, du la necessitat de crear, a finals de 1937, una Delegació Regional de la Infància Evacuada, depenent del Consell Nacional de la Infància Evacuada, amb una àrea d'influència que abraçava a les províncies de Múrcia, Alacant, València i Castelló.

En definitiva, el Govern de la República intentava centrar les seues actuacions en una doble finalitat; per una banda en regular i atendre les necessitats educatives, sanitàries i pedagògiques de totes les colònies i controlar l'evacuació dels xiquets en països com Bèlgica, França, Anglaterra o Moscou. A més a més, s'havia de controlar aquelles colònies organitzades per sindicats i organitzacions humanitàries d'altres països que actuaven en territori de la República.

D'aquesta manera l'experiència i presència de les colònies a la ciutat d'Ontinyent canvia de forma radical pel que fa a l'organitzada al Grup Escolar Joaquín Costa en l'any 1935. L'objectiu era oferir als xiquets i xiquetes un ambient sa per recuperar-se de les seues malalties, però de cop i volta aquest objectiu canvia. Es converteixen com a garants de la vida dels xiquets i xiquetes, clar que sense perdre de vista la seua funció educativa. A més a més, altres pobles de la comarca també reberen xiquets els quals foren acollits en règim col·lectiu.⁶⁹⁶

⁶⁹⁵ PONS PRADES, Eduardo. *Los Niños Republicanos*. Madrid: RBA, 2005 Pàg. 56-57. Atenent a les xifres aportades per Regina Lago, responsable de l'organització pedagògica d'aquest consell, i atenent al territori lleial, en setembre de 1937 es donava la quantitat de; 45.248 xiquets i xiquetes evacuats en un total de 564 colònies, de les quals 158 eren colònies col·lectives amb 12.125 xiquets i 406 unitats d'acolliment amb 33.123 xiquets. En desembre del mateix any les colònies col·lectives que anaven funcionant eren 170, albergant a 16.953 xiquets i xiquetes en la zona de llevant. La mateixa consideració realitza Fernández Soria, no hi ha, per part del govern republicà, una distinció clara entre aquelles colònies col·lectives i les de règim familiar. Tampoc hi ha unanimitat en les fonts i, per últim, les dades utilitzades responien més aviat a un interès propagandístic. CREGO NAVARRO, Rosalía. "Las colonias escolares durante la Guerra Civil (1936-1939)" *Espacio, Tiempo y Forma*. Serie V Hª Contemporánea, Núm. 2 UNED. 1989. Rosalía Grego, apunta que, d'acord amb les xifres del Ministeri d'Instrucció Pública, hi havia al voltant de 560 institucions les quals recollien uns 50.000 xiquets en règim col·lectiu. Així mateix apunta que la zona que major nombre de xiquets acull és el llevant i es contempla la xifra de 100.000 en règim familiar.

⁶⁹⁶ *Op. Cit.* Cita 659. Pàg. 134. A Agullent hi havia una ubicada al convent de caputxins amb 60 alumnes i 4 mestres, anomenada Mariana Pineda; a Bellús, en el balneari hi havia un total de 435 xiquets atesos per 11 mestres. A Bocairent hi havia 209 xiquets repartits en sis colònies; a Quatretonda sense especificar-ne la quantitat també varen estar acollits xiquets. A la comarca de la Vall d'Albaida, segons ens aporta Carmen Agulló, hi havia un total de 1.142 xiquets i xiquetes evacuats, fent referència, únicament, a les colònies col·lectives.

Totes les colònies que es varen instal·lar depenien del Ministeri d'Instrucció Pública. Seguint les aportacions de Rosalia Crego⁶⁹⁷ podem fer-nos una idea de com estaven organitzades. En les colònies, des del punt de vista pedagògic, es treballava per l'educació integral. Es volia, fins i tot, atenent a les possibilitats de cada alumne, que col·laboraren en la neteja i manteniment dels edificis que ocupaven. Cada professor era responsable d'un grup al qual havia d'establir un ordre i regularitat en les seues activitats i l'activitat diària en la colònia havia de seguir un horari. L'ensenyament havia de ser actiu, on el treball individual havia de compaginar-se amb el col·lectiu aprofitant qualsevol moment, activitat o situació per a donar-li contingut educatiu, convertint-se en recurs didàctic.⁶⁹⁸

Mantenir la disciplina era una tasca important que calia utilitzar no sols en el context educatiu sinó que necessàriament s'havien de desenvolupar en el quefer diari. Calia garantir una mínima convivència entre els xiquets i xiquetes establint-se un conjunt de normes i regles que passaven a formar part de la quotidianitat. Per poder dur endavant tota aquesta tasca era necessari que cada colònia disposarà de personal i d'un pressupost per poder desenvolupar les corresponents funcions i cobrir les despeses. La colònia ideal estava formada per un grup de 25 xiquets, hi havia: un director administratiu i un mestre i una mestra sempre propiciant la presència dels dos sexes; una cuinera i una persona encarregada de la neteja. El pressupost de totes les colònies depenia del Ministeri d'Instrucció Pública d'on cobraven els mestres i directors. Cada xiquet tenia assignada una despesa de 3'50 pessetes diàries, quantitat que coincidia amb l'assignada a les persones adultes. La quantitat total per colònia era abonada al director qui administrava el pressupost i al temps contractava a les persones, no docents, encarregades dels diferents serveis de la colònia.⁶⁹⁹

Com veurem tot seguit, el model de colònia que s'acaba d'exposar, no respon al que es va organitzar a Ontinyent. En totes elles es superava els 25 alumnes i els professors encarregats de l'activitat educativa era de dos mestres, on en alguns casos apareix la figura femenina. Això sí, en totes elles hi havia un director. Però la realitat era completament distinta; l'economia de guerra obligava a restriccions o fins i tot a demanar el suport de

⁶⁹⁷ *Op. Cit.* Cita 695.

⁶⁹⁸ *Op. Cit.* Cita 691.

⁶⁹⁹ *Op. Cit.* Cita 695.

l'administració local per poder garantir el mínim de subsistència, que en nombroses ocasions no podia cobrir.⁷⁰⁰

En aquest sentit ens consta que la ciutat d'Ontinyent va acollir uns 420 xiquets atesos per més de 78 professionals i personal de servei ⁷⁰¹.(Veg. Quadre 54 i 55). Un total de sis colònies es varen ubicar en terres ontinyentines, aprofitant diferents edificis de finques, confiscades i utilitzades per albergar als menors evacuats. Unes més a prop del nucli urbà i d'altres més allunyades, les finques de Santa Bàrbara, La Maiansa, Sant Vicent, l'Alba, Morera i el balneari de la Salut, es destinaren a aquesta finalitat.

S'ha pogut constatar com els serveis mèdics i d'atenció als xiquets i xiquetes refugiats, funcionaven i complien amb les seues tasques. És així com, hem pogut saber que un total d'11 xiquets estan evacuats en la colònia de la Finca de Morera, els quals són remesos al metge local per part de la Delegació Regional d' Infància Evacuada, depenent del Ministeri d'Instrucció Pública.⁷⁰²

D'acord amb les dades consultades, en els quadres de l'annex, podem observar no sols la quantitat de xiquets evacuats sinó la quantitat de professors a càrrec seu i el personal auxiliar i de servei de què disposaven.⁷⁰³

Pràcticament tot el Llevant mediterrani, sobretot en les zones llunyanes del conflicte, rebien refugiats de guerra i per tant s'acollien xiquets i xiquetes. A mesura passava el temps, l'arribada de nous colons, posava de manifest les dificultats per fer-se'n càrrec. Veiem que en colònies ubicades en altres pobles de la comarca comencen a no poder acollir a més xiquets i xiquetes.⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ Escrit en data 17 d'abril de 1938. Correspondència 1938. A.M.O. *Debido a las insuficientes cantidades de harina que se facilita a este consejo municipal para el total abastecimiento de la población, aun teniendo en cuenta la escasa cuantía de la ración diaria de pan que se reparte al vecindario, le comunico que no es posible suministrar a esa colonia la harina que se precisa para su abastecimiento*

⁷⁰¹ Dades extretes de l'informe enviat per l'Ajuntament a la subdelegació de Propaganda l'1 de febrer de 1938 i a la delegació en València del Ministeri de Treball i Assistència Social amb data del 7 d'abril de 1938

⁷⁰² Escrit de l'inspector metge escolar, dirigit al Dr. Enrique Tormo Vidal, metge d'Ontinyent. Expedients de Refugiats maig 1938. A.M.O. De fet les germanes Juana Rosa Garcia Chusa, Vicente Prats Bayona i Palmira Losada Sánchez varen ser examinades havent de realitzar radiografies amb els raigs x, segons escrit enviat al Dr. Enrique Cerda per la presidència de la comissió de sanitat amb data 8 de març de 1938. Aquells xiquets foren: Juana Garcia Chusa; Rosa Garcia Chusa; Palmira Losada Sánchez; Juan Martin Paz; Pilar Martin Paz; Enrique Moya Gómez; Francisco Moya Gómez; Vicente Prats Bayona; José Santa Cruz Benavente; Carmen Suárez Lozano; Celestino Zotes Garcillan.

⁷⁰³ Les dades dels quadres s'han extret del A.M.O. Carpeta Refugiats i de l'AGA. Presidencia.51/21119.

⁷⁰⁴ *Op. Cit.* Cita 696.

Però no solament hi havia xiquets i xiquetes evacuades en règim col·lectiu, sinó que també es va emprar altra modalitat; acolliment en règim familiar. Malauradament no disposem de dades quantitatives dels que foren acollits en aquesta modalitat, però sí que hi ha constància que nombroses famílies ontinyentines es convertiren en acollidores. Aquesta mesura de protecció a la infància, consistia en el fet que les famílies havien d'acollir en les seues llars xiquets i xiquetes sobre els quals tenien la responsabilitat de garantir la seua educació i atenció en tots els àmbits. El Ministeri d'Instrucció Pública regulava el procediment en l'acollir en règim familiar; per cada 50 xiquets hi havia un mestre responsable que havia de vetllar per les seues necessitats educatives i espirituals, garantint la seua assistència a l'escola, ja fora integrant-se amb els altres alumnes de l'escola de la localitat o sent atesos pel mestre responsable.⁷⁰⁵

Repartits pels diferents partits judicials de València arribaren a acollir en règim familiar a 6.896 xiquets i xiquetes. Amb trens i autobusos arribaven a la ciutat, on en la plaça de l'Ajuntament eren repartits per les diferents famílies allí congregades. La disponibilitat de places escolars no era suficient. Segons ens aporta Carmen Sánchez Tarín, a l'escola va assistir poc, dedicant-se, més be, a les tasques domèstiques de la família acollidora:

“En casa hacíamos los flecos de las cortinas y luego yo llevaba estas a la fábrica dónde trabajaba tu madre, tía Trini y tía Rosario. También ayudaba a la abuela a hacer las cosas de la casa. Al colegio fui poco, al cine fui alguna vez y a jugar también poco.”⁷⁰⁶

Això sí, el vincle familiar no es solia perdre, sobretot entre els germans que també havien estat acollits en altra família ontinyentina, mantenint contactes de forma periòdica. Els pares que lluitaven en el front visitaven els seus fills en els dies que els donaven permís. Segons ens diu Carmen dos mesos després de l'última visita, el seu pare va morir en la batalla de l'Ebre⁷⁰⁷

⁷⁰⁵ Ídem.

⁷⁰⁶ Carmen Sánchez Tarín. Correspondència 19.01.1999.

⁷⁰⁷ Ídem. Carmen Sanchis Tarín va estar refugiada i acollida com hem dit en la família de la vídua Consuelo González Sanchis. Encara que Carmen comenta que el seu germà va estar acollit en règim familiar, el seu nom apareix en el llistat dels xiquets i xiquetes que hi havia a la colònia Santa Bàrbara. La direcció d'aquesta colònia estava en mans de Plácido Ruiz Plaza.

Malauradament eren moltes les famílies que havien estat trencades i l'estructura familiar desmembrada, perdent-se temporalment o de forma definitiva el vincle familiar. A diferència de les colònies col·lectives s'evitava la separació dels germans, mentre que en l'acolliment en règim familiar, no es seguia aquest criteri. Diferents factors podrien influir, encara que el principal venia determinat per les escasses capacitats de subsistència que tenien les famílies acollidores. Carmen va estar evacuada a Ontinyent amb el seu germà Vicente i la seua germana Dolores nascuts en 1924 i 1930 respectivament, repartits en tres famílies diferents. Carmen va estar a casa dels Martínez González, la germana menuda en casa de "la xata" que eren carnisers i el seu germà en casa del "cura" que eren llauradors.⁷⁰⁸

Vicente Sánchez Jiménez pare dels tres xiquets evacuats, va ser qui va decidir l'evacuació dels seus fills per garantir la seua integritat i com deia Carmen "*para no pasar hambre*." Des de l'estació d'Atocha partiren cap al Llevant, sense cap equipatge, amb el que duïen damunt i això sí, per menjar duïen pa amb mel. El tren en què viatjaven era sols de xiquets evacuats i hi havia una persona responsable de l'expedició, D. Plácido, segons manifesta Carmen.⁷⁰⁹

Els contactes amb els progenitors i familiars directes dels menors era una pràctica prou comuna, establint-se fins i tot contacte entre les famílies. Des de la Comissió d'Assistència Social s'autoritza, en abril de 1938 que el veí Gonzalo Sanchis Pla poguera traslladar-se a València amb el xiquet de 12 anys Antonio Luque Moyo per tal que poguera reunir-se amb els seus pares, segons petició dels mateixos pares.⁷¹⁰

En altres ocasions eren els mateixos familiars els que es desplaçaven a terres ontinyentines per tal de poder fer-se càrrec dels seus germans. Aqueix va ser el cas del veí de Pozuelo de Alarcón que va vindre a pels seus germans per encàrrec de son pare.⁷¹¹

En aquells moments d'incertesa i de prioritats bèl·liques, els xiquets i xiquetes amb dificultats afegides derivades de les seues mancances físiques, psíquiques o sensorials, rebran suport i atenció per part del govern de la República. Els alumnes

⁷⁰⁸ Cal veure en l'apèndix on en els llistats dels colons hi ha germans compartint colònia

⁷⁰⁹ *Op. Cit.* Cita 706.

⁷¹⁰ Autorització per a poder entregar el menor als seus pares, amb data 7 d'abril de 1938 Expedients Refugiats A.M.O.

⁷¹¹ Expedients refugiats. A.M.O.

invidents escolaritzats al Col·legi Nacional de Cecs vingueren a Ontinyent on romandrien els tres anys de guerra. Altres dues institucions educatives madrilenyes que atenien alumnes amb discapacitat auditiva i psíquica, també foren evacuades al País Valencià. A la Vila Joiosa es va ubicar l'Escola Central d'Anormals i a El Puig el Col·legi Nacional de Sordmuts.⁷¹² La mateixa consideració cal fer d'altre col·lectiu de menors format per xiquets i xiquetes de la Inclusa de Madrid, els quals també foren evacuats a la ciutat de València, sent allotjats en l'Institut d'Assistència Social Gabriela Mistral i en la "*Casa Hospicio de Nuestra Señora de la Misericordia*".⁷¹³

En relació al Col·legi Nacional de Cecs, destacar la presència del seu director, d'entre altres professionals tant professors, metges com músics. En el cas de Gregorio Hernández de la Herrera la seua activitat com a metge venia acompanyada per la de vocal en la Comissió d'Ensenyament Especial del Xiquet.⁷¹⁴ En plena guerra, aquesta comissió es va crear amb l'objecte de poder atendre adequadament als xiquets i xiquetes que presentaren, no sols trastorns sensorials i dèficits en la seua capacitat intel·lectual, sinó també malalties físiques o psíquiques, trastorns de conducta, etc. El compromís residia en desenvolupar una atenció i ensenyament especialitzat, sobretot adaptat a les seues característiques establint, fins i tot, una sèrie de mesures i actuacions per a la detecció i atenció. Aquesta comissió s'havia d'ocupar de resoldre el problema de l'educació especial, de proposar mesures immediates i vigilar el seu compliment. Es tractava

⁷¹² *Gaceta de la República*, Núm. 251 de 8 de setembre de 1938. L'Escola Central d'Anormals es va dissoldre només iniciada la guerra civil, ja que el conflicte bèl·lic es va iniciar en període de vacances escolars. *Gaceta de la República*, Núm. 226 de 13 d'agost de 1936. En desembre de 1936 el Col·legi de Sordmuts es va constituir en Colònia i es va instal·lar en El Puig. *Gaceta de la República*. Núm. 346 d'11 de desembre de 1936

⁷¹³ "*Valencia Capital: Debieron de centralizar todas las recepciones de los niños, adolescentes y mayores en el Instituto de Asistencia Social "Gabriela Mistral", y "Casa Hospicio" de Nuestra Señora de la Misericordia. Según las declaraciones del Dr. Jaso, el número de niños evacuados octubre-noviembre fue de unos 1.000 niños, a cuyo médico, le ordenaron hacer el traslado de estas criaturas desde Madrid, a las colonias "Valencianas."* No se han encontrado relaciones al respecto del número total de los que llegaron a esa capital. No obstante, existen listados parciales por colonias, año 1937, incluida la de Valencia capital. Si hay dos posteriores: una de un grupo de niños, comprendidos entre los 14 y 15 años, y otra de mujeres entre 30 y 40 años, acogidos en Valencia, para ser trasladados a Madrid, (el 24-5-1938.) Así hay otras autorizaciones para que puedan ser trasladados; 16 acogidos mayores de 20 años, niñas de 15 a 18 años para trabajar en los talleres del Colegio de Pablo Iglesias y algunos más. Por otra parte hay un oficio de finales de 1938, en que dice: "No existiendo en el Instituto de Asistencia Social "Gabriela Mistral", ningún acogido ni maestra de la Corporación, se da por cerrado", ESPINA PÉREZ, Pedro., *Historia de la Inclusa de Madrid. Vista a través de los artículos y trabajos históricos. Años 1400 2000*. Madrid: Defensor del Menor de Madrid en la Comunidad de Madrid. 2005, Pàg. 514.

⁷¹⁴ *Gaceta de la República*, Núm. 70 d'11 de març de 1938. *Orden rectificando el artículo 1.º de la de 28 de Febrero último, relativa a la Comisión de Enseñanza Especial del Niño, la que estará integrada en la forma que se determina.*

d'aplicar les mateixes mesures educatives i d'atenció a tots els xiquets i xiquetes en edat escolar sense fer cap excepció:

*... y a tal fin, la escuela primaria de tipo corriente, valedera y eficiente para el mayor número de los escolares, no resulte adecuada para un buen contingente de niños que por presentar trastornos sensoriales, déficits en sus capacidades intelectuales, enfermedades físicas o psíquicas, trastornos en la esfera de la conducta, etc., necesitan una atención y enseñanza especializada, adaptada expresamente a sus características peculiares.*⁷¹⁵

Tres mesos després, sense conèixer les raons que ho varen motivar, D. Gregorio Hernández de la Herrera va presentar la seua dimissió com a vocal de la referida comissió.⁷¹⁶ Les circumstàncies del conflicte bèl·lic i la seua formació sanitària feren que desenvolupara la direcció de l'hospital Militar Internacional que la Internacional Socialista i de la mà del Partit Socialista Belga, es va crear, justament en el Col·legi de La Concepción que regentaven els PP. Franciscans a Ontinyent.⁷¹⁷

Durant el conflicte bèl·lic sorgirà a la ciutat d'Ontinyent una iniciativa educativa innovadora i de caràcter renovador que seguirà els principis educatius de l'escola Moderna de Francesc Ferrer i Guàrdia. Es tracta de *l'Academia de las Juventudes Libertarias y Mujeres Libres* que va romandre en funcionament durant els tres anys de guerra.

És un projecte educatiu que venia gestant-se durant la II República i abans de la guerra civil. Al capdavant d'aquesta iniciativa hi havia un grup de llibertaris ontinyentins

⁷¹⁵ *Gaceta de la República*, Núm. 63 de 4 de març de 1938. *Orden creando en este Departamento la Comisión de Enseñanza Especial del Niño, constituida en la forma que se expresa, y con el cometido que se determina.*

⁷¹⁶ *Gaceta de la República*, Núm. 79 de 29 de juny de 1938.

⁷¹⁷ El Col·legi de La Concepción d'Ontinyent, fundat a finals del segle XIX, formava part de la xarxa educativa ontinyentina privada i en mans de l'església, dedicant-se exclusivament a l'ensenyament secundari. Serà amb l'esclat de la Guerra Civil quan les autoritats municipals veuran l'oportunitat de poder crear un Institut d'Ensenyament secundari aprofitant les magnífiques instal·lacions de l'esmentat col·legi. Es varen encetar els diferents tràmits per aconseguir el vell projecte d'instal·lar a la ciutat d'Ontinyent l'ensenyament secundari. Veg. *Fragua Social*, 7 d'octubre de 1937. Una ponència formada per representants sindicals i professionals intentaren dur a terme un projecte que, com veurem més endavant, serà una realitat durant la dècada dels anys 1970 amb la creació de l'Institut d'Ensenyament secundari d'Ontinyent, actual IES L'Estació.

que des del *Centro de Estudios Sociales* d'Ontinyent⁷¹⁸ volgueren apostar per una educació racionalista i d'acord amb l'escola Moderna de Ferrer i Guardia.

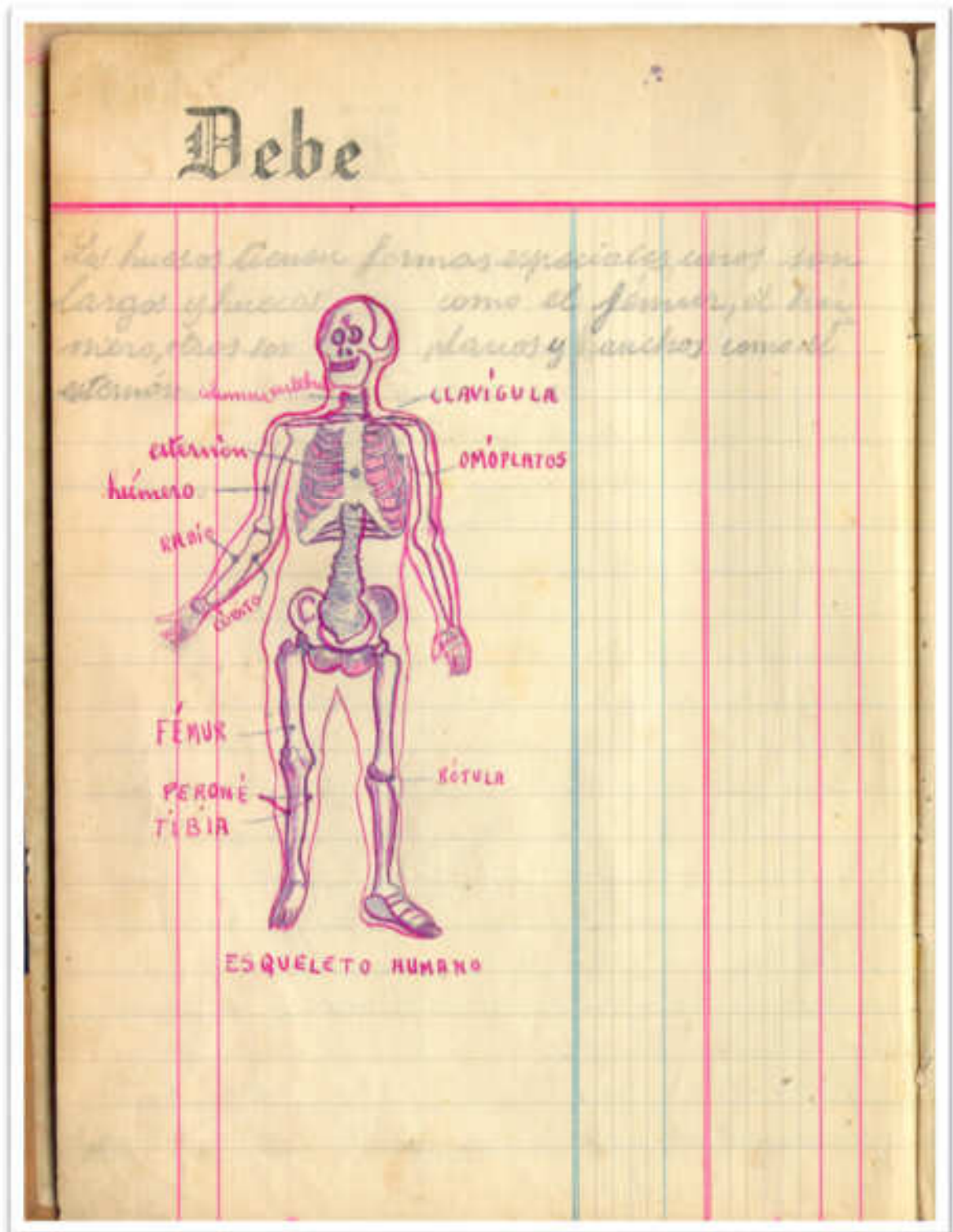
Els mestres encarregats de la seua docència figuren en la relació nominal de l'informe abans esmentat. A diferència dels quatre mestres sols un depenia del Ministeri d'Instrucció Pública. El director era Pedro Redondo Vázquez⁷¹⁹ i els altres mestres eren Alejandro Montés, Luisa Soler, Manuel Conejero i Vicente Úbeda tots ells molt joves i sense cap formació en magisteri. Els únics amb formació eren el mateix director i la mestra incorporada amb posterioritat, Matilde Escuder.⁷²⁰ L'edifici del Centre Parroquial l'ocuparen els anarquistes ontinyentins per poder dur endavant aquesta iniciativa educativa racionalista.⁷²¹

⁷¹⁸ A.M.O. Correspondència 1927-1934.

⁷¹⁹ Pedro Redondo Vázquez era mestre cursillista de León. En el moment en què va esclatar la Guerra Civil estava exercint com a professor en la *Asociación de Empleados y Obreros de los Ferrocarriles de España*. Durant la Guerra Civil va exercir com a director de l'*Academia de las Juventudes Libertarias* d'Ontinyent. Segons els documents consultats del Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques conservat a l' A.M.O. s'identifica que va vindre poc temps després d'iniciada la guerra. En 1937 formava part dels cens de mestres laics amb títol professional. Per a formar part d'aquest cens calia acreditar cinc anys de serveis laics abans del 14 d'abril de 1931. *Gaceta de la República*, Núm. 119 de 17 de juny de 1937.

⁷²⁰ Matilde Escuder Vicente, mestra castellonenca, naix a Villafranc en 1913 i mor en 2006. VA estudiar magisteri entre Castelló i València, obtenint la titulació en 1934. El seu primer destí fou Eivissa, moment en què pren contacte amb un grup de llibertaris. Des d'aleshores es posarà en contacte amb el moviment llibertari passant per l'Escola Natura de Puig Elies. També va treballar a l'escola de l'Ateneo de San Adrià de Besos fins que l'esclat de la guerra civil pren contacte amb l'escola dels Carrasquer a Vallespir. Després de formar part de la columna Durruti arriba a Ontinyent on formarà part de l'equip de professors encarregats de l'Academia de las Juventudes Libertarias. IÑIGUEZ, Miguel. *Esbozo de una enciclopedia del anarquismo español*. Madrid: Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2001, Pàg 200. També <http://www.estelnegre.org/documents/matildeescuder/matildeescuder.html> [25/04/2015].

⁷²¹ En *Fragua Social*, reproduïda en Alba, Núm. 2-3 (1986-87) també fa referència a aquesta acadèmia. Veg. també AZNAR, Manuel. *València capital cultural de la República (1936-1939) Antologia de textos i documents*, València: Conselleria de Cultura i Educació, 1986.

LLIBRETA ESCOLAR DE MANUEL REGUART FERRERO

Disposava d'espai suficient per a dur endavant aquesta iniciativa que venia acompanyada per un *Ateneu Cultural* ubicat en l'actual "*Circulo Agrícola Industrial*" on es disposava d'una nodrida biblioteca que va estar formada per diferents llibres confiscats posats a l'abast de qualsevol que tinguera interès per la cultura.⁷²²

L'*Academia de las Juventudes Libertarias y Mujeres Libres* seguia els principis de l'escola racionalista amb una característica que li donava certa peculiaritat a la resta d'iniciatives llibertàries sorgides durant el conflicte armat. En altres pobles i ciutats sorgien sense el pertinent permís i reconeixement del Ministeri d'Instrucció Pública, per contra en el cas d'Ontinyent demanaran aqueix permís que serà concedit. Durant el mes d'agost de 1938 la Direcció Provincial de Primer Ensenyament va remetre a l'Ajuntament l'autorització pertinent després d'haver examinat el pla d'estudis, argumentant-se en favor de l'esmentada acadèmia el "*laudable propósito que persigue esa entidad por extender la cultura primaria entre la juventud proletaria de Onteniente.*"⁷²³ En aquests moments el Ministeri d'Instrucció Pública estava en mans del cenetista Segundo Blanco González.

Les bases pedagògiques de l'Acadèmia publicades en un pamflet les resumim en les següents; Coeducació, respecte de l'originalitat i espontaneïtat de l'alumne, respecte de la consciència de l'educand, l'educació física, intel·lectual, estètica i social. També aborda l'educació integral on lliga les activitats creadores, tècniques i artístiques. La preparació per a l'ingrés en l'Institut per a Obrers de València, serà altra prioritat en la qual es centrarà l'*Academia de las Juventudes Libertarias y Mujeres Libres* d'Ontinyent.

Destaquen dues iniciatives promogudes per les dones ontinyentines, relacionades amb promoció cultural en general i en la formació de les dones. Aquesta última de caràcter anarquista no seguirà les propostes dels Joves Llibertaris, tot i que formarà part de l'agrupació jove anarquista marcarà les seues diferències creant una acció formativa i alfabetitzadora. Volien marcar diferències amb els joves anarquistes masculins per aconseguir la seua emancipació. Serà aquest el tret diferenciador entre la iniciativa de les dones anarquistes i la dels joves llibertaris creant una escola on s'ensenyava a escriure i llegir a les dones.⁷²⁴

⁷²² El Productor, Núm. 49. 30 de maig de 1937. Publicació editada pel moviment anarquista ontinyentí.

⁷²³ A.M.O. Correspondència 1938.

⁷²⁴ El Productor, Núm. 35.

L'altra iniciativa que duran endavant les dones ontinyentines per la promoció de la cultura serà la de posar en funcionament la biblioteca popular creada per las *Misiones Pedagógicas*. Serà doncs *l'Agrupación de Mujeres Antifascistas* les que adreçant-se a l'Ajuntament demanarà l'ús de la biblioteca popular de la Glorieta para reconvertir-la en una biblioteca Infantil. Serà d'aquesta manera com l'Ajuntament aprofitant aquesta proposta indicarà a *l'Agrupación de Mujeres Antifascistas* que s'encarregara del manteniment i reobertura de la biblioteca popular.⁷²⁵

La vida en l'escola durant la guerra va quedar reflectida en les llibretes escolars, concretament amb la del xiquet Manuel Reguart Ferrero. A la llibreta conservada i que s'ha pogut consultar es troba un clar exemple de la lluita contra el feixisme utilitzant l'educació com a arma. Els continguts ideològics estaven presents en la llibreta amb una clara intencionalitat de transmetre uns valors que pogueren mantenir els ideals republicans i en defensa dels treballadors. Tal va ser el cas d'una lliçó al voltant de les parts de la planta i els tipus de plantes existents acaba realitzant una comparació entre els fongs, capitalistes i polls afirmant “ *Hongo=planta parasita, Capitalista= hombre parasito i Piojo= animal parasito.*”⁷²⁶

Però la consulta de la llibreta ens permet fer-nos una idea de quina era la pràctica escolar, de què es feia en classe cada dia. Sembla que les lliçons diàries tenien un tema central sobre el qual treballaven abraçant diferents continguts però sempre que es podia es donava un significat ideològic. S'utilitzava el dictat, el copiat per a treballar l'escriptura ja fora per a resoldre els problemes de matemàtiques, física o química. També es feia servir el mateix procediment per al llenguatge. En la mesura de les possibilitats totes les activitats suggerides, sobretot les relacionades amb les matemàtiques, tenien un sentit pràctic i d'utilitat en la vida quotidiana; càlcul de mesures, preus dels sous dels treballadors, venda de terrenys, etc.

Amb el següent exemple trobem una clara mostra de com des de la pràctica escolar es pretenia legitimar i justificar el projecte republicà:

“El 14 de abril de 1931 se inauguró la República.

⁷²⁵ A.M.O. Correspondència 1937

⁷²⁶ Arxiu Manuel Reguart Penades. Llibreta Escolar de Manuel Reguart Ferrero.

En España y hoy VII aniversario de la inauguración de la República, y República duro unos años, 4 años en que todos los obreros estaban bien, pero llegó el 16 de febrero de 1936 en que los monárquicos perdieron las votadas y el 18 de julio se sublevaron en Madrid y en otras ciudades principales los obreros iban con los utensilios de Trabajo como hoces, garrotes, etc. hasta que por fin tomaron algunos cuarteles y cogieron armas y desde entonces aún están luchando unos y otros.

El 14 de abril en los pueblos se celebra con una fiesta, pero ahora en época que estamos las fiestas se hacen trabajando; en las escuelas el día 14 se pone una bandera y además no hay colegio, pero ahora sí que hay [sic].”⁷²⁷

Altra de les llibretes que s’han pogut consultar és la del xiquet José Torró Montagut, de 14 anys que només esclatar la guerra va tornar a Ontinyent des de Múrcia on estava intern en una escola de rectors. Hom pot observar la diferència entre les dues llibretes, la de José Torró Montagut no inclou cap referència a qüestions polítiques ni cap mostra de politització de l’escola com era el cas de la llibreta de Manuel Reguart Ferrero.

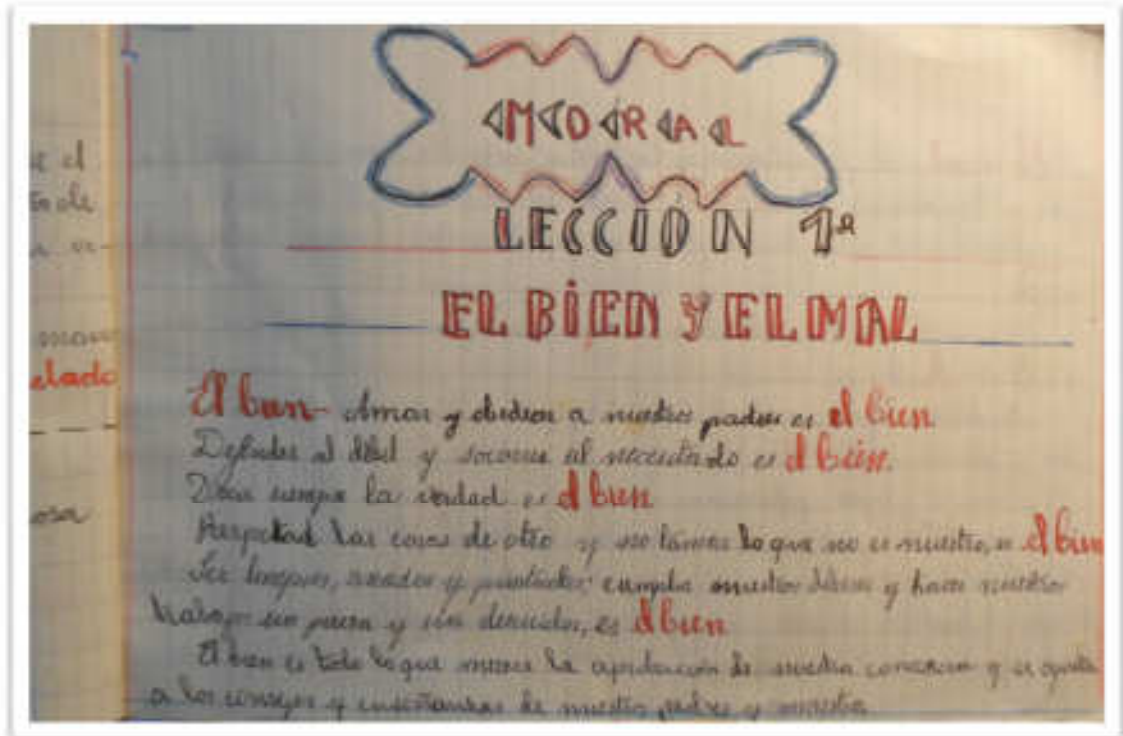
A poc a poc el conflicte armat va fent acte de presència afectant la quotidianitat escolar dels xiquets i xiquetes ontinyentines. El Grup Escolar Joaquín Costa i l’escola mixta d’El Pla es convertiran en serveis sanitaris que atendien als soldats ferits, perdent la seua funció escolar i educativa.⁷²⁸ Només iniciada la guerra civil la manca d’escoles era un problema agreujant-se la manca d’escoles per l’ús dels espais escolars com a recurs sanitaris.

⁷²⁷ Ídem.

⁷²⁸ A.M.O. Correspondència 1938.

LLIBRETA ESCOLAR DE JOSÉ TORRÓ MONTAGUT. 1938

5.- DEL NACIONAL CATOLICISME A LA LLEI GENERAL D'EDUCACIÓ

5.1.- IMPOSICIÓ D'UN NOU ORDRE EDUCATIU

Amb la victòria dels insurrectes, tot allò que havia de veure amb el sistema educatiu republicà, és a dir, l'escola única, unificada, solidaria, laica, democràtica i activa havia de desaparèixer. Tot el que tenia certa semblança al sistema educatiu republicà serà eliminat. Calia desenvolupar un nou ordre social i educatiu, s'havia d'esborrar qualsevol indici del projecte republicà i encetar un discurs per legitimar aquest nou ordre polític, social i educatiu que s'havia imposat amb violència.

El principal canvi que es trobarà en el nou sistema educatiu serà considerar l'ensenyament de la religió catòlica com a principal base i fonament del projecte educatiu franquista. Aqueix canvi permetrà que, des de l'escola i amb les noves directrius polítiques, es desenvolupi una socialització on la disciplina, l'obediència, la jerarquització i l'autoritat seran els pilars fonamentals de la pràctica escolar. En aquests moments, el lligam establert entre estat i església serà una realitat que tindrà la seua màxima expressió en el discurs educatiu i en la pràctica escolar.

La Inspectora Carmen Millan va adreçar a l'alcalde una carta en la qual exigia a la mestra substituïda de Dolores Dolz els avals polítics i religiosos, recordant que tots els mestres d'Ontinyent, subratllat "tots els mestres d'Ontinyent", tenien l'obligació d'assistir a missa acompanyats pels seus alumnes. La carta afegia, la necessitat de seguir d'altres instruccions que en la circular adjunta recomanava Romualdo de Toledo. En 1938, es va publicar una circular on es deixen clars els fonaments sobre els quals es sostenia l'educació primària al mateix temps que aportava les orientacions perquè els mestres formaren als fills "*de España en el amor a Dios y España.*" Els fonaments als

qual feia referència l'esmentada circular eren l'educació religiosa, patriòtica, cívica i física.⁷²⁹

Aquesta política tindrà un reflex immediat en la vida quotidiana de tots els ontinyentins i ontinyentines i també en el quefer diari de l'escola. D'això fa una valoració el mateix alcalde qui en octubre de 1939 deixa clar que els ontinyentins eren intel·ligents, treballadors i molt apassionats per la qual cosa en les qüestions polítiques sempre s'havien decantat pels partits d'ideologia extrema “*afiliándose los del sector blanco al partido Tradicionalista y últimamente al de F.E antes del 18 de julio de 1936 y los del sector rojo a la CNT-FAI y Partido Comunista.*”⁷³⁰

Les paraules de l'alcalde recullen el que estem apuntant sobre la que es basarà la política educativa encarregada de la socialització i que com veurem més endavant quedaran reflectides amb l'enfrontament, si es pot dir així, amb un dels mestres destinats a Ontinyent. Es tracta d'utilitzar la “mano dura” per aconseguir el convenciment:

*Nuestra actuación política pues, respecto a la captación del sector rojo, que puede calcularse aún en un cuarenta por cien de la población total, tropieza a nuestro entender con una sola dificultad inicial, que hemos de vencer a toda costa, y es la de convencerles de que solo enmarcados en nuestra Organización Nacional Sindicalista y sintiendo y viviendo de verdad nuestro ideal, llevado con recta, sobria, austera y limpia actuación con arreglo a verdad y justicia y con mano suficientemente dura para evitar deformaciones... Como base fundamental para esta labor que creemos estar ya realizando por amor a Dios y a España, procuramos actuar en completo acuerdo e íntima colaboración la organización política de F.E.T y de las JONS y este ayuntamiento.”*⁷³¹

S'instrumentarà una política de depuració que afectarà els funcionaris en general i en particular als mestres de l'escola amb una clara intencionalitat de desmembrar el

⁷²⁹ Escrit de la Inspectora té data 13 de març de 1940. Circular de la Jefatura del Servicio Nacional de 1ª enseñanza. B.O.E. de 8 de març de 1938, Núm. 503. La circular exposa clarament que el “*ambiente religiosos que ha de envolver la Escuela ha de ser la asistencia obligatoria en corporación de todos los niños y maestros de las escuelas nacionales.*”

⁷³⁰ A.M.O. Memòria anual. 16 d'octubre de 1939. Es tractava d'unes memòries que es realitzaven des de l'Ajuntament i que s'enviaven al Governador Civil on s'inclouen aquells aspectes de la població, gestió municipal, indústria, agricultura, pressupostos municipals, educació, etc.

⁷³¹ Ídem.

projecte educatiu republicà. Política de depuració encetada des del mateix moment en què s'inicia la guerra civil i que a Ontinyent començarà a ser efectiva des d'abril de 1939, en estar els tres anys de guerra lleial a la República.

Entre la por, repressió i reorganització en tots els àmbits, inclòs l'educatiu, les autoritats franquistes municipals no deixaran passar ocasió per demostrar qui era el que manava i que s'havia de fer amb aquells que demanaven uns mínims per poder exercir la seua professió, com va ser el cas del mestre de l'escola rural d'El Pla.

En novembre de 1940 José Muñoz Dalmau, mestre de l'Escola El Pla es va adreçar a l'alcalde, informant que en el moment de fer-se càrrec de l'escola, tal com se li va manar:

*“...es indispensable la inmediata instalación, en la escuela del siguiente material... Por todo ello informo a esta presidencia en el sentido de no poder cumplir inmediatamente, como es mi más ardiente deseo, el acuerdo de la Junta Local de Educación Primaria, ya que carezco de lo más indispensable para llevarlo a la práctica.”*⁷³²

La resposta de l'alcalde va ser contundent i dins dels termes que el nou règim establia i més quan el mestre José Muñoz Dalmau va ser depurat per pertànyer a la FETE durant la II República.⁷³³

*“... que lo único que es absolutamente indispensable para la inmediata apertura de la Escuela Nacional Mixta de “El Pla” que usted regenta, es un señor maestro con espíritu de disciplina, de servicio y sacrificio, con un ardiente deseo de cumplir con su deber, no en pura literatura que nada vale, sino con obras, que hasta la fecha no se han visto por ninguna parte.”*⁷³⁴

⁷³² A.M.O. Educació-1 Documentos Relativos a la Junta Local de 1ª enseñanza 1939-44. Escrito dirigido a l'alcalde amb data de 15 de novembre de 1940.

⁷³³ FERNÁNDEZ SORIA Juan Manuel; AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen. *Maestros valencianos bajo el franquismo. La depuración del magisterio. 1939-1944*. València: Diputació de València, 1999. Annex LXXXII.

⁷³³ FERNÁNDEZ SORIA Juan Manuel; AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen. *Maestros valencianos bajo el franquismo. La depuración del magisterio. 1939-1944*. València: Diputació de València, 1999. Annex LXXXII.

⁷³⁴ *Op. Cit.* Cita 732. Resposta de l'alcalde amb data 19 de novembre de 1940.

INTERIOR D'UN AULA DEL COL·LEGI NACIONAL LLUÍS VIVES. 1950

Les paraules foren molt més dures i contundents a l'hora d'explicar que no feia falta cap material com el demanat pel mestre. Considerava que no eren formes ni maneres per dur endavant la seua tasca i que de tota manera es posaria en coneixement de la superioritat el lamentable incident.⁷³⁵ El definitiva el que demanava el mestre era:

1 sillón o silla para la mesa del maestro

2 sillas.

1 mapamundi.

1 mapa de Europa.

1 mapa de España.

1 mapa de la región.

24 tinteros de pupitre.

1 compás, cartabón y regla de madera.

1 esfera terrestre y la confección de tres pizarras murales las cuales fueron oportunamente señaladas por el maestro que suscribe y que todavía siguen sin construir.

Igualmente hace falta, para cumplimentar cuanto por la superioridad se ha ordenado, un crucifijo, la bandera nacional y una fotografía del Caudillo.”⁷³⁶

Tot aquest embolic i toc d'atenció al mestre de l'escola rural d'El Pla, naix d'un acord de la Junta Local d'Educació Primària que, entre altres coses, es va demanar a l'esmentat mestre que procedirà a obrir l'escola d'El Pla. A més a més, hi ha d'altres acords que varen sortir de la Junta Local de Primer Ensenyament i que venien a contradir la pràctica educativa que exercia el mestre José Muñoz Dalmau, és a dir, al col·legi Lluís Vives s'havia de construir una tanca per a separar el pati i evitar que els xiquets i xiquetes

⁷³⁵ Reproduïm en l'annex la resposta, íntegra, del president de la *Junta Local de Educació Primària*, al mestre José Muñoz Dalmau.

⁷³⁶ *Ídem.*

pogueren jugar junts però el mestre José Muñoz Dalmau regentava una escola mixta. D'aquesta manera es feia complir la normativa escolar, emesa pel Ministeri d'Educació Nacional, per la qual s'eliminava la coeducació per considerar-la immoral i antipedagògica quan la realitat escolar a l'estat espanyol i en particular a Ontinyent era necessari continuar amb les escoles mixtes, com va ser el cas de l'Escola Nacional Mixta El Pla.

Però la realitat ontinyentina era la pròpia d'una ciutat sacsejada, com la resta de la societat espanyola, per una guerra civil i per una postguerra difícil; tot girava al voltant d'una societat vencedora que sotmetia a l'altra vençuda. Afortunadament els efectes directes del conflicte armat no afectaren la ciutat d'Ontinyent.

Es mantenia un elevat índex d'analfabetisme. Atenent a les dades que ens ofereix el cens de 1940, amb una població de 13.564 habitants, un poc més de la meitat dels ontinyentins i ontinyentines sabien llegir i escriure. Un 55'38 de la població podia considerar-se alfabetitzada mentre que el 44,61% era analfabeta. Respecte de la distribució per sexes, el 57,7% dels homes sabien llegir i escriure enfront d'un 42,2% que no. Pel que fa a les dones, tenim que el 53,3% estaven alfabetitzats, mentre que un 43,3% no sabien llegir ni escriure.⁷³⁷

Finalitzada la guerra civil, es va posar en funcionament l'escola de pàrvuls ubicada en l'edifici destinat a Hospital de Beneficència. L'edifici del Grup Escolar Lluís Vives es va veure afectat al ser utilitzat com a Hospital de Sang. Serà en setembre de 1939 quan s'inicia la reforma del que fou el projecte més important de l'escola pública ontinyentina, la reconstrucció del Grup Escolar Joaquín Costa, que serà rebatejat amb el nom de Lluís Vives, encara que popularment era conegut com el "*grupo*."

La seua reconversió com hospital de sang va afectar la distribució dels diferents espais que disposava abans d'iniciada la guerra. Per tal d'aconseguir sales amples i que tingueren cabuda pel màxim nombre de llits feren desaparèixer els murs de separació de les aules. També es varen alçar parets en els patis coberts ideats perquè els xiquets

⁷³⁷ Les dades s'han elaborat a partir de les xifres del padró d'habitants de 1940 publicades per l'INE. En el curs 1943/44 a Ontinyent venien funcionat classes per a adults, és a dir, per aquells que estaven entre els 12 i 21 anys, amb una matrícula de 307 alumnes, repartits de la següent manera: Grup Escolar Lluís Vives; 60 alumnes, Escoles Sant Carles; 22, Escoles El Pla; 34, escoles C.N.S.; 26, Patronat de la Joventut Obrera; 65, Centro Parroquial Acción Católica; 75, Colegio Delegido; 25. A.M.O. Educació 1. Notificació al Delegat Provincial de Frente de Juventudes de València. Data 25 de maig de 1943.

pogueren jugar els dies de pluja. En la part central de l'edifici que donava al pati es va construir una porta d'accés al mateix temps que també es va fer desaparèixer la casa del conserge.⁷³⁸

La proposta inicial de reforma per a poder ser reutilitzat com espai escolar no es va materialitzar, ja que segons la sessió de la comissió gestora del 7 de setembre de 1939, únicament es va acceptar el tancament del patí i es procedir a la desinfecció deixant sense efecte que fos destinat com a centre escolar. En aquells moments no es tenia clar la continuïtat com a Hospital Militar.⁷³⁹

A finals de setembre, va ser aprovat definitivament el projecte de rehabilitació com a centre escolar amb un pressupost de cinc mil pessetes. Sis eren les actuacions que s'havien de fer en l'edifici. La primera de totes recuperar la separació de les aules; enderrocamment les parets que tancaven la pèrgola orientada al nord, mentre que l'altre es mantenia per a ser utilitzat com a cantina escolar, al mateix temps que es reconstruïa la casa del conserge. La porta central, construïda per a eixir al pati, serà substituïda per una finestra i els xiquets i xiquetes havien d'eixir al pati per les pèrgoles respectives.

Amb aquesta reforma de l'edifici s'aplicarà d'un dels principis característics de l'educació franquista: la segregació. S'eliminava la coeducació i l'espai destinat per a l'esbarjo dels xiquets i xiquetes, "*con separación que en el campo puede reducirse a una franja de arbustos.*" Es va recuperar l'espai del vestíbul existent anterior a l'ús com hospital i també es recupera l'espai central per a juntes dels mestres, això si diferenciant-se per sexes. En l'edifici de dalt es varen suprimir els excusats per evitar humitats. La resta d'actuacions afectarà, a la desinfecció més al canvi d'alguns paviments, substitució de vidres trencats i d'altres accessoris.⁷⁴⁰

L'acta de la Junta Local d'Educció Primària, deixava clares les últimes actuacions al voltant de "el Grupo" i que venien a deixar constància recuperant aqueixa màxima, pròpia d'una educació tradicional i catòlica, fent-la visible a la façana del Grup Escolar Joaquín

⁷³⁸ A.M.O. Exp.12/1939. Informe y presupuesto de las obras a realizar para la rehabilitación del edificio "Grupo Escolar", 5 de setembre de 1939. Altres infraestructures educatives privades es reconvertiren en recursos sanitaris com va ser el cas del Col·legi de La Concepción convertit en Hospital Militar Internacional, el Col·legi La Pureza de Maria on es varen ubicar el Col·legi de Orfes dels Carabiners que hi havia a El Escorial. En el Balneari La Salud, com s'ha indicat, va estar ubicat el Col·legi Nacional de Cecs de Madrid

⁷³⁹ *Ídem*

⁷⁴⁰ *Ídem.*

Costa i que deia “*Initium sapientiae timor domini*”, ésa dir “El principi de la saviesa és el temor a Déu.” A més a més es va encomanar que per cada classe del grup escolar hi haguera una imatge de la Puríssima i un retrat del pedagog valencià Lluís Vives.⁷⁴¹

Però l'edifici de Sant Carles també serà objecte de reformes en crear noves escoles unitàries. En octubre de 1939, les antigues escoles de Sant Carles estaven sent utilitzades com habitatge per als militars destacats a la ciutat d'Ontinyent⁷⁴². Des d'aquesta data fins que en 1941 s'inicien els primers tràmits per a la reforma i acondicionament de l'edifici com escola, hauran transcorregut cinc anys. En 1946 es tancarà el procés per a l'adquisició de material per a les escoles unitàries. També en aquest mateix expedient s'inicien els tràmits per poder crear una nova escola de pàrvuls però en aquesta ocasió destinada al Grup Escolar Lluís Vives, antic Joaquín Costa.⁷⁴³

El primer que va fer l'Ajuntament va ser, en maig de 1941, demanar al mestre Santiago Roca Barrut el material necessari per a poder posar en funcionament les huit escoles d'ensenyament primari i dues de pàrvuls. En maig de 1942, l'alcalde d'Ontinyent, Luis Mompó Delgado de Molina va sol·licitar una subvenció al Ministeri d'Educació Nacional en aquest sentit. En l'esmentada petició, l'alcalde apuntava que hi havia 1500 xiquets que no podien assistir a l'escola per la manca d'espais escolars.⁷⁴⁴ La resposta del Ministeri d'Educació Nacional va ser concedir una subvenció de 80.000 pessetes per a la reforma de les escoles de Sant Carles, projecte redactat per l'arquitecte Camilo Grau Soler.⁷⁴⁵ El 2 d'abril de 1943 es va concedir la primera meitat de la subvenció a càrrec del Pla Nacional de Cultura.

⁷⁴¹ *Ídem*. Acta de la Junta d'Educació Primària del dia 8 de novembre de 1940. Varen assistir; Luis Mompó Delgado de Molina, alcalde; Gonzalo Gironés, representant de l'Ajuntament, Francisco Martínez rector de l'arxiprestal de Santa Maria; Carlos Bonastre com a metge; Jose Laporta, mestre nacional i el pare de família, que actuava com a secretari, Vicente Sarrió Montés. La transcripció de la cita en llatí és la següent “*Initium Sapentiae Timor Domine*.” [sic]. Les imatges de la Puríssima es varen comprar en 1943, un total d'11 per al “Grupo Escolar” al temps que es va proposar que se'n col·locaren d'altres en les escoles del centre parroquial i d'altres de la ciutat. Acte de la Junta Local de Educació Primària.

⁷⁴² *Op. Cit.* Cita 730.

⁷⁴³ A.M.O. Exp. 3/1944. Sobre creació de una escuela de párvulos en el Grupo Escolar Lluís Vives y dos escuelas Unitarias una de niños y otra de niñas par las escuelas de San Carlos. La notificació al mestre Santiago Roca Barrut té data 8 de maig de 1941.

⁷⁴⁴ *Ídem*. Petició de l'alcalde amb data 25 de juny de 1942.

⁷⁴⁵ B.O.E. del 13 /08/1942. Núm. 225 Orden del 29 de julio de 1942 por la que se concede al Ayuntamiento de Onteniente (Valencia) la subvención de 80.000 pesetas para la reconstrucción de un edificio denominado San Carlos. B.O.E. del 13 /08/1942. Núm. 225.

En altra sol·licitud, l'alcalde reclamava la necessitat de material i mobles per a l'escola de Sant Carles, edifici, segons l'esmentada petició:

*“fue destruido durante la dominación marxista y siendo necesario para reanudar el funcionamiento de dichas escuelas... con el objeto de atender debidamente el censo escolar de esta población teniendo en cuenta los grandes sacrificios económicos de este municipio al verse precisado a reconstruir o casi edificar de nuevo el edificio, en cuya obra se invirtieron 400.000 pesetas, y que ya antes de ser destruida por los rojos, se facilitó el mobiliario y material necesario.”*⁷⁴⁶

Els diferents tràmits encetats per l'Ajuntament no rebran una resposta inèdita pel Ministeri d'Educació Nacional que allargaran fins a 1946 la creació de les escoles. El retràs en els pagaments, lliurament del material escolar i petició de nova documentació serà la moneda de canvi.

La Inspecció General d'Ensenyament Primari de València, en desembre de 1945, va notificar a l'Ajuntament la creació provisional d'una unitària de xiquets, una unitària de xiquetes i una de pàrvuls. El llistat del material que des de la Inspecció es va remetre perquè l'Ajuntament dotara a les escoles unitàries i la de pàrvuls ens permet observar com, malgrat el moment en què ens trobem, des de la inspecció es continuava demanat materials pertanyents a destacats pedagogs de l'Escola Nova com va ser Decroly o els abecedaris de paper de vidre, propis de Montessori ⁷⁴⁷ El material de les dues escoles unitàries era el mateix, encara que a l'escola unitària de xiquetes s'inclouïa material de costura. De nou la inspectora Irene de Castells, afegia; *“Escuela niñas. Todo igual que para la unitaria de niños: material y útiles para labores (tela, hilos, agujas, tijeras, álbumes).*⁷⁴⁸

L'Ajuntament va repetir la mateixa estratègia que va emprar durant la II República, a l'hora de comprar el mobiliari escolar. En aquesta ocasió també es va demanar que foren construïts pels fusters i fabricants locals. Els mobles encomanats als

⁷⁴⁶ *Op. Cit.* Cita 732. La petició té data 3 de març de 1944.

⁷⁴⁷ *Ídem.* La relació del material per a l'escola de pàrvuls, manuscrit per la inspectora Irene Castells, i inclouïa *“Bandera nacional, Cuadro del caudillo, cuadro de la imagen de la Inmaculada”* cal fer menció a *“1 caja Decroly 195, A, 1 Caja Decroly, 195, B, abecedarios de lija y celuloides, colecciones cálculo Núm. 120, caja de los números 108 C, material Montessori (educación de la vista, tacto etc...)”*

⁷⁴⁸ *Ídem.* El llistat té data 17 de desembre de 1945.

fusters locals varen ser; 2 taules i 2 butaques per als mestres, 16 taules amb sis places i 84 cadires. El pressupost total era de 5.000 pessetes i per a dotar de mobiliari l'escola de pàrvuls, el pressupost era de 2.950 pessetes. Per a l'escola de pàrvuls, es volia construir una taula i butaca per als mestres i huit taules hexagonals de sis places i 60 cadires.⁷⁴⁹ De la proposta inicial de crear huit escoles unitàries i dues de pàrvuls sols es va quedar en dues unitàries, una per a xiquetes i una altra per a xiquets i una de pàrvuls.

Al mateix temps que des de l'Ajuntament s'inicien les gestions i obres per millorar les instal·lacions escolars, la *Jefatura Provincial de la Falange Española Tradicional y de las JONS*, va demanar a l'Ajuntament d'Ontinyent un conjunt de dades al voltant de la situació escolar d'Ontinyent. L'objectiu, segons apunta la carta, era que, a més a més dels organismes competents, també els alcaldes dels pobles havien de contribuir en l'atenció a la població escolar, un dels pilars pels quals s'aconseguia la "*grandeza de la patria es la cultura*".⁷⁵⁰ Amb aquest document trobem una mostra més del discurs educatiu que romandrà present durant els anys de postguerra. Un discurs patriòtic on la cultura era la base del nou ordre polític i educatiu sobretot "*por Dios España y su Revolución Nacional Sindicalista*".⁷⁵¹

La primera de les dades que es recull en l'esmentat document fa referència al cens escolar tant pel que fa als que tenien edat escolar com als que estaven matriculats. Els càlculs que realitza l'Ajuntament són els següents: Hi havia 2.749 xiquets amb edats escolar dels quals 1294 eren xiquets i 1455 xiquetes. La matrícula escolar estava formada per un total de 1611, dada en la qual no hi ha separació de sexes. Sols hi havia escolaritzats el 58,6% de la població escolar, per tant restaven 1138 xiquets i xiquetes, és a dir un 41,4% per escolaritzar. (Veg. Quadre 65)

Les dades elaborades a partir de la contestació de la Junta Local d'Educació Primària a petició de la *Jefatura Provincial de la Falange Española Tradicional i de las JONS* és on realment es pot evidenciar el ball de xifres al voltant de les dades totals que tenien cada escola. Cal afegir que, com s'observa en la relació de mestres, s'aporten dades dels alumnes matriculats per mestres, encara que (Veg. Quadre 64) hi ha d'ells que no tenen assignada cap matrícula. Aquests són Santiago Roca Barrut i Victor Mira Tejeiro, tots dos havien exercit durant la II República i estaven adscrits a les escoles de Sant Carles

⁷⁴⁹ *Ídem*.

⁷⁵⁰ A.M.O. Exp. 14/1944. Ed. 1931-1948.

⁷⁵¹ *Ídem*.

que com s'ha indicat fins a 1946 no es posaran en funcionament, per la qual cosa, no tenien matriculat a cap xiquet.

Noves escoles privades s'incorporen a la xarxa escolar com va ser l'escola ubicada en l'ermita de Morera⁷⁵² i l'escola del Balneari.⁷⁵³ Serà a partir d'aquest moment quan la presència i influència de les escoles privades i pertanyents a l'església començaran a prendre part important a l'hora de donar resposta a la manca de places escolars en la ciutat d'Ontinyent. De nou es recupera la presència en la vida escolar ontinyentina, dels centres privats. Comparant les paraules de l'informe amb els càlculs que realitza el mateix ajuntament s'evidència una percepció completament distinta de la mateixa realitat, en considerar que no calien més escoles, ja que amb les públiques i les religioses i privades era suficient:

“Se ha solicitado del Ministerio de Educación Nacional la creación de dos escuelas, una de niños y otra de niñas para el edificio de San Carlos y una de párvulos, con las cuales y las dieciséis que funcionan en la actualidad con carácter oficial se consideran suficientes para atender a la población escolar, debido a que los Colegios de Enseñanza Religiosa y escuelas privadas absorben un importantísimo censo escolar que satisface debidamente tal atención.”⁷⁵⁴

D'altres càlculs elaborats pel mateix ajuntament sí que ens permet apropar-nos més a la realitat escolar que s'ha descrit en l'informe, diferenciant aquells alumnes que estaven matriculats en centres privats dels quals ho eren en centres públics. La diferència és ben poca, superant sols en tres alumnes la matrícula pública a la privada.⁷⁵⁵

⁷⁵² L'ermita de Morera situada en la Carretera de Fontanars al Pou Clar. La data de construcció de l'esmentat edifici és de 1909.

⁷⁵³ El Balneari de la Salut, com s'ha indicat anteriorment, durant la Guerra Civil va deixar de prestar el seus serveis propis d'un establiment destinat a balneari per a convertir-se en la seu, durant els tres anys de guerra civil, del Col·legi Nacional de Cecs de Madrid.

⁷⁵⁴ *Op. Cit.* Cita 751.

⁷⁵⁵ Cal especificar que les dades que s'inclouen en el quadre 5 difereixen de les exposades en el quadre número quatre. Les úniques dades que coincideixen són les referides al nombre d'habitants que també la situa en 13.745. L'expedient consultat està format per diferents documents amb dades distintes que fan referència a diferents anys, des de 1941 fins 1946.

Les dades que es varen elaborar des de l'Ajuntament (Veg. Quadre 65 i 66) difereixen poc del total d'alumnes matriculats i sense escolaritzar, ja que el primer grup està format per un 59,22% i el segon per un 40,7%.

Davant aquestes xifres tan elevades de xiquets i xiquetes sense escolaritzar però amb una matrícula també elevada, tant als centres públics com als privats, veiem en el "*Patronato Escolar de Ontinyent*" un clar exemple del desenvolupament d'una política educativa i de protecció a la infància amb una clara intencionalitat legitimadora del nou ordre polític, social i educatiu. S'havien d'encetar mecanismes per aconseguir la transmissió d'ideologia i socialització política mitjançant accions educatives que impliquen a l'escola primària en un retorn als valors tradicionals i religiosos en detriment d'aquells aspectes de modernitat i progrés. En definitiva està desenvolupant-se tot un seguit d'accions escolars per legitimar el projecte educatiu franquista.

5.2.-EL PATRONAT ESCOLAR D'ONTINYENT

Sense haver-se aprovat la llei de 17 de juliol de 1945 sobre educació primària però a instància de l'arxipreste de la ciutat d'Ontinyent, es pretenia crear dues escoles unitàries utilitzant la fórmula del patronat. La llei d'educació primària contemplava aquesta possibilitat, restava establir el reglament per a la creació dels patronats escolars amb el corresponent decret. Tot i això l'Ajuntament d'Ontinyent es va anticipar aprovant el reglament del Patronat Escolar.⁷⁵⁶

Amb aquest Patronat Escolar es crea el mecanisme pel qual se sotmet a les escoles, tant privades com públiques, més a aquelles que es pogueren crear amb posterioritat, a un nou ordre i control ideològic. L'ús d'aquesta estratègia de sotmetiment permetrà un control ideològic i adoctrinament on la presència de valors religiosos són garantia de control i manteniment dels drets docents de l'església.

Tot i que la proposta inicial de l'arxipreste de Santa Maria era fundar aquest patronat per a la creació de dues escoles unitàries de xiquetes, sí que es deixa oberta la

⁷⁵⁶ Pràcticament quatre anys després de la creació del patronat escolar a Ontinyent es va publicar el decret 9 d'abril de 1949 sobre creació dels Patronats Escolars de Primera Ensenyament. B.O.E. de 30 d'abril de 1949, Núm. 120.

porta perquè es pogueren adscriure a aquest patronat aquelles que estigueren ja creades. Així ho establí el primer punt del reglament del Patronat Escolar; “1- *Se establece en la Ciudad de Ontinyent (Valencia) un Patronato Escolar al que están sometidas las escuelas que bajo su protección se crean o se disponga estando creadas.*”⁷⁵⁷

Amb la lectura de les “*Bases reglamentarias del patronato Escolar de Ontinyent*”, veiem com al segon article es concreten els membres del patronat, majoritàriament està format per clergues i membres d’Acció Catòlica:

- a. “*Presidente de honor: El Excmo. y Rvdmo. Arzobispo de Valencia.*”
- b. “*Presidente Nato: El Ilmo. Director General de 1ª Enseñanza;*”
- c. “*Vice Presidente: El Rdo. Sr. Cura Arcipreste de Ontinyent.*”
- d. “*Vocales: Los señores siguientes. El Alcalde de Ontinyent y uno de sus concejales. Un representante de la FETE y las JONS. Presidente de Hombres de Acción Católica. Presidenta de mujeres de Acción Católica. Un padre y madre de familia, vecinos de Ontinyent y miembros numerarios de Acción Católica designados por la Jerarquía. El presidente de la Junta Parroquial, uno de los maestros del Patronato designado por el mismo.*”⁷⁵⁸

La provisió de les places de mestre s’havien de cobrir per nomenament del Patronat sense establir cap procediment especial, això sí que havien de ser mestres nacionals, adquirint la condició de definitiu una volta havia finalitzat el curs i a satisfacció del Patronat. El mestre podia ser destituït per acord del Patronat sempre que pogueren concórrer “*cargos importantes contra la acción pedagógica, religiosa o patriótica del Maestro*”⁷⁵⁹

Aquestes bases, estipulaven que al cap de sis mesos de creada la primera escola protegida s’havia de proposar la creació del reglament interior del Patronat, que malauradament en l’actualitat desconeixem la seua existència. Les activitats extraescolars que s’havien de desenvolupar, havien de ser aprovades també pel patronat. Els compromisos entre l’Ajuntament i la Parròquia es varen concretar en el fet que aquesta

⁷⁵⁷ *Op. Cit.* Cita 757. Certificació del secretari municipal. Amb data 13 de febrer de 1945. Cal tenir en consideració que transcorreguts dos dies des de la petició de l’arxipreste de Santa Maria es prenen tots els acords per a la constitució de l’esmentat patronat. La sessió de la Comissió Gestora Municipal es va celebrar el 12 d’abril de 1945.

⁷⁵⁸ *Ídem.*

⁷⁵⁹ *Ídem.*

última aportaria els locals necessaris per a l'escola mentre que l'Ajuntament es feia càrrec de la casa habitació per al mestre “*sin sujeción a otros módulos que los de la realidad local, ampliándose si aumentan las necesidades familiares de los interesados o bien se les proporcionará vivienda.*”⁷⁶⁰

Les bases deixaven clar quina havia de ser l'aportació de l'Ajuntament adjudicant 1500 pessetes per cada escola protegida que havia d'abonar al Patronat, que a la vegada pagaria als mestres en concepte de gratificació. Per contra el Patronat aportaria a cada escola la mateixa quantitat que podia percebre per al manteniment i neteja de cada escola.

La despesa per a l'adquisició del material corria a parts iguals entre l'Ajuntament i el Patronat menys en aquells casos en què l'escola fora de nova creació, fixant-se que la despesa anava a càrrec de l'Ajuntament.

Els dos últims articles de les bases del Reglament deixaven clar que el Patronat disposava de personalitat jurídica per poder adquirir béns per a ser destinats a la finalitat del mateix Patronat i també per poder rebre donatius. L'onzé i últim article deixava clar i evident la plena sincronia i coincidència amb els sentiments religiosos i patriòtics, exigits en la futura llei de juliol de 1945:

“La labor escolar de las Instituciones del Patronato se distinguirán siempre por su profundo sentido religiosos y patriótico, exigiéndose esta formación y su práctica a los titulares de las escuelas protegidas por el mismo”,⁷⁶¹

A més a més, l'Ajuntament havia de nomenar a un regidor, que en aqueix moment era el mestre Francisco Rosell Pérez que juntament amb l'alcalde Luis Mompó Delgado de Molina eren els únics representants de l'administració pública en aquest patronat.⁷⁶²

⁷⁶⁰ *Ídem.*

⁷⁶¹ *Ídem.* Aquesta llei que serà promulgada uns mesos després, giren al voltant de dos valors fonamentals de l'ensenyament primari. Per una banda prevaldrà l'esperit religiós pel que fa el compliment i obediència dels preceptes de l'església catòlica però també l'estima a la pàtria o el que és el mateix, també obediència a la norma i institucions que configuraven el *Movimiento*. Aquestes dos valors, tot i que havia d'estar present en la quotidianitat escolar, hi havia dues assignatures que, com a mínim ho havien de garantir, és a dir, la Religió i la Formació de l'Espiritu Nacional. DEL POZO ANDRÉS M^a del Mar; RABAZAS ROMERO, Teresa. “Políticas educativas y prácticas escolares: aplicación de la ley de enseñanza primaria de 1945 en las aulas.” *Bordón* 64. 2013, Pàg. 119-133.

⁷⁶² Francisco Rosell Pérez va patir la depurtació que posada en marxa l'administració franquista sent confirmat en el seu càrrec i habilitat per al desenvolupament d'escoles. *Op. Cit.* Cita 738. Annex CII.

El fet de procedir en matèria educativa des de l'àmbit municipal venia clarament dirigit, com deia, per l'alcalde, aleshores, Luis Mompó Delgado de Molina. En setembre de 1941 es va fer ressò de la circular núm. 6 de la Junta Provincial de Primer Ensenyament, facilitant una còpia mecanografiada de l'esmentada circular i que va signar el mateix alcalde. El primer punt de l'esmentada circular exigia que:

*“Se organizaran y celebrarán con la mayor solemnidad posible y con su asistencia oficial, la Fiesta de la Exaltación de la Santa Cruz el día 14 de septiembre, fecha de apertura del curso... Al efecto se celebrará un acto de fe y desagravio al Crucifijo y otro de conmemoración de los Mártires Gloriosos de la Patria y una explicación de todo lo que ello significa.”*⁷⁶³

Amb la celebració d'aquesta festivitat i commemoració en l'inici del curs, certificada fins i tot pel secretari, serà una acció més dirigida a la socialització política dels xiquets i les xiquetes, defensant uns valors i principis sobretot catòlics. A l'acte varen participar tots els mestres de la localitat, amb una missa de comunió a les 8 del matí per a després, des del pati del Grup Escolar Lluís Vives, amb formació, es traslladaren els mestres i alumnes fins a la plaça de l'església on estava ubicada la creu als caiguts on *“el señor cura arcipreste les dio una sentida plática alusiva al acto que se conmemoraba.”*⁷⁶⁴ També feren acte de presència els membres de la Junta Local d'Educació Primari, personalitats de renom, amenitzat l'acte amb la Banda de Música de la FET i las JONS.

Durant el següent curs i d'acord amb escrit presentat pel mateix president de la Junta Inspecció Provincial s'instava a que només iniciat el curs se celebrara la festa de la *“Exaltación de la Santa Cruz y la conmemoración de la VUELTA DEL CRUCIFIJO A LA ESCUELA [sic].”*⁷⁶⁵

El conjunt d'apartats de la circular establien que les corporacions locals havien de garantir que els locals destinats a escoles estigueren en les millors condicions, al mateix temps que els metges escolars havien de fer complir als xiquets les disposicions sanitàries escaients. Mesures higièniques i sanitàries que, per evitar les malalties entre la població

⁷⁶³ A.M.O. Educació 1 Text mecanografiat i signat per l'alcalde amb data 8 de setembre de 1941.

⁷⁶⁴ A.M.O. Educació 1 Certificació del secretari de la Junta Local d'Educació Primària amb data 21 de novembre de 1941.

⁷⁶⁵ A.M.O. Educació 1 Circular enviada a l'alcalde i president de la Junta Municipal d'Educació Primària. Signada pel President Jose Masia Haro amb data 1 de setembre de 1942.

infantil en edat escolar, obligaven que els xiquets anaren a l'escola amb el pèl "*cortado al rape*" i amb la papereta signada pel metge escolar per evitar qualsevol contagi. A les xiquetes, amb unes mesures més permissives, se'ls obligava que tingueren el pèl "*lo más sencillo posible en un estado de absoluta limpieza pues de lo contrario también habrá de cortarlo del mismo modo.*"⁷⁶⁶

L'esmentada circular també exigia la notificació d'incorporació de tots els mestres i les mestres a les respectives escoles, a les que estaven adscrits:

“que el 15 de septiembre de corriente año, fecha en que se inicia el curso escolar, se presentaron a tomar posesión de sus respectivas clases los maestros y maestras que a continuación se relacionan:

D. Santiago Roca Barrut.

D. Victor Mira Tejeiro.

D. Cristóbal Martínez Melina.

D. Jose Tortosa Revert.

D. Jose Maria Laporta Valls.

D. Francisco Rosell Pérez.

D. Jose Maria Alcina Sala.

D^a. Mercedes Ferrandis Pelayo.

D^a. Josefa Esparza Esparza.

D^a. Mercedes Albero Garcia.

D^a. Maria Montés Borredà.

D^a. Purificación Guillem Lizandra.

D. Vicente Sarrión Gimeno.

⁷⁶⁶ A.M.O. Educació-1 Notificació al Centre Parroquial, Hospital de Beneficència i Col·legi de La Pureza de Maria, amb data 24 de setembre de 1940.

D^a. Gloria Simó Luz.

*D. José Muñoz Dalmau*⁷⁶⁷

També feia extensible aquest control als mestres i les mestres de les escoles privades, per tal de controlar a aquells que podien considerar-se desafectes o sancionats “*evitando que nadie en estas condiciones se dedique a la enseñanza.*” El secretari de la Junta Local d’Educació Primària va tornar a emetre altre certificat, afirmant que no hi havia, entre els professors del Centro Parroquial, Col·legi de La Concepción i del Col·legi La Pureza de Maria, cap desafecte al “*Glorioso Movimiento Nacional.*”⁷⁶⁸

Altres punts inserits en la circular feien referència a l’almanac de l’any 1941, on queda palés en el calendari escolar aqueixes commemoracions, pel que feia a l’ensenyament primari.⁷⁶⁹ Igual que es va fer en la circular número 6, de l’almanac se’n fan còpies perquè tots els mestres tingueren coneixement. Revisat el mateix, es deixa clar que no sols hi ha una insistència i inculcació de l’ensenyament de la religió, com recordava la inspectora en la carta enviada a l’alcalde, sinó que impregna un conjunt de commemoracions religioses per a tots els mesos de l’any⁷⁷⁰ Però aquest almanac també inclou commemoracions de la recent Guerra Civil, cada mes hi havia una que recordava, als xiquets i xiquetes, la victòria de l’exèrcit de Franco. A més a més incloïa commemoracions polítiques i festives com la del 18 de Juliol del “*Alzamiento Nacional.*”⁷⁷¹

La resta de previsions que establia la Inspecció Provincial, eren, entre d’altres, el compliment de l’almanac i l’horari escolar, que havia de ser de tres hores de matí i tres de vesprada. S’exigia també tenir cura en la matrícula i assistència dels xiquets i xiquetes, al mateix temps que s’evitarà la presència dels menors al carrer així com la seua participació en actes no aptes per a ells.

Durant el curs 1943-44 la junta deixa palés la manca d’escoles per poder donar resposta a una població infantil en edat escolar obligatòria que estava distribuïda de la

⁷⁶⁷ A.M.O. Educació 1 Certificació del secretari de la Junta d’Educació Primària, amb data 21 de novembre de 1941.

⁷⁶⁸ A.M.O. Educació 1 Certificació amb data 21 de novembre de 1941.

⁷⁶⁹ MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro. *Història de la educació en España. Nacional Catolicismo y educación en la España de posguerra.* Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1990, Pàg. 51.

⁷⁷⁰ A.M.O. Educació-1. Almanaque escolar 1941. *B.O.P.* 24 de gener de 1941.

⁷⁷¹ *Ídem.* Algunes commemoracions bèl·liques foren: *26 de enero toma de Barcelona y Gerona, 21 de febrero reconquista de Teruel, 29 de marzo toma de Valencia.*

següent manera; 1250 xiquets, 1100 xiquetes i 775 pàrvuls. Malauradament el procés d'escolarització es veu afectat altre cop.⁷⁷²

En els següents cursos, tornarem a tenir constància de les recomanacions de la Junta Provincial d'Ensenyament Primari deixant clar quina era la importància que tenia l'ensenyament i educació i el paper dels alcaldes. En aquells moments era més prioritari l'adoctrinament que solucionar la manca d'escoles:

“Próxima la inauguración del curso escolar 1942-43 -cuarto de la Liberación de España, por el esfuerzo y la vida de los mejores bajo la guía del genio del Caudillo- es deber de esta Junta Provincial recordar a los Municipales, y en especial a sus alcaldes presidentes, el valor extraordinario que para la renovación seria de la Patria, en la dirección del Movimiento Nacional Sindicalista tiene la enseñanza y la educación de nuestros hijo.”⁷⁷³

Són un conjunt de mesures que pretenien donar una solució *“a los problemas locales, de modo que cada día se vaya afirmando la realidad, consecuencia del amor, de una más firme formación de nuestros niños para asentar sobre ellos grandeza, la unidad y la libertad de la Patria, hasta elevarla al Imperio y por el imperio hacia Dios.”⁷⁷⁴* Difícil tasca quan encara romanien un bon nombre de xiquets i xiquetes per escolaritzar.

5.3.- UNA MIRADA A LES ESCOLES: ELS QUADERNS DE D. VICTOR MIRA TEJEIRO

La pràctica docent durant aquests primers anys del franquisme a la ciutat d'Ontinyent ens la proporciona el mestre nacional Victor Mirta Tejeiro quan va exercir de mestre durant la II República. Es pot considerar una referència i fet significatiu a l'hora de conèixer com un mestre format durant la II República, aconseguia mantenir la seua plaça en una l'escola d'Ontinyent on va romandre fins al final de la seua carrera professional, generant un conjunt de materials que ens aprofiten en aquest menester.

⁷⁷² A.M.O. Educació 1. Acta de la Junta local de Educació Primària. 1 de maig de 1944.

⁷⁷³ *Op. Cit.* Cita 767. Malauradament, en aquesta circular es fa menció a una memòria al voltant de les actuacions municipals en material escolar durant els últims tres anys.

⁷⁷⁴ *Ídem.*

Durant la Guerra Civil va aconseguir un informe favorable pel company de professió i secretari del consell local de primer ensenyament, el mestre Santiago Roca Barrut. Una volta finalitzada la guerra i encetat el procés de depuració, Victor Mira Tejero va aconseguir un informe, amb les mateixes intencions que el que va emetre el seu company Santiago Roca Barrut, però en aquesta ocasió redactat per Joaquín Buchón Vicens, *Delegado Local del Servicio de Información e Investigación de la Falange Tradicionalista y de las JONS* d'Ontinyent. L'esmentat informe certificava que:

“...D. Víctor Mira Tejeiro... es persona que ha observado siempre una conducta intachable tanto pública como privada. De ideas derechistas antes del Movimiento, mantuvo la misma ideología durante el mismo, incorporándose al ejército rojo cuando fue llamada su quinta, como soldado en Servicio de retaguardia.

Al ser liberada totalmente España se puso enteramente a disposición de las Autoridades Nacionales, actuando dentro del movimiento y aportando su colaboración al partido...”⁷⁷⁵

CARNET PROFESIONAL DE VICTOR MIRA TEJEIRO

Es tracta d'una situació a la qual havia d'afrontar però que la seua trajectòria professional i personal va evitar la repressió sense condicionar la seua tasca professional

⁷⁷⁵ ARXIU JOSÉ MANUEL MIRA VALLS. La certificació té data 16 de desembre de 1941 Va ser confirmat en el càrrec i habilitat per a treballar com a mestre d'escoles. *Op. Cit.* Cita 733. annex LXXVII.

envers els xiquets i xiquetes tant des de l'àmbit de l'ensenyament com de la promoció cultural de la població en general.

Amb aquest nou ordre polític i la nova pedagogia espanyola es va procedir a la realització d'uns cursets en les capitals de província amb l'objecte de saturar als mestres del contingut religiós i patriòtic d'acord amb la “*Gloriosa Cruzada.*” En aquestes circumstàncies Victor Mira va haver de participar en aquests cursets celebrats a València durant els dies 1 i 2 de setembre de 1939.⁷⁷⁶

En setembre de 1939 va ser rehabilitat provisionalment i quatre anys després se'l confirma en el seu càrrec, sense cap sanció per la qual cosa podia continuar exercint de mestre cosa que farà fins a la seua jubilació.⁷⁷⁷ Va haver de fer-se càrrec de l'escola del

⁷⁷⁶ Ídem. El justificant com que va assistir al “Cursillo de Orientación y perfeccionamiento” té data 3 de maig de 1941, signat per la Inspectora Natalia Ballester. El *B.O.E.* de 7 de juliol de 1939 publicava l'ordre de 27 de juny de 1939 “*organizando cursillos de orientación y perfeccionamiento del magisterio.*” L'assistència als cursets era obligatòria per a tots els mestres que tenien en propietat l'escola que havien de regentar, els rehabilitats provisionalment, depurats i interins. S'havien de celebrar de l'1 al 15 de setembre de 1939. La Inspecció Provincial havia de controlar la assistència i les juntes provincials de primer ensenyament de la seua organització. Els continguts dels cursets eren conferències de cultura general, història d'Espanya fent especial referència a la “*Gloriosa Cruzada con orientaciones pedagógicas y filosóficas acerca de nuestros propios valores más representativas en el campo de la Pedagogía.*”

⁷⁷⁷ Ídem. Notificació de la rehabilitació amb data 25 de setembre de 1939 i Certificació de D. Juan Velilla López, cap de la secció administrativa de primer ensenyament de la província de València, amb data 1 d'abril de 1943.

seu company Santiago Roca Barrut que, al ser depurat, no li van permetre exercir la docència a Ontinyent⁷⁷⁸ encara que des de 1940 es va incorporar com a mestre en les Escoles Graduades de Lluís Vives.⁷⁷⁹

Seguint el seu full de serveis, va romandre a Ontinyent exercint la docència entre les escoles de Sant Carles, el Grupo Escolar Lluís Vives, l'Agrupació Escolar Musico Enrique Casanova i el col·legi Carmelo Ripoll.

Centrant-nos en l'ús de les llibretes escolars en la pràctica docent de Victor Mira Tejeiro, durant els primers anys del franquisme amb els quaderns escolars i després durant els anys finals del franquisme, com veurem més endavant, amb les llibretes escolars individuals, poden identificar la pràctica educativa a l'aula. Malauradament, sols s'ha pogut consultar un quadern de rotació corresponent a l'escola unitària número 3 de Victor Mira Tejeiro, durant el curs 1942-43.

Hom pot seguir la normativa educativa publicada abans de finalitzar la Guerra Civil i identificar clarament la finalitat dels quaderns de rotació i quin ús podia fer d'ells per part de la inspecció. Es convertia amb una ferramenta per a l'avaluació de la pràctica docent.⁷⁸⁰

Però abans d'encetar aquesta anàlisi, caldria conèixer quina era la composició de l'escola unitària que estava a càrrec seu. Tal com s'ha dit anteriorment, es va fer càrrec també dels alumnes del mestre Santiago Roca Barrut. Un total de 93 alumnes tenia matriculats Victor Mira Tejeiro durant el curs 1942-1943 agrupats en tres seccions, tots ells xics, amb edats compreses entre els 5 i els 12 anys, sent els xics de 7 anys el grup

⁷⁷⁸ AJMMV. Certificació de l'alcalde amb data 4 de desembre de 1942. Santiago Roca Barrut fou inhabilitat per a càrrecs directius i de confiança durant dos anys i traslladat fora d'Ontinyent. *Op. Cit.* Cita 733, annex CI.

⁷⁷⁹ AJMMV. Certificació de Francisco Rosell Pérez director de la Escola Graduada Lluís Vives. La certificació té data 25 de juny de 1940.

⁷⁸⁰ L'ordre de 20 de gener de 1939 disposava l'ús del "*cuaderno de clase, donde se reflejará la labor diaria del niño, expresión en la medida posible de la que realice el maestro.*" B.O.E. Núm. 27 de 27 de gener de 1939. En la circular del 23 de febrer de 1939 recomanava l'ús en esta ocasió dels quaderns de rotació. L'objecte era "*estimular la obra de los alumnos puede llevarse en cada escuela, con carácter voluntario, por rotación entre los niños, un cuaderno de clase donde se recoja la significación de nuestras fechas gloriosas, la biografía de nuestros héroes y la conmemoración de nuestras principales festividades religiosas.*" B.O.E. Núm. 60 de l'1 de març de 1939. El quaderns de rotació seguint a Maria del Mar de Pozo Andrés fou introduït en Espanya per Félix Martí Alpera on els alumnes deixaven constància de les seues activitats escolars. A vegades eren realitzades les activitats pels alumnes més avançats i tenien clarament assolides l'escriptura o les nocions de càlcul. DE POZO ANDRÉS, Maria del Mar. "El cuaderno de rotación en la cultura española" *,Cuaderno del maestro. Selección del cuaderno de rotación. Escuela de niños n° 2 de Arganda del Rey, Años 1922-1932. Maestro D. Román Aparicio Pérez, Ayuntamiento de Arganda del Rey 2005.*

més nombrós. La secció segona també serà la més gran (Veg. Quadre 67). L'ocupació dels pares era molt diversa, els llauradors i teixidors sumaven un total de 22 en parts iguals, els 6 empleats de banca i xofers, dos procuradors, fusters i fins i tot un mestre nacional que no exercia a Ontinyent.⁷⁸¹

El quadern de rotació, segons el mateix mestre el definia era una llibreta de tots i per a tots, on havien d'escriure els alumnes de cada secció. Ho definia com arxiu dels records i treballs realitzats pels alumnes. En l'argumentari utilitzat en l'exposició de l'ús del quadern de rotació giren al voltant de valors religiosos, patriòtics i d'obediència. Curiosament, en el quadern de rotació que s'ha estudiat, sols hi ha referències religioses en moments i dades destacades i sempre escrites pel mestre; "*Himno a la Inmaculada Concepción. Canóniga de Ontinyent*", una nadala o "*Evangelio del Domingo IV de adviento*"

La resta de continguts de la llibreta es reparteixen entre gramàtica, aritmètica, ciència, geometria i història. En cap moment del quadern de rotació apareix referència alguna a valors propis d'una política educativa plasmada dos anys després amb la llei de 1945.

La majoria dels alumnes que participaven tenien entre 9 i 12 anys, n'eren huit i pertanyien a la secció primera. Sols un era de la secció tercera, amb 7 anys i la resta, fins a completar els 13 alumnes, de la secció segona. En dues ocasions també ho va fer el professor. Podien participar dos alumnes, mentre un escrivia, l'altre s'encarregava dels dibuixos com va ser el cas de l'activitat realitzada al voltant de la Commemoració de Sant Antoni Abad, on l'alumne Eduardo Bernabeu Galbis va realitzar el text mentre que del dibuix es va encarregar Jorge Soler Reig.⁷⁸²

També es pot observar que participaven diferents xiquets però no tots amb el mateix nivell de competència, la qual cosa ens fa pensar que aquesta ferramenta didàctica no la va utilitzar com a projecció cap a fora, sobretot amb les visites d'inspecció.

Durant aquests anys de reconstrucció de l'escola ontinyentina, el mestre de l'escola rural d'El Pla no va deixar passar l'oportunitat a l'hora de reclamar les necessitats

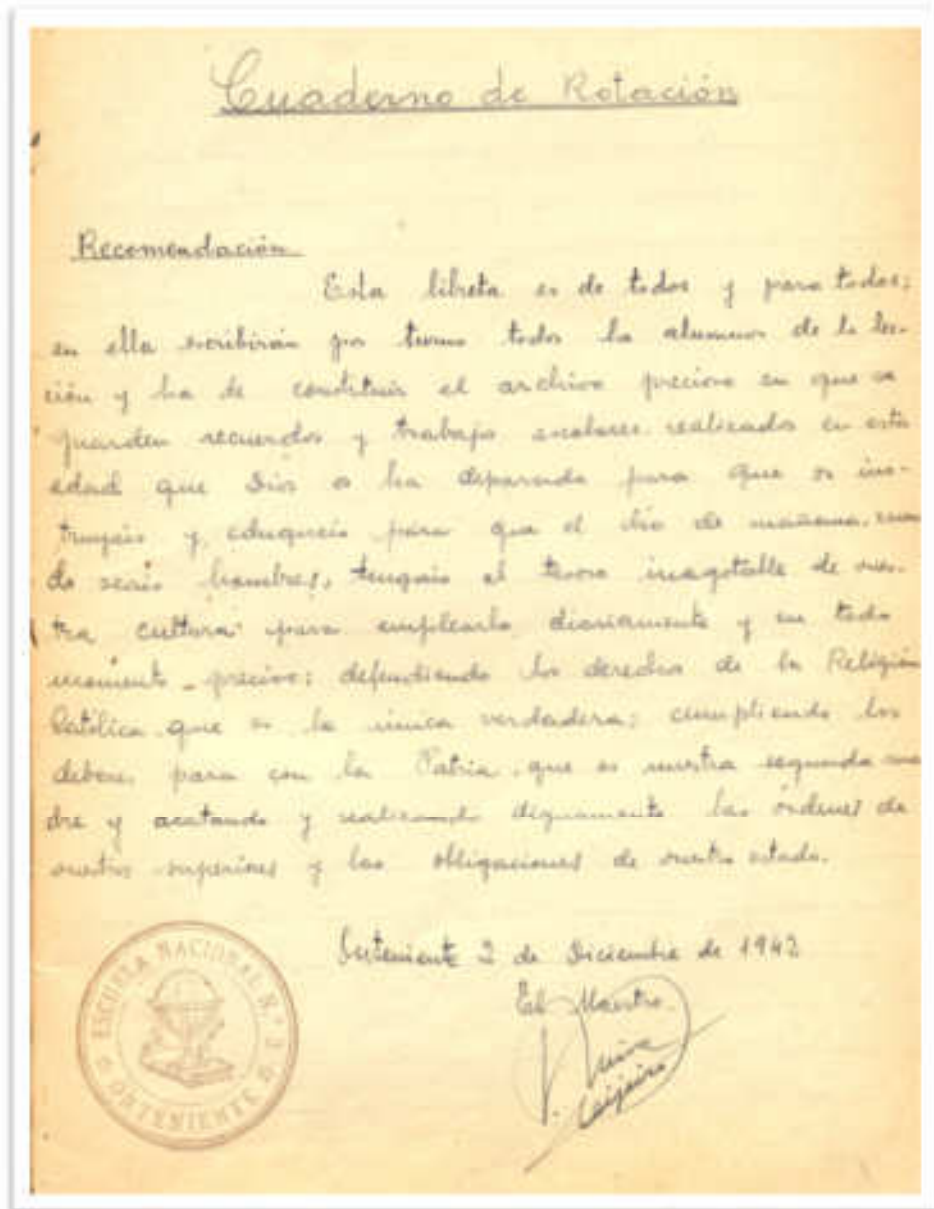
⁷⁸¹ És el fill de Juan Bru Boluda que exercia a Montesa. Va ser separat definitivament del servei o inhabilitació per a exercir en cap escola. Les causes eren sindicals, sembla que estava afiliat a la FETE. *Op. Cit.* Cita 733, annex XX.

⁷⁸² La data de l'activitat de la llibreta de rotació és del 18 de gener de 1943, un dia després de la festivitat.

de la seua escola, que uns anys abans ho va intentar i no ho va aconseguir. En abril de 1946, coneixedor que l'Ajuntament estava gestionant la construcció, per part d'un fuster local, de les taules per a mestres i dels pupitres per als alumnes, va demanar que construïren per a la seua escola sols una taula per al mestre i 4 taules de dues persones.

El mestre de l'escola rural d'El Pla, José Muñoz, tenia una matrícula de 74 alumnes amb una assistència mitjana de 60 alumnes els quals estaven asseguts en les 16 taules dobles, els 2 bancs adossats a la paret de l'escola i la resta, fins a 12, que feien servir els bancs de l'ermita. La taula del mestre també estava inservible. En aquesta ocasió, l'Ajuntament va encomanar al fuster Bautista Barberà Dòria la construcció de dues taules de sis places i la taula per al mestre, amb les mateixes característiques que les que es varen construir per a les escoles de Sant Carles.⁷⁸³ Sis anys va haver d'esperar el mestre José Muñoz Dalmau per poder aconseguir allò que va demanar i en el seu moment va ocasionar una desaprovació i amenaça per part de l'alcalde.

⁷⁸³ A.M.O. Exp.6/1946.

PRIMERA FULLA DEL QUADERN DE ROTACIÓ DE L'ESCOLA DE D. VICTOR.

2 DE DISEMBRE DE 1942.

5.4.-CENTRES PRIVATS PER RESOLDRE LA MANCA D'ESCOLES

La recollida de deses escolars serà, com s'ha observat, una pràctica comuna en les responsabilitats educatives en l'àmbit municipal per justificar la necessitat de places escolars sense una correlació directa amb les demandes a entitats superiors per tal d'exigir la construcció de nous espais escolars, tot i que a la volta era una exigència. La iniciativa municipal desenvoluparà d'una política escolar utilitzant els recursos escolars privats existents a la ciutat d'Ontinyent. Serà una pràctica comuna que romandrà activa fins a 1964, moment en què es construirà el primer col·legi públic a la ciutat d'Ontinyent, l'Agrupació Escolar Rafael Juan Vidal, al barri de Sant Rafael, després d'haver construït el Grup Escolar Joaquín Costa, aleshores Lluís Vives.

Les dades de caràcter general (Veg. Quadre 65) posen de manifest l'elevat nombre d'alumnes sense escolaritzar amb una xifra que se situa en el 43,1% enfront d'un 58,6% de xiquets i xiquetes que estaven escolaritzats. La gran quantitat de xiquets i xiquetes sense escolaritzar, sense cap dubte afectarà el nivell d'analfabetisme d'una ciutat que continuarà durant molts anys utilitzant mà d'obra infantil en la indústria tèxtil, que va prenent cos.

Ontinyent durant aquesta dècada, està patint, com la resta d'indrets de l'estat espanyol, els efectes dels tres anys de Guerra Civil. L'economia ontinyentina ja dona indicis clars d'una activitat industrial abandonant-se l'activitat agrícola però mantenint una particularitat comuna: la presència del treball infantil. Des de sempre el treball infantil ha anat repetint-se durant tots els anys que s'han estudiat, i com déiem, continuarà pràcticament fins als anys de la transició política. El treball infantil formava part de les estratègies que qualsevol unitat familiar desenvolupava a l'hora de garantir la supervivència, al mateix temps que les autoritats, en aquest cas locals, ben poc faran per evitar-ho.

La Junta Local d'Educació Primària, reunida en octubre de 1943 planteja la necessitat de realitzar un cens escolar que després es compararia amb les dades facilitades per les escoles amb l'objecte d'identificar aquells xiquets i xiquetes que amb edat escolar no estaven matriculats. També es va acordar el que es fera un ban on s'apercebia als pares dels xiquets i xiquetes que no estaven escolaritzats que podien ser multats.⁷⁸⁴ En

⁷⁸⁴ A.M.O.- Educació-1 Junta Local de Educación Primaria, 9 d'octubre de 1943.

novembre del mateix anys, la Junta Local d'Ensenyament Primari torna a plantejar aquest problema, però en aquesta ocasió centrant-se no sols en els alumnes que no estan matriculats sinó també en aquells que no justifiquen la seua falta d'assistència.⁷⁸⁵

Sis anys després, a les actes de la junta local d'Educació primària es torna a posar de manifest aquest problema no resolt:

*“D. Jose Laporta pide la palabra para manifestar que en el Grupo Escolar Luis Vives ha aumentado notablemente la matrícula de los niños a las escuelas por la circunstancia de haber disminuido el trabajo en las fábricas, siendo de lamentar que no persista esta asistencia en todo momento.”*⁷⁸⁶

Es tracta d'una realitat que formarà part de la societat ontinyentina i que difícilment es podrà resoldre sobretot per la manca d'una política educativa desenvolupada pel Ministeri d'Educació Nacional centrada en la construcció d'edificis escolars que tindrà el seu reflex en l'àmbit local.

Durant l'any 1947 es duran a terme un conjunt de tràmits per diferents entitats, totes elles religioses, que es dedicaven a l'ensenyament primari, fent referència a l'ordre de 13 de novembre de 1945 per tal de regularitzar la seua situació.⁷⁸⁷

Una d'elles serà la que durant el període de la II República ja venia funcionant i que tenia per nom “*Escuela Activa.*” Durant els anys 1940 continuarà mantenint el nom inicial però afegint “*Escuela Parroquial Activa.*” Està escola, tal com apunta la instància per iniciar el procés de legalització, venia funcionant des de l'1 d'octubre de 1928 com escola parroquial de primer ensenyament, ubicada en l'edifici del Centro Parroquial d'Acció Catòlica.⁷⁸⁸

L'activitat escolar es va adaptar a les noves polítiques educatives del règim franquista tot i que mantenint el nom d'Escola Activa, seguint un reglament pedagògic d'acord amb “*la pedagogía católica trazada por los últimos pontífices. La enseñanza que*

⁷⁸⁵ A.M.O.- Educació-1 Junta Local de Educación Primaria, 3 de noviembre de 1943.

⁷⁸⁶ AJMMV. Ple de la Junta Municipal d'Ensenyament de Primària, 1 de febrer de 1949.

⁷⁸⁷ Orden de 13 de noviembre de 1945 sobre la tramitación de expedientes de escuelas privadas. *B.O.E.* Núm. 347 de 13 de diciembre de 1945.

⁷⁸⁸ A.M.O. Educació 1931-48. Exp. 13/1947. Instància demanant la legalització de l'Escola Activa Parroquial amb data 30 de novembre de 1946.

en ella se sigue es el sistema cíclico gradual y tiene como pilares básicos las dos ideas madre de Dios y Patria”⁷⁸⁹

Els continguts o assignatures que s’impartien eren els següents:

“Els continguts o assignatures que s’impartien eren els següents:

1. *“Formación Espiritual: Doctrina Cristiana y Moral. Derecho y urbanidad. Historia Sagrada. Historia de la Iglesia. Catecismo y Santo Evangelio.*
2. *Religión y Patria: Lecciones ocasionales conmemorativas y de actualidad, religiosas y patrióticas.*
3. *Cálculo, medida y forma; Aritmética. Problemas. Geometría. Trabajo Manual. Dibujo geométrico y artístico.*
4. *Conocimiento de la Humanidad: Geografía física, astronómica y humana. Economía. Historia y tradición de España. Civilización y progreso. Actualidad histórica.*
5. *Conocimiento de la Naturaleza; ciencias fisicoquímicas. Historia natural. Fisiología e Higiene.*
6. *Lengua Española: Gramática. Lectura elemental.*”⁷⁹⁰

A partir d’aquests sis bloc de continguts i utilitzant el sistema cíclic, tal com indicava el reglament pedagògic, s’adaptava a les característiques de l’infant, és a dir, “*poner los conocimientos al nivel y alcance de la mentalidad infantil*”⁷⁹¹ Tal vegada, el contacte amb la natura i l’ús del mètode intuïtiu fora la principal novetat que s’inclou en aquesta escola parroquial denominada activa, encara que també utilitzava els mètodes analítics i sintètics. Tal com venia utilitzant-se en les velles actes d’inspecció del segle XIX, al reglament de l’Escola Activa s’introduïa l’ús dels premis i càstigs els quals sense identificar-los, hom pot esbrinar de quina naturalesa eren quan la pretensió era “*la formación de verdaderos caracteres; se aspira a formar apóstoles de la de Cristo y españoles enteros.*”⁷⁹²

⁷⁸⁹ A.M.O. Educació 1931-49. Exp. 12/1947. Reglamento Pedagógico y administrativo de la Escuela Parroquial Activa de Ontinyent.

⁷⁹⁰ *Ídem.*

⁷⁹¹ *Ídem.*

⁷⁹² *Ídem.*

CASA LA PRIMAVERA,

ENFRONT DEL BALNEARI I ACTUAL COL·LEGI LA PUREZA DE MARIA

Els alumnes estaven classificats per edats i nivells de coneixements. El mestre utilitzava el quadern de preparació de les lliçons i els alumnes el diari de classe que cada alumne confeccionava.⁷⁹³

És una escola privada que es mantenia gràcies a les aportacions dels socis protectors del Centre Parroquial de Acció Catòlica i l'almoïna d'alguns alumnes, destinada a la compra de material pedagògic. Segons el reglament, disposava de material suficient però que *“no siendo menos importante el material que los niños preparan o toman de la propia naturaleza”*, la qual cosa ens fa pensar que Andrés Úbeda Garcia, mestre de l'esmentada escola activa parroquial i el director Francisco Martínez Ortiz, arxipreste de Santa Maria estaven més a prop d'una concepció educativa tradicional, d'acord amb allò que venia desenvolupant des de les Escoles Ave Maria del Padre Manjón, referent per a les autoritats educatives franquistes.

L'Escola Activa Parroquial disposava d'una matrícula de 63 alumnes distribuïts de la següent manera: 35 a càrrec del director Francisco Martínez Ortiz i 35 a càrrec de

⁷⁹³ Ídem

Andrés Úbeda Garcia. Es tractava d'una escola d'ensenyament primari, graduada amb un horari distribuït en dues sessions diàries, la de matí de 9 a 12 hores i la de vesprada de 15 a 17 hores.⁷⁹⁴

L'edifici, segons la certificació de l'alcalde, reunia les condicions de capacitat, higiene i seguretat. Estava situat en la planta baixa del Centre Parroquial de Acció Catòlica quedant les dues aules als laterals del passadís d'accés del saló d'actes. Hi havia un gran pati on estaven els retretes per als xiquets.⁷⁹⁵

Aquesta iniciativa escolar va rebre el suport de la Junta Municipal d'Ensenyament Primari considerant que tant el director com el mestre presentaven una conducta pública, privada i professional immillorable. Les certificacions de l'alcaldia deixaven constància que Andrés Úbeda Garcia era "*persona de inmejorables antecedentes políticos y sociales, estando considerado como adicto al Glorioso Movimiento Nacional y socialmente de gran honradez y apreciado por todos sus vecinos.*"⁷⁹⁶

L'any 1948 altre centre escolar ubicat en l'Ermita de Morera fou autoritzat per a com escola per a l'ensenyament primari no oficial per a xiquets, durant un any. El mateix va succeir per al denominat Escola de les Aigües. L'edifici de l'escola estava ubicat en la partida de la Solana- Assegador i casa anomenada La Primavera, a càrrec de Carmen Selmas Miquel. Es tractava d'una escola mixta, subvencionada per l'Ajuntament, ubicada prop del Balneari de la Salut on també hi havia casa per al mestre. L'horari d'entrada era a les 9 del matí fins les 12 hores, i de vesprada, des de les 15 hores fins a les 17 hores. Al matí, tant les xiquetes com els xiquets realitzaven les mateixes activitats; de 9 a 10 lectura; de 10 a 11 deures i dictat, un quart d'hora d'esplai per a tornar a classe fins a les 12 hores, on es desenvolupaven les assignatures del dia. A la vesprada, les xiquetes feien labor i els xiquets, lectura i escriptura. Les assignatures del dia eren:

Dilluns: Catecisme, història sagrada i Taula de multiplicar.

Dimarts: Catecisme, Aritmètica, Taula de multiplicar.

Dimecres: Catecisme, Gramàtica, Taula de Multiplicar..

⁷⁹⁴ Ídem.

⁷⁹⁵ Segons plànol de l'edifici corresponent a les dues aules per a xiquets que s'uneix en l'expedient de creació de l'escola. Les primeres gestions realitzades per a legalitzar l'escola van obtenir algunes objeccions de caràcter administratiu.

⁷⁹⁶ Op. Cit. Cita 793.

Dijous: Catecisme, Geografia, Història d'España.

Divendres; Catecisme, Urbanitat.

Dissabte: Catecisme, Gramàtica, explicació del Sant Evangeli.⁷⁹⁷

Altra escola que es va intentar posar en funcionament però que sembla no va ser una realitat, era una tercera escola rural mixta ubicada en la Finca La Llomandilla, que, segons els plànols, estava ubicada en l'oratori de la mateixa finca agrícola.⁷⁹⁸

5.5.- “CON LAS ESCUELAS PRIMARIAS HOY EXISTENTES, NO BASTA A CUBRIR LAS NECESIDADES.” 1950

Ontinyent serà una de les ciutats on l'augment de la població vindrà motivat per l'arribada de treballadors d'altres zones de l'estat espanyol que s'establiran en terres ontinyentines a la recerca d'estabilitat econòmica. Amb aquest comportament demogràfic no hi ha un correlat en infraestructures educatives ni augment de places escolars per poder donar resposta a una població en edat escolar que no podrà assistir a l'escola.

Si des dels inicis d'este estudi és una constant la manca d'espais escolars, durant els anys de l'aïllament internacionals seran una evidència que romandrà vigent fins la Transició democràtica.

Aleshores, el Ministre d'Educació Nacional, Joaquín Ruiz Jiménez⁷⁹⁹, enceta un conjunt d'accions i mesures per generar un Pla de Cultura General que segons la carta que signa Manuel Fraga Iribarne⁸⁰⁰ i dirigida a l'alcalde, posa de manifest la importància de conèixer quines eren les necessitats, en matèria educativa, a Ontinyent i que, amb el corresponent expedient administratiu, es podien resoldre aqueixes mancances.

⁷⁹⁷ *Ídem.*

⁷⁹⁸ *Ídem.* La Finca Llomandilla està situada en la carretera Fontanars-Pou Clar, al quilòmetre 10.

⁷⁹⁹ Joaquín Ruiz Jiménez Cortés, fou Ministre d'Educació entre 1951 i 1956. Va visitar la ciutat d'Ontinyent en 1954 amb motiu de la Coronació de la Puríssima, aprofitant l'ocasió per visitar el Col·legi dels Pares Franciscans. Aleluya. La publicació no té data però fa referència a l'esmentat acte religiós que es va celebrar el 24 de maig de 1954. La visita queda reflectida de manera gràfica en diferents publicacions com ho són; AGULLÓ PASCUAL, Benjamin. *Colegio de La Concepción. Centenario. 1945-1994*. Ontinyent: PP Franciscanos de Ontinyent 1994.

⁸⁰⁰ En aquest temps era Secretari General Tècnic del Ministeri d'Educació Nacional.

El conjunt de dades que aporta el qüestionari dibuixa una societat en la qual hi ha més de 150 fàbriques entre tèxtil, fusta, paper, etc. Aquesta indústria emergent absorbia 4.000 treballadors, els quals tenien 2.400 fills entre els 3 i 14 anys i 800 entre els 14 i 25 anys. Els analfabets, entre els 14 i 50 anys, sumaven un total de 500.⁸⁰¹

Les mateixes consideracions va reflectir el qüestionari de les explotacions agrícoles. Tot i que no indica les característiques de l'explotació agrícola, apunta que hi havia 2.000 treballadors destinats a aquesta activitat productiva, pertanyents a famílies que tenien 1200 xiquets compresos entre els 3 i 14 anys i 400 entre els 14 i 25. Els obrers que no sabien llegir i que es dedicaven a les activitats agrícoles eren 200.

Però les dades constaten que un total de 400 famílies amb 1800 familiars s'establiren a Ontinyent formant part del cens de població de 1950. Els fills de les famílies que tenien entre 3 i 6 anys era de 250, mentre els que tenien entre 6 i 14 era de 400, no havent-hi cap de 14 anys que estiguera treballant o estudiant⁸⁰² Com veurem més endavant, aquesta afirmació, que se'n desprén de l'esmentat qüestionari, no s'ajustarà a la realitat.

⁸⁰¹ A.M.O. Expedients de Secretaria. Exp.1/1955. Hom pot deduir que les dades que s'aporta en el qüestionari són aproximatives, en utilitzar xifres que fan pensar que és una estimació.

⁸⁰² Ídem.

IMATGE AÈRIA D'ONTINYENT ON S'IDENTIFICA, AMB CLAREDAT, EL GRUP ESCOLAR LLUÍS VIVES. DÈCADA DELS ANYS 1950.

En el cens de 1950, a Ontinyent hi havia una 14,93% de la població analfabeta, sent els homes els que menys analfabetisme presentaven amb un 8,89% enfront del 20,41% en les dones. L'escolarització en estudis primaris era de 1241 xiquets i 1240 xiquetes. Dels que no estudiaven, entenen que eren els majors de 14 anys i menors de 6 sumant, un total de 10618 persones. La resta, que realitzaven estudis mitjans i superiors, eren 90 homes i 10 dones en referència als estudis mitjans, i sols 10 homes realitzaven estudis universitaris.⁸⁰³

Les necessitats escolars eren evidents per a una ciutat que pretenia, en matèria educativa, construir una escola de pàrvuls i un centre d'ensenyament laboral. Sense identificar quines eren, hi havia 4 centres que estaven sostinguts per societats, fàbriques o altres entitats, les quals es dedicaven a l'ensenyament primari. També inclou 2 acadèmies particulars i 10 escoles d'ensenyament primari, sense comptar les nacionals regentades per 10 mestres. A la pregunta respecte de les escoles que s'estimaven necessàries, la resposta va ser de 15, a banda de les existents.

El qüestionari continuava responent-se amb dades absolutes dels xiquets que estaven sense escolaritzar, és a dir, 1000. Amb una estimació feta per a deu anys, es considerava que la població podia incrementar-se en 3500 habitants.⁸⁰⁴

L'Ajuntament no tenia previst adaptar, reconstruir o ampliar cap edifici escolar al mateix temps que tampoc ampliar o crear cap institució com colònies, menjadors, robers o qualsevol altre que tinguera benefici social i escolar. Les úniques obres que havia realitzat eren la remodelació del Grup Escolar Lluís Vives i el de Sant Carles en 1941 Els imports que va rebre des del ministeri d'Educació nacional va ser 78.960 pessetes per a poder dur-se endavant la remodelació de les escoles de Sant Carles.

Sembla que el projecte insígnia era la creació d'un institut laboral tot i que també es volia resoldre la manca d'escoles destinades a l'ensenyament primari. Les observacions que queden plasmades en el qüestionari evidencien la manca de recursos i d'una imperiosa necessitat de dotar a la ciutat d'escoles:

⁸⁰³ I.N.E. Cens de 1950.

⁸⁰⁴ *Ídem*. Comparant les dades d'increment de la població d'acord amb el que aporta l'INE, en 1950 la ciutat d'Ontinyent tenia una població de 14.689 habitants, 10 anys més tard la població va arribar als 18.787 habitants.

“Es realmente agobiante que el problema de la falta de escuelas plantea en esta Ciudad, llegándose al extremo de no poderse exigir el cumplimiento de la obligación de asistencia a las escuelas por falta de ellas... el número de niños que no pueden recibir enseñanza es de 1000 por lo que se precisan 15 escuelas, distribuidas de la siguiente manera; 1 de niñas, 1 de párvulos en el barrio de San Rafael, de nueva creación. Y dos grupos completos de 6 secciones, con una sección de párvulos niños y otra sección de párvulos niñas, para la demarcación de la nueva parroquia de San José.

Esta población está experimentado un incremento de población grande, calculado en 350 habitantes por año, siendo su característica el de ser una población eminentemente industrial. Con las escuelas Primarias hoy existentes, no basta a cubrir las necesidades. El ayuntamiento carece por completo de disponibilidades para solucionar estos problemas, siendo su situación económica precaria”⁸⁰⁵

Realment l'informe és concloent a l'hora de posar en evidència una realitat que venia arrossegant-se des de 1941 En aquest moment ja està parlant-se de nous espais escolar en el barri de Sant Rafael que prendrà identitat en 1964, nou anys després d'aquest qüestionari. La mateixa consideració cal fer del barri de Sant Josep, destí de molts immigrants, on caldrà una nova escola, en aquest cas creant-se les escoles parroquials de Sant Josep, de les que s'ocuparen més endavant.

Davant aquesta manca de centres i una política estatal de suport a aquelles entitats privades que encetaven iniciatives envers la creació d'escoles d'ensenyament primari, veurem com el Col·legi de La Concepción, serà una mostra del que estem dient.

En 1954, quan es va crear una escola de pàrvuls d'acord amb el decret de 9 d'abril de 1945 al voltant de la creació dels patronats escolars de primer ensenyament, fent-se servir també la Llei de 22 de desembre de 1953 en el moment d'utilitzar el règim de cooperació social en la creació de centres d'ensenyament primari. El ministre d'Educació Nacional signarà l'ordre de creació de l'escola de pàrvuls, que estaria regentada per la

⁸⁰⁵ *Ídem.* Pel que fa a l'Institut Laboral, en el qüestionari s'indica que s'havia sol·licitat la creació d'un institut Laboral de Modalitat Industrial i Minera. Aquesta petició va ser enviada el 14 de juny de 1955 al Governador Civil, president del *Patronato Provincial de Enseñanza Laboral*. L'expedient de l'esmentat institut estava pendent que l'Ajuntament oferirà els terrenys necessaris per a la seua construcció.

Orden Tercera Penitencia d'Ontinyent, en el mateix any en què visitarà la ciutat. L'ordre estipulava que s'havien de justificar la idoneïtat dels locals, que el Consell de Patronat escolar es feia càrrec de la casa habitació o de la seua indemnització però sobretot responia als interessos de l'ensenyament de la ciutat, tal com exigia la normativa vigent⁸⁰⁶

Altra qüestió a destacar i que va tenir la seua repercussió amb l'escola va ser el Pacte de Madrid, quan en setembre de 1953 es signa uns acords entre Estat Units d'Amèrica i l'estat espanyol, després, també, de la signatura del nou concordat amb el Vaticà. La finalitat última era aconseguir per part del General Franco un reconeixement internacional, que des de la fi de la Guerra Civil, no havia tingut. Aquesta ajuda americana suposarà la materialització d'acords entre els governs, al mateix temps que un conjunt d'actuacions que tindran un reflex en la vida escolar de tot l'estat espanyol i ,per tant a la vida escolar ontinyentina.

En 1956, des de l'Ajuntament es coordina tota aquesta acció destinada a la compra del material per tal de subministrar tant la llet com la mantega als escolars a Ontinyent. El material que es va adquirir, per part de l'Ajuntament, es va repartir entre aquests cinc centres escolars:

- Grup Escolar Lluís Vives, xiquets.
- Grup Escolar Lluís Vives xiquetes.
- Escoles de Sant Carles, xiquets.
- Escoles de Sant Carles, xiquetes.
- Centre Parroquial de Santa Maria.

També es va repartir material a les escoles d'El Pla i a les escoles del Patronat de la Juventut Obrera, dels PP. Franciscans.⁸⁰⁷

Tal com anava avançant la dècada dels anys 1950 es perdia, a poc a poc, aqueixa postguerra caracteritzada pels dies famolencs, encetant-se altre projecte a iniciativa del

⁸⁰⁶ B.O.E. del 16 d'octubre de 1954. Ordre de 27 de setembre de 1954 por la que se crea una Escuela de párvulos en Onteniente (Valencia).

⁸⁰⁷ A.M.O. Expedientes de secretaria 55/1956. Material y menaje de cocina adquiridos para el suministro a los escolares de la leche en polvo y mantequilla suministrados por la Ayuda americana. El material que es va adquirir estava format per "5 ollas tipo marmita con tapa triple fuerte, 45 cm. 68 litros, 23 cafeteras pavas aluminio doble fuerte de 5 litros, 2 ollas de aluminio tipo marmita de 28, cm., 1 olla Ídem. de 26 cm., 1 olla Ídem. de 24 cm., 4 cazos aluminio mango fuerte de baquelita de 18 cm., 5 hornillos de petróleo marca Patric, 5 trébedes de hierro redondas de tres patas, 5 batidores de alambre de 30 cm, 6 coladores de 12 cm, (media bola), 1 juego de pesas de metal con zócalo de 1 kg a 1g., 1 pieza de 2 kg de hierro fundido.[sic]"

mateix ajuntament consistent en la creació d'una altra escola per a pàrvuls, en aquesta ocasió destinada al Grup escolar Lluís Vives, posant-se en funcionament en 1956 i amb una capacitat per a 32 xiquets.⁸⁰⁸

Però, com veurem tot seguit, la manca de centres i l'oferta escolar continuarà sent un problema per a una ciutat que ja podríem considerar que era industrial, mantenint-se certa activitat agrícola que en la majoria dels casos tindrà un caràcter familiar.

⁸⁰⁸ A.M.O. Expedientes de secretaria. 9/1956. El material que es va comprar per un valor de 8870'40 pessetes constava de: "1 sillón profesor mod.9, 1 silla visita Mod. 11, 1 mesa escribanía Mod 13, 5 armarios librería Mod 6., 8 mesas esc. 4 pl. Mod. 40 pav. 50 sillas esc. Refor. Mo. 20." El material va estar servit per l'empresa Federico Giner, de Tavernes de la Valldigna.

6.- NOVA RACIONALITAT EDUCATIVA

6.1- CAP A LA LLEI GENERAL D'EDUCACIÓ

Són els anys dels plans de desenvolupament econòmic i social que afectaran l'educació. Hi ha una necessitat escolar que havien d'atendre a un doble objectiu: el social i l'econòmic. S'havia de donar resposta al requeriment d'una mà d'obra qualificada, sobretot en un moment en què, per llei, l'ensenyament era obligatori fins als 14 anys⁸⁰⁹

La pretensió era desenvolupar un conjunt d'accions destinades a millorar l'ensenyament primari que es caracteritza per:

- *Falta de aulas.*
- *La escolaridad obligatoria es la más reducida de Europa y una de las más bajas del mundo.*
- *Dispersión rural, que produce la existencia de 43.000 escuelas de maestros únicos, lo que implica un bajo nivel de la enseñanza impartida.*
- *Escasa retribución del Magisterio Nacional.*
- *Insuficiencia de material pedagógico.”⁸¹⁰*

Passen els anys i les circumstàncies són les mateixes, el mateix ministeri reconeix la manca de dades oficials i d'informació que, atenent a diferents criteris, crea confusió en el moment de concretar la quantitat de xiquets i xiquetes escolaritzats com la quantitat d'escoles que mancaven. El mateix ministeri considerava que no hi havia un criteri clar a l'hora d'establir el còmput de població afectant per tant a la concreció de places escolares

⁸⁰⁹ “La enseñanza en el Plan de desarrollo económico y social. (años 1964-1967)” *Enseñanza media*. [Madrid] núm. 137, 1964; Pàg. 307-322. Llei27/1964 de 29 de abril sobre ampliación del periodo de escolarización obligatorio hasta los catorce años. *B.O.E.* Núm. 107 de 4 de mayo de 1964.

⁸¹⁰ *Íbid.* Pàg. 308.

que mancaven. A vegades es contempla el rang d'edat entre els 0 a 14 anys, en altres ocasions s'utilitzava el tram d'edats compreses entre els 6 a 13 anys o s'obliden dels alumnes entre els 10 i 13 anys que pertanyent a l'ensenyament primari incloent-los en l'ensenyament mitjà⁸¹¹ Tot i que el ministeri qüestiona les dades, la xifra de xiquets sense escolaritzar segons la premsa del moment era de dos milions, a més a més de manca d'escoles, salaris insuficients dels mestres i una política educativa que en paraules del, aleshores, president del Sindicat Nacional d'Ensenyament Primari, Carlos Iglesias Selgas reconeixia que “*en los últimos treinta años se ha descuidado mucho la enseñanza*”, declaracions que venien a confirmar queixes despreocupació per part de l'Estat que sorgirà del cop d'estat de 1936⁸¹²

La ciutat d'Ontinyent durant la dècada dels anys 1960 tenia una població de 18.737 persones amb un índex d'alfabetitzades del 71,4% i amb un 12,30% d'ontinyentins considerats analfabets. Els homes que sabien llegir i escriure superaven en un 1,5% a les dones, mentre que la diferència era prou més elevada respecte de les dones que no sabien llegir i escriure que doblaven en molt als homes⁸¹³

A diferència de l'elevat índex d'analfabetisme en la població femenina, el nombre de dones amb estudis primaris finalitzats superava als dels homes. La resta d'ontinyentins que havien finalitzats estudis professionals mitjans i superiors superaven a les dones, equiparant-se únicament en l'ensenyament mitjà professional. Respecte de l'ensenyament universitari sols 76 ontinyentins tenien estudis universitaris dels quals sols 8 eren dones. Durant el mateix any la matrícula dels alumnes que estaven fent primària era de 2.887, sent la xifra dels homes superior a les de les dones en 87 alumnes.

La realitat escolar ontinyentina s'ajustarà perfectament a la descrita tant pel mateix Ministeri d'Educació Nacional com per l'aportada per Joaquín Ventelló amb la diferència que a Ontinyent la presència de l'escola rural era escassa. Estem parlant de l'escola del Pla i la de Morera, que desapareixeran en una ciutat que es convertirà durant

⁸¹¹ “*El déficit de puestos escolares en la enseñanza primaria.*” *Revista de Educación*, [Madrid] Núm. 201, 1969, Pàg. 58-59.

⁸¹² VENTALLÓ I VERGÉS, Joaquín. “El pavoroso problema de la enseñanza primaria en España.” Destino, [Barcelona] any XXXII, Núm. 1634, 25 de gener de 1969, pàgs.30-32. Segons apunta Joaquín Ventallo les xifres que s'utilitzaven per tal de justificar la manca d'escoles era molt distinta segons qui l'utilitzava fins al punt que calia construir 25 escoles a la setmana per cobrir la manca d'1.009.167 sense escolaritzar o duplicaven la xifra quan eren 2.050.077 els xiquets sense escola la qual cosa calia construir 50 escoles setmanals per poder escolaritzar a tots els alumnes en edat escolar.

⁸¹³ I.N.E. Clasificación de los habitantes por Instrucción y Estudios, 1960. Dades d'elaboració pròpia a partir de l'INE.

els anys 1960 en un referent important en la producció del tèxtil. Tanmateix l'ensenyament primari ontinyentí es veurà en situació de clar desavantatge enfront del privat i en mans de l'església que coparà, pràcticament, tota l'oferta escolar ontinyentina.

L'any 1963 són cinc els edificis destinats a escoles públiques, els quals tots són de propietat municipal. Seguint la relació, aquestes són les escoles que es nomenen:

- *Escuelas de San Carlos.*
- *Ermita y Escuela del Pla.*
- *Grupo Escolar Luis Vives.*
- *Ermita y Escuela de Morera*
- *Escuelas Junto al Cementerio Viejo.*⁸¹⁴

Apropar-nos un poc més a la realitat escolar d'Ontinyent, diferents fonts documentals ens permetran desenvolupar una anàlisi interpretativa de la política municipal en l'àmbit educatiu i escolar, que intenta seguir, fil per randa, allò que marca la política educativa estatal. S'evidencien algunes puntades en la construcció d'un nou teixit educatiu d'acord amb un discurs pedagògic i de compromís que va fent acte de presència, per part d'alguns mestres. Es tracta, doncs, del moviment de renovació pedagògica que arribarà a la seua màxima activitat tant a Ontinyent com a la resta de la comarca durant els anys 1980. Són un grup format per mestres que durant aquesta dècada començaran la seua tasca docent a diferents escoles públiques d'Ontinyent.⁸¹⁵

L'increment de població en edat escolar juntament amb una evident manca de recursos escolars i econòmics amb canvi social palés, serà la principal causa per la qual, en l'àmbit de l'educació, es posarà de manifest la resistència a la transició, sobretot per part d'aquells sectors que defensen una educació tradicional, en mans de l'església. La Llei Villar Palasí ampliarà l'edat d'escolarització al mateix temps que una nova organització, estructura i metodologia diferent de l'existent fins al moment. S'havia de

⁸¹⁴ A.M.O. Expedients de secretaria. 82/1963. *Datos sobre edificaciones escolares pedidas por la Sección del Patrimonio del estado, de la delegación de Hacienda.* La referència de "*Las Escuelas junto al antiguo cementerio*", fan referència a l'escola Rafael Juan Vidal. En aqueix moment el preu dels terrenys comprats a Carmen i Maria Nadal Guerrero, conegudes popularment com les senyorettes de Nadal, per un preu de 400.000 pessetes.

⁸¹⁵ A.M.O. Expedients de secretaria. 82/1963. *Datos sobre edificaciones escolares pedidas por la Sección del Patrimonio del estado, de la delegación de Hacienda.* La referència de "*Las Escuelas junto al antiguo cementerio*", fan referència a l'escola Rafael Juan Vidal. En aqueix moment el preu dels terrenys comprats a Carmen i Maria Nadal Guerrero, conegudes popularment com les senyorettes de Nadal, per un preu de 400.000 pessetes.

conciliar la presa d'unes decisions tècniques i educatives que la realitat política i social d'Ontinyent exigia amb aquells altres pertanyent a sectors socials que volien fer valdre allò que dictava el "*Movimiento Nacional*."

Com s'ha apuntat amb anterioritat, les fonts documentals a les quals estem fent referència, són per una banda aquelles publicacions de caràcter local, unes amb una tirada setmanal mentre que d'altres anuals, ens aniran dibuixant aqueixa realitat oficial, al mateix temps que les dades conservades als arxius ens permetrà comparar, completar o reconstruir una realitat no explicada però viscuda tant pels alumnes, pel professorat i les famílies amb una responsabilitat administrativa local que vol donar resposta a aquestes necessitats escolars.

Partint d'aquestes fonts documentals i atenen a un criteri cronològic, el que fou Secretari de la Junta Municipal d'Ensenyament, Gregorio Farinós Lisarde, ens dibuixa en el curs 1960-1961 una realitat educativa ontinyentina on la major part dels centres escolars destinats a l'ensenyament primari estava en mans de les ordres religioses i de l'església. En aqueix any sols hi havia dues escoles públiques en el cas urbà; el Col·legi Nacional Lluís Vives i les escoles de Sant Carles. En el cas de les escoles de Sant Carles, en 1966 desapareixerà, integrant-se en el Grup Escolar Lluís Vives ⁸¹⁶ Cal afegir dues escoles més rurals mixtes, esmentades amb anterioritat. A aquests centres calia afegir les Escoles Parroquials de Santa Maria, les escoles del Patronat de la Joventut Obrera, La

⁸¹⁶A.M.O. ED-2 Segons anotació que diu "*Observación; Con fecha y según orden Ministerial de 26 de noviembre de 1966 (B.O.E. del 17/XII/1966) El Grupos Escolar San Carlos pasa junto con el Colegio Nacional Lluís Vives, en su consecuencia y todos los efectos administrativos y ministeriales, el Grupo Escolar San Carlos no existe, por lo que se presenta relación van incluidos los niños y niñas de aquets dos grupos.*" Al respecte es pot consultar l'Orde de 14 de gener de 1967 "*por la que se rectifican errores materiales aparecidos en otras de creación, traslado y supresión de Escuelas. («B. M.» 6-11-1967.) Ayuntamiento de Onteniente.—Colegio Nacional.—Orden ministerial de 26 de noviembre de 1966 («Boletín Oficial del Estado» del 17 de diciembre).—Debe decir; "...suprimiéndose la dirección sin curso de la graduada "San Carlos" e integrándose en este grupo la dirección sin curso de la graduada "Luis Vives", quedando constituido el Colegio Nacional "Luis Vives", con dirección sin curso y diecinueve unidades (ocho de niños, siete de niñas y cuatro de párvulos)*" Colección Legislativa 1967. Ministerio de Educación y Ciencia. També es pot consultar AGULLÓ DÍAZ. Mª Carmen. (Coord.) *El grupo. 75 anys d'escola. De Joaquín Costa a Lluís Vives*. Ontinyent: Associació veïns el Llombo. AMPA CEIP Lluís Vives i CEIP Lluís Vives. 2009.

A.M.O. ED-3. En el que es refereix al Col·legi Pureza de Maria serà en 1965 quan des de la Direcció General d'Ensenyament Primari no estatal, es notifica a l'alcalde que el Sr. Ministre per ordre de 20 d'octubre de 1965 que "*en virtud de lo dispuesto en el apartado 7 de la Orden Ministerial de 15 de noviembre de 1945 (B.O.E. del 13 de diciembre) dictada la conformidad con lo preceptuado en los artículos 25 y 27 de la ley de enseñanza primaria de 17 de julio del mismo año (B.O.E. del 18) ha tenido a bien elevar a definitiva la autorización que para su funcionamiento legal concedí en 7 de febrero de 1947 con carácter provisional al colegio de Enseñanza Primaria privada denominado Pureza de Maria establecido en la Calle San Antonio, Núm. 26 en Ontinyent, Valencia por P.P. de la Pereza de Maria Santísima.*" El document està datat a Madrid el 2 d'octubre de 1965.

Milagrosa i La Pureza de Maria que atenien a un total de 2.118 xiquets entre els 6 i 12 anys, repartits en 734 xiquets i 824 xiquetes afegint, sense especificar el sexe, 560 pàrvuls. Un total de 44 mestres es feien càrrec d'aquesta matrícula, encara que, com veurem tot seguit, en la descripció més detallada que aporta, no inclou la totalitat dels mestres en cada un dels centres als quals feia referència. Segons apuntava Gregorio Farinós Lisarde, amb aquestes infraestructures no es podia atendre a tota la població en edat escolar, per la qual cosa calia augmentar en 11 les escoles, de les quals 4 eren per a pàrvuls, 3 per a xiques i 3 més per a xics. Ja comença a plantejar-se la necessitat d'una escola al barri de Sant Rafael i d'altra al barri de Sant Josep, aquesta última de caràcter parroquial.⁸¹⁷

Efectivament, en 1963 s'inicien els tràmits per a la creació de sis aules, tres per a xiquets i tres per a xiquetes en el barri de Sant Rafael. L'acte de la Junta Municipal d'Ensenyament Primari de febrer de 1963 no deixa dubte de les imperioses necessitats que hi havia a la ciutat d'Ontinyent i en particular en el barri de Sant Rafael argumentat principalment *“la desproporció existente entre la població escolar y las escuelas nacionales existentes.”*⁸¹⁸ atenent a l'article 17 de la Llei d'Educació Primari de 1945 que establí que *“El estado estimulará la creación de escuelas y las creará por sí mismo, si fuese necesario, hasta alcanzar en cada localidad un número no menor de una escuela por cada 250 habitantes.”*⁸¹⁹

Es tractava doncs, que abans finalitzar les obres de l'esmentat edifici, foren creades les sis escoles per a xiquets entre els 6 i els 12 anys quedant constituïda l'Agrupació Escolar Independent Rafael Juan Vidal. La construcció de l'edifici Rafael Juan Vidal responia al projecte tipus E.R. 38 del Pla Nacional de Construccions Escolars Rurals, constituït per dues plantes formant un bloc únic amb tots els serveis i espais necessaris i que la Inspectora Maria Consuelo Moreno Tortajada va poder constatar, segons consta l'acta a la qual estem fem referència.⁸²⁰

D'acord amb les certificacions que es varen acompanyar a la creació de l'Agrupació Independent Rafael Juan, Ontinyent tenia una població de 19.667 habitants de dret, amb un cens escolar de 949 xiquets i 1027 xiquetes compreses entre els 6 i els

⁸¹⁷ Biblioteca Municipal d'Ontinyent. FARINÓS LISARDE, Gregorio. “La enseñanza primaria en Ontinyent.” *Programa de Festes de Moros i Cristians* [Ontinyent.] 1961.

⁸¹⁸ A.M.O. Expedients de Secretaria 30/1963. L'acta en qüestió té data 22 de febrer de 1963.

⁸¹⁹ Llei d'Educació Primària de 1945.

⁸²⁰ *Op. Cit.* Cita 823.

12 anys mentre que el cens escolar amb xiquets i xiquetes compresos entre els 6 i els 14 anys era de 3.320 repartits en 1600 xiquets i 1720 xiquetes.⁸²¹

Reprenent les necessitats detectades per Gregorio Farinós Lisarde, s'havia de tenir en compte la importància dels centres escolars amb directors sense grau, és a dir, directors sense docència amb la finalitat de promoure l'atenció als pares i la creació dels laboratoris de psicologia i pedagogia. Segueix manifestant Gregorio Farinós Lisarde que aquesta exigència venia motivada per la constant transformació dels mètodes pedagògics i per l'inici d'una formació professional que havia de respondre a les demandes de la societat. Altra de les reivindicacions que es planteja és l'atenció als alumnes, en l'actualitat considerats amb Necessitats Educatives Especials, aleshores definits com a anormals:

“También sería conveniente la creación de una escuela de Anormales, pues en algunos casos de la población escolar no se alcanza un coeficiente intelectual normal, manteniéndose en la zona límite del torpe salvo rarísimas y desagradables excepciones. No obstante los retrasados mentales son un lastre, sobre todo en el rendimiento del trabajo y del estudio y requiere por ende un acoplamiento especial en la estructura social. Lo mismo ocurre pero en sentido contrario con los superdotados, que necesitan un trato más delicado que los demás”⁸²²

Amb aquestes dades podem crear una primera radiografia de la realitat escolar i educativa de la ciutat durant els inicis dels anys 1960. Aquestes dades no reflecteixen la realitat al complet, sobretot perquè les dades facilitades pels col·legis i centres privats ho feien de manera global i amb xifres que, de ben segur, no responien a la matrícula real de cada centre. És per això que aquestes dades s'han d'entendre com una primera aproximació a la realitat escolar ontinyentina dels anys 1960 però que a poc a poc anirem concretant, com va materialitzant-se el procés d'escolarització.

Els altres centres als quals fa referència Gregorio Farinós Lisarde són: L'acadèmia Almi, l'acadèmia Scotto, el Centro de Enseñanza S. Luis Gonzaga⁸²³ i Virgen del Milagro

⁸²¹ Ídem.

⁸²² Op. Cit. Cita 822.

⁸²³ En 1960 per resolució de la Direcció General d'Ensenyament Primari es va autoritzar amb caràcter provisional el Col·legi d'ensenyament primari no estatal San Luis Gonzaga. Durant un any es va autoritzar l'escola esmentada amb dues aules amb matrícula màxima de 35 alumnes, sota la direcció pedagògica de

tots privats però sense dependre de l'església. També nomena a les dues escoles rurals que existien en aqueix moment, però sense especificar el nombre d'alumnes. La xifra total d'alumnes escolaritzats segons les dades aportades per Gregorio Farinós Lisarde era de 2.118, compresos entre els 6 i 12 anys, per la qual cosa es pot esbrinar que 85 alumnes eren els que estaven escolaritzats en les dues escoles rurals. Com veiem les dades publicades pel secretari no coincideixen amb les dades estadístiques de l'estat.

A finals de 1967, el cens escolar ontinyentí estava format per un total de 3.378 xiquets, compresos entre els 6 i els 13 anys. Dels escolaritzats, es distribuïen 1197 en escoles públiques i 1685 en escoles no estatals al mateix temps que la matriculació d'ensenyament mitjà oficial era de 278. Els alumnes sense escolaritzar eren 218.⁸²⁴

Comença el curs 1968-69 i no s'ha resolt la manca de places escolars per als xiquets i xiquetes ontinyentines. Les planes de Ciudad recullen aquesta realitat en una entrevista realitzada al ponent d'Educació de l'Ajuntament, Manuel Vañó Belda, realitzada justament per dos mestres del moment; Ximo Ureña Montés i Rafael Galiana⁸²⁵

Són d'interés les aportacions del regidor Manuel Vañó Belda perquè ens permet conèixer com estava organitzada la responsabilitat educativa per part de l'Ajuntament. La competència municipal, pel que fa a l'ensenyament primari, quedava concretada en una ponència d'ensenyament, la qual tenia assignats diferents regidors i cada un d'ells tenia

D. Francisco Antonio Malpartida Martínez amb una unitària de xics Dª Maria Dolores Luisa del Valle Sánchez amb una matrícula de 35 xiques. Tots dos disposaven del títol professional corresponent Per poder funcionar com escola havia de pagar 250 pessetes en concepte de tasses en paper de l'estat. *B.O.E.* Núm. 253 de 21 d'octubre de 1960. L'any 1966 va haver d'adaptar-se per a poder dedicar-se a l'ensenyament primari per la qual cosa va haver d'adreçar-se a l'Ajuntament per poder aconseguir les corresponents certificacions. Els espais destinats per a l'ensenyament eren tres aules, dos robers, un despatx/arxiu, dos wc i un patí de llums que en els plànols per a demanar la certificació està identificat com a patí. En la planta baixa de l'edifici que en l'actualitat està situada en la cantonera que conflueix a la Pl. De Sant Domingo i el Carrer Alcalde Paco Montés. A.M.O. Expedients de secretaria 60/1966.

⁸²⁴ A.M.O. ED-2 Matricules escolar 1965-1972. Estadística, xiquets i xiquetes escolaritzats, 1968. Assumptes varis. Les dades que s'arreglen en este document fan referència als centres següents; Agrupació Escolar S. Carlos amb director sense graduar i una matrícula de 149 xiquets, 132 xiquetes i 78 pàrvuls dels quals 48 eren xiquets i 30 xiquetes; Agrupació Escolar Mixta Rafael Juan Vidal, amb director amb grau i una matrícula de 152 xiquets i 137 xiquetes; Agrupació Escolar Mixta Lluís Vives amb director sense grau disposava d'una matrícula de 137 xiquets i 126 xiquetes i 21 pàrvuls dels quals 3 eren xiquets i 19 xiquetes; Centro Parroquial amb una matrícula de 150 xiquets. En el document consultat no s'especifica l'edat i sols hi ha referència a un centre privat mentre que no contempla les dues escoles rurals d'El Pla i Morera, ni tampoc d'altres centres tant religiosos com privats.

⁸²⁵ *Ciudad. 19 de setembre de 1968.* Ximo Ureña Montés va exercir de mestre en el C.N Lluís Vives com veurem més endavant. Manuel Vañó Belda va ser regidor a l'Ajuntament des de febrer de 1967, elegit pel tercer de famílies. Aquest és el primer número del setmanari on s'inclouran diferents articles, reportatges i notícies referents a temes educatius. Estava dirigit per Rafael Coloma, que va marxar voluntari a la Divisió Azul i que dirigia també *Ciudad* de Alcoi. *Op. Cit.* Cita 86. Pàg. 59.

adjudicat una escola o grup escolar. Encara que no sabem quin col·legi tenia cada un d'ells assignat, els regidors encarregats foren: Enrique Soro, Andrés Úbeda i Francisco Reig⁸²⁶. Les paraules del regidor eren clares “*conservar y mantener las aulas existentes y promover las que hagan falta.*”⁸²⁷

Les tasques desenvolupades pel regidor anaven dirigides, com s'ha dit abans, a donar una solució a la manca de places escolars motivades per l'increment demogràfic del moment.⁸²⁸ S'havia de donar resposta als xiquets i xiquetes que romanien sense escolaritzar pertanyents a famílies, majoritàriament, treballadores, que vingudes d'altres indrets del territori espanyol, sobretot d'Andalusia, decidiren instal·lar-se a la ciutat d'Ontinyent per la seua creixent indústria tèxtil. Les declaracions del ponent posen de manifest que el curs anterior es crearen 628 places escolars noves, de les quals, 448 foren matriculats en centres privats i dependents de l'església; 271 en les Escoles Parroquials de Santa Maria i 55 places més en pàrvuls; 122 places entre els destinats a jardins d'infància i pàrvuls en les escoles Parroquials de Sant José. La resta de places, fins a 180, foren creades en les Escoles de Formació Professional San Juan Bosco i corresponien a alumnes amb 14 o menys anys,⁸²⁹ Les previsions del responsable municipal eren, per al curs 1968-69, “*inaugurar el nuevo centro, en construcción muy avanzada, en el barrio de San Rafael, con capacidad para unes 400 plazas y también el comedor y la sala de usos múltiples.*”⁸³⁰

En juliol de 1968 des de l'Ajuntament es varen demanar a la Direcció General d'Ensenyament Primari la creació de 10 unitats més en C.N Rafael Juan Vida, distribuïdes de la següent manera: 4 per a xiquets, 4 per a xiquetes i 2 per a pàrvuls. En l'ementada petició també es va incloure la dotació de mobiliari i material necessari. En octubre de 1968, des de la inspecció provincial de València, la inspectora Mª Consuelo Moreno enviava a l'Ajuntament un escrit informant de la creació de les 10 unitats per al Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal creant-se al temps la plaça de director escolar sense curs i

⁸²⁶ Francisco Reig era mestre i regidor. Exercia la docència en el Centro Parroquial de Santa Maria.

⁸²⁷ *Op. Cit.* Cita 830.

⁸²⁸ En 1970 la població d'Ontinyent havia arribat als 23.685 habitants quan en 1960 hi havia 18.787. INE

⁸²⁹ Les Escoles de Sant Josep es varen crear en 1967, a càrrec de la institució religiosa de les Filles de la Caritat. En un primer moment es tractava d'un centre escolar femení. Veg. BERNABEU GABIS, José Rafael. *San Jose de Ontinyent. Cronología del nacimiento y desarrollo de una parroquia.* Ontinyent, 1997 També en www.hpsanjose.es/col·legi/historia. [19/01/2014] En setembre d'aquest mateix any, el *B.O.E.* Núm. 227, de 20 de setembre de 1968, va publicar el Decret 2202/1968, de 27 de juliol pel qual es classificava com a Centre no Oficial Reconegut de Formació Professional Industrial de Taller Escoles Sindical de Formació Professional “San Juan Bosco” d'Ontinyent.

⁸³⁰ *Op. Cit.* Cita 830. El C. N. Rafael Juan Vidal venia funcionant des de 1964.

quedant-se constituïda una agrupació mixta integrada per 17 unitats en fusionar-se amb l'actual Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal amb un total de 7 unitats per a xiquets, 7 per a xiquetes i tres de pàrvuls. El B.O.E. del 19 d'octubre de 1968 deixa constància d'aquesta creació d'unitats.⁸³¹ El curs anterior, a l'Escola Graduada Rafael Juan Vidal es va crear una unitat de pàrvuls, el càrrec de director amb curs i set unitats, tres de xiquets, tres de xiquetes i una de pàrvuls. L'increment de unitats i places escolars es considerable.⁸³²

La inspectora, coneixedora de la realitat escolar i en particular de les mancances educatives al barri de Sant Rafael, exigia de l'Ajuntament diligència en la construcció de l'edifici, ja que tenia encomanat el material necessari i urgia el nomenament dels mestres respectius que s'havien de fer càrrec de les noves unitats escolars.⁸³³ En setembre del mateix any el projecte per al tancament del solar i la construcció d'un grup escolar de 10 seccions i 10 habitatges per als mestres tenia un pressupost de 431793,51 pessetes.⁸³⁴

Respecte de les dades escolars del moment en què es fa l'entrevista eren de 3.530 xiquets i xiquetes escolaritzats, els quals estaven atesos en 38 aules públiques i 52 privades, ocupant 1610 i 1929 places respectivament⁸³⁵. La xifra certificada pel secretari Municipal, D. Juan L. Reig Feliu al voltant del cens escolar la situava en 3.954 xiquets i xiquetes compresos entre 6 a 14 anys, dels quals 2.018 eren xiquets i 1936 xiquetes.⁸³⁶ Continuem observant com les places en centres privats són més nombroses que les públiques copant l'oferta en educació primària tot i que també, encara que no és l'objecte del present estudi, l'ensenyament secundari és compartit amb el primari en les escoles i centres privats i de l'església.

⁸³¹ B.O.E. Núm. 252, de 19 d'octubre de 1968. “Orden de 7 de octubre de 1968 por la que se crean Escuelas Nacionales de Enseñanza Primaria en distintas localidades.” El text referit a Ontinyent diu: “Cuatro unidades de niños, cuatro de niñas y dos de párvulos y una dirección sin curso en la Barriada de San Rafael del casco del Ayuntamiento de Ontinyent, que con la Graduada Rafael Juan Vidal constituirá la Agrupación de igual denominación, con dirección sin curso y 17 unidades (siete de niños, siete de niñas y tres de párvulos).”

⁸³² B.O.E. Núm. 68 del 21 de març de 1967. “Orden de 10 de marzo de 1967 por la que se crean Escuelas Nacionales de Enseñanza Primaria en distintas localidades.”

⁸³³ A.M.O. ED-3. Educació 1968-74 Escrit, Núm. 1639 de la Inspecció Provincial de Primer Ensenyament datat a València el 26 d'octubre de 1968. El material al que fa referència la inspectora és: “80 mesas universales para alumnos de 11 a 13 años, 120 mesas unipersonales para alumnos de 8 a 10 años, 120 mesas unipersonales para alumnos de 6 a 7 años, 26 mesas para párvulos, 11 mesas de profesor y 4 sillas de adulto, a suministrar por Giner.”

⁸³⁴ A.M.O. ED-3. Educació 1968-74. Projecte presentat per l'arquitecte Escolar Jose E. Zanón. En juny de 1968 va certificar la recepció de la petició del tancament del C.N Rafael Juan Vidal al temps que va demanar l'emplaçament del nou centre.

⁸³⁵ *Op. Cit.* Cita 830.

⁸³⁶ A.M.O. ED-3. Certificació amb data 5 de juliol de 1968.

En el conjunt d'aquestes xifres cal considerar els alumnes escolaritzats que vivien en masos o finques llunyanes del nucli urbà i que no disposaven de l'escola rural adient. Gràcies al servei de transport escolar es germanitzava l'assistència de 160 alumnes. Lligat a aquest servei de transport estava el menjador escolar, sempre fent referència a l'ensenyament públic. En aquest cas, el C.N Rafael Juan Vidal prestava aquest servei a un total de 50 comensals, al mateix temps que el Col·legi Nacional Lluís Vives que en tenia un total de 150. Són uns serveis que, en paraules del regidor, eren considerats modèlics a diferència d'altres en la província de València que, fins i tot, s'havien tancat. Quasi un mes després de les declaracions del regidor, de nou en les planes de Ciudad, hi ha una xicoteta referència, amb foto inclosa, al voltant del menjador del C.N Lluís Vives aprofitant que el 2 d'octubre de 1968 començava a funcionar. Com deien aquest servei es prestava, prioritàriament, per als alumnes que vivien en el camp però també podien gaudir d'ell aquells alumnes que vivien lluny del centre escolar o perquè "*las ocupaciones de sus madres son excesivas, tienen verdadera necesidad de ser atendidos*"⁸³⁷ El menjador escolar baix la direcció del director estava ates per un mestre i una mestra rebent la denominació de "*Comedor Escolar Piloto*."⁸³⁸

Unes setmanes després visitaren aquest menjador i el del Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal, desplaçant-se des de Madrid, membres de la "*Delegación Central del Servicio de Alimentación*." Es tractava de Dolores Prados i Felisa de las Cuevas acompanyades per Desamparados Donderis, inspectora del servei a València i de Dolores Colvee diplomada d'Educació en alimentació i nutrició. La visita dels representants de Madrid va ser atesa també per la inspectora Consuelo Moreno Tortajada, l'alcalde d'Ontinyent, aleshores D. Vicente Gironés acompanyat pel secretari municipal.⁸³⁹

Fer ressaltar, per la seua relació amb la Junta Municipal d'Ensenyament Primari, la campanya d'alfabetització en la qual l'Ajuntament d'Ontinyent també col·laborava i que l'esmentat regidor posava de manifest la seua importància. En aquest any, hi havia tres aules d'alfabetització a les que varen assistir uns 102 alumnes, dels quals, un poc més

⁸³⁷ Ciudad, 10 d'octubre de 1968.

⁸³⁸ Ídem.

⁸³⁹ Ciudad, 31 d'octubre de 1968. L'any 1954 es va crear el Servei Escolar d'Alimentació (Ordre de 25 d'octubre, per a després, en 1959 signar el conveni de les Nacions Unides per a la Infància per a que una vegada posada en funcionament la "*Jefatura de Central del Servicio Escolar de Alimentación y Nutrición*" es crearen en 1963 quatre departaments; el d'Educació en Alimentació i Nutrició; . Complement Alimentari; Menjadors Escolars i Programació. B.O.E, Núm. 156 d'1 de juliol de 1963 Ordre del 16 de juny de 1963.

de la meitat, obtingueren el certificat d'ensenyament primari.⁸⁴⁰ El cens d'analfabets que va crear l'Ajuntament a petició de la Inspecció Provincial d'Ensenyament Primari, aporta dades dels analfabets distribuïts per grups d'edats que van des dels 13 anys fins als 60. Majoritàriament són les dones les que presenten un elevat índex d'analfabetisme (Veg. Quadre 114), sols el grup dels homes i dones en edats compreses entre els 13 i 20 anys són els que presenten un menor nombre d'analfabets i a la volta igualat entre homes i dones.⁸⁴¹

Part important és l'assignació econòmica destinada en els pressupostos municipals per tal de dur endavant les iniciatives en matèria d'ensenyament, sobretot amb la manca de noves places escolars. Amb 400.000 pessetes, el regidor Manuel Vañó Belda, no tenia prou per a l'exercici econòmic al estar en l'últim trimestre de 1968:

*“Yo deseo hacer constar la comprensión que tienen los miembros del actual gobierno, desde el alcalde al último concejal, para los problemas de la enseñanza. Les relacionaré algunas Inversiones, en números redondos. Aportación 10 aulas y 10 viviendas nuevo grupo en San Rafael; 2.400.000 pesetas. Compra de solares en Barrio de San José para escuelas 400.000 pesetas...”*⁸⁴²

Són un conjunt de responsabilitats o competències que, poc a poc, aniran assumint les corporacions municipals per poder fer front a la manca de centres escolars per a l'ensenyament primari. Quasi 50 anys després, les paraules del que va ser regidor, fan referència a la mateixa idea *“el problema era serio; hi havia que fer escoles a tota pastilla.*

⁸⁴⁰ *Ídem.* L'any 1953 es va crear la “Junta Nacional contra el Analfabetismo”, facultant-se, entre altres a les Junttes Municipals d'Ensenyament Primari a crear las “Juntas Locales contra el Analfabetismo”(Decret de 10 de març de 1950. *B.O.E.* Núm. 90 de 31 de març de 1950) L'any 1963 s'enceta una segona campanya de lluita contra l'analfabetisme (Decret 2124/1963 de 10 de agosto sobre la Lucha contra el analfabetismo. *B.O.E.* Núm. 213 de 5 de setembre de 1963) En aquesta última campanya un dels mestres, Victor Mira Tejeiro, format durant la II República i que romandrà tota la seua carrera docent a Ontinyent, serà el mestre tutor de la campanya encetada en 1963. Arxiu Personal de José Manuel Mira Valls. “Síntesis autobiogràfica,” text mecanografiat del mateix Victor Mira Tejeiro.

⁸⁴¹ A.M.O. Expedients extrets de secretaria. 1963, Exp.47/1963. La circular enviada per la Inspecció parla d'analfabets indicant únicament aquells no saben escriure. A més a més, demana la col·laboració de l'alcaldia per aconseguir que esta nova campanya d'alfabetització no siga un fracàs, fins el punt que ha de ser un cens nominal i que s'ha de aconseguir, fins i tot, amb el suport de la Guardia Civil per a la identificació els analfabets.

⁸⁴² *Ídem.* Especificar que les planes del *Ciudad*, de 31 d'octubre de 1968 en primera plana posa de manifest la compra de 3.371 metres quadrats de terrenys per a la construcció de noves escoles amb la despesa de 222.300 pessetes.

En sant Rafael hi havia 6 aules entrant a mà esquerra. En vàrem fer 12 més que estaven baix, on dona a la carretera... en Sant Josep compraren unes 22 o 32 fanecades...”⁸⁴³

Les últimes aportacions que realitza el regidor van dirigides a aspectes més qualitius tot i que continua posant damunt la taula valoracions quantitatives. Sobretot deixa clar que la massificació de les aules és un problema que afecta els resultats de l’ensenyament:

*“No creo que hoy haya motivos para desprestigiar las escuelas nacionales, ni mucho menos el magisterio. Lo que hay que hacer es dotar a las mismas del material que precisan y tender a disponer de escuelas tanto oficiales como privadas, en número suficiente para para que en las mismas no sean almacén de niños. No debe rebasarse los 35 alumnos por aula y aunque hemos rebajado el porcentaje a 40-45, estos años pasados las cifras eran bastante superiores. De esta forma no puede rendir eficacia la enseñanza.”*⁸⁴⁴

Però les valoracions del regidor no aniran dirigides únicament a la manca de recursos educatius i escolars que patia la ciutat d’Ontinyent. Recuperarà aqueix vell problema existent en la gran majoria de famílies ontinyentines, les quals encara no tenien assolida la importància que representava el que els seus fills assistiren a l’escola. Està fent referència a la implicació de les famílies en els processos educatius dels seus fills i per tant a la relació família-escola. Assenyala el regidor que la manca de relació escola-família repercutia en l’educació integral de l’alumne. Malgrat que no defineix allò que entén per educació integral si que assenyala la importància de l’organització en Associacions de Pares d’Alumnes, que com veurem més endavant, faran acte de presència tant en els centres públics com privats. A més a més, hom pot comprovar com de forma reiterativa, sempre que el regidor d’educació és entrevistat o fa alguna aportació en la premsa local, inclourà alguna valoració qualitativa, com la que acabem d’exposar.⁸⁴⁵

Victor Mira Tejeiro, mestre nacional, apuntava uns anys abans i en el mateix sentit, que una de les causes principals de l’analfabetisme sempre havia estat l’escassa

⁸⁴³ Declaracions estretes d’un vídeo familiar realitzat per Miquel Vañó Gironés, fill de Manuel Vañó Belda, gravat amb motiu de la celebració del seu 90 aniversari.

⁸⁴⁴ *Op. Cit.* Cita 844.

⁸⁴⁵ *Ídem.*

assistència a l'escola, motivada per la manca de mitjans econòmics de les unitats familiars, per la qual cosa els xiquets i xiquetes havien d'abandonar l'escola per posar-se a treballar i contribuir a l'economia domèstica:

*“la formación cultural en los periodos reglamentarios y, al llegar a los doce años, se han visto retrasados y predispuestos al analfabetismo, ya que si dejaron de ir a clase cuando tenían obligación de hacerlo, continuaran lo mismo cuando ya no se les pueda obligar.”*⁸⁴⁶

Continuant amb la lectura de les planes de *Ciudad*, un dels articles publicats evidencia la permanència i pervivència de velles concepcions pedagògiques basades en un discurs educatiu tradicional. L'article en qüestió està dirigit als mestres de primària en general. Reivindica el propòsit de socialització política dels joves d'acord amb els principis del “*Movimiento Nacional*.” Tal com apunta Jose I. Cruz, és un intent d'instaurar la política de joventut per tal de socialitzar a tota la població en edat escolar aprofitant el mateix sistema educatiu.⁸⁴⁷ Primerament amb el “*Frente de Juventudes*” en 1940, després amb l'Organització Juvenil Espanyola en 1960, es volia perpetuar esta socialització política dels joves, fins i tot partint des de l'ensenyament primari. La realitat va ser distinta, va fracassar.⁸⁴⁸

En l'article referenciat, sense autoria coneguda, es reclama la vigència d'un discurs educatiu que intenta mantenir en el fons aquelles velles propostes franquistes que rebutgen un discurs més pràctic i modern que donarà pas a una nova racionalitat educativa.

Es defensa la importància de capacitar als joves per prestar el seu servei a Déu i a la societat a partir de l'ideari del “*Frente de Juventudes*.” Sobretot, critica l'articulista, la

⁸⁴⁶ Escala. *Revista de Información y divulgación Cultural*. Marzo de 1963

⁸⁴⁷ CRUZ OROZCO, José Ignacio. *El yunque azul. Frente de juventudes y sistema educativo. Razones de un fracaso*. Madrid, Alianza editorial, 2001.

⁸⁴⁸En el cas de la ciutat d'Ontinyent, durant la dècada dels anys 1960 naixen diferents moviments juvenils alternatius a allò que de vell intentava consolidar les polítiques de joventut del règim franquista. Es tracta per una banda el Club Jove que naix al barri de Sant Rafael, baix el paraigües de l'església. Altre exemple és el Club dels Joves, format per altre sector de la joventut ontinyentina però diferenciant-se dels anteriors en què podien continuar estudiant a la universitat. Altre exemple, que gaudeia de certa experiència i trajectòria en el moviment juvenil en l'àmbit catòlic era la JOC que també va fer acte de presència en estos moments. A finals de 1960, altre moviment juvenil, que com la resta també naix baix l'emparament de l'església, és el Grup Scout Mafeking.

manca d'interés per part dels mestres en no incloure en la seua pràctica docent la formació moral dels joves. Qualifica als mestres de simples preparadors:

*“Encargados de amueblar la mente de los alumnos con determinada suma de conocimientos matemáticos, literarios, científicos etc. Y si no tienen tiempo para enseñar lo secundario ¿Cómo van a tenerlo para lo esencial que es forjar moralmente a los alumnos?”*⁸⁴⁹

L'objectiu era aconseguir una;

*“juventud sana moral y físicamente, consciente de la misión de España en el mundo, convencidos de que tiene una empresa universal que cumplir y dispuesta a los mayores sacrificios a darlo todo por la realización en una gran empresa.”*⁸⁵⁰

El discurs defensat en aquest article, encaixa perfectament amb la llei de desembre de 1940 amb la qual es crea el “*Frente de Juventudes*”, determinant-se que tots els xiquets matriculats, tant en centres públics com privats, formaven part d'aquesta organització juvenil. Era obligació d'aquesta organització juvenil la iniciació política i educació física dels joves.⁸⁵¹ Sense perdre de vista que la religió havia d'estar per davant de tot:

*“Ninguna otra faceta de la formación de la juventud puede pasar antes que la formación cívico-social y política. El Servicio de Dios primero. Pero inmediatamente después el Servicio de la Patria mediante una sólida formación social y política y una metódica y progresiva educación física. Después lo demás... Pero no se puede suprimir un minuto a las exigencias de la salvación del alma y de la unidad y grandeza de España.”*⁸⁵²

Com veiem aquest article respon a un discurs educatiu i polític ple de reminiscències pròpies del primer franquisme, desfasat i que no correspon al moment

⁸⁴⁹ *Ciudad*, 26 de setembre de 1968.

⁸⁵⁰ *Ídem*.

⁸⁵¹ *B.O.E.* Núm. 342, 7 de desembre de 1940. Llei de 6 de desembre de 1940 instituint el Frente de Juventudes.

⁸⁵² *Op. Cit.* Cita 854.

històric que està vivint-se, defensant els apòstols de l'educació i atacant els mercaders de l'ensenyament.⁸⁵³

Tornant a les preocupacions del Regidor d'Educació, reflectides en el periòdic setmanal *Ciudad*, afirma que, a finals de 1968, hi havia matriculats 3.753 alumnes corresponents a l'ensenyament primari i pàrvuls, distribuïts en 90 aules amb una mitja de 43,45 alumnes per classe, incrementant-se respecte de 1967, un 6% la matrícula escolar. La resposta des de la corporació passava per la finalització del col·legi Rafael Juan Vidal al barri de Sant Rafael i d'altre al barri de Sant Josep.⁸⁵⁴

Uns mesos abans que es publicaren les declaracions del regidor municipal, les planes del programa de festes del barri de Sant Rafael, recullen l'escrit signat per Luis Úbeda Sandoval, director, aleshores, de l'Agrupació Escolar Mixta Rafael Juan Vidal, en el que deixa constància de la manca d'espai per poder atendre a la població escolar, ja que:

*“En muy poco tiempo las seis clases que tiene esta Agrupación resultaron insuficientes, que después se creó una escuela de párvulos que aún resulta más insuficiente, añadiremos que se están terminando otras diez clases más, en total muy pronto serán 17. Pues bien sin querer ser profetas estas 17 clases dentro de dos años seguirán siendo insuficientes.”*⁸⁵⁵

Durant l'any 1969 l'Agrupació Escolar Mixta Rafael Juan Vidal tenia més de 600 alumnes matriculats, la demanda superava l'oferta educativa del col·legi doncs eren:

“137 los párvulos y más de 40 solicitudes que no hemos podido atender, en primer curso tenemos 5 clases de 40 niños y en segundo dos clases con 50 niños cada una, disponemos de dos clases para los cursos 3º, otras dos para 4º con 40 alumnos para cada una y en los cursos 5º, 6º y 7º por pase al Instituto o a la Escuela de Formación Profesional disponemos de

⁸⁵³ *Ídem.*

⁸⁵⁴ *Ciudad*, 19 de desembre de 1968. Secció encetada per aquest periòdic local en què baix el títol “*Onteniente Actualidad*” organitza taules redones i debats sobre diferents temes i que en aquesta ocasió gira al voltant de l'educació.

⁸⁵⁵ Arxiu de la Parròquia de Sant Rafael, Programa de Festes del Barri de Sant Rafael [Ontinyent], 1968

*algunas vacantes. De lo expuesto anteriormente se deduce que la Agrupación es insuficiente*⁸⁵⁶

Si abans s'han utilitzat els escrits de la premsa local per a descriure la radiografia de la realitat escolar ontinyentina ara aprofitem la recollida de dades que l'Ajuntament va realitzar, permetent-nos conèixer la matrícula per centres i la xifra total, alhora que podem extraure fins i tot el nivell d'escolarització per edats i sexe. Durant tota la dècada dels anys 1960 i 1970 es repetirà la recopilació d'aquestes dades amb un objectiu clar; la dotació de noves aules primària per poder donar resposta a la demanda escolar. Aquesta justificació de l'increment de la població escolar s'utilitzarà per exigir millores en la xarxa escolar, afectant el procés d'escolarització, però també per a la creació d'un institut d'ensenyament secundari, vella reivindicació que es remunta al període republicà.

Els quatre centres públics acullen un total de 1185 xiquets i xiquetes mentre que els cinc centres privats i/o religiosos comptaven amb una matrícula de 1477, sent la femenina superior a la masculina, fet diferenciador en els centres públics. De nou es deixen sense recollir les dades dels dos centres escolars rurals existents a Ontinyent i que corresponen als centres escolars rurals de l'ermita de Morera i de l'ermita d'El Pla. Les dades recollides ens presenten una matrícula que abraça principalment l'escolarització dels xiquets i xiquetes compresos entre els 6 i 12 anys. En el cas dels centres públics hi ha alumnes matriculats menors de 6 anys, però serà en els centres privats on la presència dels menors de 6 anys és més nombrosa que en els públics, fet que es repeteix amb els majors de 12 anys. En relació a la distribució per sexe, hi ha més xiquetes matriculats en els centres privats que en els públics tot i que es manté prou igual a la matrícula masculina.⁸⁵⁷ La matrícula dels menors de 6 anys en els centres privats ens confirma la presència d'alumnes de 3 anys, cosa que no ocorre en els centres públics.

Les dades que s'han recollit posen de manifest allò que amb anterioritat venia denunciant Victor Mira Tejeiro i d'altres mestres. S'havia de garantir de la incorporació al sistema educatiu d'aquells xiquets majors de 12 i menors de 14 anys d'acord amb la llei de 1964. En les dades recollides en cada un dels centres, sols hi ha 1 xic matriculat en un centre privat que tenia 14 anys i 13 xiquetes mentre que en els centres públics no hi havia cap xiquet ni xiqueta matriculat. Dels xics amb 13 anys, als centres públics hi havia

⁸⁵⁶APSR, Programa de Festes de Sant Rafael [Ontinyent], 1969.

⁸⁵⁷ A.M.O. ED-2. Educació: matricules escolars 1965-1972.

19 alumnes mentre que 33 eren xiquetes. Per contra sols hi havia 5 xics en centres privats i la xifra de les xiques en centres privats era de 37 alumnes.

Ara bé, cal recordar que venia funcionant l'Escola Taller San Juan Bosco des de 1944 i que en 1968 es va inaugurar en nou Centre Professional San Juan Bosco. Potser aquest centre albergarà un bon grapat de xics i xiques que no estigueren escolaritzats en centres d'ensenyament primari, però també és certa la incorporació de xiquets i xiquetes, amb edat escolar, al món del treball. El mestre Laporta ho posava de manifest en 1942, després en 1955 ho recorda la Junta Local d'Ensenyament Primari i en 1963 serà Victor Mira Tejeiro qui torna a plantejar la incorporació dels xiquets als treballs en les fàbriques del moment:

“Se trata de la asistencia escolar y se estudia las posibles soluciones para evitar faltas habituales, acordándose a los centros de enseñanza privada que dan clases nocturnas se abstengan de admitir a niños menores de edad a dichas clases, pues estos son los que faltan a las clases diurnas, por estar indebidamente empleados en el trabajo. Y con el fin de evitar que los menores desarrollen una actividad distinta a la escolar se acuerda comunicar a la Delegación Local del C.N.S para que a su vez haga extensible a todos los empresarios la prohibición vigente de emplear a niños y niñas menores de 12 años y la obligación de que los que se admitan a partir de esa edad estén en posesión del certificado de estudios primarios.”⁸⁵⁸

Set anys després, Manuel Ruiz Felipe, aleshores xiquet d'11 anys en 1963, natural de Bocarent, ens explica que va vindre a treballar a la Fabrica del Vidre, donat suport en diferents tasques als treballadors. També s'encarregava d'introduir-se dins del forn de vidre, una volta havia estat apagat, per facilitar la retirada de les peses i evitar que es trencaren. Durant mitja hora romania fent aqueixa faena per a després descansar. La seua jornada diària era de 6 del matí a 14 hores i a la vesprada de 16 a 20 hores computades com extres. Una volta finalitzada la jornada laboral que s'allargava fins al dissabte de matí, assistia a classes particulars que impartia el mestre Francisco Reig.⁸⁵⁹

⁸⁵⁸ A.M.O. Expedients de secretaria Exp. 9/1956.

⁸⁵⁹ Manuel Ruiz Felipe. 3.07.2014.

COL·LEGI LA MILAGROSA I HOSPITAL DE BENEFICÈNCIA. 1962⁸⁶⁰

No disposem de dades per constatar aquesta realitat però el testimoni d'un dels xiquets que recorda com era una pràctica comuna. A la fàbrica que ell estava treballant hi havia uns 40 xiquets, també li consta que a la fàbrica Aprestos Vidal hi havia xiquets treballant.⁸⁶¹

Segons el calendari escolar, el curs 1968-1969, s'iniciava l'1 de setembre i finalitzava el 30 de juny, establint-se els dies de vacances, a banda dels diumenges i festes de precepte. L'apertura del curs estava estipulada per al 14 de setembre tot i que els deu dies primers s'utilitzaven per a la matrícula dels alumnes i de l'11 al 13 de setembre per a la realització de les proves de promoció dels alumnes no varen aprovar quart ni vuité. Les activitats extraescolars s'havien de realitzar els dissabtes de vesprada però si s'havia de fer altre dia, calia de la pertinent autorització d'inspecció. Les hores de classe eren tres

⁸⁶⁰ Fotografia de Ramon Dimas publicada en FUSTER. Joan. *El País Valencià*. Barcelona. Ediciones Destino. 1962

⁸⁶¹ *Op. Cit.* Cita 864. Arxiu Personal Joan Josep Torró Martínez. S'ha pogut consultar amb data 27 de setembre de 1965 un certificat emés i signat pel pare, el jutge comarcal i un metge perquè el xiquet Roberto Torró Martínez, de 15 anys poguera desenvolupar treballs industrials. La normativa que s'aplicava era la llei de 13 de març de 1900, fixant les condicions del treball de les dones i els xiquets.

de matí i de dues per la vesprada i totes les escoles d'Ontinyent havien de tenir el mateix horari d'inici i finalització de les classes. Les permanències escolars es realitzaven després de la sessió de la vesprada i també requerien la pertinent autorització d'inspecció.⁸⁶² L'any 1959 es varen adreçar els mestres de les escoles nacionals a l'alcalde amb la intenció de crear aquestes permanències justificant-les com una necessitat que podi millorar l'ensenyament en el moment en què els alumnes pogueren obtenir el títol d'Estudis Primaris. La proposta incloïa una despesa de 5 pessetes setmanals per a la cada família tot i que aquelles famílies que estigueren acollides en la Beneficència Municipal no havien de fer aquest pagament.⁸⁶³ Durant la dècada dels anys 60 del segle passat, aquestes permanències es varen becar amb ajudes econòmiques.⁸⁶⁴

De nou seran les pàgines del setmanari Ciudad les que ens facilitaran dades de l'ensenyament primari en publicar un col·loqui en el qual participaran diferents representants de la vida política i educativa ontinyentina. Precisament un primer element d'interés en aquestes aportacions ens ho proporciona la presència de la inspectora, única dona dels que participa el col·loqui, és a dir, Mª Consuelo Moreno Tortajada. La resta dels membres que participen en la iniciativa del setmanari Ciudad són; Manuel Vañó, regidor d'educació, Salvador Valls Garcia, Julio Escarpa Prieto, Victor Mira Tejeiro, Gregorio Farinós Lissarde i Francisco Malpartida Martínez, tots ells mestres, els tres primers en representació de l'ensenyament públic i els dos restant a l'ensenyament religiós i privat⁸⁶⁵

⁸⁶² A.M.O. ED-3 Educació 1968-74. Almanaque 1968-69

⁸⁶³ A.M.O. Expedients de secretaria. 81/1959. Solicitud de los maestros sobre la implantación de permanencia en este municipio.

⁸⁶⁴ B.O.E. Núm. 2013, d'1 d'agost de 1954. Orden de 24 de juliol de 1954 per la que s'estableixen el Règim de permanències en les Escoles Nacionals de Ensenyament Primari. Durant els anys 1960 aquestes permanències es varen vincular a ajudes econòmiques com ho estipulava la resolució de la Direcció General d'Ensenyament Primari mitjançant la qual s'establien aquestes ajudes econòmiques a càrrec del Pla d'Inversions, en aquest cas per a 1963 del Patronat del Fons Nacional per al Foment del Principi de Igualtat d'Oportunitats. B.O.E. Núm. 212, de 4 de setembre de 1963. En les planes de *Ciudad*, del 17 d'octubre de 1968 la direcció del Col·legi Nacional Lluís Vives publicava una nota informativa per a informar als pares que les permanències eren gratuïtes i voluntàries tant per part dels professors com dels alumnes. Es va definir com "*un complemento de instrucción y educación.*"

⁸⁶⁵ *Op. Cit* Cita 847. Salvador Valls Garcia va ser director del Grupo Escolar Lluís Vives, tenia aleshores, 63 anys. Julio Escarpa també era mestre del mateix grup escolar, amb 47 anys. Victor Mira Tejeiro era mestre destinat a la Agrupación Mixta Musico E. Casanova, format durant la II República d'acord amb el Pla Professional de 1931, tenia 60 anys en el moment de celebrar-se el col·loqui. Els altres dos Mestres eren Gregorio Farinós Lissarde, que impartia docència a les Escoles Parroquials de Santa Maria i Francisco Malpartida Martínez propietari del centre d'ensenyament San Luis Gonzaga. En la relació dels mestres participant en l'esmentat col·loqui se cita al mestre Sr. Úbeda. En aqueix any hi havia dos mestres que tenien aqueix cognom. Es tractava de Luis Úbeda Sandoval director de l'Agrupació Escolar Mixta Rafael

Les previsions del regidor per al curs 1970-1971, era disposar de les places escolars suficients per a poder escolaritzar a tots els xiquets i xiquetes d'ensenyament primari. Recordar que en 1967 hi havia 218 alumnes sense escolaritzar.⁸⁶⁶

És un col·loqui en el qual es pretén divulgar la tasca que va desenvolupant-se en matèria de l'ensenyament primari a la ciutat d'Ontinyent, sobretot en el moment d'explicar aquells serveis que anaven funcionant en les escoles com ho era el servei del menjador:

“Hay un comedor en el Grupo Luis Vives y otro en el Rafael Juan Vidal. No se dan cuenta los padres del gran medio educativo que supone los Comedores escolares. No tienen carácter benéfico. Sus minutos están calculadas por especialistas en Bromología para que el niño reciba el aporte alimenticio adecuado. En estos Comedores no hay “melindrosos”, influyendo por tanto en el aspecto psicológico del niño. Adquiere el escolar la urbanidad comensal que todo ciudadano requiere. Y son una solución para los niños que viven en el campo o acuden a diaria a la Ciudad gracias al transporte escolar, en número de 180 procedentes de la Solana, Umbría y la Torre.”⁸⁶⁷

Si abans ha estat objecte de presentació a la societat ontinyentina de l'existència dels menjadors, no menys important és l'anunci que es fa respecte del control d'assistència a l'escola per part de l'administració local, per tal d'evitar l'absentisme escolar. El regidor apunta que *“hace algunos años el ayuntamiento sancionó económicamente a algunos padres por faltas injustificadas de sus hijos a la escuela, peor se desestimó por impopular.”⁸⁶⁸*

Juan Vidal i Vicente Úbeda Torró destinat com mestre en l'Agrupació Escolar Mixta Musico E. Casanova. El primer tenia 54 anys i el segon 25. Les permanències, més popularment conegudes com classes de repàs, estaven regulades des de 1954.

⁸⁶⁶ *Op. Cit.* Cita 847.

⁸⁶⁷ *Ídem.*

⁸⁶⁸ *Ídem.* A.M.O. ED-3. Educació 1968-74 En el ban fet públic el 9 de setembre de 1965 l'alcalde instava als pares de família a que *“cumplan debidamente los reglamentos escolares en cuanto se refiere a la asistencia, puntualidad y aseo de los alumnos, prohibiendo la permanencia en la vía pública durante las horas de clase a los niños comprendidos en edad escolar. Los agentes de mi autoridad velaran por el cumplimiento de este bando y los señores maestros darán cuenta a la Junta Municipal de Enseñanza Pública de las irregularidades que comprobasen para la aplicación oportuna de las medidas necesarias.”* Aquestes paraules es repetiran en els bans de 1966 i 1967.

Victor Mira Tejeiro i Andrés Úbeda destaquen la importància del seguiment i control mèdic dels xiquets i xiquetes de primària amb l'ús dels raigs X, la revisió bucal i administració del reactiu de la tuberculina, com a eines preventives de la salut infantil.⁸⁶⁹

En el col·loqui també es parla de la importància que tenia l'ensenyament primari respecte de la lluita contra l'analfabetisme. Segons s'indica en el setmanari *Ciudad* quatre anys abans hi havia 800 analfabets i que en el moment del col·loqui havia remés a la meitat. A més a més s'apunta que la comissaria de la policia de Xàtiva, on els ontinyentins s'havien de desplaçar pe poder tramitar el seu document d'identitat o la seua renovació, un total de 393 persones havien manifestat no saber signar.⁸⁷⁰ Com s'ha indicat anteriorment la Junta Municipal d'Ensenyament escolar era qui havia de dur a terme les estratègies per abordar l'analfabetisme.

Apartant-se de les dades quantitatives i referides als diferents serveis que es donaven als escolars, el regidor en l'última intervenció identifica que el principal problema de l'ensenyament no és sols construir escoles sinó aconseguir implicar en aquesta qüestió als mestres, pares i institucions responsables:

“La problemática de la enseñanza no reside solamente en las Construcciones escolares, sino en una auténtica colaboración de padres (primeros y principales responsables de la educación de sus hijos) maestros (no solo por su preparación técnica sino por su entusiasmo) y autoridades (implicando aquí a todos los estamentos de la Sociedad, ya que la educación es rentable).”⁸⁷¹

De nou Gregorio Farinós Lisarde secretari de la Junta Municipal d'Ensenyament, en el seu article publicat en *Ciudad* no torna a aportar cap novetat significativa, ja que repeteix les dades publicades un mes abans en l'esmentat col·loqui. Únicament fa referència a la matrícula per aula, situant-la en 40 alumnes, dada que no aporta en el col·loqui anteriorment referenciat. Així si, incideix de nou en la manca d'aules per a poder donar cabuda a la gran demanda escolar:

⁸⁶⁹ *Ídem.*

⁸⁷⁰ *Ídem.* A.M.O. ED-2 Educació: matrícules escolars 1965-1972. Any 1971 Enseñanza. Datos Escolares. Amb data 21 d'octubre de 1971 la comissaria de policia de Xàtiva, torna a enviar una relació nominal de les persones que en el moment de formalitzar el seu document d'identitat manifesten no saber signar. La xifra arriba a 34 homes i a 141 dones.

⁸⁷¹ *Op. Cit.* Cita 859.

“No es suficiente el número de aulas ya que el censo escolares es superior la capacidad de las mismas, si bien hay una cantidad considerable de niños en edad escolar menores de 14 años cursando estudios de bachiller en la enseñanza oficial y privada (libre) y 180 alumnos de preaprendizaje en la Escuela de Formación Profesional.”

872

La resposta educativa per als pàrvuls, no estava garantida. Segons el mateix articulista aquesta havia de passar per l'escolarització dels xiquets i xiquetes entre els 2 i 6 anys. Però les reivindicacions i les crítiques, també anaven dirigides a aspectes organitzatius de l'ensenyament, sobretot per evitar la diferenciació entre l'ensenyament professional al qual incloïa als estudiants de batxiller i el laboral, on quedaven emmarcats la resta d'estudiants. És a dir, s'exigia una nova llei que evitara aquesta diferenciació i *“armonizara las distintas etapas de la enseñanza y evite la discriminación entre el bachiller (futuros profesionales) y el aprendizaje laboral (futuros trabajadores).”*⁸⁷³

Si comparem les dades que l'Ajuntament elabora amb les que el Gregorio Farinós Lisarde presenta en les planes de Ciudad uns mesos després, veiem com no coincideixen considerant que la diferència de xifres és important. Tal vegada Gregorio Farinós Lisarde no va tenir en consideració els alumnes que, en les franges d'edat d'educació primària, estaven assistint al centre de formació professional San Juan Bosco, considerant que en aqueix any no era obligatori l'ensenyament fins als 14 anys. Tampoc contempla les dades dels alumnes escolaritzats en els centres rurals, tot i que l'Ajuntament si que ho considerarà.

Atenent a l'ensenyament primari o educació bàsica, com explica Gregorio Farinós Lisarde, havia de ser sòlida i garantir que tot hom poguera accedir i assistir a l'escola, ja que més del 90% del que conformava el món laboral no havien passat per l'escola primària. Per evitar aquestes circumstàncies aportava dues solucions. La primera passava per qüestions formatives en la que els mestres d'Ontinyent i la comarca, amb el Centre de Col·laboració Pedagògica, sota la presidència, en aquest cas de la inspectora, desenvolupaven jornades d'estudi. En aquests encontres els mestres rebien normes de

⁸⁷²Ciudad, 2 de gener de 1969. Farinós a més a més era el director de les Escoles Parroquials de Santa Maria. Veg. Ciudad, 26 de setembre de 1968. *“Nuestros hijos, las escuelas y los maestros en la Primera Enseñanza.”* Op. cit. Cita 107.

⁸⁷³ Ídem.

tipus general les quals afectaven l'evolució de la pedagogia i coneixement de les diferents tècniques i orientacions en l'aprenentatge escolar.

La segona solució, pronosticava que per a l'any 1971:

*“Se habrá resuelto el problema de la enseñanza primaria en Ontinyent al funcionar probablemente a pleno rendimiento tres colegios nacionales (Luis Vives, Rafal Juan Vidal y el que se construya en San Jose), escuelas parroquiales, colegios religiosos y academias.”*⁸⁷⁴

Són d'interés les declaracions del mateix articulista en relació a la importància de les igualtats d'oportunitats per als estudiants universitaris, encara que desplegat en el Patronat d'Igualtats d'Oportunitats⁸⁷⁵, considera que sense una educació primària realment no es pot donar aqueix oportunitat que els joves pogueren accedir a la Universitat, la qual qualifica de classista i a la que podien accedir sols aquells que disposen de recursos econòmics.

La relació entre l'ensenyament universitari i el bàsic, per a Gregorio Farinós Lisarde, era que durant l'ensenyament bàsic s'havia “ *de apreciar la capacidad del escolar cimentar su instrucción y orientar su vocación profesional.*”⁸⁷⁶

Majoritàriament eren centres privats i lligats a l'església els encarregats d'aquesta tasca. Dels 12 centres referenciats, sols 4 pertanyien a la xarxa pública mentre els centres privats i pertanyents a l'església sumaven el doble que els públics. A poc a poc la xarxa de centres públics anava creixent.

⁸⁷⁴ *Ídem.*

⁸⁷⁵ Amb el PIO està fent referència al Fondo Nacional de Igualdad de Oportunidades que com s'apunta en la premsa pedagògica del moment es volia “*poder recuperar para la Patria todas las inteligencias que por falta de medios se perderían desconsoladamente*”, és a dir, l'establiment d'un sistema de beques. Veg. “El primer plan del Fondo Nacional de Igualdad de Oportunidades” *Revista Enseñanza Media [Madrid]*, 1962, Núm. 92-98.

⁸⁷⁶ *Op. Cit.* Cita 877.

CARTILLA ESCOLAR “CENTRO DE ENSEÑANZA SAN LUÍS GONZAGA.”

De les notes històriques que aporta Gregorio Farinós Lissardé per a cada un dels centres, crida l'atenció com sols en una es remunta a 1871 per a donar referències a la seua creació, mentre que en d'altres com ho era el Col·legi Nacional Lluís Vives, inaugurat durant la II República, no fa cap referència a aquest fet però tampoc del Patronat de la Joventut Obrera, de l'escola Mixta d'El Pla ni del Col·legi La Pureza de Maria. Potser, l'articulista volia impregnar la notícia de modernitat, sobretot, pel que fa a les acadèmies i centres privats del moment, els quals, tot i que es varen crear per a poder donar una resposta formativa als futurs treballadors d'una indústria tèxtil que estava expandint-se, es dedicaren a cobrir la manca de llocs escolars en l'educació primària.

Recuperant una de les solucions que planteja Gregorio Farinós Lissardé i relativa als Centres de Col·laboració Pedagògica, veiem com el divendres següent a la publicació de la seua nota de premsa, es va celebrar una sessió formativa i que de nou les pàgines de

Ciudad ens donen complida informació.⁸⁷⁷ Els Centres de Col·laboració Pedagògica disposaven del seu reglament constituint-se com una eina formativa organitzada per l'inspector/a en la que participaven els professors/es, a proposta del mateix inspector, qui els presidia.⁸⁷⁸

En el cas que ens ocupa, la zona d'Ontinyent estava integrada pels següents pobles; Agullent, Aiello de Malferit, Bocairent, Fontanars dels Alforins, Font de la Figuera, Olleria i Ontinyent. A l'esmentat Centre de Col·laboració Pedagògica varen assistir un total de 135 mestres, reunits en la Casa Sindical. La primera sessió, celebrada el 7 de febrer de 1969, va estar a càrrec de Maria Consuelo Moreno, inspectora de la zona, la qual va tractar sobre instruccions administratives i pedagògiques. La següent sessió va estar a càrrec de Julio Escarpa, mestre del Col·legi Nacional Lluís Vives, amb una ponència titulada “*El niño y el medio ambiente.*” Amb el tema “*El ambiente rural y la escuela*” va continuar el mestre Vicente Escrivá, de l'Agrupació Escolar Mixta Sant Josep de Calassanç, d'Aiello de Malferit, exposició centrada en la importància de conèixer el mig en què viu el xiquet per tal d'aplicar en cada cas el tipus d'ensenyament que es requereix. El mestre Bernardo Martínez, de València, va concloure la sessió del matí amb l'explicació de la seua experiència docent amb l'ús de diapositives referides en les unitats didàctiques.

La sessió de la vesprada va continuar amb un tema monogràfic que va encetar la inspectora de Castelló, Dª Jacinta Garcia, especialista en educació infantil aleshores “*educación de los niños párvulos*”, qui en una de les aules del col·legi Lluís Vives es va dirigir a les mestres parvulistes donant “*normas didácticas relacionadas con el*

⁸⁷⁷ *Ciudad*, 13 de febrero de 1969

⁸⁷⁸ LÓPEZ MARTÍN, RAMÓN; MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro. “Las orientaciones pedagógica del sistema Escolar.” MAYORDOMO, A.(Coord.) *Estudios sobre la política educativa durante el franquismo*. Universitat de València. Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación. Núm. 39. València, 1999. També és interessant la recopilació que realitza, en els anys que ens ocupa, Victorino Arroyo del Castillo, que, en 1967, ens remunta a 1905 per fer-nos un repàs històric dels centres de Col·laboració Pedagògica al temps que inclou en aqueixa referència històrica un decret de 2 de desembre de 1932, clara referència republicana, com apunten Alejandro Mayordomo i Ramón López. ARROYO CASTILLO, Victoriano. “Evolución histórico-legal de los Centros de Colaboración Pedagógica” *Vida Escolar*. [Madrid] Núm. 85-86, 1967. pàgs.6-7. El reglament dels Centres de Col·laboració Pedagògica, entre altres temes, establia la possibilitat que foren formats per mestres de diferents localitats, com va ser el creat a Ontinyent. Els temes a tractar eren elaborats a principi de cada curs pel CEDODEP: *Reglamento de Escuelas Nacionales y de Patronato y Reglamento de directores escolares*. Sexta Edición. Edit. Escuela Española, Madrid, 1971.

aprendizaje del lenguaje, escritura y lectura y resolvió diversas cuestiones respecto del cálculo y el dibujo como medios de aprendizaje.”⁸⁷⁹

En maig de 1969, les pàgines de *Ciudad* ens tornen a donar informació al voltant de la formació del magisteri. A instància de la Inspectora de la zona 14, Maria Consuelo Moreno Tortajada, es va celebrar una reunió de treball en les escoles Parroquials de Santa Maria amb els mestres d’Ontinyent i la resta de la comarca que formaven la zona 14. En aqueixa reunió de treball es va incidir en la importància que els centres escolars participaren en els diferents concursos i certàmens com ho podia ser “*Misión Rescate, Trabajo sobre subnormales.*” A més a més, es va informar al voltant del “Libro Blanco.” perquè conegueren els mestres com anava desenvolupant-se l’Educació General Bàsica. També va explicar una de les solucions per a resoldre l’escolarització d’aquells alumnes de 7é i 8é que visqueren en pobles que no disposaren de centres escolars amb més de 300 alumnes. La sessió de treball va incloure informació al voltant d’un curs de matemàtica moderna que es va celebrar a València i al que varen assistir alguns dels mestres de la comarca. Com veurem més endavant aquest curs es va realitzar també a Ontinyent.⁸⁸⁰

Les activitats dels Centres de Col·laboració Pedagògica quedaven reflectides, en diferents ocasions, en les planes de *Ciudad*. Aqueix va ser el cas d’una conferència que va impartir al saló d’actes del Centre Parroquial i patrocinat per Caixa Ontinyent, a càrrec de Raquel Payá Ibars, doctora en pedagogia, Catedràtica de l’Escola Normal de Magisteri i professora de la Universitat de València, amb el títol “*La Insatisfacción, tarea de la juventud*”⁸⁸¹

L’any 1970 es va realitzar un curs de matemàtica moderna organitzat pel centre de Col·laboració Pedagògica. Tenia una durada de tres dies, del 15 al 17 de juny, a càrrec de Dª Maria Descamps Ponet, directora del Col·legi Nacional Cristobal Colón de Barcelona. El curs es va realitzar en el saló d’actes de “*La Niñez*” amb una assistència de més de dos-cents mestres, tots elles de la zona 14. La premsa local es va fer ressò de la notícia:

⁸⁷⁹ *Ciudad*, 13 de gener de 1969.

⁸⁸⁰ *Ciudad*, 8 de maig de 1969.

⁸⁸¹ *Ídem*. Raquel Payá Ibars naix a la Font de la Figuera en 1918. Va estar formada durant la II República, pertanyent a la quarta promoció del Pla professional http://www.dbd.cat/index.php?option=com_biografies&view=biografia&id=861. [21/12/2013]

*“Con este cursillo se pretende promocionar a los señores maestros para la aplicación en las escuelas de las matemáticas modernas, que preparan el día de mañana de nuestros niños para el desarrollo de las computadores electrónicas que cada día se van expandiendo más.”*⁸⁸²

Aprofitant la presència de la inspectora Consuelo Moreno Tortajada, la premsa local li va realitzar una entrevista. La primera de les preguntes formulada estava relacionada directament amb la qüestió de si les places escolars existents donaven resposta a la demanda escolar del moment. Sense donar cap dada quantitativa la inspectora evidència aqueix creixement de la població, tant en el barri de Sant Rafael i com en el de Sant Josep, on no es va donar resposta a la manca de places escolars. Per aquells moments, a Sant Rafael, ja estava funcionant el Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal, el qual calia dotar de més unitats i sobretot la construcció d'un nou centre escolar al barri de Sant Josep:

*“Ontinyent ha sido uno de los pueblos de la provincia de Valencia que ha crecido a ritmo vertiginoso y ello ha desbordado toda previsión, a pesar de que en unos siete años los puestos escolares se han incrementado. Concretamente en este periodo se han creado más de cuarenta aulas y está prevista la ampliación de cuatro más en San Rafael y un nuevo edificio en el Barrio de San José con un aumento de tres unidades más de las que hay ahora.”*⁸⁸³

També se li va preguntar al voltant de la pràctica docent tant a la ciutat d'Ontinyent com a la resta de la comarca. La resposta es va centrar a posar de manifest la seua satisfacció en la tasca docent en la seua zona de jurisdicció. Satisfeta, sobretot, per l'esforç que estaven realitzant els mestres, per l'ús dels Centres de Col·laboració i, a més a més, per trencar la mala fama que tenien les escoles nacionals.⁸⁸⁴

⁸⁸² *Ciudad*, 25 de juny de 1970. A la Clausura del curs varen assistir i intervindre en veu dels mestres D. Gregorio Farinós Lissarde director de l'escola Parroquial de Santa Maria, la Inspectora Maria Consuelo Moreno Tortajada, l'alcalde de la ciutat Vicente Gironés Mora, el jutge de primera instància i instrucció Blas Utrillas Serrano y Dª Raquel Paya Ivars, catedràtica de Pedagogia de l'Escola de magisteri.

⁸⁸³ *Ídem*.

⁸⁸⁴ *Ídem*.

El tercer interrogant que se li planteja a la inspectora va dirigit a qüestionar si realment el magisteri encarregat de dur a terme la Llei General d'Educació estava preparat i capacitat per a poder-ho fer. La resposta va estar centrada a evitar el confrontament entre els mestres i els llicenciats, tot i que alguns mestres els faltava alguna formació més específica, a altres llicenciats no disposaven d'una preparació en l'àmbit didàctic i pedagògic que per contra els mestres sí:

“Es este un nuevo plan muy debatido que ha suscitado muchas controversias entre los licenciados y los maestros. Personalmente yo creo que el magisterio en la actualidad se encuentra con suficiente preparación para hacerse cargo de la Enseñanza General Básica. Posiblemente existan algunas que se solucionaran con unos cursillos que ya han asistido algunos maestros. Por otra parte alguno de ellos cuenta con el título de licenciado. La ventaja que algunos licenciados tienen con respecto a los maestros se puede ver compensada con unos estudios pedagógicos y didácticos que los maestros poseen. En realidad se trata de conjugar una enseñanza en la que ambos tengan su participación.”⁸⁸⁵

La quarta i última qüestió plantejada a la inspectora evidència una realitat que venia arrossegant durant molts anys i que fa referència a la preeminència i prevalença dels centres privats i regentats per l'església sobre els públics. Òbviament, es tracta d'un moment en què el model educatiu basat en el nacional-catolicisme comença a canviar.⁸⁸⁶ En aquest context podem situar a Consuelo Moreno Tortajada qui responsabilitza l'esperit classista dels pares i que amb la nova llei es podia corregir:

“Ello es debido, en parte al espíritu clasista de los padres que la nueva ley de educación tiende a hacer desaparecer. Existirán escuelas privadas, de la Iglesia y lo que hasta ahora hemos denominados Colegios Nacionales. Comprendo pero los padres podrán enviar

⁸⁸⁵ *Ídem.*

⁸⁸⁶ Martí Ferrandiz identifica, dues etapes en aquest procés del discurs nacional-catòlic en relació al control del sistema educatiu i que abraça el primer de 1936 fins a 1951 i el segon des de 1951 fins a 1975 anys de la mort del dictador i inici de la transició. MARTÍ FERRANDIZ, José Joaquín. *Ortodoxia y control en el sistema educativo: la inspección de enseñanza*. MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro. (COORD.) *Estudios sobre la política educativa durante el franquismo*. València. Universitat de València, Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación, 1999.

libremente a sus hijos al centro que juzguen más idóneo. Como las clases se pretenden sean gratuitas en todos los colegios, este espíritu clasista, que ustedes me apuntan, desaparecerá. Y por otra parte se establecerá una leal competencia que en definitiva resultará beneficiosa para la elevación del nivel intelectual y cultural de los colegios. Sería obvio negar que las escuelas privadas han mantenido mayor la unidad estructural de las clases, debido al nivel cultural más elevado de los educadores que han asistido a estas escuelas, ya que como ustedes saben, dicho nivel cultural va condicionado al ambiente familiar”⁸⁸⁷

Moltes d'aquestes preguntes seran plantejades de nou a altres representants, en aquest cas municipals amb responsabilitats educatives. Serà recurrent qüestionar la preparació dels mestres per poder afrontar la nova llei i la preeminència de l'església i d'altres centres privats els quals continuen copant l'oferta educativa a la ciutat d'Ontinyent. Hom pot evidenciar com està qüestionant-se la manca d'una formació del professorat que pugui donar resposta a aquesta nova metodologia educativa al mateix temps que s'observa aqueix plantejament en què l'església ha de deixar aqueixa funció subsidiària que li ha atorgat l'estat durant tants anys. És el moment en què, com apunta Fernández Soria, es dona pas a l'intervencionisme de l'estat tecnocràtic encara que la realitat d'aquesta intervenció estatal no serà tal com es pretenia⁸⁸⁸. Una mostra d'aquest canvi que s'intenta instaurar amb el nou marc legislatiu, ens la posa de manifest la nova inspectora d'ensenyament primari, Na Socorro Rodríguez Bescansa, qui visita la ciutat d'Ontinyent el 22 d'octubre de 1970⁸⁸⁹. En aqueixa visita es va desplaçar al Col·legi de La Concepción, entrevistant-se amb el regidor d'educació. Però el que ens interessa són les indicacions que va fer als mestres de primària en el barri de Sant Rafael, utilitzant les instal·lacions escolars del Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal. Les paraules de la inspectora se centraren en una renovació de l'acció educativa que fins al moment no havia donat resultats ni tan sols en els països més rics i cultes. Sense qüestionar el sistema

⁸⁸⁷ *Op. Cit.* Cita 884.

⁸⁸⁸ FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. *Estado y educación en la España contemporánea*, Madrid: Editorial Síntesis, Madrid, 2002, Pàg. 140.

⁸⁸⁹ *Ciudad*. 29 d'octubre de 1970. La nova distribució de les zones va quedar en què la d'Ontinyent estava formada per Aiello de Malferit, Bocarent i Font de la Figuera amb la denominació de zona 18.

educatiu emprat durant els anys de la dictadura franquista, apunta cap a una exigència de la nova llei. Aquest és el contingut que reflecteix la nota de premsa:

*“Anunció que se va a proceder a un cambio radical en materia de enseñanza, ya que la educación impartida en los últimos tiempos ha fracasado, sobre todo en los países más cultos y más ricos. Se había caído en un intelectualismo inconsecuente, en una libertad irresponsable y una masificación que asfixia la personalidad del individuo. Pero es competente tanto a los educadores la renovación en la enseñanza como a los padres de los educandos. De una autentica colaboración entre familia y la escuela, depende un resultado eficaz, ya que a todos nos afecta.”*⁸⁹⁰

Les pretensions de la nova inspectora era mostrar la viabilitat de la nova llei, a l'hora que brindar-se més com a mestra que com a inspectora amb una clara intenció de trencar aquixa imatge repressora que es tenia de la inspecció. Vista la mancança d'instal·lacions escolars reclamava la necessitat de *“una ensambladura entre la enseñanza estatal y privada.”*⁸⁹¹

Si s'han utilitzat les planes de *Ciudad* per poder fer-nos una idea de la radiografia educativa de la ciutat d'Ontinyent, ara utilitzarem una altra publicació, de caràcter anual i que estava vinculada a les festes patronals d'estiu. És el Programa de Festes de Moros i Cristians de 1969 en el que apareix publicat un article escrit per un dels mestres que en 1968, un any abans de realitzar aquest article, havia entrevistat juntament amb Rafael Gandia, altre mestre ontinyentí, al regidor d'educació. La vàlua d'aquest document ens la proporciona el plantejament de les qüestions relatives a l'ensenyament primari posant sobre la taula un conjunt de reflexions crítiques envers aquells discurs educatiu basat en la memòria, el llibre i la importància de la figura del mestre. És un plantejament completament distint, innovador i alternatiu exposat per un professional de l'ensenyament que, fins i tot, en paraules del mateix mestre, però 45 anys després, va provocar que algun mestre afí al règim franquista, l'increparà a la sortida de missa per l'esmentat article.⁸⁹²

⁸⁹⁰ *Ídem.*

⁸⁹¹ *Ídem.*

⁸⁹² Es tracta del mestre Ximo Ureña Montés que en febrer de 2014 va fer este comentari en la plaça de l'Ajuntament.

“AGRUPACIÓN ESCOLAR MIXTA RAFAEL JUAN VIDAL.” 1969.

En el text utilitza dades quantitatives i introdueix un conjunt d'elements a la seua exposició i anàlisi de la realitat escolar, aprofitant els canvis que anaven a produir-se amb la nova Llei General d'Educació i el seu previ llibre blanc. La proposta que llança, la bateja amb el nom “escola activa”, amb clara referència a l'escola nova, corrent pedagògica que a l'estat espanyol va tindre força presència durant la II República, però negada durant tot el franquisme. És d'un moviment que pretenia una renovació de la pràctica docent i de l'educació tradicional.

Des d'aquest posicionament, Ximo Ureña Montés planteja que l'educació havia de ser sinònim de benestar, havia de ser considerada com una inversió i oberta a tothom. Pensa que aquesta manera d'entendre l'ensenyament ha de ser conegut per tots, ja que permetrà prendre *“postura frente a este problema que hoy llega a ser eje y meta sobre el que gira y donde tienden todas las estructuras modernas”*⁸⁹³

En aquells anys, com s'ha indicat, la ciutat d'Ontinyent va creixent a un ritme molt accelerat per la seua indústria tèxtil i l'arribada de treballadors que provinents d'altres indrets de l'estat espanyol troben un lloc ideal per residir amb un treball i ingressos econòmics suficients. Aquest fet, segons apunta Ximo Ureña Montés, fa que en 1967 la població infantil se situara en 5.158 xiquets i xiquetes amb edats compreses entre els 2 i 13 anys. Apunta que un 23% de la població requeria places escolars en l'ensenyament

⁸⁹³ UREÑA MONTÉS, Ximo. “La enseñanza primaria en Onteniente.” *Programa de Fiestas de Moros y Cristianos de Ontinyent*, 1969.

primari.⁸⁹⁴ Les dades exposades dels xiquets i xiquetes escolaritzades estan referides al mes de maig de 1969 amb una xifra de 4.053 xiquets i xiquetes.

No sols la manca de places és el nucli central de la seua denúncia sinó també l'elevat número d'alumnes per mestre, amb una ràtio que passava dels 47 alumnes en 1967 als 40 en 1969. Pel que fa a la ràtio, tot i que baixa en set alumnes, continuava sent elevada, dificultant, com indicarà més endavant, la pràctica docent.

Comparant les dades aportades per Ximo Ureña Montés i les recollides pel mateix Ajuntament, en referència al curs 1967, hi ha una diferència de 819 alumnes. Tal com apunta el mateix mestre, aquesta diferència es troba en *“los alumnos de bachiller, contabilidad, etc... Mientras que las cifras en enseñanza oficial se refieren única y exclusivamente a los alumnos de estudios primarios.”*⁸⁹⁵

En l'article s'inclouen consideracions al voltant de la figura professional dels mestres, els quals no gaudien del reconeixement social merescut. A tot això planteja l'existència d'un conjunt de dificultats per millorar la imatge del mestre, les quals passaven per una millora salarial i per l'existència de les associacions professionals adients. Altre problema que afectava aquesta dolenta consideració envers els mestres i les mestres radicava en la manca de recursos didàctics i l'heterogeneïtat dels alumnes, que com s'ha vist podia arribar als 40 per classe i de diferents edats. Inclou, segon ell, la valoració que es tenia del mestre a la ciutat d'Ontinyent:

*“Al maestro en nuestra ciudad -y aquí cuando se habla de maestro se habla de todos estos- se le ha calificado con frecuencia de poco trabajador, de amante de las vacaciones escolares, hasta de incompetente en algunos casos.”*⁸⁹⁶

Aquesta concepció que es tenia del mestre venia motiva, principalment, per la manca d'informació però, sobretot, perquè es valorava al mestre en funció del resultat de la seua pràctica professional. Segons Ximo Ureña Montés es tenia la idea que un bon mestre era aqueix que aconseguia que els seus alumnes tingueren un bon rendiment

⁸⁹⁴ Segons apunta l'autor de l'article, la població total d'Ontinyent, atenen a aquest percentatge de població infantil, es situava al voltant del 22.000 habitants que segons el INE en 1960 era de 18.187 i en 1970 de 23.685 habitants.

⁸⁹⁵ *Op. Cit.* Cita 898.

⁸⁹⁶ *Ídem.*

acadèmic, valoració amb la qual estava en desacord, apostant per una metodologia més activa:

*“Tratan estos maestros que el niño recuerde, no que sepa y menos que sepa hacer. Y esto porque lo que ha venido llamándose “escuela activa” es mucho más incómoda sin duda que la escuela memorística y libresca; y aquí es donde radica la principal causa de la resistencia que se observa aún en algunos maestros de la innovación metodológica.”*⁸⁹⁷

Afegia que aquest discurs educatiu no es podia desenvolupar sols des de dins de l'escola, necessitava la participació dels pares, de la seua implicació en els procés educatiu dels seus fills. Aquesta participació havia d'estar organitzada, tenir un caràcter actiu i responsable amb la creació dels canals que facilitava el moviment associatiu, involucrant-se així amb la solució dels problemes administratius, econòmics i pedagògics de l'escola. Però també incideix que aquesta participació no havia de ser pròpia de la mare sinó que el pare també havia de participar.

Deixa palés que a Ontinyent s'havia apostat, majoritàriament, per una escola privada fortament assolida. Les autoritats pertinents, continua exposant Ximo Ureña Montés, no varen encetar una política educativa centrada en l'oferta de places públiques. És una mostra més de com els responsables estatals tornen a deixar en mans de l'església i entitats privades la creació de centres escolars, que com apunta l'autor de l'article, no facilita la llibertat d'elecció de centre per poder escolaritzar als fills de les famílies ontinyentines, sobretot quan s'inclou el pagament d'unes mensualitats que no poden afrontar. La defensa de l'ensenyament i l'escola pública l'argumenta amb la prestació d'uns serveis que l'escola privada no podia oferir com era el menjador i el transport escolar. D'altre argument que utilitza en defensa de l'escola pública és la formació del magisteri encarregat de l'ensenyament en les escoles públiques, el qual era millor que el les privades on, fins i tot, exercien el magisteri persones sense tenir el títol de mestre o mestra⁸⁹⁸

⁸⁹⁷ *Ídem.*

⁸⁹⁸ *Ídem.* Sembla que el títol de l'article va ser, com s'ha dit anteriorment, el motiu pel qual un dels mestres amb formació i ideologia franquista el va recriminar a la sortida de missa, doncs les pròpies manifestacions de Ximo Ureña Montés, el mestre agreujat va fer una lectura política de la paraula socialització.

Aprofitant el “*Libro Blanco*” Ximo Ureña Montés realitza un conjunt de propostes, que, com diu el subtítol de l’article, responia a una socialització de l’educació:

- a) *“Educación General Básica gratuita y obligatoria hasta los 14 años.*
- b) *Superación de las desigualdades rural-gratuita en las oportunidades de educación.*
- c) *Formación profesional intensiva y acelerada para “todos” los españoles antes de incorporarse al trabajo.*
- d) *Educación unificada y polivalente en el bachillerato que debería ser gratuita y poder ser extendida a todos aquellos que poseen suficiente capacidad intelectual*
- e) *Acceso a la universidad sin discriminación.”*⁸⁹⁹

La matrícula escolar va creixent de manera accelerada des de 1960 fins a 1969, any en què es publica en “*Libro Blanco de Educación*” i que donarà pas a la publicació en 1970 de la nova llei que regularà el sistema educatiu durant els últims anys del franquisme i primer de la transició democràtica. (Veg. Quadres 85, 86 i 87)

6.2.-L’ESCOLA A ONTINYENT DURANT LA LLEI VILLAR PALASÍ

Vencen els anys i les solucions a les mancances escolars no es resolen tan ràpidament, els inicis del curs 1971-72 semblen caòtics. La implantació de la nova norma educativa, la manca de places escolars, de mestres i mobiliari senyalen un inici del curs complicant. Al mes d’octubre de 1971 no s’havien habilitat les 18 aules que s’havien reclamat. Amb les 16 creades, segons manifesta el regidor d’educació, n’eren prou, malgrat que la previsió era arribar a les 18 previstes, decisió que va obligar a posposar la creació de les aules de pàrvuls per a més endavant⁹⁰⁰. L’any 1973 amb la publicació d’unes orientacions pedagògiques per part del Ministeri d’Educació lleven importància a l’educació preescolar que li dona la llei General d’Educació de 1970, afirmant que “*no es absolutamente necesario para el niño de dos a tres años, si se desenvuelve en el seno de una familia normal puesto que a esta edad, la madre es el*

⁸⁹⁹ *Ídem*

⁹⁰⁰ *Ciudad*, 14 d’octubre de 1971.

principal agente –aunque no exclusivo- en la formación del niño, pero si lo es si la madre o los sustitutos maternos no pueden ocuparse del niño.”⁹⁰¹

Tornant a les pàgines del Ciudad i mantenint-nos en el curs 1971-72, el mateix regidor d'Educació, Manuel Vañó Belda, deixa constància de les actuacions que s'han posat en funcionament per poder fer front a l'escolarització dels xiquets i xiquetes corresponent a l'ensenyament primari. La lluita per la plena escolarització entre els 6 i 14 anys és un objectiu al qual a poc a poc pretenen arribar. Tal com indiquen les dades estadístiques, en l'àmbit estatal, en 1965 encara hi ha mig milió de xiquets per escolaritzar per arribar al 99,8% en 1975.⁹⁰² La realitat escolar ontinyentina, pel que fa a l'ensenyament primari, és un clar exemple d'eixa política educativa i la posada en pràctica d'aquelles iniciatives per tal d'aconseguir l'escolarització plena amb la massificació de les classes, l'establiment dels dobles torns escolars, l'ús de locals no destinats per a l'ensenyament i de nou l'ús de l'església com a recursos per donar resposta a aquesta necessitat.⁹⁰³

En el del barri de Sant Rafael es varen d'habilitar uns locals de la parròquia amb la intenció de cobrir durant 5 anys l'escolarització de més de dos-cents xiquets. Al barri de Sant Josep també s'amplien tres noves aules; el Grup Escolar Carmelo Ripoll té 11 aules per poder atendre a cinc-cents xiquets. Amb la resta d'aules creades al Grup Escolar Lluís Vives, és a dir, tres aules més, per a escolaritzar a 120 xiquets, el problema no va quedar resolt.⁹⁰⁴

⁹⁰¹ B.O.E. Núm. 188 de 4 d'agost de 1973. Orden de 27 de julio de 1973 por la que se aprueban las orientaciones pedagógicas para la educación Preescolar.

⁹⁰² MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro. “Aproximación a enfoques i tiempos de la política educativa.” MAYORDOMO, Alejandro. (COORD.) *Estudios sobre la política educativa durante el franquismo*. València: Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación. Núm. 39 Universitat de València 1999. També podem trobar interessant les aportacions en VIÑAO FRAGO, Antonio. “La Educación General Básica. Entre la Realidad y el mito. *Revista de Educación*. [Madrid] Número extraordinario 1992 Pàg.47-71 Per utilitzar dades estadístiques d'aquesta dècada i publicades després de la mort del dictador però referides als anys que ens interessa les podem consultar en TEENA ARTIGUES, Joaquin; CORDERO PASCUAL, Luis; DIAZ JARES, José Luis. *La educación en España. Análisis de unos datos*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia. 1978.

⁹⁰³ Tal volta amb les aportacions i vivències personals, com alumne que iniciava la seua escolarització en el Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal, recorde com els amics del carrer teníem horaris escolars diferents; uns assistíem de matí i d'altres de vesprada, però no en l'edifici del centre, sinó en locals cedits per la parròquia, en este cas de Sant Rafael, o en locals comercials del mateix barri.

⁹⁰⁴ *Ciudad*, 13 de gener de 1972. Segons apunta el regidor i en referència al Col·legi Nacional Carmelo Ripoll estava “ubicado en el barrio de San José calle del Pintor Segrelles.”

La previsió per al curs següent no era massa esperançadora, fins i tot per al curs 1973-74 tampoc es podia garantir les places escolars per als xiquets i xiquetes d'ensenyament primari a Ontinyent:

“Para el próximo curso 1972-73 las previsiones no son muy optimistas. Tendremos necesariamente que arreglarnos con las aulas que actualmente se dispone e intentaremos ver si es posible crear dos o tres más, con lo que el problema sin resolverse en su totalidad, esperamos no sea muy agobiante.

Nuestra gran preocupación, en materia de previsión escolar se centra en el curso 1973-74 ya que las aulas que actualmente disponemos resultan insuficientes y se precisa la creación de una Agrupación Escolar por lo cual el Ministerio de Educación y Ciencia exige imperativamente la aportación de un solar de diez mil metros cuadrados.”⁹⁰⁵

El repte de l'Ajuntament, era que havia de facilitar eixos terrenys, la qual cosa suposava pressupostar una despesa d'uns quants milions de pessetes per poder construir la futura escola.

Continuant amb les dades quantitatives, el regidor reconeix la forta implantació i influència de l'ensenyament baix les ordres religioses i de l'església en general. Amb 114 aules es donava resposta educativa tant en l'àmbit d'ensenyament primari com de pàrvuls a vora quatre mil cinc-cents alumnes que es repartien entre 114 mestres dels quals 70 corresponen a l'ensenyament públic i la resta, és a dir, 44 corresponien a “*colegios de la Iglesia, academias etc...*”⁹⁰⁶ Cal recordar que a finals dels anys 1960, la presència de centres i institucions educatives vinculades a l'església és un fet a destacar i que ve arrossegant-se de molts anys enrere.

No menys interessants són les valoracions reflectides en aquesta mateixa nota de premsa on el regidor, Manuel Vañó Belda manifesta la seua opinió al voltant de la nova llei, de la capacitat dels i les mestres al temps de la importància que tenia la implicació dels pares en el procés educatiu dels seus fills. Considera un encert la nova regulació de l'ensenyament primari malgrat que els inicis són un poc difícils, sobretot quan es volen

⁹⁰⁵ Ídem.

⁹⁰⁶ Ídem.

introduir canvis. Destaca la importància i reconeix l'esforç dels i els metres per superar aquesta dificultat, els quals han realitzat uns cursos de formació per adaptar-se a les noves exigències de la llei i a una nova metodologia. Però la dificultat es troba, segons el regidor, en l'adaptació del xiquet a aquest nou sistema educatiu, mentre manca un ambient familiar que ho complemente:

“El problema, según mi experiencia, radica fundamentalmente en una falta de ambiente familiar que no consiste solo en que los padres se preocupen de que el niño vaya al colegio, sino que deben ayudarles y preocuparse, porque en la vida de familia el niño encuentre un clima propicio que le estimule y sea como una prolongación de las enseñanzas que recibe en el colegio. Es muy lamentable que en muchas familias –y esto lo dicen los propios niños- no se hable más que de deportes o de preocupaciones personales marginándose totalmente la labor educativa que merece un niño en la familia.”⁹⁰⁷

Són diferents les aportacions de mestres de l'època que posen de manifesta aquesta manca de formació continua.⁹⁰⁸ En el cas d'Ontinyent, Maria Delgado de Molina diu que: *“Jo vaig estudiar moltes matemàtiques, molta història, molta geografia... però com fer front a una classe com la que tenia baix la meua responsabilitat no. Sols vaig fer una setmana de pràctiques mentre vaig estudiar magisteri.”⁹⁰⁹* Amb una diferència d'un any natural i abans que finalitzés el curs 1971-72, de nou les pàgines de *Ciudad*, en opinió del mateix responsable polític municipal, es repeteixen els arguments exposats amb anterioritat però en aquesta ocasió amb dades quantitatives i absolutes compaginades amb d'altres més qualitatives que tot seguit anirem exposant.

És així com el regidor d'educació incideix en la responsabilitat municipal de garantir, als xiquets i xiquetes en edat escolar obligatòria, places escolars suficients i

⁹⁰⁷ *Ídem.*

⁹⁰⁸ NAVARRO SANDALINA, Ramón. “La ley Villar Palasí y la formación del magisterio.” *Revista de Educación*. [Madrid] Número extra, 1992, Págs. 209-236.

⁹⁰⁹ *Maria Delgado de Molina. 23.012013* Reflexió compartida i comuna en aquells professionals en actiu que durant els anys 70 es queixaven de la mancança en la seua formació *“Durante los años sesenta y setenta no había una formación profesional específica para los que trabajábamos en Educación Infantil... la diplomatura en Magisterio no incluía los conocimientos psicopedagógicos que requería para trabajar en la época...”* DIEGO PÉREZ, Carmen; GONZÁLEZ FERNÁNDEZ Montserrat. “La cualificación profesional de los educadores infantiles en España des de 1857 hasta 1970.” Pag. 371-382, BERRUEZO ALBÉNIZ Reyes; CONEJERO LÓPEZ, Susana. *El largo camino hacia una educación inclusiva. La Educación Especial y Social del siglo XIX hasta nuestros días*. Volum II. Pamplona. Universidad Pública de Navarra. 2009.

evitar la manca d'escolarització. Amplia aquesta responsabilitat al control i seguiment d'aquells xiquets que deixen d'assistir a l'escola, sobretot els compresos entre els 13 i 14 anys. Aquest control es realitzava amb l'emplenament d'unes fitxes per part dels diferents directors de cada centre que després es comparaven amb les dades estadístiques que disposava el mateix ajuntament detectant-se uns 150 xiquets que deixaven d'assistir a l'escola:

*“Sus padres ya piensan en buscarles un puesto de trabajo y de hecho algunos antes de cumplir los catorce años ya trabajan clandestinamente, resultando normal que intenten eludir sus responsabilidades escolares antes de finalizar el curso. Los directores de los centros facilitan al ayuntamiento las faltas que se producen durante el curso, no justificadas, a la vista de lo cual se toman las medidas correspondientes”*⁹¹⁰

De nou la realitat superava les previsions. Segons Manuel Vañó Belda, l'estudi previst per a cobrir les places escolar en dos o tres anys, va ser desbordat amb el nou marc legal en haver d'absorbir als alumnes que no havien de passar a estudiar batxiller per romandre en l'ensenyament primari. S'havia de donar resposta i dotar de places escolars a uns 300 alumnes: *“Ello quiere decir que en este cuatrienio de su aplicación, a parte del aumento normal de población escolar, deberían crearse unos mil doscientos puestos más para impartir la nueva enseñanza.”*⁹¹¹

Les dades exposades pel regidor al voltant del nombre total d'alumnes que devien cursar l'ensenyament genera bàsic era de 4.254, destinant-se 92 aules sense donar dades de les aules que havien d'albergar als alumnes de batxiller que d'acord amb la nova llei havien d'incloure's com a alumnes d'ensenyament general bàsic. La xifra que maneja el regidor és de 691 alumnes. Pel que feia a l'ensenyament preescolar o de guarderia incloïa un total de 760 alumnes que estaven atesos en 19 aules. La previsió per a l'any 1975 era que la població escolar augmentaria a 4.446 alumnes sent necessàries unes 30 aules més, que no es disposaven. Urgia la supressió d'aquelles aules creades en plantes baixes o lloguers de locals que no reunien les mínimes condicions per poder dedicar-se a

⁹¹⁰ *Ciudad*, 29 de desembre de 1972.

⁹¹¹ *Ídem*.

l'ensenyament. La solució passava per la construcció d'un nou centre en aquesta ocasió en el barri de Sant Josep.⁹¹²

Per aquells anys i amb l'objectiu de reduir l'existent dèficit escolar i la implantació de la nova Educació General Bàsica es varen desenvolupar una plans d'urgència per a diferents zones de l'estat espanyol que posaven de manifest aquesta manca de centres escolars i per tant de places⁹¹³ El regidor Manuel Vaño Belda sembla que tenia informacions oficioses que aqueix centre anava a construir-se gràcies al segon pla d'urgència i que segons aquestes informacions havia de començar a construir-se en 1973,⁹¹⁴ a més les previsions apuntaven a la creació d'un nou col·legi en el barri de Sant Rafael.⁹¹⁵

6.3.-ENQUESTA ESCOLAR. 1971

S'han pogut consultar diferents documents, tots ells conservats a l'A.M.O. permetent-nos conèixer diferents dades, tant en l'àmbit general com en particular, de cada un dels centres existents en aquests moments a la ciutat d'Ontinyent. També són valuoses les dades estadístiques referides la població infantil. Són documents relatius al curs 1970-71 que des de l'administració local i a requeriment del Ministeri d'Educació i Ciència pretenen elaborar un cens escolar amb l'objectiu de conèixer quines eren les necessitats en ensenyament primari.

El primer document al qual tenim accés ens facilita dades estadístiques dels centres escolars diferenciant els públics dels privats, indicant en cada un d'ells el nombre d'alumnes sense identificar el sexe, el nombre d'aules i la mitjana d'alumnes matriculats per aula. S'havia de justificar la necessitat de dotar amb més aules i donar resposta a una

⁹¹² *Ídem.*

⁹¹³ LÁZARO FLORES, Emilio. "Historia de las Construcciones escolares en España." *Revista de Educación*, [Madrid] Núm. 240, 1975, Pàg. 114-126.

⁹¹⁴ *Ídem.* Els plans d'urgència que s'han revisat i publicats en el *BOE* són els corresponents a 1974. Decreto 650/1974, de 28 de febrero, por el que se crean 36 Colegios Nacionales de Educación General Básica, acogidos al Plan de Urgencia de Valencia. Decreto 1222/1974, de 28 de marzo, por el que se crean 32 Colegios Nacionales de Educación General Básica, acogidos al Plan de Urgencia de Valencia. Orden por la que se ponen en funcionamiento los Colegios Nacionales de Educación General Básica acogidos al Plan de Urgencia de Valencia.

⁹¹⁵ L'any 1979 es va crea el segon centre educatiu al barri de Sant Rafael, quinze anys després de crear-se el primer.

població en edat escolar que any rere anys anava creixent. Les previsions municipals eren les següents:

“Para el próximo cuatrienio y por año se precisa:

- *Para atender el aumento escolar normal de ingreso en la Enseñanza General Básica de 300 niños, 9 aulas año.*
- *Para atender por año los cursos 5º, 6º, 7º y 8º de la Enseñanza general Básica 300 niños, 9 aulas por año, total 18.”*⁹¹⁶

A partir d'aquest document s'elaboren un conjunt de fitxes, escrits i dades estadístiques amb l'objecte d'emplenar l'enquesta escolar que demana el Ministeri d'Educació i Ciència.

Les dades dels centres (Veg. Quadre 91) corresponen als inicis del curs escolar 1970-71 S'ha elaborat a partir de dos documents per donar resposta a la Delegació Provincial d'Educació i Ciència de València. L'objectiu d'aquesta recollida de dades, tal com explica el Delegat Provincial a primer de febrer de 1971, era *“programar las necesidades educativas a largo plazo, referidas tanto a nuevos centros o reforma de los existentes e incluso de modificación, como el profesorado que ha de regentarlos.”*⁹¹⁷

Cal recordar que és aquest any quan s'inicia l'aplicació del nou sistema educatiu, implantant-se els cursos de primer a quart de l'Educació General Bàsica, amb previsió que en deu anys quedara implantat.⁹¹⁸

Les dades recollides per l'Ajuntament difereixen una de l'altra en poc més de quinze dies, per la qual cosa la diferència en la xifra d'alumnes per cada una de les escoles és poca, sent la màxima la corresponent al Col·legi Nacional Lluís Vives. Hom pot observar com s'inclou alumnes corresponent a l'ensenyament primari, matriculats en centres que no ho són com és el cas del centre de Formació Professional *San Juan Bosco*

⁹¹⁶ A.M.O. ED-2. Document amb el següent encapçalament; *“Datos facilitados por los distintos centros de enseñanza primaria de la localidad a la ponencia municipal del curso 1970-71.”*

⁹¹⁷ A.M.O. ED-2. Educació: matricules escolars 1965-1972. Cumplimiento de encuesta de escolaridad solicitada por el Ministerio de Educación y Ciencia. Les dades que s'inclouen en les dues taules estan extretes de dos documents distint és un full solt que està acompanyat d'un registre de cada un dels centres al temps que el segon document forma part de l'enquesta referida.

⁹¹⁸ *“Normas de aplicación y desarrollo de la Ley General de Educación”* Revista de Educación. [Madrid], Núm. 210-211. 1970, Pàg. 79-90. Es publica el Decret 2459/1970 de 22 d'Agost, sobre calendari per a l'aplicació de la reforma educativa.

o els privats Acadèmia Scotto, Almi, San Luis Gonzaga o el Col·legi Virgen del Milagro on hi havia xiquets matriculats amb 14 anys.

Amb l'emplenament de les fitxes, l'Ajuntament pretenia conèixer al detall les dades de tots els centres escolars, acadèmies i d'altres centres, inclosos el Patronat de la Joventut Obrera i les dues aules de 5é del Col·legi de La Concepción, fent incidència, pel que fa a aquest últim centre en què s'havien de considerar sols els alumnes interns i externs que foren d'Ontinyent. Respecte de l'educació infantil era necessari enregistrar als alumnes entre els 3 i 4 anys com a preescolars i de 4 i 5 com a pàrvuls que pogueren trobar-se en *“Santo Hospital, aula preescolar de San Rafael y si hay alguna en el Patronato y las que hay situadas en Pío XII. También las escuelas de San José.”*⁹¹⁹

La pretensió era arribar a construir un cens escolar dels xiquets i xiquetes que assistien a l'escola des dels 2 anys fins als 14. A més a més volien ampliar aquestes dades amb aquelles que podia aportant l'Institut d'Ensenyament Secundari d'Ontinyent i Albaida i les procedents del Col·legi de La Concepción però que feren referència als alumnes que estudiaven batxiller diürn i foren menors de 14. També es demanaven les dades corresponents als alumnes de l'escola de Formació Professional en relació als

⁹¹⁹ *Op. Cit.* Cita 922. L'any 1961 en les planes del Programa de festes de la Puríssima trobem una referència a la inauguració de la primera guarderia a Ontinyent. S'inclouen un conjunt de fotografies per argumentar que es tractava d'una de les millors guarderies de l'estat espanyol. Tenia cabuda per a un centenar de xiquets i xiquetes, estava regenta per les monges “Hermanas de la Caridad” vinculades al Sant Hospital de Beneficència. La direcció i administració anava a càrrec de Gonzalo Gironés Mora i fou inaugurada el 7 de desembre de 1961 gràcies a “una espléndida donación y la colaboración efectiva de los hijos de Ontinyent.” A.M.O. Expedientes de secretaria 4/1962. Amb anterioritat i durant la postguerra es va intentar crear aquesta guarderia però en aqueixa ocasió amb el suport de Caixa Ontinyent, projecte que no es va dur a terme. *Op. Cit.* Cita 551 Pàg. 268. En 1962 es va constituir el Reglament de la Guarderia del Ángel Custodio, a la qual fa referència la notícia anterior. Estava destinada per a poder atendre als xiquets i xiquetes dels fills dels treballadors que per la seua ocupació o altres motius havien de treballar fora del seu domicili. Podien ser lactants o no. Estava a càrrec de l'Hospital de Beneficència i creada gràcies a la “Fundació Tortosa-Moscardó” En relació als centres de preescolar de Sant Rafael està fent-se referència a la Guarderia Infantil de la Parròquia de Sant Rafael que més endavant donarà pas a l'escoleta Infantil *La Roda*. L'any 1971 va ser tractat per la Junta Municipal d'ensenyament Primari la conveniència de la seua autorització. *La Roda* serà un punt de referència en l'educació infantil a l'hora d'introduir noves pràctiques escolars d'acord amb l'escola nova, deixant de costat la concepció de guarderia en l'educació infantil. A.M.O. ED-2. Acta de la Junta Municipal d'Ensenyament Primari de data 25 de juny de 1971 Este mateix anys hi ha una petició d'implicació per a una classe de pàrvuls en el Patronat de la Joventut Obrera. En aqueix moment per part de la Delegació Provincial d'Ensenyament es demanava un informe per part de l'alcalde en el qual constarà la conducta pública, privada i social del director i mestres del Patronat de la Joventut Obrera. L'alcalde va informar “que la conducta pública, privada y social de todas las personas mencionadas es intachable y ejemplar.” La direcció d'aquest centre estava a càrrec de Fray Victor Miguel Canet i els mestres eren D. Roberto Tormo Reig i D. José Micó Martínez. Les mestres eren Dª Amparo Martínez Hernández i Dª Dolores Marín Rico. A.M.O. ED-3 Educació 1968-74.

xiquets i xiquetes que foren d'Ontinyent, menors de 15 i que no hagueren complit els 14 anys, diürn.

Completava aquesta fitxa un xicotet apartat al material escolar de cada centre especificant si era nou, deficient, escàs o no hi havia. A partir d'aquestes fitxes elaborarem uns quadres per cada centre i diferenciant l'ensenyament primari del secundària així com si era un centre oficial o privat. Respecte de l'educació infantil, en les fitxes on es recullen les dades escolars no s'inclouen les referides a l'educació infantil, incloent-hi a mà el nombre d'alumnes matriculats en educació preescolar.⁹²⁰

Majoritàriament, l'equip docent de l'Agrupació Escolar Mixta Rafael Juan Vidal estava formada per dones solteres.(Veg. Quadre 92) És un equip docent on 11 mestres, sense especificar el sexe, eren propietaris i la resta propietaris provisionals. Dels 18 mestres, 11 eren voluntaris i 7 forçosos. Respecte de la procedència de les mestres i els mestres, sols 3 eren naturals d'Ontinyent, 5 de la província de València i 10 de la resta de l'estat espanyol, sense concretar cap procedència. Disposava de transport escolar que utilitzaven 46 alumnes. Pel que feia al rendiment escolar el situava en el 85%, entenent-se que es feia referència als aprovats o els alumnes que promocionen, mentre que els repetidors els quantifica en 97 sense diferenciar edats ni cursos. El nombre d'aules era de 18 amb una mitjana de 39 alumnes per aula. El material escolar, que era nou i suficient.

En juny de 1970 l'Ajuntament elabora un document en el qual desglossa la població escolar existent en el bari de Sant Rafael amb la clara intenció de justificar la necessitat d'un nou centre escolar, ja que això ho fa constar en el document consultat i que en una nota diu " *Se hace constar que en el barrio de San Rafael no existe ningún centro de enseñanza privado.*"⁹²¹ ni tampoc d'altre públic. (Veg. Quadre 93)

La superfície del solar on estava ubicat l'Agrupació Escolar Mixta Rafael Juan Vidal constava de 5.845 m². Es tractava d'un barri que estava en plena expansió, amb una construcció de 111 habitatges en 1970 i amb una previsió de construir-ne 97 més en 1971.

S'identifiquen en el Grup Escolar Lluís Vives 22 alumnes que s'incorporen de manera tardana al sistema educatiu. Sumant els alumnes de primària i de pàrvuls, la matrícula del Grup Escolar Lluís Vives és prou més elevada que l'Agrupació Escolar

⁹²⁰ *Ídem.*

⁹²¹ A.M.O. ED-2. Any 1971 Ensenyament. Dades Escolars El document porta per títol: Relación de niños comprendidos en edad escolar de 4 a 6 años y de 7 a 14 años en la zona denominada Barrio de San Rafael.

Mixta Rafael Juan Vidal, però amb 3 mestres més, la qual cosa situa una ràtio al voltant de 39 alumnes per mestre i un total de 8 aules distribuïdes de la següent manera: 8 per a xiquets i 13 per a xiquetes. També disposava de transport escolar, utilitzat per uns 15 alumnes. A l'hora d'indicar el rendiment escolar se segueix el mateix procediment que l'Agrupació Escolar Mixta Rafael Juan Vidal, situant-lo en el 88% i elevant la xifra de repetidors a 108. Respecte de l'equip docent veiem que la figura femenina superava a la masculina. Dels 21 mestres, 19 eren propietaris i 2 provisionals però tots voluntaris. Sols 2 eren nascuts a Ontinyent, 5 pertanyien a la província de València i la resta a altres indrets de l'Estat espanyol. Això sí, en aquesta ocasió s'identificava que la mitjana de temps que varen romandre com a mestres en el centre era de 4 anys. (Veg. Quadre 94)

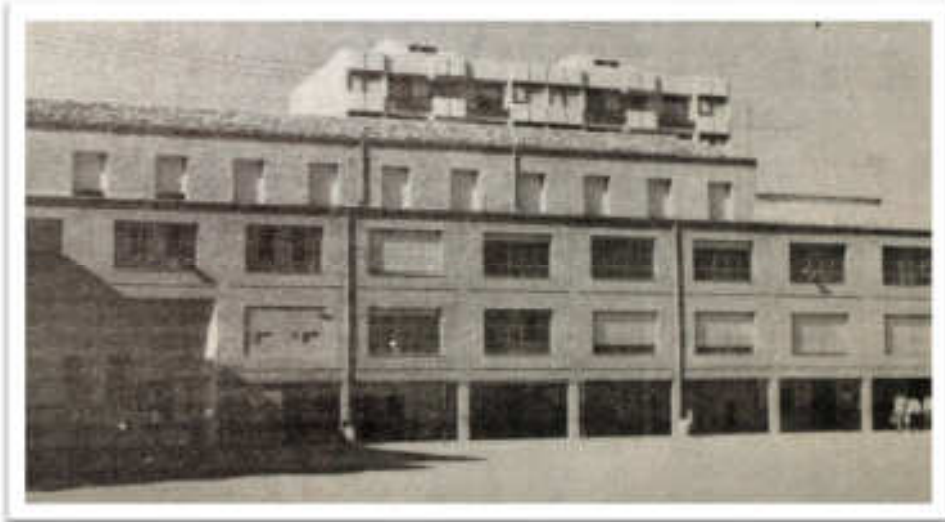
Amb els tres centres escolars que acabem de presentar quedaven escolaritzats 1710 xiquets i xiquetes 4 i 13 anys, amb unes ràtios molt elevades. Dos d'aquests centres acolliran als 171 xiquets que assistien a l'escola gràcies al transport escolar. Però a més a més en aquestes dades s'ha d'incloure com a centre escolar públic l'escola d'El Pla ubicada, encara en 1971, a l'ermita del mateix nom, considerada per l'Ajuntament com a zona rural concentrada on hi havia un total de 37 alumnes. (Veg. Quadre 96).

Es una zona que a poc a poc anava abandonant l'activitat agrícola sent substituïda per la industrial, sobretot tèxtil. El nou disseny i ús urbanístic del sòl que envoltava a l'escola la va fer desaparèixer, mantenint-se l'edifici en l'actualitat.

En les escoles parroquials de Santa Maria, en aquests moments, es practicava la segregació. Sols hi havia una mestra i la resta eren mestres. Dels cinc mestres que formaven la plantilla docent, sols 1 era considerat idoni i els altres propietaris. Tots tenien la consideració de forçosos i sols tres eren d'Ontinyent, 1 de la província i 1 de la resta de l'estat espanyol. Curiosament s'identifica els anys de cada mestre exercint a l'escola sent de 17, 16, 8, 4 i 1 any respectivament.⁹²² Tenia 5 aules amb una ràtio de 47 alumnes, el material era nou i tampoc disposava de transport escolar ni menjador.

⁹²² Des de la seua fundació es va caracteritzar per un centre caracteritzat per la pràctica de la segregació on sols podien matricular-se xiquets. Serà durant 1975 quan el centre es denominarà col·legi Santa Maria i es matriculen xiquetes. Segons l'Ordre de 22 d'agost de 1975 es considerat col·legi no estatal de Educació General Bàsica. *B.O.E.* Núm. 234 del 30 de setembre de 1975. Veg. també <http://www.colegio-santamaria.es/es/content/historia> [7/03/2014].

OBRES INICIADES EN 1972 I INAUGURADES PER AL CURS 1974-75

FOTOGRAFIES *CIUDAD*, 4

D'ABRILDE1973 I ONCLAR, 10 OCTUBRE 1974 RESPECTIVAMENT

FOTOGRAFIES *CIUDAD*, 4 D'ABRILDE1973 I ONCLAR, 10 OCTUBRE 1974 RESPECTIVAMENT.

El Col·legi San Luis Gonzaga era privat i venia funcionant amb autorització provisional emesa per part de la Direcció General d'Ensenyament Primari, des de 1960.⁹²³ L'any 1974 el Ministeri d'Educació i Ciència va publicar una ordre en la qual s'habilita juntament amb altres centres arran de tot l'estat. Aquesta habilitació es va concedir perquè no va poder accedir a la transformació en centre complet d'Educació General Bàsica. Com hi havia manca de centres per cobrir les necessitats escolars va conservar l'habilitació per a impartir la primera etapa de l'ensenyament primari, tot i que, segons es desprèn de l'esmentada ordre, les instal·lacions no reunien les condicions d'idoneïtat per a poder aconseguir la transformació i classificació del col·legi⁹²⁴. No disposava de transport escolar, tenia 5 aules amb una ràtio de 31 alumnes. (Veg. Quadre 98)

L'Acadèmia Scotto era altre centre privat que amb poca matrícula, disposava d'un mestre i dues mestres i escolaritzava els alumnes de 10 a 13 anys. Es dedicava a impartir formació destinada a alumnes entre 14 i els 16 anys. Tenia 24 alumnes en Comerç dels quals 15 eren xics i 9 xiques. El material que disposava l'acadèmia era nou. Els mestres tenien una permanència mitjana en el centre de 10 anys. També impartia idiomes i estava situat en la plaça de Sant Domingo núm. 2 d'Ontinyent, segons es desprèn d'un anunci publicat en *Ciudad*⁹²⁵ L'acadèmia disposava de tres aules amb 35 alumnes per aula. (Veg. Quadre 99)

Altre centre privat-religiós era "*Las Escuelas Parroquiales de San Jose*" amb una matrícula de 67 xiquets i 67 xiquetes en ensenyament primari, sense especificar l'edat. En l'ensenyament infantil hi havia 47 xiquets i 42 xiquetes en preescolar i 43 xiquets i 82 en pàrvuls. La resta de dades que s'inclouen en la fitxa fan referència a les 7 mestres de les quals 3 eren ontinyentines i 4 de la resta de l'estat espanyol, repetint-se la mateixa distribució entre les religioses i els seglars respectivament.

Altre centre privat era l'Academia Virgen del Pilar, on funciona una sola aula amb alumnes compresos entre els 10 i 13 anys a càrrec de l'únic mestre que hi havia tot i que sembla que venia exercint a l'esmentada acadèmia des de feia 10 anys. Disposava de dues

⁹²³ *Resolución de la Dirección General de Enseñanza Primaria por la que se autoriza el funcionamiento legal con carácter provisional del colegio de enseñanza primaria no estatal denominado "San Luis Gonzaga", establecido en la calle dos de Mayo, número 179, en Ontinyent (Valencia) por don Francisco Antonio Malpartida Martínez. B.O.E. Núm. 253 de 21 d'octubre de 1960.*

⁹²⁴ *B.O.E. Núm. 232 del 27 de setembre de 1974 Orden 2 de septiembre de 1974 por la que se habilitan para impartir la primera etapa de la Educación General Básica en los centros docentes que se mencionan.*

⁹²⁵ *Ciudad*, 2 de novembre de 1972.

aules però sols estava en funcionament una a la que assistien 35 alumnes. Pel que feia al rendiment escolar el situava al voltant del 85% mentre els repetidors eren un 10%. (Veg. Quadre 100)

L'Acadèmia Almi era altre centre d'ensenyament primari privat, on assistien xiquets i xiquetes, situant-se el rendiment escolar en el 90% mentre els repetidors estaven formats per un 10%. Tenia un 3% d'alumnes que s'havien incorporat de manera tardana al sistema educatiu. Cada una de les 4 aules albergava a 30 xiquets. Quatre eren els mestres encarregats de la docència, repartits per igual segon el sexe. El mateix passava amb el lloc de procedència; dos eren ontinyentins mentre que els altres dos pertanyien a diferents indrets de l'estat espanyol. Els mestres romanien al col·legi una mitja de 10 anys. (Veg. Quadre 101)

La Pureza de Maria continua coma a centre privat religiós que a banda de desenvolupar ensenyament primari també impartia batxillerat amb una matrícula de 53 alumnes. Igual que les Escoles Parroquials de Santa Maria, no era un centre mixt, la matrícula, en aquest cas, era completament femenina. L'ensenyament infantil, sense especificar si es tractava de pàrvuls o preescolar, atenia a 80 xiquetes. L'equip docent del col·legi estava format per 8 homes dels quals la meitat estaven casats i l'altra meitat no. Un total de 19 dones eren les mestres de les quals dos estaven casades i la resta eren monges. Dels 27 mestres 9 eren nascuts a Ontinyent i la resta de la província. Disposava de 22 aules i una mitjana de 30 alumnes. (Veg. Quadre 102)

El Col·legi La Milagrosa tenia un equip docent format per les monges de l'orde de Sant Vicent Ferrer. Del total de mestres, 6 eren considerades idònies i 9 interines metre que totes voluntàries. De les dones encarregades de la docència de les xiquetes, 6 eren d'Ontinyent, 3 de la província i 6 de la resta de l'estat espanyol, amb una permanència de 8 anys en el centre. Dels centres escolars privats aquest serà l'únic que disposarà de transport, beneficiant-se 18 alumnes. La fitxa situa el rendiment escolar en el 85%, mentre que les repetidores era del 8%. Disposava de 12 aules amb una ràtio de 40 alumnes. (Veg. Quadre 103)

Com s'ha dit anteriorment les instruccions indicaven que s'havien de recollir les dades del de tots els centres inclosos els matriculats en el Patronat de la Joventut Obrera i les corresponents als dos cursos de 5^é del Col·legi de La Concepción però amb la consideració que s'havien d'incloure els interns i externs d'Ontinyent. L'activitat docent

del Col·legi de La Concepción, com s'ha indicat, es remunta a finals del segle XIX i principalment dedicat a l'ensenyament secundari, amb una pràctica educativa caracteritzada per la segregació, sols assistien xics a aquest col·legi. La procedència dels alumnes era de distints indrets de l'estat espanyol, encara que majoritàriament provenien de ciutats i pobles de la comarca, comarques veïnes o d'altres províncies. En el cas que ens ocupa els alumnes de batxiller matriculats en el Col·legi de La Concepción era de 41. El material escolar del centre era considerat nou. Atenen a les dades que en facilita la fitxa, del rendiment s'indica que “*es normal*” mentre que només hi ha 6 repetidors i curiosament sols hi havia un mestre provisional, ontinyentí, amb destí voluntari i duia impartint classe des de feia 20 anys. (Veg. Quadre 104)

Altre centre privat i que es dedicava majoritàriament a preparar batxillers era el de D. Vicente Vicens on només atenia a 13 xiquets de primària; dels quals 8 eren xics i la resta eren xiques. Este mestre centrava la seua activitat docent en els alumnes majors de 14 anys dedicant-se a batxiller i sembla que també, com s'especifica en la fitxa, tenia 5 alumnes de més de 16 anys, estudiants de magisteri⁹²⁶ més que un centre educatiu com a tal era un mestre que preparava a les alumnes i donava les conegudes classes de repàs o de preparació per a oposicions.

⁹²⁶ Hi ha recollides dades de l'Institut d'Ensenyament d'Ontinyent, de l'Escola Professional San Juan Bosco i també de l'institut d'Albaida. La matrícula de l'institut D'Ontinyent era de 414 xics i 238 xiques. Dels alumnes de batxiller elemental s'indica en la fitxa sols els repetidors que per a 1r, eren 29, per a 2n, 12, per a 3r, 1 i per a 4t, 25. També hi havia 27 xics i 14 xiques estudiant batxiller superior. Disposava de 29 aules i una mitjana de 31 alumnes per aula amb un material escolar considerat nou. Un total de 28 professors s'encarregaven de la docència dels quals 12 eren homes i 16 dones. Dels homes hi havia 5 casats i de les dones sols 3 estaven casades. La resta 7 homes i 13 dones eren solteres. Sols hi havia un professor amb plaça en propietat, la resta eren 6 idonis i 21 provisionals però tots voluntaris i cap forçós. D'Ontinyent sols hi havia 6 mestres, de la província 10 i de la resta de l'estat espanyol 12. Com que es tractava d'un centre de nova creació no es va indicar els anys de permanència dels mestres en l'esmentat institut. Les previsions per al curs 1971-72 eren; Batxiller elemental 565 alumnes, per al batxiller superior 160. Les necessitats del recent institut era augmentar 4 aules, 12 més de caràcter reduït per a seminaris, 1 aula més de dibuix i 3 laboratoris més; un de química, 1 de física i 1 de Ciències Naturals. L'institut d'Albaida facilita a l'Ajuntament d'Ontinyent les següents dades; tenia una matrícula de 15 xics i 12 xiquets d'Ontinyent afegint només que el material del centre era nou. Pel que fa a l'ensenyament professional l'Escola Professional San Juan Bosco segons la fitxa tenia una matrícula de 105 alumnes amb edats compreses entre el 12 i 13 anys, tots ells xics i considerats alumnes d'ensenyament mitjà al mateix temps que d'ensenyament professional hi havia 269 xics i 30 xiques amb edats compreses entre els 14 i 21 any. Un total de 10 aules disposava i una mitjana per aula de 40 alumnes i disposava de material escolar considerat bo. Respecte de l'estat civil i el sexe s'indica que tots són homes dels quals 13 estaven casats i 3 eren solters però sembla que manquen tres professors, ja que la plantilla estava composta per 21 professors dels quals 1 era considerat idoni i 20 propietaris provisionals. Els 21 eren voluntaris i dels quals 17 eren ontinyentins, 1 de la província i 3 de la resta de l'estat espanyol. La mitja d'anys que els professors romanien al centre era de 15. A.M.O. ED-2. Any 1971 Ensenyament. Dades Escolars.

El Centre de Formació Professional *San Juan Bosco* tenia una matrícula de 105 alumnes compresos entre els 12 i 13 anys, arribant als 299, amb 269 xiquets i 30 xiques entre els 14 i 21 anys. La mitja d'alumnes per aula era de 44 i els mestres encarregats de la docència eren 21, tots ells voluntaris. Ontinyentins n'eren 17, 1 de la província i 3 de la resta de l'estat espanyol.

L'institut d'Albaida també va enviar dades dels alumnes menors de 14 anys que estaven matriculats i eren d'Ontinyent, sent 15 xiquets i 12 xiquetes.

Resumint, aquestes serien les dades per grups d'edat i sexe de l'ensenyament primari en el curs 1970-71 (Veg. Quadre 105) Hom pot observar com està complint-se un dels objectius del Ministeri d'Educació i Ciència, és a dir, no hi ha matrícula en els centres públics ni privats per als alumnes de 2 a 3 anys. De tots els centres contemplats els públics són els que presenten una major matrícula escolar menys el Col·legi La Milagrosa que s'apropa a les matrícules dels centres privats.

En maig de 1971 la directora del Col·legi La Milagrosa, Sor Juana Arrizabala Aizpeola, va sol·licitar la creació de dues aules més per a pàrvuls, dues classes graduades corresponents a primer i segon grau de primari les quals tenien des de 1960 autoritzades pel ministeri, un saló per als exalumnes, però sobretot atendre:

“La demanda de escolaridad y su rápido crecimiento ha motivado la necesidad de poner en funcionamiento 6 aulas más, a parte de las indicadas en las que se impartí la enseñanza correspondiente a los grados de segundo a octavo, inclusive de enseñanza primaria.”⁹²⁷

L'arquitecte José Maria Espí Sánchez va visitar les instal·lacions en maig de 1971 per certificar les condicions de seguretat, salubritat i higiene per a destinar-se a la funció docent⁹²⁸. No serà aquest l'únic exemple de com les institucions religioses donaven resposta a la manca de places escolar, i que com s'ha dit serà una constant, sobretot durant els anys 1960 fins 1975. Durant el mateix anys les escoles Parroquials de Santa Maria

⁹²⁷ A.M.O. ED-2. Petició datada el 24 de maig de 1971 Segons apunta Sor Juana Arrizabala Aizpeola tenia autoritzada des del 8 de juny de 1960 els graus de primer i segon. En la mateixa carpeta es troba un certificat de l'Arquitecte Jose Maria Espí Sánchez, data en 18 de maig de 1971, certifica que després de la visita al col·legi de La Milagrosa, reunia les condicions de seguretat com de salubritat per tal de poder destinar-se a l'ensenyament.

⁹²⁸ *Ídem.*

també varen demanar l'ampliació de les seues instal·lacions amb dues aules més. Així es desprén de la certificació que, de nou l'alcalde signarà argumentant que:

“Según los antecedentes que obran en estas oficinas municipales y teniendo en cuenta las unidades escolares que funcionan en este municipio y de una manera muy especial las necesidades de nuevas aulas que origina la aplicación de la Ley de Educación General Básica, la ampliación con dos nuevas aulas de las escuelas nacionales parroquiales de Santa Maria de esta Ciudad, se estima muy conveniente y necesaria ya que vendrá a paliar en parte la escasez de aulas existentes”⁹²⁹

Altres dades que ens són d'interés i que es conserven en aquest expedient per a l'autorització de dues noves aules en les escoles Parroquials de Santa Maria, fan referència a l'increment de la població i per descomptat a la població en edat escolar. Tot i que no especifica les edats dels alumnes, fa una diferenciació per sexe i districte de residència. La ciutat d'Ontinyent a 31 de desembre de 1970 és de 23.711 habitants.

Fins ara s'han pogut consultar un conjunt de documents que ens ha permés conèixer el nivell d'escolarització, però el que ens interessa ara és l'enquesta escolar que va demanar el Ministeri d'Educació i Ciència. L'objecte d'aquesta enquesta, de caràcter global, ens permet saber quina era la realitat escolar a Ontinyent. El document recull informació de la població en edat escolar, de la seua escolarització, referent als centres i dels professors.⁹³⁰

Les primeres dades recollides fan referència a l'educació preescolar diferenciant a aquells xiquets i xiquetes en edat per a estar escolaritzats en jardins d'infància i els que hi havien d'estat en parvularis. També diferència aquells que residien en zona rural dels de zona urbana. (Veg. Quadre 106)

Atenen a aquestes dades, veiem com entre els xiquets i xiquetes ontinyentins amb edats compreses entre el 2 i 5, hi ha una població amb edat preescolar de 1875 infants, dels quals 966 corresponen als que haurien d'estar matriculats en els jardins d'Infància i

⁹²⁹ A.M.O. ED-2. Documentación solicitada para Escuelas Nacionales Parroquiales de Santa Maria para obtener autorización para funcionamiento de las nuevas aulas. La certificació d'alcaldia té data 21 de maig de 1971.

⁹³⁰ A.M.O. ED-2. Enquesta d'escolaritat.

909 en pàrvuls. Dels dos grups d'edat observem com els dels xiquets és el grup més nombrós.

Però el que ens interessa ara és la matrícula real, la diferència entre la població en edat preescolar i els alumnes en edat preescolar. De tota manera, tant en veu del mateix regidor com prèvia la legislació educativa, l'educació infantil no era una etapa prioritària per al Ministeri d'Educació i Ciència, centrant els esforços en l'ensenyament primari.

Comparant les taules d'abans entre els infants en edat preescolar i els alumnes en edat preescolar, s'observa una matrícula molt baixa en l'etapa corresponent als jardins d'infància amb, un 21,7%, mentre que l'escolarització en els alumnes de la segona etapa de preescolar és d'un 92,40%; per tant podem considerar que s'apropa a la plena escolarització. Tot i que era una escolarització voluntària, el 56% dels xiquets i xiquetes ontinyentins entre 2 i 5 anys estaven escolaritzats, sent l'etapa de pàrvuls la que més nombre d'alumnes matriculats tenia.⁹³¹ Les dades aportades amb anterioritat i corresponents a les fitxes elaborades per l'Ajuntament, no inclouen les dades dels alumnes dels jardins d'infància, però si les relatives a la dels pàrvuls, posant-se de manifest una diferència de 74 alumnes més, en les dades enviades al Ministeri d'Educació i Ciència. El mateix cas tenim amb les xiques, amb 54 alumnes més escolaritzades. En total n'hi ha 128, escolaritzats més que els recollits en les fitxes en edats compreses entre els 4 i els 5 anys. Però crida l'atenció que en les fitxes no es recull els alumnes entre 2 i 3 anys, tot i que queda reflectit en el tram de 3 a 4 anys, i en les dades que s'envien al Ministeri d'Educació, hi ha recollits 210 alumnes dels quals 83 són xiquets i 127 xiquetes. (Veg. Quadre 107)

Encara que no és objecte de la nostra investigació, l'educació infantil ens permet, com en altres ocasions, constatar la necessitat de places escolars que vindran exigint cada curs, aquells alumnes que estan escolaritzats en pàrvuls i que a l'any següent passaran a formar part de l'educació primària.

⁹³¹ La xifra que nosaltres calculem no es correspon amb l'expressada amb el document que s'envia al Ministeri d'Educació i Ciència, amb una diferència de 44 alumnes menys dels que se'n reflexa en l'esmentat document, que és de 1094. Aquesta dificultat es repetirà en el present document fet que impedeix arribar a un coneixement més real de la situació escolar en 1971.

Pel que fa a l'ensenyament primari, les dades recollides al voltant del nivell d'escolarització i també el nombre d'alumnes deficientment escolaritzat, són evidents⁹³² (Veg. Quadre 108).

El nombre de xiquets escolaritzats en educació primària no coincideixen amb les dades recollides en les fitxes, la diferència és de 619 d'alumnes. Aquest és un dels casos en què el sumatori de les fitxes arriba als 3.083 alumnes, entre que les enviades al Ministeri d'Educació i Ciència els situa en 3.702 alumnes escolaritzats.

Si comparem grups d'edats, veiem que els recollits en les fitxes corresponents als xiquets i xiquetes compresos entre els 6 i 9 anys és més elevat que l'enviat al Ministeri d'Educació i Ciència, superant en 89 alumnes.

Destacar un dels apartats de l'enquesta que fa referència a l'estat d'escolarització, identifica una quantitat important d'alumnes deficientment escolaritzats, és a dir, escolaritzats en plantes baixes o locals que no reuneixen les mínimes condicions per a poder ser utilitzats com a espai escolar, manca de material, horaris, etc. Este grup deficientment escolaritzats està format per 1483 alumnes dels quals 741 eren xics i 742 xiques tots ells ubicats en la zona urbana. En la zona rural sols s'identifiquen 19 xics i 18 xiques. Sense escolaritzar en la zona urbana es comptabilitzen 63 xics i 58 xiques i en la zona rural 19 xics i 20 xiques. Malauradament aquestes dades no identifiquen les edats dels alumnes, per la qual en ser genèriques no ens permeten conèixer a quin nivell educatiu corresponen.

Les dades aportades de l'assistència mitjana sobrepassen a la matrícula pel que fa a la zona urbana, estimant-la en 4.418 alumnes, mentre que l'assistència en zona rural s'arriba a les xifres de matrícula situada en 206 alumnes. Aquest és un exemple més de les dificultats per poder obtenir dades relativament reals al voltant de l'escolarització a la ciutat d'Ontinyent i que, com s'ha apuntat amb anterioritat, és un fet que es repetirà a la resta de l'estat espanyol.

En l'apartat G de l'enquesta, sense identificar el nivell educatiu al qual es fa referència l'abandonament escolar, estableix un total de 160 alumnes dels quals 121 pertanyen al nucli urbà i 39 a la zona rural. Són alumnes identificats com a que han abandonat definitivament el sistema educatiu sense diferenciar el sexe.

⁹³² Podem entendre per deficientment escolaritzat aquells alumnes que no estan rebent l'ensenyament que necessiten o no assisteixen amb normalitat a l'escola. Podríem dir que són els considerats absentistes.

Les dades referides al transport tampoc coincideixen amb les establides a les fitxes, ja que xifren en 181 els alumnes que utilitzen aquest transport mentre que les dades recollides en les fitxes en totalitzen 171. Tampoc podem comparar les dades d'abandonament per no estar recollides en les fitxes.

L'enquesta també recull el nombre de xiquets compresos entre 14 i 16 anys escolaritzats, sent un total de 479 repartits de la següent manera

- Formació Professional; 269 xics i 30 xiques.
- Comerç: 15 xics i 9 xiques.
- Batxiller superior: 83 xics i 73 xiques.
- Formació Professional: 269 xics i 30 xiques.
- Comerç: 15 xics i 9 xiques.
- Batxiller superior: 83 xics i 73 xiques.

Altra dada a considerar en l'esmentada enquesta ens la proporciona la xifra d'alumnes amb edats compreses entre els 14 i 16 anys que no estan escolaritzats. És una xifra bastant important; 765. S'identifiquen aquells que tenen certificats d'estudis primaris, dels quals 162 eren xics i 250 xiques, sumant un total de 412 xiquets. El grup dels que no tenen certificat d'estudis primaris, estava format per 103 xics i 250 xiques.

De les unitats de parvulari que existien a Ontinyent, tot i que n'hi ha identificades 20, el sumatori és de 18, de les quals n'hi ha 4 estatals, 3 en règim ordinari i 1 en patronat. Les no estatals són 5, de les quals 3 pertanyen a l'església i 2 són privades. Dels centres educatius hi ha recollits 10 considerats escoles graduades i dos col·legis nacionals i 1 escola unitària en la zona rural. S'identifiquen 68 unitats de primària, inclosa la unitat rural.

Altra dada que presta a confusió és la referida als tipus de centres i unitats que corresponen, és a dir, hi ha un institut amb 42 aules, d'altre centre privat no reconegut amb una aula, altres dos centres de l'església reconeguts amb 32 aules, amb un sumatori de 4 centres i 75 aules. Per contra en nombre d'unitats que identifica en zona urbana són de 67 i una en zona rural amb un total de 68 aules, les quals entenem com d'ensenyament primari. Tal vegada, en aquesta diferència d'alumnes en primària es comptabilitzen aquells que estan escolaritzats a l'institut que tenen 14 o menys anys i, per tant, considerats com alumnes d'ensenyament primari.

L'assistència d'alumnes per aula la situa en 41, que en utilitzar-la per identificar els alumnes totals, la xifra que ens dóna no s'apropa per cap costat a la que abans ens facilita per a identificar els alumnes escolaritzats.

De l'estat de conservació dels centres, menys l'escola rural que està qualificada de dolenta, la resta de centres escolars els consideraven en bon estat. També es recull la qualitat dels menjadors escolars existents, havent-n'hi dos, amb un total de 185 comensals, tot i que no cobreixen les 285 places. El menú estava al voltant de 21 pessetes i sols 135 comensals rebien ajudes estatals per al menjador. Altra de les qüestions que s'identifiquen en l'estadística fa referència a la calefacció, sols un dels centres ne tenia. Les instal·lacions sanitàries dels centres són considerades en tres d'ells suficients mentre que catorze no en disposaven.

El mobiliari dels 16 centres era considerat bo i en 1 era considerat dolent, cosa que no es repeteix en el material escolar, on 13 centres disposen de material escolar deficient, 3 amb bon material i sols 1 no disposa de material escolar.

En relació als mestres i les mestres encarregades de la docència a Ontinyent, 68 eren dones i 35 homes. Identificant el seu estat civil, 10 eren solters, 25 casats . Les mestres solteres eren 52 front a 16 casades. Dels 103 docents, sols 1 es dedicava a la docència en l'escola rural d'El Pla.

Sense fer cap diferència de sexe, pràcticament la meitat eren propietaris de la plaça que ocupaven, mentre que 52 eren considerats idonis. De nou la mestra de l'escola rural unitària d'El Pla no rep cap consideració, respecte si tenia la plaça en propietat o era idònia.

Resulten interessants les dades que ens ofereix aquest recull estadístic al voltant de la procedència dels i les mestres que estaven impartint docència en els centres escolars ontinyentins. De nou, tampoc no coneguem la procedència de la mestra de l'Escola d'El Pla, però sí de la resta; 39 eren ontinyentins, 19 de la província de València i 44 de la resta de l'estat espanyol. Tots i totes tenien una mitjana de 6 anys d'antiguitat com a mestres a Ontinyent, mentre que l'antiguitat de la mestra rural era de 4 anys. Sols 9 dels mestres ocupaven els habitatges destinats per al magisteri, quedant-ne dues buides, una en la zona urbana i d'altra en la zona rural.

Les indemnitzacions per habitatge sumaven un total de 40, amb una quantia mensual de 250 pessetes en uns moments en què el lloguer de la habitatge a Ontinyent, segons ens facilita l'estadística que estem consultant, el situava en 1500 pessetes.

Destacar dues observacions en les dades estadístiques que s'han consultat. Una d'elles la recull el mateix document com a tal i fa referència a les 103 aules que corresponen als 103 mestres, tan sols estaven legalitzades 63 i les 35 restaven en tràmit de legalització. Observant les dades exposades amb anterioritat i referides a les unitats escolars, les xifres tampoc coincideixen. Tot i que comença a concebre l'actuació educativa per centres, roman una concepció de l'aula unitària. Malgrat que estaven reunides en un mateix edifici, en una mateixa aula podien estar escolaritzats alumnes de diferents edats. Agafant aquestes dades, és a dir, 103 tres mestres i els 41 alumnes que s'identificaven amb anterioritat per aula, tenim que la matrícula podríem situar-la en 4.223 alumnes encara, xifra que supera en creixences als 3.702 alumnes. (Veg. Quadre 109)

La segona observació, la qual no està recollida en les dades estadístiques tot i que si en les fitxes que elabora l'Ajuntament d'Ontinyent, fan referència a l'Educació Especial. Es tracta del "*Colegio de Enseñanza Especial (Subnormales)*" en el que hi ha una matrícula de 25 alumnes que no tots eren d'Ontinyent.(Veg. Quadre 110)

Serà a les pàgines de Ciudad on trobarem diferents informacions al voltant de la creació del col·legi d'educació especial. En l'entrevista realitzada a Gonzalo Gironés aleshores, sembla més que la idea anava encaminada cap a la creació d'un centre que, en l'actualitat, seria considerat com a Centre Ocupacional, més que un col·legi d'Educació Especial. L'encarregat de la gestió de l'esmentat centre fou el germà de l'alcalde d'Ontinyent, Gonzalo Gironés, i la seua ubicació es va situar en l'Hospital de Beneficència on a també hi havia ensenyament primari, una guarderia i un a asil.⁹³³

De l'entrevista realitzada es desprén que, tant a Ontinyent com a la resta de la comarca, no hi havia cap centre destinat a l'ensenyament especial. Va ser gràcies a l'herència de Maria Ferrero Garrañaga i Ricardo Ferrero Santamaria que es realitzen

⁹³³ Ciudad. 18 de desembre de 1969.

diferents obres, que amb el suport de l'Ajuntament, es converteixen en un Centre d'Ensenyament Especial.⁹³⁴

El director de l'Hospital de Beneficència reconeixia el desconeixement del nombre total de “*subnormales*” que hi havia, però que tenien una matrícula d'uns 70 alumnes d'Ontinyent i la comarca. Les gestions del director de l'Hospital de Beneficència va permetre que el Ministeri d'Educació i Ciència, en 1969 destinarà dos professionals especialistes en pedagogia terapèutica. Es tractava de Maria Jose Vallés i Jose Antonio Poves que amb el suport de dues monges de la Caritat se'n farien càrrec del centre.⁹³⁵

L'any 1974, seguint la informació de *Ciudad*, són 16 els alumnes que hi assisteixen el Col·legi d'Ensenyament Especial “Maria Ferrero Garrañaga”, tot i que el cens de xiquets i xiquetes amb discapacitat intel·lectual en el cas d'Ontinyent arribava als 60.⁹³⁶ Havien passat quatre anys i el nombre d'alumnes havia disminuït alhora que hi havia nous professors. En un bon mestre era aqueix que aconseguia que els seus alumnes tingueren un bon rendiment any els professors de pedagogia terapèutica eren Maria Teresa Borredà i Manuel Morán. Era un centre comarcal on el joc era l'eix fonamental de la metodologia emprada i habitualment en funció del grau de discapacitat encetaven una formació. Aquesta formació, segons indicaven els professors, passava primer per millorar el comportament per a després incloure l'aprenentatge de la lectura i escriptura. Però l'objectiu final era que pogueren aprendre un ofici, ja que s'insistia en la importància dels treballs manuals com a possible eixida laboral dels discapacitats intel·lectuals, fet que com s'ha apuntat amb anterioritat ens fa pensar que es tractava d'un centre ocupacional més que un centre educatiu.⁹³⁷

El cost que havien de pagar els familiars dels alumnes perquè pogueren assistir al col·legi era de 1500 pessetes, quantitat que rebien de l'estat cada una de les famílies que tenia un fill amb discapacitat intel·lectual. Els serveis que incloïa el col·legi, a banda dels

⁹³⁴ *Ídem*. També en el Programa de festes de la Puríssima [Ontinyent] 1970, hi ha un reportatge al voltant de la Inauguració del Centre d'Ensenyament Especial “Maria Ferrero Garrañaga.” Biblioteca Municipal d'Ontinyent. Op. Cit. Cita 108. Pàg. 92.

⁹³⁵ *Ciudad*, 5 de març de 1970 i 19 de març de 1970. En cada un dels números s'inclou una entrevista als dos Mestres de Pedagogia terapèutica. El centre fou inaugurat el 7 de desembre de 1970 així com les noves instal·lacions del Col·legi Nacional *Rafael Juan Vidal*. Els dos centres varen ser inaugurats pel governador civil Antonio Rueda Sánchez-Malo. Va visitar també el Col·legi *La Concepció*, l'Institut d'Ensenyament Secundari. El bisbe auxiliar d'Eivissa, l'ontinyentí Monsenyor Teodoro Úbeda, va beneir les respectives instal·lacions. *Las Provincias*, 8 de desembre de 1970 i *Levante* 8 de desembre de 1970.

⁹³⁶ *Ciudad*, 19 de setembre de 1974.

⁹³⁷ *Ídem*.

mateixos derivats de l'atenció educativa, eren el de menjador i transport. El servei de transport va ser finançat per Caixa Ontinyent, que en aquells anys va donar un microbús per al transport dels xiquets a l'escola.⁹³⁸

En novembre de 1971 s'envia un ofici a la inspectora d'ensenyament primari, Socorro Rodríguez Bescansa, indicant les xifres totals d'alumnes de 2 a 14 anys, amb un total de 6.150, dels quals 1875 eren xiquets i xiquetes compresos entre 2 a 5 anys. De nou hi ha dificultats per establir una clara comparació entre les dades que elabora la mateixa administració, ja que en aquesta ocasió sols contempla els alumnes entre el 2 i 14 any, mentre que en les dades reflectides en l'enquesta escolar, a la informació recollides s'arriba fins als alumnes de 16 anys. La diferència entre els 6.930 xiquets i xiquetes compresos entre els 2 i 16 anys i els 6.150 de l'ofici és significativa, amb una diferència de 387 xiquets i xiquetes que en 1971 tenien 16 anys. La diferència de xiquets i xiquetes, 387, encara continua sent significativa.

Altre document ens mostra quina era la població infantil existent en 1971. Hom pot observar que les xifres no coincideixen en cap dels documents consultats. Tot i que en aquest últim, les xifres arreplegades fan referència al total de la població en edat escolar infantil, la diferència és considerable, arribant als quasi nou-cents alumnes⁹³⁹

Amb anterioritat s'ha fet referència a què des d'alcaldia es va fer ús d'unes dades elaborades pel mateix ajuntament a l'hora de justificar la necessitat de dues noves aules en les Escoles Parroquials de Santa Maria. El document parla d'un total de 4.737 alumnes distribuïts en tres districtes. (Veg. Quadre 110)

Les dades que s'han elaborat estan extretes d'altre document que afortunadament ens mostra el cens de població escolar en Ontinyent en l'any 1971, la qual cosa ens permetrà, en la mesura de les possibilitats, establir la població ontinyentina en edat escolar compresa entre el 2 i els 14 anys. (Veg. Quadre 111, 112 i 113)

Curiosament, la diferència entre les dades de les fitxes i les de l'enquesta d'escolaritat són prou diferents. Agafant la xifra resultant dels alumnes que hi havia per

⁹³⁸ *Ídem*. També en BERNABEU GALBIS, A., *Op. Cit.* Cita 551. Pàg. 290.

⁹³⁹ A.M.O. ED-2 Educació 1971. Document manuscrit adjunt a l'escrit de secretaria de data 21 d'abril de 1972.

mestre, veien que la diferència d'aquestes dades absolutes respecte dels xiquets en edat escolar corresponent a l'ensenyament primari, és de tan sols 20 alumnes.

Els esforços per part de la corporació municipal es materialitzen en la petició de diferents unitats per als Col·legis Nacionals Lluís Vives, Rafael Juan Vidal, Mestre Carmelo Ripoll, Musico Enrique Casanova i per al no estatal La Milagrosa. Totes les peticions es concentren a finals del curs 1970-71. Diferents certificacions del secretari municipal, amb els corresponents informes d'alcaldia, justificaven la creació de les unitats escolars que calien per a cobrir les necessitats. Com veurem tot seguit l'Agrupació Escolar Musico Enrique Casanova i l'Agrupació Escolar Mestre Carmelo Ripoll es varen fusionar amb la denominació d'aquesta última.

Justament, en gener de 1970 aquests tres centres públics, d'acord amb el que es va publicar en el *B.O.E.*, s'ampliaren les unitats de la següent manera:

“Ampliación de la escuela Graduada mixta en régimen de Agrupación escolar “Músico Casanova” que contara con nueve unidades escolares y dirección sin curso (cuatro unidades escolares de niños, cuatro unidades escolares de niñas y una unidad escolar de párvulos). A tal efecto se crea una unidad escolar de párvulos para funcionar en un local adaptado.

Ampliación de la escuela graduada mixta en régimen de agrupación escolar “Rafael Juan Vidal” que constará con 18 unidades escolares y dirección sin curso (siete unidades escolares de niños, siete unidades escolares de niñas y cuatro unidades escolares para párvulos. A tal efecto se creará una unidad escolar de párvulos para funcionar en un local adaptado.

Ampliación del Colegio Nacional Mixto Luis Vives que contará con 21 unidades escolares y dirección sin curso (ocho unidades escolares de niños, ocho unidades escolares de niñas y cinco unidades escolares de párvulos). A tal efecto se creará una unidad escolar de párvulos para funcionar en un local adaptado.”⁹⁴⁰

⁹⁴⁰ *B.O.E.* Núm. 24, 28 de gener de 1970. “Orden de 10 de enero de 1970 relativa a Centros escolares Nacionales de Enseñanza Primaria.”

Per al Col·legi Nacional Lluís Vives es demanen tres unitats més, de les quals 2 corresponien a xiquets i 1 a xiquetes. L'informe de l'alcalde apuntava que aquest increment de necessitats escolars era conseqüència del gran creixement demogràfic. Segons instància dirigida a la Direcció General de Primer Ensenyament del Ministeri d'Educació Nacional, s'exposa que Ontinyent, a 31 de desembre de 1970 tenia 23.665 habitants i que el cens escolar era de 4.737 xiquets i xiquetes, amb edats compreses entre els 5 i 14 anys. Continua apuntant l'informe de l'alcalde que per a cobrir aquestes necessitats en aquest col·legi, l'Ajuntament havia construït tres noves aules en els terrenys del mateix col·legi. Ara bé, demanava les tres indemnitzacions de casa-habitació, al no disposar de casa per als mestres.

En poc de més d'any i mig, es demanava l'increment de les aules del Col·legi Nacional Lluís Vives en dues unitats escolars per a xiquets i una per a xiquetes.⁹⁴¹ Les unitats escolars que es volien crear era una de xiquets de 7 a 8 anys, de segon, d'altra de xiquets de 9 a 10 anys de quart i una de 10 a 11 anys per a xiquetes de quint curs.⁹⁴²

El mateix ocorrerà amb l'Agrupació Escolar Rafael Juan Vidal que passava de 18 unitats amb director sense grau passaven a 23 unitats distribuïdes de la següent manera; 2 unitats mixtes, 9 unitats escolars per a xics, 8 unitats escolars per a xiques, 4 unitats de pàrvuls i mantenien el director sense curs. Un total de 5 unitats que malauradament no pogueren incloure's en el recinte escolar, ja que l'Ajuntament va encetar el projecte de creació de les unitats necessàries el qual no va poder beneficiar-se del suport econòmic de la Junta Provincial de Construccions Escolars a l'haver paralitzat les subvencions. Per aquest motiu l'Ajuntament va llogar els espais de la Parròquia de Sant Rafael, de nova construcció i que estaven destinats per a escoles parroquials. És així com la corporació municipal pretenia ubicar les noves cinc unitats escolars en el carrer Dr. Fleming, 2, quedant separada l'Agrupació Escolar Rafael Juan Vidal en dos edificis. Al final es va ubicar en els locals de la parròquia de Sant Rafael una aula per a xiquets de 7 a 8 anys de segon curs, altra per a xiquets de 8 a 9 anys de tercer curs, una per a xiquets de 9 a 10 anys de quart curs, una aula per a xiquetes de 8 a 9 anys de tercer curs i altra de xiquetes de 9 a 10 anys de quart curs. Malgrat que l'Ajuntament disposava d'habitatges per als

⁹⁴¹ A.M.O. ED-2. 1971. Nuevas escuelas. Lluís Vives 14.06.1971.

⁹⁴² *Ídem*

mestres no va poder donar resposta als 5 mestres nous, per la qual cosa es va indemnitzar.⁹⁴³

Els arguments emprats per l'Ajuntament són els mateixos que els emprats en l'ampliació demanada per al Col·legi Nacional Lluís Vives, l'augment de població en un barri que es va crear en 1964: *“El barrio de San Rafael ha alcanzado ya la cifra de 4.991 habitantes, con un crecimiento de población muy considerable en relación a años anteriores.”*⁹⁴⁴

Per a justificar les necessitats d'augmentar les unitats escolars en el barri de Sant Josep s'utilitzaran els mateixos arguments que en els informes anteriors. L'escrit signat per Manuel Vañó, explicava que s'havia construït un nou centre escolar en el barri de Sant Josep, de nom Mestre Carmelo Ripoll que:

*“...constituye un centro moderno que podrá cumplir adecuadamente las exigencias que de la enseñanza requiere en la actualidad. Se encuentra emplazado en la zona de ensanche y expansión de la Ciudad por antonomasia, el barrio de San José, cuyo extraordinario crecimiento obligó al Ayuntamiento a emprender la construcción del nuevo centro, puesto que la previsión más optimistas se vieron desbordadas por la realidad.”*⁹⁴⁵

Ajustant-se al que establia la normativa per a la creació de noves unitats o agrupament de les existents i estalviar la despesa dels lloguers, pretenia que l'escola Graduada Mestre Enrique Casanova quedarà integrada en l'escola de nova creació com era l'escola Graduada Carmelo Ripoll. Això si, explica el corresponent informe, que es comptava amb el consentiment del magisteri local, aconseguint-se la centralització de l'ensenyament i aprofitant al màxim les noves instal·lacions. D'aquesta manera desapareixia la denominació de l'agrupació Escolar Musico Enrique Casanova però no les seues unitats que quedaven integrades en l'Agrupació Escolar Mestre Carmelo Ripoll. La proposta va ser que, com el nou centre escolar podia albergar 12 unitats noves, que se'n crearen 10 sols, 5 per a xics i 5 per a xiquetes, traslladant-se del *Col·legi Musico Enrique Casanova*, 1 de xiquets i 1 de xiquetes. La proposta continuava amb la

⁹⁴³ A.M.O. ED-2. Nuevas Escuelas. Any 1971. Rafael Juan Vidal.

⁹⁴⁴ Ídem.

⁹⁴⁵ A.M.O. ED-2 Nuevas Escuelas. Any 1971-72. Carmelo Ripoll.

transformació de dues unitats de xiquets i una de xiquetes de l'*Agrupació Musico Enrique Casanova* en tres unitats de pàrvuls. Tot i que la política de creació d'unitats escolars per a pàrvuls no era una prioritat, i que en 1971 encara es mantenia, com s'indica des de la Direcció General d'Ensenyament Primari, Secció de Règim de Centres Oficials, la no creació d'unitats de preescolar prioritzant la creació d'unitats d'ensenyament primari. S'entenia que:

*“Solo en casos de auténtica excepción (poblaciones muy industrializadas donde trabaje la mujer casada) se tramitaran estos expedientes, pero deben ir acompañados de una relación nominal de los párvulos que han solicitado su ingreso en el centro escolar y no han podido ser matriculados por falta de puestos, en la que conste la fecha de nacimiento, nombre de la madre y empresa en la que trabaja, autorizada con la firma del director del centro.”*⁹⁴⁶

També l'Agrupació Escolar Mestre Carmelo Ripoll tenia repartides, en diferents locals i plantes baixes del barri de Sant Josep, unitats escolars, com era el manteniment de les unitats de l'extingida Agrupació Escolar Musico E. Casanova en el carrer, aleshores, Primo de Rivera Núm. 3, on hi havien dues unitats de pàrvuls.⁹⁴⁷

En aquest sentit, i tal com s'indicava en les instruccions del Ministeri Nacional d'Educació, la sol·licitud per a la creació de les unitats deixava clar l'existència d'unitats familiars on la dona s'incorporava al món del treball amb la necessitat afegida de matricular als seus fills menors de 6 anys en preescolar:

*“Que al ser Ontinyent una Ciudad inminentemente industrial y por las condiciones de vida que los tiempos actuales exigen, en las distintas empresas de la localidad trabajan un gran número de mujeres casadas, lo cual está motivando un aumento considerable de peticiones de inscripción de matrícula de niños y niñas en edad para recibir enseñanza de párvulo.”*⁹⁴⁸

⁹⁴⁶ Ídem.

⁹⁴⁷ Ídem.

⁹⁴⁸ Ídem.

Efectivament, l'Ajuntament va enviar una relació nominal dels alumnes, però sense indicar l'empresa on treballaven les mares. Un total de 120 xiquets es varen inscriure repartits per edats i sexe (Veg. Quadre 114).

Altra escola que volia ampliar les seues aules amb 6 unitats més va ser el Col·legi La Milagrosa més però, que en realitat tal com apunta l'alcalde amb l'escrit enviat al Ministeri d'Educació Nacional, estaven funcionant des de feia uns anys. Encara es demanaven referències polítiques i socials, no sols del director sinó també dels professors. En aquest cas tant la directora com la resta de mestres, totes elles monges, mostraven "*una conducta privada, pública y profesional de las religiosas mencionadas es ejemplarísima en todos los aspectos.*"⁹⁴⁹ L'informe enviat per l'alcaldia inclou un conjunt de consideracions referent al fet que les aules que volien ampliar reunien les condicions de capacitat, il·luminació i ventilació, però, sobretot, l'alcalde demanava que foren creades perquè així donaria resposta a les necessitats docents de la ciutat d'Ontinyent.⁹⁵⁰

En els documents que l'Ajuntament va emplenar a l'hora d'aconseguir noves unitats escolars i que demanava la Direcció General d'Ensenyament Primari, s'inclouia un cens que venia repetint-se en cada una de les peticions⁹⁵¹. (Veg. Quadre 115)

Altre cop, recull 836 alumnes escolaritzats deficientment, és a dir, que assistien a aules on hi havia més de 40 alumnes i dels no escolaritzats la xifra la situa en 160 sense especificar ni el sexe ni les edats. L'alumnat escolaritzat era de 4838, xifra que superava les previsions que havia realitzat l'Ajuntament.

El cens escolar de 1971 es completa amb dades referides a les unitats existents arribant a les 54, mentre que eren 17 les privades. A més a més destacar que hi havia 17 alumnes provinents d'altres pobles que assistien a les escoles d'Ontinyent per no existir l'atenció educativa necessària als seus respectius pobles⁹⁵²

⁹⁴⁹A.M.O. ED-2. Nuevas Escuelas. 1971. Junta Municipal de Enseñanza Primaria 11.06.1971/26.06.1971.

⁹⁵⁰ *Ídem.*

⁹⁵¹ Com s'ha apuntat en altre moment, les xifres són diferents a les recollides en altres documents generats en dades properes. Es dona el cas que en la documentació per a la petició d'unitats per als tres centres escolars que acabem de referenciar, hi ha xifres mecanografiades diferents a altres recollides en la plantilla utilitzada en les sol·licituds i, fins i tot, en el mateix document es contemplen dues xifres distintes, una mecanografiada i d'altra manuscrita. De tota manera s'utilitzaran les xifres reflectides i que coincideixen entre elles, encara que s'aparten en creixença amb les exposades en el quadre 110, les previsions del mateix ajuntament tornaran a ser superades.

⁹⁵² A.M.O. ED-2.1971 Nuevas Escuelas. Les dades s'han extret de tres plantilles. Respecte dels alumnes que provenien d'altres pobles no s'identifica d'on vénen, ni l'edat ni el sexe, són dades absolutes.

Tot i que ja s'ha fet referència en diferents moments i etapes històriques estudiades, s'han aportat valoracions dels mateixos mestres o del mateix ajuntament, ara, durant la dècada de 1970, és un organisme, que hui definirem com ONG, el que denuncia el fet del treball infantil i de la poca o nul·la consideració que es té en les famílies a la importància de la formació i assistència a l'escola dels xiquets i xiquetes. No s'han trobat dades absolutes però si les valoracions i propostes de *Caritas Interparroquial* que en octubre de 1971 s'adreçava a l'Ajuntament per proposar-li que dedicarà beques per a menjador per als xiquets i xiquetes de les famílies treballadores. Tal com apunta la petició del president de *Caritas Interparroquial* es passava d'una actuació purament assistencial a una promoció humana, en tots els seus sentits, on l'educació era la base d'eixa promoció humana. Aquests són els arguments que exposa el president de Caritas Ontinyent:

“... se ha intentado por todos los medios que los hijos de las familias necesitadas cursaran al menos los estudios primarios hasta que alcanzaran la edad laboral. Hemos tropezado algunas veces con la incomprensión de algunos padres justificada por la necesidad de obtener recursos económicos para sostener su hogar quienes se oponían a recibir ayudas por considerarlas ofensivas a su dignidad, aunque presumimos que dicha manifestación encubría la que en cierto modo lógica apetencia de un jornal más sin pensar en el futuro de sus hijos”⁹⁵³

El procediment que emprava Caritas Ontinyent era que, a canvi que les famílies reberen l'ajuda, els xiquets havien de quedar-se en el menjador garantint l'assistència a l'escola, una alimentació equilibrada i un estalvi per a la unitat familiar.

Però la proposta de Càritas anava més enllà de destinar a càrrec dels seus pressupostos, 9.000 pessetes mensuals per a poder fer front als menjadors escolars, quan els ingressos mensuals de les col·lectes de les Esglésies era de 23.000 pessetes. Li proposava a l'Ajuntament que es fera càrrec de les ajudes per a menjador escolars en favor de les famílies necessitades. La resposta va ser aprovar en el ple, la proposta del regidor d'escoles i amb el vistiplau de l'interventor, consignant en el pressupost de

⁹⁵³ A.M.O. ED-2. Any 1972, octubre–varis.

l'exercici 1973, 40.000 pessetes en concepte de subvenció per a beques de menjador escolar⁹⁵⁴

6.4.- LA MATRÍCULA ESCOLAR DE 1972 A 1975

Durant aquests anys, l'Ajuntament recull un conjunt de dades estadístiques i informes, càlculs de previsió de creixement de la població, amb l'objecte de concretar i arribar a esbrinar quina podia ser la matrícula escolar però al mateix temps aprofitaven aquest recull de dades per justificar noves demandes. Desafortunadament, aquests documents aportaran més foscor que claredat, sobretot els referents a la previsió de creixement de la població infantil, curs per curs, tot i que preveu la influència de la població immigrant. Com en altres ocasions, deixa de recollir les dades dels alumnes pertanyents als Jardins d'infància. Altra consideració a destacar és la referent al calendari d'implantació de l'EGB, el qual pretenia finalitzar el curs 1974-75 amb 8é curs de l'EGB. L'escolarització era obligatòria durant huit anys d'estudis, que comprenien des dels 6 anys fins als 13, amb dues etapes: la primera dels 6 als 10 anys i la segona etapa dels 11 als 13 anys. Això havia de suposar l'existència de cursos homogenis pel que feia al criteri de les edats dels alumnes, però la realitat, com veurem, era distinta, trobant aules amb xiquets de diferents edats.

També apareixen recollides les dades dels centres que impartien ensenyament mitjà, és a dir, aquells que amb menys de 14 anys estaven matriculats en centres que impartien batxiller, però calia considerar com a matriculats encara que amb el sistema educatiu antic.

Al voltant de l'ensenyament preescolar, cal fer especial atenció a l'esforç que realitza l'Ajuntament per tal de potenciar-lo malgrat que l'administració central no ho considerava com una prioritat. L'Ajuntament ho entenia des de l'esfera productiva i pretenia, en la mesura de les possibilitats, fer-ho coincidir en l'esfera familiar i escolar, per tant eren necessaris els centres escolars amb places per a xiquets entre els 2 i 5 anys, per tal que les respectives mares treballadores pogueren assistir a les fàbriques.

⁹⁵⁴ *Ídem.*

Destacar les previsions que realitza el mateix ajuntament, per l'abril de 1972, respecte de l'increment de població en edat escola. El grup d'edats que inclou està previsió, els situa entre els 4 a 5 anys i els 6 als 14 anys des del curs 1971-72 fins a 1975-76. En aquest mateix any, un registre estadístic de matrícula escolar per centres, contemplava les edats d'escolarització des dels 2 anys fins als 14 anys. L'informe d'alcaldia de data 29 d'abril de 1972 pretén deixar clares quines són les necessitats educatives a la vegada que descriu la realitat escolar del moment (Veg. Quadre 118).

Com veurem, aquest informe no coincideix amb les dades de creixement escolar previstes, ni tampoc amb les dades enregistrades per cada un dels centres, pel que fa a la matrícula escolar.

Les dades de les previsions de creixement de la població en edat escolar (Veg. Quadre 116 i 117), les podem comparar amb d'altres que s'elaboren per al mateix any i que també inclouen els mateixos trams d'edat, és a dir des dels 4 als 14 anys, i podem observar una diferència de 196 alumnes.(Veg. Quadre 118 i 119)

Segons la relació de xiquets i xiquetes entre 5 i 14 anys, elaborada per l'Ajuntament, els alumnes que assistien a l'Educació General Bàsica en els centres estatals era de 2.550, més 1497 alumnes que ho feien en els centres no estatals. Els alumnes menors de 14 anys i que estudiaven batxiller eren 691, i 27 els que assistien a la "Escuela Técnica de Subnormales." El total de xiquets i xiquetes, inclosos els alumnes d'educació preescolar, era de 4.914.⁹⁵⁵ Hom pot observar com la previsió que realitza l'Ajuntament per al curs 1971-72 és de 4.268, mentre que les xifres que recull dels alumnes matriculats la supera en 646 alumnes.

En les dades recollides (Veg. Quadre 117) distribuïnt-se d'acord amb els diferents nivells que estableix la Llei General d'Educació de 1970 en l'educació preescolar i educació primària, s'identifiquen la quantitat de xiquets i xiquetes, i ens permet apropar-nos un poc més a la realitat educativa de l'any 1972. Sols especificar que els alumnes nascuts en 1971 eren 245 xics i 254 xiques, és a dir, un total de 499 xiquets que podien matricular-se en els jardins d'infància.⁹⁵⁶ (Veg. Quadre 125)

⁹⁵⁵ A.M.O. ED-2. Any 1972. "Relació de població escolar i Ídem. Relación de niños y niñas de 5 a 14 años que asisten a los colegios que se reseñan."

⁹⁵⁶ A.M.O.ED-3 Educació 1968-74. Assumptes varis educació. Estadística Escolar 1973.

Però el que trobem d'utilitat són les fitxes que elabora la Junta Municipal d'Ensenyament Primari en gener de 1972.⁹⁵⁷ Aquestes fitxes ens han permès confirmar la seua coincidència amb el resum que s'ha exposat (Veg. Quadre 124). Respecte de les xifres totals, hi ha algunes diferències en els centres recollits i en la matrícula de cada centre. Per exemple (Veg. Quadre 118) l'Ajuntament inclou l'acadèmia Laif i en les fitxes que omplen cada centre i les estadístiques que elabora el mateix ajuntament no apareix cap referència a aquest centre, mentre que si ho fa de l'acadèmia Almi. També en aquest apareixen en l'estadística les dades d'un centre identificat amb les sigles C.N.S, amb una matrícula de 20 alumnes, tots ells xics⁹⁵⁸ (Veg. Quadre 119)

L'objectiu torna a repetir-se; aconseguir un cens escolar dels xiquets i xiquetes que assistien a l'escola, des dels 2 fins als 14 anys, per a després fer un esquema per centre i establir una visió general de l'escola pública i privada a Ontinyent.

Amb aqueix objectiu es varen recollir les dades per cada un dels mestres, identificant-se: si era mixta o no, la situació administrativa del mestre, el curs que impartia, el nombre d'alumnes matriculats en l'aula i les edats per classe. Les instruccions establien la necessitat de conèixer les dades escolars de tots els centres, acadèmies i altres escoles, entre les que també incloïa el Patronat de la Joventut Obrera i les aules de cinqué curs del col·legi de La Concepción.

Identifica amb claredat les dades de preescolar existents en el Patronat de la Joventut Obrera, de l'Hospital de Beneficència, en el carrer Pius XII, les existents en Sant Rafael i les de Sant Josep.

Continua demanant-se, com en altres ocasions, les dades d'aquells alumnes dels instituts d'Ontinyent i Albaida que tingueren menys de 14 anys, fent extensible aquesta demanda a l'Escola de Formació Professional San Juan Bosco. Havia arribat el moment de tindre a punt noves places per als alumnes de primària que en els anys successius anaven a ocupar els curs vuité d'EGB i per tant continuava present el problema de la manca d'escoles per poder escolaritzar als alumnes tant de sisé com els de seté. Aquesta mesura també afectava els centres privats que impartien batxiller, com era el cas del La Concepción i el Col·legi La Pureza de Maria.

⁹⁵⁷ A.M.O. ED-2 Fitxes estadístiques individualitzades de les aules dels diversos centres Educatius.

⁹⁵⁸ Com veurem més endavant, podem esbrinar que aquestes sigles corresponen a "*Colegio Nacional de Subnormales*"

Les dades recollides aporten, com s'ha dit abans, poques llums. Si les previsions eren de 4.243 alumnes, s'observa que la matrícula no arriba (Veg. Quadre 119) a la que estableix el mateix ajuntament, la qual és menor (Veg. Quadre 118), és a dir, es tenia previst una matrícula de 4.243 alumnes però les dades recollides posa damunt la taula, com s'ha dit abans, a 196 alumnes sense escolaritzar.

Però les dades que es tenia per al curs 1971-72 (Veg. Quadre 116 i 117) superen les previsions. Si en preescolar hi podia haver una matrícula prevista de 980 alumnes i per a primària de 4.268, el total d'alumnes era de 5.248 mentre que l'enregistrada era 4.914 alumnes. Com veiem, la quantitat d'alumnes per escolaritzar arriba als 334.

A partir de les dades estadístiques elaborades (Veg. Quadre 120 i 121) podem conèixer la matrícula escolar diferenciant entre els centres estatals i els privats, especificant que en els quadres que nosaltres utilitzem s'inclou les Escoles Parroquials de Santa Maria com a centre públic tot i que es tractava d'un centre privat

Atenent a la matrícula escolar distribuïda per centres estatals i privats, la situació queda igual que en anys anteriors. Els centres públics assumien una matrícula superior als privats tot i que els centres privats duplicaven als públics. Estem parlant que els centres escolars assumien una matrícula de 2.797 alumnes i la no estatal de 2.117 alumnes.

Respecte la matrícula per edats, veiem com les diferències són notables pel que fa a l'increment de població escolar matriculada en els centres estatals, els quals sols superen als estatals en el nombre de xiquetes compreses entre els 7 i 12 anys. Aquesta diferència també és significativa en l'ensenyament preescolar, sobretot en aquells alumnes compresos entre els 2 i 3 anys els quals presenten una major matrícula en els privats, ja que en els estatals no hi ha cap xiquet ni xiqueta matriculada d'aquestes edats. Sols hi havia un total de 10 alumnes de 2 anys matriculats, repartits per parts iguals entre xiquets i xiquetes. L'únic centre que tenia alumnes de 2 anys matriculats era el Col·legi La Milagrosa. El nombre d'alumnes de 3 anys és major en les Escoles Parroquials de San José, encara que en la resta de centres també hi havia alumnes de tres anys matriculats.

Pel que fa a la distribució de la matrícula per sexe entre els centres públics i privats, els estatals tenen una matrícula superior als privats. Els centres públics acollien un 58,5% dels xiquets matriculats enfront del 41,4% dels privats. En el cas de les xiques,

les tornes es canvien, sent els centres privats els que major matrícula de xiquetes tenen, amb un 55.4% enfront del 44,5% dels públics.

Però a partir de les dades assenyalades (Veg. Quadre 119,120,121) se'n pot crear d'altre el qual ens proporciona dades comparatives entre la població en edat escolar i la matrícula enregistrada en 1972.(Veg. Quadre 122).

D'aquesta manera veiem la xifra total de la població en edat escolar durant 1972 evidenciant-se un desfasament important. Es preveia per al curs 1971-1972, una població de 6.176 xiquets i xiquetes en edats compreses entre els 2 i 14 anys, xifra prou per damunt dels 5.248 alumnes previstos en altra estimació.(Veg. Quadre 116 i 117). Si la quantitat de xiquets i xiquetes sense escolaritzar era de 928 i la comparem amb la matrícula enregistrada, la xifra arriba als 1265 xiquets i xiquetes sense escolaritzar.

Els xiquets i xiquetes ontinyentins que tenien 2 anys eren els que més patien la falta d'escolarització, però veiem com aquesta va augmentant a mesura que augmenta l'edat dels xiquets i xiquetes, fins que s'arriba als 13 i 14 anys que torna a baixar.

Cal recordar que a Ontinyent hi havia dos centres que recollia alumnes que no eren d'Ontinyent: el Col·legi La Pureza de Maria el Col·legi La Concepción. En aquest últim col·legi, segons les dades que facilita a l'Ajuntament, sí que descompta aquells xiquets que no eren d'Ontinyent, cosa que desconeixem si el Col·legi Pureza de Maria va procedir de la mateixa manera.⁹⁵⁹

Centrant-nos en el curs 1972-73 i seguint el mateix procediment que en el curs anterior, podem elaborar un quadre comparatiu entre allò que es preveia i la matrícula enregistrada (Veg. Quadre 124). Hom pot observar com en dades totals, el nombre d'alumnes per escolaritzar segueix mantenint-se pràcticament igual. La població en edat escolar sols havia augmentat en 16 alumnes i de la resta de nivells, l'ensenyament preescolar continuava amb uns elevats nivells de xiquets i xiquetes sense escolaritzar, sobretot centrats en els alumnes de 2 i 3 anys. En relació a l'educació primària, l'increment de la matrícula escolar és de 56 alumnes més respecte de 1972, però si considerem els grups d'edats, s'identifica una matrícula superior als alumnes en edat escolar, concretament en els que tenien 7, 8, 9, 11 i 12 anys. Recuperem les dades dels

⁹⁵⁹*Op. Cit.* Cita 964. Segons el full de registre del Col·legi de *La Concepción* tenia un total de 296 xiquets matriculats dels quals eren d'Ontinyent 136 i la resta fins a 160 eren d'altres pobles i ciutat.

quadres 116 i 117 i comparem les dades allí reflectides, la previsió d'alumnes en edat escolar, també en aquesta ocasió sense considerar als menors de 2 i 3 anys, és de 5.323 alumnes quan la matrícula enregistrada era de 4.942 alumnes, dels quals 2.594 eren xics i 2.348 xiques. D'acord amb aquestes xifres obtenim 381 alumnes sense escolaritzar. Però comparant aquestes dades amb aquelles que ens proporciona el quadre 124 veiem que la diferència és prou superior, igualant-se a les del curs 1971-72.

Així doncs, tenim que la matrícula enregistrada durant el curs 1972-73 continuava presentant el mateix comportament fins ara; els centres públics assumien una matrícula superior als centres privats encara que les Escoles Parroquials de Santa Maria considerats en el registre com a centre estatal. Aquest mateix comportament es repetirà en els cursos 1973-74 i 1974-75. Destacar que en el curs 1974-75 els col·legis de La Concepción i La Pureza de Maria veuen augmentades considerablement les seues matrícules, deixant-se d'enregistrar-se les dades dels col·legis El Patronat de la Joventut Obrera, l'acadèmia Scoto, Almi, Laif i el Col·legi San Luis Gonzaga. Este últim centre juntament amb el centre de preescolar Campanillas i Sant Rafael seran els únics que enregistraran matrícula de preescolar tant per a alumnes de Jardins d'Infància com de pàrvuls. A més a més com que és l'últim curs per a implantar l'EGB tampoc s'enregistren els alumnes de l'Institut d'Ensenyament Mitjà ni els del centre de Formació Professional San Juan Bosco, tal com s'havia fet fins ara.

La matrícula enregistrada per sexes, la corresponent a les xiquetes en centres privats és major tant en preescolar com en EGB en relació als centres públics, mentre que la dels xics manifesta un comportament completament distint, són els centres públics els que assumeixen més matrícula masculina.

Si ho analitzem únicament baix la variable de sexe, s'observa que la matrícula masculina sempre és superior a la femenina, tant en preescolar com en EGB, llevat del curs 1973/74 en què la diferència en educació preescolar és de cinc alumnes i el curs 1974/75, en preescolar, supera amb una xiqueta més en la matrícula dels xiquets.

Però el que ens interessa és veure com les previsions que realitza l'Ajuntament durant aquests dos registres de matrícula la xifra va baixant als 196 alumnes i 49 per escolaritzar respectivament. Cal especificar que en aquesta estimació no estan contemplats els alumnes de 2 i 3 anys.

De nou la guerra de xifres continua posant-se de manifest, en aquesta ocasió amb un informe que envia l'alcaldia al Governador Civil de la Província on exposa la realitat escolar ontinyentina i quina havia de ser la previsió per al curs 1975-76. Les dades exposades en l'esmentat informe abracen el quinquenni 1971-75, al mateix temps que contempla l'ensenyament primari o "*Enseñanza General Básica, parvularios, enseñanza profesional, guarderías infantiles y enseñanza media.*"⁹⁶⁰ Atenent a les dades facilitades en l'informe, veiem que la xifra de xiquets i xiquetes amb edats compreses entre 6 i 14 anys arriba als 4.446 alumnes, que estaven distribuïts en 117 aules. L'any en què es redacta l'informe hi havia en funcionament un total de 91, de les quals 71 estaven funcionant en el curs 1970-71, creant-ne durant el següent curs 20 més. La demanda d'alumnes per cobrir les necessitats en l'ensenyament primari és de 26 aules. Sols cal recordar que amb les dades recollides en el curs 1970-71, hi havia en funcionament 103 aules, de les quals 68 estaven legalitzades i la resta, 35 estaven en tràmit de legalitzar. El mateix informe confirma que no estaven cobertes les necessitats d'espai escolar, per la qual cosa s'havien de llogar plantes baixes i locals comercials per a cobrir la manca de 12 aules. Juntament amb les altres 12, considerades provisionals, més les 26 que feien falta, la xifra total d'aules que calia crear era de 50 per tal de cobrir el quinquenni 1971-75. Es tractava d'una necessitat de "*carácter urgente e inaplazable.*"⁹⁶¹

Continuant amb l'informe en qüestió, s'indica que, en aquests moments, hi havia un cens total de 1133 xiquets i xiquetes amb edats compreses entre els 4 i 5 anys. Per tal de poder atendre aquestes necessitats calien 32 aules, comptant amb les 19 existents, sols calia crear-ne 13 aules noves per al quinquenni considerat.⁹⁶²

Segons l'informe, existien quatre guarderies de caràcter privat, no podien donar resposta als 974 xiquets i xiquetes que podien ser susceptibles de ser escolaritzats en jardins d'infància.⁹⁶³ La solució passava per crear 30 aules destinades a les guarderies infantils.

⁹⁶⁰A.M.O. ED-2 Educació 1971 Informe de secretaria amb data 29 d'abril de 1972.

⁹⁶¹ *Ídem.* Cal afegir en aquesta valoració els records que romanen en la memòria per aquells anys en què el que subscriu estava matriculat en l'Agrupació Escolar Mixta Rafael Juan Vidal i per manca d'espai en el centre vaig haver d'anar als locals parroquials de Sant Rafael, o en baixos comercials on quedaven distribuïts els alumnes no sols en espais que no reunien les condicions mínimes per a poder impartir classe. Recorde que no hi havia finestres al carrer, que l'esplai es realitzava en un pati de llums, molt menut, de l'edifici on estaven ubicades les aules.

⁹⁶² *Ídem.*

⁹⁶³ *Ídem.* Segons l'informe la xifra és de 974 alumnes en edat per poder matricular-se en els jardins d'Infància però com veiem la xifra que ens facilita el mateix ajuntament en el cens de 1972 la quantitat

Agrupant les previsions que reflecteix l'informe, la matrícula escolar prevista per al quinquenni 1971-75 era de 6.553 alumnes repartits de la següent manera; 974 per a jardins d'infància, 1133 per a preescolar i 4.446 per a EGB. Com veiem la matrícula escolar del curs 1974-75 roman lluny de la previsió.

Atenen a tres certificacions del secretari de l'Ajuntament, veiem com la població en edats escolar és superior a l'enregistrada sobretot en els anys 1973, 1974 i 1975. En cada una de les certificacions s'apunta quina era la població en edat escolar, és a dir, els alumnes entre els 2 i 14 anys, quantitat que s'acompanya amb el total de la població que està empadronada a Ontinyent. Si amb anterioritat es feia menció a l'increment de la població amb períodes de 10 anys per a justificar l'increment de població a Ontinyent, en aquesta ocasió l'argument emprat pels responsables polítics per demanar més unitats escolars, ens aporta dades concretes en cada un dels anys especificats. És per això que les primeres previsions realitzades en el curs 1971-72 s'allunyen de la realitat. Per això, la matrícula no recull a tots els alumnes que hi havia en edat escolar⁹⁶⁴

En el quadre 132 podem identificar com l'augment de demanda de places escolars motivava la necessitat d'aconseguir noves unitats escolars. Les previsions que realitza l'Ajuntament s'allunyaven de la realitat que patia la societat ontinyentina en matèria escolar. Només s'ha de comparar la taula 116 i 117 amb la 131 per adonar-se que efectivament la ciutat d'Ontinyent anava creixent de manera accelerada⁹⁶⁵. Per això calia donar una resposta demanant nous centres escolars, com a mesura a llarg termini o el lloguer de plantes baixes o aules prefabricades, a curt termini.⁹⁶⁶ A vegades, aquestes

baixa en 10 alumnes. Podem entendre que es tracta d'una errada de transcripció. L'informe parla de les Guarderies Infantils les quals deuen fer referència als Jardins d'Infància. En aqueix any hi havia una Guarderia Infantil al barri de Sant Rafael, anomenada San Rafael i ubicada en les dependències de la Parròquia de Sant Rafael i a càrrec de la mestra Maria Delgado Amorós. A.M.O. ED-2. Any 1971 Informe favorable d'Alcaldia sobre apertura de preescolar de S. Rafael. També en el Col·legi La Milagrosa, com s'ha indicat amb anterioritat també existia altra guarderia creada en 1961.

⁹⁶⁴ A.M.O. ED-3. Any 1973-74-75. *Expediente instruido con motivo a la creación de dos unidades escolares de párvulos, tres unidades escolares de EGB en el Colegio Nacional Carmelo Ripoll y tres unidades escolares de EGB en el Colegio Nacional Rafael Juan Vidal*. Només cal revisar els documents ja estudiats durant 1971 per a la creació de noves unitats en Grup Escolar Lluís Vives, Grup Escolar Rafael Juan Vidal i Grup Escolar Carmelo Ripoll on es posa de manifest que la ciutat d'Ontinyent havia passat de 14.686 habitants en 1950 a 23.685 en 1972. Per a l'any 1976, A.M.O. ED-4 *Creación de un aula mixta en el colegio Carmelo Ripoll y un aula mixta y dos de párvulos en el Colegio Rafael Juan Vidal*.

⁹⁶⁵ En les certificacions consultades s'indica que en 1973 hi havia 24.880 habitants, en 1974 eren 24.343 i en 1976 sumaven 26.166. A.M.O. ED-4. Any 1973-74-75. *Expediente instruido con motivo a la creación de dos unidades escolares de párvulos, tres unidades escolares de EGB en el Colegio Nacional Carmelo Ripoll y tres unidades escolares de EGB en el Colegio Nacional Rafael Juan Vidal*.

⁹⁶⁶ El 8 d'abril de 1971 l'Ajuntament en sessió plenària va acordar llogar els locals de la parròquia de Sant Rafael per a poder donar resposta a les necessitats escolars d'Ontinyent. El lloguer estava subscrit per a cinc anys, amb un import mensual de 7.000 pessetes. En 1976, una volta declarat desert el concurs per al

plantes baixes no reunien les mínimes condicions per poder ser destinades a aules tal com es desprén de l'escrit que el director del Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal envia al regidor de cultura Francisco Malpartida i Martínez. Les esmentades aules estaven ubicades en les plantes baixes que disposava Càritas en el carrer Joan XXIII, al barri de Sant Rafael, front mateix de l'Escoleta Infantil La Roda, aleshores *Guarderia San Rafael*. El director demanava:

“1 Cambiar las estructuras de las ventanas con el fin de que se puedan abrir para renovación del aire de clase, ya que siendo actualmente un local cerrado es la única ventilación posible.

2º Adecuación de los servicios para que puedan ser utilizados por el profesorado con cerradura y todo lo necesario, e igualmente revisión de los utilizados por el alumnado. Actualmente estos Servicios han sido compartidos por niños y niñas de 1ª etapa.

Dado que en el presente curso estas aulas va a ser ocupadas por los alumnos de 2ª etapa, vemos imprescindible la solución.”⁹⁶⁷

La demanda del director del Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal tenia data 29 de juny de 1977 i la petició volia que fóra realitzada per al curs 1977-78

Les pàgines de *Ciudad* publiquen, a finals de setembre de 1973, una mena d'entrevista a tres bandes on el periodista parla amb el Regidor d'Educació, el Secretari de la Junta Municipal d'Ensenyament i D. Blas Asensi.⁹⁶⁸ Malgrat que la representació dels professionals i persones vinculades a l'ensenyament no contempla tots els sectors,

lloguer locals destinats a aules, l'Ajuntament renova el contracte amb una despesa mensual de 10.000 pessetes. En març de 1977 es modifica el contracte per a poder llogar un local més de la parròquia per a destinar-lo a aula amb un increment de 2.500 pessetes més al mes. A.M.O. ED-4. Any 1975 *Concurso para contratar el arrendamiento de aulas para escuelas*. Any 1976. *Contrato de arrendamiento de locales del Centro Parroquial de San Rafael para aulas*. Altres locals llogats foren els baixos del carrer de l'avinguda Daniel Gil i Martínez Valls, amb un import de 8.000 pessetes mensuals. A.M.O. Any 1975 *Arrendamiento de cuatro aulas sitas en la Avda. Daniel Gil, esquina con la C/ Martínez Valls, del 1-8*. En desembre de 1977 l'Ajuntament va deixar sense efectes el lloguer de les aules del Carrer Primo de Rivera, els locals que va llogar a la Parròquia de Santa Maria i que antigament ocupaven l'escola Privada de La Pureza de Maria situades en el carrer de Sant Antoni i dels locals situats en l'encreuament entre l'avinguda Daniel Gil i carrer Martínez Valls. Estos locals deixaven de ser llogats perquè el ministeri havia entregat una nova escola a l'Ajuntament, es tractava del Col·legi Nacional d'EGB Vicente Gironés Mora. A.M.O. Any 1977 *Resolución de convenios anuales de alquilar de locales para aulas escolares en C/ Primo de Rivera, San Antonio y Daniel Gil*.

⁹⁶⁷ A.M.O. ED-4. Any 1977. Obras en las aulas de Caritas de la C/ Juan XXIII.

⁹⁶⁸ *Ciudad*. 26 de setembre de 1973. La notícia du per nom “*Los problemas de la educación vistos por D. Blas Asensio, Don Manuel Vañó y D. Gregorio Farinós.*” D. Blas es fa càrrec de la Parròquia de Santa Maria en febrer de 1972 i responsable aleshores de les Escoles Parroquials de Santa Maria.

aquesta entrevista ens aporta una visió més qualitativa d'eixa realitat quantitativa de les xifres que acabem de donar. Dels tres participants en l'entrevista sols D. Blas Asensi és nou, mentre que la resta són habituals, a l'hora de tractar temes educatius. Com més endavant s'indicarà, la presència dels representants de l'ensenyament en mans de l'església prenen protagonisme en detriment dels que ho són de l'ensenyament públic. És una reflexió que els mateixos mestres i professionals pertanyents a l'ensenyament públic ho posaran de manifest i seran les pàgines de *Ciudad* on exposar les seues opinions.

Com era de costum, el regidor aprofitava la revista *Ciudad* per a donar a conèixer quin era l'estat de l'ensenyament a la ciutat d'Ontinyent. Segons apunta el regidor, no podia donar les dades corresponents a 1972 perquè calia esperar que passés el curs per a fer les corresponents valoracions, argumentant que desconeixia quina era la situació en començar el curs. Sí que tenia previstes les necessitats per al curs vinent. En setembre de 1973, i segons el regidor d'educació, hi havia 2.806 alumnes estudiant EGB en centres estatals, ubicats en 64 aules, mentre que els centres privats o no estatals tenien una matrícula de 1868 alumnes, repartits en 48 aules. Feia un curs que l'Institut d'Ensenyament Mitjà, venia funcionat amb 691 alumnes, estudiant batxillerat, menors de 14 anys. També aporta les dades dels alumnes que assistien a guarderies, els quals comptabilitza en 150 xiquets i xiquets. Per primera vegada les dades aportades pel regidor d'Educació inclouen als alumnes amb necessitats educatives especials, amb un total de 23 alumnes⁹⁶⁹

La manca de places escolars continua sent un problema per a la política educativa municipal tot i que el mateix regidor manifesta que aqueixa és una qüestió resolta al no haver-hi cap xiquet sense escolaritzar en els centres estatals, encara que sobre els centres privats no es pot fer la mateixa consideració. Posa per cas que a les escoles Parroquials de Santa Maria no s'acceptava cap matrícula més perquè la demanda estava saturada.

En els centres públics, seguint al regidor, s'havien creat més aules, com en el cas del Col·legi Nacional Carmelo Ripoll amb tres aules més i en el Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal que se'n crearen tres més, però de pàrvuls. Apunta que s'havien sol·licitat en les Escoles parroquials de Santa Maria tres aules més que amb les cinc existents podia donar-se resposta a les necessitats.⁹⁷⁰

⁹⁶⁹ Ídem.

⁹⁷⁰ Ídem.

A la manca d'aules calia afegir altre problema i era el que tampoc hi havia suficients mestres per a cobrir les aules creades, qüestió que els pares dels alumnes volien fóra resolta. La resposta per part de l'administració local a aquesta qüestió era “*¡Que hemos de decir! Que tengan paciencia ya que por nuestra parte, sabedores y conocedores del problema, no descansaremos hasta conseguir normalizar esta deficiencia*”⁹⁷¹

La relació de problemes que vénen apuntant-se en aquesta notícia s'amplia amb els derivats de la compra dels llibres de text que, segons els pares, tenien uns preus elevats. En opinió del regidor era evident que aquesta circumstància era un problema quan hi havia més d'un xiquet per família i els ingressos no eren els suficients. Aquesta dificultat, continuant amb les aportacions del regidor, es veien compensades amb una millor qualitat dels llibres que facilitaven l'ensenyament. S'apunta que els llibres tenien un cost de 600 pessetes, la resposta a aquesta qüestió és poc convincent, argumentant que el preu depenia del curs i de l'editorial però que entrar a explicar el tema del preu dels llibres no duia a cap conclusió pràctica per la qual cosa calia canviar de tema.⁹⁷²

Amb aquest canvi radical en l'entrevista, tal vegada intencionat, es passa a plantejar la importància que jugaven els centres privats, sobretot els dependents de l'església, en el moment de donar una resposta a les necessitats educatives de la ciutat d'Ontinyent. De nou és evident, tal com s'ha pogut esbrinar durant els quasi més de 175 anys d'història de l'escola a Ontinyent, que l'església jugarà un paper subsidiari que no assumirà l'administració ni local ni central. La poca inversió en centres escolars i una dolenta planificació escolar se suplia amb una xarxa escolar privada que fins i tot, en el cas de l'ensenyament primari, exigia una despesa més per a les famílies ontinyentines. Tot i que no aportar cap dada, considera que el paper de les infraestructures privades és:

*“¡Importantísimo! De no ser por las treinta y tantas aulas existentes, ¡Menudo problema crearía la enseñanza en Ontinyent! Su papel es importante, pues desempeñan una gran labor solucionando el problema de la Enseñanza General Básica.”*⁹⁷³

El regidor apunta, com a mostra del que s'estava indicant, que el mateix D. Blas rector de Santa Maria havia posat a disposició de l'Ajuntament les aules del Col·legi La

⁹⁷¹ Ídem.

⁹⁷² Ídem.

⁹⁷³ Ídem.

Pureza de Maria al traslladar-se del carrer Sant Antoni al Balneari de la Salut on les cinc aules de l'*Agrupació Escolar Musico Enrique Casanova* passaven a ocupar aquest edifici a les que calia afegir tres aules més, sol·licitades per a crear-se en el Col·legi Nacional *Rafael Juan Vidal*, resolent-se així el problema de la manca de places escolars. Però el que apunta el regidor són les gestions que estava desenvolupant l'Ajuntament per a la compra de terrenys destinats a la construcció de nous col·legis. Sense concretar en quina zona d'Ontinyent pretenien construir el col·legi, sí que assenyalen en el barri de Sant Rafael i en el barri de Sant Josep, dues zones que més densitat i creixement de població havia tingut la ciutat d'Ontinyent. Caldrà esperar a 1977 i 1979 per a que es crearen dos centres més, com varen ser el Col·legi Nacional Vicent Gironés i el Col·legi Nacional Bonavista.

Tot seguit la notícia finalitza amb el vell problema que durant la dècada dels anys 1960 i 1970 arrossegà l'escola a Ontinyent. La manca de places, d'espai escolar i de mestres encara no estava resolt a finals de l'any 1971, optant-se per l'increment de la ràtio en les aules existents.⁹⁷⁴

Malgrat que les dades estadístiques creades per l'administració local dificulten la nostra anàlisi i més quan no se segueix el mateix criteri, sí que podem mostrar, tot seguit, dades relatives als grups d'edat de 1972, apropant-nos a una realitat que és coneguda però que en cap dels casos s'aproparà a les solucions encetades pels responsables municipals. De fet els documents consultats ens permet afirmar que l'Ajuntament tenia les dades absolutes i coneixia ben bé la necessitat escolar del moment. De fet, les dades que s'ha exposat estan estretes del cens de població per a la realització d'una certificació, la qual desconeixem si es va enviar, evidència una real i deficient infraestructura en edificis escolars.

Però la realitat escolar ontinyentina continuava caracteritzant-se per una elevada presència de centres i recursos educatius privats majoritàriament en mans de les diferents ordes religioses de la ciutat o de l'església.

⁹⁷⁴ *Ídem.*

De nou les llegim a *Ciudad* un reportatge que baix la secció de “*Café del sábado*” publica “*Primer coloquio sobre enseñanza.*”⁹⁷⁵ on els participants seran tots professors i mestres dels centres privats.

Són anys en què la societat ontinyentina, en particular, i la resta de l'estat espanyol, en general, comença a manifestar signes de canvi i d'oposició al govern del general Franco. Hi ha moviment sindical alternatiu al vertical, enfront a les polítiques de joventut enquadrades dins l'Organització Juvenil Espanyola naix una alternativa formada per la JOC i la JOCF. Durant els anys 1960 i 1970 pel Club dels Joves i el Club Jove de Sant Rafael d'entre d'altres, fent acte de presència en la vida política, sindical i social d'Ontinyent⁹⁷⁶

En l'àmbit educatiu ontinyentí també trobarem aqueix canvi més reivindicatiu d'aquells mestres que intenten plantejar una manera distinta d'entendre l'escola. Si en 1969 com s'ha indicat amb anterioritat, Ximo Ureña Montés podria ser l'exemple d'eixa alternativa, en 1973 ho podria ser Rafael Galiana i d'això les pàgines de *Ciudad*, en aquesta ocasió també se'n fa ressò.

Des del punt de vista històric i educatiu, una vegada més, cal destacar que el setmanari *Ciudad* aporta elements significatius que ens permetrà constatar la realitat educativa ontinyentina amb un col·loqui en el qual participaran sols representants religiosos de l'ensenyament primari. Sols participarà el cap d'estudis de l'Institut d'Ensenyament Mitjà com a representant del sector pública. Les escoles que faran acte de presència seran; Col·legi La Milagrosa, Col·legi La Pureza de Maria i les Escoles parroquials de Santa Maria, popularment conegudes com les escoles del Centro.

El col·loqui es va celebrar en l'Hotel Fontana i varen participar D. Blas, plebà i responsable del Centro Parroquial de Santa Maria, a la volta moderador del col·loqui, Sor Juana Arizabalaga Aizpeola, superiora del Col·legi La Milagrosa; D. Jose Maria Scals Klein, cap d'estudis de l'Institut d'Ensenyament Mitjà; D. Manuel Vañó Belda, regidor d'educació de l'Ajuntament d'Ontinyent; D. Rafael Galiana, del que només s'indica que

⁹⁷⁵ *Ciudad*, 3 d'octubre de 1973.

⁹⁷⁶ *Op. Cit.* Cita 84. Pàg. 69.

era mestre i les monges de La Pureza de Maria; Angeles i Elia. També varen estar convidats representants del Col·legi de La Concepción, que no varen assistir.⁹⁷⁷

La primera qüestió que planteja D. Blas Asensio és un atac directe a la nova llei, pronosticant que baixaria el nivell cultural, argumentant que aquesta llei serà menys exigent que els plans de batxillerat.

La resposta de Sor Juana Arrizabalaga se centra a considerar que la nova norma tenia un caràcter més general i que permetia l'accés al sistema educatiu a més alumnes, augmentant les oportunitats. La resposta del moderador es va dirigir cap a una matisació de la seua pregunta, és a dir, que estava referint-se a qüestions més de caràcter qualitatiu. L'opinió del regidor es va centrar en la mateixa línia que Sor Juana en considerar que amb aquest nou sistema educatiu els alumnes romanien més temps escolaritzats amb la possibilitat de continuar estudiant batxiller. Molts dels xiquets i xiquetes, una volta finalitzaven la seua escolaritat s'incorporaven al món del treball veien lluny o impossible continuar estudiant.

Però el moderador insistia en la idea que el nou sistema era menys exigent que l'anterior tot i que Sor Juana puntualitzava que eren dos sistemes completament distints i amb orientacions diferents, afegint el senyor Scals, secretari de l'Institut d'Ensenyament Mitjà, que era prompte per fer valoracions, al estar en fase experimental. “*un sistema de enseñanza racional y de acuerdo a unas premisas lógicas.*”⁹⁷⁸

El problema, segons el senyor Bernabeu, radicava en la capacitació dels mestres els quals no tenien la formació suficient per a poder fer front a aquesta nova demanda que exigia la Llei Villar Palasí. No era suficient que, amb un curset d'un any, els mestres pogueren incorporar-se al nou sistema educatiu i fer-se càrrec de la segona etapa, ja que aquesta opinió exigia més temps de preparació. La qüestió que estava plantejant el Senyor Bernabeu i fins i tot D. Blas era “*la egebeización del bachiller elemental*”[sic], que defensaven els detractors de la nova llei en considerar que era un procés de devaluació i descens generals de la qualitat per a un major nombre d'alumnes. En tot cas aquesta especialització suposava una “*bachillerización*”[sic] de l'ensenyament primari⁹⁷⁹ malgrat que, com apunta Rafael Galiana en l'entrevista, abans de realitzar els cursos

⁹⁷⁷ En el col·loqui apareixen les aportacions de dues persones les quals no s'identifiquen en un primer moment, però que després en el col·loqui apareixen els noms de Sr. Bernabeu i Sr. Gil.

⁹⁷⁸ *Op. Cit.* Cita 982.

⁹⁷⁹ *Op. cit.* Cita 907. Pàg. 47-71

d'especialització es comptava amb una formació prèvia com a educadors. Les diferències conceptuals i els posicionaments pedagògics en este moment són evidents, sobretot amb l'afirmació del senyor Bernabeu, que sense desmerèixer l'esforç dels mestres més joves, entenia que *“los campos están perfectamente delimitados y que un practicante de medicina, que tiene una misión muy amplia y muy hermosa, no puede sin embargo invadir el terreno que es jurisdicción del cirujano. ¡Ni siquiera haciendo un cursillo de un año! De todas maneras siempre hay honrosas excepciones”*⁹⁸⁰

Altre punt que marca distanciaments entre els diferents contertulians i que de nou posa damunt la taula aqueixa diferència en la concepció educativa ens la proporciona l'avaluació. Tot i que l'avaluació en primària el que importava era el sistema d'exàmens per avaluar als alumnes, Rafael Galiana considera que hi havia que realitzar una avaluació distinta en la que calia *“mentalizar al alumno para que olvide las evaluaciones y vaya al estudio por el estudio...es triste que un niño estudie solo pensando en una especie de premio.”*⁹⁸¹

El raonament de Scals va en la mateixa línia que la de Rafael Galiana afirmant que el sistema d'avaluació basada en els exàmens no estimulava als alumnes. Al contrari, el regidor Manuel Vañó i el senyor Bernabeu, ho consideren oportú, afirmant, aquest últim contertulià, que *“era absurdo intentar mentalizar a niños de 6-7 años... Pero para esa edad no hay otra salida. Puede concienciarse a niños mayores pero a los más pequeños no es posible hacerles pensar en el estudio por el estudio, simplemente.”*⁹⁸²

Significativa va ser l'aportació de la monja Angeles que defensava l'avaluació continua, entenen que aquesta avaluació no s'ha de centrar únicament en el resultat d'un examen sinó que el mateix xiquet poguera veure que la seua formació és el resultat d'un procés basat en l'esforç diari i continuat.⁹⁸³

No menys destacables són les aportacions d'un contertulià, que tampoc s'identifica des del primer moment, anomenat senyor Gil, que defensa un dels principis definidors de la pedagogia tradicional, donant-li un paper fonamental a la memorització

⁹⁸⁰ *Op. Cit.* Cita 982. Cal especificar que el Sr. Bernabeu, com s'ha indicat amb anterioritat, no apareix en la relació dels contertulians i contertulianes però sí que es té constància que era Alfredo Bernabeu Galbis, (1928-2000) col·laborador de *Ciudad*, mestre, cronista oficial d'Ontinyent i fill predilecte de la Ciutat d'Ontinyent.

⁹⁸¹ *Ídem.*

⁹⁸² *Ídem.*

⁹⁸³ *Ídem.*

argumentant que “*es necesaria. Tiene que memorizar (l’alumne) aquello que se comprende. Hay unos conocimientos elementales que, por necesidad, hay que memorizar*” Scals acaba afirmant que “*según qué edad la memorización es buena y necesaria*”⁹⁸⁴

Continuant amb este debat, les aportacions d’altra de les monges, en aquest cas Elisa, docent al Col·legi La Pureza de Maria juntament amb la monja Angeles, se centraven que l’avaluació també es pot realitzar amb les fitxes i per tant no era necessari utilitzar únicament el llibre de text, argumentant també que en este procés juga un paper important, prèvia la memorització, la comprensió i assimilació. “*Nosotras confeccionamos nuestras propias fichas atendiendo a las necesidades del alumno.*”⁹⁸⁵

Altra qüestió que es planteja en la tertúlia són els deures a casa, les monges del Col·legi La Pureza de Maria juntament amb el secretari de l’Institut d’Ensenyament Mitjà s’oposen al seu ús fora de l’horari escolar, per altra banda, Rafael Galiana i altra de les monges del Col·legi La Pureza de Maria estan per l’ús dels deures de forma moderada, al temps que pensen que no tots els deures són convenients.

La participació i implicació dels pares en l’educació dels seus fills serà altra qüestió que posarà damunt la taula D. Blas Asensi pregunta: “*¿Participan los padres de las tareas educativas de sus hijos?*” La resposta del Senyor Gironés se centra a redefinir la pregunta en plantejar “*¿Qué son las asociaciones de Padres?*” Cada un dels contertulians va respondre d’acord amb la seua experiència però sembla que coincideixen que els pares no s’impliquen en el procés educatiu dels seus fills. No demanaven entrevistes per a realitzar les conegudes tutories, en tot cas com apunta Sor Àngeles ho fan quan hi ha suspesos o en època d’exàmens i mai durant la resta del curs. Malgrat que no s’impliquen, la llei Villar Palasí establia la manera de participar i en el cas d’Ontinyent el regidor d’educació informava que hi havia tres associacions de pares, concretament en els col·legis Nacionals Rafael Juan Vidal, Lluís Vives i Carmelo Ripoll.⁹⁸⁶

No es faran d’esperar i a la setmana següent, tal volta amb un intent d’evitar qualsevol enfrontament o tan sols per donar-los veu, les planes de *Ciudad* publiquen una

⁹⁸⁴ *Ídem.*

⁹⁸⁵ *Ídem.*

⁹⁸⁶ *Ídem.*

nota corresponent als col·legis públics d'Ontinyent, com a mena de contestació a aquesta tertúlia a la qual s'ha fet referència.

La nota de premsa posa de manifest la dicotomia que, amb els quasi 175 anys que estem estudiant, s'ha evidenciat en la societat ontinyentina i que valora a l'escola privada, sobretot baix les ordres de l'església i en detriment de la pública. La primera escola pública i graduada que es crea la situem, en l'eix cronològic, durant la II República, tot i que la seua construcció s'inicia amb la dictadura de Primo de Rivera, quasi quaranta anys després, amb una població duplicada sols s'incrementa l'oferta escolar amb dos centres escolars públics d'ensenyament primari creats durant les dècades de 1960 i 1970; el Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal i el Carmelo Ripoll. Seran estos dos centres els que juntament amb el Col·legi Nacional Lluís Vives de la mà dels pares constituïts en associació, els que demanen aqueixa puntualització al setmanari *Ciudad*. És una mostra de com es materialitza el dret que recull la llei Villar Palasí a l'hora de regular la participació dels pares dels alumnes. Critiquen que en l'esmentat "*café del sábado*" sols hi hagueren representats els centres escolars privats i de l'església posant de manifest que:

El magisterio oficial de Onteniente ante el resumen del "Café del sábado" sobre el Primer coloquio en torno a la enseñanza, aparecido en Ciudad el 3 de octubre considera oportuno puntualizar lo siguiente;

Manifestamos en nombre propio y de los miles de padres que envían a sus hijos a nuestros cetros, nuestro pesar por que dicha rueda de prensa haya sido ignorado el Centro de Formación Profesional y los tres colegios oficiales de EGB.

Rechazar la afirmación de que en dicha rueda de prensa estaba representados "los principales centros de enseñanza." Los colegios nacionales Luis Vives, Rafael J. Vidal y Carmelo Ripoll así como el Centro de Formación Profesional con una matrícula de más de tres mil alumnos son centros tan principales como los allí representados. El de que no pertenezcan a ninguna orden religiosa, o bien que en sus aulas recojan el alumnado más humilde de

Onteniente no debe inducir a la calificación de los centros, a no ser que la clase social de los alumnos determine su categoría.”⁹⁸⁷

Sobretot, emfatitzaven que, amb aquest nou marc legal, s’ampliava les possibilitats d’accés a l’educació de molts xiquets i xiquetes. Les crítiques anaven dirigides a defensar una proposta educativa distinta a la que, fins al moment, estava desenvolupant-se i establint que les orientacions de l’EGB eren completament diferents a les del batxillerat. Com afirma el mateix escrit els resultats no podien ser els mateixos, quan les propostes eren distintes, ja que “*en EGB se pretende, más que el niño aprenda muchas cosas, que aprenda a aprenderlas.*”⁹⁸⁸ Curiosament està fent ús d’un plantejament innovador i distint per al moment polític en què s’està vivint i estudiant. És una clara evidència del trencament amb la vella metodologia basada en aprenentatges academicistes de l’educació tradicional, posant de manifest un discurs educatiu i pedagògic que tardarà encara molts anys a arribar al sistema educatiu espanyol, on les competències educatives són un eix fonamental i entre les quals es troba la reflectida en aquest escrit que estem estudiant de 1973, és a dir, la d’aprendre a aprendre.⁹⁸⁹ Principalment, en l’escrit, es fa una defensa ferma dels docents de l’ensenyament primari aportant dades indicant que en 1967 la població dels alumnes matriculats en ensenyament primari eres molt més elevat que el dels alumnes de batxillerat, sobretot els alumnes compresos entre 10 i 13 anys. A més a més, aquest argument s’utilitza per a rebatre l’exposat en la tertúlia que afirmava que els mestres d’ensenyament primari havien envaït espais que no eren de la seua competència. També en l’escrit es fa una ferma defensa de la reforma educativa per part dels que diuen ser mestres nacionals:

Y además queremos dejar constancia de que la reforma educativa fue elaborada por las más altas autoridades en la materia, refrendada por un ministerio y aprobada por las cortes que confiaron plenamente en la capacidad del magisterio”⁹⁹⁰

⁹⁸⁷ *Ciudad*, 31 d’octubre de 1973.

⁹⁸⁸ *Ídem*.

⁹⁸⁹ Estem fent referència a les competències bàsiques que es varen desenvolupar amb la llei orgànica d’educació 2/2006 de 3 de maig.

⁹⁹⁰ *Op. Cit.* Cita 994. Les dades que ofereix corresponen a 1967 i estan extretes del Libro Blanco prèvia a la reforma educativa de 1970. Adjunta dades de matrícula en batxiller de 553.316 alumnes front als 1.256.022 alumnes de primària.

Recuperant les declaracions del regidor pel que fa a la participació dels pares en el sistema educatiu que implantava la llei Villar Palasí, de nou les planes de *Ciudad*, ens permet conèixer com es materialitzava la participació de les famílies, principalment masculina.

En el títol preliminar de la llei, en l'article cinqué estava dedicat a la implicació de les famílies en el procés educatiu dels seus fills i concretament el punt cinqué s'establia l'estimulació en la constitució de les associacions de pares d'alumnes. Aprofitant les planes de *Ciudad* es té constància que tant els centres privats com públics tenien constituïdes les corresponents associacions. Les Escoles Parroquials de Santa Maria i El Hospital de Beneficència tenien constituïdes associacions de pares. En el Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal, el Col·legi Nacional Musico Enrique Casanova, el Col·legi Nacional Carmelo Ripoll i el centre de Formació Professional també tenien constituïdes les respectives associacions de pares i mares.⁹⁹¹

El setmanari *Ciudad* triarà els centres públics per a informar de la importància de les associacions de pares d'alumnes. El primer d'ells és el format per dos centres, el Col·legi Musico E. Casanova que serà integrat en el Col·legi Nacional Carmelo Ripoll. En 1972 es va pública una entrevista a Rafael Mira Bataller president de l'esmentada associació.⁹⁹² En veu del president, era important i necessària la col·laboració i implicació dels pares i l'escola, en aquest cas, dels mestres. A més a més, en aquests moments polítics les representacions en la política municipal venia designada per les Associacions de Caps de Família els quals podien accedir a responsabilitats municipals. En el cas de les associacions de caps de família, a Ontinyent venia funcionant des de 1970⁹⁹³, de la que també formaven part els presidents de les associacions de pares d'alumnes. De fet i en paraules de Rafael Mira Bataller l'associació de pares del Col·legi Nacional Carmelo Ripoll estava emmarcada dins de l'Associació de Caps de Família, seguint els seus estatuts. Hom pot evidenciar que era una manera de tenir controlat el moviment associatiu per evitar qualsevol dificultat afegida que poguera anar en contra de la política, en aquest

⁹⁹¹ *Ciudad*, 27 d'abril de 1972. En aquest número es fa referència a la presidència de l'Associació de les Escoles Parroquials de Santa Maria que va recaure sobre Juan Barberà i el tresorer era el Sr. Sais, *Ciudad*, 17 de juny de 1971 El Col·legi La Milagrosa va constituir la seua associació, com a President Roberto Sais Micó, Secretari Godofredo Fernández i tresorer Ricardo Montés. Encara que no s'indica el nom dels pares i mares que formen part de les diferents vocalies, sí que hi ha presència femenina en esta associació.

⁹⁹² *Ciudad*, 12 d'octubre de 1972.

⁹⁹³ *Ciudad*, 25 de març de 1971. El president de l'associació de Caps de Família era Antonio Serna Gil. També era Vicepresident del Consell Local del Moviment i Tinent d'alcalde.

cas educativa, responsabilitat de l'Ajuntament. De fet en aquesta entrevista les valoracions de l'Ajuntament envers la solució dels problemes escolar són positives. D'altres associacions de pares d'alumnes que varen fer front al pagament del sou dels mestres per garantir la seua incorporació, en el cas de l'Associació de Pares del Col·legi Nacional Carmelo Ripoll aquest pagament anava a càrrec de l'Ajuntament. Cal especificar que Rafael Mira Bataller era membre de la Junta Directiva de l'Associació de Caps de Família.

Dos anys després i seguint les planes de *Ciudad* veiem com el plantejament de l'Associació de Pares del Col·legi Rafael Juan Vidal és completament distinta i amb propostes que afectaven les famílies dels alumnes, sobretot en la compra dels llibres. El president de l'associació de pares d'alumnes del Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal era D. Manuel Ros, secretar José Antonio Belda i Ramon Bataller com tresorer.⁹⁹⁴ El compromís ferm i la col·laboració de dos mestres feren possible que l'associació de pares d'alumnes aconseguiren gestionar la venda de llibres amb l'objectiu d'abaratir costos i obtenir bonificacions que revertien també en el col·legi ampliant la biblioteca escolar i els llibres per a cada mestre. A més a més i després de prendre la decisió en la junta de l'associació, si alguna família del barri de Sant Rafael no podia fer-se càrrec de la compra dels llibres li s'ajudava en funció de les possibilitats de la família fins al punt que podien arribar a facilitar els llibres gratuïtament a xiquets o xiquetes de les famílies afectades. Amb els beneficis de la venda de llibres i als ingressos de les quotes dels pares dels alumnes s'invertia també en la compra de material fungible. Les quotes que pagaven les famílies era de 75 pessetes tot i que aquelles que no podien pagar la quota sencera pagaven 50 pessetes, sent 22 les famílies que s'acolliren a aquest benefici. Ara bé, les famílies que per dificultats econòmiques no podien fer front a la quota, eren membres de l'associació de forma gratuïta. Un total de 15 famílies eren les que no pagaven cap quota al mateix temps que es beneficiaven dels avantatges que prestava l'associació. A diferència que el curs anterior era l'Ajuntament qui contractava al mestre mentre venia designat el titular per part del Ministeri, en el cas del Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal, era la mateixa associació la que es feia càrrec d'aquesta despesa. La gestió econòmica del col·legi va permetre que per al curs 1972-73, amb una matrícula de 921 alumnes, hi haguera una

⁹⁹⁴ *Ciudad*, 10 d'octubre de 1973.

recaptació de 67.400 pessetes⁹⁹⁵ En cap moment de l'entrevista es fa referència a l'Associació de Caps de Família abans esmentada.

MEMBRES DE L' ASSOCIACIÓ DE PARES D' ALUMNES DEL COL·LEGI NACIONAL. RAFAEL JUAN VIDAL. 1973

Malgrat les dificultats que es troben en els criteris en el moment de recollir les dades, les errades de càlcul que elabora la mateixa administració, els entrebancs posats de manifest en les informacions de *Ciudad*, a l'hora de fer efectives les innovacions educatives que establia la nova llei, veiem com en el quefer educatiu d'un mestre, que exercirà sempre a Ontinyent des que guanya la seua plaça per oposició en 1934, ens confirma la realitat que estem intentant explicar. Estem fent referència a D. Víctor Mira Tejeiro, mestre al qual hem fet referència en altres moments.

Afortunadament, s'han pogut consultar algunes dades recollides per ell mateix que ens vénen a confirmar com des de l'escola pública està patint-se la massificació, ja com a mestre a les escoles de Sant Carles o després com a director del Col·legi Nacional Carmelo Ripoll, fins que es jubila.

Les seues notes i registres escolars ens vénen a posar de manifest aqueixa ràtio que fins i tot supera la cinquantena d'alumnes, però com s'ha indicat s'ajusta a les dades facilitades per la corporació municipal. D. Víctor Mira Tejeiro tenia durant aquests cursos una mitja de 43 alumnes, evidenciant-se un decreixement de la matrícula.

Durant aquests catorze cursos que s'han contemplat veiem que la matrícula de Víctor Mira Tejeiro, tot i que es manté en un elevat nombre d'alumnes, va baixant. Crida l'atenció com, fins i tot, durant els anys de vigència de la llei que regulava l'Educació

⁹⁹⁵ *Ídem.*

General Bàsica, encara Victor Mira Tejeiro tenia matriculats a alumnes de diferents edats en la seua classe. Es tractava de seccions dins de la seua classe. En el curs 1960 tenia 56 alumnes distribuïts en graus o seccions, tenia cinc graus; dos inicials, l'A i el B, un preparatori, un primer i un segon. Aquesta distribució la mantindrà pràcticament fins al curs 1970-71, menys en el curs 1967-68, en què diferència a un grup de segon i tercer curs amb 20 i 12 alumnes per curs/grup.

Tot i que en els seus registres no inclou les edats dels alumnes aquesta distribució per seccions, es pot evidenciar, comparant amb les dades escolars enregistrades per l'Ajuntament com en el curs 1972-73 sent mestre de tercer curs d'EGB en l'Agrupació Escolar Musico Casanova, tenia matriculats alumnes de 8, 9, 10, 11 i 12 anys. De fet la disposició transitòria segona de la llei 14/1970, de 4 d'agost, General d'Educació i Finançament de la Reforma Educativa, en el seu apartat 2 estableix que *“las unidades y cursos de Educación General Básica, en sus dos etapas, se agruparán en Centros únicos bajo una sola dirección y régimen administrativo. Cuando las circunstancias de la población escolar o de otro género la hagan necesario, podrán agruparse en secciones conjuntas de alumnos de edades diferentes, en las condiciones que se reglamenten.”*⁹⁹⁶

Però no serà l'únic mestre que tinga alumnes amb diferents edats, sinó que la resta de centres durant el curs 1972-73 tenien classes amb mestres que impartien docència a grups d'alumnes que estaven formats per xiquets o xiquetes que tenien edats amb unes diferències de fins a quatre anys.

Per poder aplicar la normativa vigent, calia una elevada inversió en centres escolars per a adaptar-se a la nova llei, perquè en cada curs hi haguera alumnes nascuts en el mateix any.

Però com s'ha indicat la realitat era altra. Comparant les edats per grup classe entre els centres públics i privats podríem concretar que en els centres privats disposaven de classes amb alumnes homogenis en relació a les seues edats. Per exemple en Col·legi La Milagrosa amb una matrícula de 349 alumnes en el curs 1972-73 tenia correctament distribuïts a les seues alumnes en el curs corresponent. La mateixa consideració calia fer del Col·legi San Luis Gonzaga amb 159 alumnes. Altre cas semblant el tenim en les Escoles Parroquials de Sant Josep, amb 400 alumnes, tots ells estaven matriculats al curs

⁹⁹⁶ B.O.E. Núm. 187, de 6 de agost de 1970, *“Ley 14/1970, de 4 de agosto, General de Educación y Financiamiento de la Reforma Educativa.”*

corresponent. Els únics centres privats que no segueixen aquesta norma són La Puerza de Maria, Les Escoles Parroquials de Santa Maria i El Patronat de la Joventut Obrera. Respecte dels centres públics tots ells tenien classes formades per alumnes amb alguns anys de diferència entre els més menuts i els més majors. S'ha parlat del cas de Victor Mira Tejeiro però el seu company de 5é tenia en la seua classe a 2 alumnes de 9 anys, 9 de 10 anys, 11 de 12 anys, 2 de 13 anys i 1 de 14 anys. Justament en aquest curs acadèmic, seguint el calendari del Ministeri d'Educació i Ciència, era el moment d'implantar 5é de l'EGB. El mateix ocorria en el *C. N. Lluís Vives* i en el Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal amb una matrícula en el curs 1972-73 de 945 i 865 alumnes. Difícilment ho tenien els mestres si volien seguir les orientacions pedagògiques a l'hora d'introduir innovacions educatives com l'educació personalitzada, nous mètodes, tècniques i mitjans didàctics, l'avaluació continua i l'orientació i tutoria.⁹⁹⁷

Sense deixar de costat al mestre Victor Mira Tejero, podem aprofitar els seus registres escolars per observar com en el curs 1970-71 segueix les orientacions pedagògiques per a l'Educació General Bàsica. En el curs 1969-70 incloïa en l'avaluació dels seus alumnes els següents continguts curricular; tabla, lectura, escriptura, cal·ligrafia, comptes, dibuix, conducta, redacció, ortografia, endreç personal, llengua, matemàtica, unitat didàctica i religió.⁹⁹⁸ Al curs següent introdueix allò que establia l'ordre del 2 de desembre de 1970 al voltant de les orientacions pedagògiques per a l'EGB, inclou les àrees d'activats establertes.⁹⁹⁹

Endinsant-nos en plena transició democràtica, les condicions per a poder desenvolupar i dur endavant una classe amb normalitat en el Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal són una vertadera aventura per als xiquets, però un greu problema per als professors. En aquells anys l'Ajuntament per poder donar resposta a la demanda de places escolars, en el cas del barri de Sant Rafael, decideix desplaçar 60 alumnes al Poliesportiu

⁹⁹⁷ B.O.E. de 8 de desembre de 1970. *Orden de 2 de diciembre de 1970 por las que se aprueban las orientaciones pedagógicas para la educación general básica.*

⁹⁹⁸ Registres escolar i d'avaluació corresponents als alumnes de Victor Mira Tejero. Febrer de 1970.

Registres escolar i d'avaluació corresponents als alumnes de Victor Mira Tejero. Febrer de 1970.

⁹⁹⁹ APJMMV. 3ª evaluación. Del 15 de febrero al 15 de marzo. Tenia 37 alumnes, dels quals un va ser donat de baixa per trasllat a un col·legi privat de la localitat per passar a primer, indica el propi mestre a les seues qualificacions. Tenia 16 alumnes de 8 anys, 8 de 9 anys, 5 de 10 i 1 de 11 tots ells xics i de tercer d'EGB: "Área de expresión: área de lenguaje: comprensión oral, expresión oral, comprensión lectora, expresión escrita. Área de Matemáticas: geometría, problemas, operaciones, numeración. Área de Expresión Plástica: trabajos manuales modelado, dibujo del natural, dibujo libre y copia. Área de expresión dinámica. Ejercicios gimnásticos. Deportes varios: juegos libres y dirigidos. Canto y música. Área de experiencia: área social y Natural: el ambiente circundante, la vida y el trabajo. Materia y energía. Los seres vivos. Área de Formación Religiosa. Virtudes teleológicas. Fiestas religiosas santa misa y liturgia evangelio.

Municipal. Tal com va acordar per unanimitat els 31 mestres del Claustre de Professors varen demanar tornar al centre escolar, eren nombrosos els inconvenients, els quals enumeren. Per una banda la dificultat de complir amb l'horari establert, s'havia dos torns de transport escolar, utilitzant-se 30 minuts per cada desplaçament per la qual cosa s'havien d'utilitzar dues hores per al transport. Amb 5 hores lectives diàries complides els professors havien d'assumir 7 hores de dedicació plena. Tal com apunten els professors, les hores lectives es quedaven reduïdes a tres, en detriment i perjudici dels alumnes. Els professors havien d'assumir les funcions de cuidadors del transport. A més a més, es realitzava amb un microbús que era totalment insuficient.

L'espai emprat per a les classes no reunia les condicions que marcava la legislació vigent del moment. Hi havia 28 m² per a 30 alumnes i el professor. Sembla que, en un primer moment, mancaven professors, qüestió que es va resoldre amb la designació per part del Ministeri d'Educció Nacional d'un mestre més, quedant, per tant, 30 alumnes per aula. La claror de les aules no era suficient per les característiques de les finestres, per la qual cosa les llums artificials de neó havien de romandre enceses tot el dia, que continuava sent insuficient.

En estar desplaçats del col·legi, també ho estaven de qualsevol altre material del que no disposaven en el poliesportiu, com ho eren els mitjans audiovisuals, material de laboratori, etc. Recordaven, també, que les instal·lacions del poliesportiu estaven tan allunyades del nucli urbà que era un gran entrebanc en qualsevol situació d'assistència o d'emergència. Només es comptava amb un telèfon.

Però les dificultats del Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal venien agreujades, en aquesta ocasió, per la manca d'espai per a l'esplai dels xiquets que assistien a classe en les aules habilitades tant en la parròquia de Sant Rafael com en els locals comercials d'enfront de la mateixa parròquia. En aquells moments el pati de la parròquia no podia ser utilitzat en convertir-se en magatzem de material de construcció. Davant aquest fet havien de desplaçar-se fins al pati de l'escola en cada moment de l'esplai. La solució per evitar el desplaçament dels xiquets era que es retirara el material de construcció i enderroc, que es reparara el tancament del pati i que s'instal·laren portes d'accés.¹⁰⁰⁰

¹⁰⁰⁰ A.M.O. ED-4. Reunió Mestres escola Rafael Juan Vidal per a tractar diferents assumpte. El document no té data però es pot situar entre 1976 ó 1977, ja que en una certificació de 1977 es fa referència a aquest fet. Any 1977, *Informe de la alcaldía ante la Delegación Provincial del Ministerio de Educación y Ciencia*.

6.5.-MÉS ESCOLES PER A ONTINYENT

La manca de places escolars durant tota la dècada dels anys 1960 però, sobretot durant la dècada dels anys 1970, va ser una realitat patida per tots ells membres de la comunitat educativa. Serà durant l'últim lustre d'aquesta dècada quan es construeixen dos centres nous a la ciutat d'Ontinyent. Un d'ells serà el Col·legi Nacional Vicent Gironés entregat a l'Ajuntament motivant la rescissió dels lloguers de les plantes baixes del carrer Primo de Rivera i dels situats en l'encreuament de l'avinguda Daniel Gil i Martínez Valls. De la mateixa manera es va procedir amb el contracte que es tenia amb la parròquia de Santa Maria per poder utilitzar les antigues aules del col·legi La Pureza de Maria que hi havia al carrer Sant Antoni¹⁰⁰¹

GRUP DE MESTRES DEL COL·LEGI NACIONAL RAFAEL JUAN VIDAL DÈCADA DE 1970.¹⁰⁰²

¹⁰⁰¹ A.M.O. ED-4, *Resolución de convenios anuales de alquiler para las aulas escolares en calle Primo de Rivera, San Antonio y Daniel Gil-Martínez Valls.*

¹⁰⁰² En aquesta fotografia en la qual apareixen diferents professors i professores, cal fer especial menció del mestre Manuel Marian Sánchez (primer plantat de l'esquerre amb ulleres) que fou depurat pel franquisme amb separació definitiva del servei i baixa en l'escalafó respectiu des de 1941. Era mestre de Primer Ensenyament format amb el Pla de 1914 i després cursilliste obtenint el títol professional de mestre de primer ensenyament el 23 de març de 1932 exercit a l'escola de Sant Martí de Malda (Lleida). En 1974 va reingressar en el cos de mestres nacionals en el Grupo Escolar Lluís Vives. Arxiu Personal de Manuel Marian. Veg també GONZALEZ-AGAPITO, Josep; MARQUES I SUREDA, Salomó. *La repressió del professorat a Catalunya sota el Franquisme (1939-1943)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 1996.

Aquesta situació ens la confirma el mateix alcalde, Antonio Serna, qui en sessió plenària del 13 d'octubre de 1977 es va dirigir a la corporació amb un informe per tal de justificar les gestions realitzades davant la Delegació Provincial del Ministeri d'Educació i Ciència.

En l'esmentat informe evidència les pèssimes condicions en què es troba part de l'ensenyament públic a la ciutat d'Ontinyent. Per una banda les aules del carrer Sant Antoni, propietat de la parròquia de Santa Maria, es trobava en “estado de ruina”, fet que va motivar que es desplaçaren també aqueixes aules al poliesportiu municipal. Davant aquesta demanda es va decidir:

“la procedencia de construir cuatro aulas de preescolar en el Colegio Carmelo Ripoll y otras cuatro aulas, también en el Colegio Vicente Girones, como medida para solucionar no solo la situación creada por la ruina del indicado edificio de la calle San Antonio sino también para atender el aumento de puestos para preescolar, reiterándose también la urgencia que tiene el municipio de que se construya un nuevo Colegio Nacional de Enseñanza General Básica en el barrio de San Jose”¹⁰⁰³

En aquests moments pel que fa a l'ensenyament primari, hi havia quatre centres públics que amb els concertats es feien càrrec de l'ensenyament a la ciutat d'Ontinyent. Distribuïnt els quatre centres pel nucli urbà, en el barri de Sant Josep hi ha via dos centres, el Col·legi Nacional Carmelo Ripoll i el Col·legi Nacional Vicente Gironés. A més a més també s'ubicaven les Escoles Parroquials de Sant Josep. Al Llombo, altre barri d'Ontinyent, existia una única escola pública creada, com s'ha dit, en 1934 al mateix temps que també existien les Escoles Parroquials de Santa Maria que justament anaven funcionant abans de la II República. Les altres dues escoles privades ubicades a la solana, anaven funcionant des de 1894 i 1901 Es tractava del Col·legi de La Concepción dels PP Franciscans ubicat a la pujada a l'Ermita de Santa Ana i el Col·legi de La Pureza de Maria ubicat en la carretera de Fontanars en l'antic Balneari de la Salut.

¹⁰⁰³ A.M.O. ED-. Any 1977. Informe de la alcaldía ante la delegación provincial del Ministerio de Educación y Ciencia.

Per contra, al barri de Sant Rafael només hi havia un centre públic, creat en 1964, i una guarderia privada per a un barri que venia demandant de manera urgent noves places escolars.

Serà quan, en 1975, des de l'Ajuntament s'inicien els tràmits perquè Sant Rafael poguera albergar un nou centre escolar. Tal com s'ha apuntat amb anterioritat, el creixement del barri anava demandant per l'any 1973 el que es creara aquest nou centre educatiu. En aqueix any l'Ajuntament rep un ofici des de la Unitat tècnica del Ministeri d'Educació Nacional a València acceptant els terrenys que havia cedit per a la creació d'un centre escolar d'Educació General Bàsica de 16 unitats d'acord a la programació de construccions escolars de 1973.¹⁰⁰⁴

Si en gener de 1973 varen ser acceptats els terrenys per a la construcció d'una nova escola de 16 unitats, en desembre del mateix any es va publicar una ordre per la qual es donava informació del programa global de construccions escolars per a 1973, on malauradament no va ser adjudicat. Així doncs el centre de 16 unitats amb una capacitat per a 640 xiquets i xiquetes passava a considerar-se com a "*centro que se reserva el Estado por no haber sido adjudicado a particulares ni a corporaciones locales por el sistema de convenios*"¹⁰⁰⁵

Efectivament, en 1975 es recuperen les gestions per part de l'alcaldia per tal que es procedirà a la construcció d'un nou centre per al barri de Sant Rafael. En octubre de 1975 s'inicia l'expedient per a la construcció pel Ministeri d'Educació i Ciència d'un col·legi de 16 unitats per al barri de Sant Rafael. Segons la mateixa certificació plenària, efectivament el 19 de desembre de 1973 el ple municipal va aportar els terrenys necessaris i va aportar el 15% del pressupost de les obres de la construcció de l'esmentat centre. Es tenia previst que la construcció del centre fóra inclosa en el Pla 1974-75 de construccions escolars.

La construcció de l'esmentat centre, segons informava l'alcalde, venia motivat perquè des del Ministeri d'Educació i Ciència havia tingut dificultats econòmiques i per això va anul·lar l'esmentat pla. Malgrat tot¹⁰⁰⁶ des de l'Ajuntament en acord plenari es va

¹⁰⁰⁴ A.M.O. ED-3. Any 1973. Escuelas *Comunicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia indicando que para la construcción de un colegio nacional de Educación General Básica y además de los terrenos este ayuntamiento debe efectuar una aportación en metálico (1973-75).*

¹⁰⁰⁵ B.O.E. Núm. 301. De 17 de desembre de 1973. *Orden de 24 de noviembre de 1973 por la que se resuelve la información pública a que se ha estado sometido el programa global de construcciones de centros docentes para el año 1973.*

¹⁰⁰⁶ A.M.O. ED-4. Any 1973. Escuelas. Comunicaciones del Ministerio Certificació acord plenari amb data 16 d'octubre de 1975

decidir reiniciar l'expedient perquè fóra construït el nou centre escolar al barri de Sant Rafael.

En desembre del mateix any es realitza un informe al voltant de tot el procés iniciat en 1973 i pel qual, segons el mateix alcalde, s'havien destinat terrenys per a un col·legi en San José, inclòs en el pla de 1973, però que per al Pla de Construccions de 1974-75 se'n demanava altre per al barri de Sant Rafael. En l'escrit que envia a la Delegació Provincial del Ministeri d'Educació deixa clara la situació escolar del barri:

*Existen en la citada barriada de San Rafael 1501 niños, comprendidos en la edad de 2 a 14 años de los cuales están escolarizados en el Colegio Nacional Rafael Juan Vidal de dicha barriada 1003 en 23 aulas; el resto de niños han de repartirse entre las 23 aulas que este ayuntamiento tiene alquiladas en distintos puntos de la Ciudad, todos ellos alejados de la citada barriada San Rafael, joven y obrera, cuyo censo se incrementa constantemente al tiempo que la industria ontienense y que por la limitación de sus medios económicos no cede puestos escolares en favor de otras enseñanzas que no sean de Enseñanza General Básica.*¹⁰⁰⁷

Les cartes a diferents personalitats influents, uns en la comarca i d'altres a Madrid, deixen constància de la insistència per part de l'alcalde Roberto Belda Revert. En una d'elles dirigida a Juan Oltra Oltra de Quatretonda, li demana la seua intermediació per tal que aconseguirà aquest col·legi en eliminar-se de nou del pla de construccions de 1976 i per contra s'inclouïa a Ontinyent en el Programa de Formació Professional, quan tenia cobertes les necessitats. El Centre de Formació Professional San Juan Bosco funcionava al 50%. És per això que calia substituir els vora sis-cents llocs escolars de formació professional pels d'Educació General Bàsica.

En aquesta mateixa línia es va dirigir a l'Excm Sr D. Carlos Robles Piqueras, adscrit al Ministeri d'Educació i Ciència, on torna a explicar amb detall tot el procediment, però en aquesta ocasió es troba en la carta certa pressió generada per l'associació de pares del Col·legi Rafael Juan Vidal i que l'alcalde explica de la següent manera:

¹⁰⁰⁷ A.M.O. ED-4. Any 1973 Escuelas. Comunicaciones del Ministerio. Escrit dirigit al Delegat Provincial del Ministeri d'Educació i Ciència de València amb data 2 de desembre de 1975.

*“A las razones que, especialmente en el último de los escritos referenciados, se exponían, debo significar a V.E que el nuevo signo de nuestros días añade variados modos de manifestación de las necesidades, en este caso de la necesidad de crear puestos escolares manifestada por los padres, manifestación hecha hoy por medio de sus firmas, que también adjunto; pero que mañana pueden ser de forma más ostentosa y menos correcta, aunque real, de acuerdo con los principios que rigen la sinrazón de las masas.”*¹⁰⁰⁸

El 10 de novembre de 1975, l'Associació de Pares d'Alumnes de Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal va adreçar a l'alcalde un escrit en el qual posava de manifest la manca de places escolars arribant a afirmar que el Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal duplicava la capacitat de matrícula que podia albergar i que coneixedors que el Ministeri d'Educació i Ciència havia anul·lat el pla de construccions escolars 1974-75 apuntant que *“la grave medida en una zona eminentemente obrera cuya manifestación de malestar se deja sentir progresivamente tanto en el colegio como en el mismo ayuntamiento”*¹⁰⁰⁹

El barri de Sant Rafael, que naix com a tal al mateix temps que el Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal, tenia una població eminentment obrera que estava ocupada en la indústria tèxtil ontinyentina. Aquest fet va motivar el que les reivindicacions socials, educatives, laborals i veïnals es materialitzaren gràcies al moviment associatiu, en el nostre cas vinculat a les associacions de pares d'alumnes. De fet l'any 1976-77, coincidint en la reclamació per part de l'APA del C.N Rafael Juan Vidal, naix la primer associació veïnal d'Ontinyent i de la Comarcal, gràcies a un grup de dones. Pel que feia al moviment obrer és significatiu serà en el barri de Sant Rafael i sobretot en els locals de la Parròquia de Sant Rafael on s'inicia l'activitat sindical lligat a la creixent indústria tèxtil que atrau immigrant, sobretot d'Andalusia, que volen aconseguir millors ingressos i estabilitat econòmica en les seues famílies.¹⁰¹⁰

Arribarem a l'any 1979, serà quan el Col·legi Nacional Bonavista siga una realitat i el barri de Sant Rafael gaudia amb dues escoles públiques. En estos moments es disposava d'una xarxa de centres públics d'Educació General Bàsica formada per 5

¹⁰⁰⁸ A.M.O. ED-3. Any 1973. Escuela. Comunicaciones del Ministerio. L'escrit té data del 31 d'octubre de 1976.

¹⁰⁰⁹ *Ídem*. Escrit dirigit a l'alcalde.

¹⁰¹⁰ *El Nostre Barri*, Núm. 1, juny de 1989. També Trobarem referències al moviment veïnal en el programa de Festes del Barri de Sant Rafael amb la celebració del 50° aniversari de les festes del barri. Setembre de 2014. SOLER, Antonio; CRUAÑES, Maruja; GIL, Juan; TORMO, Susi; CONCA, Conxa. “Part de la historia. Associació de veïns Sant Rafael.” *Programa de Festes de Sant Rafael* [Ontinyent], 2014.

centres; Col·legi Nacional Lluís Vives (1934), Col·legi Nacional Rafael Juan Vidal (1964), Col·legi Nacional Carmelo Ripoll (1972), Col·legi Nacional Vicente Gironés (1977) i Col·legi Nacional Bonavista (1979) igualant-se a la xarxa privada amb la diferència que els centre més vell enceta la seua tasca educativa en 1870 i el més jove en 1979.

La memòria anual de secretaria de 1979, ve a constatar allò que s'hi ha apuntat en reiterades ocasions i aprofitant el seu caràcter com a certificació municipal, deixava amb claredat per una banda l'increment de la població en edat escolar i per altra la nul·la resposta per part del Ministeri d'Educació per a donar resposta a una necessitat constant:

“El crecimiento del censo escolar, obliga al ayuntamiento a una constante búsqueda de terrenos para su adquisición y posterior construcción en ellos de colegios de E.G.B que se une a la continua habilitación de locales para aulas, dada la lentitud del Ministerio de Educación en sus programas de edificaciones. Las últimas actuaciones municipales condujeron a la construcción en el barrio de San Rafael de un nuevo colegio de Educación General Básica, sin que haya resuelto el expediente que el ayuntamiento tramitó para la construcción de un centro de Formación Profesional, a pesar de la cesión en su día realizada por el ayuntamiento de 10.000 m² de terreno a favor del expresado departamento ministerial. En la actualidad se están realizando las gestiones oportunas para la adquisición de terrenos que permitan la ampliación de los colegios “Vicente Girones” y “Maestro Carmelo Ripoll, y se estudia la posibilidad de un nuevo colegio en la zona del Llombo, así como la oportunidad de construir Guarderías infantiles.”¹⁰¹¹

¹⁰¹¹ A.M.O. Memòries anuals de secretaria. 1924-1969. “Memoria anual de secretaria-Año 1979.” La memòria a va ser aprovada per unanimitat dels 21 regidors, electes que prengueren possessió en la primera corporació democràtica, el 19 d'abril de 1979.

GRUP DE MESTRES DEL COL·LEGI NACIONAL CARMELO RIPOLL. DÈCADA 1970

COL·LEGI NACIONAL CARMELO RIPOLL. DÈCADA 1970

7.- A MANERA DE SÍNTESE

La tasca de recerca encetada en la present tesi que ara presente va dirigida cap al desenvolupament d'una anàlisi a la volta descriptiu i interpretatiu d'una realitat educativa, la d'Ontinyent, en el període de temps comprés entre 1800 i 1975.

És així com s'ha intentat esbrinar, com s'ha concretat la construcció del sistema educatiu nacional en la realitat econòmica, social i geogràfica que configura la ciutat d'Ontinyent, permetent-nos constatar un conjunt de consideracions, unes seguiran el mateix patró que en ciutats semblants però també hi haurà d'altres que es caracteritzaran pels seus trets diferenciadors.

A més a més, aquesta tasca d'investigació s'ha desenvolupat a partir d'allò que ens ha facilitat l'administració local, nivell de concreció que està més a prop dels ciutadans, principals afectats de les diferents polítiques educatives desenvolupades. Cada moment històric, cada règim polític materialitzarà d'una manera molt concreta la seua política educativa que en l'àmbit local es traduirà en decisions, iniciatives i propostes educatives molt concretes. De vegades no passaran de ser una simple declaració d'intencions o pel contrari seguiran fil per randa allò que es decideix des de "la superioritat." Malgrat els entrebancs de cada moment històric, els diferents responsables municipals intentaran l'arranjament escolar de la ciutat configurant una realitat educativa objecte de la nostra investigació.

Serà des del mateix ajuntament, i abans que d'altres administracions educatives superiors, des d'on es pren la decisió de desenvolupar un arranjament escolar. No hi havia una coincidència d'interessos entre allò que pretenia el govern local i les necessitats dels ciutadans i ciutadanes. Mentre l'ajuntament valorava la seua necessitat les famílies centraven el seu interès en aconseguir uns mínims ingressos econòmics per poder sobreviure. Es desenvolupava una activitat econòmica centrada en el conreu, on la participació de qualsevol membre, inclosos els xiquets i xiquetes, fins i tot amb edats primerenques, contribuïa a l'economia familiar.

Aquesta serà una realitat que s'arrossegarà durant tot el segle XIX i durant quasi totes les dècades estudiades del segle XX, on la participació dels xiquets i xiquetes en l'economia domèstica serà una evidència, sovint denunciada pels mestres i responsables municipals però a la vegada sense actuacions concretes i contundents per a eradicar la seua pràctica.

Hem de destacar que la proposta municipal d'arranjament escolar de 1801 s'avança a les propostes liberals, que pràcticament durant tot el segle XIX es concretaran amb plans, reglaments i lleis que voldran desenvolupar les diferents polítiques educatives, que tindran punt d'arrancada amb la Constitució de 1812.

L'esforç encetat entropessarà amb nombroses dificultats que faran difícil la construcció d'una xarxa local de primer ensenyament i per tant l'inici del procés d'escolarització. Una d'elles era la manca de mestres amb la formació escaient. Aquest problema es resoldrà amb la creació de l'Escola Normal Central en 1839 i les posteriors Escoles Normals de cada província, per disposar de mestres formats que es feren càrrec de les escoles dels pobles i ciutats. La resposta per part de l'Ajuntament d'Ontinyent a l'hora de resoldre aquesta dificultat, va ser pensionar en l'escola Normal de València quan aquesta es va crear en 1845 al mestre Rafael Ripoll Cantó qui abans d'obtenir el títol de mestre exercia la docència.

Per altra banda, l'administració estatal durà a terme una política educativa que deixarà en mans dels ajuntaments el desenvolupament del procés d'escolarització, la seua gestió, promoció i finançament. En el nostre cas aquest procés es caracteritzarà per la seua lentitud, escàs finançament i nul·la promoció.

Venia sent una pràctica comuna el que els ajuntaments finançaren la instrucció pública amb recursos econòmics provinents d'obres pies i fundacions i no de fons propis. Ací, aquesta pràctica venia arrossegant-se d'antic, compartint la seua existència amb altres fundacions que romandrien vigents fins al segle XX, com va ser el cas de la Fundació d'Exea.

Aquesta responsabilitat que assumia l'Ajuntament a l'hora de promocionar i gestionar l'ensenyament primari, no venia acompanyada de la consignació econòmica i pressupostaria suficient. Aquesta serà una circumstància que anirà repetint-se i serà recurrent, pràcticament en tots els diferents moments històrics estudiats. La manca de

recursos econòmics per poder dur endavant qualsevol iniciativa des de l'àmbit local i educatiu, serà una constant. La correspondència de l'Estat en matèria educativa envers la ciutat d'Ontinyent seguirà el mateix procedir. Només en la Llei Moyano s'observa com hi ha un tímid increment en les partides econòmiques destinades a la instrucció primària. La manca de pressupost va dificultar el desenvolupament del procés d'escolarització on les xiquetes seran les principals afectades.

Pràcticament durant tot el segle XIX l'endarreriment en el pagament dels sous dels mestres de les escoles de primeres lletres i la poca dotació econòmica per al manteniment de les escoles, serà moneda de canvi en la gestió i promoció de l'ensenyament públic.

L'adequació d'espais destinats per a escola serà la principal preocupació dels responsables municipals. En cap moment es plantegen la construcció d'un edifici de nova planta destinat per a l'ensenyament públic durant el segle XIX. La promoció i foment de l'ensenyament primari durant el segle XX vindrà acompanyat d'iniciatives vinculades a l'església i ordes religiosos, les quals arrosseguen una llarga experiència docent donant una primera resposta a la manca d'oferta escolar. Els poders municipals a soles es dedicarà al lloguer d'espais destinats a escola, els quals calia adequar i compartir, sovint amb altres finalitats.

Entre 1928 i 1934 el govern local enceta el camí per millora del procés d'escolarització amb la gestió, juntament amb el Ministeri d'Instrucció Pública, d'un edifici de nova planta que donarà resposta a la manca d'espais escolars. Es trenca pràcticament amb la dinàmica d'estacament, en el moment d'assumir protagonisme i impregnar a la societat ontinyentina de cert dinamisme i moviment de canvi en relació a la xarxa escolar.

Tot i que s'iniciarà durat la dictadura de Primo de Rivera, moment difícil per a la pràctica docent, la inauguració, en 1934, del *Grup Joaquín Costa* serà una fita important en l'educació a la ciutat d'Ontinyent. Es tracta del primer edifici construït a iniciativa municipal, introduint una pràctica escolar i una nova manera d'entendre l'educació segons l'escola graduada. Siga dit tot, la implantació de l'ensenyament graduat a la ciutat d'Ontinyent va fracassar en el seu primer intent durant la dècada de 1910. En aquells moments la *Junta Local de Primer Ensenyament* estava pràcticament copada per representants conservadors i per membres pertanyent a l'església força influent en la

societat ontinyentina, com va ser el cas de Dr. D. Tomás Valls. Durant en aquells anys es va plantejar la construcció d'un edifici escolar de nova planta però varen transcórrer quasi vint-i-cinc anys perquè a Ontinyent es poguera implantar l'escola graduada.

Amb el nou edifici escolar s'avança, hi ha cert moviment de canvi la política municipal en matèria educativa al mateix temps que suposa certa influència sobre els veïns i veïnes d'Ontinyent. La primera repercussió es troba en la construcció de l'edifici i la seua dotació de mobles donant treball a obrers de vila i a empreses de mobles de la població amb una clara intenció de què la inversió econòmica revertirà directament en la societat ontinyentina. La segona repercussió la gaudiran els mateixos xiquets i xiquetes que seran beneficiaris de la cantina escolar amb la seua doble finalitat ,l'educativa i la social. D'aquesta manera es trenca amb aqueixa concepció de l'escola tradicional, s'aposta per una organització dels espais i del temps escolar diferent de la realitzada i viscuda fins el moment, afectant també als alumnes, als professors i als pares, encara que conviuran dues maneres d'entendre la pràctica escolar, és a dir, l'escola unitària i l'escola graduada.

Durant la II República, per tant, amb el suport d'una política educativa desenvolupada per un govern què prioritza la promoció de la cultura i l'accés a l'educació, s'aproparà l'escola als xiquets i xiquetes pertanyents a classes treballadores. Aquestes directrius estatals tindran la seua repercussió en el nivell local gràcies a la coincidència de dues persones que una des de l'àmbit de l'administració educativa i l'altra des de l'àmbit municipal, desenvoluparan i facilitaran un conjunt d'accions envers el procés d'escolarització a Ontinyent. Es tracta de Juan José Senent Ibáñez, Inspector de Primer Ensenyament, caracteritzat per una pràctica inspectora renovadora, impulsor de l'ús del valencià a l'escola i de la formació permanent del magisteri i de Francisco Montés Tormo, alcalde republicà, força implicat en la defensa de la infància i en el procés d'autonomia valenciana. Uniran esforços, des de posicionaments ideològics moderats per a promoure, gestionar i finançar l'ensenyament primari a la ciutat.

En la Guerra Civil, Ontinyent serà una ciutat de rereguarda on, des de l'àmbit educatiu i de protecció a la infància es varen desenvolupar actuacions revolucionàries i innovadores. Durant els tres anys de guerra s'intentarà mantenir l'activitat escolar a la volta que garantir les vides xiquets evacuats amb sis colònies escolars. Malauradament,

els esdeveniments armats condicionaran els diferents espais escolars els quals passar a tenir una finalitat i ús militar.

Caldrà esperar trenta anys més per a constatar que torna a existir una sintonia entre allò que decideixen els responsables municipals i les necessitats d'una ciutat que creix i comença a abandonar la tradicional economia de conreu, per tal de convertir-se en una ciutat industrial.

Ideològicament, gairebé durant tots els períodes estudiats, les iniciatives educatives lligades amb l'església havien gaudit d'un conjunt d'accions i elements facilitadors, identificant-se només un curt parèntesi durant el període republicà del segle XX. Es tracta, doncs, d'un conjunt d'iniciatives i propostes que encaixaran amb un discurs educatiu conservador i tradicional, compartit amb els responsables polítics municipals. De manera subsidiària l'ensenyament primari ontinyentí es veurà promocionat, finançat i gestionat per part dels sectors conservadors, vinculats a l'església, donant-se resposta al procés d'escolarització i d'alfabetització de la ciutat d'Ontinyent, contribuint per tant al manteniment d'una societat d'acord amb els principis catòlics. Una línia d'actuació que tornarà a cobrar força amb el triomf del nacional-catolicisme.

Les visites d'inspecció i les *Juntes Locals de Primer Ensenyament* seran els principals instruments de control i vigilància d'una escola i a la volta de la societat, que juntament amb les visites escolars dels membres de les *Juntes Locals de Primer Ensenyament*, asseguraran el manteniment d'un discurs educatiu conservador que arribarà al seu màxim esplendor i preponderància durant el franquisme. S'havia d'aconseguir una socialització política dels xiquets i xiquetes amb l'objecte de mantenir i consagrar el nou règim polític.

Força implicat en aquest procés socialitzador, des de l'àmbit local, el trobarem en la figura de l'alcalde franquista Luis Mompó i Delgado de Molina amb qui es podrà identificar clarament els principis educatius del nacional catolicisme, sobretot durant els anys triomfals, on la quotidianitat estava impregnada patriotisme, religiositat, disciplina, obediència i sobretot un retorn a la tradició excoent. L'escola jugarà un paper primordial en aquesta croada. Durant tot el franquisme, la ciutat d'Ontinyent serà un clar exemple de proliferació de les iniciatives religioses i de caràcter privat sobre les que, subsidiàriament, recaurà la responsabilitat pel que fa a l'ensenyament primari en detriment de l'escola pública.

No serà fins a la dècada dels anys 1960 quan s'iniciï un procés de canvi important que afectarà la seua activitat econòmica, fet que tindrà la seua corresponent repercussió educativa. Si fins ara el conreu era la principal activitat econòmica de la societat ontinyentina, durant els anys 1950 i 1960 ocuparà un primer pla l'activitat industrial i més concretament la tèxtil. Molts ontinyentins i ontinyentines es dedicaran a la indústria relacionada amb la producció de mantes. La manca de mà d'obra produirà un efecte cridaner de manera que, provinents d'Andalusia, vindran a Ontinyent moltes famílies on ubicaran la seua residència.

Des del punt de vista educatiu l'increment de població genera un greu problema a l'hora d'escolaritzar als fills de les famílies nouvingudes. A més a més, calia afegir a aquest increment de població escolar, una resposta municipal lenta a aquest procés d'escolarització, i la política de construcció escolar, amb una gestió del problema educatiu que podríem considerar de pèssim.

La manca d'espais escolars adequats provocat per l'increment de població escolar, es resol amb l'adequació de places baixes llogades i el suport de l'ensenyament religiós que disposava de recursos i espais suficients.

Serà en 1964 quan es construirà el segon edifici escolar públic de nova planta. Es tractarà d'un centre escolar públic, ubicat al barri de Sant Rafael, zona on residia la immigració que havia arribat a la cerca de treball en la construcció i les fàbriques del tèxtil. En aquest moment la xarxa pública, en minoria respecte de la privada, comença a fer acte de presència.

Des del punt de vista pedagògic i educatiu trobem canvis significatius en l'ensenyament caracteritzats per una nova racionalitat educativa previs a la promulgació de la Llei General d'Educació de 1970 encara que persisteix la influència de l'església i els sectors tradicionals. Així, quan es construeix una escola nova durant els anys 1970 que ampliaria la xarxa escolar pública, de manera immediata es produeix una correspondència en la construcció d'altre centre d'ensenyament primari però lligat a l'església. Tal va ser el cas de les escoles del Col·legi Nacional Carmelo Ripoll i del Col·legi Hogar Parroquial Sant Josep, creat per la congregació "*Hijas de la Caridad.*"

El sector privat és força present en l'ensenyament infantil, copant un espai educatiu, al que l'administració estatal i local no va donar cap tipus de resposta, repetint-

se el mateix procedir que en l'ensenyament primari. Únicament cal destacar la creació d'una Escoleta Infantil que, baix l'emparament de l'església, aconseguirà desenvolupar una activitat docent apartada de les propostes oficialistes. Es tracta de l'escola infantil *La Roda* que en 1970 comença a treballar d'acord amb els principis de l'escola nova, plantejaments diferents dels emprats per la *Guarderia Ángel Custodio* que venia funcionant des dels anys 1960 en l'hospital de Beneficència.

Durant aquest últim moment, els responsables municipals dedicaran grans esforços a la recollida de dades quantitatives amb l'objectiu de justificar la necessitat de construir nous centres escolars. La seua activitat administrativa generarà un tràfic de dades escolars entre l'administració local i el Ministeri d'Educació Nacional que no resoldrà l'etern problema de la manca d'escoles.

En allò que fa referència a la pràctica docent, el dia a dia de les escoles, amb les dades estudiades i els documents que s'han pogut consultar evidencien la preeminència d'un discurs educatiu centrat en el llibre, en la memòria, on l'activitat principal de la pràctica docent gira al voltant del mestre. Abans d'instaurar-se la II República la mestra Marcelina Maestre Martí exercint de mestra a Ontinyent, posarà en pràctica una concepció educativa distinta, centrada en els alumnes on l'activitat serà la base fonamental de la pràctica escolar.

Només durant els anys previs a la implantació de la Llei General d'Educació, moment en què s'inicia el desenvolupament d'una nova racionalitat educativa, comença a qüestionar-se l'escola tradicional, catòlica i centrada en el memorisme per a desenvolupar-ne d'altra, encara que més centrada en els resultats, però que defensa una escola més activa, més oberta, on el centre d'atenció torna a ser el xiquet o la xiqueta.

El setmanari *Ciudad*, es convertirà en altaveu de la política municipal, on els temes educatius, sobretot la manca d'escoles, emplenarà moltes planes del setmanari. Encara que tímidament, aquest mitjà de comunicació es convertirà en l'encerat on els mestres de les escoles públiques deixaran constància de la seua defensa de l'escola pública. També els pares dels alumnes utilitzaran aquestes planes per reclamar la seua parcel·la de participació educativa.

És el moment en què el procés d'escolarització farà possible que totes les classes socials puguen accedir a l'ensenyament primari. És el moment en què continuar estudiant

no era una possibilitat d'uns pocs sinó que amb la creació de l'Institut d'Ensenyament Secundari públic, es facilitarà la continuïtat en el sistema educatiu de molts fills i filles de famílies treballadores. És la primera vegada que la ciutat d'Ontinyent aconsegueix un institut de secundària públic.

És el moment en què queda materialitzat l'accés a la modernització educativa en una societat on poder desenvolupar estudis universitaris és una realitat. A més a més, aquest fet vindrà acompanyat per una política de construccions escolars, que durant la democràcia millorarà l'oferta escolar pública, possibilitarà altres metodologies, altra manera d'entendre l'educació, basada en una escola per a tots i totes. Però això és objecte d'altre estudi.

CLASSE UBICADES EN ELS LOCALS DE LA PARRÒQUIA DE SANT RAFAEL EN 1978.¹⁰¹²

¹⁰¹² Arxiu Personal de Rafael Torró Martínez. En plena democràcia i encara no s'havia resolt el problema de la manca d'escoles.

8.- FONTS DOCUMENTALS

8.1.-ARXIUS

Arxiu Municipal d'Ontinyent.

Arxiu de la Parròquia de Sant Rafael (Ontinyent).

Arxiu Històric de la Universitat de València.

Arxiu de la Diputació Provincial de València.

Arxiu General de l'Administració.

Archivo Histórico Nacional.

Arxiu de la Junta de Ampliación de Estudios.

Ariu Digital de "Los viejos Papeles." Fundación Ángel Llorca

Biblioteca Municipal d'Ontinyent.

Biblioteca Virtual Prensa Histórica.

Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional.

Arxiu Personal de José Manuel Mira Valls.

Arxiu Personal de Manuel Reguart Penades.

Arxiu Personal de Manuel Marian Sánchez.

Arxiu Personal de Rafael Torró Martínez.

Arxiu Personal de Joan J. Torró Martínez.

Arxiu Personal de Jesús Torró Gramage.

Arxiu Personal de Rosa Micó Ferri.

8.2.- BIBLIOGRAFIA

AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen., *Escola i república a la Vall d'Albaida 1931-1939*. València: Diputació de València, 1994.

AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen; ESPÍ I ESPÍ; Vicent; JUAN I SORIANO, Emili. *Memòria de la Utopia. CCOO de la Vall d'Albaida*. Benicull de Xúquer: Set i mig, 2002.

AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen. *Valencià a l'escola, Memòria i Testimoni*. Gandia: CEIC Alfons el Vell, 2005.

AGULLÓ DÍAZ Mª Carmen. *Mestres Valencianes Republicanes*. València: Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación. Universitat de València. 2008.

AGULLÓ DÍAZ Mª Carmen. (COORD) *El grupo, 75 anys d'escola. De Joaquín Costa a Lluís Vives*. Ontinyent: Associació veïns El Llombo, AMPA CEIP Lluís Vives i CEIP Lluís Vives, 2009.

AGULLÓ PASCUAL, Benjamin. *Colegio La Concepción. Centenario, 1945-1994*. Ontinyent, 1994.

ANDUAGA Y GARIMBERTI, Joseph de. *Arte de escribir por reglas y sin muestras; establecido de orden superior en los Reales Sitios de San Idelfonso y Valsain, después de haberse experimentado en ambos la utilidad de su enseñanza y sus ventajas respecto del método usado hasta ahora en las escuelas de primeras letras*. Madrid: 2ª edición con notas, Imprenta Real. 1795.

ÁVILA FERNÁNDEZ, Alejandro; HOLGADO BARROSO, Juan, *La formación del magisterio en España, Legislación normalista como instrumento de poder y control (1834-2.007)*. Madrid: Ministerio de Educación, Política Social y Deporte 2008.

AZNAR SOLER, Manuel. *València capital cultural de la República (1936-1939). Antologia de textos i documents*. València: Conselleria de Cultura i Educació, 1986.

BENITO AGUIRRE, Manuel. *Catecismo Político de los niños*. Madrid: Tercera edición, Imprenta de Don Ignacio Boix, 1841.

BERNABEU GÀLIBS Alfredo. *Ontinyent, 1881-1980*. El Puig: Caixa d'Estalvis de València, 1982.

BERNABEU GÀLIBS, Alfredo; LÓPEZ YEPES, José; TITOS MARTÍNEZ, Manuel., PLAZA PRIETO JUAN; TORTOSA OVIEDO, F. *Una institución centenaria. La caja de Ahorros y Monte de Piedad de Onteniente (1884-1985)*. Ontinyent: Caja de Ahorros de Ontinyent, 1984.

BERNABEU GALBIS, Alfredo, *El Santo Hospital de Ontinyent. Curiosidades de una época. Miscelaneas. Documentos. Hospital de Beneficencia*. Ontinyent: Serveis de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent, 1991.

BERNABEU GÀLIBS, Alfredo. *Els carrers d'Ontinyent. Noms, orígens i anecdotari*. Ontinyent: Servei de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent, Col·lecció Temes bàsics, Núm. 8. 1998.

BERNABEU GÀLIBS, José Rafael. *San José de Ontinyent. Cronología del nacimiento y desarrollo de una parroquia*. Ontinyent, 1997.

BERNABEU MESTRE, Josep. BORDERA I BORDERA, Tomàs Florenc. SANCHIS CARBONELL, Josep; TEROL I REIG, Vicent. (EDS.) *La Topografia mèdica d'Ontinyent de 1916*. Ontinyent: Servei de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent. 2004

CALABUIG OLCINA, Vicente José. *Historia de la devoción de Onteniente a su Patrona*. Ontinyent. Premio del Excelentísimo Ayuntamiento 1954, Ontinyent, 1998.

CALATAYUD SOLER, Rosa; FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel; LAZARO LORENTE, Luis Miguel; LÓPEZ MARTÍN, Ramón; LÓPEZ TORRIJO, Manuel; PALACIO LIS, Irene; RUIZ RODRIGO, Cándido. *Cuestiones histórico-educativas, España Siglos XVIII-XX*. València: Universitat de València, 1991.

CALZADO ALDARIA, Antonio. *Entre la nit i en el marasme. Vall d'Albaida 1939-1952*, Alzira: Germania. 2005.

CALZADO ALDARIA, Antonio, *Segunda República y Guerra Civil. Vall d'Albaida. 1931-1939*, Ontinyent: Associació Veïns El Llombo, 2012.

CALZADO ALDARIA, Antonio. *La utopia tecnocràtica. Una visió de l'Ontinyent dels anys 30 des del catolicisme social i la modernitat en Miquel Lluç, J. I Torró Sansalvador. A. Estudio del desarrollo de Ontinyent a través de lo que va de siglo. Conferencia económica del País Valenciano. Octubre 1934*. Ontinyent: Associació Veïns El Llombo, 2013.

CASANOVA, Emili. *Dues situacions del contacte Valencià-Castellà entre els segles XVII i XIX*. en ALEZA IZQUIERDO, Milagros. (COORD.) *Estudios de historia de la lengua española en América y España*. València: Universitat de València, 1999.

CHUST CALERO, Manuel. *Historia de la Diputación de Valencia*. València, 1995.

CLIMENT MARTÍNEZ, José Daniel. *La llengua València a l'escola de Nicolau Primitiu*. PRIMITIU Nicolau. *La Llengua Valenciana a l'escola*. Ontinyent: Serveis de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent, 2004.

CRUZ OROZCO, José Ignacio. *Las colonias escolares valencianas (1906-1936). Un ejemplo de renovación educativa*, València: Institut Valencià de la Joventut, 1991.

CRUZ OROZCO, José Ignacio. *El yunque azul. Frente de juventudes y sistema educativo. Razones de un fracaso*. Madrid: Alianza Editorial, 2001.

CHECA GODOY, Antonio. *Historia de la prensa pedagógica en España*. Sevilla: Universitat de Sevilla, 2002.

CUESTA ESCUDERO, Pedro., *La escuela en la reestructuración de la Sociedad española (1900-1923)*. Madrid: Siglo XXI Editores, 1994.

DE PUELLES BENÍTEZ, Manuel. *Historia de la Educación en España. III, De la Restauración a la II República*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1982.

DE PUELLES BENÍTEZ, Manuel. *Historia de la Educación en España. II de las Cortes de Cádiz a la Revolución de 1868*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1985.

DE PUELLES BENÍTEZ, Manuel. *Educación e ideología en la España contemporánea*. Madrid: Tecnos, 1999.

DE PUELLES BENÍTEZ, Manuel. *Modernidad y republicanismo. Una Historia de la educación en España. (1898-2008)*. València: Tirant Lo Blanch, 2009.

DIEGO PÉREZ, Carmen; GONZÁLEZ FERNÁNDEZ Montserrat. *La cualificación profesional de los educadores infantiles en España des de 1857 hasta 1970*. BERRUEZO ALBÉNIZ, REYES; CONEJERO LÓPEZ, Susana. *El largo camino hacia una educación inclusiva, La Educación Especial y Social del siglo XIX hasta nuestros días*. Pamplona: Volum II., Universidad Pública de Navarra, 2009.

DE MIÑANO Y BEDOYA, Sebastian. *Diccionario geografico-estadistico de España y Portugal*. Madrid: Tom. VI. Imprenta de Prierart Peralta, 1827.

PONS PRADES, Eduardo. *Los Niños Republicanos*. Madrid: RBA, 2005.

ESPINA PÉREZ, Pedro. *Historia de la Inclusa de Madrid. Vista a través de los artículos y trabajos históricos. Años 1400 2000*. Madrid: ED. Defensor del menor de la Comunidad de Madrid, 2005.

Madrid

ERICKSON, Fred. *Métodos cualitativos de la investigación sobre la enseñanza*, en WITTRICK, Merlin, (COMP) *La investigación de la enseñanza. II. Métodos cualitativos y de observación*, Barcelona: Piados, 1989.

ESCOLANO BENITO, Agustín. *La educación en la España Contemporánea. Políticas educativas, escolarización y culturas pedagógicas*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva, 2002.

ESPÍ ALBERT, Luis. *40 anys de parròquia. Sant Rafael 1964-2005*. Ontinyent: Caixa d'Ontinyent, 2005.

ESTEBAN León. *Memorias de la Junta Valenciana de Colonias escolares. Años 1914 a 1933*. València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1989.

ESTEBAN León. I MARÍN LÓPEZ, Ramón. *Historia de la enseñanza y de la escuela*, València: Tirant lo Blanch, 1994.

FERNÁNDEZ SORIA Juan Manuel. *Educación y cultura en la Guerra Civil (España 1936-39)*. València: Nau llibres, 1984.

FERNÁNDEZ SORIA Juan Manuel; AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen. *Maestros valencianos bajo el franquismo. La depuración del magisterio. 1939-1944*, València: Diputació de València, 1999.

FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. *Estado y educación en la España contemporánea*. Madrid, Síntesis, 2002.

FERNÁNDEZ SORIA Juan Manuel. *Educación, socialización y legitimación política (España 1931-1970)*. València: Tirant lo Blanch, 1998.

FERNÁNDEZ SORIA Juan Manuel; AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen. *Los temas educativos en las memorias del magisterio valenciano (1908-1909)*. València: Departament d'Educció Comparada i Història de l'Educació, Universitat de València, 2002.

FERNÁNDEZ SORIA Juan Manuel; AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen. *Una escuela rural republicana*. València: Departament d'Educació Comparada i Història de l'Educació, Universitat de València, 2004.

FIGUEROLA, Laureano. *Manual completo de enseñanza simultánea, mutua y mixta*. Madrid 1841.

FUSTER. Joan. *El País Valenciano*. Barcelona: Ediciones Destino, 1962.

GANDIA CALABUIG, Josep. *República i guerra Civil. Ontinyent en la Història*. Ontinyent: Associació de Veïns el Llombo, 2013.

GOETZ, Judhit., LECOMPTE, Margaret., *Etnografía y diseño cualitativo en la investigación cualitativa*. Madrid: Ediciones Morata, 1988.

GONZÁLEZ-AGAPITO, Josep; MARQUÈS SUREDA, Salomó; MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro; SUREDA GARCIA, Bernat. *Tradició i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de*

l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.

GONZÁLEZ-AGAPITO, Josep., MARQUÈS SUREDA, Salomó., *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943).* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.

GUERRERO, Enrique. *Historia de la Educación en España (vol. I) Del despotismo ilustrado a las Cortes de Cádiz.* Madrid: MEC, 1979.

GUZMÁN GÓMEZ-LANAS, Manuel. *Cómo se han formado los maestros: 1871 a 1971. Cien años de disposiciones oficiales.* Barcelona: Prima Luce, 1973.

GUZMÁN GÓMEZ-LANAS, Manuel. *Vida y muerte de las Escuelas Normales.* Barcelona: PPU, 1986.

GUERREÑA, José Luis. *La Estadística Escolar. Historia de la Educación en la España contemporánea; diez años de investigación.* Madrid: Ministerio de Educación, 1994.

GUERREÑA, José Luis; VIÑAO FRAGO, Antonio. *Estadística escolar, proceso de escolarización y sistema educativo nacional en España (1750-1850).* Barcelona: EUB, 1996.

LÁZARO LORENTE, Luis Miguel. *Crisis del 98 y regeneracionismo conservador. Los batallones escolares en Valencia 1904-1910.* València: Ediciones Rubio Esteban, 1983.

LÓPEZ MARTÍN, Ramón. *La escuela por dentro. Perspectivas de la Cultura Escolar en la España del siglo XX.* València: Universitat de València, 2001.

LÓPEZ MARÍN. Ramón. *Ideología y educación en la dictadura de Primo de Rivera (I). Escuelas y maestros.* València: Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación, Universitat de València. 1994.

LÓPEZ MARÍN, Ramón. *Ideología y educación en la dictadura de Primo de Rivera (II). Escuelas y maestros*. València: Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación, Universitat de València, 1995.

LÓPEZ DEL CASTILLO, Maria Teresa. *Historia de la inspección de primera enseñanza en España*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 2013.

LLIN LLOPIS, Guillem. *Mort i repressió a Ontinyent (1936-1944)*. Ontinyent: Associació de Veïns El Llombo, 2009.

LLIN LLOPIS, Guillem; SANCHIS CARBONELL, Josep. *Ontinyent, de la dictadura a la democràcia(1968-1982)*. Ontinyent: Ed. Victor, 2008.

LLORA TORTOSA, Antonio. *Ontinyent y su historia*. Ontinyent, 1992.

MARN ECED, Teresa. *Innovadores de la educación en España*. Servicio de Publicaciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 1991.

MARTÍNEZ GALLEGO, Francesc Andreu. *Lluís Mayans i Enríquez de Navarra (1805-1880)*. Ontinyent: Servei de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent, 2000.

MARTÍNEZ RODA, Federico. *Valencia y las Valencias: su historia contemporánea (1800-1975)*, València: Fundación Universitaria San Pablo, 1998.

MARTÍNEZ TORNERO, CARLOS ALBERTO. Tesis doctoral, *La administración de temporalidades de la compañía de Jesús; el destino de los colegios valencianos*. Universitat d'Alacant, 2009.

MADOZ, Pascual. *Diccionario geográfico, estadístico histórico de Alicante, Castellón y Valencia*, Tom II València. 1987.

MARTÍ FERRANDIZ, José Joaquín. *Ortodoxia y control en el sistema educativo: la inspección de enseñanza.*" MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro. (COORD.) *Estudios sobre la*

política educativa durante el franquismo. València: Universitat de València, Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación, 1999.

MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro., *La escuela pública Valenciana en el siglo XIX*. València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1988.

MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro., *La educación como cruzada. El modelo educativo en la España del nacional-catolicismo*, en *Historia de la Educación en España (vol. V) nacional-catolicismo y educación en la España de postguerra*. Madrid: MEC, 1990.

MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro., *Història local de l'Educació. Propostes i fonts per a una història de l'educació en la societat valenciana*. València: Departament d'Educació Comparada i Història de l'educació, Universitat de València, 1991.

MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro; FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. *Vencer y convencer. Educación y Política. España 1936-1945*. València: Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación, Universitat de València, 1993.

MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro; AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen. *La renovació pedagògica al País Valencià*. València: Universitat de València, Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación, 2004.

MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro; FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. *Patriotas y ciudadanos. El aprendizaje cívico y el proyecto de España*. València: Tirant lo Blanch, 2008.

MAYORDOMO, Alejandro. (COORD.) *Estudios sobre la política educativa durante el franquismo*. Gandia: Departament d'Educació Comparada i Història de l'Educació, Universitat de València, I Jornades d'Història de l'Educació Valenciana, 2002.

MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro; AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen; GARCIA FRASQUET, Gabriel. (COORDS.) *Valencià a l'escola, Memòria i testimoni. III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana*, Gandia, 2006.

MIQUEL LLUCH, Jaime. *Perfiles*. Ontinyent: Edició a cura de Guillem Llin Llopis, Associació de Veïns de El Llombo, 2009.

MOLERO PINTADO Antonio. *Historia de la Educación en España (vol. IV) La Educación durante la Segunda República y la Guerra Civil*. Madrid: MEC, 1991.

NAVARRO SANDALINAS, Ramón *La Escuela y El maestro en la España contemporánea, (1810-1939)*. Lleida: Textos Universitarios Sant Jordi, 1998.

PÉREZ GALÁN, Mariano. *La enseñanza en la Segunda República*, Madrid: Mondadori, 1988.

NEGRÍN FAJARDO, Olegario., (COORD.) *Historia de la educación española*. Madrid: UNED. 2006.

PÉREZ-DÍAZ, Víctor; RODRÍGUEZ, Juan Carlos. *La Educación General en España*, Madrid: Fundación Santillana, 2003.

RUBIO CASTRO, Ángel. *Obra y pensamiento catequético de Enrique de Ossó*. Estudio Teleológico de San Idelfonso de Toledo, TAU, Ávila, Toledo 1992.

RUIZ RODRIGO, Cándido; PALACIO LIS, Irene. *Higienismo, educación ambiental y prevención escolar. Antecedentes y prácticas de Educación Social en España (1900-1936)*. València: Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación, Universitat de València, 1999.

RUIZ RODRIGO, Cándido., *Protección a la infancia en España. Reforma social y educación*. València: Cuadernos del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación, Universitat de València, 2004.

SAEZ HERNÁNDEZ, Teodoro. *La Escuela Normal de Maestros de Valencia. Monografía Histórica (1845-1870)*, València: Universitat de València, 1986.

SANCHIDRIAN Carmen; RUIZ BERRIO, Julio. *Historia y perspectiva actual de la educación infantil*. Barcelona: Graó, 2010.

SÁNCHEZ ALVENTOSA, Joaquín. *El Colegio de la Concepción de Onteniente 1894-1944*. València, 1945.

SÁNCHEZ ESPARZA, José María. *Historia incomparable de la coronada Villa de Onteniente*. València: Imprenta de Casa de Beneficencia, 1886.

TUÑÓN DE LARA, Manuel. *El Movimiento obrero en la Historia de España, Tom I*, Madrid: Sarpe, 1986.

VALLS, Ismael. *Indústria tèxtil i societat a la regió Alcoi- Ontinyent 1780-1930*. València: Institut Valencià d'Estudis i Investigació, Universitat de València, 1986.

VILLALAIN BENITO, José Luis. *Manuales escolares en España. Tom I, Legislación (1812-1939)*. Madrid: UNED, 1997.

VILLALAIN BENITO, José Luis. *Manuales escolares en España. Tom II Libros de texto autorizados y censurados (1833-1874)*, Madrid: UNED, 1999.

VILLALAIN BENITO, José Luis. *Manuales escolares en España. Tom III Libros de texto autorizados y censurados (1874-1939)*. Madrid: UNED, 2002.

VIÑAO FRAGO, Antonio. *La innovación pedagógica y racionalidad científica. La escuela graduada pública en España (1898-1936)*, Madrid: Akal, 1990.

VIÑAO FRAGO, Antonio. *Escuela para todos. Educación y modernidad en la España del Siglo XX*. Marcial Pons: Madrid, 2004.

VINYES, Ricard., ARMENGON, Montse, BELIS, Ricard, *Los niños perdidos del franquismo*. Barcelona: Plaza y Janes, 2002.

VVAA. *Història Bàsica d'Ontinyent*. Ontinyent: Servei de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent, 1995.

WOODS, PETER. *La escuela por dentro. La etnografía en la investigación educativa*. Barcelona. Paidós, 1987.

8.3.-ARTICLES

ARROYO CASTILLO, Victoriano. “Evolución histórico-legal de los Centros de Colaboración Pedagógica”, *Vida Escolar*, [Madrid], Núm. 85-86, 1967.

BERNABEU SANCHIS, Alfred. “L’ Institut Nacional d’Ensenyament mitjà d’Ontinyent”, *Almaig. Estudis i Documents*, [Ontinyent], 2005, Pàg. 24-29.

BERNABEU SANCHIS, Alfred. “L’educació a Ontinyent en les postrimeries del franquisme”, *Actes del II Congrés d’Estudis de la Vall d’Albaida*, [Ontinyent], 2004, Pàg. 208-222.

BERNABEU GALBIS, ALFREDO. “La almonia de en Francés Exea, una Fundació medieval,” *Almaig. Estudis i documents*, [Ontinyent], 1990, Pàg. 64-68.

BERNABEU I SANCHIS, Alfred. “El magisteri Ontinyentí a l’època moderna”, *Almaig, Estudis i Documents*, [Ontinyent], 2001, Pàg. 44-46.

DE GABRIEL, Narciso. “Escolarización y sistemas de enseñanza.” *Historia de la Educación, Revista Interuniversitaria, Universidad de Salamanca*, Núm. 6, [Salamanca], 1987, Pàg. 209-227.

DEL POZO ANDRÉS M^a del Mar; RABAZADS ROMERO, Teresa. “Políticas educativas y prácticas escolares: aplicación de la ley de enseñanza primaria de 1945 en las aulas,” *Bordón* 64. 2013, Pàg. 119-133.

GARCIA TROBAT, Pilar. “Un colegio jesuita en Ontinyent” *Almaig, Estudis i documents*, [Ontinyent], 1988, Pàg. 60-66.

NAVARRO CATALÀ David Miguel. “La construcción del colegio de San Ignacio de la Compañía de Jesús de Ontinyent”, *Almaig. Estudis i documents*, [Ontinyent], 2013, Pàg. 102-107.

GUEREÑA, José Luis. “Alfabetización”, *Revista de Educación*, Enero-Abril, Núm. 288, Ministerio de Educación, [Madrid], 1989.

IMPARATO PRIEUR, Sylvie. “La enseñanza de las primeras letras en España en la Segunda mitad del siglo XVIII; contenidos y métodos a través de algunos tratados de enseñanza,” *Contextos educativos 3*, Universidad de la Rioja, 2000.

BORDERA BORDERA, Tomàs Florenci. “L’escola a la Fabriqueta (1891-1911) Apunts per historiar l’escolarització a Fontanars,” Programa de Festes Patronals. Moros i Cristian, [Fontanars dels Alforins], 2004. s.p.

CASANOVA, EMILI. “Agullent i Ontinyent a través de l’almoina de Francesc d’Exea (1404-1936),” *Almaig. Estudis i documents*, [Ontinyent], 2009.

CASANOVA, E., “Agullent i Ontinyent a través de l’Almoina de Francesc d’Exea (1409-1936),II, *Almaig, Estudis i Documents*, [Ontinyent], 2014.

CREGO NAVARRO, Rosalia. “Las colonias escolares durante la Guerra Civil (1936-1939)” *Espacio, Tiempo y Forma, Serie V Hª Contemporanea, Núm. 2*, UNED, 1989.

CLIMENT MARTÍNEZ, José Daniel. “75 aniversari de la setmana pedagògica d’Ontinyent. La llengua valenciana a l’escola de Nicolau Primitiu.” *Almaig. Estudis i Documents*, [Ontinyent], 2009, Pàg. 37-38.

FERNÁNDEZ SORIA. Juan Manuel. “Asistencia a la Infancia en la Guerra Civil. Las Colonias escolares” *Hª de la Educación, Revista Interuniversitaria*, Ediciones de la Universidad de Salamanca, [Salamanca], 1988, Pàg. 83-128.

FERRERO TORRÓ, Francesc. “El trienni Liberal a Ontinyent (1820-1823)”, *Alba*, Núm. 25, [Ontinyent], 2014. Pàg. 46-79.

FARINÓS LISARDE, Gregorio. *La enseñanza primaria en Ontinyent*, Programa de Festes de Moros i Cristians, [Ontinyent], 1961. s.p

GANDIA CALABUIG, Josep. “Toponímia, República i revolució”, *Alba* 2-3., Serveis de Publicacions de l’Ajuntament d’Ontinyent, [Ontinyent], 1986-1988.

GANDIA CALABUIG, Josep. “La enseñanza en Ontinyent durante el primer tercio del S.XX,” *Almaig. Estudis i documents*, [Ontinyent], 1990, Pàg. 114-123.

GANDIA VIDAL, R.A. “La primera fiesta de Moros y Cristianos bajo el título de Ciudad.” *Extra Moros i Cristians Ontinyent, 2005. El Periòdic d’Ontinyent i Ciudad de Alcoi*, [Ontinyent], 20 d’agost de 2005, Pàg. 46-52.

GANDIA CALABUIG, Josep. “Fa cent anys: Ontinyent i les festes de 1911”, *Programa de Festes de Moros i Cristians*, [Ontinyent], 2011, Pàg. 350-360.

GANDIA I CALABUIG, Josep. “Sobre el proceso de industrialización de Ontinyent”, *Actes del Primer Congrés d’Estudis de la Vall d’Albaida*, Ed. Diputació de València i Institut d’Estudis de la Vall d’Albaida, [Aielo de Malferit], 1996.

IBÁÑEZ MICÓ, Imma; GARCIA SANCHIS, Fanny; NICOLAU PASTOR, Jana. “El col·legi Públic Lluís Vives d’Ontinyent; escola en valencià i renovació pedagògica”, *Valencià a l’escola. Memòria i testimoni. III Jornades d’Història de l’Educació Valenciana*, [Gandia], 2006, Pàg. 211-221.

LÁZARO FLORES, Emilio. “Historia de las Construcciones escolares en España,” *Revista de Educación*, [Madrid], Núm. 240, 1975, Pàg. 114-126.

MOTILLAS SALAS, Xavier. "Presentació: premsa periòdica i història de l'educació." *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*. Núm. 24, [Palma, Illes Balears], 2014.

MONTÉS, Vicente Luis. "La Vall d'Albaida." *Escala. Revista de Información y divulgación Cultural Escala* [Ontinyent], Marzo-octubre, 1967.

NAVARRO SANDALINA, Ramón. "La ley Villar Palasí y la formación del magisterio," *Revista de Educación*, [Madrid], Número extra, 1992, Pàg. 2'9-236.

PLA MICÓ, Amparo: "La Mujer a Fiestas ¿Por qué no?" *Actes del II Congrés de Nacional de Festes de Moros i Cristians*, [Ontinyent], 12 al 15 de setembre de 1985.

RICO GALDÓN, Consol. "La dona a Festes ¿quid iuris?" *Actes del II Congrés de Nacional de Festes de Moros i Cristians*, [Ontinyent], 12 al 15 de setembre de 1985.

TORREBADELLA FLIX, Xavier. "Los batallones escolares en la educación física española (1890-1931)." *ODEP. Revista Observatorio del Deporte. Universidad de los Lagos. Chile*, Volum 1, Núm. 1, Enero/Marzo 2015, Pàg. 35-70.

TORTOSA DOMÉNECH, Enrique. "Nacimiento de un pueblo", *Progama de Festes de Moros y Cristian*. [Fontanars dels Alforins], 1967.

UREÑA MONTÉS, Ximo., "La enseñanza primaria en Onteniente", Programa de Fiestas de Moros y Cristianos, [Ontinyent], 1969.

VIÑAO FRAGO, Antonio. "La educación General Básica. Entre la Realidad y el mito", *Revista de Educación, Número extraordinario*, [Madrid], 1992, Pàg.47-71.

VENTALLÓ I VERGÉS, Joaquin. "El pavoroso problema de la enseñanza primaria en España." *Destino*, Any XXXII, núm. 1634, [Barcelona], 25 de gener de 1969.

VIÑAO FARGO. Antonio, "La educación General Básica entre la realidad y el mito." *Revista de Eduación, Número Extraordinario*, [Madrid], 1992. Pàgs. 41-71.

Anuario del maestro para 1927. Editorial Magisterio Español. 1926.

Diccionario Geográfico Universal dedicado a la Reina Nuestra Señora. Tomo VI, Barcelona, Imprenta de José Torner, 1832. Pàg. 869.

Estudios sociológicos sobre la situación social en España. 1975. FOESSA. Madrid 1975.

El primer plan del Fondo Nacional de Igualdad de Oportunidades” Revista Enseñanza Media, Madrid, 1962, núm. 92-98.

Reglamento de Escuelas Nacionales y de Patronato y Reglamento de directores escolares Sexta Edición, Edit. Escuela Española, Madrid, 1971.

8.4.-PREMSA I PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

BOE.

07/12/1945, 01/08/1954, 04/09/1963, 21/10/1963, 28/01/1970, 06/08/1970, 08/12/1970, 4/08/1973, 17/12/1973, 27/09/1974, 30/09/1974.

Ciudad. Periódico de Onteniente.

08/05/1968, 26/09/1968, 10/10/1968, 17/10/1968, 31/10/1968, 19/12/1968, 02/01/1969, 13/01/1969, 13/02/1969, 18/12/1969, 05/03/1970, 25/06/1970, 10/09/1970, 29/10/1970, 25/03/1971, 17/06/1971, 14/10/1971, 13/01/1972, 27/04/1972, 02/06/1972, 12/10/1972, 2/11/1972, 29/11/1972, 31/01/1973, 04/04/1973, 26/09/1973, 19/09/1974.

Diario de Valencia.

28/08/1911, 30/08/1913, 31/08/1913, 24/11/1919.

El Alicantino. Diario Católico.

28/08/1892.

*Escala. Revista de Información y divulgación cultural.*1963.

Març de 1963.

Març-octubre de 1964.

El Bien público.

8/04/1874

El Magisterio Español.

18/11/1919, 25,27 i 29711/1919, 13.05.1933, 05//12/1934.

El Mercantil Valenciano.

25/04/1926.

El Nostre Barri.

1/06/1989.

El Pueblo.

18/08/1905, 21 i 26/09/1934, 17/11/1919.

El Productor.

30/05/1937.

El Socialista.

20/04/1919, 23/09/1923, 26/07/1931.

El Sol.

11/11/1919, 20/05/1931, 28/07/1931, 23/09/1934.

Fragua Social.

7/10/1937.

Gaceta de Madrid.

22/02/1834, 03/09/.34, 23/10/1834, 01/08/1860, 07/06/1873, 25/09/1838,
25/01/1894, 25/10/1898, 05/10/1899, 08/08/1900, 30/10/1901, 23/02/1902,
01/06/1902, 08/02/1908, 25/06/1909, 28/02/1911, 12/05/1915, 21/08/1918,
21/09/1919, 01/10/1918, 14/10/1925, 06/09/1925, 12/06/1926, 22/12/1928.

Gaceta de la República.

30/05/1931, 07/08/1931, 08/08/1931, 29/08/1931, 30/08/1931, 03/06/1933,
28/06/1933, 19/09/1933, 28/09/1933, 30/04/1935, 06/08/1935, 29/02/1936,
13/08/1936, 11/12/1936, 17/06/1937, 13/07/1937, 29/06/1937, 04/03/1938,
11/03/1938, 29/06/1938, 08/09/1938.

Gaceta de Instrucción Pública y Bellas Artes.

16/12/1914.

Nuevo Mundo.

1/09/1904.

Nuestro Colegio.

Abril de 1931.

La Correspondencia de Valencia.

3/07/1933.

La Dinastía. Diario político, literario, mercantil y de avisos. Barcelona.

15/08/1896.

Las Provincias.

17/08/1902, 14/01/1910, 01/02/1917, 19/08/1919, 24/11/1919, 18/04/1926,
07/09/1927, 05/04/1930, 7,13,21,15,22,23 i 25/09/1934, 08/12/1970.

La Paz Cristiana,

07/01/1932, 14/09/1933.

La Voz de Valencia,

6/09/1934.

Levante,

8/12/1970.

Onclar,

10/10/1974.

Programa de Festes Patronals de Fontanars dels Alforins.

2004,2005.

Programa de Festes de Moros i Cristians d'Ontinyent,

1961, 1967, 1982, 2.011.

Programa de Festes de la Puríssima d'Ontinyent,

1961, 1970.

Programa de Festes del Barri de Sant Rafael

1968, 1969, 2.014.

Sonrisas y Guiños.

9/12/1934.

Vida Católica Onteniense,

30/09/1934.

8.5.- WEBGRAFIA

<http://www.fontanarsdelsalforins.es>

<http://www.colegio-santamaria.es>

<http://www.dbd.cat1>

<http://www.hpsanjose.es>

<http://maestrasrepublicafeteugt.blogspot.com.es>

<http://www.archivalencia.org>

<http://www.fundacionangellorca.org>

<http://www.estelnegre.org>

<http://www.fpabloiglesias.es>

8.5.-FONTS ORALS

Manuel Ruiz Felipe.

Ximo Ureña Montés.

Maria Delgado de Molina Amorós.

Carmen Sánchez Tarín.

8.6.-CORRESPONDÈNCIA

Carmen Sánchez Tarín.

9.- Annex

QUADRE 1. HORARI ESCOLAR. 1801.

	DIJUMES	DI MARTS	DIMECRES	DIJOURS	DIVENDRES	DISSABTES
Horari de Matí; de 7 a 10h	Lectura	Lectura	Lectura	Lectura	Lectura	Lectura
	Escriptura	Escriptura	Escriptura	Escriptura	Escriptura	Escriptura
	D. Cristiana	D. Cristiana	D. Cristiana	D. Cristiana	D. Cristiana	D. Cristiana
Horari de Vesprada: de 15 a 18 h.	Cortesia	Lectura	Lectura	Lectura	Lectura	1ª H: Estudi
	Atenció	Escriptura	Escriptura	Escriptura	Escriptura	2ona H: Pregunta Doctrina Cristiana
	Respecte	D. Cristiana	D. Cristiana	D. Cristiana	D. Cristiana	3ª h: Recitar faules de Diarte

QUADRE 2. DADES DE LA POBLACIÓ D'ONTINYENT 1824.

	Solters		Casats		Vidus		Totals	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones		
Fins als 7 anys	859	804						1.663
De 7 a 16	776	819						1.595
De 16 a 25	387	465	334	420	1	12		1.619
De 25 a 40	122	199	884	364	10	44		1.623
De 40 a 50	31	25	434	399	20	86		995
De 50 a 60	23	34	312	279	36	121		805
De 60 a 70	21	12	223	148	60	117		581
De 70 a 80	2	2	64	32	28	47		175
De 80 a 90	1		6	2	12	20		41
De 90 a 100						1		1
Més de 100 anys								
Totals	2.222	2.360	2.257	1.644	167	448		9.098
Totals estats	4.582	3.901	615					
Total General	9.098							

QUADRE 3. MATRÍCULA ESCOLAR. ONTINYENT 1824

	Escoles de primeres lletres	Mestres	Alumnes matriculats
Per a xiquets	4	4	249
Per a xiquetes	5	5	152
Totals	9	9	401

QUADRE 4. DISTRIBUCIÓ PER GRUPS DE TREBALLS. 1824.

	CLASES	NÚMERO
EMPLEATS CIVILS	Títols	2
	Militars	10
	Estudiants	39
	Pintors	3
	Caçadors	3
	Comerciants	12
	Llauradors propietaris	523
	Arrendataris	320
	Jornalers	413
	Pastors	120
DEPENDIENTS DE TRIBUNALS	Demandants	17
	TOTAL	1.432
	Escrivents	5
	Advocats	4
	Agutzils	2
	Porters	2
	TOTAL	13
FACULTATIUS	Metges	4
	Cirurgians	5
	Apotecari	2
	Veterinari	3
	TOTAL	14

QUADRE 5. DIFERENTS OFICIS DIFERENCIANT LES CATEGORIES. 1824.

Classes	Mestres	Oficials	Aprenents	Total
Argenter	2	2		4
Fabricants de seda	1	1		2
Fabricants de llana	37	106	15	158
Fabricants de barrets	1	1		2
Fabricants de llenços	59	150	20	229
Fabricants de corderia i eixàrcia	6	6	6	18
Blanquer	1	2		3
Fabricants de paper i cartró	4	24	16	44
Tintorers	5	6		11
Alfarers	4	5	4	13
Fabricants de llosa	1	7	3	11
Fabricants de aiguardents	4	6		10
D'espelmes de sèu	1			1
Llauner	1			1
Enquadradors	1			1
Serraller	5	2	2	9
Calderers	2	10	3	15
Ferrer	12	12	2	26
Fusters	34	16	10	60
Sastres	14			14
Moliner de xocolata		11		11
Confeters	5	3		8
Sabaters	7	12	6	25
Taverners	8			8
Hostaler	3	3		6
Drapaire	2			2
Carnissers	5	4	2	11
Altres				217
TOTALS		389	89	703

QUADRE 6. ALFABETISME BARRI 1 D'ONTINYENT. 1834.

	Número d'Homes i Xiquets que saben llegir	Dones i xiquetes que saben llegir	Homes i xiquets que saben escriure	Dones i xiquetes que saben llegir	Totals
C/Trinitat	4	1	6	0	11
C/Arbellons	1	2	6	0	9
C/ Major Vila	0	2	6	0	8
Pl. S. Pere	1	1	9	1	12
C/ Cordellat	4	3	18	2	27
C/ Mirador	0	1	10	3	14
C/Amantes	2	0	0	0	2
Pl. De l'Església	2	1	21	3	27
TOTALS	14	11	76	9	110

Quadre 7. Dades escolarització i alfabetisme. 1835.¹⁰¹³

	Ontinyent	Bocairent	Aielo de Malferit	Font de la Figuera	Agullent	Benissoda
Número d'ànimes	10.519	3.974	2.740	2.304	1.062	257
Homes i xiquets que saben llegir	328	243	118	206	119	4
Dones i xiquetes que saben llegir	179	27	25	50	36	4
Homes i xiquets que saben escriure	499	243	117	198	92	4
Dones i xiquetes que saben escriure.	122	13	38	26	15	0
Escoles públiques de xiquets	1	1	2	1	1	0
Escoles particulars de xiquets	3	0	0	0	0	0
Escoles públiques de xiquetes	0	0	1	0	1	0
Escoles Particulars de xiquetes	2	1	0	1	0	0
Assistència l'escola de xiquets de 3 a 10 anys	195	90	54	50	20	0
Assistència l'escola de xiquets de 10 anys en davant	81	28	28	20	13	0
Assistència l'escola de xiquetes de 3 a 10 anys	54	80	40	15	25	0
Assistència l'escola de xiquetes de 10 anys en davant	10	20	30	0	11	0

¹⁰¹³ A.M.O. Instrucció pública 1834-1861. Correspondència, nomenaments de Mestres i altres. Prové Div. 15-73-1861. Registres escolars de Ontinyent, Bocairent, Aiolo de Malferit, Font de la Figuera, Agullent i Benissoda.

QUADRE 8. FUNDACIONS PIES. ONTINYENT. 1835.

Identificació de l'administració	Part destinada a l'ensenyament	Reals de velló
Senyalada amb el número 1	Tercera part	107
Senyalada amb el número 5	Tota	60
Senyalada amb el número 9	Tota	189
Senyalada amb el número 12	Tota	140
Senyalada amb el número 13		255
Senyalada amb el número 14		20
Senyalada amb el número 16		171
Senyalada amb el número 20		30
Senyalada amb el número 21	Duplicada	175
Senyalada amb el número 24	Total	1.260
TOTAL REALS DE VELLÓ		2.407

QUADRE 9. ALFABETISME. ONTINYENT 1940.

Número d'ànimes	9487
Homes i xiquets que saben llegir	647
Dones i xiquetes que saben llegir	315
Homes i xiquets que saben escriure.	413
Dones i xiquetes que saben escriure	120

QUADRE 10. ESCOLES A ONTINYENT 1840.

De xiquets		De xiquetes	
Públiques	Particulars	Públiques	Particulars
3	0	3	3

QUADRE 11. ASSISTÈNCIA A LES ESCOLES D'ONTINYENT. 1840.

Escoles de xiquets		Escoles de xiquetes	
De 3 a 10 anys^o	Majors de 10 anys	De 3 a 10 anys	Majors de 10 anys
206	4	136	45

QUADRE 12 DESPESA MUNICIPAL EN ENSENYAMENT PRIMARI 1856-1860.

	1856	1857	1858	1859	1860
Pagaments dels mestres, materials i retribucions.	19.266	20.766	27.955,50	29.257,50	29.257,50
Lloguer, conservació escoles i efectes d'ensenyament.	1.900	1.900	6.490,50	7.191	7.191
Totals	2.1166	2.2666	34.446	36.448,50	36.448,50

QUADRE 13. DADES ESCOLARS EXTRETES DE L'INTERROGATORI DE 1845.¹⁰¹⁴

Nom del mestres	Escola	Edat	Estat Civil	Títol	Concurrència
José Maria Caballero Varona	Superior agregada a Gramàtica pública	40	Casat	De llatinitat 10/01/1840	24
Rafael Ripoll Cantó	Elemental Pública	28	Solter	Elemental 18/10/1839	97
Salvador Lorda	Elemental Pública		Casat	12/08/1840	210
Juana Martínez	Elemental Pública	29	Soltera	Sense títol	30
Ana Maria Martínez	Elemental Pública	42	Casada	Sense títol	75
Josefa Nadal	Elemental particular	74	Vídua	Sense títol	50
Petra Galbis	Elemental Particular	55	Casada	Sense Títol	32
Virtuts Soler	Elemental particular	68	Vídua	Sense títol	36

¹⁰¹⁴ El quadre s'ha elaborat a partir de les dades recollides en l'esmentat Interrogatori. Com es pot observar no s'indica l'edat del mestre Salvador Lorda al temps que en altres documents s'indiquen edats que no corresponent amb les dades que ara es donen.

Quadre 14. Cens Població Ontinyent. 1855 i 1856.

	1855			1856		
	Homes	Dones	Totals	Homes	Dones	Totals
De menys d'1 any	172	205	377	160	180	340
D'1 a 10	1.026	1.216	2.242	1.012	1.183	2.195
de 10 a 20	829	968	1.797	846	984	1.830
De 20 a 30	698	856	1.554	703	843	1.546
De 30 a 40	610	739	1.349	615	746	1.361
De 40 a 50	549	612	1.161	534	621	1.155
De 50 a 60	415	507	922	406	502	908
De 60 a 70	198	217	415	204	227	431
De 70 a 80	102	96	198	106	102	208
De 80 a 90	20	15	35	22	18	40
De 90 a 100	5	4	9	6	4	10
mes de 100	0	0	0	0	0	0
Totals	4.624	5.435	10.059	4.614	5.410	1.0024

QUADRE 15. DESPESES MUNICIPALS EN MATÈRIA ESCOLAR.

Concepte	1864-65 (reials)	1865-66 (escuts)
Pagament anual dels mestres	24.866	3.108,25
Material de l'escola	5.591	
Pagament del lloguer de les escoles de les xiquetes	1.200	90
Compensació de les retribucions que no abonen els alumnes benestants.	1.300	130
Total	32.957,50 ¹⁰¹⁵	3.328,280 ¹⁰¹⁶

¹⁰¹⁵ *Op. Cit.* Cita 234. La data del control de despeses és 30 de maig de 1866.¹⁰¹⁶ *Ídem.* La data del control de despeses és 1 de desembre de 1866. No figura la despesa referida a l'ocasionada per la compra de material escolar.

QUADRE 16 MATRÍCULA ESCOLAR 1859.¹⁰¹⁷

	Tipus d'escola	Matrícula					Assistència	Assistència mitjana
		Menors de 6 anys	Entre 6 i 8 anys	Entre 8 i 10 anys	Majors de 10 anys	Total		
Carmelo Ripoll Canto	Pública Superior xiquets	0	0	18	50	68	50	19
José Caballero Varona	Pública Elemental de xiquets	0	31	74	17	122	93	18
Salvador Lordà Gonzalez	Pública de Pàrvuls	96	70	12	0	178	150	18
Juana Martínez Rodríguez	Pública Elemental de xiquets	30	52	18	20	120	100	18
Francisca Ripollés	Privada Elemental de xiquets	12	18	22	2	54	50	18
Ana Maria Martínez Soler	Pública Elemental de xiquets	28	37	52	73	190	150	18
Juana Sánchez	Privada Elemental de xiquets	7	8	12	11	38	30	18
		173	216	208	173	770		

QUADRE 17. ALUMNES MATRÍCULA EN LES ESCOLES PÚBLIQUES. 1860.

	Xiquets	Xiquetes	Totals
Escola superior	64		64
Elemental	307	285	592
Totals	371	285	656

¹⁰¹⁷ AHUV. EP.68/5-15.

QUADRE 18. MATRÍCULA ESCOLAR 1860.

Escoles Públiques	
Xiquets	
Superiors	62
Elementals	124
Incompletes	0
Xiquetes	
Superior	0
Elemental	310
Incompletes	0
Pàrvuls	173
Adults	84
Total Matrícula pública	753
Escoles Privades	
Xiquetes	
Elementals	36
Incompleta	60
Total Matrícula privada	96
Total Matrícula	849

QUADRE 19 MATRÍCULA ESCOLAR 1860.¹⁰¹⁸

	Tipus d'escola	Matrícula				Assistència mitjana	Xiquets i xiquetes pobres
		Menors de 6 anys	Entre 6 i 10 anys	Majors de 10 anys	Total		
Carmelo Ripoll Cantó	Pública superior de xiquets	0	22	38	60	54	36
José Caballero y Varona	Pública Elemental de xiquets	25	87	17	129	96	32
Salvador Lorda González	Pública Elemental	120	56	0	196	152	58
Juana Martínez	Pública Elemental de xiquetes	65	49	19	133	94	46
Ana Maria Martínez Soler		76	54	32	162	134	56
		286	268	106	680		228

¹⁰¹⁸ AHUV. EP 70/4-39. EP 70/3 per a l'escola d'Ana Maria Martínez Soler.

QUADRE 20. MATRÍCULA ESCOLAR 1862.¹⁰¹⁹

	Tipus d'escola	Matrícula				Assistència	Assistència mitjana
		Menors de 6 anys	Entre 6 i 10 anys	Majors de 10 anys	Total		
Carmelo Ripoll Cantó	Pública superior de xiquets	0	8	52	60	48	0
José Maria Caballero Varona	Elemental completa xiquets	0	94	36	130	96	0
Salvador Lorda Gonzalez	Pàrvuls	190	32	0	222	160	0
Juana Martínez Rodríguez	Elemental completa de xiques	40	78	32	150	112	0
Ana Maria Martínez	Elemental completa de xiques	50	100	40	190	130	0
		280	312	160	752		

QUADRE 21. MATRÍCULA ESCOLAR 1864.

	Tipus d'escola	Matrícula				Assistència	Assistència mitjana
		Menors de 6 anys	Entre 6 i 10 anys	Majors de 10 anys	Total		
Carmelo Ripoll Cantó	Pública superior de xiquets	0	8	52	60	52	0
José Maria Caballero Varona	Pública elemental de xiquets	0	125	33	158	120	0
Ramon Aleixandre	Pública de Pàrvuls	206			206	185	206
Ana Maria Martínez	Pública elemental completa de xiquets	50	100	40	190	130	
Juana Martínez Soler	Pública elemental Completa de xiquets	43	74	36	153		
		299	307	161	767		

¹⁰¹⁹ AHUV. 73.183

QUADRE 22 SECCIONS DE L'ESCOLA DE XIQUETES A CÀRREC DE LA MESTRA ANA

MARTÍNEZ SOLER.¹⁰²⁰

Seccions	Nombre d'alumnes
Religió i Moral	190
H^a Sagrada	32
Lectura	190
Escriptura	70
Gramàtica	32
Aritmètica	70
Calça	63
Cosir	101
Brodat	20
Labors d'adorn	6

QUADRE 23. POBLACIÓ AMB EDAT ESCOLAR SEGON LA LLEI MOYANO. ONTINYENT 1867.

6 anys		7 anys		8 anys		9 anys		Total
Xiquets	Xiquetes	Xiquets	Xiquetes	Xiquets	Xiquetes	Xiquets	Xiquetes	
116	142	112	109	118	123	100	101	
258		221		241		201		921

¹⁰²⁰ AHUV EP 68.5-15

QUADRE 24 POBLACIÓ INFANTIL. ONTINYENT. 1867.

	Xiquets	Xiquetes	Total
0	140	110	250
1	149	144	293
2	172	146	318
3	156	169	325
4	109	139	248
5	132	122	254
6	116	142	258
7	112	109	221
8	118	123	241
9	100	101	201
10	134	123	257
11	89	93	182
12	114	120	234
TOTALS	1641	1641	3282

QUADRE 25. DESPESES EN INSTRUCCIÓ PÚBLICA. QUINQUENNI 1866-1870.

	1866	1867	1868	1869	1870
Material					
Per a personal	6.541,5	6.991,5	6.991,5	6.991,5	6.991,5
Adquisició o construcció escoles	0	0	0	0	0
Habilitació dels locals escolars	518,4	540,5	540,5	540,5	88,76
Compra material escolar	1.056,8	1.126,12	1.126,12	1.126,12	189
Lloguer i conservació edificis destinats a escola	225	762,5	762,5	762,5	592,5
Finançament					
Subvencions de l'estat	0	0	0	0	0
De fundacions	0	0	0	0	0
Consignació Municipal	8.341,7	9.420,62	9.420,62	9.420,62	7.861,76

QUADRE 26. LES ESCOLES PÚBLIQUES. 1878.

Escola	Nom del mestre	Sou del mestre	Materials de l'escola	Retribucions	Lloguer de la casa del mestres	Observacions
Superior de Xiquets	Carmel Ripoll Canto	1.666.50 pts.	416.67	50	0	<i>“Habita en edificio que es del común de los vecinos y es maestro propietario”</i>
Elemental de xiquets	José M ^a . Caballero Varona	1.375pts	340.75	50	0	<i>Ídem.</i>
Elemental de xiquetes	Juana Martínez Rodríguez	900 pts.	225	25	225	<i>“Maestra propietaria y tiene substituta a la que se le da lo que corresponde la disposición vigente”</i>
Elemental de xiquetes	Ana M ^a Martínez Soler	900	225	75	281.25	<i>Ídem.</i>
Incompleta de xiquets	Policarpo Benedito Gómez	450	112.5	50	67.5	<i>“Es maestro Propietario”</i>
Escola de pàrvuls	Julio Such Company	1.375	343.25	67.5		<i>“Habita en edificio que es del común de los vecinos y es maestro propietario”</i>

QUADRE 27. PRESSUPOST DE LES ESCOLES. 1898.¹⁰²¹

Escola	Mestre	Pressupost	Dèficit
Superior	Carmelo Ripoll Cantó	417.42 ptes.	1.07 ptes.
Elemental de xiquets	José Villarroya Alegre	343.75 ptes.	8.28 ptes.
Elemental de Xiquetes	Concepción Gonzalez Brotons	343.75 ptes.	0.ptes
Elemental de xiquetes	Elodia Martínez Prades	343.75 ptes	0.40 ptes.
Escola de Pàrvuls	Ramona Garcia de los Ríos	260.52	9.23
Escola Incompleta. Fontanars	Romualdo Simó Falcó	112.50	0 ptes.

QUADRE 28. MATRÍCULA ESCOLAR. ONTINYENT. 1899.¹⁰²²

		Matrícula				
		Mestres	Acabalats	Pobres	Totals	Concurrència
	Fontanars	Ezequiel Simó Esparza	4	36	40	
Escoles	Escola de Pàrvuls	Ramona Garcia de los Ríos			286	190
	Superior	Carmelo Ripoll Cantó	40	46	86	68
	Elemental de xics	José Villarroya Alegre	70	90	160	135
	Totals		114	172	572	

¹⁰²¹ A.M.O. Educació 1880-1911. Exp.3/1898.¹⁰²² A.M.O. Educació 1880-1911. Exp.2/1899. No es conserven tots els pressupostos de les escoles, d'on s'ha extret la matrícula. En l'escola no es diferència als alumnes acabalats i pobres, ja que com indica la mestra, no estaven classificats.

QUADRE 29. MATRÍCULA ESCOLAR. ONTINYENT ABRIL 1900.¹⁰²³

	Acabats	Pobres	Total	Concurrència
Escola Incompleta de Fontanars a càrrec de Ezequiel Simó Esparza	4	36	40	30
Escola elemental de xiquets de José Villarroya Alegre				
Escola Superior de xiquets a càrrec de Carmelo Ripoll Cantó	30	42	72	58
Escola Elemental de xiquetes a Càrrec de Concepción Gonzalez	30	104	134	100
Escola Elemental de xiquetes a càrrec d'Elodia Martínez Prades	20	100	120	75
Escola de pàrvuls a càrrec de Ramona Garcia Brotons				160
	84	282	366	423

QUADRE 30. OCTUBRE 1900. MATRÍCULA ESCOLAR. ONTINYENT.¹⁰²⁴

	Acabats	Pobres	Total	Concurrència
Escola de Fontanars a càrrec de Ezequiel Simó Esparza	6	34	40	30
Escola elemental de xiquets de José Villarroya Alegre	86	65	151	127
Escola Superior de xiquets a càrrec de Carmelo Ripoll Cantó	34	42	76	60
Escola Elemental de xiquetes a Càrrec de Concepción Gonzalez	20	110	130	90
Escola Elemental de xiquetes a càrrec d'Elodia Martínez Prades	20	100	120	75
Escola de pàrvuls a càrrec de Ramona Garcia de los Ríos				160
	166	351	517	542

¹⁰²³ *Op. Cit.* Cita 442.¹⁰²⁴ *Ídem.*

QUADRE 31. ANALFABETISME ONTINYENT 1910.¹⁰²⁵

	Saben llegir	Saben llegir i escriure	No saben llegir	Total
Dones	40	905	5.268	6.213
Homes	24	1.487	4.666	6.177
Totals	64	2.392	9.934	12.390

QUADRE 32. MATRÍCULA ESCOLAR 1909.¹⁰²⁶

Adreça escola	Nom del mestre/a	Mesures de l'escola			Finestres	Matrícula	Assistència
		Longitud	Latitud	Altura			
C/ Mayans 49	Ramona Garcia de los Ríos	21.50	6.40	4.40	7	187	100
C/ Mayans 49	José Villarroya Alegre	18.25	5.25	3.15	7	62	52
C/ Mayans, 49	Juan José Calatayud Guardiola	15.75	4.45	3.15	6	72	49
C Príncipe 85	Ángel Jordà Francés	13.20	8	4.40	7	114	95
C/ Santa Rosa	Justo Tortosa Galiana	10.40	7.85	5.45	7	117	96
C/ Principe, 85	Salvadora Ribes Collantes	10.40	7.45	5.45	7	100	75
C/ Segrià 8	Elodia Martínez Prades	12.40	7	3.15	4	90	68
Fontanars	Enrique Simó Esparza	6.87	4.43	3.08	3	28	16
						770	551

¹⁰²⁵ INE. Cens de la població de 1910. Província de València.¹⁰²⁶ A.M.O. Educació 1880-1911. Exp.2/1909.

QUADRE 33. MEMÒRIES TÈCNIQUES. ONTINYENT 1908-1909.

1908		1909
	Títol	Títol
Salvadora Ribes Collantes	Programa razonado de las labores y adornos que la autora de la memoria ha seguido en su escuela en el presente curso	Importancia que concedí el maestro en su escuela al examen y educación de los sentidos, razonando el material de que dispone y los ejercicios que realiza.
Juan José Calatayud Guardiola	Informe sobre la enseñanza de adultos en la localidad y sus medios de mejorarla	
José Villarroya Alegre	Catálogo razonado de diez libros que se recomiendan por el mérito de sus condiciones pedagógicas	Tema 2. De que medios se vale el autor de la memoria para que las reglas higiénicas sean llevadas a la práctica indicando los resultados y los obstáculos con que tropieza.
Elodia Martínez Prades	Sobre el régimen de la sesión única en las escuelas y dificultades que su implantación pudiera ofrecer en su localidad	Tema XIV. Copiar el horario del presente curso, razonando la distribución del tiempo y el trabajo
Concepción Donat Salvador	Costumbres de la localidad que constituyen a la educación religiosa de los niños y medios pedagógicos más eficaces de aprovecharlas para esta especie de educación	Importancia que concede el maestro en su escuela al examen y educación de los sentidos, razonando el material de que dispone y los ejercicios que realiza.
Ezequiel Simó Esparza	Indicación de los principales defectos del edificio de la escuela y medios prácticos de remediarlos o atenuarlos	Tema 6. A que asignaturas da preferencia el autor de entre las que figura en el horario escolar y razón que a ello le obliga
Ramona Garcia de los Ríos.	Juegos y ejercicios de gimnasia al aire libre que la autora hace prácticas con preferencia a las niñas de su clase y fundamento pedagógico de esta preferencia.	Tema 2. De que medios se vale el autor de la memoria para que las reglas higiénicas sean llevadas a la práctica indicando los resultados y los obstáculos con que tropieza.

QUADRE 34. HORARI DE L'ESCOLA DE LA MESTRA ELODIA MARTÍNEZ PRADES. 1909.

		Durada de les classes	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres	Dissabte	
matí	8/8.30	30 min	Entrada, oració i revisió endreç						
	8.30/9.30	1 hora	Labors	Labors	Labors	Labors	Labors	Labors	
	9.30/9.55	25 min	Lectura	Lectura	Lectura	Lectura	Lectura	Lectura	
	9.55/10.20	25 min	Esriptu ra	Esriptu ra	Esriptura	Esriptu ra	Esriptura	Esriptura	
	9.20/10.45	25 min	Catecis me	Història Sagrada	Catecisme	Geograf ia teòric- pràctica	Història Sagrada	Urbanitat i ciències físiques i naturals	
	10.45/11	15 min	Oració d'eixida i llista						
	2/2.30	30 min	Entrada oració i revista	Entrada oració i revista	Entrada oració i revista	Entrada oració i revista	Entrada oració i revista	No hi havia classe	
	2.30/3.30	1 hora	Labors	Labors	Labors	Labors	Labors		
vesprada	3.30/3.55	25 min	Lectura	Lectura	Lectura	Lectura	Lectura		
	3.55/4.20	25 min	Pràctica de gramàti ca i dictat	Pràctica de aritmèti ca	Pràctica de gramàtica i dictat	Geometr ia pràctica i dibuix lineal	Pràctica de aritmètica		
	4.20/4.45	25 min	Teoria de la gramàti ca i anàlisi	Teoria de la aritmèti ca	Teoria de la gramàtica i anàlisi	Geometr ia teòrica i Historia d'Espan a	Teoria de la aritmètica		
	4.45/5	15 min	Oració d'eixida i llista	Oració d'eixida i llista	Oració d'eixida i llista	Oració d'eixida i llista	Oració d'eixida i llista		

Educació i societat a Ontinyent (1800-1975)

QUADRE 35 CENS ESCOLAR. ONTINYENT. 1910.

Edat	Primer districte			Segon districte						Tercer Districte			Quart Districte			Totals		
	Xiquets	Xiquetes	Total	1era secció			2ona secció			Xiquets	Xiquetes	Total	Xiquets	Xiquetes	Total	Xiquets	Xiquetes	Total
				Xiquets	Xiquetes	Total	Xiquets	Xiquetes	Total									
6	25	26	51	12	8	20	27	21	48	23	18	41	19	21	40	106	94	200
7	26	15	41	19	9	28	23	18	41	24	17	41	29	23	52	121	82	203
8	24	23	47	11	7	18	13	11	24	18	16	34	26	13	39	92	70	162
9	18	27	45	17	9	26	24	10	34	22	20	42	30	15	45	111	81	192
10	18	23	41	12	13	25	13	12	25	19	17	36	22	24	46	84	89	173
11	18	28	46	12	16	28	18	18	36	13	9	22	18	15	33	79	86	165
12	10	8	18	5	7	12	6	7	13	0	0	0	0	0	0	21	22	43
Totals	139	150	289	88	69	157	124	97	221	119	97	216	144	111	255	614	524	1.138

QUADRE 36. CENS ESCOLAR FONTANARS DELS ALFORINS. 1910.

Edats	Xiquets	Xiquetes	Totals
6	13	10	23
7	19	13	32
8	22	16	38
9	22	13	35
10	17	9	26
11	13	16	29
12	15	13	28
Totals	121	90	211

QUADRE 37. DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ PER EDATS A ONTINYENT. 1910.¹⁰²⁷

	Homes	Dones	Totals
De menys d'1 any fins als 5 anys	860	882	1.742
De 5 a 10 anys	737	644	1.381
De 10 a 15 anys	662	604	1.266
De 15 a 94 anys	4.104	4.145	8.249
Totals	6.363	6.275	12.638

¹⁰²⁷ *Op. Cit.* Cita 521, Pàg. 161-162.

QUADRE 38. RELACIÓ DE MESTRES DES DE 1913 FINS A 1927.

Nom del Mestre/a	Data de possessió
1. Maria Valero Buendia	4 de setembre de 1913, mestra de pàrvuls.
2. Manuel Salido Gonzalez	11 de setembre de 1913, mestre nacional.
3. Joaquín Izquierdo Muñoz	27 de setembre de 1913, mestre interí.
4. Maria Montés Borredà	27 de setembre de 1913, mestra de l'escola municipal de xiquetes.
5. Federico Peset Asensi	21 de febrer de 1914, mestre nacional de Fontanars dels Alforins.
6. Concepción Donat Salvador	12 de setembre de 1914 mestre auxiliar propietària de l'escola de pàrvuls.
7. Dámaso Hernández Martínez	3 de juliol de 1915, mestre d'escola.
8. Agueda Hernández Pérez	29 de setembre de 1916, mestra interina de pàrvuls
9. Gloria Simó Luz	5 de març de 1917, mestra nacional.
10. Consuelo Pastor Claver	14 d'abril de 1917, mestra interina.
11. Joaquina Mestre Espons	1 d'octubre de 1917, mestra nacional.
12. Francisco Gómez Navarro	19 de gener de 1918, 19 de gener de 1918, permuta amb Federico Peset Asensi. Pren possessió l'1 d'abril de 1918.
13. Gregorio Cots Pérez	19 de gener de 1918, mestre interí.
14. Maria Antonia López Orozco	23 de maig de 1918. Mestra de pàrvuls, interina.
15. Pedro Llorca Such.	26 de setembre de 1918, mestre interí.
16. Miguel Vilana Galiana.	16 d'octubre de 1918, mestre en propietat.
17. Nieves Úbeda Ferrandis	18 de gener de 1919, mestra interina.
18. Alejandrina Selva Llorca	9 de gener de 1919, mestra en propietat. Torna a prendre possessió com interina el 10 de novembre de 1921, mestra interina. ¹⁰²⁸
19. José Maria Marrahi Bellver	9 de gener de 1919, mestra en propietat.
20. Salvador Muñoz Escrivà	14 de gener de 1919, mestre interí.

¹⁰²⁸ Indica que és mestra en l'escola del C/ Segrià.

Educació i societat a Ontinyent (1800-1975)

21. Marcelina Maestre Martí	12 d'abril de 1919. Mestra en propietat.
22. Susana Sánchez Ballester	18 d'abril de 1919, mestra en propietat.
23. Catalina Francia López	1 de setembre de 1919, mestre nacional.
24. Enrique Blesa Navarro	1 de setembre de 1919, mestre nacional.
25. Francisco Martínez Morales	1 de setembre de 1919, mestre nacional.
26. Santiago Roca Barrut	15 de setembre de 1919, mestre en propietat.
27. Ricardo A. Llopis Ruixo	10 d'abril de 1920, mestre interí.
28. Vicente Romaguera López	1 de setembre de 1920, mestre nacional.
29. José Castell Alemany	15 d'abril de 1921, mestre nacional.
30. Juan Bautista Such Mas	1 de setembre de 1921, mestre nacional
31. Consuelo Penalba Bonete	5 de setembre de 1921, mestra interina
32. Concepción Granell López	28 de juny de 1922, mestra interina de pàrvuls.
33. Maria Benavent Llacer	1 de setembre de 1922, mestra propietària de pàrvuls.
34. Vicenta Frechina Igualada	En 5 de setembre de 1922 mestra unitària de xiquetes d'Alzira per permuta amb Marcelina Maestre Martí. Pren possessió l'1 d'octubre de 1922.
35. Presentación Gonzalez Haro.	7 de març de 1923, mestra interina. L'1 de juny de 1923 passa a ocupar interinament l'escola de pàrvuls que venia regentant Maria Benavent Llacer que ocuparà la de xiquetes regentada per Presentació González Haro
36. Victoriana Alonso Villareal	1 de setembre de 1923, mestra interina de pàrvuls. El 28 de febrer de 1927 va ser cessada per excedència de més d'un any.
37. Enrique Sánchez Rubio	22 d'octubre de 1923, mestre de l'escola mixta de Fontanars. ¹⁰²⁹
38. Maria Elvira Gazuelo Pla	1 de gener de 1924, mestra propietària de pàrvuls.
39. José Maria Morant i Seguí	Setembre de 1924, mestre interí de Fontanars. ¹⁰³⁰
40. Enriqueta Muñoz Martínez	14 de maig de 1925, mestra interina

¹⁰²⁹ El nom d'estre mestre canvia en altre moment, ja especificat. En les actes consultades apareix en octubre de 1923 com a Enrique Sánchez Rubio i després en 1924 com a José Sánchez Rubio

¹⁰³⁰ La data del dia no queda especificada en l'acta de possessió.

Educació i societat a Ontinyent (1800-1975)

41. Jaime Serra Martorell.	12 d'octubre de 1925, mestre propietari de l'Escola d'El Pla.
42. Saturnino González Pérez	16 d'octubre de 1925, mestre propietari de l'escola de Fontanars.
43. Maria Angeles Garcia i Cabanillas	3 de novembre de 1925, mestra propietària.
44. Mercedes Gil Ruiz	8 de setembre de 1926, mestra interina.
45. Purificación Guillem Lizandra	12 de gener de 1927, mestra interina.
46. Consuelo Pastor Claver.	14 de gener de 1927, mestra interina.
47. Lina López Martínez	5 de març de 1927, mestra interina.
48. Maria Machirant Soler	12 d'abril de 1927, mestra en propietat. Va cessar Purificación Guillem Lizandra que ocupava la seua plaça interinament.
49. Virtudes Monerris Reig	18 de juliol de 1927, mestra de l'escola nacional número 3.
50. Luciana Lacunza Insausti	1 de setembre de 1927, mestra propietària de l'escola de pàrvuls número 1 que ocupava interinament Lina López Martínez

QUADRE 39. MATRÍCULA ESCOLAR. CURS 1925-26. ESCOLES PÚBLIQUES XIQUETS.

Mestres	Edat										TOTAL
	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Santiago Roca Barrut		7	16	8	14	14	7	4	1		71
Vicente Romaguera		5	4	17	17	9	15	6	4	2	79
Miguel Vilana		10	7	11	7	5	2	1	2		45
Juan Bautista Such Mas	8	19	21	11	13	2	2	2	1	0	79
Jaime Serra		10	7	11	7	10	7	5	1		58
TOTALS	8	51	55	58	58	40	33	18	9	2	332

QUADRE 40. MATRÍCULA ESCOLAR. CURS 1925-26. XIQUETES.

Mestres	Edat										TOTAL
	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Mª Gloria Simó Luz	1	5	9	11	9	9	5	2	3	1	55
Catalina Francia López		13	17	6	4	4	5				49
Angeles Garcia		5	13	13	5	3	7	1	4		51
TOTALS	1	23	39	30	18	16	17	3	7	1	155

QUADRE 41. MATRÍCULA ESCOLAR. CURS 1925-26. PÀRVULS MIXT.

Mestres	3		4		5		6		TOTAL
	Xics	Xiques	Xics	Xiques	Xics	Xiques	Xics	Xiques	
Elvira Carmelo Pla	9	5	19	20	16	10	7	11	97
Victoriana Alonso Villarreal	5	2	14	15	15	17	22	17	107
TOTAL	14	7	33	35	31	27	29	28	204

QUADRE 42. MATRÍCULA ESCOLAR. CURS 1925-26. FONTANARS DELS ALFORINS. CURS 1925-26 XICS.

Mestre	Edat										TOTAL
	6	7	8	9	10	11	12	13	14		
Saturnino González Pérez	9	8	4	5	3	1		1			31

QUADRE 43. MATRÍCULA ESCOLAR. HOSPITAL DE BENEFICÈNCIA. 1925-1926.

Hospital Beneficència	Edat							TOTAL
	4	5	6	7	8	9	10	
Xics	27	17	18	10	11	5	1	89
Xiques	10	20	24	28	8	1	2	93
Totals	37	37	42	38	19	6	3	182

QUADRE 44. MATRÍCULA ESCOLAR. HOSPITAL DE BENEFICÈNCIA. 1925-1926.

Hospital Beneficència	Edat																	TOTAL		
	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21		22	23
Ángela Cudanca	1	0	2	6	3	6	0	5	4	4	5	1	2	4	0	1	0	1	1	46

QUADRE 45. MATRÍCULA ESCOLAR. PATRONATO JUVENTUD OBRERA. 1925-1926.

Patronato Juventud Obrera	Edat							TOTAL
	8	9	10	11	12	13	14	
Carlos Sanz	1	10	17	13	17	20	16	94

QUADRE 46. MATRÍCULA ESCOLAR. PATRONATO INFANTA ISABEL. FONTANARS DELS ALFORINS. 1925-1926.

Patronato Infanta Isabel. (Fontanars dels Alforins)	Edat											TOTAL	
	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		14
Carolina Biosca	11	3	6	10	5	9	4	5	1	2		1	57

QUADRE 47. MATRÍCULA ESCOLAR. COL·LEGI PUREZA DE MARIA. 1925-1926.

Pureza de Maria	
Internes	23
Mig Pensionades	15
Externes	3
Pàrvuls	38
Gratuïtes	60
Totals	139

QUADRE 48. PATRONAT DE LA JOVENTUT OBRERA. CURS 1925-26¹⁰³¹

Secció	Matrícula	Professors
De majors¹⁰³²	103	<ul style="list-style-type: none"> • Gaspar Gil. • Ramón Martínez. • Filiberto Guerrero Descals.¹⁰³³ • Filiberto Guerrero Sanchis. • Alberto Reig. • Vicente Segrelles Casanova.
De menor	58	<ul style="list-style-type: none"> • Enrique Ferrero Vidal.¹⁰³⁴ • Manuel Mora Montés.
De cartells	56	
Secció de dibuix i comptabilitat	18	<ul style="list-style-type: none"> • Enrique Revert Revert • Gonzalo Sanz Barberà
Secció solfeig	35	<ul style="list-style-type: none"> • Gaspar Gil

¹⁰³¹ *Op. Cit.* Cita 583. El total d'alumnes que s'indica en la memòria és de 211 alumnes, tots xics. Si es realitza el sumatori dels alumnes en cada secció es pot comprovar que el total d'alumnes és prou més elevada de la que s'indica per la qual cosa entenem que els alumnes de la secció de dibuix, comptabilitat i solfeig també estaven inclosos en les altres seccions.

¹⁰³² En la memòria s'indica que hi ha una segona secció de majors però no s'identifica als mestres ni la quantitat d'alumnes matriculats.

¹⁰³³ Mestre nacional.

¹⁰³⁴ Mestre nacional.

QUADRE 49. HORARI PATRONATO JUVENTUD OBRERA.¹⁰³⁵

Assignatures	Mitges hores	Dies
Catecisme i Història Sagrada	3	Alternativa
Lectura	2	Diària
Escriptura	1	Diària
Aritmètica	3	Alternativa
Geometria i dibuix	4	Alternativa
Geografia	4	Dimarts
Història d'España	4	Dijous
Agricultura	4	Divendres
Conferències	4 ó 5	Dimecres
Comptabilitat	2 y 3	Alternativa

QUADRE 50. ESCOLARITZACIÓ A ONTINYENT SEGONS PADRÓ DE 1935.

		4-6 anys	7-12 anys	Totals
Homes	Sense escolaritzar	2	58	60
	Escolaritzats	418	667	1.085
Dones	Sense escolaritzar	7	258	265
	Escolaritzats	364	550	914
		791	1.533	2.324

¹⁰³⁵ *Op. Cit.* Cita 1038.

QUADRE 51. CENS D'ESTABLIMENTS D'ENSENYAMENT I CULTURALS. ONTINYENT. 1933.¹⁰³⁶

Centres Públics	Nom del mestre/a	Adreça/Ubicació
Escola Nacional Núm. 1, de xiquets	Santiago Roca Barrut,	C/ Mayans 53. S. Carles
Escola Nacional núm. 2 de xiquets	Miguel Vilana Galiana	C/ Santa Rosa 34.
Escola nacional núm. 3 de xiquets	Francisco Enrique Llust	C/ Mayans 53. S. Carles
Escola nacional núm. 4 de xiquets	José Maria Laporta Valls	Pl. Cardenal Benlloch, 24.
Escola mixta	Eliseo Palomares	Ermita de San Jose. (El Pla).
Escola Nacional núm. 1 de xiquetes	Maria Machirant Soler	C/ Tomas Valls, 12.
Escola Nacional núm. 2 de xiquetes	Rosa Maria de Gloria Simó Luz	P. Cardenal Benlloch, 24.
Escola Nacional núm. 3 de xiquetes	Virtudes Monerris	C/ Mayans, 53. S. Carles.
Escola Nacional Núm. 4 de xiquetes	Angeles Garcia	C/ Mayans, 53. S. Carles.
Escola nacional de pàrvuls núm.1	Luciana Lacunza	C/ Mayans, 53. S. Carles.
Escola nacional de pàrvuls núm. 2	Juana Lamana	C/ Mayans, 53. S. Carles.
Centres Privats		
Escola Particular	Justo Tortosa	C/ Gomis, 23 baix
Hospital de Beneficència	Josefa Lizarralde	C/ Mirador 1.
Patronat de la Joventut Obrera	Carlos Sanz	C/ Gomis, 75
Sindicato de Obreras de Oficios Varios	Antonia Brotons	C/ S. Antoni
Colegio de niñas de primera enseñanza	Martina Janer	C/ Sant Antoni
Escuela Activa	Eduardo Guardiola	Avinguda Torrefiel 5 i 7

QUADRE 52. RELACIÓ DE MESTRES A ONTINYENT 1937.

Nom el Mestre	Edat	Organisme del que depenien
1. Santiago Roca Barrut	41	MIP
2. José Maria Laporta Valls	48	MIP
3. José Tortosa	52	MIP
4. Francisco Rosell	34	MIP
5. Andrés Cillero	32	MIP
6. Francisco Silvestre	40	MIP
7. Eusebio Galicia	39	MIP
8. Pedro Redondo Vázquez	40	MIP
9. M ^a Angeles Garcia	42	MIP
10. Maria Machiran	55	MIP
11. Purificación Guillem Lizandra	37	MIP
12. Maria Montés	58	MIP
13. Josefa Esparza Esparza	26	MIP
14. Maria Dolores Dolz	28	MIP
15. Josefa Sanchis	25	MIP
16. Maria Gil Roca	28	MIP
17. Adela Juan	27	MIP
18. Pedro Rodero	42	MIP
19. Josefina Andrés	27	MIP
20. Consuelo Ruiz H.	46	MIP
21. Josefa Martorell	21	MIP
22. Carmen Checa	42	MIP

Educació i societat a Ontinyent (1800-1975)

23. Josefina Pérez	21	MIP
24. Benigna Carretero	20	MIP
25. Esteban L. Vela	40	MIP
26. Josefa Garcia	26	MIP
27. Justo Tortosa Galiana	60	Particular
28. Alejandro Montés	19	Escoles Racionalistes
29. Luisa Soler	17	Escoles Racionalistes
30. Manuel Conejero	24	Escoles Racionalistes
31. Vicente Úbeda	21	Escoles Racionalistes

QUADRE 53. CENS INFANTIL. ONTINYENT 1937.

Edats	Xiquets	Xiquetes	Totals
D'1 any	160	240	400
De 2 i 3 anys	164	246	410
De 4 a 6 anys	316	474	790
De 7 i 8 anys	252	378	630
De 9 a 13 anys	384	576	960
Totals	1.276	1.914	3.190

QUADRE 54. MATRÍCULA ESCOLAR ONTINYENT. 1937.

Edats	Xiquets	Xiquetes	Totals
De 4 a 6 anys	270	350	620
De 7 i 8 anys	460	305	765
De 9 a 13 anys	280	233	513
Totals	1.010	888	1.898

QUADRE 55. COLÒNIES A ONTINYENT. GENEER 1937-ABRIL 1938.

Colònia	Colons					Professionals i personal auxiliar.
	Gener 1937	Gener 1938	Febrer 1938	Març 1938	Abril 1938	
Balneari La Salut		91	111		90	31/40
L'Alba		40	66		60	7/11
La Maiansa			64	41	60	7/10
Santa Bàrbara	53		78		80	8/12
Sant Vicent			71/101		70	9/14

QUADRE 56. COLÒNIES SEGONS JUSTA FREIRE. 1938.

Número d'ordre	Denominació	Xiquets/xiquetes	Adults	Responsable
1	Santa Bàrbara	64	13	Plàcido Ruiz Lasa
2	El Alba	35	10	José Lozano Alonso
3	La Maiansa	45	7	Alfredo Salido Aguilar
4	Morera	51	9	Francisca Lotes
Totals		195	39	

QUADRE 57. RESIDÈNCIA INFANTIL NÚMERO1. SANTA BÀRBARA. DATA: 24 DE GENER DE 1937.¹⁰³⁷

Colons	Edat												Total
	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
Xiquets	1	1	3	4	3	4	2	5	5	3	2	1	34
Xiquetes	0	2	1	4	0	6	3	1	1	0	1	0	19
Totals	1	3	4	8	3	10	5	6	6	3	3	1	53
Personal													
Director/ Responsable	Plàcido Ruiz Lasa, 56 anys												
Mestra	Salomé Gonzalez Gutiérrez, 30 anys.												
Mestre	Benjamin Casares Sardón, 57 anys												
Auxiliar	Rosario González Gutierrez, 31 anys												
Costurera	Francisca Argilis Cubel, 49 anys												
Cuiner	Vicente Argüelles Escalante, 58 anys												
Neteja	Sagrario Fernández Martínez, 37 anys												
Interina	Juliana Garcia Lázaro, 45 anys												

¹⁰³⁷ Les dades de les colònies escolars s'han elaborat a partir dels llistats conservats a l'AMO i en l'A.G.A Secció Presidència, 51/21119.

QUADRE 58. COLÒNIA INFANTIL NÚMERO 2 EL ALBA. 22 DE GENER DE 1938.¹⁰³⁸

Colons	Edat												Total	
	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
Xiquets														21
Xiquetes														19
Totals														40
Personal														
Director/Responsable	Gregorio Fernández Pérez													
Mestra	Birina Seco Bayón													
Mestra	Pilar González Gutiérrez.													
Auxiliar Docent	Gloria González Gutiérrez													
Costurera	Lorenza Galbis de Blas													
Neteja	Maria Sanz Gironés.													

¹⁰³⁸ *Ídem.* No s'indica en el document les edats dels alumnes ni la dels professionals. En el cas de la encarregada de la bugaderia que és natural i veïna d'Ontinyent.

QUADRE 59. COLÒNIA INFANTIL NÚMERO 3. SANT VICENT. 16 DE FEBRER DE 1938.¹⁰³⁹

Colons	Edat												
	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	Total
Xiquets	3	5	3	3	2	3	5	2	17	3	0	0	51
Xiquetes	1	1	4	2	1	2	4	1	1	1	1	0	20
Totals	4	6	7	5	3	5	9	3	18	4	1	0	71
Personal													
Director/Responsable	Gregorio Priego Pérez												
Mestra	Carmen Cerrato Díaz												
Auxiliar Docent	Pilar Aguado												
Auxiliar Docent	Francisca Cendra Torregrosa												
Cuina	Pilar Martínez												
Ajuntant Cuina	Carmen Carpintero												
Auxiliar neteja	Asunción Soriano												
Auxiliar neteja	Carmen Rivera												
Costurera	Andrea Martínez												

¹⁰³⁹ *Ídem.* Cal especificar que s'han inclòut un xiquets i una xiqueta en el total però que no s'especifica l'edat. Tampoc s'indiquen les edats dels personal docent ni de serveis.

QUADRE 60. COLÒNIA INFANTIL NÚMERO 4. LA MAIANSA. 23 DE MARÇ DE 1938.¹⁰⁴⁰

Colons	Edats													Total
	3	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
Xiquets	1	2	3	2	2	2	1	6	5	1	4	2	30	
Xiquetes		1	1			2	1	3	2	0	1		11	
Totals	1	3	4	2	2	4	2	9	7	1	5	2	41	
Personal														
Director/Responsable	Timoteo Frayle Gallego													
Mestre	Rafael Abad Ferrero													
Mestra	Mara Teresa López Bustamante													
Cuina	Micaela Pelayo Fuentes													
Costurera	Consuelo Bataller Insa													
Bugadera i Neteja	Leonor Losada Sánchez													
Bugaderia i neteja	Juliana Garcia Lázaro													

QUADRE 61. COLÒNIA COL·LEGI NACIONAL DE CECS. 22 DE GENER DE 1938.¹⁰⁴¹

¹⁰⁴⁰ *Ídem.*

¹⁰⁴¹ *Ídem.*

Educació i societat a Ontinyent (1800-1975)

Xiquets	58
Xiquetes	33
Totals	91
Personal	
Director	Gregorio Hernández de la Herrera
Cap Internat	M ^a Clara Arroquia Pérez
Professor	Carlos Liqueffett Enghlis
Professor	Mariano Fernández Gómez
Professor	José Plata Gutiérrez
Professor	Francisco Plata Gutiérrez
Professor	Luis Anton Sáez de la Maleta
Professor	Feliciano Sánchez Saura
Professor	Domingo Munuera Morosoli.
Professor	Maria Luisa Garcia Sainz
Professor	Rosario Contreras Caballero
Professor	Margarita Pérez Ruiz
Funcionari administratiu habilitat	Alfonso Garcia Fernández
Funcionari administratiu i secretari	Alberto de San Roman Rouyer
Metge	Fernando Rosado Centeno
Metge	Alfonso Cruz Carrasco
Metge	Luis Munuera Morosoli
Ajudant Internat	José Aragonés Artells
Ajudant Internat	José Alonso Espiga
Ajudant Internat	Carmen Viera
Economa	Paula Álvarez Arcones
Subeconoma	Emilia Garcia González
Infermera	Teresa Vidal Cendra
Cuïnera	Pilar Sánchez Zuñiga
Sirventa	Juliana Morales de la Asunción
Sirventa	Modesta Gonzalo Asensio
Xofer	Santiago Salido Garcia

QUADRE 62. RELACIÓ DE MESTRES. 1944.

	Nom del mestre	Escola	Data de possessió
1.	Santiago Roca Barrut	Escola Unitària de Sant Carles	15/04/1920
2.	Victor Mira Tejeiro	Escola Unitària de Sant Carles	13/11/1931
3.	Angeles Garcia Cabanilles	Escola Unitària de Sant Carles	12/04/1944
4.	Josefa López Martínez	Escola Unitària de Sant Carles	20/01/1944
5.	Josefa Esparza Esparza	Escola Unitària de Sant Carles	12/11/1934
6.	Maria Montés Borredà	Escola Unitària de Sant Carles	01/01/1944
7.	Francisco Rosell Pérez	Grup Escolar Lluís Vives	13/10/1934
8.	José Maria Laporta Valls	Grup Escolar Lluís Vives	01/01/1929
9.	José Tortosa Revert	Grup Escolar Lluís Vives	01/10/1934
10.	José Alcina Sala	Grup Escolar Lluís Vives	6/11/1942
11.	Emilio Lozano Monjil	Grup Escolar Lluís Vives	01/01/1944
12.	Purificación Guillem Lizandra	Grup Escolar Lluís Vives	12/10/1934
13.	Amalia Cuevas Victorero	Grup Escolar Lluís Vives	01/01/1944
14.	Maria Pilar Aguilar Soriano	Grup Escolar Lluís Vives	01/01/1944
15.	Josefa Garcia Garcia	Grup Escolar Lluís Vives	28/09/1944
16.	José Muñoz Dalmau	Escola El Pla	13/11/1934
17.	Josefina Igon	Escola Mixta Balneari, privada	
18.	Francisco Reig	Escola Morera privada	

QUADRE 63. MATRÍCULA ESCOLAR LA MILAGROSA. 1944/45

Edat	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Total
Matrícula	7	18	21	26	24	18	13	7	1	135

QUADRE 64. MATRÍCULA ESCOLAR. CURS 1944/45.

		Xics	Xiques	Total
Centres Privats	La Milagrosa		135	135
	Centre Parroquial	150	6	156
	Pureza de Maria		336	336
Centres Públics	Victor Mira Tejeiro	0	0	
	Santiago Roca Barrut	0	0	
	Josefa Esparza Esparza	30	30	60
	Maria Montés Borredà	30	30	60
	Francisco Rosell Pérez	210		210
	Purificación Guillem Lizandra		165	165
	El Pla	38	25	63
Totals		458	731	1.189

QUADRE 65. CENS POBLACIÓ ESCOLAR. 1940.

	Adults	Amb edat escolar
Homes	5.176	1.294
Dones	5.820	1.455
Població amb edat escolar		2.749
Matrícula escolar		1.611
Alumnes sense escolaritzar		1.138

QUADRE 66. MATRÍCULA PER ESCOLES. GNER 1945.

Escoles Públiques	Mestre	Matrícula
Unitària	Santiago Roca Barrut	85
Unitària	Victor Mira Tejeiro	65
Unitària	José Muñoz Dalmau	63
Pàrvuls	Josefa Esparza Esparza	60
Pàrvuls	Maria Montés Borredà	60
Col·legi Lluís Vives¹⁰⁴²	Francisco Rosell Pérez	210
	José Laporta Valls	
	José Tortosa Revert	
	José Alcina	
	Emilio Lozano	
	Purificación Guillem Lizandra	
	Amalia Cuevas Victorero	
	Angeles Garcia Cabanilles	165
	M ^a Pilar Aguilar Soriano	60
	Josefa López Martínez	39
Escoles Privades		
Col·legi de La Concepción		78
Col·legi Pureza de Maria		336
Centre Parroquial		150
Hospital Beneficència		146
Andrés Delegido		24
Escola del Balneari		31
Escola de Morera		39
TOTAL		1.611

¹⁰⁴² En les dades enregistrades a l'Ajuntament en document manuscrites. Mestres: Purificación Guillem Lizandra, Amalia Cuevas Victorero, Angeles Garcia Cabanilles, Mª Pilar Aguilar Soriano i Josefa López Martínez, tot i que les ubica en el Col·legi Lluís Vives, queden identificades com a Mestres de Sant Carles. Respecte de la matrícula de Purificación Guillem Lizandra i de Amalia Cuevas Victorero entemem que està integrada dins dels alumnes de la mestra Angeles Garcia Cabanilles. Distribuïnt els 165 alumnes assignats a Angeles Garcia Cabanilles entre les altres dues mestres, cada mestra tenia 55 alumnes.

QUADRE 67. MATRÍCULA ESCOLAR DEL MESTRE VÍCTOR MIRA TEJEIRO. CURS 1942-43.

	Secció 1	Secció 2	Secció 3	Totals
5 anys	0		1	1
6 anys	0	2	10	12
7 anys	0	15	11	26
8 anys	0	12	2	14
9 anys	5	10	2	17
10 anys	4	4	1	9
11 anys	2	1		3
12 anys	4	2	3	9
Totals	15	46	30	91 ¹⁰⁴³

¹⁰⁴³ Només hi ha dos alumnes enregistrats que s'identifica el nom i cognoms, per la qual cosa són 93 els alumnes matriculats.

QUADRE 68. RELACIÓ DE MESTRES 1946.¹⁰⁴⁴

Nom del mestre	Escola	Observacions
1. Alfredo Marco Adell	Unitària número 1	01/01/1947 pren possessió
2. José Fina Navarro Ferrer		16/12/1946
3. Dolores Marí Sancho		28/11/1946 Substituta de Francisca Boquet.
4. M ^a Teresa Chirivilla	Escola de Pàrvuls del Lluís Vives	Presa de possessió sense data. El 30/09/1946 cessa.
5. Maria Josefa Garcia		18/09/1946. Destinada a Morella i demana el pagament de casa habitació
6. M ^a Josefa Garcia Garcia		25/10/1945 pren possessió propietat provisional i cessarà el 30/10/1946
7. Célia Pérez Pérez	Escola Unitària número 1	10/10/1946, pren possessió
8. Estrella Sarnago Gimenez	Escola nacional Secció Graduada	01/10/1946, pren possessió
9. Josefa Lopez Martínez		30/09/1946 cessa
10. Matías Terol Antolí	Una escola de Lluís Vives	16/11/1946, pren possessió
11. José Bonastre Oltra		14/10/1946, pren possessió

QUADRE 69. CENS ESCOLAR ABRIL 1947.

	Xics	Xiques	Totals
6 anys	266	225	491
7 anys	90	84	174
8 anys	111	92	203
9 anys	117	108	225
10 anys	100	126	226
11 anys	105	106	211
12 anys	59	72	131
Total	848	813	1.661

¹⁰⁴⁴ A.M.O. Exp.51/1946.

Educació i societat a Ontinyent (1800-1975)

QUADRE 70. ESCOLES PÚBLIQUES A ONTINYENT 1963.¹⁰⁴⁵

	Adreça	Superfície	Breu descripció	Dades registrals
Escoles de San Carles	C/ Maians 49	640 m ²	Aquest edifici formava part de l'església de Sant Carles, pertanyent al Jesuïtes fins que fou desamortitzat per Carles III, destinant-se aleshores a instrucció Pública.	Inscrit a nom de l'Ajuntament d'Ontinyent en el Tom 1179, llibre 65 de Ontinyent, foli 80, finca núm. 7.074
Ermita i Escola d'El Pla	4 ^a Partida de Alqueries	240m ²	L'ermita i escola annexa foren construïdes en 1909 amb aportacions de la població. Els terrenys foren cedits per D. Francisco Simó Tortosa. L'edifici es compon d'ermita, escola i casa habitació per al mestre. El seu estat de conservació és regular	Inscrit a nom de l'Ajuntament, al tom 179, llibre 65 d'Ontinyent, foli 90, finca 7.079
Grup Escolar Lluís Vives	Av. Conde Torrefiel núm. 10	3.260 m ²	Edifici construït en 1931, consta d'edifici per a escoles, habitatge per al conserge i extens pati. Bon estat de conservació. El solar fou comprat en 1928 a Pedro Torró Campos i Gonzalo Sanchis Mayans, Marqués de Montemira.	Inscrit a nom de l'Ajuntament, al tom 179, llibre 65 d'Ontinyent, finca 7.072
Ermita i escola de Morera	Carretera de Fontanars	416m ²	El immoble està format per tres cossos el primer, d'una sola planta destinat a ermita, el segon de dos plantes destinats a escola i sacristia i habitatge i el tercer cos d'una sola planta, descobert destinat a corral i forn. Estat de conservació regular.	Inscrit a nom de l'Ajuntament en el tom 185, llibre 69 d'Ontinyent finca 7.439
Escoles Junt al cementeri Vell	Carretera Font de la Figuera, Av. Jacinto Benavent i camí del cementeri vell.	21820 m ²	Foren comprats en 1958 a Carmen i Maria Nadal Guerrero. Es varen construir en part sis escoles amb una aportació municipal de 450.000 pessetes i inclosa en el Pla de Construccions Escolars de 1960. L'escola encara no estava en funcionament a expenses de rebre el material i el nomenament dels mestres	

¹⁰⁴⁵ *Op. Cit.* Cita 819.

Educació i societat a Ontinyent (1800-1975)

QUADRE 71. TRANSPORT ESCOLAR. 1964.

Zona	Destí	Parades	Nombre d'alumnes	Quilometres diaris
Partida de l'Ombria	Grup Escolar Lluís Vives	Misalgar.....9 alumnes	49	58
		Morera.....12 alumnes		
		Llomanilla.....6 alumnes		
		Casa Baix.....3 alumnes		
		Presència.....16 alumnes		
Partida de l'Ombria	Grup Escolar Lluís Vives	Pedregosa.....2 alumnes	39	29
		Maiansa.....2 alumnes		
		Casa Vella.....18 alumnes		
		Galindo.....2 alumnes		
		Ventorrillo.....15 alumnes		
Partida de la Solana	<i>C.N Rafael Juan Vidal</i>	Alianda.....7 alumnes	39	54
		C. Nova.....4 alumnes		
		C. Eusebi.....3 alumnes		
		P. de Marín.....4 alumnes		
		C. Garcia.....4 alumnes		
		Santa Rosa.....3 alumnes		
		C. Bona.....6 alumnes		
		El Pilar.....8 alumnes		
Carretera de València	<i>C.N. Rafael Juan Vidal</i>	Torre Ferrero..... 10 alumnes	36	24
		Baronia B.6 alumnes		
		Melonera.....16 alumnes		

QUADRE 72. ANALFABETISME 1960.

	Homes	Dones	Totals
Alfabetats	6.836.(36'4%)	6.550 (34'95)	13.386 (71%'4%)
Analfabetats	630 (6.95)	1.673 (17'29)	2.300(12'30)

QUADRE 73. POBLACIÓ QUE ESTÀ REALITZANT ESTUDIS A ONTINYENT. 1960.¹⁰⁴⁶

	Homes	Dones	Totals
Estudis primaris	1.487	1.400	2.887
Professionals	39	8	47
E. Mitjà			
Generals	192	63	225
Professionals	16	4	20
Tècnics	16	0	16
E.			
Tècnics	0	0	0
Superior			
Universitaris	12	0	12
No consta	4		4

QUADRE 74. CURS 1960-61.¹⁰⁴⁷

Centre	Mestres		Alumnat			Totals
	Homes	Dones	Xiquets	Xiquetes	Pàrvuls	
Grup Escolar Lluís Vives	6	6	170	146	135	451
Grup Escolar S. Carlos	3	3	154	161	120	435
E.E.P.P Santa Maria		4		234		234
Patronat de la Joventut Obrera						78
Col·legi La Milagrosa						302 1048
Col·legi Pureza de Maria						287
Altres centres privats						240
	9	13	324	541	255	2.027

¹⁰⁴⁶ Ídem¹⁰⁴⁷ Op. Cit. Cita 812. Les dades que figuren en aquesta taula s'han extret de l'article de Gregorio Farinós Lisarde on podem evidenciar el que no coincideixen les dades aportades per ell mateixa quan en un moment parla de 2118 alumnes per a després rebaixar la xifra a 2025.¹⁰⁴⁸ Ídem. En la mateixa publicació que escriu Farinós, trobem d'altre article que baix el títol de "El Santo Hospital Beneficencia" apunta que el Col·legi La Milagrosa tenia una matrícula de 280 alumnes xiques.

Quadre 75. MATRÍCULA MASCULINA EN CENTRES PÚBLICS. CURS 1967-68.¹⁰⁴⁹

	0	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
AGRUPACIÓN MUSICO E. CASANOVA			3	10	16	14	14	9	7					73
GRUP ESCOLAR LLUÍS VIVES				32	19	31	19	33	31	38	28	15		246
S. CARLES	4		3	20	21	33	36	14	9	3				143
AGRUPACIÓN MIXTA RAFAEL J. VIDAL				11	21	22	29	18	18	20	7	4		150
TOTALS	4		6	73	77	100	98	74	65	61	35	19		612

Quadre 76. MATRÍCULA FEMENINA EN CENTRES PÚBLICS. 1967-68.

	0	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
AGRUPACIÓN MUSICO E. CASANOVA				10	13	14	11	10	9	9	2			78
GRUP ESCOLAR LLUÍS VIVES			2	11	29	32	21	27	32	17	20	16		207
S. CARLES	12		3	8	11	22	14	14	20	14	9	7		134
AGRUPACIÓN MIXTA RAFAEL J. VIDAL				11	20	20	16	22	21	15	19	10		154
TOTALS	12		5	40	73	88	62	73	82	55	50	33		573

Quadre 77. MATRÍCULA ENSENYAMENT PÚBLIC. 1967-68.

	0	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
XICS	4		6	73	77	100	98	74	65	61	35	19		612
XIQUES	12		5	40	73	88	62	73	82	55	50	33		573
TOTALS	16		11	113	150	188	160	147	147	116	85	52		1.185

¹⁰⁴⁹ A.M.O. ED-2 Escuelas. Matrícula escolar.1965-68. Les dades recollides d'aquestes taules s'han elaborat a partir de les matricules que tenia cada mestre en el centre que estava impartint la docència. Les dades recollides inclou; l'edat de l'alumne, el sexe i dades relatives al nom i cognoms, adreça i noms dels pares. També hi ha un espai destinat per a les observacions. És un document en format de plantilla elaborat pel mateix ajuntament amb la finalitat de recollir les dades escolars pertinents. No tots els mestres emplen les dades la qual cosa que es troben plantilles en les quals no s'identifica l'edat, casella que correspon al número 0.

Quadre 78. MATRÍCULA MASCULINA CENTRES PRIVATS I RELIGIOSOS. 1967-68.

	0	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
S. Luis Gonzaga			6	12	26	30	26	28	19	8	3	2	1	2	163
Patronat J. Obrera	19			4	16	30	30	54	26	6	2				187
Col·legi La Milagrosa															
E.E.P.P. Santa Maria			6	22	45	14	50	39	28	27	2	3			236
Col·legi Pureza de Maria		20	30	26	26	4									106
Totals	19	20	42	64	113	78	106	121	73	41	7	5	1	2	692

Quadre 79. MATRÍCULA FEMENINA EN CENTRES PRIVATS I RELIGIOSOS. 1967-68.

	0	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
S. Luis Gonzaga	2				1	26	30	54	26	6	2				147
Patronat J. Obrera	3			1	5	1									10
Col·legi La Milagrosa		15	21	15	6	64	48	47	45	41	30	33	12		377
E.E.P.P. Santa Maria															
Col·legi Pureza de Maria		19	20	49	34	34	33	32	26	10	13	4	1		275
Totals	5	34	41	65	46	125	111	133	97	57	45	37	13		809

Quadre 80. MATRÍCULA EN CENTRES PRIVATS I RELIGIOSOS. 1967-68.

	0	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
Xics	21	20	42	64	113	78	80	121	73	41	7	5	1	2	668
Xiques	5	34	41	65	46	125	111	133	97	57	45	37	13		809
Totals	26	54	83	129	159	203	191	254	170	98	52	42	14	2	1.477

QUADRE 81. MATRÍCULA ESCOLAR. 1967-68.

	Privats	Públics	Totals
Xics	668	612	1.280
Xiques	809	573	1.382
Totals	1.477	1.185	2.662

Quadre 82. EVOLUCIÓ DE LA MATRÍCULA DE D. VÍCTOR MIRA TEJEIRO.¹⁰⁵⁰

Curs	Matrícula
19.60-61	52
1961-62	43
1962-63	43
1963-64	48
1964-65	43
1965-66	39
1966-67	42
1967-68	32
1968-69	38
1969-70	39
1970-71	37
1971-72	30
1972-73	30
1973-74	39

QUADRE 83 IMPORT COST DE LES OBRES DE REFORMA O AMPLIACIÓ ESCOLES. 1941-1955.¹⁰⁵¹

	Ministeri d'Educació Nacional	Fons Municipals	Total
1941		32.557'25	32.557'25
1942		41.873'01	41.873'01
1943		80.844'12	80.844'12
1944	78.960	39.469'24	118.429'24
1945		20.178'10	20.17
1955		30.000	30.000

¹⁰⁵⁰ A.P.J.M.M.V. Registres escolars dels anys especificats.¹⁰⁵¹ *Op. Cit.* Cita 806.

Educació i societat a Ontinyent (1800-1975)

QUADRE 84. CENTRES ESCOLARS CURS 1968-69 SEGONS GREGORIO FARINÓS LISARDE.

Col·legi	Any Fundació	Matrícula	Serveis que disposa	Altres usos
1. Col·legi Nacional Lluís Vives	1966	800	<ul style="list-style-type: none"> Menjador per a uns 140-150 comensals diaris. Transport escolar per a Ombria, Solana i La Torre Biblioteca, amb més de 300 volums¹⁰⁵² Material audiovisual; TV, projectors, radio, magnetòfon, giradiscs 	<ul style="list-style-type: none"> Classes nocturnes.
2. Agrupació Escolar Mixta Rafael Juan Vidal ¹⁰⁵³	1963	375	<ul style="list-style-type: none"> Menjador escolar per a 70 comensals. Transport escolar per a 43 xiquets de la Solana 	
3. Agrupació Mixta Musico Casanova		207		
4. Agrupació Escolar Parroquial	1953	224	<ul style="list-style-type: none"> Pati ample, capella, projector, etc. 	<ul style="list-style-type: none"> Ensenyament secundari. Disposa d'una classe privada.
5. Col·legi La Milagrosa	1871	500		<ul style="list-style-type: none"> Classes de comptabilitat i mecanografia. Bordador per a obreres
6. Col·legi La Pureza de Maria		400		<ul style="list-style-type: none">
7. Patronat de la Joventut Obrera	1943	200		<ul style="list-style-type: none"> Escoles nocturnes
8. Centre d'ensenyament San Luis Gonzaga	1951			<ul style="list-style-type: none"> Preparació per a batxiller, comerç i magisteri. Alfabetització per a adults
9. Liceu Scoto	1953			
10. Acadèmia Almi	1953			
11. Acadèmia Virgen del Milagro		87		
12. Escola Mixta El Pla		39		

¹⁰⁵² La biblioteca en abril de 1969 va rebre 1.238 llibres gratuïts per als cursos de primer i segon. Per a primer; Lectura, Antorcha, editorial Prima Luce, 108 exemplars; Lenguaje, Lengua, editorial Prima Luce, 108 exemplars; Calculo, Matemáticas, editorial prima Luce, 108 exemplars; Unidad Didáctica, Editorial Miñon, 108 exemplars; Catecismo, Comisión Episcopal, 108 exemplars; Educación Cívico Social, Editorial Doncel, 54 exemplars; Educación Cívico Social Ed. Almena, 54 exemplars Els de segon; Lectura, Clarin editorial Prima Luce, exemplars 118; Lenguaje, Lengua, Editorial Prima Luce, 118 exemplar; Calculo, Matemáticas, editorial Prima Luce, 118; Unidad Didáctica, editorial Prima Luce, 118 exemplars; Catecismo, Comisión Episcopal, 118 exemplars; Educación Cívica Social, Editorial Doncel, 60 exemplars

¹⁰⁵³ Tot i que no s'indica s'han conservat un llistat de 599 llibres de llibres rebuts a l'escola, gratuïts i per als cursos de primer i segon. Els llibres de primer són: Catecismo. Conferència episcopal 53 exemplars; Lectura Antorcha, editorial Prima Luce, 58 exemplars; Lenguaje, ed. Prima Luce, 53 exemplars; Calculo matemáticas, editorial Prima Luce 53 exemplars; Unidad Didáctica Miñón, 52 exemplars; Educación cívico social, editorial Doncel, 27 exemplars. Els llibres de segon són: Catecismo escolar, Comisión Episcopal, 53 exemplars; Lectura Clarín, editorial Prima Luce, 68 exemplars; Lenguaje, editorial Prima Luce, 38 exemplars, Cálculo matemáticas, editorial Prima Luce; Unidad Didáctica editorial Prima Luce, 27 exemplars; Educación Cívico Social editorial Doncel, 27 exemplars; Formación Político Social editorial Almena, 27 exemplars

Quadre 85. MATRÍCULA ESCOLAR 1969.

	XIQUETS	XIQUETES	TOTAL
ENSENYAMENT PÚBLIC	1.085	830	1.915
ENSENYAMENT PRIVAT	1.104	1.034	2.138
TOTALS	2.189	1.864	4.053

Quadre 13. EVOLUCIÓ MATRÍCULA ESCOLAR ONTINYENT.

	ALUMNES	AULES	RÀTIO
1967	3.481	74	47
1968	3.804	85	44
1969	4.053	101	40

Quadre 86. EVOLUCIÓ MATRÍCULA ESCOLAR 1960-1969.¹⁰⁵⁴

	Xiquets	Xiquetes	Total Matrícula		
1960¹⁰⁵⁵	1.487	1.400	2.887		
1960/61¹⁰⁵⁶			2.118		
1967¹⁰⁵⁷	1.197	1.685	2.882	3.481	
1967/68¹⁰⁵⁸	1.280	1.382	2.662		
1968¹⁰⁵⁹	2.018	1.936	3.954	3.804	3.753
1968/69¹⁰⁶⁰	1.610	1.929	3.530		
1969¹⁰⁶¹	2.189	1.864	4.053		

¹⁰⁵⁴ Les dades reflectides en aquest quadre estan elaborades a partir de diferents documents i publicacions

¹⁰⁵⁵ INE. Clasificación de los habitantes por instrucción y estudios. 1960.

¹⁰⁵⁶ *Op. Cit.* Cita 822.

¹⁰⁵⁷ A.M.O. ED-2 Educació: matricules escolars 1962-1972. Any 1967. Compren als alumnes compresos entre els 6 i 13 anys.

¹⁰⁵⁸ A.M.O. ED-2. Escuelas. Matrícula escolar 1965-68.

¹⁰⁵⁹ A.M.O. ED-3, Certificació amb data 5 de juliol de 1968. La xifra queda rebaixada a 3753 segons declaracions del Regidor Manuel Vañó Belda. *Ciudad*, 19 de desembre 1968.

¹⁰⁶⁰ *Ciudad*, 19 de desembre de 1968.

¹⁰⁶¹ *Op. Cit.* Cita 894. Les xifres 3.481 i 3.804 corresponent a 1967 i 1968 són facilitades per Ximo Ureña Montés.

QUADRE 87. CENS 1950.

	Estudiants					
	Alfabetes	Analfabetes	No cursen estudis	Primaris	Mitjans	Superiors
Homes	5.285	8'89	5.645	1.241	90	10
Dones	5.233	20'41	6.443	1.240	10	0
Totals	10.618	14'93	12.088	2.481	100	10

QUADRE 88. CENS D'ANALFABETS. 1963.

	Homes	Dones	
13	1	0	1
14	2	2	4
15	5	6	11
16	4	1	5
17	2	5	7
18	3	4	7
19	3	0	3
20	2	4	6
Totals	22	22	44
21	0	4	4
22	0	2	2
23	2	6	8
24	6	7	13
25	4	5	9
26	2	11	13
27	8	10	18
28	4	12	16
29	4	12	16
30	4	14	18
31	3	20	23
32	5	10	15
33	7	22	29
34	5	20	25
35	3	16	19
36	3	17	20
37	2	25	27
38	7	10	17
39	4	12	16
40	7	16	23
Totals	80	251	331

Educació i societat a Ontinyent (1800-1975)

41	2	17	19
42	3	10	13
43	3	20	23
44	1	19	20
45	5	23	28
46	3	18	21
47	6	23	29
48	3	28	31
49	7	26	33
50	4	20	24
51	2	21	23
52	7	28	35
53	7	34	41
54	11	34	45
55	7	44	51
56	11	42	53
57	8	46	54
58	12	31	43
59	12	33	45
60	8	6	14
Totals	122	523	645

QUADRE 89. TOTAL ANALFABETISMES 1963.

	Homes	Dones	Totals
13-20	22	22	44
21-40	80	251	331
41-60	122	523	645
Totals	224	796	1.020

Quadre 90. CURS ESCOLAR 1970-71.

	Total alumnes		Núm. Aules		Mitjana Alumnes per aula		
	Doc.1	Doc. 2	Doc1.	Dc.2	Doc.1	Doc.2	
CENTRES OFICIALS	Agrupació Escolar Mixta Musico E. Casanova	356	346	10	10	35	34
	Agrupació Escolar Mixta Rafael Juan Vidal	668	662	18	18	38	37
	Grup Escolar Lluís Vives	460	447	12	12	39	39
	Grup Escolar San Carlos	328	325	8	8	41	41
	Escola Mixta el Pla	41	45	1	1	41	45
	Escola Formació Professional S. Juan Bosco	106	180	3	5	35	38
	TOTALS	1959	2005	57	51	40	35
CENTRES PRIVATS	S. Luis Gonzaga	150	150	5-4	5	30	30
	Liceu Scotto	52	52	3	3	26	26
	Acadèmia Virgen del Milagro	166	166	4-2	4	41	41
	Col·legi La Milagrosa	423	423	10-4	10	42	42
	Agrupació P. Santa Maria	225	225	5	5	45	45
	Patronato de la Joventut Obrera	230	230	6-4	6	38	38
	E. P. San José	250	250	6-2	6	35	35
	Col·legi <i>La Pureza de Maria</i> -S. Antonio	300	300	10	12	30	30
TOTALS	1.796	1.796	57	51	40	35	
Matrícula posterior diversos centres			65				

Quadre 91. AGRUPACIÓ ESCOLAR MIXTA RAFAEL JUAN VIDAL. CURS 1970-71.

ENSENYAMENT PRIMARI			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 6 A 9 ANYS	189	148	337
DE 10 A 13 ANYS	87	124	211
TOTALS	276	271	548
GUARDERIES			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 3 A 4 ANYS			
DE 4 A 5 ANYS	104	105	209
TOTALS	104	105	209
ELS MESTRES I LES MESTRES			
	<i>Casats/Casades</i>	<i>Solters/Solteres</i>	<i>Totals</i>
Homes	5	2	7
Dones	5	6	11
Totals	10	8	18

Quadre 92. POBLACIÓ INFANTIL AL BARRI DE SANT RAFAEL. JUNY 1970.

De 4 a 6 anys		De 7 a 14 anys		Total	
XIQUETS	XIQUETES	XIQUETS	XIQUETES	XIQUETS	XIQUETES
124	133	294	253	418	386
257		547		804	

Quadre 93. GRUP ESCOLAR LLUÍS VIVES. CURS 1970-71.

ENSENYAMENT PRIMARI			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 6 A 9 ANYS	189	176	365
DE 10 A 13 ANYS	119	132	251
TOTALS	308	308	616
GUARDERIES			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 3 A 4 ANYS			
DE 4 A 5 ANYS	90	110	200
TOTALS	90	110	
ELS MESTRES I LES MESTRES			
	<i>Casats/Casades</i>	<i>Solters/Solteres</i>	<i>Totals</i>
Homes	6	2	8
Dones	6	7	13
Totals	12	9	21

Quadre 94. AGRUPACIÓ ESCOLAR MIXTA MUSICO E. CASANOVA. CURS 1970-71.

ENSENYAMENT PRIMARI			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 6 A 9 ANYS	137	78	215
DE 10 A 13 ANYS	35	30	65
TOTALS	172	108	280
GUARDERIES			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 3 A 4 ANYS			
DE 4 A 5 ANYS	72	35	107
TOTALS	72	35	107
ELS MESTRES I LES MESTRES			
	<i>Casats/Casades</i>	<i>Solters/Solteres</i>	<i>Totals</i>
Homes	3	1	4
Dones	1	4	5
Totals	4	5	9

Quadre 95. ESCOLA RURAL EL PLA. CURS 1970-71.

Alumnes de 6 a 9 anys		Alumnes de 10 a 13 anys	
Xiquets	Xiquetes	Xiquets	Xiquetes
10	11	9	7
21		16	

Quadre 96. ESCOLES PARROQUIALS DE SANTA MARIA. CURS 1970-71.

ENSENYAMENT PRIMARI			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 6 A 9 ANYS	166		166
DE 10 A 13 ANYS	23		23
TOTALS			
GUARDERIES			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 3 A 4 ANYS			
DE 4 A 5 ANYS	44		44
TOTALS	44		44
ELS MESTRES I LES MESTRES			
	<i>Casats/Casades</i>	<i>Solters/Solteres</i>	<i>Totals</i>
Homes	4		4
Dones	1		1
Total	5		5

Quadre 97. COL·LEGI SAN LUIS GONZAGA. CURS 1970-71.

ENSENYAMENT PRIMARI			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 6 A 9 ANYS	40	38	78
DE 10 A 13 ANYS	22	24	46
TOTALS	62	62	124
GUARDERIES			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 3 A 4 ANYS			
DE 4 A 5 ANYS	25	15	40
TOTALS			
ELS MESTRES I LES MESTRES			
	<i>Casats/Casades</i>	<i>Solters/Solteres</i>	<i>Totals</i>
Homes	1	1	2
Dones	1	2	3
Totals	2	3	5

Quadre 98. ACADEMIA SCOTTO. CURS 1970-71.

ENSENYAMENT PRIMARI			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 6 A 9 ANYS	16	19	35
DE 10 A 13 ANYS	4	6	10
TOTALS	20	25	45
GUARDERIES			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 3 A 4 ANYS			
DE 4 A 5 ANYS			
TOTALS			
ELS MESTRES I LES MESTRES			
	<i>Casats/Casades</i>	<i>Solters/Solteres</i>	<i>Totals</i>
Homes	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>2</i>
Dones		<i>1</i>	<i>1</i>
Totals	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>

Quadre 99. ACADEMIA VIRGEN DEL MILAGRO. CURS 1970-71.

ENSENYAMENT PRIMARI			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 6 A 9 ANYS			
DE 10 A 13 ANYS	18	17	35
TOTALS	18	17	35
GUARDERIES			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 3 A 4 ANYS			
DE 4 A 5 ANYS			
TOTALS			
ELS MESTRES I LES MESTRES			
	<i>Casats/Casades</i>	<i>Solters/Solteres</i>	<i>Totals</i>
Homes			
Dones			
Totals			

Quadre 100. ACADEMIA ALMI. CURS 1970-71.

ENSENYAMENT PRIMARI			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 6 A 9 ANYS	52	24	76
DE 10 A 13 ANYS	33	6	39
TOTALS	85	30	115
GUARDERIES			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 3 A 4 ANYS			
DE 4 A 5 ANYS	15	12	27
TOTALS	15	12	27
ELS MESTRES I LES MESTRES			
	<i>Casats/Casades</i>	<i>Solters/Solteres</i>	<i>Totals</i>
Homes	1	1	2
Dones	2		2
	3	1	4

QUADRE 101. COL·LEGI DE LA PUREZA DE MARIA (INTERNAT) SANT ANTONI. CURS 1970-71.

ENSENYAMENT PRIMARI			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 6 A 9 ANYS		162	162
DE 10 A 13 ANYS		234	234
TOTALS		396	396
NOMBRE D'AULES: 30			
ELS MESTRES I LES MESTRES			
	<i>Casats/Casades</i>	<i>Solters/Solteres</i>	<i>Totals</i>
Homes	4	4	8
Dones	2	17	19
Total	6	21	27

QUADRE 102. COL·LEGI LA MILAGROSA. CURS 1970-71.

ENSENYAMENT PRIMARI			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 6 A 9 ANYS		248	248
DE 10 A 13 ANYS		173	173
TOTALS		421	421
GUARDERIES			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 3 A 4 ANYS			
DE 4 A 5 ANYS	27	61	88
TOTALS	27	61	88
ELS MESTRES I LES MESTRES			
	<i>Casats/Casades</i>	<i>Solters/Solteres</i>	<i>Totals</i>
Homes			
Dones		15	15
Total		15	15

QUADRE 103. COL·LEGI DE LA CONCEPCIÓN. CURS 1970-71.

ENSENYAMENT PRIMARI			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 6 A 9 ANYS	16		16
DE 10 A 13 ANYS	129		129
TOTALS	145		145
GUARDERIES			
	XICS	XIQUES	TOTALS
DE 3 A 4 ANYS			
DE 4 A 5 ANYS			
TOTALS			
ELS MESTRES I LES MESTRES			
	<i>Casats/Casades</i>	<i>Solters/Solteres</i>	<i>Totals</i>
Homes			
Dones		15	15
Total		15	15

QUADRE 104. DADES TOTALS CURS 1970-71.

	Matrícula de 4 a 5 anys		Matrícula de 6 a 9 anys		Matrícula de 10 a 13 anys		Total
	xics	xiques	xics	xiques	xics	xiques	
C.N. Rafael Juan Vidal	104	105	189	148	87	124	757
Lluís Vives	90	110	189	176	119	132	816
G.E.M. E	72	35	137	78	35	30	387
M. E. Casanova							
Escola Rural El Pla			10	11	9	7	37
Escoles Parroquials Santa Maria	44		166		23		233
Col·legi San Luis Gonzaga	25	15	40	38	22	24	164
Acadèmia Scotto			16	19	4	6	45
Col·legi Virgen Pilar					18	17	35
Acadèmia Almi	15	12	52	24	33	6	142
Col·legi Pureza de Maria				162		234	396
Col·legi La Milagrosa	27	61		248		173	509
Col·legi de La Concepción			16	129			145
Formació Professional San Juan Bosco				105			105
Institut d'Albaida			15	12			27
TOTALS	377	338	830	1150	350	753	3.798
TOTALS	715		1.980		1.103		
	3.083						

QUADRE 105. INFANTS EN EDAT PREESCOLAR. 1971.

		Zona Urbana	Zona Rural	Totals
Jardins d'Infància, de 2 a 3 anys	Xiquets	464	28	492
	Xiquetes	452	22	474
	Totals	916	50	966
Parvulari, de 4 a 5 anys	Xiquets	462	22	484
	Xiquetes	403	22	425
	Totals	865	44	909

QUADRE 106. ALUMNES EN EDAT PREESCOLAR. 1971.

	Xiquets	Xiquetes	Totals
Jardins d'Infància 2 a 3 anys	83	127	210
Pàrvuls. 4 a 5 anys	451	389	840
Totals	534	516	1.050

QUADRE 107. XIQUETS I XIQUETES EN EDAT D'EDUCACIÓ PRIMÀRIA. 1971.

		Zona Urbana	Zona Rural Disseminada	Totals
De 6 a 9 anys	Xics	967	57	1.024
	Xiques	887	56 ^o	943
	Totals	1854	113	1.967
		Zona Urbana	Zona Rural Disseminada	Totals
De 10 a 13 anys	Xics	907	50	957
	Xiques	834	53	887
	Totals	1.741	103	1.844

Quadre 108. MATRÍCULA EN EDUCACIÓ PRIMÀRIA. 1971.

	Xics	Xiques	Totals
De 6 a 9 anys	980	911	1.891
De 10 a 13 anys	950	861	1.811
TOTALS	1.930	1.772	3.702

QUADRE 109. MATRÍCULA ALUMNES AMB DISCAPACITAT INTEL·LECTUAL. 1971.

Assistència Diària		25	
Residència	Ontinyent	18	De 4 a 20 anys
	Agullent	1	Xiqueta de 15 anys
	L'Olleria	3	De 9 a 15 anys
Mestres	Homes		1
	Dones		2

QUADRE 110. POBLACIÓ INFANTIL PER DISTRICTE. 1971.¹⁰⁶²

	Xics	Xiques	Totals
Districte 1	940	908	1.848
Districte 2	590	540	1.180
Districte 3	915	814	1.729
Totals	2.475	2.262	4.737

QUADRE 111. POBLACIÓ INFANTIL EN EDAT ESCOLAR NO OBLIGATÒRIA. E. PREESCOLAR. 1971.¹⁰⁶³

	Edat	Xics	Xiques	Totals
Jardins d'Infància	2	243	247	490
	3	244	230	474
Pàrvuls	4	248	244	492
	5	255	222	477
Totals		735	721	1.933

QUADRE 112. POBLACIÓ INFANTIL EN EDAT ESCOLAR OBLIGATÒRIA. E. PRIMÀRIA. 1971.

	Edat	Xics	Xiques	Totals
Primera Etapa.	6	229	203	432
	7	267	226	493
	8	291	251	542
	9	254	230	484
	10	212	236	448
Segona Etapa.	11	222	218	440
	12	236	261	497
	13	259	209	468
	14	240	199	439
Totals		2.465	2.255	4.243

¹⁰⁶² A.M.O. ED-2. 1971. Documentación solicitada por escuelas Nacionales Parroquiales de Santa Maria para obtener autorización para funcionamiento de las nuevas aulas.

¹⁰⁶³ A.M.O. ED-2. Dades de població per a la confecció del cens escolar.

QUADRE 113. DEMANDA MATRÍCULA AGRUPACIÓ ESCOLAR MIXTA MUSICO E. CASANOVA. 1971.¹⁰⁶⁴

	4 anys	5 anys	Totals
Xiquets	40	30	70
Xiquetes	20	30	50
Totals	60	60	120

Quadre 114. CENS ESCOLAR. JUNY 1971.

		De 2 a 5 anys	De 6 a 14 anys	Total
Alumnes escolaritzats	En escoles nacionals	510	1.636	2.146
	En escoles no estatals	584	1.297	1.881
	En Ensenyament mitjà		809	809
Totals		1.094	3.742	4.836

¹⁰⁶⁴ Ídem. *Relación Nominal de aspirantes a las escuelas de párvulos de la Agrupación Escolar Mixta Músico Enrique Casanova de Ontinyent. 15 de junio de 1971.* La signatura és de D. Victor Mira Tejeiro

QUADRE 115. CENS DE XIQUETS I XIQUETES ENTRE ELS 4 I 5 ANYS EN EL CURS 1971-72 I LA SEUA PREVISIÓ PER AL CURS 1975-76.¹⁰⁶⁵

	Cens	Immigrants	Total
TOTAL CURS 1971-72	969	11	980
Baixes per majors de 5 anys	477	4	481
Diferència	492	7	499
Altes per majors de 3 anys	474	19	493
TOTAL CURS 1972-73	966	26	992
Baixa per majors de 5 anys	492	9	501
Diferència	472	17	491
Altes per majors de 3 anys	490	28	518
TOTAL CURS 1973-74	964	45	1.009
Baixes per majors de 5 anys	474	14	488
Diferència	450	17	521
Altes per majors de 3 anys	499	42	541
TOTALS CURS 1974-75	989	73	1.063
Baixa per majors de 5 anys	490	16	506
Diferència	499	57	556
Altes per majors de 3 anys	509	68	577
TOTAL CURS 1975-76	1.008	125	1.133

QUADRE 116. CENS DE XIQUETS I XIQUETES ENTRE ELS 5 I 14 ANYS EN EL CURS 1971-72 I LA SEUA PREVISIÓ PER AL CURS 1975-76.¹⁰⁶⁶

	Cens	Immigrants	Total
TOTAL CURS 1971-72	4.243	25	4.268
Baixes per majors de 14 anys	439	2	441
Diferència	3.804	23	3.827
Altes per majors de 5 anys	477	27	504
TOTAL CURS 1972-73	4.281	50	4.331
Baixa per majors de 14 anys	468	12	480
Diferència	3.813	38	3.851
Altes per majors de 5 anys	492	31	523
TOTAL CURS 1973-74	4.305	69	4.374
Baixes per majors de 14 anys	497	14	511
Diferència	3.808	55	3.863
Altes per majors de 5 anys	474	39	513
TOTALS CURS 1974-75	4.282	94	4.376
Baixa per majors de 14 anys	440	18	458
Diferència	3.842	76	3.918
Altes per majors de 5 anys	490	38	528
TOTAL CURS 1975-76	4.332	114	4.446

¹⁰⁶⁵ A.M.O. ED 2. Any 1972. Relació de població escolar i *Ídem. Censo de niños de 4 a 5 años en el año 1971-72 y su previsión para el año 1975-76*. Data del document. Abril de 1972.

¹⁰⁶⁶ A.M.O. ED-2. Any 1972. Relació de població escolar i *Ídem. Censo de niños de 5 a 14 años en el año 1971-72 y su previsión para el año 1975-76*. Data del document. Abril de 1972.

QUADRE 117. MATRÍCULA PER CENTRES, ABRIL 1972.¹⁰⁶⁷

		Total alumnes	Núm. Aules	Mitjana Alumnes per aula
Col·legis Estats	Grup Escolar Lluís Vives	889	24	37
	Grup Escolar Rafael Juan Vidal	785	23	34
	Grup Escolar M.E. Casanova	576	17	34
	Escoles Parroquials de Santa Maria	269	6	45
	Escola Mixta El Pla	31	1	31
	TOTALS	2.550	71	37
Col·legis Privats	Escoles Parroquials Sant Josep	232	1(5)	40
	Patronat de la Joventut Obrera	216	5	43
	La Milagrosa	416	10	42
	Acadèmia S. Luis Gonzaga.	130	3	43
	Acadèmia Scotto	51	2	26
	Acadèmia Laif	152	5	31
	Col·legi de La Concepción	47	1	47
	Col·legi de la Pureza de Maria	253	6	42
TOTALS	1.497	33	40	

QUADRE 118. CENS DE POBLACIÓ EN EDAT ESCOLAR. 1972.¹⁰⁶⁸

		Anys de Naixement	Xics	Xiques	Totals
Educació Preescolar	Jardins	1970	243	247	490
	d'Infància Pàrvuls	1969	244	230	474
		1968	248	244	492
		1967	255	222	477
	Totals		990	943	1.933
Ensenyament Primari	Primera Etap	1966	229	203	432
		1965	267	226	493
		1964	291	251	542
		1963	254	230	484
		1962	212	236	448
	Segona Etap	1961	222	218	440
		1960	236	261	497
		1959	259	209	468
		1958	240	199	439
		Totals		2.210	2.033

¹⁰⁶⁷ A.M.O. ED-2. Any 1972. Relació de població escolar. Fitxes d'ídem.¹⁰⁶⁸ A.M.O. ED-2. Any 1971. Ensenyament. Dades Escolars. Document manuscrit on s'exposen dades estadístiques referent a la població infantil corresponent a 1972.

QUADRE 119 MATRÍCULA ESCOLAR. ABRIL DE 1972. XIQUETS.¹⁰⁶⁹

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Total
Grup Escolar Lluís Vives			35	35	40	54	58	41	40	52	53	36	6	450
Grup Escolar R. Juan Vidal			32	52	42	77	56	37	38	37	33	15	1	420
Grup Escolar M. E. Casanova			48	37	58	72	37	36	30	20	19	3		360
Escoles Parroquials S. Maria			11	29	39	43	50	34	41	12	9	1		269
Escola Mixta El Pla				3	2	3	2	2	2					14
Escoles s Parroquials S. José		38	20	22										80
Patronat de la Joventut Obrera			11	20	10	68	42	45	11	4				211
Col·legi La Milagrosa	5	9	15	12	1									42
Col·legi La Pureza de Maria		10	14	12	5									41
Acadèmia San Luis Gonzaga		12	18	8	11	9	17	3						78
Acadèmia Scoto					3	2	2	2	4	3	2	1	2	21
Acadèmia Virgen del Milagro									3	16	9	9	1	38
Acadèmia Almi		3	3	5	8	10	9	13	9	6	2	1		69
Col·legi de La Concepción									27	25	25	38	21	136
Institut d'Ensenyament Mitjà										67	105	97	39	308
Acadèmia Vicente Vicens												7	5	12
C.N.S												20		20
“Colegio Subnormales”					3		4	3			2	3	1	16
	5	72	207	235	222	338	277	216	205	242	259	231	76	2.585

¹⁰⁶⁹ *Op. Cit.* Cita 1.074.

QUADRE 120 MATRÍCULA ESCOLAR. ABRIL DE 1972. XIQUETES.¹⁰⁷⁰

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Total
Grup Escolar Lluís Vives			37	41	49	51	54	47	36	50	37	32	5	439
Grup Escolar R. Juan Vidal			34	38	35	30	37	49	37	44	33	23	5	365
Grup Escolar M. E. Casanova			26	28	23	38	19	15	25	27	9	5	1	216
Escoles Parroquials S. Maria														
Escola Mixta El Pla				3	3	4	2	2	3					17
Escoles Parroquials S. José		40	36	44	30	38	29	7	6					230
Patronat de la Joventut Obrera			3	2										5
Col·legi La Milagrosa	5	11	20	24	37	43	50	56	61	53	40	3	1	404
Col·legi La Pureza de Maria		15		11	20	32	30	37	71	40	31	7	24	318
Acadèmia San Luis Gonzaga						5	3	11	14	14	12	5		64
Acadèmia Scoto					1	3	4	3	6	2	1	1	9	30
Acadèmia Virgen del Milagro									3	4	3	8	1	19
Acadèmia Almi		1	2	2		6	3	7	4	4	1			30
Col·legi de La Concepción														0
Institut d'Ensenyament Mitjà										23	55	62	41	181
Acadèmia Vicente Vicens														
C.N.S														
“Colegio Subnormales”					2	2		3		3		1		11
Totals	5	67	158	193	200	252	231	237	266	264	222	147	87	2.329

¹⁰⁷⁰ Ídem

QUADRE 121. MATRÍCULA D'ALUMNES PER EDATS. ABRIL DE 1972.(ELABORACIÓ PRÒPIA)

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Total
Xiquets	5	72	207	235	222	338	277	216	205	242	259	231	76	2.585
Xiquetes	5	67	158	193	200	252	231	237	266	264	222	147	87	2.329
Totals	10	139	365	428	422	590	508	453	471	506	481	378	163	4.914
	149			793			3.972							
	Ensenyament preescolar						Educació General Bàsica							

QUADRE 122. COMPARACIÓ ENTRE EL CENS DE POBLACIÓ AMB EDAT ESCOLAR I MATRÍCULA EN 1972. (ELABORACIÓ PRÒPIA).

		Població Edat escolar 1972			Matrícula escolar 1972				
		Edat	Xics	Xiques	Total	Xics	Xiques	Total	Diferència
Educació Preescolar	Jardins	2	243	247	490	5	5	10	480
	d'Infància	3	244	230	474	72	67	139	335
	Pàrvuls	4	248	244	492	207	158	365	127
		5	255	222	477	235	193	428	49
	Totals		990	943	1933	519	423	942	991
Ensenyament Primari	Primera Etapa	6	229	203	432	222	200	422	10
		7	267	226	493	338	252	590	-97
		8	291	251	542	277	231	508	34
		9	254	230	484	216	237	453	31
		10	212	236	448	205	266	471	-23
	Segona Etapa	11	222	218	440	242	264	506	-66
		12	236	261	497	259	222	481	16
		13	259	209	468	231	147	378	90
		14	240	199	439	76	87	163	276
	Totals		2.210	2.033	4.243	2.066	1.906	3.972	271
Totals					6.176	Totals	4.914	1.265	

QUADRE 123 POBLACIÓ EN EDAT ESCOLAR. CURS 1972-73.¹⁰⁷¹

		Població Edat escolar 1973				Matrícula escolar 1973			
		Edat	Xics	Xiques	Total	Xics	Xiques	Total	Diferència
Educació Preescolar	Jardins	2	245	254	499	3	4	7	492
	d'Infància	3	243	247	490	70	51	121	369
	Pàrvuls	4	244	230	274	208	143	351	-77
		5	248	244	492	216	230	446	46
	Totals		980	975	1955	497	428	925	924
Ensenyament Primari	Primera	6	255	222	477	223	251	474	3
	Etapa	7	229	203	432	252	215	467	-35
		8	267	226	493	293	275	568	-75
		9	291	251	542	260	348	608	-66
		10	254	230	484	242	185	427	57
	Segona	11	212	236	448	225	238	463	-15
	Etapa	12	222	218	440	264	186	450	-10
		13	236	261	452	205	157	362	91
		14	259	209	468	133	93	226	242
	Totals		2.225	2.056	4.236	2.098	1948	4.045	191
	Totals				6.191	Totals	4.970	1.221	

¹⁰⁷¹ A.M.O. ED-2. Ordenats 1971-1972.

QUADRE 124. MATRÍCULA ESCOLAR XIQUES. CURS 1972-73.¹⁰⁷²

	Preescolar					Educació primària										
	2	3	4	5	Total	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Total	
Grup Escolar Lluís Vives		15	47	36	98	20	37	63	54	66	68	94	30	4	436	
Grup Escolar R. Juan Vidal			32	52	84	51	52	70	56	47	38	42	31	1	388	
Grup Escolar Carmelo Ripoll			4	34	38	62	59	70	44	46	33	30	17	3	364	
Escoles Parroquials Santa Maria			11	29	40	38	42	43	45	34	43	13	6		264	
Escola Mixta El Pla				5	5	3	2	2	2						9	
Totals		15	94	151	265	174	192	248	201	193	182	179	84	8	1.461	
Escoles Parroquials S. José			42	42	33	117	0								0	
Patronato de la Joventut Obrera	3	10	20	15	48	34	50	33	42	10	2				171	
Col·legi La Milagrosa			30		30										60	
Col·legi de la Pureza de Maria		3	7	5	15											
Acadèmia Sam Luis Gonzaga			15	6	21	14	5	12	11	3	1	8	4		58	
Acadèmia Scoto				1	1		2		2	2					6	
Col·legi de La Concepción										34	40	33	28	8	143	
Institut d'Ensenyament Mitjà												44	89	79	212	
San Juan Bosco														35	35	
Col·legi Subnormals						1	3		4					3	11	
Totals	3	55	114	60	232	49	60	45	59	49	43	85	121	125	636	
	3	70	208	216	497	223	252	293	260	242	225	264	205	133	2.097	
															Total xiquets matriculats	2.594

¹⁰⁷² *Idem.*

QUADRE 125. MATRÍCULA ESCOLAR XIQUES. CURS 1972-73.¹⁰⁷³

	E. Preescolar					E. Primària									Totals
	2	3	4	5	Totals	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Grup Escolar Lluís Vives			40	40	80	36	36	70	76	36	28	17	20	12	331
Grup Escolar R. Juan Vidal			36	40	76	34	40	38	36	57	37	43	31	1	317
Grup Escolar Carmelo Ripoll			4	17	21	35	33	35	33	18	38	32	11	7	242
Escoles Parroquials Santa Maria															
Escola Mixta El Pla				2	2	2	1	5	3						11
Totals			80	99	179	107	110	148	148	111	103	92	62	20	901
Escoles Parroquials S. José		40	41	42	123	40	40	44	30	6					160
Patronato de la Joventut Obrera	4	11	8	6	29										
Col·legi La Milagrosa				70	70	39		36	114	29	80	15	18		331
Col·legi de la Pureza de Maria				6	6	49	56	35	41	30	52	43	21	1	328
Acadèmia Sam Luis Gonzaga			14	5	19	14	7	8	11	4	3	5	9		61
Acadèmia Scoto				2	2			3	2	3					8
Col·legi de La Concepción															
Institut d'Ensenyament Mitjà												30	47	35	112
San Juan Bosco														7	7
Col·legi Subnormals						2	2	1	2	2		1		2	12
Totals	4	51	63	131	249	144	105	127	200	74	135	94	95	45	1.019
	4	51	143	230	428	251	215	275	348	185	238	186	157	65	1.920
Total xiquetes matriculats															2.348

¹⁰⁷³ Ídem.

QUADRE 126. MATRÍCULA ESCOLAR. XICS. 1973-74.

	Preescolar					Educació Primària									
	2	3	4	5	Totals	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Grup Escolar Lluís Vives				21	21	62	47	86	70	44	46	35	19	1	410
Grup Escolar R. Juan Vidal				39	39	29	53	66	79	73	62	43	31		436
Grup Escolar Carmelo Ripoll			22	44	66	51	28	16	51	78	73	41	39	7	384
Escoles Parroquials Santa Maria			13	28	41	41	37	41	42	46	34	40	17	4	302
Escola Mixta El Pla				3	3	4	4	2	1						11
Totals			35	135	170	187	169	211	243	241	215	159	106	12	1.543
Escoles Parroquials S. José		44	44	43	131	0			1	2	7	7	11		28
Patronat de la Joventut Obrera															
Col·legi La Milagrosa															
Col·legi de La Pureza de Maria		20	19	17	56	6									6
Preescolar Campanillas	11	17	12	7	47										
Preescolar S. Rafael	15	28	3		46										
Preescolar S. Luis Gonzaga		10	20	8	38										
Acadèmia Scoto															
Col·legi de La Concepción			11	17	28	42	38	40	41	60	97	93	37	19	467
Institut d'Ensenyament Mitjà															
San Juan Bosco															
Col·legi Subnormals								6	2						8
Totals	26	119	109	96	346	48	38	46	44	62	104	100	48	19	509
	26	119	144	227	516	235	207	257	287	303	319	259	154	31	2.052
	Totals xiquets matriculats														2.568

QUADRE 127. MATRÍCULA ESCOLAR. XIQUES .1973-74.

	E. Preescolar					E. Primària									
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14		
Grup Escolar Lluís Vives				13	13	30	37	39	32	41	23	36	30	268	
Grup Escolar R. Juan Vidal				83	83	42	36	53	41	21	29	37	30	2	291
Grup Escolar Carmelo Ripoll			91	18	109	54	34	20	15	61	64	62	54	13	377
Escoles Parroquials Santa Maria															
Escola Mixta El Pla				6	6	6	4	3	2	3				18	
Totals			91	120	211	132	111	115	90	126	116	135	114	15	954
Escoles Parroquials S. José		43	44	51	138	29	41	42	30	34	16	8	6	7	213
Patronat de la Joventut Obrera															
Col·legi La Milagrosa						73	7	36	62	36	51	83	31	34	413
Col·legi de La Pureza de Maria		22	20	23	65	37	56	6	70	57	72	82	37	1	418
Preescolar Campanillas	8	9	10		27										
Preescolar S. Rafael	13	22	3		38										
Preescolar S. Lluís Gonzaga		11	18	7	36										
Acadèmia Scoto															
Col·legi de La Concepción			4	5	9										
Institut d'Ensenyament Mitjà															
San Juan Bosco															
Col·legi Subnormals						2	1			4		1	1	1	10
Totals	21	107	99	86	313	141	105	84	162	131	139	174	75	43	1.054
	21	107	190	206	524	273	216	199	252	257	255	309	189	58	2.008
	Total xiques matriculades														2.532

Educació i societat a Ontinyent (1800-1975)

QUADRE 128. MATRÍCULA ESCOLAR. XICS. 1974-75.

	Preescolar					Educació Primària									
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14		
Grup Escolar Lluís Vives			36	69	105	40	57	43	42	63	55	41	25	14	380
Grup Escolar R. Juan Vidal				30	30	51	62	60	56	56	64	56	53	54	512
Grup Escolar Carmelo Ripoll				23	23	42	69	58	74	106	51	32	27	10	469
Escoles Parroquials Santa Maria			11	32	43	44	42	38	43	41	49	32	32	13	334
Escola Mixta El Pla				3	3	4	4	2	1						11
Totals			47	157	204	181	234	201	216	266	219	161	137	91	1.706
Escoles Parroquials S. José			46	45	91	0				2	3	7	6	8	26
Patronat de la Joventut Obrera															
Col·legi La Milagrosa															
Col·legi de La Pureza de Maria															
Preescolar Campanillas	11	17	12	7	47										
Preescolar S. Rafael	15	28	3	46											
Preescolar S. Luis Gonzaga		10	20	8	38										
Col·legi de La Concepción			3	26	29	40	40	38	40	90	80	121	89	46	584
Totals	26	55	84	86	251	40	40	38	40	92	83	128	95	54	610
	26	55	131	243	455	221	274	239	256	358	302	289	232	145	2.316
															Total xiquets matriculats 2.773

Educació i societat a Ontinyent (1800-1975)

QUADRE 129. MATRÍCULA ESCOLAR. XIQUES.1974-75.

	E. Preescolar					E. Primària									
	2	3	4	5	Totals	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Grup Escolar Lluís Vives			33	65	98	38	40	42	36	49	46	55	35	4	345
Grup Escolar R. Juan Vidal			36	55	91	46	51	35	43	44	35	54	43	5	356
Grup Escolar Carmelo Ripoll				15	15	40	27	34	30	43	49	27	37	14	301
Escoles Parroquials Santa Maria															
Escola Mixta El Pla				6	6	4	3	2	3						12
Totals			69	141	210	128	121	113	112	136	130	136	115	23	1.014
Escoles Parroquials S. José			45	52	97	42	32	35	50	32	35	23	13	15	277
Patronat de la Joventut Obrera															
Col·legi La Milagrosa				33	33	33	39	40	39	73	47	39	40	14	364
Col·legi de La Pureza de Maria				4	4	58	57	52	47	53	48	68	74	51	508
Preescolar Campanillas	8	9	10		27										
Preescolar S. Rafael	13	22	3		38										
Preescolar S. Luis Gonzaga		11	18	7	36										
Col·legi de La Concepción			6	5	11										
Totals	21	42	82	101	246	133	128	127	136	158	130	130	127	80	1.149
	21	42	151	242	456	261	249	240	248	294	260	266	242	103	21.63
Total xiques matriculades															2.619

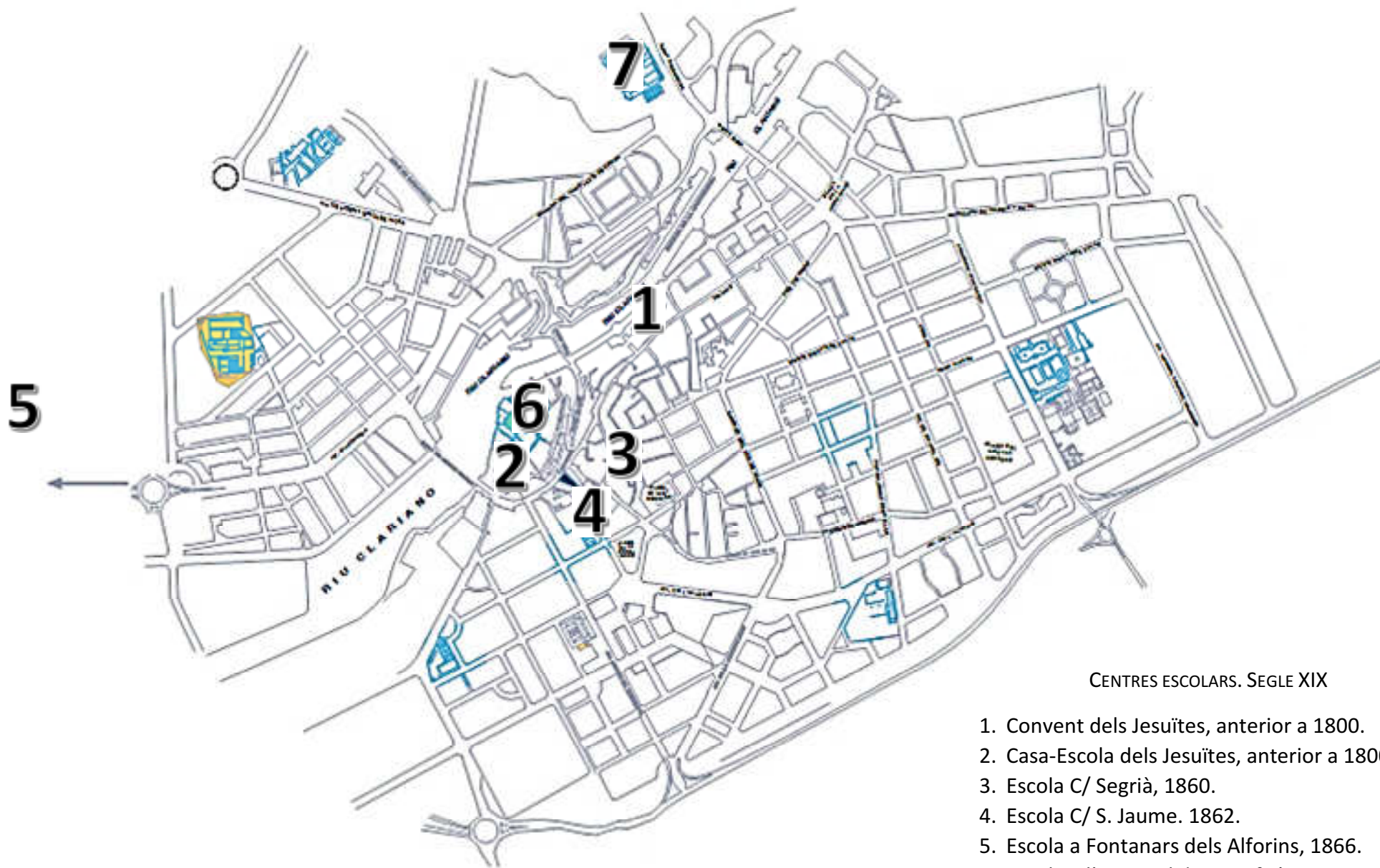
Educació i societat a Ontinyent (1800-1975)

QUADRE 130. EVOLUCIÓ DE LA MATRÍCULA. 1971-1975.

	1971/72		1972/73		1973/74		1974/75									
	Preescolar		EGB		Preescolar		EGB									
	Xics	Xiques	Xics	Xiques	Xics	Xiques	Xics	Xiques								
Públics	282	207	1.231	830	265	179	1.461	901	170	198	1543	954	201	210	1.706	1.014
Privats	189	216	883	1.076	232	249	636	1.019	346	313	509	1.054	254	246	621	1.149
totals	471	423	2.114	1.906	497	428	2.097	1.920	516	511	2.052	2.008	455	456	2.327	2.163
	894		4.020		925		4.017		1.027		4.060		911		4.490	
	4.914		4.942		5.087		5.401									

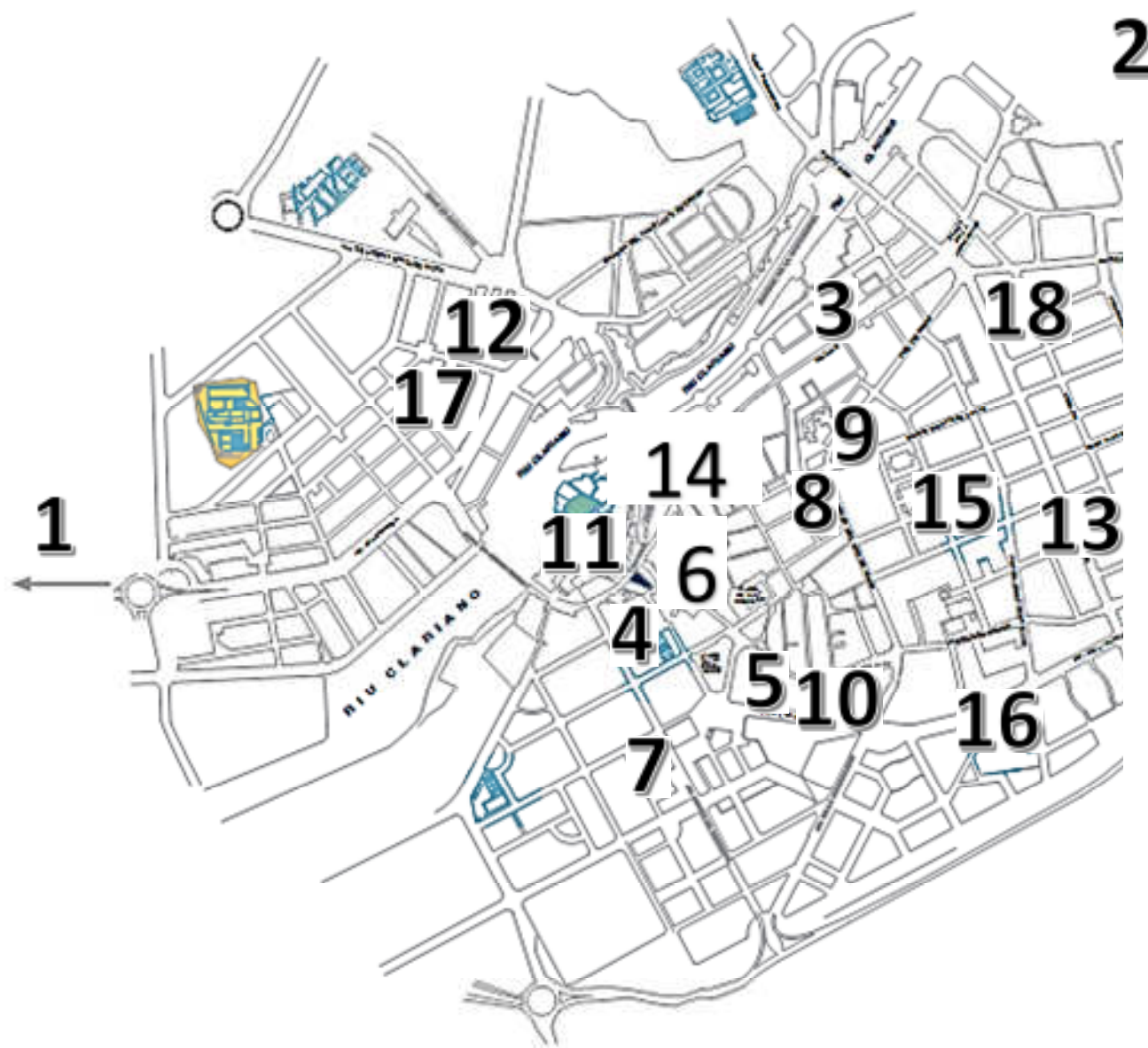
QUADRE 131. CENS ESCOLAR. 1973-75.

	1973		1974		1975		1976	
	De 2 a 5 anys	De 6 a 14 anys	De 2 a 5 anys	De 6 a 14 anys	De 2 a 5 anys	De 6 a 14 anys	De 2 a 5 anys	De 6 a 14 anys
Alumnes escolaritzats en escoles nacionals	502	2.171	532	2.195	553	2.219	603	2.322
Alumnes escolaritzats en escoles no estatals	465	1.285	461	1.266	485	1.332	485	1.232
Alumnes escolaritzats en ensenyament mitjà		702		705		739		739
Alumnes d'escolaritzats	997	218	982	218	979	232	982	251
Total	1.964	4.376	1975	4.384	2.017	4.522	2.070	4.544
Cens escolar	6.340		6.392		6.539		6.614	

CENTRES ESCOLARS. SEGLE XIX

1. Convent dels Jesuïtes, anterior a 1800.
2. Casa-Escola dels Jesuïtes, anterior a 1800.
3. Escola C/ Segrià, 1860.
4. Escola C/ S. Jaume. 1862.
5. Escola a Fontanars dels Alforins, 1866.
6. Escola a l'Hospital de Beneficència, 1870.
7. Col·legi La Concepció, 1894.

CENTRES ESCOLARS. SEGLE XX

1. Ermita Morera, 1909 .
 2. Ermita El Pla, 1917.
 3. El Patronato de la Juventud Obrera, 1920.
 4. Centro Parroquial, 1920. Academia de las Juventudes Libertarias y Mujeres Libres, 1936-37.
 5. Col·legi Pureza de Maria, 1901. En 1951 es trasllada al balneari de la Salud
 6. Escola en el carrer la Llosa.
 7. Grup Escolar Joaquin Costa, 1934
 8. Col·legi S. Lúis Gonzaga, 1960.
 9. Col·legi Virgen del Milagro, 1960.
 10. Lyceo Scotto, 1960.
 11. Guarderia Ángel Custodio, 1962. Col·legi La Milagrosa (1870) i “Col·legi de Subnormals”, 1970.
 12. C.N. Rafael Juan Vidal, 1964
 13. Agrupación Escolar Musico Enrique Casanova. 1967.
 14. Academia Almi, 1968.
 15. Col·legi San José, 1970.
 16. C. N. Carmelo Ripoll, 1972
 17. Escola Infantil La Roda, 1971.
 18. Guarderia Campanillas, 1973.
- El Col·legi La Concepció, el Centro Parroquial, El Pastronato de la Juventud Obrera continuen funcionant durant el segle XX

DOCUMENT 1

CONCLUSIONE del mitin pro-cultura que el magisterio nacional de Onteniente ha organizado para el día de la fecha.

PRIMERA: Que el estado gestione un empréstito de cien millones de pesetas para la construcción de edificios escolares con arreglo a la moderna pedagogía.

SEGUNDO: Que se dote de material suficiente a las escuelas que carezcan de este poderoso medio de enseñanza.

TERCERO: Que la cantidad consignada en los presupuestos nacionales para material de enseñanza se distribuía por igual entre todas las escuelas, aumentándose la dotación a trescientas pesetas mensuales.

CUARTA: Creación de dos mil escuelas nacionales hasta completar las necesarias, según las estadísticas oficiales.

QUINTA: Que los directores de escuelas graduados compuestas de seis grados, estén al frente de uno de ellos o que se supriman las gratificaciones que por este concepto perciban.

SEXTA: Que se suprima la escuela Superior de Magisterio y que las cátedras de las escuelas normales y las inspecciones se provean mediante concurso por escalafón entre, maestros y maestras que lleven cinco años en Servicio activo.

SEPTIMA: Que se modifique el Estatuto general del Magisterio mediante consulta a los maestros, dándose por ello un plazo no inferior a tres meses.

OCTAVA: Que se conceda a los maestros a ser elegidos para representación municipal. Provincial y nacional.

NOVENA: Que la enseñanza sea obligatoria mediante el ejercicio de los deberes que las leyes sobre instrucción y protección a la infancia establecen y procurando que se haga efectivas las responsabilidades que de las mismas dimanen.

DECIMA: Equiparación de la plantilla del Magisterio a los demás funcionarios públicos.

Onteniente, veintitrés de Noviembre de mil novecientos diez y nueve= Francisco Martínez=Santiago Roca.

DOCUMENT 2

Alcaldia de Ontinyent

Negociado. Junta Local de Educación Primaria.

Núm.: 2577

En Contestación a su oficio de fecha de los corrientes tengo el deber de manifestarle que lo único que es absolutamente indispensable para la inmediata apertura de la Escuela Nacional Mixta de “El Pla” que V. regenta, es un señor maestro con espíritu de disciplina, de servicio o sacrificio, con un ardiente deseo de cumplir con su deber, no en pura literatura que nada vale, sino con obras, que hasta la fecha no se han visto por ninguna parte.

Por eso en vez de escudarse tras esa lista de enseres, que V. juzga imprescindibles y no lo son, lo debido es que el Sr Maestro D. José Muñoz Dalmau hubiera comenzado a cumplir su obligación procediendo a la apertura inmediata de su Escuela, formando matrícula de sus niños y principiando por darles las primeras nociones de lectura, educación y formación ciudadana, sin perjuicio de que luego pueda seguir el plan pedagógico que tenga trazado. Y para dar y enseñar esas primeras nociones no estima ni mucho menos esta presidencia sean imprescindibles ni el sillón o sillas que le hubieran podido prestar cualesquiera vecinos, de momento; ni los 24 tinteros de pupitres, ni las 3 pizarras murales, que ya se harán a la mayor brevedad; ni compas, ni cartabón ni regla de madera; ni mucho menos el mapamundi, el de Europa, el de España y el de la región ni la esfera terrestre que solicita.

Para Abrir una Escuela y comenzar a trabajar de momento, no se necesita nada de eso como lo han demostrado todos sus demás compañeros y compañeras de Magisterio, que supieron cumplir con su obligación sin tener absolutamente nada de lo

que V. pide como imprescindible. Lo único que hace falta, repito, es buena predisposición para el trabajo y para el cumplimiento del deber y algo más de patriotismo de todo lo cual da V. muestras de andar no muy sobrado a juzgar por su oficio.

No es esa la manera de cumplir la orden que se le ha dado, ni esa la forma de corresponder al esfuerzo realizado por este Ayuntamiento para reconstruir y habilitar perfectamente el local de su Escuela que fue incendiado por los rojos, y en el que tiene V. a su disposición pupitres más que suficientes para el cumplimiento de su deber pedagógico.

Por lo demás esta presidencia ha ordenado sea colocado inmediatamente el Crucifijo y la fotografía del Caudillo como está prescrito. Así como los cristales que sean necesarios. Y el otro material y objetos que con el tiempo pueda ir V. necesitando en el ejercicio de su profesión.

Por todo ello y sin perjuicio de dar cuenta a la Superioridad de este desagradable incidente, y recordando que para ausentarse de esta población necesita V. como todos sus demás compañeros la autorización expresa de esta presidencia, de nuevo le reitero que en cumplimiento de su deber proceda a la inmediata apertura de su Escuela de “El Pla” dando satisfacción a las continuas súplicas y peticiones que en dicho sentido han llegado de todos los padres interesados a esta Junta Local de Educación Primaria.

Dios salve a España y guarde a V. muchos años.

Ontinyent, 19 de noviembre de 1940.

El Presidente de la Junta Local de Educación Primaria.

Firmado: Luis Mompó, rubricado